ዐፄ ቴዎድሮስ

እና

የኢትዮጵያ አንድነት

በ

ተክለ ጻድቅ መኩሪያ

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
፤፱፻፹፭

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
KURAZ PUBLISHING AGENCY

ስልክ TEL. 11 27 19

ፖ. ሣ. ቁ. P. O. BOX 30933

አዲስ አበባ
ኢትዮጵያ

ADDIS ABABA
ETHIOPIA

መብቱ በሕግ የተጠበቀ ነው
ALL RIGHTS RESERVED

የሽፋኑ ሥዕል—ሉቃስ አግረ

አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት

ማ ው ጫ

ተ. ቁ. አ ር እ ስ ት ገ ጽ

1 ማስተዋወቂያ - - - - - - - - - - - - 13
2 መቅድም - - - - - - - - - - - - - 21
3 ማመልከቻ - - - - - - - - - - - - 27
4 ምስጋና - - - - - - - - - - - - - 31
5 ክፍል አንድ

የዐፄ ቴዎድሮስ የወጣትነትና የሽፍትነት ዘመን

ምዕራፍ 1

የደምቢያና የወሎ መሳፍንት ፍልሚያ በጐንደር መንግሥት ውስጥ - - - - - - - - - - 35

ምዕራፍ 2

በካሣ ልደትና ዕድገት አካባቢ የነበሩት መሳፍንትና ያገዛዝ ፍልሚያ ፡ ልጅ ካሣ ባሽከርነት ያገለገሉዋቸው መኳንንትና መሳፍንት - - - - 49

ምዕራፍ 3

ከአሽከርነት ወደ ሽፍትነት - - - - - - 63

ምዕራፍ 4

ከሽፍትነት ወደ ጋብቻ ፡ ከአማችነት ወደ ጡመት - - - - - - - - - - - 69

ምዕራፍ 5

ኮሶና ታላቁ የብልት ሥጋ—የልጅ ካሣ ቅያሜና የመጨረሻው ሽፍትነት - - - - - - - - 75

ምዕራፍ 6

በመሳፍንቱ መካከል የውጭ አገር የወዳጅነት ሽሚያ - - - - - - - - - - - - - - 81

ምዕራፍ 7

የማርቆስ መንበርና ዘረኛዋ የፍትሐ ነገሥት አንቀጽ—የአቡነ ሰላማ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት - - - - - - - - - - - - - - - 89

ምዕራፍ 8

የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት - - - - - 97

ምዕራፍ 9

የግብጽ ጦር አጥቂነት ፣ የደጃዝማች ከንፉ ጉብዝና ፣ የነራስ ዐሊ አቤቱታ ለሉዊ ፊሊፕ ፣ የወይዘሮ መነንና ያዜ ዮሐንስ ጋብቻ - - - - - 105

ምዕራፍ 10

የደጃዝማች ካሣ አጥቂነት ፣ የደጃዝማች ወንድ ይራድና የእቴጌ መነን ውድቀት - - - - - - 115

6 ክፍል ሁለት

የዘመነ መሳፍንት ማከተም

ምዕራፍ 11

ጠላትን በመናቅ የሚመጣ የመሸነፍ ፍዳ ፣ ደጃች ካሣ ደጃች ጐሹን ጉራምባ ላይ ፣ ራስ ዐሊን አይሻል ላይ ድል እንዳደረጓቸው - - - 123

ምዕራፍ 12

የደጃዝማች ብሩ ጐሹ ሀብት ፣ የደጃች ውቤ መሸነፍ ፣ ደጃች ካሣ ሥርዓተ ንግሥ ተደርጎላቸው ቴዎድሮስ ተብለው እንደ ነገሡ - - 133

ምዕራፍ 13

የሮም ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ላይ ያደረገችው ተጽዕኖ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስና ጳጳሱ አቡነ ሰላማ በኢትዮጵያ ባሉት የካቶሊክ ሚሲዮን መሪዎች ላይ ያደረጉት ተቃውሞ ፣ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የጸጉች ውድቀት ፣ የካራዎች ማንሠራራት - - - - - - - - - - - - 149

ምዕራፍ 14

ከንግሥ በኋላ የወሎ ዘመቻ - - - - - - - 157

ምዕራፍ 15

የሸዋ ዘመቻ ፣ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ሞትና የምኒልክ በምርኮ ወደ ጐንደር መምጣት ፣ የወይዘሮ በዛብሽና የወይዘሮ ትዳነቂያለሽ ልዩነት - - - - - - - - - - - - - 163

ምዕራፍ 16

የእቴጌ ተዋበች ዐሊ ዕረፍት - - - - - - - 183

ምዕራፍ 17

የሣልሳይ ዮሐንስ ዕድል ፣ ለናፖሊዮን ሣልሳይ የጻፉት ደብዳቤ - - - - - - - - - - - 187

ምዕራፍ 18

ዐፄ ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነ ትን ሕግ እንዳቆሙ ፣ ሸዋ በአቤቶ ሰይፉ መሪ ነት እንደ ሸፈተባቸው - - - - - - - - 191

ምዕራፍ 19

የግብጽና የኢትዮጵያ ግንኙነት ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን ፣ የአቡነ ቄርሎስ ጉብኝት በኢትዮጵያ - - 199

ምዕራፍ 20

ነዋሪ የሥልጣን ሽሚያ ፣ የዋግ ሹም ገብረ መድኅን ስቅላት ፣ የፕሎውዴን አማሟት ፣ በጋረድና በንጉሡ መካከል የተደረገው ጦር ነትና የሊቀመኳስ ዮሐንስ መሠዋት ፣ የምርኮኛ መከራና ፍዳ ፣ - - - - - - - - 211

ምዕራፍ 21

የፈረንሣይ መንግሥት ጣልቃ ገብነት ፣ የደጃ ዝማች ንጉሤ ወልደ ሚካኤል እነሣሥና አወ ዳደቅ ፣ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ጋብቻ - - - - - 223

ምዕራፍ 22

ያፄ ቴዎድሮስ የመጨረሻው ዘመን ችግር - - 243

ምዕራፍ 23

የመሳፍንቱና የመኳንንቱ የተለያየ አቅዋም - - 249

ምዕራፍ 24

ከቅብዓተ ንግሥ የወረደ የፈላጭ ቆራጭነት መብት ፣ የባላገርና የነጋዴ የችግር ደረጃ - - - 255

ምዕራፍ 25

ያፄ ቴዎድሮስ መልክ ፣ ቅርፅና ጠባይ ፣ ሰፊ ምኞትና ውሱን ዐቅም - - - - - - - - - 263

ምዕራፍ 26

ያፄ ቴዎድሮስ የውጭ ጉዳይ ግንኙነታቸውና አገራቸውን ለማሠልጠን ያላቸው ጽኑ ፍላጐት - - 275

7 ክፍል ሦስት

ምዕራፍ 27

የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ጠብና ፍጻሜው ፣ ወደ አፍሪካ የሚላከው የመልክተኛ ዐይነ ትና የቆንስል ካሜሮን ተሹሞ መምጣት - - 287

ምዕራፍ 28

የኢትዮጵያና የፈረንሣይ ግንኙነት ፣ ጉዮም ለዣ ንና አጉስት ባርዴል - - - - - - - - - 295

ምዕራፍ 29

ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የጠቡ እዝግመር ፣ የቆንሲል ካሜሮን መታሰር ፣ የሆርሙዝ ራሳም ተልኮ መምጣትና እብሮ መታሰር - - 301

ምዕራፍ 30

የግርቲን ፍላድ ወደ ሎንዶን መላክ ፣ ስለ እስረ ኞቹ ጉዳይ በእንግሊዝ ባለሥልጣኖች መካ ከል የተደረገው ውይይትና የመጨረሻው ወታደራዊ ውሳኔ - - - - - - - - - - 321

ምዕራፍ 31

የጠቅላላ ናፒዩር ጦር አዝማችነትና የእንግሊዝ ጦር ሰናፌ መድረስ - - - - - - - - - - - 333

ምዕራፍ 32

ባፄ ቴዎድሮስ በኩል ያለው ዝግጅትና ትልቁ መደፍ - - - - - - - - - - - - - - 361

ምዕራፍ 33

በጥርጣሬ የአቤቶ ዳርጌና የበዐልጋዳ አርአያ እስራት ፣ የእሮጌ ጦርነት ፣ የፊታውራሪ ገብርዬ ሞት - - - - - - - - - - - - - - - 373

ምዕራፍ 34

የዕርቅ ጭምጭምታ ፣ ቴዎድሮስና ናፒዩር የተለዋወጡት መልእክት - - - - - - - - - - 393

ምዕራፍ 35

ሁለተኛው ያፄ ቴዎድሮስ ደብዳቤ ለጠቅላላ ናፒዩር ፣ የአስረኞቹ መለቀቅ - - - - - - 399

ምዕራፍ 36

የዕርቁ ተስፋ መፍረስ ፣ የፉላና የሰላምጌ ጦርነት ፣ ያፄ ቴዎድሮስ ፍጻሜ - - - - - - - - 405

ምዕራፍ 37

ባፄ ቴዎድሮስ ሰውነትና ባሕርይ ላይ አጭር አስተያየት ፣ ስለ ዝግንነታቸው የተደረሰላቸው ግጥም - - - - - - - - - - - - - - - 431

ምዕራፍ 38

የመቅደላ ውድቀት ፣ ያፄ ቴዎድሮስ ሥርዓተ ቀብር ፣ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ሞት ፣ የእንግሊዝ ጦር ወደ አገሩ መመለስ - - - - - - - - 441

ምዕራፍ 39

የናፒዩር አሸናፊነት በሎንዶን ስለ መሰማቱና የተደረገለት አቀባበል - - - - - - - - - 469

ምዕራፍ 40

እንግሊዝ ከኢትዮጵያ ለቆ የወጣበት ምክንያት - 475

8 አባሪ አንድ

ካፄ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች ጥቂቶቹ - - - - 481

9 አባሪ ሁለት

ባፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩ የመኳንንትና የሹማምንት ፣ የጸሐፊዎችና የተርጓሚዎች ዝርዝር - - - - - - - - - - - 503

ማ ስ ተ ዋ ወ ቂ ያ

ዐፄ ቴዎድሮስ የተነሡበት የታሪክ ወቅት ለቅርቡ ዘመን የኢትዮጵያ ታሪክ ቁልፍ የሆነ መነሻነት አለው ። በአንድ በኩል ፥ በአፍሪካና በእስያ ሕዝቦች ላይ ኃያል ተጽዕኖ ለማድረግ በዘመናዊ ኢንዱስትሪና ድርጅት ታጥቆ የተነሣውን ፥ የምዕራብ አውሮፓን የቅኝ አገዛዝ ኃይል በብቸኝነት መከቶና ተቋቁሞ የኢትዮጵያን ነጻነት ለማቆዩት የተቻለበት ረዥም ፥ መሪርና አኩሪ ታሪካችን መመዝገብ የጀመረው ቀደም ባሉት ዘመናትም ቢሆን ፥ በተለይ ጐልቶ የወጣው በቴዎድሮስ ዘመን ነው ። የቴዎድሮስ የአንድነትና የነጻነት ተጋድሎ ፥ የመቅደላው መሥዋዕትነት ፥ በአጠቃላይ የጀግንነት አርአያነት በነጻነት ተጋዳይነት ታሪካችን ውስጥ ዘላለማዊና አንጸባራቂ ሥፍራ ይዞ የሚኖር ፥ የተከታታይ ትውልድ ጥልቅ አክብሮት ሊለየው የማይገባ እጅግ አኩሪ ቅርስ ነው ።

በሌላ በኩል ደግሞ ፥ አገሪቱ በረዥም ዘመን ፈውዳላዊ የታሪክ ሒደት ውስጥ ከወደቀችበት ኋላቀርነትና ፥ በተለይም ከቴዎድሮስ በፊት በነበረው የአንድ መቶ ዓመት ዕድሜ ከደረሰባት አስከፊ ሁከትና መከፋፈል እንድትወጣ ፥ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ተመሥርቶ አስተዳደር እንዲስተካከል ፥ ቀደምት ዓላማ ይዘው የተነሡት ቴዎድሮስ ናቸው ።

የዐፄ ቴዎድሮስ ዘመን ሁለት ባሕርያትን ያጣመረ ነው ። አንደኛው ገጽታው ፥ ከአንድ የታሪክ ዘመን ወደ ሌላ የታሪክ ዘመን ሽግግር የተደረገበት ድልድይ መሆኑ ነው ። ከቴዎድሮስ በፊት በነበሩት ሁለት መቶ ዓመታት ፥ ነገሥታቱ በቅርብ ይቆጣጠሯቸው በነበሩት የመሐል አገር ፥ የሰሜን ግዛቶችና አውራጃዎች ውስጥ ልዩ ሁኔታ ተከስቷል ። ይኸውም የዘውዱ ሥልጣን መዳከምና በየአውራጃው የነበሩት መሳፍንት በየፈናቸው አምባገነን እየሆኑ ፥ የፈላጭ ቆራጭነት ሥልጣናቸው እየጐላ መምጣቱና

ለነገሥታቱም አንገብርም ፣ አንታዘዝም እያሉ አሻፈረኝ ማለ ታቸው ነው ።

በተለይም ጐንደር ፣ የነገሥታቱ ቋሚ መኖሪያና ከተማ ሆና በ17ኛው ምዕት ዓመት መጀመሪያ ላይ መቆርቆሯ ፣ ለዚህ ሒደት ወይነተኛ ምክንያትና መነሻ ሆኗል ።

ነገሥታቱ ቀደም ሲል አገር ያስተዳድሩ የነበረው ፣ የጦር ሠፈራቸውን ከአውራጃ ወደ አውራጃ በማዘዋወርና ፣ በየጊዜው ሹም ሽር እያደረጉ ለዘውዱ ታማኝ የሆኑ መሳፍንትን በማስቀ መጥና ሥልጣናቸውን በማሳየት ነበር ። ጐንደር ከተቆረቆረች በኋላ ግን ፣ ተቀማጭነታቸው በአንድ ቦታ በመወሰኑ በአንዳንድ አካባቢ ሥልጣናቸው እስከ መረሳት ደርሶ ፣ በእነሱ ፋንታ መሳ ፍንቱ ይበልጥ ሥልጣንና ኃይል እያገኙ መጡ ።

በጐንደር ቤተ መንግሥት የሚታየው የተድላና የደስታ ኑሮ ፣ ከጊዜ ወደ ጊዜ ወደ ድልወት እያመዘነ በመሔዱ ፣ የዙፋኑን መዳከምና የመሳፍንቱን ማንአለብኝ ባይነት ይበልጥ እንዲባባ ስና እንዲፋጠን አድርጐታል ። በመጨረሻም ፣ ከየአውራጃው የተነሡት መሳፍንት ፣ አንዱ ሌሎቹን አሸንፎ የበላይ ለመሆን በሚያደርገው የርስ በርስ ጦርነትና ፉክክር ዘመኑ የጥፋትና የእልቂት ሆነ ። የመሳፍንቱ ዓላማ ፣ አንዱ በሌሎቹ ላይ ኃያል ነትን አግኝቶ ፣ በጐንደር ነገሥታት ዘውድ-ሥር ሌላውን ለመ ቈጣጠርና ዋና እንደራሴ ሆኖ ለመግዛት ነበር ። ከ1761 አን ሥቶ ፣ ቴዎድሮስ እስከ ነገሡ ድረስ የቆየውና ፣ በታሪክም «ዘመነ መሳፍንት» ተብሎ የሚታወቀው ጊዜ ይህ ነው ።

የቴዎድሮስ ጊዜ ፣ ከአንድ የታሪክ ዘመን ወደሌላ የታሪክ ዘመን ሽግግር የተደረገበት ድልድይ ነው የምንለውም ፣ እርሳ ቸው ይህን ሁኔትና ውዝግብ ለማቆምና ጠንካራ ማዕከላዊ መን ግሥት ተመሥርቶ የአገሪቱን አንድነት መልሶ የመገንባቱን ተግባር ቀደምት ዓላማቸው አድርገው በመነሣታቸው ነው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ይህን ዓላማቸውን ዕውን ለማድረግ ሲሉ የተለማቸው የአስተዳደር ዘዴዎች ፣ ከፊሎቹ ከጊዜው የቀደሙ ስለ ነበሩ ፣ አገሪቱ የነበረችበት ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ሁኔታ ፣

እንዲሁም ሰፍኖ የነበረው የፖለቲካ ባህል ሊቀበላቸው አልቻ ለም ። በየአውራጃው የነበሩትን ገዥዎች የመንግሥት ተቀጣ ሪና ደመወዝተኛ ለማድረግ ሞክረዋል ። የመሳፍንቱ ወታደሮች በባላገሩ ላይ የሚያደርሱትን ዘረፋና ቅሚያ ለማቆም ሲሉ ቋሚ ጦር ተመልምሎ እንዲሠለጥንና በደመወዝ እንዲተዳደር ጽኑ ሐሳባቸው ነበር ። ከዚህም በተረፈ ፣ የመሬትን ሥሪት ለመለ ወጥ ፣ የቤተ ክህነትን የፖለቲካ ተጽዕኖ ለማስወገድና ሰፊ የኢኮ ኖሚ ይዞታውን ለማስለቀቅ ፣ በአጠቃላይ ፣ ዘመናዊ የአስተዳ ደርና የኢኮኖሚ ሥልጣኔ አገር ውስጥ እንዲገባላቸው ያለፋታ ደከመዋል ።

እዚህ ላይ ቁምነገሩ ፣ ቴዎድሮስ በሕይወት ዘመናቸው የወ ጠኑትን ሁሉ ሊፈጽሙ ቻሉ ወይስ አልቻሉም? የሚለው ጥያቄ አይደለም ። የዘመኑ ታሪክ እንደሚመሰክረው አብዛኛው ዕቅ ዳቸው አልተሳካላቸውም ። የመሳፍንቱና የቤተ ክህነት ጥላቻና ተቃውሞ ፣ የዘረጉትን የአስተዳደር ሥርዓት እያደናቀፈ አስቀ ርቶባቸዋል ። እሳቸውም ምኞታቸው በራቀ መጠን ፣ ቁጣቸውና እልኻቸው እየገነፈለ ፣ በግለሰቦችም ሆነ በአውራጃዎች ላይ የሚያሳርፉት ቅጣት የከፋ ሊሆን ችሏል ።

ይሁን እንጂ ፣ እስከ ርሳቸው ዘመን ድረስ ያለ ምንም ገደብ በሕዝቡ ላይ ሲወርድ የነበረውን ጥፋትና እልቂት ለማቆምና ፣ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለመትከል ቆርጠው መነሣታ ቸው ፣ ለዘመነ መሳፍንት ፍጻሜ ምክንያት መሆናቸውን ታሪክ ይመሰክራል ። ከርሳቸው በኋላ የመጡት ነገሥታት ፣ ጠንካራ የፊውዳል ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆምና ፣ ተበታትነው የነበ ሩትን የአገሪቱን ክፍሎች በአንድ አስተዳደር ሥር ለማሰባሰብ የቻሉት ፣ ርሳቸው በከፈቱት ጐዳና ተጉዘው ነው ።

ከዚህ ጋር ተያይዞ የሚከሰተውና ፣ ለቴዎድሮስ የታሪክ ዘመን ሌላውንና ሁለተኛውን ገጽታ የሚያጐናጽፈው ባሕርይ ፣ የዛሬይቱ ኢትዮጵያ መሠረት የተጣለው ፣ በዚሁ በርሳቸው ዘመን መሆኑ ነው ።

እስከ 16ኛው ምዕት ዓመት ድረስ የነበረው የማዕከላዊው ዘመን ረዥም ታሪካችን ፣ በመሐልና በሰሜን አውራጃዎች

ብቻ የተወሰነ ሳይሆን ፣ መላውን የዛሬይቱን ኢትዮጵያ ቆዳና ከዚያም ባሻገር የነበሩ ክፍሎችን በአንድ የታሪክ ሒደት ያስተሳሰረና ያወራረሰ ነው ። ለዚህ ዘመን ታሪክ ፣ ወሳኝነት ከነበራቸው ክስተቶች መካከል አንዱ ፣ በክርስትናና በእስልምና ሃይማኖት ሽፋን የተካሔደው የሥልጣን ትግልና የርስ በርስ ጦርነት ነው ። ነገሥታቱ በምሥራቅና በደቡብ ምሥራቅ አውራጃዎች ላይ ሲዘምቱ ፣ ሕዝቡን ክርስትና ሲያጠምቁና መስጊዶችን ሲያቃጥሉ ፣ በአንጻሩ ደግሞ ፣ በተለይ በ16ኛው ምዕት ዓመት በአህመድ ግራኝ መሪነት እነዚህ አውራጃዎች ኃይል አግኝተው ፣ በልብነ ድንግል ላይ ካመፁ በኋላ ፣ መሐሉንና ሰሜኑን አገር እየወጉ ሕዝቡ እስልምናን እንዲቀበል ሲያስገድዱና ቤተ ክርስቲያኖችን ሲያቃጥሉ የምናየው የርስ በርስ የጦርነት ታሪክ ፣ የሃይማኖት ጦርነት እየሆነ ሲቀርብ ኖሯል ። ሆኖም ፣ ሃይማኖት ሽፋን እንጂ መሠረታዊ የውጊያ መነሻ ሆኖ አያወቅም ። ይህ ቢሆን ኖሮ ክርስቲያን ከክርስቲያን ፣ እስላምም ከእስላም ባልተዋጋ ነበር ። ሁልጊዜም አንዱ ሌላውን ለማስገበር ፣ ለመሬት ወይም የንግድ መሥመርን ተቆጣጥሮ የኢኮኖሚ ኃይል ለማግኘትና የፖለቲካ የበላይነትን ለመያዝ ነው ። በኢትዮጵያ የማዕከላዊ ዘመን (ከ13ኛው ምዕት ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ እስከ 16ኛው አጋማሽ) ታሪክ ከዐምደ ጽዮን እስከ ልብነ ድንግል ተደጋግሞ የምናየው ይሆንኑ ነው ።

ሌላው ለኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ለሕዝቧ ዕድገትና ባሕርይ ወሳኝነት ያለው የሕዝብ ፍልሰት ነው ። ከዚህም አንዱና ዋንኛው ፣ ከ16ኛው ምዕት ዓመት ጀምሮ የኦሮሞ ብሔረሰብ ልዩ ልዩ ዘርፎች ፣ በመላው የአገሪቱ ክፍሎች መስፋፋትና ፣ ይህም ያስከተለው መሠረታዊ ሒደት ነው ።

ፍልሰቱ የጀመረበት ወቅት ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ የነገሥታቱም ሆነ የአውራጃዎች ሥልጣን የተዳከመበት ወቅት ነበር ። በተለይ ከላይ በተመለከትነው ሁኔታ ፣ በአህመድ ግራኝ መሪነት በተቀጣጠለው ጦርነት ፣ የመሐልና የሰሜኑም ሆነ ፣ የምሥራቅና የደቡብ ምሥራቁ የሀገሪቱ ኃይል ፣ ከፉኛ የተዳከመበት ነበር ።

በዚህ መሐል ፣ በጐሣና በገዳ ተደራጅቶ የተነሣው የኦሮሞ ብሔረሰብ ፍልሰት ፣ በጣም አጭር በሆነ ጊዜ ውስጥ የአገሪቱን

ምድር በስፋት ለመሸፈን ችሏል ። ይሀን ሁኔታ ተከትሎ የመጣው መሠረታዊ ሒደት ፣ ለኢትዮጵያ ታሪክና ሕዝቧም ዛሬ ላለው ማኅበራዊ ዕውነታ አንዱ ወሳኝ ገጽታ ሆኗል ። የብሔረሰቡ ልዩ ልዩ ዘርፎች እንደየሔዱበት አካባቢ ሁኔታ ፣ የተለያየ ሒደት እንዲከሰት አድርገዋል ። እስልምና ተስፋፍቶ በነበረበት አውራጃ እስልምናን ፣ ክርስትና ባለበት ክርስትናን የተቀበሉ አሉ ። በቁጥርም ሆነ በድርጅት አይለው ፣ ቀድሞ የነበረውን ሕዝብ እንዲዋጥ በማድረግ ፣ የበላይነትን የያዙባቸው አካባቢዎችም በተለያዩ ክፍሎች ይገኛሉ ።

በቴዎድሮስ ዘመን የነበረውን ሁኔታ ፣ ቀድሞ ከነበረው ጋር ስናነጻጽር በጉልህ የሚታየን አንድ ነጥብ አለ ። ይኸውም ፣ ከኢትዮጵያ የዛሬ ድንበሮች ውጭ ጭምር ፣ ቀድሞ በአንድ የታሪክ ሒደት ተሳስረው የነበሩት ክፍሎች፣ ከ17ኛው እስከ19ኛው ምዕት ዓመት በየፊናቸው ተከፋፍለውና ተለያይተው መገኘታቸው ነው ። ይህም ሊሆን የበቃው ከላይ እንደ ተመለከትነው ፣ በርስ በርስ ጦርነት በደረሰው መዳከምና ፣ ቀድሞ በአንድ ታሪክ የተሳሰረውን ክልል መልሶ ለማያያዝ የሚችል ኃይል ሊፈጠር ባለመቻሉ ነው ።

ቴዎድሮስ የተነሡበት የዘመኑ መሳፍንት መድረክ ፣ ከሰሜኑና ከመሐሉ አገር የኢትዮጵያ ክልል ያለፈ አልነበረም ። የርሳቸው ሥልጣን ከፍተኛውን ደረጃ በያዘበት ወቅት እንኳን ፣ ክልላቸው በሰሜን ከቦጐስ (ዛሬ ከረን) በደቡብ ደግሞ ከሸዋ አልዘለለም ።

ይሁን እንጂ ፣ ቴዎድሮስ ዘመነ መሳፍንት እንዲያከትም ከማድረጋቸውም በላይ ፣ የዛሬይቱ ኢትዮጵያ መሠረትም የተጣለው በዚሁ በርሳቸው ዘመን ነው ስንል ፣ ያለ ምክንያት አይደለም ። ቀድሞ በአንድ የታሪክ ክልል ውስጥ የነበረውን ክፍል ሁሉ ፣ ከረዥም ጊዜ በኋላ በ19ኛው ምዕት ዓመት አጋማሽ እንደገና ለማያያዝ ዓላማ ይዘው የተነሡት እርሳቸው በመሆናቸው ነው ። በተለይም ቅኝ ገዥ ኃይሎች በአፍሪካና በእስያ ሕዝቦች ላይ የገዥነት ዓላማ ይዘው በተነሡበት ዘመን ፣ ይህን አደጋ በቅድሚያ መገንዘባቸውና ከውስጥ የነበረውን መከፋፈልና ድክመት አስወግደው ፣ አገሪቱን መልሶ የአንድ ታሪክ ባለቤት ለማድረግ መነሣታቸው ለዚህ ክብር ያበቃቸዋል ።

እንደ ተመለከትነው ፣ በእርግጥ በሕይወታቸው ዘመን እርሳ ቸው ይህን ዓላማ ዕውን ለማድረግ አልተቻላቸውም ። የመቅደላን ዓርማ በማንሣት ፣ ከቅኝ ገዥዎች ጋር እየተፋለሙ አኩሪ የተጋ ድሎና የድል ታሪክ ለመጻፍ የታደሉት ከርሳቸው በኋላ የነገሥት ዮሐንስና ምኒልክ ናቸው ። በዚህም ተጋድሎና ድል የኢትዮጵያ ነጻነት በብቸኝነት ታፍሮ እንዲኖርና ፣ በሰሜኑ ክፍል ለአጭር ጊዜ ከተፈጠረው ሁኔታ በስተቀር ፣ የቅኝ ገዥዎች ተጽዕኖም ከዛሬው የኢትዮጵያ ድንበር ውጭ ተገቶ እንዲቆም ተደርጓል ።

የዐፄ ቴዎድሮስን ዘመን ታሪክ በሚገባ ለመገንዘብ ፣ አንዳ ንድ ጊዜ ወደኋላ ካለው ታሪክ ጋር ፣ ሌላ ጊዜ ደግሞ ተከትሎት ከተፈጸመ ሁኔታ ጋር እየተመላለሱ ማስተያየትንና ማያያዝን ይጠይቃል ። ድርጊቶች ይፈጸሙ ከነበረበት ክልል ውጭ የነበሩ ሁኔታዎችንም ማዛመድ ተገቢ ነው ።

«ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት» የሚል ሰፊ ርዕስ ይዞ በቀረበው በአቶ ተክለ ጻድቅ መኩሪያ መጽሐፍ ውስጥ ፣ የዘመነ መሳፍንት ፍልሚያና የቴዎድሮስ ሥልጣን ከደረሰባቸው የሰሜንና የመሐል አገር አውራጃዎች በተጨማሪ ፣ በሌሎች የኢትዮጵያ ክፍሎች የነበረውንም ሁኔታ ከታሪክ አንጻር ማዛ መዱ ተገቢ ነው ። ይህንን ሳያገናዝብ መጽሐፉን የሚያነብ ሰው ፣ «ኢትዮጵያ የምንለው ይህን ብቻ ነው!» ብሎ ግራ ሊጋባ ይችላል ።

የዚያን ዘመን መሳፍንትና ነገሥታት ፣ በዘመናቸው አነጋ ገር ፣ "ጋላ" ፣ "ትግሬ" ፣ " አማራ" ፣ "ወሎ" ፣ "ሸዋ" ፣ "እስላም" ፣ "ክርስቲያን" ሲሉ ፣ ምን ታሪክና ባህል ይዘው እንደ ሆነ የዘመኑን ባሕርይ ካላጤኑ ፣ የዛሬው ትውልድ አንባቢ ሊደና ገር ይችላል ። ጋብቻም በፊውዳል ኢትዮጵያ እስከ ዘመናችን ድረስ ዐይነተኛ የፖለቲካ መሣሪያ ሆኖ ቆይቷል ። በዘመነ መሳፍንት ማን ማንን እንዳገባ ፣ ማን ከማን እንደ ተወለደና እንደ ተዋለደ ፣ አቶ ተክለ ጻድቅ መኩሪያ አሣምረው በዝርዝር ጽፈዋል ። በአጠቃላይ የጋብቻን ፣ የሃይማኖትንና የትውልድ ሐረግን ጉዳይ ከፖለቲካ ትርጉሙ ፣ አንዱ ሌላውን ለመቈጣጠርና የበላይነት ለመቀዳጀት ከነበረው ዓላማ አንጻር መረዳቱ ጠቃሚ ነው ።

መሳፍንቱ ለየራሳቸው የሥልጣን ዓላማ ሲሉ ፣ አንዱ በሌ ላው ላይ ቅስቀሳ ያካሒድ እንጂ በትውልድ ፣ በጋብቻ ፣ በሃይማ ኖትና እንዲሁም በቋንቋ የተሳሰሩ ናቸው ። የዚህን መተሳሰር ለማየት ያህል ፣ ለዘመነ መሳፍንት መምጣት ምክንያት የሆኑት ፣ የትግሬው ሚካኤል ስሑል ያገቡት ፣ የጐንደሬዋን የእቴጌ ምን ትዋብን ልጅ ነው ። የየጁው ትንሹ ራስ ዐሊም የስሜኑንና የት ግሬውን የደጃች ውቤን ልጅ ሂሩትን አግብተዋል ። በኋላም ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የየጁውን የራስ ዐሊን ልጅ ምንትዋብን አግብተ ዋል ። የዝምድናው ዝርዝር መላውን የመሳፍንት ቤተሰብ የሚ ያገናኝ ነው ። እዚህ ላይ ቁልፍ ነገር ሥልጣን መሆኑ መዘንጋት የለበትም ።

በዚህ የማስተዋወቂያ ጽሑፍ ውስጥ ፣ የቴዎድሮስን ዘመን ታሪክ ዋና ዋና ገጽታዎች ለመጠቆም ጥረት የተደረገው ፣ አንባ ቢው የአቶ ተክለ ጻድቅ መኩሪያን ዝርዝር ታሪክ ሲከታተል ፣ ነገሮችን የማገናዘቢያ አድማስ እንዲኖረው ታስቦ ነው ። ለአን ባቢው በሚከተሉት ገጾች ውስጥ ፣ ምናልባትም ተከታታይ ደራሲዎች ሊጽፉ በማይችሉበት ጣዕምና ለዛ የተቀናበረ ጣፋጭ የታሪክ ድግስ ቀርቦለታል ።

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት

የካቲት 1981

መ ቅ ድ ም

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ በተለመደው ሥርዓተ ንግሥ ከነጋሢ ፣ ወደ ነጋሢ ዘውድና ዙፋን በሰላም በሚተላለፍበት ዘመን ከነጋሢ ተወልደው በዙፋን የወጡ ሳይሆን ፣ በመጨረሻዎቹ በጐንደር ነገሥታት ድክመት የነገሥታቱን ሥልጣን በጉልበታቸው በወ ረሱት በመሳፍንቱ የማያቋርጥ የርስ በርስ ጦርነት ምክንያት በአገሪቱ ላይ በደረሰው ከፍተኛ መከፋፈልና የርስ በርስ ጦርነት በተፋፋመበት ጊዜ ፣ በዚሁ ጐን የቱርኮች ፣ የግብጾችና የሌሎች ወረራ በሚያሠጋበት ወቅት ፣ ሳይታሰቡ ካንዲት ወረዳ ከቋራ ተነሥተው ፣ ለመከፋፈሉ ደንበኛ ምክንያት የሆኑትን መሳፍንት በሚያስደንቅ አኳኋን በየተራ ደምስሰው ነው ። ዐፄ ቴዎድሮስ አንደኛ ያገር አንድነትን ፣ ሁለተኛ የማዕከላዊ መንግሥትን አቅ ዋም እንደገና የመሠረት ደንጊያ ያጸኑ ጦርጦራ ንጉሥ ናቸው ።

ለዚህ ከፍተኛ ብሔራዊ ተልዕኮ አብነት የሆኗቸው ፣ ያለ ግዥ ከራሳቸው በፍጥረታቸው ያገኙዋቸው መሣሪያዎች ፣ ይኸ ውም ማለት የከፍተኛ ዓላማ ምኞት ፣ ድፍረት ፣ ቁርጠኝነት ፣ ሞትን መናቅ ፣ ድልወትን መራቅ ናቸው ። በድልወትና በልስላሴ ተደላድለውና ተንሠራፍተው ፣ ትጥቃቸውን ከርሳቸው በተሻለ አኳኋን አደራጅተው ፣ በብዙ ሠራዊት ተከበው የቆዩት የቤጌ ምድር ፣ የጎጃም ፣ የስሜንና የትግራይ ፣ የላስታ ፣ የወሎና የሸዋ መሳፍንት ሁሉ ፣ በሰው እጅ በማይሠሩ ከባሕርይ በሚገኙ ፣ በነ ዚህ መሣሪያዎች እና ቁጥሩና ትጥቁ ባነሰው በኀህ ደፋር ጀግና በሚመራው ወታደር በየተራ እየተመቱ ወደቁ ። እላይ ከተጠቀ ሱት የባሕርይ መሣሪያዎቻቸው በቀር ፣ ለቴዎድሮስ ልዕልና በጣም የረዳቸው ሌላው በጐን የተገኘው ምክንያት ፣ በመዠመ ሪያው ያነሣሣቸው ወቅት በጠላቶቻቸው ዘንድ መናቃቸው ነው ። ከቸልታ ጋር ፣ ከድካም ጐን ብዙ ጊዜ ጠላቱን የናቀ ጉል በታም ነኝ ባይ ፣ በንቀት የተነሣ ጓደኛ ሳይጨምር በራሱ ተማ ምኖ የሚዋጋ ባልጠበቀው መንገድ በናቀው ጠላቱ ፊት ሲዋረድ ይኖራል ።

መሪዎች ትምህርቱን አተኩረው መቅሰምና መማር ያጸግ ታቸዋል እንጂ ፣ ይህ እንግዳ ነገር ሳይሆን በዓለም ታሪክ ውስጥ ሲደጋገም የኖረ ነው ። ቁመተ ዝርጋዳው ፣ ጥሩር የለበሰው ፣ የራስ ቁር በራሱ የደፋው ፣ እንደ ሽማኔ መጠቅለያ የመሰለ ረዥም ጦር የጨበጠው ጉልያድ ፣ ከዱላና ከወንጭፍ በቀር ምንም በሌ ለው ፣ በትንሹ የበግ እረኛ ፣ በዳዊት የወንጭፍ በትር ተመትቶ የወደቀው ፣ በንቀቱ ነው ። ታላቁ የፋርስ ንጉሠ ነገሥት ዳርዮስ ግልሳይ (336 — 330) አንድ ሚሊዮን ጅምላ ወታደር አስከትሎ 40,000 ጦር ባስከተለው ፣ የጦርነት ዘዴ በተማረው ፣ በወጣቱ የግሪክ ንጉሥ በታላቁ እስክንድር ተሸንፏል ።

የጦርነት ዘዴ ብቻውን ይጠቅማል እንዳይባል ፣ የጦርነትን ባህል ሲያጠኑ የኖሩት ፣ ዓለምን ያንቀጠቀጡት ፣ ቁጥራቸው የበ ረከተውን የአውሮፓና የመካከለኛውን ምሥራቅ ፣ የአፍሪካን ሰሜን ነገሥታት ሲያስግዱ የኖሩት ሮማውያን ፣ በተድላ በደ ስታ ፣ ከባቢሎን ወዲህ ወሰን በሌለው የኑሮ አዱኛ በተንቀባረ ሩበት ሰዓት ፣ ሳያስቡት የወረራ ውርደት የደረሰባቸው ፣ ቀደም ባለው ጊዜ ባርባር (አረመኔ) እያሉ በንቀት በሚሰድቧ ቸው ፣ ምንም ሥልጣኔና የጦር ዐቅድ ባልነበራቸው ፣ ከሰሜን ተዥጐድጉደው በፈለቁ የጀርማኒክና የካውካዝ ነገዶች መንጋ ነው ። ባገራችንም ፣ ዐፄ ልብነ ድንግል በግራኝ አህመድ ፊት የመ ሸነፍ ውርደት የደረሰባቸው ፣ በዚሁ የንቀት ትምክህት መሆኑ በሥፍራው ተተርኳል ። በዐድዋም ‘ኃያል ነን ፣ ሥልጡን ነን’ እያሉ የተመኩት ጣልያኖች ፣ ‘አልሠለጠኑም ፣ የተከፋፈሉ ናቸው ፤ የኛንም ያህል ኃይል የላቸውም’ እያሉ በናቁዋቸው ፣ ኢትዮጵያውያን ፊት ያዋረዳቸው ይኸው ንቀት ነው ። በዚህ ዐይነት በዓለም የሕይወት መዝገብ ውስጥ የተከበረው በተናቀው ፣ የደላው ባልደላው ፣ በኃይሉ የተዝናናው በታታሪው የተሸነፈ በት ታሪክ በሰፊው ተመዝግቦ ይገኛል ። ነገር ግን ፣ ለትምህርት ከተመዘገበው ታሪካዊ ጽሑፍ የሚማሩት ቁጥራቸው በጣም ያነሰ ነው ። በዚህ ፋንታ ፣ መሪ ሁሉ በራሱ ኃይልና ዕውቀት በመተ ማመን በውድቀት አዘቅት ይሰጥማል ።

ዐፄ ቴዎድሮስም በሽፍትነታቸው ሰዓት ፣ አንድ ጊዜ «ካሣ የቋራው ሽፍታ» ሌላ ጊዜ ፣ «ዕብዱ ካሣ» እንደዚሁም «ያ ቆለኛ ፣ የፍየል እረኛ» እየተባሉ በገዥዎቹ በነእቴጌ መነን

ዘንድ በንቀት ሲዘበትባቸው ነበር ። ዋናው መስፍንም ራስ ዐሊ በመጨረሻ እንደዚያ ተዋርደው መሸሻቸው ላይቀር ፣ በመ ዝመሪያው ወቅት ፣ «ምንም ቢሆን ለካሣ ጦር አልጭንለትም» ሲሉ መቆየታቸውን ፣ የዘመኑ ታሪክ ጸሐፊ የመዘገቡትን ወደ መጽሐፉ አካል ስንገባ እናገኘዋለን ። ይኸውም ግለት ፣ በተላከ ጦር እደመሰሰዋለሁ እንጂ ፣ ራሴ ጦር መርቼ አልሔድለትም ማለት ነው ።

በዚህ ዐይነት ፣ በኩራትና በትምክህት አንዱ የሌላውን መሸነፍ በሰማ ቁጥር ፣ «እንዴት! አይደረግም!» እያለ በመደነቅ ፣ የካሣ ጦርጦራው ወታደር ከደጃፉ ደርሶ በመታው ጊዜ ተሸንፎ የውድቀት ጽዋዉን መራራ ወይን እየተንገፈገፈ በየተራ በተለያዩ ጊዜያት ከመጠጣት በቀር ፣ ካሣ የንጉሠ ነገሥትነቱን ዘውድ በደረሰበ ማርያም እስከ ተቀዳጁ ድረስ ፣ ሁለት መሳፍንት እን ኳን ፣ ቀን ወስነው በኅብረት ተስማምተው ፣ ወታደራቸውን አስተባብረው ጦርነት ገጥመዋቸው አያውቁም ። ስለዚህ ፣ በዚህ የንቀት አቅዋም እርሳቸው ሲጠቀሙ ፣ ጠላቶቻቸው መሳፍንቱ ተጐዱ ። ሁሉም የኅብረትና የአወጋግ ስሕተታቸውን የተረዱት ፣ ለማረም በማይችሉበት ፣ ከተሸነፉ በኋላ በምርኮና በእስራት ባሉበት ፣ በሐዘን ፣ በትካዜ ፣ በኃፍረት በተጨበጡበት ሰዓት ነው ። ካሣ ከመዝመሪያው ተፈርተው ቢሆን ኖሮ ሊደመሰሱ በቻሉ ነበር ። ራሱ ተሸናፊው ያለፈን ጊዜ መልሶ እንደገና ጨብጦ አሻሽሎ ለመጠቀም ለማንም ፍጡር አይቻልም ። ወደፊትም የማይቻል ተሸናፊዎችን ሲያስተክዝ ፣ አሸናፊዎችን ሲያስደስት የኖረ አብነተ ቢስ የሆነ ፣ የሰው ልጅ የኩራቱ የደካማ ጉንና የት ምክህቱ ውጤት ነው ። በዚህ ምክንያት ብልህ ሰው ‘ከማንም አልበልጥም ፣ ከማንም አላንስም ይሆናል’ ብሎ ከልቡ የሚያምንና ጠላቱን ሳይንቅ ፣ ራሱን ሳያኩራራ የሁሉንም አብነት ከመዝመ ሪያው ላይ በትጋትና በንቃት የሚያዘጋጅ ነው ።

ይኸውም ሆኖ ፣ ከራስ ከአካል ድካምና ከአዕምሮ ሕጸጽ ጋር ዓለምና የዓለም ያኗኗር ውዝግብ ራሱ ፣ በሰው ልጅ አዕምሮ የማይጨበጥ ፣ በእጅ የማይዳሰስ ፣ ውስብስብ ሐረግ የበዛበት ፣ የአሳብና የድርጊት ጉራንጉር ፣ የእንቅፋት ደን የመላበት ስለሆነ ፣ ማንም ጉልበቱ የጸና ፣ አዕምሮው የበሰለ አልሸነፍም ባይ ፣ ለዘለ ቄታው የከንውን አንጡራ ባለቤት ሆኖ ፣ ከምቾቱ ከክብሩ

ሳይዛነፍ ፣ በድል አድራጊነት ተሸልሞ እየወጣ ዕድሜውን የሚ ፈጅ በጣም ብርቅ ነው ። የማናቸውም የዕድል ጽዋ በየተራ ካንዱ ወደሌላው ሊተላለፍ የሚችለው ፣ የፍጡር ሕግ በሆነ ባንዱ ስሕተ ትና ስሕተቱ በሚያስከትለው ውደቀት ነው ። በራስ ዐሊ የንቀት ስሕተት ማሸነፍን ያገኙት ቴዎድሮስ ፣ በተራቸው የፈረንጆችን ኃይል በመናቅ ስሕተት ራሳቸው ተሸንፈዋል ። ፈረንጆችም በተ ራቸው እርስ በርሳቸው ሲተላለሉ ፣ ወይም በሌላው ሲታለሉ ኖረ ዋል ። በዚህ ምክንያት ነው ፣ በዓለም የገነነ የቄሣሮች አገዛዝ እየተለዋወጠ መጥቶ በመጨረሻ አለንበት ደንገዝገዝ ካለው ዓለም ጋር የተገናኘው ።

ባሁኑ ዘመን ያለነው ፣ ያለፈውን ታሪክ ስናነብ ዐፄ ቴዎድ ሮስ ስለ ኢትዮጵያ አንድነት ፣ ስለ ማዕከላዊው መንግሥት ግን ባታ እንደ መነሣታቸው መጠን ፣ የርሳቸውን መሸነፍ ፣ ያገር ከፋፋዮችን መሳፍንት አሸናፊነት እንደማንመኝ የታወቀ ነው ። ቴዎድሮስ ተሸንፈው መሳፍንቱ አሸንፈው ቢሆን ኖሮ ፣ ምንም እንኳን በልዩ ልዩ ሰበብ አገሪቱን አልምተን በሀብታ መጠቀምን ባናውቅበት ፣ የዛሬይቱን ኢትዮጵያ ባሁኑ ወርድና ቁመታ ከነ ሀብቷ አናገኛትም ነበር ። በዚህ ፈንታ ፣ ሁሉም በየቤቱ 'ማን ከማን ያንሳል ፣ አሻፈረኝ' እያለ እርስ በርሱ ሲዋጋ ለቅኝ ገዥ ዎች ጥርጊያ ጐዳና ይከፍት ነበር ። ከቴዎድሮስ በኋላ የተከታተ ሉት ዮሐንስም ፣ ምኒልክም ፣ ራሳቸው በሥልጣን ተደላድለው ፣ በሌሎቹ አውራጃዎች ላይ መጠናከርን ያገኙት ፣ በቅድሚያ የዳን ዴዎችን መሳፍንት ቅስም ቴዎድሮስ ሰባብረው ፣ የመከፋፈሉን መርዝ ከነቀሉላቸው በኋላ በመሆኑ ነው ። ቴዎድሮስ የጠረጉት ያንድነት ጐዳና ለተከታዮቻቸው ቀለል ያለ የመንደርደሪያ መስክ ሆኗል ማለት ነው ።

እላይ እንዳልነው ፣ መሳፍንቱ ቀድሞ በኅብረት እርሳቸውን ለመቃወም ባሳዩት የንቀት ስሕተት ፣ እርሳቸውም የውጭን ኃይል በመናቅ የቅጣት እጃቸውን ካገራቸው ሰው ላይ አሳልፈው ከውጭ አገር ሚሲዮናውያንና ከቆንሲል ላይ በማሳረፍ ፣ እነር ሱን ሳስር ፣ የነርሱ የመንግሥት ኃይል ሊያጠቃኝ ይችላል የሚ ለው አሳብ በብዙ ረገድ ብልህነት ይታይበት ከነበረው አዕምሮ አቸው እንደ ምን እንደ ተሰወረ ለአንባቢ ግር ይላል ። የጉልበታ ቸው መጠን በትክክል የገባቸው ፣ ከእሮጌ ጦርነትና ከነጠብርዱ

ውድቀት በኋላ ፣ እጃቸውን እንዲሰጡ ናፒዮር ያፈጠጠ ጊዜ መሆኑን ወደፊት በዚሁ ምዕራፍ የሰፈሩት ሠነዶች በግልጽ ያመለክታሉ ።

የሆነ ሆኖ ፣ ይኸን ከመሰለው ፈተና ለመውጣት በበላይ አስተዳዳሪ ላይ የሚደርሰውን ውዝግብ በትዕግሥት ተሸክመው ለማሸነፍ ፣ የአካባቢውና የወቅቱ ሁኔታ ሳይፈቅድላቸው ቀርቶ ለከፍተኛ ችግር ቢዳረጉም ፣ ያስቀመጡት የብሔራዊ አንድነት የመሠረት ደንጊያ የማዕዘን ራስ ሆኖ ፣ ባለፈው እንዳልነው ለተከ ታዮቻቸው ለነዐፄ ዮሐንስ ፣ ለነዐፄ ምኒልክ ያስተዳደር ዘመን ጥርጊያ ጐዳና በመክፈት አገልግሏል ።

በብዙ ሰው ላይ ፣ በውጭ አገር ሰዎችና በዘመዶቻቸው በነጋ ረድ ላይ ቆራጥ አቋም እንደ ወሰዱ ሁሉ ፣ በመጨረሻይቱ ሰዓት በምርኮኛ ላይ የሚደርሰውን ውርደት ላለመቀበል ሲሉ ፣ በራሳቸ ውም ሕይወት ላይ የማያወላውል ውሳኔ ሰጥተዋል ። በዚህም አድራጐታቸው ፣ ለሕዝባቸው የዝግንነትና የኩራት ቅርስ ሲያወ ርሱ ፣ በተለይ በጠላቶቻቸው በእንግሊዞችና በጠቅላላው በውጭ አገር ሰዎች ዘንድ መገረምን አሳድረው ፣ የወደፊት ታሪካቸውን ተደናቂ እንዲሆን አድርገውታል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በዘመነ መንግሥታቸው በታላቅ የቤተ መን ግሥት ሕንፃ ፣ ባማረ አዳራሽ ተቀምጠው ፣ ዘውድ ደፍተው ፣ በትረ መንግሥት ጨብጠው ፣ በዙፋን ላይ ተንሠራፍተው ፣ በወ ርቅ አልጋና በሚደላ ፍራሽ ላይ ተጋድመው ፣ የዚህን ዓለም ንጉ ሣዊ አዱኛ ማጣጣም ሳያምራቸው ፣ ለራሳቸው ባርኔጣ ፣ ለእግራ ቸው ጫማ ሳይፈልጉ ፣ ያለ ምንም ዕረፍትና መዝናናት በድንኳን እየኖሩ ፣ በከብት ጀርባና በእግራቸው ከአውራጃ ወደ አውራጃ በመዘዋወር ፣ ዳገት ቁልቁለቱን ሸለቆና ወንዛ ወንዙን በማቋ ረጥ ፣ ቆንጥር ለቆንጥር በከረምትና በበጋ በመንከራተት እየታ ገሉ ፣ አዲሱን የመሬት ሥሪትና የማዕከላዊ መንግሥትን አቋም ለማሳመን ፣ ከመሳፍንትና ከካህናት ጋር በመከራከር ፣ የውጭ አገር ባለሙያዎች ያገራቸውን ሰው እንዲያሠለጥኑላቸው በመ ጨቃጨቅ ፣ ጉልበታቸውንም አዕምሮአቸውንም ፣ በመጨረሻ ሕይ ወታቸውንም ፣ ሙሉ በሙሉ ለሚወዷት አገራቸው ለኢትዮጵያ

የሥልጣኔና የአንድነት ሕይወት ሠውተዋል ። የኢትዮጵያን አንድነትና ውሕደት የሚወድ ያሁኑም ፣ የወደፊቱም ኢትዮጵያዊ ሁሉ ይኸን ውለታ ተገንዝቦ ፣ የኀሀን ንጉሥ ስማቸውን በአክብሮትና በአድናቆት ሊዘከረው ይገባል ።

መስከረም 1 ቀን 1981

ተክለ ጻድቅ መኩሪያ

ማ መ ል ከ ቻ

በዘመኑ የተሟላ ይመስለኝ የነበረው ፣ በወጣትነት ጊዜዬ በ1934 — 1935 ዓ. ም. ያዘጋጀሁት ፣ «ካፔ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ» የሚባለው የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ዕድሜ ከንባብ ጋር በጨማመርሁ መጠን ፣ ያለመሟላቱ እየገባኝ ሔደ ። ከሰው ልጅ የደካማነት ጠባዩ አንዱ ፣ በተለይ በቴክኒክና በጽሕፈት የነጻነት መብት ወደኋላ ቀር በሆነው አገር ውስጥ ሲሆን ፣ ባንድ ጊዜ እንኳ ባይቻል በተቀራረበ አጫጭር ጊዜ ውስጥ ብዙ ሥራ ለማከናወን አለመቻሉ ነው ።

ስለዚህ ፣ በዚሁ የመዝመሪያ መጽሐፌ ላይ ብቻ እያሟላሁ ለመሥራት እንዳላተኩር ፣ ካፔ ቴዎድሮስ በፊት ያለውን የረዥም ዘመን የኢትዮጵያን ታሪክ በመጠነኛ ደረጃም ቢሆን ማከታተሉና ማሟላቱ ፣ ለአንባቢ ጠቅላላ ያገሩን ታሪክ ማሳወቅ የበለጠ የሚጠቅም መስሎ ታየኝ ። ይኸንንም እንደ ተቻለ አገባድጄ ፣ በአራት ቅጽ እንዳሳተምሁ ፣ ወደ መዝመሪያው መጽሐፌ አሳቤን መልሼ እንዳላሟላ ፣ አዲሱ የሱማልያ መንግሥት ነጻ መንግሥትነቱን ካቋቋመ በኋላ ፣ በኢትዮጵያ ላይ የሚያቀርበው የግዛት ጥያቄው ፣ ዛቻውና ድንፋታው ፣ የወሰን ላይ ግጭቱም እየተፋፋመ ስለሔደ ፣ ከሁሉ በፊት ከአራት መቶ ዓመት በፊት ከዚሁ ከሱማሌና ከሐረር አካባቢ ተነሥቶ በኢትዮጵያ ላይ ብዙ ጥፋት ያደረሰውን ፣ የግራኝ አህመድ ወረራን አስቀድሞ በመጽሐፍ መልክ ማቅረቡ ፣ ያሁኑን መንግሥትና ሕዝብ ሊያስጠነቅቅ ይችላል በሚል ግምት ፣ ከ1952 እስከ 1961 ዓ. ም. እስራኤልና ዩጎስላቪያ በነበርሁባቸው ጊዜያት ውስጥ ፣ ከደንበኛው ሥራዬና ከዕረፍቴ የተረፈኝን ጊዜዬን ለዚሁ ሥራ መሠዋት ፈቀድሁ ።

የጽሕፈቱን ሥራ ጨርሼ ከቤልግሬድ በ1961 ዓ. ም. ወደ አዲስ አበባ እንደ ተመለስሁ ፣ የመጽሐፉ እትማት (አንባቢ በማይስተው) በየምክንያቱ ዘግይቶ ፣ በ1965 ዓ. ም. በብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት ተዝምሮ ፣ የየካቲት ንቅናቄ በዝመረበት ዓመት

በ1966 ዓ. ም. ተጠርዞ ወጣ ። እንደ ወጣ ግን ፥ እንደ ጠበቅሁትና እንደ ተመኘሁት በቶሎ የመበተንን ዕድል ሳያገኝ ፥ ከለውጡ በኋላ በልዩ ልዩ ሰበብ እመጋዘን እንደ ተቀመጠ ፥ በዚህ መካከል እኔም በ1967 ዓ. ም. ወደ ጡረታ የመገለል ዕድል ገጠመኝ ። አሳ ቤንም ሁሉ ፥ ከዚህ በፊት ወዳሳተምሁት መለስሁ ። በተለይ ለኢ ትዮጵያ መከፋፈል ምክንያት የሆነው የዘመነ መሳፍንት አገዛዝ ወድቆ ፥ አዲስ የማዕከላዊ መንግሥት መቆም ከዠመረበት ካፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ዠምሮ ያለውን ፥ ከዚህ በፊት ባጭሩ የጻፍሁትን እያሟላሁ ለመሥራት በቂ ጊዜ ለማግኘት ቻልሁ ።

ይኸንንም ፥ ከዚህ በፊት በግል ባጠራቀምሁዋቸው ሠነ ዶች እየተጠቀምሁ ፥ በቤቴ በምሠራበት ጊዜና በእጅ የጻፍሁ ትንም በመኪና የሚመታልኝ እያጣሁ በተቸገርሁበት ወቅት ፥ ሳላስበው ፥ ያን ጊዜ የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ዋና ጸሐፊ ወደ ነበሩት ወደ ጓድ ፍቅረ ሥላሴ ወግደረስ ጽሕፈት ቤት ተጠርቼ ፥ አንደኛ በብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት መጋዘን ተከማችቶ እንደዚሁ በመቀመጥ ሥራ ፈትቶ የነበረው ፥ የግራኝ አህመድ የወረራ መጽሐፍ ፥ በኩራዝ አሳታሚ ድርጅት በኩል ሕዝብ ሊያነበው እንዲችል በቀላል ዋጋ እንዲሸጥ መወሰኑን ፤ ቀጥሎም በዚያው ሰዓት ለማዘጋጀው መጽሐፍ የጐደሉ ሠነዶች ቢኖሩ ፥ እነርሱን ለመሰብሰብ ወደ ውጭ አገር ብሔድ መንግ ሥት ለዚሁ ጠቃሚና ታሪካዊ ዝግጅት ፥ በጥናት መልክ ከቀረበ ፥ ወጭውን እንደሚችል ነገሩኝ ። መንግሥት የሚያደርግልኝን የደ ጋፊነት አሳብ በምስጋና ተቀብዬ ፥ የኢትዮጵያ ሠነዶች በይበልጥ ወደሚገኙባቸው ወደ ሮማ ፥ ፓሪስ ፥ ሎንዶን ሔጂ ፥ ጊዜው ከማጠሩ የተነሣ ድካም ቢጨምርም ፥ በተመደበው የአራት ወራት ጊዜ ውስጥ የቻልሁትን ያህል ለታሪኩ ጽሑፍ ጠቃሚ ነት ያላቸውን ሠነዶች ሰብስቤ ተመለስሁ ።

እንደ ተመለስሁም ፥ ቀድሞ የሠራሁትን በማፍረስ እንደ ገና እያሟላሁ በመጻፍ ፥ እነሆ አሁን «ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮ ጵያ አንድነት» በሚል አርዕስት ተዘጋጅቶ ለአንባቢ የቀረበው ይኸ መጽሐፍ ሲሆን ፥ በውስጡ ያሬ ቴዎድሮስ አነሣ ሣቸው ፥ ማዕከላዊ መንግሥት ለመገንባት የደረሰባቸው የውጣ ውረድ ድካም ፥ በመጨረሻም ከእንግሊዞች ጋር ያደረጉት ጦር ነትና የዘመናቸው ፍጻሜ ይገኝበታል ።

ያሁኑ መጽሐፍ የተጻፈበት ሥልት

እንደ ማናቸውም የታሪክ መጽሐፍ ፥ ለዚህ ከመቶ ዓመት በላይ ላለፈውና በሕይወት ሥጋ ላልነበርንበት ያሬ ቴዎድሮስ ታሪክ መሠረት የሆኑት ፥ በመጽሐፉ መጨረሻ የተዘረዘሩት አብ ዛኞቹ ያይን ምስክር ከሆኑት ካገር ተወላጆችና ከውጭ አገር ዜጎች በወቅቱ የተዘጋጁት መጻሕፍት ናቸው ። እነርሱንም ፥ በደ ፈናውና በቀላሉ ዝርዝራቸውን ብቻ ከማስቀመጥ ዐልፈን ፥ በየምዕራፍ ከፋፍለን ካሰፈርነው ጽሑፍ ጋር በቀላሉ አንባቢ አገናኝቶ ፥ የተባለውንና የተደረገውን ሁሉ ሊያመዛዝንባቸው እንደሚችል ፥ በየገጹ ግርጌ የምዕራፉቸውና የገጻቸው ቁጥር ለምስክርነት ተመልክቷል ።

ከዚህም ጋር የታሪክ ድርጊቶችን ፥ ጊዜዎችን ፥ የጉዞ መሥ መሮችን ፥ የጦርነት ቦታዎችን ፥ በውጭ አገር ጽሑፎች ውስጥ ያጋጠሙንን ታሪካውያን ሥዕሎችን ሰብስበን ከታሪኩ ጽሑፍ ከማዛመድ ጋር ፥ የሁለቱን ዜጎች ደራስያን አባባል በቀጥታ ካሰፈርን በኋላ ፥ ጥሬ አሳቡን ለማለዘብና በዛሬው ዘመን አባባ ላችን ፥ ለዛሬው ዘመን አንባቢ አብራርቶ ለማቅረብ ሞክረናል ።

ከማናቸውም ጠባብ ብሔረተኝነት ፍጹም ነጻ የሆኑትን ጸሐፊና አንባቢ ሳያጣላ ፥ በቁም ነገር አዛምዶ ለዘለቄታ በስም ምነት አብሮ ለማኖር የሚያስችለው ያጻጻፍ ዘዴ ከዚህ መሥ መር ውጭ ሊሆን አይችልም ።

ምስጋና

1. በአውሮፓ በተለይ በሮማ ፣ በኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር "Archivio Storico de' Soppressi Ministero dell' Africa Italiana" የሚባለውንና የቫቲካንን ቤተ መጻሕፍት

2. በፈረንሣይ አገር፣ Ministère des Affaires Etrangères Menoir et documents Afrique የሚባለውን ፤

3. በእንግሊዝ አገር ፣ ኪው ጋርድን በሚገኘው India Office እና በ Public Record Office ለሠነድ ፍለጋ በተሠማራሁበት ጊዜ ፣ ስለ ሹማምንቱ ቅን አመራርና አቀባበል ፣ ስለ ሠራተኞቹ የማያቋርጥ አገልግሎት ምስጋናዬን ከማቅረብ ጋር ፣ አንዳንዶቹ አብያተ መጻሕፍት እንኳን ሠነድ ያለበትን ጽሑፍ ፣ ሠነዱ የሔደበትን አንቬሎፕ እስከ ማስቀመጥ መድረሳቸው የሚደነቅና የሚመሰገን ነው ።

   በዚሁ ጊዜ በሮማ ፣ ፕሮፌሰር ላንፍራንኮ ሪቺ ፣ በሎንዶን ፣ ዶክተር ሪቻርድ ፓንክረስት ከሹማምንቱ ጋር በማስተዋወቅ ረገድ ያደረጉልኝ እርዳታ ሊዘነጋኝ አይችልም ።

4. ወዳገር ከተመለስሁ በኋላ ፣ ይህንን መጽሐፍ በማዘጋጅበት ጊዜ ፣ የባህልና ስፖርት ጉዳይ ሚኒስቴር በተለይም ፣ በሚኒስትሩ በጓድ ግርማ ይልማ ፈቃድ የጸ ፍሁትን ምዕራፍ እያነበበ ፣ የቃላት ቀውስ የፊደል ግድፈት እንዳይኖር እየተጠባበቀ ፣ በማረም የረዳኝን አቶ ጥዑመ ልሳን ኃይሉን ፣ በሚኒስቴሩ ውስጥ በፎቶግራፍ ክፍል እነ አቶ ላቀው ፋንታዬ ለመጽሐፉ የሚያገለግሉትን ሥዕሎችና ፎቶግራፎች እያነሡ በመስጠት ፣ ከብሔራዊ

ቤተ መጻሕፍት አዳራሽና ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ለጥ
ቅስ የፈለግሁዋቸውን መጻሕፍት በማቅረብ የረዱኝን ፣
ከኢትዮጵያ የካርታ ድርጅት አስቀድሞ በደረቅ እርሳስ
ባመለከትሁት መንገድ ካርታዎቹን በደንብ እየሠራ ያቀረ
በልኝን አቶ ዳንኤል ሲይሉን ፣ በመጨረሻም በእጅ የጻ
ፍሁትን በመኪና በመምታት የረዳችኝን መይዘሪት እታ
ፈራሁ ከንፈን ከልብ አመሰግናለሁ ።

ተ. ጸ. መ.

ክፍል አንድ

የዐፄ ቴዎድሮስ የወጣትነትና የሽፍትነት ዘመን

ምዕራፍ አንድ

የደምቢያና የወሎ መሳፍንት ፍልሚያ በጉንደር መንግሥት ውስጥ

የኢትዮጵያን መከፋፈል ለማስቀረትና ሀገሪቱን አንድ ለማድረግ ፣ከፍተኛ ጥረት ያደረጉትን የዐፄ ቴዎድሮስን አነሣሥና አወዳደቅ ከመመልከታችን በፊት ፣ የርሳቸው ወገኖች የሆኑትን ፣ የቋረኞችን ሁኔታ አስቀድሞ መመልከቱ የታሪኩን አመጣጥ ለመገንዘብ ይጠቅማል ። ቴዎድሮስ ከመንገሣቸው በፊት ፣ ማንም እንደሚያውቀው ፣ መጠሪያ ስማቸው ካሣ ነበር ። ከሌላ ጋር በሞግሼነት እንዳያደናግር ፣ በትውልድ ወረዳቸው በቋራ ፣ 'ቋረኛው' ካሣ እየተባሉ ይጠሩ ነበር ። ቋራ የሚገኘው ፣ በቤጌምድር አውራጃ በደምቢያ ውስጥ ነው ።የዚህ ክፍል ተወላጆች 'ቋረኞች' እየተባሉ በጉንደር መንግሥት ከዐፄ በካፋ ሞት ወዲህ ብዙ ሚና ተጫውተዋል ። አጭር ታሪኩ ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

በካፋ በ1686 ዓ. ም. ተወልደው ፣ በ1713 ዓ. ም. ስመ መንግሥታቸው 'መሢህ ሰገድ' ተብሎ ከነገሡ በኋላ ፣ በ1715 ዓ. ም. ከቋራ ባላባቶች ከደጃች መንበርና ከወይዘሮ እንኮዬ የሚወለዱትን ፣ ቁንጥናናቸውን እነጂምስ ብሩስ ያደነቁትን ወይዘሮ ምንትዋብን አገቡ ። ከዚሁ ጋብቻ ፣ ስመ መንግሥታቸው 'ብርሃን ሰገድ' የተባለው ዳግማዊ ኢያሱ ፣ በ1715 በሰኔ 12 ቀን ተወለዱ ። በካፋና ምንትዋብ 8 ዓመት ያህል አብረው እንደ ተቀመጡ ፣ በመስከረም 11 ቀን 1723 ዓ. ም. ባልዮው ዐፄ በካፋ ስለ ሞቱ ፣የስምንቱ ዓመት ወጣት ኢያሱ ነገሡ ።ምንም ለስሙ ኢያሱ ቢነግሡ ፣ እናትዬዋ እቴጌ ምንትዋብ በመልክ ውበት ብቻ ሳይሆን በማስተዳደር ዕውቀትም ፣ችሎታም አሟ ልተው የያዙ በመሆናቸው በልጃቸው ጐን ሆነው ፣ ንግሥት ተብለው የጉንደርን መንግሥት ይመሩ ዝመር ።([1])

---

1 Annales ....(Regume Iyasu II et Ignatius Guidi pp, 20—39

ከእቴጌነታቸው በላይ በንግሥትነት በነገሡበት ቀን ምን ትዋብ የወርቅ አክሊል ደፍተው ፣ የወርቅ ጫማ ተጫምተው ፣ በደንብ ተጊያጊጠው ፣ ጎማ በተባለው በቅሏቸው ላይ ሆነው በአ ደባባይ ሲያልፉ ፣ በዘመኑ ያማርኛ አገጣጠም ፣

«አሁን ወጻች ዝምበር ፣ ተሸሺጋ ነበር ።
አሁን ወጻች ጨረቃ ፣ የምትለን ፍርድ ይብቃ
ደስ ይበልህ ዘመድ ፣ ከነገሥት በዘውድ
ደስ ይበልህ ባለጌ (*) ፣ ከነገሥት ይተጌ
ደስ ይበልህ ጉንደር ፣ ቀድሞ ከፍቶህ ነበር»

እያለ ወንዱም ሴቱም ሲዘፍን ፣ ካህናቱም በበኩላቸው ፣

«መንከር ግርግ ፣ መንከር ግርግ
ወልደ ልዑል ጸለላ መንከር ግርግ»

እያሉ በወረብ አሸብሽበዋል ። (1)

ኢያሱ በዕድሜ ከፍ ብለው ሥልጣን በጨበጡበትም ጊዜ ፣ እናትና ልጁ በሥልጣን ሽሚያ ሰምና እሳት ሳይሆኑ ፣ ሰምና ወርቅ ሆነው ፣ በፍቅር በስምምነት ፣ በኅብረት አብረው ሲገዙ ቆዩ ። በሴትዬዋ ምክንያት ፣ ገና ቀደም ብለው በበካፋ ዘመን የሴትዬዋ ዘመድ አዝማዶች ከቋራ እየመጡ በየሥልጣኑ ጉብተው ተሠገሡ ። የኢያታቸው የወይዘሮ ዮልያና ወንድም ፣ ደጃዝማች ኒቆላዎስ የራስነት ማዕረግ ተጨምሮ የስሜን ገዥ ሆነው ከቆዩ በኋላ ፣ ቢትወደድነት ጨምረው እንደራሴ ሆኑ ። (2) ወንድም ዱው ራስ ወልደ ልዑል ፣ ካህናቱ በወረቡ ላይ «ወልደ ልዑል ጸለላ» እያሉ ስሙን የጠቀሱት ፣ ለእኅትዬዋ መንግሥት ጣራም ግድግዳም ሆኖ ፣ ከሹመት ወደ ሹመት ሲዘዋወር ቆይቶ ፣ በመ ጨረሻ ከራስ ኒቆላዎስ ሞት በኋላ ፣ ራስ ተብሎ የእንደራሴነቱን ሥፍራ የያዘ ነው ። (3) እነ ራስ ኤልያስ ፣ እነ ማሞ ተንሚ ሸፍተው ፣

* ባለጌ ማለት ባላገር ማለት ነው ፣ ይቴጌ ማለትም በላፊ እነጋገር እቴጌ ማለት ነው ።

1 Annales pp. 40—41

2 Idem pp. 46, 48

3 Idem pp. 75, 81

ሕዝቅያስ የሚባል የነጋሢነት ዘር ያለውን ከወህኒ አምጣ አው ጥተው ፣ በኢያሱ ፋንታ ለማንገሥ ቤተ መንግሥቱን ከበው ውጊ ያው በከበደበት ሰዓት ፣ ለመሸሽ ያቆበቆበውን ወታደር ፣ «ባለህ ቁም ጉልማሳ! እኔ የወንዶች ወንድ መሆኔን ከተማው ያውቃል» ብሎ በፉከራው ያረጋጋ ፣ ራሱም «ለምድር ቃል ይሁን ፣ አንቺ ካልሸሸሽ እኔ እንዳልሸሽ» ብሎ ፣ በመርከር ለውጊያ ከቆመባት መሬት ጋር ቃል ኪዳን የተጋባ ፣ ታላቅ የገርግና ወንድም ነው ። (1) ከዚህ ድል በኋላ ፣ የኢያሱና የንግሥት ምንትዋብ መንግሥት ጸና ። ወልደ ልዑልም ከዚህ በኋላ ነው—ቢቶደድ ሲባል ቆይቶ ራስ ተብሎ የመንግሥቱ እንደራሴ የሆነው ። የማዕዙ ዜና መዋ ዕል ይኸን ሰው አንድ ጊዜ 'መልአከ ምክር' ፣ ሌላ ጊዜ 'መል አከ ሠራዊት' ይለዋል ። (2)

ከራስ ወልደ ልዑል በቀር ፣ የንግሥት ምንትዋብ ዘመድ አዝማድ የራስ ኒቆላዎስ ወንድም አዛዥ ደኔ ፣ የአዛዥ ደኔ ልጅ ደጃች ማሞ ፣ የኢያታቸው የወይዘሮ ዮልያና እኅት የወይዘሮ ሰብ ሌና የአቤቶ መርቆርዮስ ልጆች ደጃች አውሳብዮስ ፣ ደጃች አዮ ፣ ደጃች እሸቴ (3) ፣ የንግሥት ምንትዋብ አክስት የወይዘሮ ማሚት ልጆች ፣ ደጃች አደሩና አዛዥ ልዑለ ቃል ፣ አሳላፊ ቀጸላ ሌሎችም በጉንደር ቤተ መንግሥት በየሥልጣኑ በብዛት ማስተዳደር ስለያዙ ፣ መንግሥቱ ራሱ 'የቋረኞች መንግሥት' እየተባለ ይጠራ ዝመር ። ነገር ግን ፣ ምንም እንኳን አብዛኛውን ያስተዳደር ቦታ ቢይዙም ፣ በአገው ምድርና በዳሞት ደጃች ወሬኛ ፣ በአማራ አገር ራስ ወዳጅ ፣ በቤጌምድር ደጃች የማርያም ባሪያ ፣ በትግሬ ደጃች ስሑል ሚካኤል ፣ በጉጃም ደጃች ዮሴዴቅ ጣልቃ እየገቡ ፣ ቢጋርዮሽ በየክፍለ አገራቸው እየተሾሙ ማስተ ዳደራቸው አልቀረም ።

1 Annales pp. 66

2 መልአከ ሠራዊት ራስ ወልደ ልዑል ፣ ዓቢየ ምክር ወጽኑዓ ኃይል አስመ አልቦ ዘይመስሉ (158—159)

3 ደጃች እሸቴ የወሬ ኢያሱ አድያም ሰገድን ልጅ ፣ ወይዘር ወለተ ሩፋኤልን አግብተው ደጃች ኃይሉን ይወልዳሉ ። ኃይሉ ማኅደረ ማርያም በገዙት የነበሩ ጊዜ የኢትዮጵያ ታሪክ እንዳይጠፉ ፣ ከየ ዳግቱ አሰባስበው በማጸፍ ፣ ወደ ጊዜያችን ያደረሱ የሙሑንን ምሁር ናቸው ። የኢትዮጵያ ታሪክ ካዜ ይኩኖ አምላክ እስከ ወዜ ልብነ ድንግል, ገጽ 13 — 18

ከወዴ ፋሲልና ከታላቁ ኢያሱ ወዲህ ፣ አሁንም በንግሥት ምንትዋብና በልጃቸው በኢያሱ ብርሃን ሰገድ ዘመነ መንግሥት (1723 — 1747) ዓ. ም. የጉንደር ከተማ ፣ ባዳዲስ ሕንፃና በአትክልት እያሸበረቀ በቤተ መንግሥቱም ለግብር ሠንጋው ፣ ሙክቱ እየታረደ ፣ ከጠላና ከጠጅ ዐልፎ ወይን ጠጅ እንደ ውሃ የተጠጣበት ፣ ተድላ ደስታ የታየበት ጊዜ ስለ ነበረ ዘመኑ ራሱ ፣ 'የቋረኞች የአዱኛ ዘመን' ተባለ ።

ንግሥት ምንትዋብም ፣ በወጣትነታቸው ጊዜ ባለቤታቸው ዐፄ በካፋ ስለሞቱ ፣ ባገራችን የሴት ንግሥት ባል እንዳታገባ ሁኔታው ስለግያመች ፣ ኢያሱ የሚባለውን ፣ የዐፄ በካፋን የእጎት ልጅ አስቀምጠው ፣ ከዚሁ ሰውዬ አስቴር ፣ አልጣሽ ፣ ወለተ እሥራኤል የሚባሉ ሦስት ቆነጕዥት ወልደው ፣ አስቴር በፊት ለቤጌምድሩ ባላባት ለደጃች አዮ ልጅ ፣ ለደጃች የግርያም ባሪያ በኋላም ለደጃች ሚካኤል ስሑል ፣ አልጣሽ ለልጅዩው ለበ ዥሮንድ ተክለ ሃይማኖት ፣ ወለተ እሥራኤል ለጉጃሙ ባላባት ለደጃች ዮሴዴቅ ተድረው ፣ የየአውራጃውንም ባላባቶች በጋብቻ መያዝ ፈልገው ነበር ። ደጃች ዮሴዴቅ ከወለተ እስራኤል ታላቅ ራስ ኃይሉን ስለ ወለዱ ፣ በሙሉ የጉጃም መሳፍንትና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የታላቅ ራስ ኃይሉ ተወላጆች ናቸው ።

ልክ በእንግሊዝ አገር ፣ ንግሥት ቪክቶሪያ በ1840 መስፍኑን አልቤርን አግብተው ባላቸው በ1861 ሞቶ ብቻቸውን በነበሩበት ሰዓት ፣ ጆን ብራውን የሚባለውን የልፍኝ አሽከራቸውን 'እንደ ባል ይዘዋል' እየተባሉ በሚታሙበት ሰዓት ፣ አንዳንዱም ለማናደድ እያለ እመት ብራውን «እያለ» ያሾፍ እንደነበረ (1) ፣ በኢትዮጵያም ፣ ሕዝቡ የንግሥቲቱንና የኢያሱን ውስጠ ግንኙነት እየሰማ ፣ «ከባላቸው ዘመድ ግገጡ ፣ ወለዱ» እያለ እያማ ፣ ኢያሱንም «ምልምል ኢያሱ» እያለ ማፈዝ ስለ አበዛባቸው ፣ ይኸን ያስቀሩ መስሏቸው ፣ በንግሥቲቱ ፈቃድ የግራዝማችነት ማዕረግ ለኢያሱ ተሰጥቶት ነበር ። ግማሹ በዚሁ በግራዝማችነት ሲጠራው ፣ ሌላው በውጭ ያለው ቤገምድሬ

1- Historia No. 350 Janifier, les petits secrets de Victoria C.A Hibert pp. 63—66.

ግን ፣ አዲሱን የማዕረጉን ስም ወደ ጉን እየተወ ፣ «ምልምል ኢያሱ» በማለት ጸና ። ይሁን እንጂ ፣ ንግሥት ምንትዋብ ከወገኖቻቸው ከቋረኞች ጋር በዚህ ዐይነት ተድላ ደስታ ሲኖሩ ፣ በመጨረሻ ተድላ ደስታ እየሸሸ የዚያኑ ያህል ሐዘን በሐዘን ላይ እየተከታተለ ደረሰባቸው ። የንግሥቲቱ ወዳጅ «ምልምል ኢያሱ» በ1735 ዓ. ም. ሞተ ። (1) ወደ ባሕር ገፍትው በመጣል የገደሉት ንጉሥ ኢያሱ ናቸው ተብሎ ተወራ ። በ1747 ዓ. ም. ንጉሥ ኢያሱ ሞቱ ። መርዝ ከመብል ጋር አብልታ ንጉሡን የገደለቻቸው የሚቹ የምልምል ኢያሱ እኅት ነች ተባለ ።

የሆነ ሆኖ ፣ እቴጌ ምንትዋብ በስውር የምልምል ኢያሱ ሞት ቢቆጫቸውም በይፋ ግን ፣ ታላቅ ሐዘን ተሰምቷቸው አምርረው ያለቀሱት ስለ ልጃቸው መሆኑን ፤ በሥርዓተ ቀብሩም ላይ በዘመኑ የለቅሶ ግጥም ፣

«አያ በሰቀላህ ውሃ መላ ፣ በሰቀላህ ውሃ መላ
የተራበ ዘመድ እንዳይበላ ፣ በሰቀላህ ውሃ መላ
ወይ እርሱ ሳለ ቀሊል ኢያሱ ለጋሡ
አንተ የወፍላ ንጉሡ»

እየተባለ መለቀሱን ዜና መዕዋሉ ያመለክታል ።(*)

ከዚሁ ተከታትሎ ፣ እናታቸው ወይዘሮ እንኮዬ በ1750 ፣ ወንድማቸው ራስ ወልደ ልዑል መጋቢት 20 ቀን በ1759 ዓ. ም. በጣም የሚያፈቅሩዋቸው ያክስታቸው ልጆች ፣ ደጃች እሸቴና ደጃች አውሳብዮስ በ1760 ዓ. ም. ፣ በዳሞት ከኦሮሞዎች ጋር ሲዋጉ ሁለቱም ባንድ ቀን ጦርነት ሞቱ ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ በንግሥት ምንትዋብና በቋረኞች ላይ መከራና ሐሣር እየተከታተለ መጣ ። የዚህም ምክንያት እንደዚህ ነው ።

1 Annales.....pp. 168—169

* በሰቀላህ ውሃ መላ ማለት ፣ በዛሬ አነጋገር በአዳራሽህ ጉብር ጉብቶ ሕዝቡ እንዳይበላበት ሰዉ እየተላቀሰ የእንባ ውሃ መላበት ማለት ነው ። ቀሊል የተባለውም በየዜና መዋዕላቸው ነገሥታት ቀሊል ከመ ንስር ፣ ጽኑዕ ከመ አንበሳ ይባላሉ ። ወፍላን አልታሽ ያንግችው ላስቶችና ዋጅራቶች የሸፈቱ ጊዜ ኢያሱ በፍጥነት ሔደው ተዋግተው የነበረውን ለማውሳት ነው ።

ዐፄ ኢያሱ በሕይወታቸው ሳሉ ፥ በሚስትነት ያገቡዋ ቸው ውቢት የሚባሉትን የወሎ የኦሮሞ ባላባት ልጅ ነበር ። በሞቱበት ጊዜ በዙፋን የተከተሏቸው ከውቢት (ወለተ ቤርሳ ቤህ) የተወለዱት ልጃቸው ኢዮአስ ናቸው ። ስለዚህ ልክ እንደ ዚያው በንግሥት ምንትዋብና በልጃቸው በዐፄ ኢያሱ ጊዜ እንደ ሆነው ፥ ኢዮአስ የአያታቸውን የንግሥት ምንትዋብን ወገ ኖች ቋረኞችን ችላ እያሉ ፥ የእናታቸውን የውቢትን ወገኖች ከወሎ እያስመጡ ማቀራረብና ባለሟል ማድረግ ዠመሩ ። የእና ታቸውን የውቢትን ወንድሞች ፥ ሉቦንና ብርሌን አምጥተው ፥ ሉቦን እንደ እንደራሴ ባጠገባቸው አስቀምጠው ፥ ለብርሌ የደ ጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው እስከዚህ ጊዜ ድረስ ከቋረኞች እጅ ውጥቶ የማያውቀውን የቤገምድርን ግዛት ሰጡት ።

በዚህ ጊዜ በወሎዎቹና በቋረኞቹ መካከል የሹመትና የሥ ልጣን ፍልሚያ ተነሣ ። ፍልሚያው በግድ ወደ ጥላቻ ፥ ጥላቻው ወደ ጦርነት በየወቅቱ እየዞረ ፥ በንጉሡ ባፄ ኢዮአስ መመቸት ፥ ወሎዎች አጥቂዎች ፥ ቋረኞቹ ተጠቂዎች ሆኑ ። ንግሥት ምንትዋብም ፥ በልጃቸው ጊዜ እንደ ገዙ በልጅ ልጃቸ ውም ዘመን በሥልጣን ለመቀጠል ሞክረው ሳለ ፥ ኢዮአስ ለእና ታቸው ፊት እየሰጡ ለአያታቸው ፥ 'እንግዲህ በቃሽ ! አሁን ተራው የናቴ ነው' በሚል ስሜት ፊት ነሷቸው ፤ በዚህም ላይ ዕድሜያቸው ከስድሳ ዐልፎ ወደ እርጅና ስለ አዘነበለ ፥ የነገሩን አዝማሚያ አይተው ፥ ሁሉንም ትተው ወዳሠሩት ቤተ ክርስቲ ያን ወደ ቁስቋም ሔደው ፥ በጾም በጸሎት ተቀመጡ ።(1)

በወሎዎች ሥልጣን አያያዝ ተቀይሞ የሸፈተው ፥ የታወ ቀው የቤገምድሩ ባላባትና የንግሥት ምንትዋብ አማች የነበ ረው ፥ የስመ ጥሩው የደጃች አዮ ልጅ ደጃዝማች የማርያም ባሪያ ፥ በቤገምድር ሸፍቶ አዲስ ከተሾመው ከብርሌ ጋር ተዋ ግቶ ገደለው ። በሌላ ቀን ንጉሡና ሉቦ ዘምተውበት ከተማረከ በኋላ ፥ የማርያም ባርያ በጭካኔ በጦር ተጨቅጭቆ ተገደለ ።

በዚህ መካከል ፥ በቋረኞቹና በወሎዎች ጠብ መካከል ገብተው ሥልጣን ለመጨበጥ የተጠቀሙት ፥ ደጃች ስሑል ሚካኤል ናቸው ። እርሳቸውም በዐፄ ኢያሱ ጊዜ በትግሬ ሸፍተው ሳለ ፥ በኋላ

1 ታሪክ ነገሥት ፥ ፓሪስ በቁጥር 143 የተቀመጠው ፥ ገጽ 287

በጦር ኃይል ተገድደው ጐንደር ከመጡ ወዲህ ፥ እያደር ከንጉሣዊ ቤተሰብ ተዛምደው የንግሥቲቱን ልጅ አስቴርን አግብተው የኢ ያሱም ባለሟል ሆኑ ። ካገራቸው ከትግሬ መጥተው ጐንደር በገቡ ቁጥር ለንግሥቲቱና ለንጉሡ በሚያቀርቡት ገጸ በረከት ፥ለየመኳን ንቱ በሚያድሉት ልዩ ልዩ ስጦታ ስማቸው በጐንደር ታወቀ ። ዋና የግዛት ባላንጣቸውን ፥ የእንደርታውንና የእንዳመሆኔን ገዥ ፥ ደጃዝማች ወልዴን በጦርነት ስለ ገደሉ ፥ ትግሬን በሙሉ ጠቅል ለው መያዝ ቻሉ ። በመጨረሻም ፥ ራስ ወልደ ልዑል በ1759 ዓ. ም. ከሞቱ ወዲህ ፥ በ1760 ዓ. ም. በዐፄ ኢዮአስ ጊዜ ፥ ራስ ተብ ለው የእንደራሴነቱን ሥፍራ ከሉቦ እየተፋለሙ ያዙ ። በዘዴና በውስጠ ተንኮል ፥ በቅድሚያ ከኦሮሞዎቹ ጋር የጎብረት መልክ አሳይተው ፥ አማሮቹን ከአስጠቁና ራስ ተብለው ሥልጣን ጠቅ ልለው ከጨበጡ በኋላ ፥ ቀጥለው በኦሮሞቹ ላይ ተነሥተው በይፋ ተጣልተው በዳሞት ከሉቦና ከነፋሲል ጋር ይዋጉ ዠመር ።

ንጉሡ ኢዮአስም ፥ በአማሮቹና በኦሮሞዎቹ ጠብ ጊዜ ተጨንቀው 'ያበርድልኛል' ብለው በመጀመሪያ ላይ ለርሳቸው ሥልጣን ካስጨበጡ በኋላ ፥ በመጨረሻ ለእናታቸው ወገኖች ለነሉቦ ላድላ ብለው ሚካኤልን ለመጣል ምንም ውስጥ ለው ስጥ ቢጣጣሩ አልሆነላቸውም ። ኦሮሞዎቹ እነ ፋሲል ፥እነ ሉቦ በዳሞት በሸፈቱበት ጊዜ ፥ ሚካኤል ስሑል 'ሔደን በመንግሥ ትዎ ላይ የሸፈቱትን እንውጋ' ቢሏቸው 'እምቢ' ብለው ቀሩ ። ከዚህ በኋላ ፥ ራሳቸው ሚካኤል ሔደው በሚዋጉበት ጊዜ ፥ ኦሮ ሞዎቹ ተሸንፈው ግማሾቹ ሲሞቱ ወይንም ሲሸሹ ከተማረኩት ላይ በምርምር የኢዮአስ ከሽፍቶቹ ጋር ውስጥ ለውስጥ ማበራ ቸው ተገለጠ ። ንጉሡን ባደባባይ ከሶ መቅጣት አግባብ ስለ አል ሆነ ፥ የንጉሡ ጠላት የነበሩትን የደጃች ነጨን ልጆች ወደ ቤተ መንግሥት ልከው በእልፍኛቸው እንዳሉ ንጉሡን ኢዮአስን በሻሽ አሳንቀው በግንቦት 8 ቀን በ1761 ዓ. ም. አስገደሏቸው ። በኢዮአስ ፋንታ ፥ለግዛት የሚመጥቸውን ፥የሰባ ዓመቱን ሽማግ ሌና እጀ ቆራጣውን ዮሐንስን ፥ ከወህኒ አምጣ አውርደው አነ ገሡ ። የጐንደር ካህናት «ቀታሌ ንጉሥ — ንጉሥ ገዳይ» እያለ ቢያማም ፥ ያማራውና የኦሮሞው መኳንንትም ፥ ሥልጣናቸንን በትግሬ 'ተቀማን' እያለ ውስጥ ውስጡን ቢያጉመተምትም ፥

ራስ ሚካኤል ስሑል (*) በጐንደር ተቀምጠው ፣ ወደ ዓድዋም እየተመላለሱ በኃይላቸው ሁሉንም እየተጫኑ ከ1760 ዓ. ም. ጀምሮ በሙሉ ሥልጣን ሲያስተዳድሩ ቆይተው ፣ በ1763 እና በ1764 ዓ. ም. በላስታና በአማራ ገዥዎች ፣ በነደጃዝማች ወንድወሰን ተሸንፈው ተይዘው ፣ በድብኩ አንድ ዓመት በግዞት እንዳሉ ፣ ደጃች ወንድወሰን 'አገራቸው ይግቡ' ብለው ፈቅደውላቸው በዓድዋ 7 ዓመት ከቆዩ በኋላ ፣ አርጅተው በ1772 ዓ. ም. ሞቱ ። ቀደም ሲል የትግሬንና ኋላም የጐንደርን መንግሥት ያስተዳደሩበት ጊዜ ሲደመር ፣ ወደ ዐርባ ዓመት ይሆናል ።

በዚህ መካከል ፣ የቋረኞች መመኪያ የሆኑት ንግሥት ምንትዋብ ፣ ስሑል ሚካኤል አማቻቸውን ለዚህ ማዕረግም ያበቋቸው አንደኛዋ እርሳቸው ስለሆኑ ፣ በስሑል ሚካኤልም ፣ በነደጃች ወንድወሰንም ፣ በነራስ ዐሥራትም ጊዜ ፣ ምንም ከሥልጣን ውጭ ቢሆኑ ፣ ሁሉም አሉበት ድረስ እየሔደ እጅ እየነሣ አክብሯቸው ሲኖር ፣ ከራስ ስሑል ሚካኤል ሞት ቀደም ብለው በ1767 ዓ. ም. ዐርፈው ፣ በዘመናቸው አስጊጠው ባሠሩት ቤተ ክርስቲያን በቁስቋም ተቀበሩ ።(1)

የርሳቸው ወገኖች ቋረኞች ፣ ምንም የቀድሞ ገናንነታቸውና በየከፍተኛው ሥልጣን ተሳታፊነታቸው ቢቀር ፣ ቀድሞ ከሞት የተረፉት በስሑል ሚካኤልም ፣ በነወንድወሰንም ፣ በነራስ ዐሊም ዘመን ሁሉ በልዩ ልዩ ሥራ እየተባበሩ ሠርተዋል ። ከነዚህም ውስጥ ደጃች ኃይሉ እሸቴ ፣ የእቴጌ ምንትዋብ አክስት ፣ የወይዘሮ ሰብሌ የልጅ ልጅ የደጃች እሸቴ ልጅ ፣ የራስ ስሑል ሚካኤልን ልጅ አግብተው ፣ ብዙ ጊዜ ከሹመት ወደ ሹመት እየተዘዋወሩ ፣ አንድ ጊዜም በራስ ሚካኤል ስሑል ባላ ጋራዎች እየተሻሩ ፣ ወደ ጐጃምም እየተሰደዱ እስከ ብዙ ዘመን ቆይተዋል ።(2) የሞቱበትን ጊዜ የሚናገር ማስረጃ ስጊዜው አላገኘንም ።

---

* ስሑል ማለት 'የተሳለ ፣ ስል ፣ ሹል' ማለት ነው ። የራስ ሚካኤል የትጽል ስም ሲሆን ከስማቸው ቀድሞም ፣ ተከትሎም ይነገራል (ይጻፋል ።

1 ታሪክ ነገሥት ፣ ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ፣ ቁ. 143 ገጽ 287 ። እቴጌዪቱ የሞቱበትን ግንቦት 26 ቀን 1765 ዓ. ም. የሚያደርገው አለ ።

2 Idem...pp. 250—285.

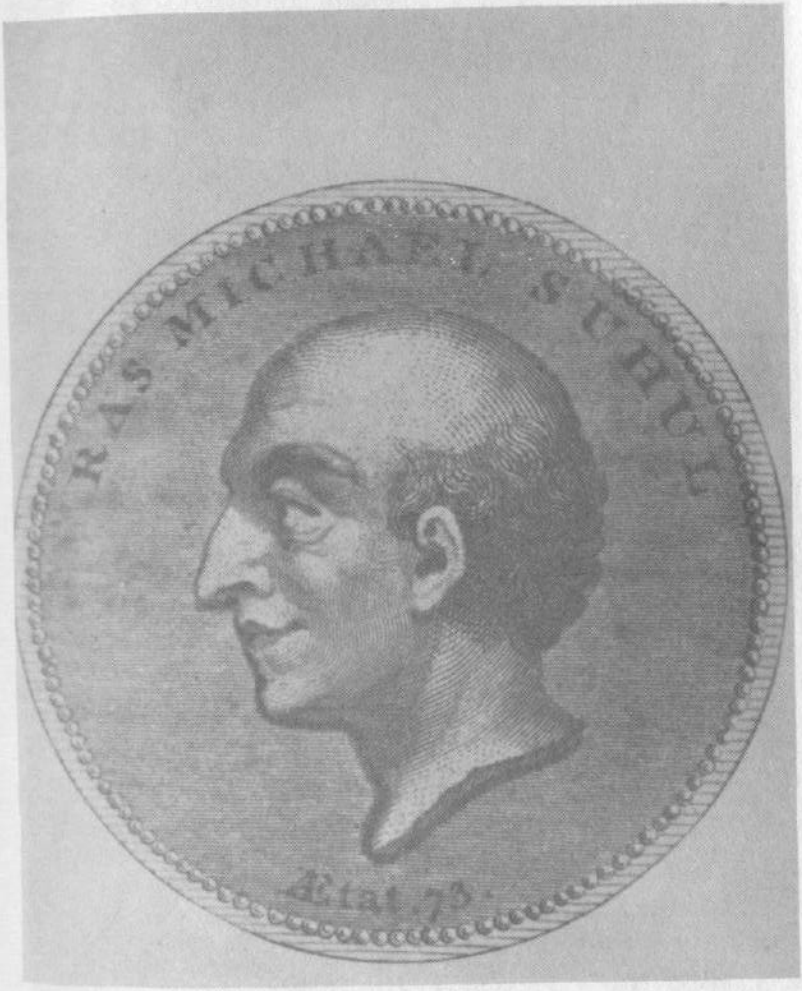

ራስ ስሑል ሚካኤል
(ከጀምስ ብሩስ መጽሐፍ)

ከደጃዝማች የማርያም ባሪያ ሞት በኋላ ራስ ስሑል ሚካኤል ያገቧቸው
ወ/ሮ አስቴር ኢያሱ (ምልምል)
(ከጂምስ ብሩስ መጽሐፍ)

ጄምስ ብሩስ የራስ ስሑል ሚካኤልን እጅ ሲስም
(ከስቱር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሁለት

በካሣ ልደትና ዕድገት ለካባቢ የነበሩት መሳፍንት ያገዛዝ ፍልሚያ
— ልጅ ካሣ ባሸክርነት ያገለገሉዋቸው መኳንንትና መሳፍንት

ዝርዝር ታሪክ ሰፊ ሐተታ ቢጐድለውም ፣ የዐፄ ቴዎድሮስን ታሪክ በደረቁና በመጠኑ ጽፈው ያወረሱን ሦስት የኢትዮጵያ ምሁራን ናቸው ። እነዚህም ፣

አንደኛው አለቃ ዘነብ የሚባሉት የይፋት (ሸዋ) ተወላጅ ሲሆኑ ፣ እርሳቸውም በመዠመሪያው ወቅት የንጉሠ ነገሥቱ የጸሐፊዎች አለቃ (ጸሐፌ ትእዛዝ) በመሆን ሲያገለግሉ ቆይ ተው ፣ በኋላ ጸሐፌ ትእዛዝ እንግዳ ሲተኩ ፣ እርሳቸው የመዝገብ ቤት ሹም ሆነዋል ።(1) ያዬ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት ፣ ከእንግ ሊዝ ጦር ጋር በ1860 ዓ. ም. እስከ ግብጽ ድረስ ከሔዱ በኋላ ፣ ከዚያ ተመልሰው ምጥዋ ከነሙንዚንገር ጋር በሰነበቱበት ጊዜ ይሁን ፣ ወይም ወደ አገራቸው ወደ ይፋት ከተመለሱ በኋላ ይሁን ፣ በትክክል አይታወቅም ። የሆነ ሆኖ ፣ የርሳቸውን ታሪካዊ ጽሑፍ ኢኖ ሊትማን የሚባሉት የጀርመን ሊቅ በ1902 ዓ. ም. (እ.ኤ.ቍ.) በማሳተም አራብተውታል ።

ሁለተኛው ፣ አለቃ ወልደ ማርያም ዘምሑይ (ሸዋ) የጻፉት ነው ። እርሳቸውም በመቅደላ ከግዞተኞቹና ከነአባ ሰላማ ጋር እንደ ነበሩ ሲናገሩ ፣ እንደ ዘነብ ቀደም ብለው የቴዎድሮስ አሽ ከር ይሁኑ ፣ አይሁኑ አናውቅም ። ታሪኩንም የጻፉት ቴዎድሮስ በሞቱ በዐሥራ ሦስተኛው ዓመት ፣ በ1873 ዓ. ም. መሆኑን ራሳቸው በጽሑፉ መጨረሻ ገልጠውታል ።(2) የርሳቸውንም የአጅ ጽሑፍ ብዙ ዘመን በአዲስ አበባ ያዬ ምኒልክ አማካሪ

1 Narratife of The Mission
H. Rassam - Vol. II - pp. 152-349

2 ሞንዶን ቪላዬ ያሳተሙት ያለቃ ወልደ ማርያም ጽሑፍ ገጽ 79

ሆነው የተቀመጡት ሙሴ ሞንዶን ቪዳዩ ወደ ፈረንሣይኛ ተርጉመው በማሳተም ፣ አራብተው ጽሑፉን ከአውሮፓ ሊቃ ውንት ጋር አስተዋውቀውታል ።

ሦስተኛው ፣ ስማቸው የማይታወቀው ፣ ነገር ግን በአጻጻፋ ቸው ውስጥ የትግራይ ወይም የትግሬ ተወላጅና ፣ በዚህም ላይ የኢጣሊያን ቋንቋ የሚያውቁ መሆኑ የሚያስታውቀው ጸሐፊ ናቸው ። ይኸንኑ ጽሑፍ እንደ አውሮጳ አቆጣጠር በ1959 ዓ. ም. በሮማ ሉዊጂ ፋዜላ አሳትመውታል ።

የሦስቱም ጸሐፊዎች አተራረክና በቴዎድሮስ ታሪካዊ አፈ ጻጸም ላይ ጊዜው ይለያያል ። አለቃ ዘነብ ፣ ከወደ መዝመሪያው ያለውን የካሣን የልደታቸውን ፣ የዕድገታቸውን ፣ የሽፍትነታቸ ውን ፣ የሹመታቸውንና የንጉሠ ነገሥትነታቸውን ዘመን እንደ ተቻለ በዘመኑ አነጋገር አስፋፍተው ከጻፉ በኋላ ፣ የመጨረሻውን ዘመን አስቀርተውታል ። ጽፈውት ፣ ሌላ ሰው ጐርዶ አስቀርቶት ወይስ ጠፍቶ ይሆን ያሰኛል ። አለቃ ወልደ ማርያም ፣ የመዝመ ሪያውን የቴዎድሮስን የልጅነትና የወጣትነት ዘመን በመቀነጣ ጠብ አሳጥረው ፣ የመካከለኛውንና እስከ ፍጻሜ ሕይወታቸው ድረስ ያለውን ግን ትንሽ ሰፋ አድርገው ጽፈዋል ። ሦስተኛው ፋዜላ ያሳተሙት ፣ ከመዝመሪያውና ከመካከለኛው የበለጠ ፣ በነ ዚያ በሁለቱ ጽሑፎች ውስጥ የማይገኝ ፣ የመጨረሻው የቴዎድ ሮስን ሕይወት በመቅደላ ፣ በርሳቸውና በእንግሊዞች መካከል የተደረገውን ጦርነትና የንጉሡን ያማሙዋት ሁናቴ ስለሚዘ ረዝር ፣ በተቻለ መጠን የኻህን ስመ ጥር ንጉሠ ነገሥት ታሪክ ለማሟላት ጠቅሟል ። ስለዚህ ሦስቱም ጸሐፊዎች ከነርሱ ወዲህ ለተነሡት ለነጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ፣ ለዛሬ ዘመን ጸሐፊና አንባቢ ባለውለታ መሆናቸው አይጠረጠርም ።

በኢትዮጵያ የሥነ ጽሑፍ ታሪካችን ውስጥ ፣ ከቀድሞ ዝምሮ አባቶቻችን በታሪካዊ ጽሑፋቸው ውስጥ ቀንና ዓመተ ምሕረት ለመጨመር እምብዛም አይቸገሩም ። በጣም የሚያስቸግረው ፣ ወሩን ጽፈው ዓመቱን ወደ ጐን በመተው ፣ ወይም በየፈረቃ የሚውለውን ካራት አንዱን የወንጌላዊውን (ማቴዎስ ፣ ማርቆስ ፣ ሉቃስ ፣ ዮሐንስ) ስም ጠቅሶ ማለፍ ልማዳቸው ነው ። በዚህም ምክንያት እላይ ስማቸው የጠቀስነው አባቶች ፣ ብዙ ነገር ሲጽፉ

ካሣ የተወለዱበትን ቀንና ዓመተ ምሕረት አልጠቀሱም ። የሚጽፉት አብዛኛውን ጊዜ ፣ ወደኋላ ተመልሰው የሌሉበትን ጭምር ያለፈ ታሪክ ስለሆነ ፣ ቀንና ዓመተ ምሕረት መጠያየቁ መመራመሩ ያዳግታቸዋል ። የሚጠየቅ ቤተሰብ ቢገኝም ፣ ያመተ ምሕረትን ነገር ፣ እንኳን የዚያን ዘመን ቤተሰብ ፣ የሐ ያኛው መቶ ከፍለ ዘመን እንኳን ቤተሰቦች ፣ አብዛኞቹ የልደትን ቀንና ዓመት በማወቅ አይጠነቀቁም ። አንድ አድራጐት ተፈ ጽሞ እንደሆነ በዚያ ስሌት ይደረጋል ፣ በመካከል የተወለደው ወይም የሞተው ትክክለኛ ጊዜው እንደ ተዳፈነ ይቀራል ማለት ነው ። በተለይ ደግሞ ፣ ቢበዛ የነገሥታት የጻጻሳት ይጻፍ እንደሆነ ነው እንጂ ፣ ወደፊት ይነግሣሉ ተብለው ያልተጠረጠሩትን የካ ሣን የልደት ቀንና ዓመት ለመጻፍ በቅድሚያ የሚያስበው የለም ።

ስለዚህ ፣ ያገራችንን ታሪክ ለመጻፍ ባገራችን ጽሑፍ ያጣ ነውን ለማግኘት ፣ ምዝገባ ወደ ለመዱት ወደ ፈረንጆች ጽሑፍ ሔዶ መፈለግ ልማዳችን ከሆነ ቆይቷል ። ያጼ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት ወይም የተጻፈውን ወደየቋንቋቸው የተረጐሙት ፣ አብዛ ኞቹ የካሣን ልደት (እ.ኤ.አ.) በ1818 — 1820 ዓ. ም. መካከል አድርገውታል ።(1) ሬቤራንድ (የተከበሩት) ሐንሪ ስቴርን ብቻ እስከ 1822 ዓ. ም. አራዝመውታል ። (2) መሠረት ማድረግ የሚ ሻለው የፊተኞቹን ይመስላል ። እነርሱ ከሰጡት 1818 — 1820 ዓ. ም. ላይ ወደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር ያመጣነው እንደሆነ ካሣ የተወለዱት በ1811 ይሆናል ። ይኸውም እኔ ካሠፈርሁት ከ1811 ዓ. ም. (ጥር 6 ቀን) ጋር ይጣጥማል ።(3)

የካሣ የአባታቸው አገር ቋራ ነው ። እናታቸው የጐንደር ተወላጅ ናቸው ። ቋራ የሚገኘው በጠቅላላው ከቤገምድርና ፣ በተለይም ከመናገሻ ከተማው ከጐንደር በስተምዕራብ በሚገ ኘው በደምቢያ ውስጥ ነው ። ይኸም የደምቢያ ወረዳ ፣ ከደቡብ በኩል አገው ምድር ፣ ከወደ ሰሜን ስሜንና የአርማጭሆ በረሃ

1 Chronique de Theodros II - Mondon Vidaillet, p, 12, J. B. Coulbeaux Hist. Pol. Vol. II - p. 409
2 The Captive Missionary.....Chap. 1, p, 2
3 የከርስትና ስማቸው ገብረ ኪዳን መሆኑ በፋዜላ መጽሐፍ ገጽ 1 ላይ ተጠቅሷል ።

በምዕራብ የሱዳን ግዛት ያዋስኑታል ። ከጐንደር ዘመነ መንግሥት ከነፋሲል ከነአድያም ሰገድ ዠምሮ ፡ ሱዳኖችንና ገዥዎቻቸ ውን ፡ ግብጾችንና ቱርኮችን ባንድ ወገን ፡ ኢትዮጵያውያንን በሌላ ወገን ሲያከራክር ፡ ሲያዋጋ የኖረው ፡ የስናር ወረዳ ፡ እንዲ ሁም ከተማዎቹ እነ ጋላባት ፡ እነ መተማ በምዕራብ በኩል ከደም ቢያና ከቋራ ጋር በቅርብ ይዋሰናሉ ።

ቴዎድሮስ በተወለዱበት ዘመን (1811 — 1812) ፡ ደብረ ታቦር ተቀምጠው ደንበኛውን የመስፍንነቱን ሥልጣን የያዙት ታላቁ ራስ ጉግሣ ናቸው ። በዚሁ ጊዜ በትግራይ ራስ ወልደ ሥላሴ ፡ በስሜን ራስ ገብሬ ፡ በዳሞትና በአገው ምድር ደጃች ዘውዴ ፡ በጐጃም ደጃች ጓሉ ፡ በላስታ ዋግሹም ከንፋ ፡ በወሎ ደጃች ሊበን ፡ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የየክፍለ ሀገራቸውን ይዘው ያስተዳድራሉ ። በዚሁ ጊዜ ፡ መሳፍንቱ በትውልዳቸው ልዩነት የተነሣ ፡ ይኸውም ማለት ከሰሎሞናዊው ዘር ስለማይ ወለዱና ራሳቸው መንገሥ ስለማይችሉ ፡ አገሪቱም ‘ያለ ንጉሥ አትገዛም’ በሚል የባህል እምነት ፡ ከነገሥታቱ ልጆች እነ ዕጓለ ጽዮንን ፡ እነ ተክለ ጊዮርጊስን ፡ እነ ኢዮአስ ዳግማዊን ፡ እነ ሕዝቅያስን ፡ እነ ሣህለ ድንግልን እንደ ፈለጋቸው እያቀያየሩ ያነግሡና ፡ እነሱ ደግሞ ከነጋሢዎቹ የራስነትን ማዕረግ ተቀ ብለው ያስተዳደሩን ሥልጣን ይጨብጣሉ ። ይኸውም ፡ በጳጳስ ያልነገሠ ንጉሥ ዋጋ እንደሌለው ፡ በነጋሢ ያልተሠየመ ራስነ ትም አይረጋም በሚል ባህላዊ ስሜት ነው ።

እንግዲህ ከዚሁ ከራስ ጉግሣ ዘመን ዠምሮ ፡ በልጆቻቸው በነራስ ይማም ውስጥ ሆነው በትክለኛ ባላባትነት ደምቢያን ፡ ከዚያም ኃይል ሲመቻቸው ፡ አካባቢውን ወገራንና አቸፈርን ጨምረው የሚገዙ ደጃች ማሩ ናቸው ። ቋራ በደምቢያ ውስጥ ስለ ሆነ ፡ በደጃች ማሩ ሥር ሆነው ቋራን በባላባትነት የሚገዙት ደግሞ ፡ የካሣ አባት ኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስ ናቸው ። ከማሩ በፊት ፡ ደምቢያንና ቋራን የራስ ጉግሣ ልጅ ደጃች አሉላ ይገዙ ነበር ። አሉላ ከሞቱ በኋላ ለማሩ ተሰጠ ።

ግንቦት 16 ቀን 1817 ዓ. ም. ራስ ጉግሣ ሲሞቱ ፡ ልጃቸው ራስ ይማም ደንበኛው መስፍን ሆኑ ። ደጃች ማሩ ፡ የራስ ይማምን ልጅ ወይዘሮ ወርቅ ወሃን ያገባሉ ። እንደዚሁም በስሜን ራስ

ገብሬ ሞተው ፡ በሕይወታቸው ከራስ ጉግሣ ልጅ ከወይዘሮ ሂሩት የወለዷቸው ደጃዝማች ኃይለ ማርያም ፡ አባታቸው ራስ ገብሬ ከሞቱ በኋላ ስሜንን ሲገዙ ቆይተው ፡ በግንቦት በ1818 ዓ. ም. እሳቸውም ሞቱና ልጃቸው ደጃች ውቤ ተተኩ ። በአገውም ደጃ ዝማች ዘውዴ ሞተው ልጃቸው ደጃች ጐሹ ፡ በጐጃምም ራስ መርድ ሞተው ደጃች ጓሉ ተሾመዋል ። በትግሬም የእንደርታው ራስ ወልደ ሥላሴ ሞተው ፡ የአጋሜው ደጃች ሰባጋዲስ ተተክተ ዋል ። በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ግን ፡ ካገሩ ርቀት የተነሣ የግ ዛት ዘመናቸውም ረዘም ያለ ስለሆነ የሚጐንጣቸው ሳይኖር ፡ በሰላም ግዛታቸውን ያስፋፉሉ ። በልጅ ካሣ ልደትና ዕድገት አካባቢ ማሕል ፡ ኢትዮጵያንና ሰሜን ምዕራቡን ተከፋፍለው የሚገዙ መሳፍንት እነዚህ ናቸው ።

በዚህ መካከል ፡ ደጃች ማሩ የደምቢያና የቋራው ገዥ ፡ የራስ ይማምን ልጅ ወይዘሮ ወርቅ ወሃን አግብተው ሲኖሩ ፡ ሴትዮዋ ስለሞቱ ለሁለቱ ዝምድና እየቀዘቀዘ መሔድ ምክን ያት ሆነ ። ቢሆንም ፡ ይማምና ማሩ የበላይና የበታች ሆነው በስምምነት እንዳሉ ፡ ይማም ውቤን ግባልኝ ቢሉዋቸው እምቢ አሉ ። ለጊዜውም ማሩና ውቤ በይማም ጀርባ ተስማምተው ሳለ ፡ ማሩ ሳይሰሙ ውቤ በምስጢር ተላልከው ለራስ ይማም ገብተው ተራረቁ ። በዚህ ጊዜ ፡ ደጃች ማሩ ተናደው የደጃዝማች ኃይለ ማርያምን ደግነትና የዋህነት ፡ የልጃቸውን የውቤን ተን ኮለኛነት በማውሳት ፡ «በግ እባብ ይወልዳልን?» አሉ ይባላል ።(1)

ከዚህ በኋላ ፡ እንደራሴው ራስ ይማም ማሩን ለማሳዘን ፡ ውቤን ለማስደሰት ሲሉ ፡ ወገራን ከደጃዝማች ማሩ ወስደው ለውቤ ጨመሩላቸው ። ስለዚህ ፡ በደጃዝማች ማሩና በራስ ይማም መካ ከል ፡ በፊተኛ ጊዜ ከነራስ ጉግሣ ጊዜ ዠምሮ በነበረው ወዳ ጅነት ፈንታ ጠብ ተተካ ። ደጃዝማች ማሩም ለራስ ይማም አል ታዘዝም ስላሉ ፡ ይማም ጦራቸውን ይዘው ወደ ደምቢያ ጉዞ ሲዠ ምሩ ፡ ውቤም ‘ታመሃል ቅር’ ቢባሉ ‘እምቢ’ ብለው በቃሬዛ እየተጓዙ ተከተሉ ። ደጃች ማሩም የአገው ምድሩን ገዥ ደጃች ጐሹን በማባበል ጭምር አስተባብረው ሊመክቱ ከተስማሙ በኋላ ፡ ትንሽ እንደ ተቆራቆሱ የራስ ይማምን ጦር አበዛሙን

1 ወሰሚያ ደጃዝማች ማሩ ከመ ሐረ ደጃዝማች ውቤ በኀቡዕ ኃበ ራስ ይማም ፡ ይቤ በግዕ ይወልድኑ አርዌ La Crronaca Reale Abyssina Conti - Rossini pp. 63 - 65

ጐሹ አመዛዝነው ፡ ማሩን አጋልጠው ወደ አገራቸው ወደ ዳሞት ሸርተት ብለው ሔዱና ማሩ ብቻቸውን ቀሩ ።

ከጐሹ በቀር የራሳቸው ም መኳንንት ቢከዱዋቸውም ፡ «እኔ ማሩ በፈረሴ ጀርባ ላይ እንዳለሁ እየተዋጋሁ እሞታለሁ እንጂ ፡ ምንም ቢሆን ለጠላቴ እጄን አልሰጥም» ብለው ፡ ጦርነት በተዋጉ መረበት ሰዓት ተመልካች እስኪደነቅ ድረስ በፈረሳቸው ላይ እን ዳሉ ወዲያና ወዲህ እየተራወጡ ፡ በገዋግንነት ሲያዋጉና ሲዋጉ ፡ የላስታው የዋግሹም ክንፉ ወታደር በጥይት መትቶ ከፈረሳቸው ገለበጣቸውና ፡ በጥቅምት 17 ቀን 1820 ዓ. ም. ሞተው በዋሸራ (ጐጃም) ተቀበሩ ። (1) በመሞታቸው ዋና ባላጋራቸው ራስ ይማም ሳይቀሩ የቀድሞውን ወዳጅነት አስበው አለቀሱላቸው ።

በዚህ ጊዜ ፡ አባታቸው ከእናታቸው ተፋትተው ካሣ ከእና ታቸው ጋር በጐንደር የሕፃንነታቸውን ጊዜ ካሳለፉ በኋላ ፡ ትንሽ ከፍ ሲሉ በቸንከር ተክለ ሃይማኖት ይማሩ ነበር ።(2) ዕድሜያቸው በዚህ ሰዓት (1822) 10 ዓመት በደረሰበት ወቅት ፡ አሸናፊውን ራስ ይማምን ተከትሎ የመጣው የዋጅራት ፡ የራያና የአዘቦ ዘማች በገዳሙ ገብቶ ያገኘውን እየዘረፈ ብዙ ሕፃናትና ተማሪዎች ፡ መምህራን ጭምር የፈጀ ጊዜ ፡ ካሣ በጫካ ተደብ ቀው ለጥቂት አመለጡ ።(3) በዚህም ጊዜ የካሣ አጐት ክንፉ በደ ጃች ማሩ ውስጥ ሆነው ሲዋጉ በላስቶች እጅ ተማርከው ሔዱ ።

ከዚህ በኋላ ፡ ካሣ ፡ እላይ እንዳልነው አባትና እናታቸው በሕፃንነታቸው ስለ ተለያዩ ፡ ከእናታቸው ጋር ወደ ጐንደር ሔደው ተቀመጡ ። ራስ ይማም ፡ ደጃች ማሩ ከሞቱ በኋላ ፡ የደ ምቢያን ግዛት ለቋራ ባላባቶች ለነ ክንፉ ይሰጡ ይሆን እየተባለ ሲጠበቅ ፡ ለታናሽ ወንድማቸው ለማርዬ ደረሰ ። አሁንም ራስ ማርዬ በመዠመሪያው ወቅት የደጃች ማሩን ግዛት ደምቢያን

1 ወተድጋሉ ደጃዝማች ጐሹ ምስለ ሠራዊት..... ወተርፈ ባሕቲቱ ደጃዝማች ማሩ ፡ ሐራሁኒ ወመኳንንቲሁኒ እለ አኩነናሙ ሠገረ ኢተለውም ። ወአንከርዎ መኳንንት እንዘ ይተመያየጥ በፈረስ ማዕከለ ተትል ። ወይቤ አይገብእ ውስተ ዕደ ፀርየ አላ አመውት በዛባነ ፈረስየ ። ወተተሉ አሐዱ ሐራዊ ዘሞገሹም ክንፉ በነፍጥ ፡ ወወድቀ እምላዕለ ፈረሱ ወሞተ ... La Chronaca Reale . . . p/65-68

2 ሊትገን ያሳተመው ያለቃ ዘነብ ጽሑፍ ገጽ 5 ሞንዶን ያሳተመው (ወ /ግ) ገጽ 1-2

3 አለቃ ዘነብ ገጽ 5

ለወገኖቻቸው ለባቡ ባሪሆይ ፡ ቀጥሎም ለወሬኛ ወንዴ ከሰጡ በኋላ ፡ በመጨረሻ ለደምቢያው ትክለኛ ባላባት ፡ ለክንፉ የደጃ ዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ሰጧቸውና የደምቢያና የቋራ ሕዝብ ደስ አለው ።

በመካከሉ ፡ ራስ ማርዬና የትግሬው ገዥ ደጃች ሰባጋዲስ በግዛት ተጣልተው ለውጊያ በሚፈላለጉበት ጊዜ ፡ የስሜኑ ደጃች ውቤ በመዠመሪያ ከሰባጋዲስ ጋር ተስማምተው ፡ የሰባጋዲስን ልጅ ወይዘሮ ድንቄን አግብተው ፡ ከቀድሞው ወዳጃቸው ከራስ ማርዬ ጠበኛ ሆነው ነበር ። ራስ ማርዬም ከሰባጋዲስ በፊት ውቤን ለመውጋት ሲዘጋጁ ፡ ውቤ ሰባጋዲስን «ናና እርዳኝ» ቢሏ ቸው ፡ «እዚሁ እኔ ዘንድ መጥተህ ከረምትን አብረን እናሳልፍና ፡ በኋላ ባንድነት ሆነን ማርዬን እንወጋለን» ብለው መለሱ ። ውቤ ግን ፡ «ይኸ እንዴት አድርጎ ይሆናል ፡ ወዳንተ ስመጣ አገሬ ይያዛል » እየተባባሉ ሁለቱ መልእክት ሲለዋወጡ ፡ ማርዬ ወደ ስሜን ዘምተው ውቤን አባረሩ ። በመጨረሻም ፡ እንደራ ሴውን ማርዬን መመከት አቅቷቸው ፡ ውቤ መልሰው ለማርዬ ታጥቀው ገቡና ፡ በጠላትነቱ ቦታ ማርዬና ሰባጋዲስ ብቻቸውን ስለቀሩ ፡ ተከዜ ወንዝ አጠገብ በ1822 ዓ. ም. መጋቢት ወር ሁለቱ ተጋጥመው ሲዋጉ ፡ ሐጐስ የሚባሉት የሰባጋዲስ ልጅ ራስ ማርዬን በጥይት ሲገድሉ ፡ የማርዬም ወገኖች እነ አዛዥ ወብሸት ሐጐስን ገደሉና የጌታቸውን ሞት ተበቀሉ ።

ደጃች ሰባጋዲስ ፡ ባንድ ወገን ተማርከው በማርዬ ሰዎች እጅ እንዳሉ ፡ የልጃቸውን የሐጐስን ሞት ሰምተው ሐዘናቸ ውን ሳይጨርሱ ፡ የጌታቸው ሞት ያናደዳቸው የራስ ማርዬ ሰዎች እርሳቸውንም ገደሏቸው ። በሰባጋዲስ ጊዜ የገነኑት የአጋሚ ባላባ ቶች በዚህ ጊዜ ትልቅ ውድቀት አገኛቸው ። በርሳቸው ፋንታ በዚህ ግርግር መካከል ፡ ብልጡ የስሜኑ የራስ ገብሬ የልጅ ልጅ ፡ እኝሁ ውቤ እየተስፋፉ ፡ እያደር እየተጠናከሩ ሔደው ትግራይንና ትግረን ጠቅልለው ለመያዝ ቻሉ ። በሚቹ በራስ ማርዬ ፈንታ ፡ አሁን ወንድማቸው ራስ ዶሪ ተተኩ ። ራስ ዶሪ በአባታቸው በራስ ጉግሣ ፈቃድ ውጫሌንና ወረሂመኑን ሲገዙ ቆይተው ፡ ወደ ዳሞት ተዛውረው በሚገዙበትና በርሳቸው እግር ደጃች ጐበና በተሾሙ ጊዜ ፡ የዶሪን ቸርነት የጐበናን ጨካኝነት በማውሳት በዘመኑ እንደዚህ ተብሎ ተገጠመ ።

«ባልቴቱ በምን ትጠሪ
ሳዱላይቱ (ልጃገረዲቱ) በምን ትዳሪ
ጐጃም ሐደና እንጀራው ዶሪ
ጐበና መጣ ቀንጃ (ቋንጃ) አስመታሪ ። » (1)

የሆነ ሆኖ ፣ ራስ ዶሪ ከዳሞት (ጐጃም) መጥተው በወንድማ ቸው በራስ ማርዬ እግር እንደ ተተኩ ፣ ምንም ያህል ሳይቆዩ በሦስተኛው ወር በሰኔ በ1822 ዓ. ም. ሞተው የወንድማቸው የደጃች አሉላና የወይዘሮ መነን ልጅ ራስ ዐሊ የመስፍንነቱን ሥፍራ ያዙ ። (2)

በዚህ ዐይነት ፣ ከታላቁ ራስ ጉግሣ ወዲህ በመስፍንነቱ ሥል ጣን የተከታተሉት ራስ ይማም ፣ ራስ ማርዬ ፣ ራስ ዶሪ ልጆች ቸው ሲሆኑ ፣ አሁንም የመስፍንነቱ ሥልጣን ከርሳቸው ቤተሰብ አልወጣም ። ከዶሪ የቀጠሉት ራስ ዐሊ (ትንሹ) የወንድማቸው የደ ጃች አሉላ ልጅ ናቸው ። አሉላ የወሎውን ባላባት ፣ የደጃች ሊበ ንን ልጅ ፣ ወይዘሮ መነንን አግብተው ዐሊን ይወልዳሉ ። ስለዚህ ፣ ዐሊ የራስ ጉግሣ የወንድም ልጅ ፣ የልጅ ካሣ (ኋላ ቴዎድ ሮስ) ባለቤት ፣ የወይዘሮ ተዋበች አባት መሆናቸው ነው ።

ራስ ዐሊ የመስፍንነቱን ሥልጣን በያዙበት ጊዜ ፣ ደጃች ውቤም እላይ እንዳልነው ግዛታቸውን በወገራ ፣ በስሜን በት ግራይና በትግረ አስፋፍተው ይዘዋል ። የካሣ ኃይሉ አገር ፣ ቋራና ደምቢያም ላጭር ጊዜ ፣ ራስ ዶሪ ባላባቱን ደጃች ክንፉን ሽረው አስረዋቸው ሳለ ፣ አሁን ዐሊ ከእስራቱ ፈትተው የቀድሞ ግዛታቸውን ደምቢያን አደላድለው መለሱላቸው ።

ከደጃች ማሩ ወዲህ ፣ በደምቢያ የተሾመ እንደ ደጃች ክንፉ ስመ ጥር የሆነ መሪ አልተነሣም ። እርሳቸውም ፣ የደጃች ማሩ የእኅት ልጅ ፣ የወይዘሮ ወለተ ተክሌ ልጅ ናቸው ። ባስተዳደርና በተለይ በመተማና በጋላባት ደጃች ክንፉ የኢትዮጵያን ወሰን ለማስከበር ያደረጉት ተጋድሎ በታሪክ ተመዝግቦ ይገኛል ።

1 La Chronaca Reale Abyssina - Conti Rossini, pp. 44 - 48;
2 Idem p. 76-78

እላይ ከጠቀስናቸው ፣ ሦስት ያዬ ቴዎድሮስን (ካሣን) ታሪክ ከጸፉት ውስጥ ፣ አንዱ አለቃ ወልደ ማርያም ፣ «በቋራ (ካሣ) የደጃች ክንፉ የወንድም ልጅ ሆነው አደጉ» ብለው ያል ፉት ። ወንድም የሚሉት የካሣን አባት ኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስን ነው ።(1)

ስማቸውን ባለማወቃችን የምናዝነው ፣ የትግራይ ወይም የትግረ ተወላጅ የጸፉትና ፣ ሉዊጂ ፋዜላ ያሳተሙት መጽሐፍ ፣ ባንድ ቦታ ላይ ክንፉን የካሣ ወንድም ያደርጉና መልሰው እኅት ያደርጓቸዋል ። «ያጤ ቴዎድሮስ ትውልዳቸው ፣ ያባታቸው አገር ቋራም ደምቢያም ነው ፤ ያባታቸው ስም ወልደ ጊዮርጊስ ኃይሉ ይባላሉ..... ወልደ ጊዮርጊስ ኃይሉ ከወንድማቸው ከደጃች ክንፉ ተጣልተው ጐንደር ከገዳም አስደውለው (ደውለው) ተቀምጠው ነበር ። ከዚያ ወዲያ ወይዘሮ አትጠገብን በጐንደር አገኙዋቸ ውና ዐፄ ቴዎድሮስን አረገዙ.....» በማለት ክንፉን የኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስ ወንድም ያደርጉዋቸዋል ። በእኔ አስተያየት ጉዳዩ 150 ዓመት ያለፈው ታሪክ ስለሆነ ፣ የዛሬ ዘመን ሽማግሌ ዎች ከሚሰጡን ወሬ ይልቅ በዘመኑ ላይ የነበሩ እነዚህ ጸሐፊ ዎች ያስፈሩትን ማመኑ ሳይሻል አይቀርም ። አለቃ ዘነብ በበ ኩላቸው እኅትም ፣ ወንድምም መሆናቸውን ሳይለዩልን ካሣ በደጃች ክንፉ ቤት ማደጋቸውን ብቻ ገልጠው ዐልፈውታል ።(2)

ከወንድምነት ይልቅ እኅትነታቸውን የሚያስረዳው ፣ በግ ዕዝ ተጽፎ ኮንቲ ሮሲኒ በ1917 ዓ. ም. ያሳተሙት ፣ «ደጃዝማች ክንፉ ከመሞቱ በፊት ፣ ወንድሞቹ ደጃዝማች ገብሩና እንዳዋ ኃይሉ እናታቸው ወለተ ተክሌ ሞቱ.....» ይላል ። (*) ጽሑፉ «እን ዳዋ ኃይሉ» ያለው የኃይሉ ልጅ ማለቱ ፣ ሌላ የካሣ አባት ያልሆነ ሞግሼ ሊሆን ይችላል ። ስለዚህ ክንፉ በትክክል የካሣ ወንድም ወይም እኅት መሆናቸው እስኪጣራ ድረስ እንደዚሁ ትተን ወደ ሌላው ታሪክ እንለፍ ። ነገር ግን በብዙው አኳኋን ክንፉ ለካሣ እኅት ይመስላሉ ።

1 ሞንዶን ቪዳዩ ያሳተሙት ገጽ 1
2 ኢኖ ሊትማን ያሳተመው ..... ገጽ 5
* ወእምትድመ ይሙት ደጃዝማች ክንፉ ሞቱ አኃዊሁ ደጃዝማች ገብሩ ፣ ወእንዳዋ ኃይሉ ወእሞሙ ወይዘር ወለተ ተክሌ ።

የሆነ ሆኖ ካሣ ኃይሉ ፣ ለደጃዝማች ክንፉ አሽከር ሆነው ሲያገለግሉ ከቆዩ በኋላ ፣ ከርሳቸው ዘንድ ኮብልለው ለጐጃሙ መስፍን ለደጃች ጐሹ ዘውዴ አድረዋል ። ከአጐታቸው ከክንፉ ቤት ፣ ከትውልድ አገራቸው ከደምቢያና ከቋራ ኮብልለው ወደ ጐጃም የሔዱበትን ምክንያት ጸሐፊዎቹ ለየት እያደረጉ ይተርኩልናል ። አለቃ ወልደ ማርያምና ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ፣ መነኮሳትና ባሕታውያን ፣ ‘ካንተ በኋላ ያንተን ገዥነት ልጅ ችህእነ መኮንን ፣ እነ ይልማ አይወርሱም ፤ ወራሹ የኃይሉ ልጅ ካሣ ነው’ ብለው ስለ ነገሩዋቸው ፣ በዚሁ ይወዱዋቸው በነ በረው በካሣ ላይ ጥላቻ አደረባቸው ። ከዕለታት አንድ ቀንም ግብር ገብቶ ሲበላ ፣ ካሣ ቆመው ሥጋ ሲያስቆርጡ ፣ ክንፉ በጩቤ ሊወጉዋቸው ሲሉ ሳቷቸው ። ከዚያ ካሣ ከደምቢያ ወደ ጐጃም ሔደው ለደጃች ጐሹ ማደራቸውን ሲገልጡልን ፣ አሁንም የቴዎድሮስ አንድ ጊዜ ጸሐፊ ትእዛዝ ፣ ሌላ ጊዜ የመዝገብ ቤት ሹም የነበሩት ፣ አለቃ ዘነብ የዚህን ጉዳይ ለየት አድርገው እንደ ዚህ ሲሉ ይተርኩታል ። «.....ከደጃች ክንፉ ቤት ነው ያደጉት ። ደጃች ክንፉ በሞቱ ጊዜ ልጅ ካሣ ከልጃቸው ከልጅ መኮንን ሆኑ ። የደጃች ክንፉ ልጆች መኮንንና ይልማ ይባሉ ነበር ። ሁለቱ በተዋጉ ጊዜ ዘንዴ በሚባል አገር ልጅ መኮንን ድል ሆኑ ፤ ልጅ ካሣም ተማርከው ሳሉ አብሮ አደግ ናቸውና ያ ማር ኳቸው ያለ ፣ ፈረሳቸውን መልሶ ሰጣቸው» ካሉ በኋላ ፣ በዚሁ ፈረስ እንደ ተቀመጡ ሁለት ዝሆን ገድለው ፣ አሽከርነት አድረውላ ቸው የነበሩትን አቶ ቢተዋን እንዳስቀኑ ፣ እንደ ገና ከደጃች ክንፉ ልጆች ከነልጅ መኮንን ጋር ተደባልቀው የጐጃሙን ገዥ ብሩ ጐሹን መውጋታቸውን ፣ ከዚያ ተሸንፈው ዘርጊ በሚባል አገር ባንድ ሰው ቤት ተደብቀው ስለዳኑ ፣ በኋላ የቋራ ገዥ ሆነው ደጃዝማች በተባሉ ጊዜ ፣ ይኸንኑ ሰው በድምፁ ዐውቀው እንደ ሸለሙት አስፋፍተው ይጽፋሉ ።(1)

የካሣን ዕድገት በዚህ ዐይነት ጸሐፊዎቹ ለያይተው ቢያቀር ቡትም ፣ የሕፃንነት ጊዜያቸውን (1812 — 1817) በጐንደር ከናታቸው ጋር ከዚያም ትንሽ ከፍ ሲሉ ፣ ምናልባት ከአምስት እስከ ዐሥር ዓመት (1817 — 1822) ያለውን ጊዜያቸውን በቸንከር ተከለ ሃይማኖት ገዳም (*) በአገራቸው ትምህርት

1 የቴዎድሮስ ታሪክ ፣ ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት ገጽ 5 — 6
* ማኅበረ ሥላሴ ገዳም የሚለም አለ ።

እንዳሳለፉ ፣ ገዳሙ የደጃች ማሩን ሽፍትነት ለመደምሰስ በመ ጣው በራስ ይማም ጦር የተወረረ ጊዜ ፣ ትምህርታቸውን ማቋረጥ ግዴታ ሆኖባቸው ፣ ከዐሥር ዓመት እስከ ሠላሳ ዓመት ድረስ ያለ ውን (1822 — 1840) ጊዜያቸውን በቅድሚያ ባጐታቸው በደ ጃች ክንፉ ፣ ከዚያም በልጃቸው በልጅ መኮንን ቤት ፣ ቀጥሎ ከአቶ ቢተዋ ዘንድ ፣ ከዚያ እንደ ገና ከልጅ መኮንን ጋር ተደ ባልቀው ሳለ፣ በመጨረሻ ለጐጃሙ ባላባት ለደጃች ጐሹ አሽከርነት በማደር አሳልፈውታል ። በዚህም የዝውውር ወቅት ከየኅብረተሰቡ በያይነቱ የሥነ ሥርዓት ፣ የንግግር ፣ የጠርነት ዕቅድ በልዩ ልዩ መንገድ ለመጭው ዕድላቸው ጠቃሚም ሆነ ጐጂ ትምህርት ቀስመዋል ማለት ነው ።

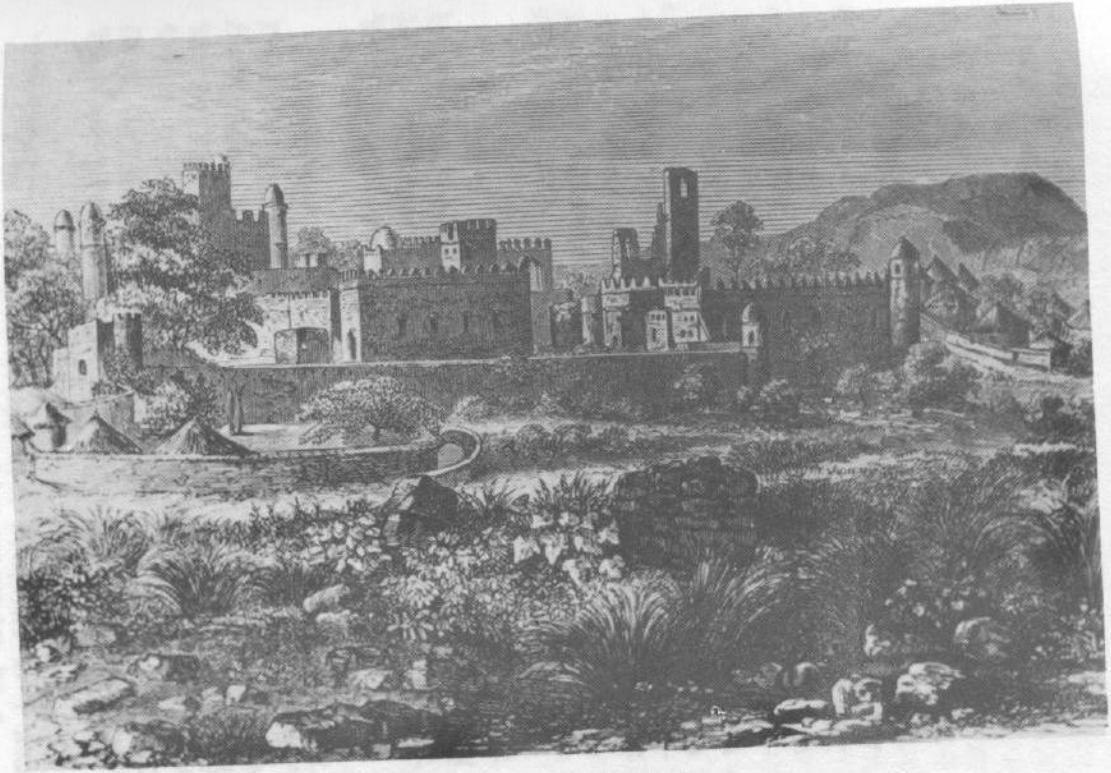

የጐንደር ከተማ
(ከወልደማዩር ቲዎሌል መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሦስት

ከለሽከርነት ወደ ሽፍተነት

እንግዲህ ካሣ ኃይሉ ባለፈው እንደ ተመለከተው ፣ በቋራ ተወልደው ፣ በቸንከር ተክለ ሃይማኖት በትምህርት ካሳለፉና ለደጃች ክንፉ ፣ ቀጥሎ ለልጃቸው ለመኮንን የወንድም አሽከር ሆነው ሲያገለግሉ ከቆዩ በኋላ ፣ በመካከሉ ደጃች ክንፉ ሲሞቱ ቴዎድሮስ ከሙሉ ሰውነት ደርሰዋል ። የተወለዱት በ1811—12 ሲሆን ፣ ደጃች ክንፉ ታመው የሞቱት በ1841 ዓ.ም.([1]) ስለ ሆነ ፣ ክንፉ በሞቱበት ሰዓት ካሣ የ29 ወይም የ30 ዓመት ጉልማሳ ናቸው ማለት ነው ። ያቶ እንግዳ ወርቅንም ልጅ አግብተው ባለትዳር ሆነው ፣ ከኃ/ስ ስማቸውን ከማናውቀው ሴትዮ ልጅ ይውለዱ ፣ አይውለዱ እኚህ ሴት የነመሸሻ ወይም የነተሰማ የነአልጣሽ እናት መሆናቸውን ፣ አለመሆናቸውን እናውቅም ።

ቴዎድሮስ በዚህ ዕድሜያቸው አካባቢ ላይ ፣ ከደጃች ክንፉም ከልጅ መኮንንም ፣ ካቶ ቢተዋም ፣ ከደጃች ጉሹም አሽከርነት ነጻ ሆነው ፣ ሥልጣን ለመያዝ ወደሚያስችላቸው ወደ ሽፍትነት እንደ ተሠማሩ ጸሐፊዎቹ ተስማምተውበታል ።

በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ የሽፍትነት ሥራ በተለይ በዚያን ዘመን እንደ ወንድነት ሞያ እንጂ ፣ እንደ ወንጀል እምብዛም ስለማይቆጠር ፣ አንዱ መኮንን በደጅ ጥናትና በሕጋዊ መንገድ ያላገኘውን የጋብቻ ወይም የሹመት መብት ብዙ ጊዜ ከሽፍትነት በኋላ ያገኘዋል ። የመንግሥቱ አቅዋም ደግሞ ዐልፎ ፣ ዐልፎ እየደከመ ለሽፍታ አመቺ ሁኔታ ይፈጥራል ። ‘ባንድ ንጉሥ ዘመን የመሶብ አቀማመጤ ከነአገሌ በታች ሆኖ ተዋረድሁ፣

---

1 La Chrenaca Reale.....pp. 82-83 የተወለዱበት ዘመን በዚሁ በ11 እና በ12 አካባቢ ሲሆን ከዚህ የሚያሳንሰው አለ ።

ለእገሌ እንደዚህ ያለው ማዕረግና ሹመት ሲሰጥ የኔ ግዛት የኔ ሹመት እነሰ ፣ እገሌ ራስ ደጃዝማች ሲባል እኔ ቀረብኝ ፣ እያለ በሽፍትነት የኖረው ፣ በሚቀጥለው ንጉሥ ዘመን በሽፍት ነቱ በመቀጣት ፈንታ ፣ ታርቆ ገብቶ የተመኘውን አግኝቶ የን ጉሥ ባለሟል ፣ የመንግሥት ባለሥልጣን ይሆናል ።

በዚህም ላይ ማዕከላዊው መንግሥት በተለይ በዘመነ መሳ ፍንት ፣ በማናቸውም ጊዜ በየአውራጃው ነዋሪ ወታደር እያስቀ መጠ ፣ ላስቀመጠው ወታደር በየጊዜው ስንቅና ትጥቅ እያቀ በለ ፣ የየአውራጃውን ጸጥታ በቁጥጥሩ ውስጥ አድርጎ ለረዥም ዘመን መቆየት ያቅተዋል ። ንጉሥ ሞቶ ንጉሥ በተተካ ቁጥር ይነስ ይብዛ ፣ በዙፋን ባላንጣዎችና በየደጋፊዎቻቸው መካከል ግርግር ሁካታ ፣ አንዳንድ ጊዜ የርስ በርስ ውጊያ ስለማይቀር ፣ ይኸው ወቅት ለሸፈተ ወይም ሊሸፍት ላቆበቆበ አመቺ ሁኔታ ይፈጥርለታል ። በፖለቲካ የሸፈተውን መስፍንና መኳንን ሰው ገድለው ወይም ሰርቀው ወንጀል የሠሩት ፣ በቅድሚያ በዘ ረፋ መሠማራት የሚወዱ ጐበዛዝት ወንበዴዎች ይከተሉታል ። በየወረዳው ያለው ያልቀናው በረሃና ጫካ ከመንግሥት ቁጥጥር ለመደበቅ ያግዛል ።

በዚህ ምክንያት ፣ ታላላቆቹ መሳፍንት ዋንዱው ራስ ዐሊ ዐልፎ ፣ ዐልፎ ከስሜኑና ከትግሬው ገዥ ከደጃች ውቤ ፣ በደቡ ብም ከነደጃች ጐሹ ሲጋጩ ሲዋጉ ፣ በመካከሉ በየጫካው ፣ በየበረሃው የሸፈተውን ለማሳመን የማደኑን ጉዳይ እንደ ሁለ ተኛ ተግባር ይቁጥሩታል ። እንግዴህ በዚህ ወቅት ነው ፣ አለቃ ዘነብ እንደሚዘረዝሩልን ፣ ካሣ ከደጃች ከንፋ ሞት ወዲህ የራስ ዐሊ እናት እቴጌ መነን የሣልሳይ ዮሐንስ ባለቤት ደምቢያን ከፍርቃ በመለስ የራሳቸው ግዛት (ማድቤት) አድርገው ፣ ስለ ርሳቸው (ምስለኔ) አቶ ሲባሉ የቆዩትን ደጃዝማች ቢተዋን የሾሙት ። ካሣ ለቢተዋ ጭፍራ ሆነው ሳለ እቴጌ ፣ ቢተዋን በኋላ ስላሰሩዋቸው ፣ ካሣ ወደ ቋራ ሸሽተው ሸፈቱ ።

በመዠመሪያ በሽፍትነት የተደባለቁት ከአቴጌ መነን ተጣ ልቶ ከሸፈተው ከይልማ ወሰን ጋር ነው ። ካሣ ወደርሱ ሔደው በተገናኙ ጊዜ ፣ «አይዞህ ያውራዬ ልጅ ፣ የዕንጨት ፍሬ በልተን

እንኖራለን» ብሎ ይልማ ወሰን እንዳጽናናቸው አለቃ ዘነብ ያረጋግጣሉ ፡(1) ከዚሁ አያይዘው ፣—

1ኛ. 12 ሰው ጭፍራ እንደያዙ 70 ከሚሆኑ ቀማኞች ጋር እኔም የቀማሁትን ፣ እናንተም የቀማችሁትን እኩል እንካፈላለን ብለው ከተዋዋሉ በኋላ ፣ እነዚያ «እርሱም ለራሱ ይቀማ ፤ እኛም ለራሳችን እንቀ ማለን» ብለው እንደ ከዱዋቸው በሰሙ ጊዜ ፣ 12 ቱን ወታደሮቻቸውን እንደ ያዙ ወደ ሰባው ሽፍቶች ሔደው ፣ «እናንት ሐሰተኞች! ለምን ከዳችሁ» ብለው ጐራዴ መዘው ያዘው ባሉ ጊዜ የቀሩት ሲሸሹ ሰባቱ መማረካቸውን ፣ የተማረኩትን ሰባ ቱንም ተጉልበት ተጉልበታቸው ላይ እንደ ቆረ ጡዋቸው ፣ በዚህም ይልማ ወሰን ተቀይሞ እን ደተለያቸው ፤

2ኛ. በማባበል ጭምር 30 ጭፍራ አግኝተው ፣ ወደ ቱምኃ (የቋራ ቆላ) ወርደው ፣ በድምሩ 45 ወታደር ይዘው ገንደዋ ቆላ ወርደው ፣ ሰባት ነጋድራስ ለንግድ የሚጓዝ ከሰፈረበት ደርሰው ፣ አደጋ ጥለው ፣ ብዙ ከብትና ብር በዘረፉ እንዳገኙ ፤ በዚህም ወታደራቸው ደስ እንዳለው ፤

3ኛ. ከዚያ እያደር የወታደራቸው ቁጥር ከ30 እስከ 300 ደርሶ ኢድሪስ ከሚባል የመተማ እስላም (ግንጃር) ጋር አምባላይ ወደሚባል አገር (ሱዳን ጠረፍ) ዘምተው ፣ በመንደሩ ላይ አደጋ ጥለው 600 የሚሆን ሻንቅላ ፣ ብዙ ፍየልና በግ ፣ ላም ማርከው ሲመለሱ አምስት ቤት አገው (*) አደጋ ጥሎባቸው ሰዋቸው መሸሽ ከዠመረ በኋላ ፣ እርሳቸው በርትተው በመዋጋት 360 የአገው ተወላጅ እንደ ማረኩ ፤ የተማረኩትንም ለምን

---

1 ኢና ሊትማን ያሳተመው ገጽ 7

* ሰባት ቤት አገው ከሚባለው አምስት ብቻ ማለት ነው ። ያሉበት አውራጃ ፣ አገው ምድር ፣ ከደምቢያና ከቋራ በስተደቡብ ፣ ከጉ ጃም በስተሰሜን ነው ።

ወጋችሁኝ የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡላቸው ፣ «እር ስዎ እንዳሉ አላወቅንም ፤ እኛ የመጣነው ኢድ ሪስን ለመውጋት ነበር» ብለው እንደ መለሱ ፤ በዚህ ጊዜ ካሣ ፣ «ኢድሪስ የኔ አይደለም!» ብለው ኢድሪስን አስጠርተው በዐረብኛም ፣ በዐግርኛም በማነጋገር ፣ «እኔ ምርቱን አፈስሁ (ዋነኞቹን ገደ ልሁ) አንተ ግርዱን እፈስ» ብለው ፣ ሁለት መቶ ውን የአገው ተወላጅ መርጠው እንደ ሰጡትና ሁሉንም በሠይፍ እንዳስመታቸው ጸሐፊው አለቃ ዘነብ ያመለክታሉ ።(1)

በዚህ ዐይነት ፣ ካሣ በሽፍትነት ሳሉ በቀላል ጥፋትም በከ ባድ ሁኔታ መቅጣት ልማድ አድርገው ነበር ማለት ነው ። በመዝመሪያው በቋራ የሽፍትነት ጊዜያቸው ፣ «ያውራዬ ልጅ አይዞህ! የዛፍ ፍሬም ቢሆን በልተን እንኖራለን» ብሉ ያጽና ናቸውን ይልማ ወሰንን በዚሁ የጭካኔ አያያዝ አስቀይመውት እስከ መለያየት ደርሰዋል ። እርሱም ሲለያቸው ከትውልድ አገ ራቸው ከቋራ ወደ ቱምኃ ቆላ ወርደው ደረሰ አቡ ከሚባል ጋር በመተባበር ሽፍትነታቸውን አጸኑ ።

ብዙ ሰዎች ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ማንኛውንም ጥፋተኛ በከባድ መቅጣት የዝመሩት ከነገሡ በኋላ ፣ ሕዝቡን ወደ ሥልጣኔ ልምራህ ሲሉት ፣ አልመራም እያለ ስለ አስቸገራቸው ከዚሁ የተነሣ መሆኑን ያምናሉ ። በሦስቱም ደራሲያን ጽሑፍ ላይ ሠፍሮ የምናገኘውና ወደፊት እንደምናነበው አሁንም እንዳነ በብነው ፣ የካሣ በተቃራኒዎቻቸው ላይ ከባድ እርምጃ የመው ሰድ አቋም የዝመረው ፣ ከንግሣቸው በፊት መሆኑ በግልጽ ይታያል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ካሣ በቋራና በአካባቢው እስከ መተማ ጠረፍ ድረስ ባለው አገር በሽፍትነቱ ወቅት ፣ ከዚያም ከዚህም የዘረ ፋትን ገንዘቡንም ፣ ከብቱንም ለጭፍሮቻቸው በግደል ወታደራዊ አቅዋማቸውን አጠናክረዋል ማለት ነው ። ኢድሪስ የሚባለው በመተማ ጠረፍ በሱዳን በኩል ፣ በኢትዮጵያም በቋራ ቆላ ባሉት

1 The Chronicle of King Theodore ... Eno Littmann ... pp. 5-10

ሻንቅሎች መካከል በሽፍትነት የታወቀው ለርሳቸው ታማኝ አገልጋይ ሆኖ በበኩሉ የዘረፈውን በግመል እየጫነ ማርም ፣ ቅቤም ፣ እህልም ከብትም እያመጣ በመገበር ዋና ታማኝና ታዛዥ ሆኖላቸዋል ። አንዳንድ ጊዜም ምንም ሽፍታ ቢሆኑ በሽፍትነት የያዙት ቋራና አካባቢው ያው የትውልድ አገራ ቸው ፣ ሕዝቡም ወገናቸው ስለሆነ ፣ ከዘረፋና ከውጊያ የሚያር ፋቡትን ጊዜ ለልማት እንደሚያደርጉት ይታያል ።

የቋራና የአካባቢው አገር ፣ በተለይ ከባላባቶቹ ከነደጃች ክንፉ ሞት ወዲህ ሽፍታ ስለ በዛበት ፣ መሬት የሚያርሰውና የሚቆፍረው አጥቶ እህል በመጥፋቱ ባገር ላይ ረኃብ ተነሥቶ ኖሮ ፣ በ200 ግመል እህል ጭኖ ኢድሪስ ስላመጣላቸው ፣ ካሣ ያንዱን ግመል ጭነት ለሁለት ለሁለት ሰው እንዳደሉ ፣ ወታደ ሩም ያገኘውን ጉድጓድ እየቆፈረ እንዲያስቀምጥ ፣ ባላገሩም ጫካውን እየመነጠረ እንዲያርስ ወይም እንዲቆፍር እየመከሩ ፣ ለዶማ መግዢያም ገንዘብ እየሰጡ ፣ ራሳቸው ምሳሌ ሆነው አብሮ በመሥራት ፣ በቋራ የልማት ሥራ ማከናወናቸውን ጠቅሰው ፣ በዚሁ ጊዜ ያቶ እንግዳ ወርቅን ልጅ አግብተው ፣ ወህኒን ወግ ተው ፣ በዚህ በወህኒ ያለውን የእቴጌ መነንን ጦር ቀድሞ የነበ ረውንም ፣ በኋላ ለእርዳታ የተላከውንም ጦር በታትነው በጣም ኃይላቸው ስለ ታወቀ ፣ እቴጌ መነን በኃይል የመደምሰሱን መንገድ ትተው በጋብቻ እንደዚህ ያለውን ጉበዝ ለመያዝ እንደ ፈለጉ ጸሐፊዎቹ ያረጋግጣሉ ።(1)

1 የቴዎድሮስ ታሪክ አለቃ ዘነብ ገጽ 5—10 ፋዚላ ያሳተሙት ያጼ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 1—2

ምዕራፍ አራት

ከሽፍትነት ወደ ጋብቻና ከአማፂነት ወደ ሹመት

በኢትዮጵያም ፣ በመላው ዓለምም ጋብቻ በተለይ በዚያ ዘመን ዋና የፖለቲካ ገበያ ፣ ያስተዳደር ሽቀጥ ነበር ። አንዱ ንጉሥ የጐረቤቱን አገር የመጠቅለል ምኞት ሲያድርበት ፣ የዚ ያን አገር ንጉሥ ሴት ልጅ ለወንድ ልጁ ዳርልኝ ወይም ያንተ ወንድ ልጅ ወይም ወንድምህ የኔን ልጅ ፣ የኔን እኅት ያግባ ብሎ ይጠይቃል ። ያኛውም በበኩሉ የግሉን ምኞት ደበቅበቅ አደ ርጎ ጋብቻውን በደስታ ይቀበላል ። ወደፊት ግን ፣ በዚህ ጋብቻ ተጠቅሞ ወደ ሥልጣን የመውጣቱ ወይም የጐረቤትን አገር ወደ ራሱ ጠቅልሎ ዝናን የማግኘቱ ፣ ወራሲን እስከ ልጅ ልጅ የመመሥረቱ ጉዳይ እንደ ሁለቱ የፖለቲካ ዘዴኛነትና ጠረ ኛነት ነው ። ከሁለቱም ችሎታ ጐን ያጋጣሚው ምክንያት ያንደኛውን ፍላጎት አቃውሶ ፣ የሁለተኛውን ሊያሣምርለት ይችላል ።

አንዳንዱ ደግሞ ፣ በቁርባን ያገባት ሚስቱ ምንም በደል ሳይገኝባት አልጋ የሚወርስ ፣ በዘር የሚተካ ልጅ እንዳጋጣሚ ሳትወልድ የቀረች እንደሆነ ወይም የርሷ ጋብቻ ግዛት ለማስ ፋፋት የማይጠቅም ሆኖ ሲገኝ ፣ እርሷ ከሞቀና ከደረጀ ቤቷ ተባርራ ሌላዋ ትገባለች ። ለዚህ የፈረንሣዊ ንጉሠ ነገሥት ናፖ ሊዮን (1769—1821 እ. አ. ዕ.) የወጣትነት ሚስቱን ራሱ በእጁ ዘውዷን ደፍቶላት ፣ በ1796 ዓ. ም. ከርሱ ጋር ያነገሣትን ጆዜፊን ቦሐርኔ የምትባለዋን ፣ በፈረንሣይ አገር ከጨዋ ቤተ ሰብ የምትወለደዋን ፣ በዚያ ሁሉ ፍቅራቸው መካከል ያለምንም ኃፍረት ፣ «ፈትቼሻለሁ» አላት ። ጆዜፊን ይኸን ቃል ከባዷ ስትሰማ ደንግጣ በመፍዘዝ ወደቀች ። የአልፍኝ አሽከሮች አን ሥተው ፣ ደጋግፈው ፣ ወደ መኝታዋ ወሰዷትና በኋላም በርሱው አስገዳጅነት የፍቺው ውል በ1809 ዓ. ም. ተፈጸመ ።

ከዚያ ለግዛቱ ምኞት ምንም ወሰን የሌለው ፣ ከድል ወደ ድል በመራመድ ማሕል አውሮፓን በመዳፉ ውስጥ ያገባው ናፖሊዎን ፣ በምሥራቅም በመስኮብ አገር ላይ ለመስፋፋት ሲል ከጴጥሮስ ሦስተኛና ከታላቂቷ ካተሪን ልጆች ፣ ከጳውሎስና ከግሪያ ሼደሮቭና የምትወለደዋን ፣ የቀዳሚ እስክንድርን እኅት ፣ ካተሪንን ፣ ለግግባት ቢጠይቅ ፣ እርሱ አትወልድም በሚል ሰበብ የገርዜፌን ዘር ንቆ እንደ ፈታት ፣ የርሱንም ዘር እነርሱ ንቀው ውስጡን ፣ «ለዚህ ለኮርስ (ለኮርሲካ) ዕብድ አንድርም» ብለው ፣ ላዩን ግን በልዩ ልዩ ምክንያት አለባብሰው ሳይፈቅዱ ለት ቀሩ ። አሁንም እርሷ ካልሆነች ታናሽ እኅቷን ሐናን ፣ ላግባ ብሎ የዐርባ ዓመቱ ጉበዝ የዐሥራ አምስቷን ዓመት ወጣት ስጡኝ ቢል ፣ ሰውዬው በዚህ ጊዜ ምንም እንኳን የሚመክተው ጠፍቶ ብዙ የአውሮፓ ነገሥታት የተንበረከኩለት ፣ የድል አድራጊነቱ ኮከብ ያበራበት ጊዜ ስለ ነበረ ፣ እምቢታውም አስ ፈሪ ፣ እሺታውም የማይዋጥ ሆኖባቸው በነገሩ ተቸግረው በመ ጨረሻ ፣ «ሐና የ15 ዓመት ሊጋ ወጣት ናት ፤ የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ባለቤት ለመሆን በትምህርትም ፣ በአካልም ብቁ አይደ ለችምና ትንሽ ከፍ ስትል ጉዳዩን ያን ጊዜ እናስብበት» የሚል ልመና ጭምር ያለበት ሰበብ ስለ አቀረቡ ፣ በዚህ በኩል ተስፋ ሲቆርጥ በሥልጣኑ ሥር የወደቀውን የአውስትሪያ ንጉሠ ነገ ሥት የፍራንሷ ጐዜፌን ልጅ ፣ ማሪ ሉዊዝን አገባ ።(1) ከገርዜፌን ይልቅ የማሪ ሉዊዝ ጋብቻ የፖለቲካ እንጂ የፍቅር ስሜት ስለ ሌለበት ፣ የተመኘውን አንድ ወንድ ልጅ ወልዳ በጨቅላነቱ የሮማ ንጉሥ ከተባለ ወዲህ ፣ ናፖሊዎን በምትወደው በገርዜፌን ጊዜ የቀናውን ያህል ፣ በምትንቀው በማሪ ሉዊዝ ጊዜ የድል መሆ ንና የግዞት ዘመን ሲጀምመው ፣ ሴትዮዋ ዘወር ብላም ሳታየው ከምትወደዉ ከሌላ ሰው ጋር ዘመኗን ፈጸመች ።

አንዳንድ ጊዜም ፣ ነገሥታቱ በውስጣቸው ያለ መኩንን ወይም ከውጭ ጊዜ ላነሣው መስፍን ለምነው አባብለው ፣ «ልጃችንን ወይም እኅታችንን ሰጥተንሃል» እያሉ እያጋቡ ፣ በዚህ ጋብቻ አልገዛም ብሎ የሸፈተውን ፣ ወይም ለመሸፈት ያፈነገጠውን ወይም በሁኔታው ፣ በዘሩ ወደፊት ሊነግሥ ይች ላል ብለው ያመኑበትን ለመሳብ ይሞክራሉ ። በኢትዮጵያም

1 Alexandre Ier - H. Troyat - pp. 170 - 175

ወደፊት እንደምናነበው ፣ ካሣ ከነገሡ በኋላ ሴት ልጃቸውን ፣ አልጣሽን ፣ ከወጣቱ ከምኒልክ ጋር ያጋቡት ፣ ዐፄ ዮሐንስ የም ኒልክን የስምንት ዓመቷን ልጅ ፣ ዘውዲቱን ፣ የ12 ዓመት ዕድሜ ላለው ልጃቸው ለራስ አርአያ ሥላሴ ያጋቡት ፣ በኋላም ምኒልክ ሸዋ ረጋን ልጃቸውን ለወሎው ባላባት ለራስ ሚካኤል የዳሩት ፣ እንደ ዚሁም ራስ መንገሻ ዮሐንስ በየጊዜው እየሸፈቱ ስለ አስቸገሩ ፣ በጋብቻ ገመድ አስሮ ለማስቀረት ሲሉ የእቴጌ ጣይቱን የወን ድም ልጅ ፣ ወይዘሮ ከፈይ ወሌን ፣ ከደንበኛ ባላቸው ከራስ ናደው በግድ አፋቱው የዳሩላቸው ከዚሁ ከፖለቲካ ጋር የተያያዘ መሆኑ ግልጥ ነው ። ዳሩ ግን የራስ መንገሻን ውስጣዊ ስሜትና የዙ ፋን ምኞት የቆንጐዋ የወይዘሮ ከፈይ ጋብቻ አላበረደውም ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፣ አሁን ካሣ ለጋብቻው የቋራ ባላባ ትነታቸው የሚያኮራ መሆኑ ቢታወቅም ፣ በዚህ ላይ በቋራና በደምቢያ ጭፍራቸው እየበረከተ ፣ ስማቸው እየገነነ በሔደበት ዘመን ፣ እቴጌ መነን ፣ ለስሙ የነገሡት ዐፄ ዮሐንስ ፣ ዋናው እንደራሴ ራስ ዐሊ ፣ መክረው ዘክረው በመዝመሪያ የሸፈቱበ ትን የራሳቸውን የትውልድ አገር ቋራን ለግዛት መርቀው ፣ ተዋ በችን የማግባቱ አሳብ ተወጠነ ። በዚህም ጊዜ ካሣ ወደ መተማ ዘምተው ከግብጽና ከቱርክ ወይም ካገር ተወላጁ ጋር በዚያው ባጐታቸው በደጃች ክንፉ መሥመር ጉብተው እየተዋጉ ፣ ከዚያ በምርኮም በዘረፉም ያገኙትን 200 ጥሬ ብር ፣ 12 የዝሆን ጥርስ ፣ 8 ባርያ ፣ 200 መቅሙስ(1) ገጸ በረከት ስለ ላኩላቸው ፣ ያለፈውን ሁሉ የሽፍትነት ሥራቸውን ሠርዘው ፣ «ያቶ እንግዳ ወርቅን ልጅ ትተህ የኔን ልጅ አግባ» ብለው እቴጌይቱ ትእዛዝ ለበስ መልእክት እንደ ላኩላቸው ዘነብ ያረጋግጣሉ ።(2)

የርሳቸውንም አባባል ፣ ሁለተኛው የዘመኑ ጸሐፊ እንደዚህ ሲሉ በማጽደቅ ያትታሉ «.....የቋራ ባላገር ሁሉ ከልጅ ካሣ ጋር ሽፍታ ሆነ ፤ እስከ ደምቢያ እስከ ጭልጋ ጉበዝ መጣላቸው ። ከትሁሪር(3) ሻንቅላም ወዳጅ አበጁና (*) በጣም በረቱ ፤ ሲበረቱ

1 የልብስ ዐይነት (ጣቃ) ይሆን?
2 አለቃ ዘነብ ..... ገጽ 10 — 12
3 በትግሬት አትጣጫ በሱዳንና በኢትዮጵያ ድንበር ላይ የሚገኝ የሻንቅላ ሕዝብ ነው ። ስሙ ታክሩር ይባላል ። ጐርሹ ሞንታን ዶን ያዘጋጀውን ጂዎግራፊ በ294 ገጽ ተመልከት ።
* ሻንቅላ ወዳጅ አበጁ የሚለው ኢድሪስን መሆን አለበት ።

ጊዜ ፡ 'እንደዚህ ያለን ጉበዝ ሹመት ሰጥቶ ፡ ልጅ ድሮ ማናር ነው የሚገባ' ብለው የራስ ዐሊ መኳንንት መከሩና የራስ ዐሊን እኅት(*) ወይዘሮ ተዋበችን እናታቸው እቴጌ መነን አጋቡዋቸው ፤ ቋራም ሹመት ሊቀበሉ አምለው ገቡ..... ልጅ ካሣ ሲገቡ ወርቅም ፡ ባርያም ይዘው ለራስ ዐሊና ለእቴጌ መነን እጅ መንሻ ሰጡ ። ከዚያ ወዲያ ምሽታቸውን አግብተው ፡ አገርም ተቀብለው ወደቋራ ወረዱ ። ባገራቸው ብዙ ቀን ተቀምጠው ፡ የቋራ ግብር አውጥተው ተመልሰው ወደ ጉንደር መጡ ። ለእቴጌ መነን ግብር ሰጡ ። ለመኳንንቱም ብዙ ማቆላመጫ (ማባበያ ፡ ጉቦ) ሰጡ ። በሠፈሩ ሁሉ 'ልጅ ካሣ ፡ ልጅ ካሣ' እያለ ሁሉ ወደ ዳቸው ።»(1)

በዚህ መካከል ስለ መዝሙሪያ ሚስታቸው ፡ ስላቶ እንግዳ ወርቅ ልጅ ሁኔታ ጸሐፊው ሁሉ ይዘለዋል ። ናፖሊዎን በዝዜፌን ላይ እንዳደረገው ፡ «ምን ይደረግ ለሹመት ፡ ለዕድገት የራስ ዐሊ ልጅ ታስፈልገኛለችና ደኅና ሁኝ» ብለው ፡ ደሞዝና ርስት ሰጥተው ያሰናብቷት ወይም በተዋበች ላይ ደርበው እንደ ዕቁባት አድርገው ያስቀምጧት በትክክል አናውቅም ።

የሆነ ሆኖ ፡ የዚህን ጋብቻ ጉዳይ ሦስተኛው ጸሐፊ ወልደ ማርያም ለየት አድርገው እንደዚህ ሲሉ ይተርካሉ ። «ከትምህርት ቤት ገብተው ፡ ዳዊት ደግመው ፡ ወታደርነት ከደጃች ጉሹ ሔዱ ፤ ከዚያም ኑረው ተመልሰው ፡ ከራስ ዐሊ ቤት ገቡ ። ሰዎችም 'ከዚህ ኑር ፡ ምሽት አግብተህ' ቢሏቸው 'የራስ ዐሊን ልጅ አገባ እንደሆነ' አሉ..... 'የራስ ዐሊን ልጅ ላንድ ወታደር ስጡ ብሎ ማን ይደፍራል?' ሲሉ ሁለት ሰዎች ወዳጆች የሆኑ ለራስ ዐሊ ገብተው ቢነግሩ ፡ 'የኔን ልጅ አንድ ወታደር እንዴት ደፈረ' ብለው ተቆጡ ። እናታቸው ወይዘሮ መነን ግን ፡ 'ክርስቶስ ባለው ይሁን ፡ እንስጠው ፡ በሀብቱ ያሳድራት' ብለው ሰጡዋቸው ።»(2)

---

* ተዋበች የራስ ዐሊ ልጅ እንጂ እኅት አይደሉም ። ለእቴጌ መነንም የልጅ ልጅ ናቸው ።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዜላ ያሳተመው ገጽ 3

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞ. ቺዳዩ ያሳተመው ገጽ 1—2

ሦስቱም ጸሐፊዎች የአተራረካቸው መንገድ ይለያይ እንጂ ፡ ልጅ ካሣ በቋራና በአካባቢው እስከ መተማ ድረስ እየዘመቱ የኢትዮጵያን ጠረፍ በመቈጣጠር ጉን ፡ ከዘመቻው በዘረፉ ያገኙትን ለእቴጌ መነንም ፡ ለየመኳንንቱም እያደሉ ፡ በራሳቸው ሽፍትነት ከደንበኛው ሹመት በፊት በተግባር የቋራ ገዥ ሆነው ሳለ ፡ የማዕከላዊው መንግሥት መሪዎች ራስ ዐሊና እናታቸው ተማክረው ፡ 'እንደዚህ ያለውን ጉልማሳ መኩንን የቋራን ሹመት ሰጥተን ልጃችንን ድረን ወደኛ ብንስበው ይሻላል' ብለው ልጃቸውን ተዋበችን እንደ ዳሩላቸው ሦስቱም ጸሐፊዎች ይስማማሉ ። በመዝሙሪያ የተጋቡበት ዘመን 1838 ዓ. ም. መሆን አለበት ።(1) በኋላ ደግሞ በ1847 ዓ. ም. ሲነግሡ ሁለቱ ባልና ሚስት ጋብቻቸውን በሥነ ሥርዓትና በቁርባን አጽድቀዋል ።

ነገር ግን ፡ የካሣ ምኞት እንደ ናፖሊዮን ረዥም ስለሆነ ፡ ምንም እንኳን ነገሩን በየደረጃው ፡ በየወቅቱ ለመፈጸም ጊዜውን በመጠበቅ ፡ አሁን ግን የመስፍኑን ልጅ ተዋበችን ማግባታቸው ደስ ብሏቸው ሳለ ፡ እቴጌይቱና ራስ ዐሊ ግን ፡ የካሣን ሁኔታና ሰፊ ምኞት ለማወቅ ሲሉ ፡ በቋራ ሹመት በበላያቸው ሆኖ የሚቈጣጠራቸው ደጃች በለውን ስለ ሾሙባቸው በካሣ ዘንድ ቅርታ ገባ ። የጋብቻውም ወጥመድ ብቻውን ለማገልገል ምንም ዐይነት ዐቅም አላገኘም ። በጋብቻውም ከነራስ ዐሊ ይልቅ ተዋበችን በፍቅር ስበው ፡ የራሳቸው ታማኝና አገልጋይ በማድረግ ራሳቸው ከመጠቀም በቀር ልጃቸውን አገባሁ ብለው በመኩራራት ከራስ ዐሊም ፡ ከእቴጌ መነንም ተዋግተው የመሪነት ዓላማቸውን ለመተው አላመነቱም ። ስለዚህ የጋብቻ እግር ብረት አብዛኛውን ጊዜ የማንንም ዕድል ያስራል ለማለት ያስቸግራል ።

ደግሞም ፡ መስፍኑ ራስ ዐሊ ልጃቸውን ላንድ ተራ ሺፍታ ሰጡ ያሰኘው የጊዜውን ሁኔታ በመመልከት ነው እንጂ ፡ ከላይ የዘር አመጣጥ የተመለከትን እንደሆነ ፡ በቋራ የደጃች ክንፉ ባላባትነት ከላይ ከነእቴጌ ምንትዋብ (ያጤ በካፋ ባለቤት) የወረደ ስለሆነ ፡ የባላባትነታቸው ደረጃ ከነራስ ዐሊ ፡ ከየጁና ከወሎ ባላባትነት አያንስም ። በዚህም ላይ ከነጋሢዎቹ ከነዐፄ ፋሲል ትውልድ እንዳላቸው የሚያረጋግጡ አሉ ።

---

1 A Chronology of Menilek II.....Ch. P. Rosenfeld p. . 3

ምዕራፍ አምስት

ኮሶና ታላቁ የብልት ሥጋ — የልጅ ካሣ ቀያሚና የመጠረሻው ሽፍተኝነት

የኢትዮጵያ ሰው፥ እርጥብ ሥጋ መብላት ካዘውተረ ዘመኑ ራቅ ያለ ነው ። በቃል እንደሚተረተው፥ እርጥብ ሥጋ መብላት የተገኘመረው በግራኝ አህመድ ወረራ ጊዜ (16ኛው መቶ ዓመት) ሕዝቡ በዕንጨት ሥጋ እያበሰለ ለመብላት ሲሞክር፥ የጠላት ጦር እሳቱንና ጭሱን በሩቅ እያየ ማጥቃት ስለ ዝመረ ፥ ከዚህ ለመዳን ሕዝቡ እርጥቡን መብላት ለመደ ይባላል ። ነገር ግን ከዚያ በፊት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የነበሩት ዐፄ ዳዊት (1375—1404) የበግ ጨጓራ እርጥቡን ሲበሉ ታይተዋል ።(1)

የሆነ ሆኖ ፥ ከሌላው መብል ከዶሮና ከበጉ ወጥ ፥ ከአልጫው ፥ ከዝግጉ ፥ ከምንቸት አብሹ ጸዋትወ መብል በኋላ በመጨረሻ መደምደሚያው እርጥብ ሥጋ ነው ። እርሱም ከታረደው ሠንጋ ብልት አወጣጡ ወግ አለው ፤ ከዚያም ለየመሳፍንቱ ፥ ለየመኳ ንንቱ መሶብ በግብር ቀን የሚቀርበው የብልቱ ሥጋ ደረጃ ደረጃ አለው ። በጣም ከበር ላለው ሽንጥ ፥ ከዚያም ታናሽ ፥ ጐድን ተዳቢት ፥ ቤተ ሳልገኝ እያለ በተዋረድ ይቀርብና ይበላል ።

ይኸው እርጥብ ሥጋ ከተበላ ዘንድ በሆድ ውስጥ ሲቆይና ሲያጋጥም ትል መፍጠሩ የተለመደ ስለሆነ ፥ ይኸም ትል በሆድ ውስጥ ሲቆይ ለጤንነት አደጋ ማምጣቱ ስለ ታወቀ ፥ ሰዉ ላዔ ቴዎድሮስ እናት መሰደቢያ ምክንያት የሆነውን የኮሶን ዛፍ ፍሬ መድኃኒትነቱን አምኖበት ፥ ሁሉም ይኸው ትል በታየ ጊዜ ፍሬው ተለቅሞ ሲደርቅ ተፈጭቶ ፥ ተልሞ ፥ በውሃ ተበጥብጦ በዋንጫ ወይም በብርጭቆ ተለክቶ በባዶ ሆድ ይጠጣል ። ባለ ቤት ሲጠጣ ሚስቱን ፥ ሚስት ባሏን ፥ ልጆች አባትና እናቶቻቸውን

---

1 የግራኝ አህመድ ወረራ ተ.ጸ.መ — ገጽ 88

ይሰናበታሉ ። እንደዚሁም መኳንንቱ ከግዛታቸው ለደጅ ጥናት መጥተው በከተማ ፡ በቤተመንግሥት አካባቢ በሚገኙበት ሰዓት ትል የተጣባቸው እንደሆነ እንደ ደረጃቸው ንጉሡን ፡ ንግሥቲቱን ፡ ጭፍራም እንደሆነ አለቃውን ይሰናበታል ። ይሰናበታል ማለት ‘ደህና ሁኑ’ ብሎ ይሔዳል ማለት ሳይሆን ፡ዛሬ ኮሶ ስለ ጠጣሁ በሻርሁ ጊዜ ምግቤን ከናንተ ወይም ከአንተ እጠብቃለሁ ማለት ነው ።

የቆሎ ተማሪ እንኳን ከአገሩ ተሰዶ ለትምህርት ጉጃም ፡ ጐንደር ፡ ዋድላ ፡ ትግሬ ፡ ሸዋ (አንኮበር) በመጣበት ሰዓት ኮሶ ተጣባኝ (ታየኝ) ብሎ ለመምህሩ የነገረእንደሆነ ፡ መምህሩ ወደ አንድ ቤተሰብ እንዲጋበዝ አደራ ብለው ይልኩታል ። ቤተሰቦችም ኮሶ የጠጣ ሰውን ሲያሽረው መጋበዝ ያገር ባህል ስለሆነ ፡ ያለቅርታ የተቻላቸውን ያህል አብልተውና አጠጥተው ለዚያ ቀን ያስተናግዱታል ። ኮሶው ለመጠጣት መራራ ስለሆነ ልጆች ጨክነው እንዲጠጡ ፡«ዶሮ ማታ! ዶሮ ማታ!» እያሉ አባትና እናት ያደፋፍሯቸዋል ። ይኸውም ማለት ፡ ‘ደፍረህ ብትጠጣውና ቢያሽርህ ፡ ማታ የዶሮ ወጥ ተሠርቶ ትበላለህ’ ማለት ነው ። መካከለኛ የሀብት ደረጃ ያለው ሁሉ ኮሶ የጠጣለት ወደ ማታ ሲያሽረው የዶሮ ወጥ በእንጀራ ይጋበዛል ።

እንደዚሁ አንዱ መኳንን ወይም መስፍን ፡ ኮሶ ተጣብቶኝ መድኃኒት ጠጥቻለሁ ብሎ በቃል ወይም በመልእክት የተሰናበተ እንደሆነ ፡ ከቤተ መንግሥት የሚላከለት መስተንግዶ እንደ ሰውዬው የክብር ደረጃ ነው ። ሙሉ ሠንጋ ወይም መሲና ላም ፡ አለዚያም ዝቅ ሲል የበግ ሙክት ፡ ከዚያ ደግሞ በጣም ሲዋረድ አንድ የብልት ሥጋ ይላክለታል ። ካሣ ለሽፍትነት ያበቃቸው ከዚህ ወራዳ መስተንግዶ ላይ ነው ።

ካሣ ተዋበችን ከአገቡና አግች ከሆኑ በኋላ ፡ በተለመደው መንገድ ደጃዝማች ተብለው ቋራን ብቻ ሳይሆን ዋናውን ደምቢያን ሊሾሙ በተገባ ነበር ። ነገር ግን ፡ ከተጋቡ ወዲያ በነራስ ዐሊ በኩል የታየው ቸልታ ዱሮውን ካሣን ከሽፍትነታቸው ሥራ ለማስጣልና አደገኛ መስሉ የታየውን አነሣሣቸውን ለማጨንገፍ እንጂ ፡ ልባዊ እንዳልነበረ ሁኔታው ያመለክታል ። በዚህ

መካከል በቋረኞችና በወሎዎች መካከል ካዜ ኢዮአስ ዘመነ መንግሥት ዝምሮ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው ፡ በርሳቸው ዘመን የራስ ይማም ጦር በደምቢያና በቋራ ላይ ዘምቶ በግኅበረ ሥላሴ ገዳም የፈጸመው እልቂት ከካሣ ልብ እንዳልጠፋ በማስረዳት ፡ በወሎ ተወላጆች በመሳፍንቱ በነራስ ዐሊ ላይ የበቀል ነገር ይመኛል የሚል ወሬ ነጋሪ አሳብቆ የበለጠ እንዲጠሉ አድርጎ ይሆናል ። ካሣም ራስ ዐሊንና እናታቸውን በንቀት መዝለፋቸውና እነመነንም ካሣን ፡«ቆለኛ ፡ የፍየል እረኛ» እያሉ መሰዳደባቸው በሁለቱም ወገን ዘንድ የተሠወረ አይመስልም ።

በዚህ ምክንያት ፡ልጃቸውን ድረው የቋራን ግዛት ከሰጡዋቸው ወዲህ የደንቡን ግብርና ገጸ በረከት ይዘው መጥተው ለእቴጌይቱ በማቅረብ ፡ ለየመኳንንቱም የገንዘብ ስጦታ በመስጠት አስደስተው ዝናን ስላተረፉ ፡ በንጉሣዊው ቤተሰብ ውስጥ ጥርጣሬን ፡ ፍራቻንና ጥላቻን ጭምር አሳድሮ ይሆናል ። አሁንም ያው ወይም ሌላው ወሬ ነጋሪ ፡ ‘ብቻውን ወደ ሹመት አገሩ ብትመልሱት ይሸፍታል ። ስለዚህ ሌላ ሰው በላዩ ላይ ሆኖ እየተመለከተ የሚቈጣጠረው አድርጎ መልሶ መላክ ይሻላል’ የሚል አሳብ አቅርቦ ፡ ጉዳዩ ውሳኔ እስኪያገኝ ድረስ በደጅ ጥናት በጉንደር ከተማ ስንቃቸውን ፈጅተው የተከተላቸውም ሰው በረኃብ ተቸግሮ ይሆናል ።

በዚህ ምክንያት ፡ የደጃች ካሣን ያሁኑን አሸፋፈታቸውን ጸሐፊዎች በዚሁ ኮሶ አጠጣጥ ምክንያት አድርገው ይተርኩታል ። አለቃ ወልደ ማርያም በጸፋት ፡— «ወይዘሮ ተዋበችን አግብተው አግች ሆነው ሲኖሩ መድኃኒት ቀምሰው (ኮሶ ጠጥተው) ‘እራቴን’ ብለው ቢልኩ ወርች ሥጋ እንደ መጣላቸው 1 ልጅ ካሣም ‘ወርች ሥጋ አልበላም’ ብለው እንደ ተቀየሙና ሚስታቸው ተዋበች ተናደው ፡ ‘አገር የለህምን? ታጠቅ ፡ እንሒድ’ ቢሉ ‘ምነው የለኝ?’ ብለው ቋራ ተመልሰው እንደ ሸፈቱ ያመለክታሉ ። »(1) የርሳቸው አኳያ አለቃ ዘነብ የወርቁን ሥጋ ወደ ጉን አድርገው ፡ ባጭሩ «በዚያው ወራት የራስ ዐሊን ልጅ እቴጌ ተዋበችን ‘ምሽት ትሁንህ’ ብለው ሰጧቸው ። በሁለተኛው ዓመት ልጅ ካሣም እጅግ ተቸገሩ 1 ሰዋቸውም ተራበ ። እጅግ

1 ኢና ሊትግን (ዘኍ) ገጽ 3—6 ።

በደልና መዋረድ ፣ ንቀት በመጣባቸው ጊዜ በጥቅምት በ5ኛው ቀን ሽፍትነት ወጡ» ብለው ሲያልፉ ፣ ሦስተኛው ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ያለቃ ወልደማርያምን አጭር አባባል በማጽደቅ ፣ «ከጥቂት ቀን በኋላ ልጅ ካሣ 'ኮሶ ልጠጣ ነኝ' ብለው አስፈቅደው ወደ ቤታቸው ሔደው ኮሶ ጠጡ ። ወደ ዐፄ ዮሐንስ (ሣልሳዊ)፣ የእቴጌ መነን ባል 'ኮሶ ጠጥቻለሁ' ብለው አሽከር ላኩ ። ከዚያ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ አንድ ፍሪዳ ፣ ብዙ እንጀራና ጠጅ ሰደዱ ። እቴጌ መነን ግን ፣ ታላቅ ሥጋና አንድ ገምቦ ጠጅ ፣ 30 እንጀራ ሰደዱ » ካሉ በኋላ ፣ ይኸ ለካሣ በተደረገበት ጊዜ አንድ የእቴጌይቱ መኳንን 'ምነውን አንድ ፍሪዳ (ቁም ከብት) ፣ አለዚያም በግ መላክ በተገባ' ቢል ፣ እቴጌይቱ 'ለቆለኛ ይህ መች አነሰውን' ብለው በንቀት መመለሳቸውንና ይኸንኑ ካሣ ካንድ ወዳጃቸው መስማታቸውን ያረጋግጣሉ ።

በዚህ ምክንያት ከንጉሡ ካፄ ዮሐንስ የተላከላቸውን መሲና ላም አርደው ከነሰዋቸው በልተው ፣ ከእቴጌይቱ የተላከውን ታላቅ ሥጋ በአገልግል አስይዘው ፣ በሁለተኛው ቀን ከሰዎቻቸው በምስጢር ተነጋግረው ወደ ደምቢያ ሔደው ሸፈቱ ። ደምቢያ እንደ ደረሱ ፣ «ያን የእቴጌን ሥጋ አምጣ» ብለው አገልግሉ ሲከፈት ፣ «የኔ አሽከሮች ፣ እስቲ ይኸን ሥጋ እንብላውን?» የሚል ጥያቄ አቅርበው ሥጋውም ሽቶ ስለ ነበረ ፣ «እኔ አንድ የናቱ (እኔ የመይሳ ልጅ)……» ብለው በቁጣ ፈከረው ፣ ሽጉጥ ተኩሰው ፣ ጐራዴ የመዘዙ ጊዜ የርሳቸው ወታደሮችም እየፈከሩ ፣ በጐራዴም በስለትም ያችን ሥጋ እየቆረጡ ወደ በረሃ እየጣሉ ፣ «እንግዲህ ሥጋይቱን እንደ ቆረጥናት እኛም ልባችን ይቁረጥ» ማለታቸውን ጸሐፊው በደንብ ዘርዝረውታል ።([1])

ባንድ ወገን ደግሞ ካሣ ፣ «ወደ አገሬ ልሒድ» ብለው እቴጌን ቢሰናበቱ ፣ እቴጌ «ቋራ የደጃዝማች አገር ነውና በላይህ የሚሾም አንድ ባለ ነጋሪት ይዘህ ሒድ» ብለው ደጃች በለውን እንደ ሰጡዋቸው ፣ ካሣም በለው በበላያቸው በመሾሙ የተሰማቸውን ንዴት በልባቸው እንደያዙ ቋራ ደርሰው ሕዝቡን በመቀስቀስ በበለው ላይ እያሸፈቱ እንዳስቸገሩ ፣ በለው በቋራ መኖር

1 ሞንዶን ቪላዩ (ወ/ማ) ገጽ 2 ፉዚል ገጽ 6

አቅቶት እንደ ተመለሰ ፣ ካሣ ግን በቋራ ቀርተው እንደ ሸፈቱ ከላይኛው አባባል ለየት አድርገው ያቀርቡታል ። ምናልባት የኮሶውም አጠጣጥ ፣ የደጃች በለውም በካሣ በላይ መሾም ባንድ ወቅት ተጋጥሞ ይሆናል ።

የሆነ ሆኖ ፣ የልጅ ካሣ የመጨረሻውና ወደ ዘውድ የመራቸው ሽፍትነት ከዚህ ጊዜ ላይ ይዠምራል ። እርሳቸውም «ከእንግዲህ ወዲያ ለእነ ዐሊ አልታጠቅም» ብለው ለዘለቄታ የቆረጡት ተከታዮቻቸውም ፣ «ሥጋይቱን እንደ ቆረጥናት ልባችን ይቁረጥ» ብለው በቃል ኪዳን የተባበሩዋቸው ከዚህ ጊዜ ዠምሮ ነው ። የርሳቸውን ከዚህ ጊዜ ዠምሮ ከድል ወደ ድል እየተራመዱ ፣ የተመኙትን ዘውድ ከመድፋታቸው በፊት በመካከሉ በሚስታቸው አባት በዋናው እንደራሴ በራስ ዐሊና በስሜን ፣ በትግራይና በትግረ እየተጠናከሩ በሔዱት በደጃች ውቤ መካከል የተደረገውን የግዛት ፍልሚያ ፣ ሁለቱንም ቀብተው ሊያነግሡ በሚችሉት በጳጳሱ በአቡነ ሰላማ የተነሣ ያደረጉትን ውጊያ በቅድሚያ በሚቀጥሉት ተከታታይ ምዕራፎች ውስጥ እንመለከታለን ።

ምዕራፍ ስድስት

በመሳፍንቱ መካከል የውጥ ሰገር የወዳጅነት ሽሚያ

ከወዜ ይኩኖ አምላክ ዝምሮ (1262—1277) እስከ ዐፄ ኢዮአስ ድረስ (1748—1762) በሕጋዊ መልክ ከአባት ወደ ልጅ ፣ ልጅ የሌለ እንደሆነ ወደ ወንድም ወይም ብዙ ልጆች ፣ ብዙ ወንድሞች ባንድ ጊዜ በሚገኙበት ጊዜ ፣ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት ሥልጣን የያዙት ወገኖች ለፈቀዱት እየተላለፈ ከሰሎሞንና ከንግሥተ ሳባ እንወለዳለን የሚሉት ነጋሢዎች ኢትዮጵያን በሙሉ በፈላጭ ቆራጭነት ሥልጣን አስተዳድረዋል ።

በዙፋን የነበረው ንጉሥ ሞቶ ሌላው ሲተካ ዐዋጅ ነጋሪው ወደ አደባባይ ወጥቶ ፣ «ያለንም እኛ ፣ የሞትንም እኛ ፣ ወዳጃችን ይደሰት ፣ ጠላታችን ይዘን» የሚል ዐዋጅ ማስነገር የተለመደ ነው ።(1) ትርጓሜውም የሞተውም ነጋሢ ፣ ወደ ዙፋን የወጣ ውም መስፍን ካንድ ሰሎሞናዊ ቤተሰብ መሆናቸውን ለማስ ረዳትና የነገሠውን የደገፉ እንዲደሰቱ ፣ ሌላ ይሁን ያሉት እንዲ ያዝኑ ለማለት ነው ።

በ1762 ዓ. ም. የተምቤኑ ተወላጅ ራስ ስሑል ሚካኤል ንጉሥ ኢዮአስን በሻሽ አሳንቀው ካስገደሉ ወዲህ ፣ የንጉሥ የገ ዥነት ሥልጣን ተዳከመና ከራስ ስሑል ሚካኤልና በኋላም ከታላቁ ራስ ዐሊ ወዲህ ሥልጣን በእንደራሴዎች እጅ ስለገባ ፣ ከራስ ስሑል ሚካኤል እስከ ታናሽ ራስ ዐሊ ድረስ ያለው ጊዜ (1762—1845) ዘመነ መሳፍንት ተባለ ። መሳፍንቱም በጦር ነት ፣ በትግል እንደ ምንም ብለው የእንደራሴነቱን ሥልጣን ሲጨብጡ የነጋሢነት ዘር እንደሌላቸው ራሳቸው በማመን ፣ ‘ብንነግሥም ሕዝቡ አይቀበለንም’ በሚል ሥጋት ልባቸው

---

1 Annales Iyasu - 1 - guidi p. 31

የፈቀደውን አንዳንድ የነጋሢ ዘር እያነገሡ እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ መነግሥት ድረስ ቆዩ ።

ነገር ግን ፣ እንደ ምንም ተጣጥሮ አንዱ መስፍን በጐንደር እንደራሴነት ሲይዝ ፣ ለስሙ እንደ መንግሥት እንደራሴ ይቈጠራል እንጂ ፣ በመላው ኢትዮጵያ ቀርቶ ባማራውና በትግሬው አውራጃ ሁሉ ሥልጣኑን ማረጋገጥ እያቃተው ፣ ሁሉም የየክፍለ ሀገሩ ባላባት 'ለእንደራሴው አልታዘዝም ፣ ማን ከማን ያንሳል?' እያለ የሚዋጋበት ከማዕከላዊው ከጐንደር መንግሥት እየተነጠለ ለብቻው የሆነበት ጊዜ ብዙ ነው ።

ለምሳሌ ፣ በታላቁ ራስ ዐሊና በፈጸሜ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ ጊዜ ፣ የሸዋ መሳፍንት ከጐንደሩ ንጉሥ ተለይተው ለብቻቸው ሆነው ፣ በራሳቸው መስፍንነት ሲተዳደሩ ቆይተዋል ። በዐፄ ቴዎድሮስ አነሣሥ ዋዜማ የቴዎድሮስ ሚስት የምንትዋብ አባት ፣ ትንሹ ራስ ዐሊ ፣ የጐንደርን መንግሥት በእንደራሴነት ሲያስተዳድሩ በዚሁ ጊዜ ደጃች ውቤ ሰሜንን ፣ ትግራይንና ትግረን ሲገዙ ሁለቱ መሳፍንት የበላይነታቸውን ለማረጋገጥ እርስ በርሳቸው ይዋጉ ነበር ።

ሁለቱንም በዚያን ዘመን ሥልጣን ሊያስጨብጥ የሚያስችለው የዘር ባላባትነት መሆኑ ቀርቶ በኃይል ፣ ኃይሉም የሚገኘው ከጦር መሣሪያ ፣ የጦር መሣሪያውም የሚገኘው ከአውሮፓ ኃያላን መሆኑ ስለ ገባቸው ፣ መሳፍንቱ ሁሉ በየበኩላቸው የጦር መሣሪያ የመሻት ምኞት አደረባቸው ። «እገሌ ኃያል ነው ። የእገሌ መንግሥት ከእገሌ ይበልጣል ። ለርሱ ብትጽፉ መሣሪያ ይልክላችኋል ፤ ምኞታችሁን ይፈጽማል» እያሉ አንዳንድ ባጠገባቸው የሚገኙ የወንጌል መልእክተኞች ወይም ነጋዴዎች የሆኑ የውጭ አገር ሰዎች በጠቆሟቸው መሠረት ለእንግሊዝና ለፈረንሣይ ፣ ለሌሎቹም መሪዎች በደብዳቤ ወዳጅነትን ይሻሙ እንደ ነበረ ሠነዱ ሁሉ ያመለክታል ። አንዳንድ ጊዜ ሁሉም ባንድ ወቅት ፣ ባንድ ሰሞን በተመሳሳይ ቃል ለአውሮፓ መሪ ወይም ንጉሥ የጻፉት ሲነበብ ፣ ደብዳቤውን ለሁለቱም ያዘጋጀው አንድ ሰው ይመስላል ።

ለምሳሌ ፣ ራስ ዐሊ (ትንሹ) ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ «እምኃበ ርዕሰ መኳንንት ፣ ዐሊ ገብረ ንጉሠ ነገሥት ፣ እግዚአብሔር ዘይትወሐድ በመለኮት ፣ ወይሜለስ በገጸት ። ትብጻሕ ኃበ ንግሥተ እንግሊዝ ፤ እንዴት ነሽ? በጎ ነሽ? የሰማይ የምድሩን ያህል ፣ እኔ ባንቺ ወዳጅነት ጠንቻለሁ ፤ አንቺም በኔ ወዳጅነት ጥኝ.....የምትወጅውን ነገር ላኪብኝ ፣ እሰድልሻለሁ» ብለው ሲጽፉ ፣ ደጃች ውቤም ለኔሁ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ቃሉም ፣ ብዕሩም አንድ ዐይነት ባንድ ጸሐፊ እጅ የተጻፈ ይመስላል ። (1)

በሌላ ደብዳቤ ደግሞ ፣ ራስ ዐሊ «ዛቲ. ጠማር. ዘተፈነወት እምኃበ ራስ ዐሊ ፣ ንጉሠ ሐበሻ ፣ (*) ትብጻሕ ኃበ ፊቅጦርያ (ቪክቶሪያ) ንግሥተ እንግሊዝ» ብለው የውጭ መሪዎችን በማጭበርበር ራሳቸውን ንጉሥ አድርገዋል ። እንደውነቱ ግን ፣ በርሳቸው የእንደራሴነት ዘመን ሥልጣን ባይኖራቸውም ፣ ንጉሡ የእናታቸው የወይዘሮ መነን ባል ዐፄ ዮሐንስ ሦስተኛ ናቸው ። የሆነ ሆኖ ፣ ዐሊ በዚሁ ደብዳቤ ላይ በቆንሲል ፕሎውዴን እጅ የመጣላቸውን ዕቃ ደስ ብሏቸው ከተቀበሉ በኋላ ፣ የተላከላቸውን ዕቃ የሚመስል ዕቃ ለመላክ ደሃ መሆናቸውን ገልጸው በበኩላቸው ሁለት ጋሻ ፣ ሁለት ሾተል ፣ ሁለት ቢተዋ (አምባር)..... መላካቸውን አመልክተው ፣ መደምደሚያውን «.....እኔ ድህነት ጦር እየሆነብኝ ፣ ወታደር እየበዛብኝ ነው ። ደመወዝ የምሰጠው ብር ቢሰዱልኝ የወዳጅነት ምልክት ነው.....ደግሞ ፍልፍል ፈረንጅ ነፍጥ (ጠብመንጃ) ፣ በከምሱል (ባሩድ ባለበት ጥይት) የሚተኮስ ፣ ዘለግ ያለ ቢገኝ እወዳለሁ ። እንግሊዝ ሁሉ ቢመጣ በምገዛው አገር ፣ በምችለው ሁሉ በፍቅር እቀበላለሁ» ሲሉ ጽፈዋል ።

---

1 Copyright of the Public Record Office, London, Tef. Fol/7

* ራስ ዐሊ የአበሻ ንጉሥ ብለው የጻፉት በውጭ አገር መንግሥታት ዘንድ ለመከበር በማን አለብኝነት የጨመሩት ነው እንጂ ፣ የንጉሥ እንደራሴ እንጂ ንጉሥነት የላቸውም ። ንጉሡ በዚህ ጊዜ የእናታቸው የአቴጌ መነን ባል ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይ ከርሳቸውም በፊት ዐፄ ሣህለ ድንግል ናቸው ።

በመካከል አገር በቤጌምድር ያሉት ራስ ዐሊ የራሳቸውን ጉዳይና ችግር በዚህ ዐይነት ሲገልጹ ፣የሥልጣን ባላጋራቸው ትግረንና ትግራይን እስከ ምጥዋ ድረስ የሚገዙት ደጃች ውቤ ደግሞ የሕሊና ዕረፍት የሚነሣቸው የባሕር ጠረፉና የወደቡ ጉዳይ ስለሆነ ፣ ለኝሁ ንግሥት በራሳቸው አባባል በጻፉት ደብዳቤ ላይ «.....ቀድሞ ዘመን አባቶቻችን ምጥዋ እስከ ባሕር ድረስ በጃቸው ነበር ። ኋላ እኛ በኛ (እርስ በርሳችን) ብንጣላ ትርኮች (ቱርኮች) በኃይል በግድ መተው ወሰዱት ። ተከትለው ከሁለት ዓመት ወዲህ ጦር ሰደው ምንኩሉን ደሆኖን (አርኪቆ) በር ያዙት ። በዚህም ወትሮ (በሌላ ጊዜ) የሚሰዱልኝን ግብር ቢያስቀሩብኝ ፣ ናይብ ዘንድሮ ጦር ሰድጂ ትርኮችን አባርሬ ምጥዋ ከተትኋቸው ። አንቱም የክርስቲያን ንጉሥ (ንግሥት) ክርስቲያን ሁሉ የምትወዱ ነሁ ። ጉልበተኛ ነዎና እንዲረዱን ወዳጅነትዎን እፈልግአለሁ ..... ከሁሉ እምንፈልገው እንግሊዝን (የእንግሊዝን) ወዳጅነት ነውና አበሻን መውደዳችሁን በዝህ (በዚህ) ነው እምናውቀው»(1) ብለዋል ። ሁለቱም ሲጽፉ በደብዳቤያቸው ላይ ቀንና ዓመተ ምሕረት አላደረጉበትም ።

ነገር ግን ፣ ራስ ዐሊ በሥልጣን ላይ የነበሩት ከ1823 እስከ 1847 ዓ. ም. ድረስ ደጃች ውቤ ከ1824/1825/ እስከ 1847 ዓ. ም. መካከል ስለሆነ ፣ ደብዳቤውም ቆንሲል ፕሎውዴን እንዳመለከተው ፣ ሎንዶን የደረሰው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1849 ዓ. ም. ስለሆነ ፣ የደብዳቤዎቹ ቀኖች በ1841 ወይም በ1842 ዓ. ም. ላይ መሆኑ ይገመታል ።

በዚያን ዘመን በነበረው በየብስና በባሕር ጉዞ ርቀት እንዲሁም በቱርኮች ባሕር ጠረፍ አካባቢ መገኘት ምክንያት ከኢትዮጵያ መሳፍንት የሚላከው ደብዳቤ ወደ ሎንዶን ደርሶ ፣ በውጭ ጉዳይና በባሕር ማዶ ግዛት ቢሮ ባለሥልጣኖች ፊት ቀርቦ የመጠናት ዕድል የሚያገኘው ከብዙ ጊዜ በኋላ ነው ። ምናልባትም እገናናይቱ የእንግሊዝ ፣ የአየርላንድና የሕንድ ንግሥት ፊት ላይቀርብ ይችላል ። ንግሥቲቱ ከሕንድ ሌላ የዚያ ሁሉ የአፍሪካ ፣ የእስያና የአሜሪካ አገሮች የበላይ ገዥ ስለሆነች ፣ ያንዱ ወይም የሁለቱ የኢትዮጵያ መሳፍንት ደብዳቤዎች

1 Public Record Office , London Fol (5/1/6

ወደርሷ ለመድረስና መልስ ለማግኘት ያላቸው ዕድል የመነመነ ነው ። አንዳንድ ጊዜ ከራስ ዐሊ ወዲህ በዙፋን ለተከታተሉት ነገሥታት በርሷ ስም ደብዳቤ ቢመጣም ፣ ደብዳቤው እንደ አስፈላጊነቱ ለእንግሊዝ መግቢያና መስፋፊያ እንደሚጠቅም ሆኖ በቅኝ አገርና በውጭ ጉዳይ ቢሮ እየተጠናና እየተዘጋጀ የሚመጣ ደብዳቤ ነው ።

ስለዚህ ፣ ግናቸውም አውሮፓዊ መሪ ለመንግሥቱ ኃያልነት የሚጠቅመውን ብቻ እያሰበ ይወስናል እንጂ ፣ በተለይ ከአፍሪካና ከእስያ መሳፍንት ዘንድ የሚሰነዘረውን ወዳጅነት ለመግቢያ መሣሪያ ከማድረግ በቀር ከምንም አይቆጥረውም ። «በኔ ወዳጅነት ጽኝ ፣ እኔም ባንቺ ወዳጅነት ጸንቻለሁ» የሚለው የራስ ዐሊም ፣ የደጃች ውቤም አባባል ለንግሥት ቪክቶሪያ ጆሮ አይጥምም ።

የሆነ ሆኖ ፣ የጐንደሩ እንደራሴ ራስ ዐሊ በሁሉም ላይ የበላይነት ሲሰማቸው በስሜንና በትግረ ፣ በትግራይ ደጃዝማች ውቤ የራስ ዐሊን የበላይነት ከምንም ሳይቆጥሩ ከውጭ መንግሥት መሪዎች በቀጥታ እየተጻጻፉ የግል ነጻነታቸውን ሲያረጋግጡ ፣ የጐጃም መሳፍንት እነ ደጃች ተድላ ጓሉ ከዳሞት መሳፍንት ከነደጃች ዘውዴ ጋር ሲዋጉ ፣ ቀጥለው ደጃች ጐሹ ዘውዴና ልጃቸው ብሩ ጐሹ በጎብረት ከራስ ዐሊ መኳንንት ከነደጃች ሥዩም በታኸኝ ፣ ከነደጃች መሸሻ ባቡ ጋር ተዋግተው የጐጃምንና የዳሞትን ነጻነት ከተከላከሉ ወዲህ አባትና ልጅ እርስ በርሳቸው ተዋጉ ። በኋላም ልጅየውም ፣ አባትየውም የራስ ዐሊን የበላይ መስፍንነት ዐውቀው ገቡላቸውና የራስ ዐሊ ግዛት በጐጃም ላይ ተመሠረተ ።

ስሜን ፣ ትግረና ትግራይ ፣ ቤጌምድርና ጎጃም በዚህ ዐይነት ሁኔታ ሲገኙ ፣ ሸዋ ደግሞ ከጐንደሩ መንግሥት ቀደም ብሎ በማፈንገጥ በራስ ዐሊ (ትንሹ) ጊዜ በሸዋው መስፍን በታወቁት በሣህለ ሥላሴ ይገዛ ነበር ። መስፍኑ በግዛታቸው ፣«ራስ ሣህለ ሥላሴ ንጉሠ ሸዋ» ወይም ባጭሩ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ እየተባሉ በሚጠሩበትና ራስ ዐሊና ደጃች ውቤ እርስ በርሳቸው እየተዋጉም ፣ እየታረቁም ሲኖሩ ሁለቱም በየበኩላቸው የእንግሊዝንና የፈረንሣይን ወዳጅነት አጥብቀው በሚፈልጉበት ጊዜ እርሳቸውም በበኩላቸው ሥራ አልፈቱም ።

መሳፍንቱ የውጭ አገር ትምህርቱንም ፣ ሥልጣኔውንም ታሪኩንም በቀጥታ ራሳቸው ተምረው ስለማያውቁት ፣ እላይ የጠቀስናቸው «ላገር ገብኝት ፣ ለንግድ ወይም ለወንጌል መልክተኝነት መጥተናል» የሚሉት የውጭ አገር ሰዎች ብዙ ጊዜ እንዳመቻቸው ምክር እያቀረቡ ፣ የማይሆነውን እንደሚሆን እያስመሰሉ በመንገር መሳፍንቱን ያሳስቷቸው ነበር ። ለምሳሌ ፣ አንቷን ዳባዲና አርኖ ዳባዲ የሚባሉ ሁለት ፈረንሣዮች በቤጌምድር ፣ በጐጃምና በትግሬ እየተዘዋወሩ ከየመሳፍንቱ በመወዳጀት የፈረንሣይን ጥቅም በሚጠብቁበት ጊዜ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የፈረንሣይ የቅኝ አገር ኃይለኛ ባላንጣ ስለሆነ ወደ ሸዋ መጥቶ ግናቸውንም ግንኙነት እንዳያደርግ ለማደናቀፍ ፣ ሣህለ ሥላሴ እንግሊዞቹን እንዳይቀበሉና የነርሱም ገናናው ንጉሥ ሉዊ ፊሊፕ ሊያግድላቸው እንደሚችል እያስመሰሉ ስለ ነገሩዋቸው ፣ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ አጽፈዋቸዋል ።

«ዛቲ ጠማር ዘራስ ሣህለ ሥላሴ ንጉሠ ሸዋ .....ትብጻሕ ኃበ ሉዊ ፊሊፕ ፣ ሃይማኖቱ እቀና ፣ ክርስትናው እጠና ፣ ኃሣዊ እበረደደ(*).....ሃይማኖትህ ሃይማኖቴ ነው ፣ አገርህ አገሬ ነው ።.....እንግሊዞች ወዳገሬ መምጣት አስበዋል አሉና አንተ ዐርፋችሁ ተቀመጡ ታላልኻቸው ቀሪ አይደሉም ። ተቆጥተህ አስቀርልኝ.....»(1)

ራስ ዐሊና ደጃች ውቤ ለንግሥት ቪክቶሪያ ፣ «እኔ ባንቺ ወዳጅነት ጸንቻለሁ ፤ አንቺም በኔ ወዳጅነት ጽኝ» እያሉ ሲጽፉ ፣ አሁን ደግሞ ሣህለ ሥላሴ ይኸን የመሰለ የየዋህነት ደብዳቤ እስከ መጻፍ መድረስ ፣ የዚያን ዘመን መሳፍንት ስለ ውጭ አገር ሁኔታ ፣ ስለ ፖለቲካውም ሆነ ስለ አስተዳደሩ ያላቸው አስተያየት በጣም ዝቅ ያለ ደረጃ ላይ መሆኑን እንገምታለን ። ብዙ ጊዜም መሳፍንቱ ባገር ውስጥ የሌላቸውን ሥልጣን ፣ ያልጨበጡትን ግዛት ፣ ያልተሰጣቸውን የሥያሜ ደረጃ በራሳቸው ፈቃድ እየወሰዱ ውቤም ፣ ዐሊም 'የአበሻ ንጉሥ' እያሉ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ታሪካዊ መዝገብ በሎንዶን ይገኛል ።

* ኃይሉ የሚያስበረግግ ለማለት ነው ።
1 Bibleothéque Nationale - Paris Department Manuscripts 40 Dosiers d'Abbadie

የሆነ ሆኖ ፣ በሣህለ ሥላሴ የዋህነት በመጠቀም ፈረንሣዮቹ እነ አንቷን ዳባዲ ያገራቸውን ጥቅም ለመጠበቅና ፈረንሣይ ብቻዋን በሸዋ እንድትስፋፋ ይህን የመሰለውን የየዋህነት ደብዳቤ ያጽፏቸው እንጂ ፣ በመጨረሻ ግን መካር ገብቶ እንግሊዝን ለመከልከል ፈረንሣይ ምንም ሥልጣን እንደሌለው ታውቆ ፣ እንግሊዝን አትምጣብኝ ማለቱም የማያዋጣ አሳብ ሆኖ ስለተገኘ ፣ ትክክለኛው መንገድ ከሁለቱም ጋር መወዳጀቱ ብቻ ስለ ሆነ ፣ የፈረንሣይ መንግሥት በ1836 ዓ. ም. ሮሼ ዴሪኩርን ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በ1834 ዓ. ም. ካፒቴን ሐሪስን ልከው ከሁለቱም ጋር የሸዋው ንጉሥ ስለ ንግድ ፣ ስለ ወዳጅነት ተዋውለው ጉዳዩ በዚህ ቆመ ።

እንግዲህ የሰሜኑ ክፍለ ሀገርና ቤጌምድር ፣ ጐጃምና ሸዋ በዚህ ዐይነት የመከፋፈል ሁኔታ ሲገኙ ወሎ ፣ ይነስ ይብዛ ፣ ራስ ዐሊ ተወላጅነት ስላላቸው ከጐንደር እንደራሴ ሥልጣን ሥር ሊወጣ አልቻለም ። ላስታም አንድ ፤ ጊዜ መሸፈቱ ባይቀርም ፣ እንደዚሁ ከራስ ዐሊ ሥልጣን አልወጣም ። የደቡቡ ክፍል ከ16ኛው መቶ ዓመት በፊት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት አካል ሆኖ ሲኖር ፣ በጐንደር ግን የመንግሥቱ አቅዋም ከ17ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ገደማ ነገሥታቱም ፣ መሳፍንቱም እርስ በርስ ጐራ እየለዩ በመዋጋት ስለ ተዳከሙ ከአክሱም ጀምሮ ፣ ሲያንስም ሲበዛም ፣ የኢትዮጵያ አካል የነበሩት ሐረርጌና ባሌ ፣ አሩሲና ሲዳሞ ፣ ከፋና ሊሙ ፣ ወለጋና ኢሉባቦር በየራሳቸው ባላባት ይተዳደሩ ጀመር ። እነዚህ ሁሉ አውራጃዎች በዘርና በሃይማኖት ልዩነት ወይም ባንዱ የማፈንገጥ ፍላጐት ባለው ቀንደኛ ባላባት አነሣሥ ዐልፎ ፣ ዐልፎ ጦርነትና ግጭት ባይጠፋም ፣ ሁሉም ከግራኝ አህመድ አነሣሥ በፊት ለነበሩት ለእነ ዐፄ ዐምደ ጽዮን ፣ ለእነ ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ይገብሩ እንደ ነበረ በነዚሁ አውራጃዎች ዐልፈው ፣ ዐልፈው የሚገኙ የታሪክ ቅርሶች በደንብ ያስረዳሉ ።(1)

ስለዚህ ፣ በጐንደር መንግሥት ከ18ኛው መቶ ዓመት መጨረሻና በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ነገሥታቱ ሥልጣናቸውን በመሳፍንት ተነጥቀው ለስሙ ብቻ በቤተ መንግሥት

1 Chronique du Régne de Menelik II Tome II — G. Sellassie — M. Decoppet p. 464.

እንደ ሴት ወይዘሮ ዐርፈው እንዲቀመጡ ሲደረግ ፥ የነርሱን ሥልጣን የወረሱት መሳፍንት ደግሞ የገዥነት ሥልጣናቸውን በሌላው ላይ ለማረጋገጥ አቅም ሲያንሣቸው እንኳን የደቡቡ የሰሜኑና የመካከሉ ክፍለ ሀገርም ባለፈው እንደ ተመለከት ነው ተከፋፍሎ ለየብቻ ሆነ ። በዚህ አሳዛኝ የመከፋፈል ሁኔታ ላይ ነው — የቴዎድሮስ ፥ የዮሐንስና ፥ የምኒልክም አነሣሥ ያተኮረው ።

ምዕራፍ ሰባት

የማርቀስ መንበርና ዘረኛዋ የፍትሐ ነገሥት አንቀጽ
የለቡነ ሰላማ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ተመዝግቦ እንደሚገኘው ፥ የዓለም ቤተ ክርስቲያን በክርስቶስ ባሕርይ የተነሣ ፥ የእርስ በርስ መከፋፈል ሲደርስባት ፥ ሁለቱ ታላላቅ የክርስትናን እምነት የሚያስፋፉት ድርጅቶች የሮማ ቫቲካን ሁለት ባሕርይን ፥ የእስክንድርያ ፓትሪያርክ አንድ ባሕርይን በመደገፍ ፥ እርስ በርሳቸው በጠብ ተለያዩ ።

ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ የገባው በአራተኛው ክፍለ ዘመን ከእስክንድርያ ከማርቆስ መንበር በመሆኑ ፥ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ እስከ ሐያኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ግብጻዊ ጳጳስ እየተላከ ይኸው የተዋሕዶ እምነት እየተስፋፋ መጣ ። ከግብጽ ከማምጣት ይልቅ ከኢትዮጵያውያን ጳጳስ መሾም እንዳይቻል ከግብጻውያኑ በዐረብኛ ተጽፎ ወደ ግዕዝ የተተረጐመው ፥ በቤተ መንግሥቱም በቤተ ክህነቱም ተከብሮ የኖረው የፍትሐ ነገሥት መጽሐፍ ይከለክላል ።

በዚሁ መጽሐፍ ውስጥ በአራተኛው አንቀጽ ፥ «ኢትዮጵያውያን በራሳቸው ፈቃድ ከወዋቂዎቻቸው ውስጥ ሊቀ ጳጳሳት አይሹሙ ። የነርሱ ጳጳስ ሊሆን የሚገባው ከእስክንድርያው ባለ ቤት (ሊቀ ጳጳስ) ሥር ያለው ነው ። ሊቀ ጳጳስ ለነርሱ የሚሆነውን ፥ ለርሱ የሚታዘዘውን አንድ ሊቅ መርጦ ይሾምላቸዋል.....» ይላል (1) ግብጾቹ እንደዚህ ያለውን ቃል ሲያሰፍሩ

1 ወሰብአ ኢትዮጵያ ኢይሚሙ ላዕሌሆሙ ሊቀ ጳጳሳት እግዕዞሙ ኢሆሙ ወኢ በሥምረተ ርዕሶሙ እስመ ጳጳሶሙ ይከውን እምታሕተ ዕዲሁ ለበዓለ እስክንድርያ ። ወውእቱ ዘይደልዎ ከመ ይሚሞ ላዕሌሆሙ ሊቀ እምኀቤሁ ዘውእቱ ሙትሕተ ሊቀ ጳጳሳት ። ፍትሐ ነገሥት ጉይዲ ያሳተመው አንቀጽ 42.

በኢትዮጵያ የክርስትና ሃይማኖት ተከታይ ለራሱ መንፈሳዊ አስተዳዳሪ የሚሆነውን ጳጳስ ከራሱ ለመሾም መብትም ፣ ብቃትም እንደሌለው በማድረግ ነው ። የበለጠ ደግሞ የሚያስገርመው እንደዚህ ያለውን ዘረኛ አንቀጽ የኢትዮጵያ ቤተ ክህነቱም ፣ ቤተ መንግሥቱም አሜን ብለው ለረዥም ዘመናት መቀበላቸው ነው ። (*)

ስለዚህ ፣ ጳጳስ ሲሞት አዲስ ጳጳስ ለማስመጣት ነገሥታቱ ለእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ የሚሰጠውን ገጸ በረከት አሲዘው ወደ ግብጽ መላክተኛ በላኩ ቁጥር መላክተኞቹ ከምጥዋ ጀምሮ የቁርከና የግብጽ ግዛት የሆነውን አገር በሚያቋርጡበት ጊዜ ፣ መርከብ ለማግኘት ደጅ በሚጠኑበት ሰዓት የነበረባቸው የመጉላላትና ዐልፎ ፣ ዐልፎ የመታሰር ችግር ከልክ ያለፈ ነበር ። በየኬላው አዛዥና ባላባቱ ለኔም ቀረጥ ወይም መታያ ካላቀረባችሁ አታልፉም ወይም ከአገሬ አትወጡም እያለ ሲያስር ፣ ሲፈታ የነበረበት የታሪክ ጊዜ ረዥም ነው ። ግብጽም ከደረሱ በኋላ መታያውን ባንድ ወገን ለግብጽ ገዥ ፣ በሌላ ወገን ለሊቀ ጳጳሱ አቅርበው ወደ ኢትዮጵያ የሚላከው ጳጳስ ተመርጦ ፣ ተቀብቶ እስኪሰጣቸው ድረስ በመካከሉ ዐልፎ ፣ ዐልፎ ከግብጹ ከሊፋ ወይም ከሡልጣኑ ፈቃድ ለማግኘት ሌላ ችግር አለ ። ከሃይማኖት ልጆችህ ብዙ ወርቅ ታገኛለህና ለኔ በብዙ ገብር ወይም ከኔ ሳታስፈቅድ ጳጳስ ወደ ኢትዮጵያ አትላክ በማለት በሊቀ ጳጳሱ በራሳቸው መጉላላትና መታሰር ዐልፎ ፣ ዐልፎ ሲደር ስባቸው ኖሮአል ።

ከዚህም በቀር ፣ የግብጽ ሡልጣን ጳጳሱን በማሰር ወይም የተመረጠውን ጳጳስ ወደ ኢትዮጵያ አልክም በማለት ባስፈራራ ቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት እነ ዐፄ ሠይፈ አርዕድ (1337—1365) «እኛም አባታችንን ካልፈታህ ፣ ጳጳሳችንን ካለቀቅህ የአባይን ወንዝ እንዘጋብሃለን» እያሉ ሲያስፈራሩ የኖሩበት ታሪክ ብዙ ነው ። ጳጳሱ በማናቸውም ምክንያት ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ ለመምጣት በአቋረጠ ቁጥር ፣ ኢትዮጵያውያኑም ከመካከላቸው እንዳይሾሙ በፍትሐ ነገሥት ስለ ተከለከሉ ክህነት ፣ ዲቁናና ቅስና ሰጭ ጠፍቶ ፣ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያናችንትዘጋለች፣

* አንድ ሺህ አምስት መቶ ዓመት ።

እስላምና ካቶሊክ ይውጠናል በሚል ሥጋት የጳጳሱን መቅረት እግዚአብሔር እንደ ተቆጣ በመቁጠር ነገሥታቱና መኳንንቱ ፣ ካህናቱና መነኮሳቱ በጸሎት ፣ በምሕላ የጳጳሱን መምጣት በናፍቆት ሲጠባበቁ ይኖሩ ነበር ።

ቅዱስ ሐርቤ (ገብረ ማርያም) የሚባለው ከዛጉዬ ወገን የሆነው ንጉሠ ነገሥቱ ይኸን የቆየ ልማድ በዘመኑ ለመሻርና ከጳጳሱ በታች በየአውራጃው ተበታትነው የሚያስተምሩ ኤጲስ ቆጳሳት ይሾሙ ብሎ በዘመኑ ለነበሩት ለእስክንድርያው ከኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳሳት ለአባ ገብርኤል መልእክተኛ ልኮ ፣ ሊቀ ጳጳሱ ፈቃዱን ሳይፈጽሙለት ቀርተው በዚሁ ከፓትሪያርኩ ስለ ተጣላ ፣ ከዚያ ወዲህ የተጻፈው በሚያዝያ 10 ቀን የሚነበበው ስንክሳር «ሊቀጳጳሱን አባ ገብርኤልን ብፁዕ ወቅዱስ እያለ ሲያመሰግን ፣ የኢትዮጵያ ንጉሥ ኤጲስ ቆጳሳት ካልተሾሙ ብሎ ከሊቀ ጳጳሳቱ ስለ ተጣላ ፣ እግዚአብሔር ተቆጥቶ በአገሩ በኢትዮጵያ ላይ መቅሠፍት አወረደበት እያለ ይተርካል ።» (1) ስለዚህ አስቀድሞ በነበረው ልማድ መሠረት ፣ በየጊዜው ጳጳስ ከግብጽ የማስመጣቱ ጉዳይ እንደ ቀጠለ ኖረ ።

በዚሁ መሠረት ፣ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ፣ ባግራና በቤጌምድር ዋናው እንደራሴ ራስ ዐሊ ፣ በስሜን በትግራይና በትግረ ደጃች ውቤ በሚገዙበት ጊዜ ልጅ ካሣ ኃይሉ ለየመሳፍንቱ እንደ አሽከር ሲያገለግሉ ኖረው ፣ በኋላም የራስ ዐሊን ልጅ ተዋበችን አግብተው ከእነራስ ዐሊ ጋር በደጅ ጥናትና በሽፍትነትም ባሉበት ሰዓት የስሜኑና የትግራዩ ገዥ ደጃች ውቤ በምጥዋም አካባቢ ካሉት ከግብጾቹ አስተዳዳሪዎች ፣ ከውጭ ቆንሲሎችም በመስማማት ከእስክንድርያ ጳጳስ ለማስመጣትና ለመንገሥ ዐቀዱ ። መቼም ጳጳስ ለማስመጣት ከሸዋውም ፣ ከቤጌምድሩም ገዥ የሚቀናው በወደቡ በምጥዋ አካባቢ ያለውን ክፍለ ሀገር የሚያስተዳድረው ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ደጃች ውቤ ለመንገድ መሪነት ከካቶሊኮቹ መሪዎች ከነአባ ያዕቆብ ጋር ከተስማሙ በኋላ ፣ አለቃ ሀብተ ሥላሴ የሚባሉትን የሸዋ ተወላጅ በአጠገባቸው አስቀምጠው ፣

1 ዋዜማ ፣— ብላቴን ጌታ ኅሩይ ገጽ 69 — 70

ዋና አማካሪ አድርገዋቸው ነበርና አለቃ ሀብተ ሥላሴን ለግ ብጹ ሠልጣንና ለፓትርያርኩ ለአቡነ ጴጥሮስ የሚቀርበውን መታያ አሲዘው ወደ እስክንድርያ ልከው ስለነበረ ፣ ወደ ኢት ዮጵያ ስለሚላኩት ጳጳስ በ1833 ዓ. ም. ስብሰባ ተደርጎ ፣ እንድ ርያስ የሚባሉት የ25 ዓመት ወጣት ተመረጡ ። ወዲያው እንደ መጀመሪያው የኢትዮጵያ ጳጳስ (ፍሬምናጦስ) አባ ሰላማ ተብ ለው በመሠየም ከአለቃ ሀብተሥላሴ ጋር በ1834 ዓ. ም. በጎ ዳር 3 ቀን መጥተው ከደጃች ውቤ ጋር ተገናኙ ።

በኢትዮጵያ አጠገቡ ጳጳስ ያስቀመጠና በመጠኑም ቢሆን የነጋሢነት ዘር ያለው ሥልጣን ላይ ላሉ ገዥዎች አደገኛ ነው ። ደጃች ውቤ በምጥዋ በኩል በብላታ ኮከቤ አማካይነት በግዥም ፣ በስጦታም ብዙ የጦር መሣሪያ እንደሚሰበስቡ ፣ የሚነግሡበት ንም የደረሰጌ ማርያምን ቤተ ክርስቲያን አገር ውስጥ ባሉ የውጭ አገር ሰዎች በነሺምብር ዊልሄም አሠማምረው እንደሚሠሩ በዋናው የመንግሥቱ እንደራሴ በራስ ዐሊ ዘንድ የተሰወረ አይ ደለም ። አሁንም ከድርጅቱና የሚነግሡበትን ቤተክርስቲያን ከግሠራት ጋር አንጋሹን ጳጳስ ማስመጣታቸው ሲሰማ ፣ ራስ ዐሊ ሊታገሡአቸው አልቻሉምና ሁለቱም ለጦርነት ይዘጋጁ ጀመር ።

አቡነ ሰላማ
(ከጉስታቭ አሬን መጽሐፍ)

የአቡነ ሰላማ ዘውድ
(ከሮገር አክቶን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ስምንት

የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት

በራስ ዐሊ የምስፍንና ዘመን በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ፣ በጉጃምና በዳሞት ደጃች ጉሹና ደጃች ብሩ ፣ በደምቢያ ደጃች ከንፋ ፣ በስሜንና በትግረ ደጃች ውቤ ከቀድሞ ዝምሮ የየግል አውራጃቸውን ያስተዳድራሉ ። ከነዚህ ውስጥ ዋናው የመንግሥት እንደራሴ ራስ ዐሊ ፣ በግዛትና በሥልጣን ይጣሉ የነበሩት ከደጃች ውቤ ጋር ነበር ። ራስ ዐሊ ዋና የመንግሥቱ እንደራሴ እንደ መሆናቸው መጠን ከነራስ ማርዬ ዝምሮ የተላለፈ የወሎ ፣ የየጁ ፣ የራያና ያዘቦ ፣ ይልቁንም የበጌምድር የተደራጀ ደንበኛ የጦር ሠራዊት ነበራቸው ። ደጃች ውቤ ደግሞ ፣ በበኩላቸው ካባት ግዛታቸው ከስሜን ያዘጋጁት ጦር አዲስ ከሚገዙት የ44 ነጋሪት አገር ከሚሆነው ከትግረና ከሐማሴን የሰበሰቡት ጦር የሚያከራቸው ነው ። ይልቁንም በናይብ ግዛት ፣ በአርኪቆ (ደሆና) እና በምጥዋ በኩል ባሽከራቸው በብላታ ኮከቤ አማካይነት ከቱርኩ ባሻ ወኪል ከናይብ ግንኙነት እያደረጉ የጦር መሣሪያና ሽቀጥ ስለሚያገኙ ፣ በሀብትም በጦር መሣሪያና በወታደርም በኩል ስለ ደረጁ ፣ የራስ ዐሊን ሥልጣን ለመቃወም ብርቱ ባላጋራ ሆነው ነበር ።

ከራስ ወልደ ሥላሴና ከትልቁ ራስ ዐሊ ዝምሮ ትግሬዎቹም ፣ አማሮቹም የሴሩ ጓንጉልን ወገኖች ኦሮሞዎችን ከጐንደር ሥልጣን አሶጥተው ለመያዝ የሚያደርጉትን የጦርነት ክርክር ርሳቸው በዘመናቸው እፍጻሜ ለማድረስ ሙሉ ተስፋ ነበራቸው ። ነገር ግን ፣ ይህ ምኞታቸው በትልቅ ጦርነትና በመጨረሻም በድል አድራጊነት እስኪረጋገጥ ድረስ ለራስ ዐሊ እንደ ታዛዥ አየገበሩ ፣ እንደ ዘመድም ልጃቸውን ወይዘሮ ሂሩትን ድረው የወዳጅነትና የመተማመን መልክ እያሳዩ ቆዩ ። በሌላው ወገን ደግሞ ፣ የጐንደርን እንደራሴነት ለመቀማት የሚችሉበትን

ዘዴ ማዘጋጀታቸውን ይቀጥሉ ነበር ። እንዲያውም አሳባቸው በእንደራሴነት ብቻ ሳይወሰን ዘውድ ጭነው ንጉሠ ነገሥት ለመ ሆን ምኞት ስለ ነበራቸው ፣ ባለፈው እንዳነበብነው አለቃ ሀብተ ሥላሴን ወደ እስክንድርያ ልከው አቡነ ሰላማን አስመጡ ። የሚነግሡበትንም የደረስጌ ማርያምን ቤተ ክርስቲያን ሺምፒር ዊልሄም በሚባል የውጭ አገር መሐንዲስ መሪነት ባማረ ሥራ አሠሩ ።

ይሁን እንጂ ፣ ይህ ሁሉ ሥራና ምኞት ከራስ ዐሊ ዝሮና ማስተዋል ሊያመልጥ አልቻለም ። ቢሆንም የሚስታቸውን አባት በዚህ ላይ የበቃ ምክንያት ሳያገኙ በግንጋኔ ራስ ዐሊ ደጃች ውቤን ሊወጉ አልፈለጉም ። ስለዚህ በበኩላቸው የጦር ወታደራቸውንና መሣሪያቸውን ብቻ እያደራጁ ፣ ሁ[illegible] በውስጥ እየተጠራጠሩ ላዩን እየተዛመዱ ኑሯቸውን ቀጠሉ ። [illegible]መጨረሻ ደጃች ውቤ ኃይላቸውን ሲተማመኑ ፣ ጦርነቱን ሰ[illegible] ዝመር ምክንያት በመፈለግ የተለመደውን ግብር ከለከሉ ። ልጄንም ሂሩትን ላክልኝ ብለው ወደ ራስ ዐሊ መልእክት ላኩ ፤ ራስ ዐሊም አልክም ብለው መልስ ሰጡ ። በዚህ መካከል ራስ ዐሊ የደጃች ውቤን ወገኖች እነ ደጃች መርሶንና ከትግሬ ባላባቶችም ውስጥ ለማስከዳት ይጥሩ ዝመር ።

ደጃች ውቤ ደግሞ ፣ ከራስ ዐሊ ጋራ ያሉትን የጐጃሙን ገዥ ደጃች ጐሹን ከራስ ዐሊ ነጥለው ወደ ራሳቸው ለመሳብ ተጣጣሩ ። «ከራስ ዐሊ ተለይተህ ወደኔ ብትመጣ ልጄን ሂሩትን ከራስ ዐሊ ነጥቄ ላንተ ነው የምድራት ። ከቤጌምድርም ግዛት በያዝኸው በጐጃም ላይ ትጨምራለህ» እያሉ በመልክት ያባብ ሏቸው ዝመር ። ከብዙ ማባበልም በኋላ ደጃች ጐሹ ልባቸውን ወደ ደጃች ውቤ ፣ ሰውነታቸውን ከራስ ዐሊ ጋራ አድርገው ብዙ ቀን በማመንታት ሰነበቱ ። የእቴጌ መነን ባለቤት የነበሩት ንጉሡ ዐፄ ዮሐንስም በራስ ዐሊና በናታቸው በእቴጌ መነን ሥልጣን ብዛት ፣ በርሳቸው ሥልጣን ማነስ ቅሬታቸውን በልባ ቸው ይዘው ኖሮ ባሁኑ ጊዜ አሳባቸውን ከደጃች ውቤ ጋር አደረጉ ።

እንደዚህም ሆኖ ፣ የውስጥ ለውስጡ ዐድማውና ዝግጅቱ የፖ ለቲካውም ዘዴ ሥራውን ብዙ ጊዜ ከቀጠለ በኋላ ፣ በመጨረሻ

ደጃች ውቤ ከግብጽ ያስመጧቸውን ጳጳስ አቡነ ሰላማን አስ ከትለው ፣ በ1834 ዓ. ም. በጥር ወር ወደ ራስ ዐሊ ከተማ ወደ ደብረ ታቦር መጡ ። መምጣታቸውን በሰሙ ጊዜ ውስጡን ከደጃች ውቤ ጋር የተስማሙት ደጃች ጐሹ ዞረው ለደጃች ውቤ ገቡ ። ንጉሡም ዐፄ ዮሐንስ ከቤተ መንግሥቱ አዳራሽ እምል ጠው ለደጃች ውቤ ገቡ ።(1) ስለዚህ ደጃች ውቤ ደጃች ጐሹ ንና ንጉሡን ዐፄ ዮሐንስን ፣ እንደዚሁም ጳጳሱን አባ ሰላማን ይዘው መነሣታቸው ፣ ራስ ዐሊንና ወገኖቻቸውን ለጊዜው እሥ ጋት ላይ መጣሉ የታወቀ ነው ።

ቢሆንም ፣ ደጃች ውቤና ራስ ዐሊ በየካቲት ወር ደንበኛውን ጦርነት ዝመሩ ። አቡነ ሰላማም «ከራስ ዐሊ ጋር ሆነህ ደጃች ውቤን የወጋህ ገዝቻለሁ» ስላሉ ፣ በራስ ዐሊ ወገን በሥጋት ላይ ሥጋት ጨመረ ። ቢሆንም ከራስ ዐሊ ወገን ያለው ግዝትና ስብ ከት የማይፈታው ብዙ ጦር ስለነበረ ፣ ከደጃች ውቤ ጦር ጋራ ጥሞ በጀግንነት ይዋጋ ጀመረ ። የደጃች ውቤም የስሜንና የወ ገራ ፣ የትግራይ ጦር በርትቶ እየተዋጋ ብዙ ሰዓት በመመከቱና በፍጹም ለእግረኛ ጦር የማይበገር መሆኑም ስለ ታወቀ ፣ ከኋላ ተጠባባቂ የነበረው የራስ ዐሊ የፈረሰኛ ጦር ከውጊያው ተደባ ለቀ ። በዚህም ጊዜ የደጃች ውቤ ወታደር የራስ ዐሊን የፈረሰኛ ወታደር በነፍጥ እየመታ ሲጥለው ራስ ዐሊ ይመለከቱ ነበርና ፣ ከእንግዲህ ወዲያ ምን ተስፋ አለ ብለው ከጦርነቱ ቦታ ሸሽተው ወደ ላስታ በመሔድ በዋድላ ገዳም ገብተው ተቀመጡ ።

ደጃች ውቤም ፣ የራስ ዐሊ ፈረሰኛ ወታደር የርሳቸውን ጦር በነፍጥም ፣ በጐራዴም እየመታ ሲጥለው እያዩ ይሸንኑ እመሰለ ሥጋት ላይ ነበሩና ድል የሆኑ መስሏቸው ሸሹ ። እነዚህ ሁለቱ ታላላቅ ሰዎች የጦርነቱ ድል ወደ ማን መሆኑን ፍጻሜውን ለመ ጠበቅ አቅታቸው መሸሻቸውን የሰማ ሁሉ ሣቀባቸው ። በኋላ ግን ፣ ደጃች ውቤ የራስ ዐሊን መሸሽ ርግጠኛውን በሰሙ ጊዜ አንሰራርተው ፣ አጠገባቸው ያለውን ጥቂት ጦር ይዘው ተመለሱና ከራስ ዐሊ ሰዎች ጋራ ተዋግተው ድል አደረጉ ። የደብረ ታቦር ንም ከተማ ያዙ ። በራስ ዐሊም አዳራሽ ገብተው ካቡነ ሰላማና ከመኳንንቶቻቸው ጋር ደስታ ሲያደርጉ ፣ ደጃች ዐሊ ጋዝ የተባለው

1 ኩልቦ በ2ኛው ፖሊዩም ምዕራፍ 14 ገጽ 303

ደፋር የራስ ዐሊ የጦር አለቃ ጭፍሮቹን አስከትሎ እጁን ለመስጠት ፣ መሣሪያውንም ለማስረከብ የመጣ አስመስሎ እዘ ናጋና በደጃች ውቤ ላይ አደጋ ጥሎ ማረከና አሰራቸው ። ዐሊጋ ዝም ደጃች ውቤን እንዳሰረ ለመንገርና ለማስረከብ የበላዩን ራስ ዐሊን ቢፈልግ ፣ ቢያስፈልግ እርሳቸው በዋድላ ገዳም ስለ ተደ በቁ ሊያገኛቸው አልቻለም ። በዚሁም ነገር በዚያ ጊዜ ያልተ ገረመና ያልሣቀ አለመኖሩን ከዚህ ቀጥሎ ያለው የሁለት ሰዎች ንግግር ያስረዳናል ።

የዚህን የጦርነት ወሬ ያልሰማ አንድ ሰው ፣ የሰማውን ሰውዬ እመንገድ አግኝቶ ፣—

«እባክህ የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት በምን አለቀ?» ብሎ ጠየቀው ።

«ከተዋጉ በኋላ ደጃች ውቤ ተማርከው ታሰሩ ፤ ራስ ዐሊ ደግሞ ሸሹ» ሲል መለሰለት ።

«እረ ባክህ በወግ (በሚገባ) አድርገህ አውራኝ?» ብሎ እንደገና ሲጠይቀው ፣

«እነሱ ራሳቸው በወግ ያልሆኑትን ፣ እኔ እንዴት አድርጌ በወግ ላውራህ!» አለውና እየሣቀበት መንገዱን ቀጠለ ፤ ያኛውም እየተገረመ ሔደ ይባላል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ዐሊጋዝ ጌታው ራስ ዐሊ ያሉበትን አሰልሎ «ድሉ የኛ ነው ፣ ጠላትዎንም ደጃች ውቤን ማርኬ በእጄ ናቸው» ብሎ ልኮ ነበርና ፣ ራስ ዐሊ ይኸን በሰሙ ጊዜ ከተደበቁበት ከዋድላ ገዳም ተነሥተው በወጡ በ15ኛው ቀን ተመልሰው ደብረ ታቦር ገቡና ከሚስታቸው ከወይዘሮ ሂሩት ተገናኙ ። የጐጃሙ ደጃች ጐሹ ራስ ዐሊ በሸሹበትና ደጃች ውቤ ደብረ ታቦር በገቡበት መካከል ፣ ከደጃች ውቤ ጋራ ቀድሞ ባገኙት ተስፋ መሠረት ከወይዘሮ ሂሩት ተገናኝተው ነበር ይባላል ። በኋላ ግን ፣ የራስ ዐሊ ጦር በዐሊጋዝ እየተመራ መጥቶ በደጃች ውቤ ላይ አደጋ ጥሎ ማሸነፉን ባዩ ጊዜ የነገሩ አያያዝ ስላላማራቸው ፣ ሁሉንም ነገር ትተው አገራቸው ጐጃም ገብተው ዝም ብለው ተቀመጡ ።

እንግዲህ ራስ ዐሊ ከዋድላ መጥተው ደብረ ታቦር በገቡ ጊዜ ፣ እስረኛውን ደጃች ውቤን ይገድሏቸዋል ወይም ያስሯቸዋል እየተባለ ሲፈራ አሸናፊው ራስ ዐሊና ተሸናፊው ደጃች ውቤ በድርድር መታረቃቸው ተሰማ ፤ እርቁም የተፈጸመው ቀጥሎ ባለው ዐይነት ነው ።

ሀ. ደጃች ውቤ ሊያነግሡዋቸው ከግብጽ አገር ያስመጧ ቸውን ጳጳሱን አቡነ ሰላማን ለራስ ዐሊ ለመተው ፤
ለ. ወደ ግዛታቸው ከተመለሱ በኋላ የተለመደውን ግብር ሊልኩ ፤

ራስ ዐሊ ይኸን ግዴታ በሽግግሌ ፊት ካስገቡ በኋላ ፣ የቀ ድሞ ግዛታቸውን በሙሉ መርቀው ደጃች ውቤን በሰላም አሰና በቷቸው ። በዚህ ጊዜ ደጃች መርሶ የሚባሉ የደጃች ውቤ ወን ድም(*) የስሜንን ባላገር ለጦርነት ቀስቅሰው ውቤን አላስገባም ብለው ውጊያ ገጠሙ ፤ ራስ ዐሊም ቢልኩባቸው እንቢ አሉ ። ስለዚህ ራስ ዐሊ ደጃች ውቤን ግዛታቸውን መርቀው መላክ ብቻ ሳይሆን ፣ ያንኑ የታወቀውን የጦር አለቃቸውን ዐሊጋዝን ልከው ደጃች መርሶን አስወግተው ፣ ደጃች ውቤ በቀድሞ ግዛታቸው ገብተው እንዲደላደሉ ረዷቸው ። ደጃች መርሶም ተሸንፈው በዋልድባ ገዳም ገብተው ተቀመጡ ።

እከተማቸው እደብረ ታቦር ድረስ መጥተው ፣ ጠብ አሜሪ ሆነው ወግተው እስከ መሸሽ ያደረሷቸው ደጃች ውቤ በእጃ ቸው ከወደቁላቸው በኋላ ፣ በመግደልና በምትካቸው ሌላ ታማኝ በመሾም ፋንታ ራስ ዐሊ ይኸን የመሰለ ቸርነት ማሳየታቸው የልብ ደግነት ነውን? ወይስ ባለቤታቸውን ወይዘሮ ሂሩትን ለማስደሰት ብለው ይሆን? ወይም ደጃች ውቤን ባስር ወይም ብገድል የትግሬና የስሜን ባላባቶች በያለበት እየተነሡ ከርሳቸው የበለጠ ማስቸገራቸው አይቀርምና ፣ ብዙውን ሰው ባንድ ሰው እያስገዙ ዝም ለማሰኘት ይሆን? ፍርዱን ላንባቢ እንተዋለን ።

---

* ደጃች መርሶ ባባታቸው በደጃች ኃይለማርያም በኩል የደጃች ውቤ ወንድም ፣ እናታቸው ወይዘሮ ሂሩት ናቸው ። ደጃች ውቤ ግን የተወለዱት ካንዲት ከጃናሞራ (ስሜን) ሴት ነው ። መርሶ የተወለ ዱት ከደንበኛ ሚስት ፣ ውቤ ግን ዲቃላ ናቸው ። በዚህ ዐይነት ለግ ዛት የታደሉት ከዋናው ልጅ ይልቅ ዲቃላው ናቸው ማለት ነው ።

ይኸም ብቻ ሳይሆን በጠቡ ጊዜ ወደ ደጃች ውቤ ተደርበው የነበሩትን የናታቸውን ባለቤት ወዜ ዮሐንስንም መልሰው በዙፋ ናቸው እንዲቀመጡ ፈቀዱላቸው ። ደጃች ጉሹ ግን ፡ ቀርበው ባለፈ ጥፋታቸው ይቅርታ ጠይቀው ሳይታረቁ ዝም ብለው አገ ራቸው ገብተው በመቀመጣቸው ፡ በዚህ ላይ ደግሞ ራስ ዐሊ ደብረ ታቦርን ትተው ፡ ወደ ዋድላ በሔዱበት ጊዜ ባለቤታቸ ውን ወይዘሮ ሂሩትን አገባሁ ብለው በመድፈራቸው ምክንያት ሊወጉ ይገባቸዋል ተባለና ፡ በዚሁ ዓመት በ1834 ዓ. ም. ጦር ሔዶ ሲወጋቸው ከረመ ። በመጨረሻም ታረቁና በሁለቱ መካ ከል ሰላም ተመሠረተ ። ሁኔታው የራስ ዐሊን ፍጹም ታጋሽነ ትና ደግነት ያሳያል ። በእርግጥ የኃሀን መስፍን ደግነትና ቸር ነት ፡ ብዙ ጊዜ አብሮአቸው የቆየው አርኖ ዳባዲ የሚባለው የፈረንሣይ ተወላጅ ወዳገሩ ሲመለስ በጻፈው መጽሐፍ ላይ ገልጾታል ።(1)

ከዚህ ጊዜ ወዲህ ፡ ደጃች ውቤና ራስ ዐሊ በሰላም እስከ 5 ዓመት ድረስ ኖሩ ። በ5ኛው ዓመት ላይ ደግሞ ፡ ግጭት ቀስቅሰው እስከ ሦስት ዓመት ድረስ የደፈጣ ጦርነት ሲያደርጉ፡አንዳንድ ጊዜ ደግሞ ሲታረቁ እስከ 1843 ዓ. ም. ደረሱ ። ራስ ዐሊ የበላይ ፡ ደጃች ውቤ የበታች መስለው እኅህም ቢያስገብሩ ፡ እኛም አንዳ ንድ ጊዜ ቢገብሩ ፡ ሁለቱም ኃይለኞች በመሆናቸው ፡ አንዱ አን ዱን ሊያሸንፈውና ለዘለቄታ ሊደምስሰው አልቻለም ። በመካ ከሉ ግን ፡ የቋራው ካሣ ሁለቱንም አጥፍተው ከብዙ ዘመን ጀምሮ እነ ራስ ወልደ ሥላሴ ፡ እነ ደጃች ሰባጋዲስ ፡ እነ ራስ መርድ ፡ እነ ደጃች ዘውዴ ደክመው ያልሆነላቸውን ዘመነ ምስፍና አስ ወግደው፡የንጉሠ ነገሥትን ሥልጣን እንደገና በጥንቱ በነኢያሱና በነበካፋ ዐይነት መሥርተው አዲስ የታሪክ ምዕራፍ ከፈቱ ። የርሳቸውን የጦርነት እርምጃ ከትግሬም ፡ ከጉጃምም ፡ ከቤጌም ድርም ፡ ከሸዋም የተነሣው የጦር መሪ ሊያግደው አልቻለም ።(2)

---

1 Douze Ans dans la haute-Ethiopie O Arnauld d' Abbadie (Fragments inedits) pp. 66-67

2 Hist. Pol. et Religieux - J.B. Coulbeaux, Vol. II, pp. 379-380 Storia di Abyssinia L. Dei Sabelli pp.

ደጃዝማች ውቤ ኃይለማርያም
(ከወልደማዩር ቲዎፊል መጽሐፍ)

ምዕራፍ ዘጠኝ

የግብጽ ጦር አጥቂነት ፣ የደጃዝማች ክንፉ ጉብዝና . የነሪስ ዐሊ ለቢቱታ ለሉዊ ፊሊፕ ፣ የወይዘሮ መነንና ያዲ ዮሐንስ ጋብቻ

ከእቴጌ መነን ባለቤት ካፒ ዮሐንስ ግልሳይ በፊት ፣ ዐፄ ሣህለ ድንግል በዙፋን በተቀመጡበት ራስ ዐሊ ዋና እንደራሴ ፣ ደጃች ውቤ የስሜን ፣ የትግራይና የትግረ ገዥ ፣ ደጃች ክንፉ የደምቢያና የቋራ ገዥ በነበሩበት ሰዓት ፣ ከቱርክ ሡልጣን በታች ግብጽንና ሱዳንን ደርቦ ይገዛ የነበረው መሐመድ ዐሊ ይባላል ።

መሐመድ ዐሊ የተወለደው እንደ ኤ. አ. በ1769 ዓ. ም. ነው ። አባቱ ኢብራሂም አጋ የአልባንያ ተወላጅ ነው ። የተወለደው በመቄዶንያ (ግሪክ) ነው ። እነ ትልቁ እስክንድር የተወለዱበት ይህ የመቄዶንያ አውራጃ በዚህ ዘመን እንደ ሌላው የባልካን አገር የታላቁ የኦቶማን ቱርክ ግዛት ሆኗል ። መሐመድ ዐሊ በልጅነቱ ትምባሆ ነጋዴ ነበር ። በኋላ በቱርክ መንግሥት ውስጥ ወታደርነት ተቀጥሮ ከቱርክ የጦር ሠራዊት ጋር በቅድሚያ በግሪክ አገር (1824—28) ፣ ቀጥሎ በሶርያ ፣ ከዚያም ግብጽን የወረረውን ናፖሊዮንን ሊወጋ መጣ ። ግብጽን ለመያዝ እንግሊዝና ፈረንሣይ በተጋጋለ ሁኔታ በሚፋለሙበትና የቱርክ ሡልጣንም በተቻለው መጠን ፣ እነዚህን ሁለት የሠለጠኑ የአውሮፓ ኃያላንን በሚመከትበት ሰዓት መሐመድ ዐሊ ባንድ ወገን ከአውሮፓውያኑ ፣ በሌላው ወገን ግብጽን ከሚያስተዳድሩትና ከተጠሉት የማምሉክ ባለሥልጣኖች ጋር እየታገለ ፣ ከወታደርነት ተግባሩ ዐልፎ በመልካም አስተዳደሩ ፣ ቀና ፍርድ በመስጠቱ በግብጽ ሕዝብ ዘንድ ዝናው ባጭር ጊዜ ውስጥ ተስፋፋ ። ከቱርክ ሡልጣን አገዛዝ ሥር ለመውጣት ከታገለ በኋላ ፣ ሳይሆንለት ቀርቶ ታግኝነቱን ቀጠለ ።

የቱርክ ሡልጣን ሳሊም የመሐመድ ዐሊን ዝናውን ከችሎቱ ጋር አመዛዝኖ በቂነቱን ከተረዳ በኋላ ፣ በ1805 ዓ. ም. የግብጽ

ፓሻ ብሎ የግብጽ አስተዳዳሪ እንዲሆን ሾመው ። የርሱም ሥልጣን በቅድሚያ በላዕላይ ግብጽ ቀጥሎም በታሕታይ ግብጽ እየተስፋፋ ሲሔድ ፣ ወደ ደቡብ ዐልፎ ያን ጊዜ ኑብያ—ስናር እየተባለ የሚጠራውን ፣ ዛሬ በጠቅላላው በሱዳን ስም የታወቀውን አገር ብዙ ወታደር እያዘጋጀ በመላክ በ1821—22 ዓ. ም. ወረረ ። ከዚያም ለግብጽና ለሱዳን ሕይወት የሚሰጠውን አባይን ጭምር ከምንጩ ለመያዝ ዐቀደ ። ዕድሜው ወደ 60 ዓመት በተጠጋበት ሰዓት እርሱ ሥልጣኑን አደላድሎ በካይሮ ተቀምጦ በበላይ እየሙራ የአባይ ውሃ የሚተላለፍበትን ፣ የወርቅ ሀብት ሞልቶበታል እየተባለ የሚወራውን የኑብያን አገር በእጁ ለማድረግ በሁለተኛ ልጁ በእስማኤልና በአማቹ በመሐመድ ቢይ ኤል — ዲፍተርዳር የሚመራ ሁለት ክፍለ ጦር ወደ ሱዳን ልከ ኑብያንና ስናርን ፣ ጎርዶፋንን አስያዘ ።

ኑብያዎቹ በበኩላቸው በሚሊክ ሸንዲ መሪነት አገራቸውን ከጠላት ለመከላከል በተነሡ ጊዜ ፣ ኢስማኤል እነሱን ለመደምሰስ ብዙ ኑብያዎችን ገደለ ። በዚህም ጊዜ አለቅዬውንም በንቀት መልክ በትምባሆ መጠጫው መትቶ ካዋረደው በኋላ ገደለው ። ይኸንንም ያለቃቸውን ውርደት መሸከም ያቃታቸው ኑብያዎች ኢስማኤልንም ገደሉት ። የዚህን ወሬ አማችዬው መሐመድ ቤይ ከጎርዶፋን በግሥጋሜ ደርሶ ፣ የኑብያን አገር እንዳልሆነ አድርጎ በጦር ኃይል ከደመሰሰ በኋላ ፣ የእስማኤልን ደም ለመ በቀል 30,000 ኑብያውያንን አሳረደና በዚህ ዐይነት የጭካኔ ሥራ የግብጽን የበላይ ገዥነት በሱዳን ላይ አረጋገጠ ። ከተማውንም በካርቱም ላይ አደረገ (1)

በዚህ ዐይነት ፣ በኢትዮጵያ ወሰን ላይ የሚገኘውን የስናርን ወረዳ ከያዘ በኋላ የመተማን ከተማ እየተሻገረ ፣ በደምቢያና በቋራ ግዛት እየገባ ያልታሰበ ወረራ በማድረግ ብዙ ሰው እየማረከ መውሰዱን ፣ ብዙ ከብትና ንብረት መዝረፉን የዚሁ ወረዳ ገዥ ስመ ጥሩው ደጃች ክንፉ ሰሙ ። አገሬውም በያለበት ተሸበረ ። ወረራውም እንደ መዓት ተቆጥሮ በየወረዳው ፣ በየደብሩ ምሕላና እግዚኦታ ተያዘ ። ደጃች ክንፉም ፣ «አይዟችሁ! እኔ

1 Coup d' oeil sur la Chronologie de la Nation Egyptiene - Joseph Cattaui Pacha - pp. 348-357.

ሳልሞት አትሞቱም» እያሉ ሕዝቡን ከማረጋጋት ጋር(1) ወደ መተማ ሔደው ፣ ከግብጽ ጦር ጋር ተዋግተው ብዙ ጊዜ በመ መለስ በበጌምድር ዝነኛ ሆነው ፣

«የክንፉ ጐራዴ ጥቁር የነበረ
እየቀላ ሔዶ ቁርክ እየመሰለ»

ተብሎ ተገጥሞላቸዋል ። በኋላ ግን ፣ የግብጽ ጦር አጥቂነት እየከበደ ስለ ሔዶና አገራቸውን ደምቢያን ስለ ወረረ ፣ ይኸንኑ ለበላይ አለቃቸው ለራስ ዐሊ አስታወቁ ። እርሳቸው ፣ ለስሙ ቢሆንም ፣ በዙፋን ላሉት ላፄ ዣህለ ድንግል ለስሜንና ለትግራይ ገዥ ለደጃች ውቤ ፣ ለዕጨጌው ለአባ ማኅፀንተ ሚካኤል ነግረው ፣ በዚሁም ጊዜ በጐንደር ከሚገኙት ከነአንቷን ዳባዲ ጋር በነገሩ ከተመካከሩበት በኋላ ፣ «የመሐመድ ዐሊን ጦር በውጊያ አንችለውም ፤ በፈረንጅ አገር ላሉት የክርስቲያን መንግሥታት ማመልከቱ ይሻላል» ተብሎ ከዚህ እንደሚከተለው በቅድሚያ ለፈረንሣይ ንጉሥ ለሉዊ ፊልፕ ደብዳቤ ጽፈው ለመላክ ወሰኑ ።(2) ደብዳቤው በቅድሚያ ፣ «ነገረ ሰቆቃው ወላሕይ ዘተ ፈነወት እምኃበ ንጉሥ ዣህለ ድንግል ፣ ወይጨጌ ማኅፀንተ ድንግል ፣ መምህር ዘደብረ ሊባኖስ ፣ ራስ ዐሊ ርእሶሙ ለመ ኳንንት ፣ ደጃዝማች ውቤ ወደጃዝማች ክንፉ» በማለት የዋይ ታና የለቅሶአቸውን ምሬት ከማውሳት ጋር በአርእስቱ የመ ንግሥቱን ሹሪዎች የክብር ደረጃቸውን በመጠበቅ ይጀምራል ። ይኸውም ማለት በክብር አንደኛ ንጉሡ መሆናቸውን ፣ ከዚያ ከዋናው እንደራሴ ከራስ ዐሊ ፣ እጨጌው መብለጣቸውን ያሳያል ።

1 ወበመዋዕሊሁ (ለደጃች ክንፉ) ተሰምዓ ከመ መጽአ ትርኩ (ቁርክ) ወተዓየነ በመተማ ። ወሰሚያ ደንገጸ ወሐዘነ ኵሉ ሀገር ወገብሩ ምህላ ኵሎሙ ሞስለ አንብዕ ብዙኃ ። ወይቤ ደጅአዝማች ክንፉ ኢትፍርሁ ወኢትደንግጹ ዘእንበለ እሙት አነ ኢትመውቱ Chronaca reale-C. Rossini pp. 81-82 ትርኩ የሚለው ቁርክን ያን ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ የዘመተውን መልኩ ነጣ ያለውን የግብጽን ጦር ሁሉ ያገራችን ሰው ቁርክ ይለዋል ።

2 ሉዊ ፊሊፕ (Louis Philippe) በፈረንሣይ ዙፋን የነበረበት ጊዜ እንደ አው ቁ. 1830 — 1848 ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከዚሁ አያይዞ ደብዳቤውን ለፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ለመጻፍ የመከሩዋቸውን እነ አንቷንን እንደዚህ ሲል ያወሳል ። «ያንተን ደህንነት የክርስቲያን ጠባቂ መሆንህን ሐበሻን ሊያዩ የመጡ እንጠንዮስ ወልደ አብዲ ፣ ሚካኤል ወልደ አብዲ ቢነግሩን መከራችንን ላክንብህ»(1) ካለ በኋላ ከዚሁ ቀጥሎ ወደ ፍሬ ነገሩ በመግባት ፣ «የመሐመድ ዐሊ ሠራዊት ቱርክ አገራችን መጥቶ ቤተ ክርስቲያናችንን አቃጠለው ፤ ወንጌላችንን ተኰሰው ፤ ሺህ አምስት መቶ ክርስቲያን ገደለ ፤ ሁለት ሺህ ከስድስት መቶ ክርስቲያን ማርኮ አታክልት አጠጭ አደረገው ።..... ከመዲናው (ከከተማው) ጐንደር ሊደርስ የሁለት ቀን ጐዳና ቀርቶበታል ። ምነው ፣ አንተ ትልቁ ንጉሥ እያለህ እንዲህ መሆናችን?..... አሁንም ኃይልህን ሰምተናልና እንደ ሥልጣንህ አድርገህ ቱርክን መልስልን ፣ ከመሐመድ ዐሊ ልከህ.....» በማለት ይደመድማል ። ሰነዱ በዚሁ ቃል ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶሪያ መጻፉን ይጠቅሳል ።(2)

የዚህን ጉዳይ ካንድ ተከለ ሃይማኖት ከሚባል ኢትዮጵያዊ (ካቶሊክ) ጽሑፍ የተገኘ ብለው ሙሴ ኮንቲ ሮሲኒ ወደ ኢጣልያ የተረጐሙት ጽሑፍ በመጠኑ ከዚህ ለየት አድርጐ በማብራራት ያቀርባል ። በዚህ ጽሑፍ ላይ ቱርኮች በስናር በኩል መጥተው አገር መውረራቸውን ፣ እነርሱንም ደጃዝማች ክንፉ ተዋግተው ማሸነፋቸውን ፣ የዚህን ወሬ የግብጽ ንጉሥ መሐመድ ዐሊ በሰማ ጊዜ ቁጥሩ የበረከተ ጦር መላኩን ፣ አንድ ባሻ ዘይኑ የሚባል የዐድዋ እስላም ወንድሙ በጐንደር የነጋዴዎች ኃላፊ የነበረና ሁለቱም ከብረው የነበሩ የራስ ዐሊ ወገኖች የሆኑ ወደ መሐመድ ዐሊ መሔዳቸውን ፣ ራስ ዐሊ በኢትዮጵያ ላይ ለመንገሥና ዘይኑ የትግራይ መስፍን ለመሆን ፍላጐትእንደ ነበራቸው ካወሳ በኋላ ፣ ወደ ወረራው ጉዳይ ተመልሶ ደጃች ክንፉ የመሐመድ ዐሊ የበረከተ ጦር መምጣቱን ባዩ ጊዜ ፣ «የመጣውን ጦር አምላክ ካልመለሰው በቀር ፣ እኛ የማንችለው ነንና ምሕላ

1 Antoine d' Abbadie ወንድሙ Michel Arnauld d' Abbadie

2 Bibl. National Paris የአንቷን ዳባዲ ፋይል ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ካፔ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ — ተ.ጸ.መ. ምዕ.85 ገጽ 340.343

ይዛችሁ ጸልዩልን» ብለው ወደ ጐንደር መላካቸውን ፣ ከዚህ አቶ ተክለ ሥላሴ የሚባል ብልህና ታሪክ ዐዋቂ ፣ «ለፈረንሣይ ንጉሥ ለፊሊፕ ደብዳቤ ጽፋችሁ በፈረንሣዩ በአንቷን እጅ ላኩ» ብሎ መምከሩንና በዚሁ መሠረት ደብዳቤው ተጽፎ የንጉሡ የሣህሉ (ሣህለ ድንግል) እና የዕጨጌ ፊልጶስ(1) ማኅተም ተደርጐበት ተላከ ካለ በኋላ ፣ ሁኔታውን በመደምደም እንደዚህ ይላል ። «.....ቱርኮቹ በተጠጉ ጊዜ (ወደ ጐንደር) ሁሉም መራራ ለቅሶ አለቀሱ ። ጌታም (አምላክ) በጸጋው ለቅሶአቸውን ሰምቶ እነርሱን ከውድቀት አድኖ በቱርኮቹ ላይ በሽታ (ሕማመ ፈንጣጥ) አስነሥቶ ፈጃቸው ። የተረፉትም ሸሹ ። የተጸፈውንም ደብዳቤ አንቷን (እንጠንዮስ) ከጐንደር ወደ ግብጽ ወስዶ ለፈረንሣዩ ቆንሲል በማስረከብ ፣ የኢትዮጵያውያንን መከራና ለቅሶ በዝር ዝር ገለጸለት ። ከዚህ በኋላ የፈረንሣዩ ቆንሲል ወደ መሐመድ ዐሊ ገብቶ ፣ የግብጽ ጦር ወደ ክርስቲያኖቹ ወደ ኢትዮጵያውያን አገር እንዳይዘልቅ እንዲያደርግ ነገረው ። የአውሮፓ ነገሥታትም የግብጹ ንጉሥ ወደ ኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር እንዳይገባ ፣ በሚጸጸፈውም ደብዳቤ ላይ ፣ «የኢትዮጵያ ንጉሥ» እያለ ይጽፍ የነበረውን እንዲተው አስገደዱት ።(2)

መቼም በትግራይ ግንባር በወልቃኢትና በቁናሞች በኩል ከደጃዝማች ውቤ ፣ በደምቢያና በቋራ በኩል ከደጃዝማች ክንፉ ጋር የወሰን ግጭቱ ከተለመደ ቆይቷል ። ከግብጾቹና ከቱርኮችም ወታደሮች ቁጥጥር ሥር ካሉት የኑብያና የስናር ፣ የጋላበትና የገዳሪፍ ተወላጆች ውስጥ በጥፋት ከዚያ እያመለጡ ወደ ኢትዮጵያ ግዛት የሚመጡት ብዙ ናቸው ። ከነዚህም መካከል የመሐመድ ዐሊን ልጅ እስማኤልን የገደለው ሚክኔሚር የሚባል ሰው የግብጽ ጦር ሲያባርረው በሽሽት ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ራሱን በማዳኑ ፣ ይኸን በመሳሰለ ሰበብ ሁሉ ሱዳን ባሉት ግብጾችና በኢትዮጵያውያኑም መካከል ሰላም አልነበረም ።

1 ፊልጶስ ማለቱ ጸሐፊው የተሳሳተ ይመስላል ። አባ ፊልጶስ የነበሩት በራስ ጉግሣ ጊዜ (1790 — 1818) አካባቢ ነው ። ባሁኑ በራስ ዐሊ ጊዜ ያሉት እጨጌ በፊተኛው ደብዳቤ ላይ የተጠቀሱት ማኅፀንተ ድንግል ናቸው ። ዋዜማ ብ.ጌ. ጎሩይ ገጽ 113 ።

2 Fonti Storiche Etiopiche per il secolo XIX-1-Vicende del Etiopia..... ai Tempi di Ras Ali.....pp. 27-30.

የኢትዮጵያ መሳፍንትም ፣ የእስላሞቹ የቱርክና የግብጽ ጦር ባጠቃቸው ቁጥር ፣ አጠገባቸው ባሉት ተቀማጮች ወይም አገር ጐብኝዎች እየተመከሩ ፣ የክርስቲያኖቹ የእንግሊዝና የፈረንሣይ ነገሥታት እንዲያድኗቸው መማጠናቸው የተለመደ ነው ። አሁንም እነ ራስ ዐሊ በነዊሊያም ኮፈንና በነዳባዲ በኩል ለንግሥት ቪክቶሪያ ፣ ለፈረንሣይም ንጉሥ ለሉዊ ፊሊፕ በጻፉት አቤቱታ መሠረት በካይሮ የሚቀመጡት የፈረንሣይና የእንግሊዝ ቆንሲሎች እነ ኮሎኔል ካምቢል በነገሩ እየገቡ ወረራው ለጊዜው እንዲታገድ ማድረጋቸው እርግጥ ነው ።(1)

ዐፄ ሣህለ ድንግልና ራስ ዐሊ ለፈረንሣይ ንጉሥ የጻፉዋት ደብዳቤ ቀንና ዓ. ም. የላትም ። ነገር ግን ፣ ሉዊ ፊሊፕ የነገሠበት ዘመን እንደ ኤውሮ. አ. 1830—1848 ዓ. ም. ሲሆን የግብጾችም ወረራ የተከናወነው እንደ ኢት. አቆ. 1832 እና 1835 ዓ. ም. መካከል ላይ ነው ።(2) ይኸውም ማለት የደምቢያ ገዥ ደጃዝማች ክንፉ ከመሞታቸው ከ1841 ዓ. ም. ሰባት ወይም ስምንት ዓመት በፊት ማለት ነው ። በዚህ የጊዜ አካባቢ የልጅ ካሣ ዕድሜ በ23 እና በ24 ዓመት እንደሆነ ይገመታል ። ይኸም ደን በኛ የጐልማሳነት ጊዜያቸው ነው ማለት ነው ።

ልጅ ካሣ በሽፍትነትም ፣ በታማኝነትም በነበሩበት ሰዓት ወደ መተማ ጠረፍ እየዘመቱ መመለሳቸው ፣ በዚያ በዘረፋና በምርኮ ካገኙት ውስጥ ለእነ እቴጌ መነን በገጸ በረከት መልክ ማቅረባቸው ተገልጿል ። ነገር ግን ፣ የመሐመድ ዐሊ ጦር አገራቸው ደምቢያንና ቋራን በወረረበት በዚያ ዘመን ፣ ካጐታቸው ከደጃዝማች ክንፉ ጋር ወይም ብቻቸውን ያደረጉትን ጦርነት ታሪክ ጸሐፊዎቻችን ለይተው አልጠቀሱትም ። የጸሐፊ እጦት እንጂ ፣ በዚህ የጐልማሳነት ዕድሜያቸው የትውልድ አገራቸው በመሐመድ ዐሊ ጦር ሲወረር ዝም ብለው ይቀመጣሉ ማለት ዘበት ነው ። ባንድ ቦታ ላይ ጊዜውንና ምክንያቱን ሳይለይ መተማ ሔደው ቆስለው ተመለሱ የሚለው ፣ በዚሁ ከመሐመድ ዐሊ ጦር ጋር ሲዋጉ መሆን አለበት ።

1 The Survival of Ethiopian Independence - S. Rubenson, pp. 68-71

2 እንደ ኤ.አ. 1848 ዓ. ም.

አለቃ ዘነብ ወሩን ጠቅሰው ዓመቱን በመዝለል ፣ «ደጃች ካሣ በመጋቢት ደቦርኪ ወደ ቱርክ ዘመቱ ። ወታደሩም የቱርክን ሠፈር ባየ ጊዜ ፣ያለ ፈቃዳቸው ሔደ (ሸሸ) ። ብዙውን ክርስቲያን በነፍጥ (በጠመንጃ) ፈጀው ። ደጃች ካሣም ሰዋቸው እንዳለቀ ባዩ ጊዜ ጥቂት ዕልፍ ብለው (ወደኋላ አፈግፍገው) ድንኳን ተተከለ ። ቱርክም በተራዛሚ ነፍጥ የድንኳኑን ተራዳ በመታው ጊዜ ነቅለው ከሰዋራ ሥፍራ ተከሉ ።.....ተዚያም ወዳገራቸው ተመለሱ» ብለው የዘረዘሩት ምናልባት ከደጃች ክንፉ ሞት ወዲህ ያደረጉትን ጦርነት ይሆናል ።(1)

የሆነ ሆኖ ፣ ራስ ዐሊና ደጃዝማች ውቤ ስለ ተስማሙ ፣ የጐጃሙ ደጃዝማች ጐሹ ፣ ሌሎቹም የወሎና የላስታውም መሪዎች ይነስ ይብዛ ፣ በዋናው እንደራሴ በራስ ዐሊ ውስጥ በተጠቃለሉበት ሰዓት ከግብጾችም ጋር በሱዳንና በኢትዮጵያ ድንበር የሚደረገው ግጭት ስለ ቆመ ፣ ወይዘሮ መነን ከልጃቸው ከራስ ዐሊ ጋር በመስማማት ንጉሡን ሣህለ ድንግልን ከቤተ መንግሥት አስወጥተው ፣ በርሳቸው ፈንታ ያዜ ተክለ ጊዮርጊስን ልጅ ዐፄ ዮሐንስን አነገሡ ።

ከዚህ ንግሥ በኋላ ፣ ወይዘሮ መነንና ዐፄ ዮሐንስ በ1841 ዓ. ም. ላይ በይፋና በሥነ ሥርዓት ተጋብተው ፣ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ወይዘሮ መነን መባላቸው ቀርቶ እቴጌ መነን እየተባሉ መጠራታቸውን ታሪክ ነገሥት መዝግቦት ይገኛል ።(2)

ዳሩ ግን ፣ ጋብቻው በፍቅር የመፈላለግ ሳይሆን የፖለቲካ ጋብቻ ከመሆኑ በቀር የሚቀጥለው ጊዜ በካሣ አነሣሥ ንጉሡም ፣ እቴጌይቱም ፣ እንደራሴው ራስ ዐሊም ምቹ የሰላምና የዕረፍት ጊዜ አልገጠማቸውም ። ቀድሞ በነ ራስ ስሑል ሚካኤል ዘመን ፣ በ18ኛው ምዕተ ዓመት ፣ የነገሥታቱ የተሟላ ሥልጣን እንደ ወደቀ ሁሉ ፣ አሁን ደግሞ በተራው 19ኛው ክፍለ ዘመን የመሳፍንትን ውድቀት ፣ የነገሥታትን ሥልጣን መያዝና ያገር አንድነትን አብሣሪ ዘመን ሆነ ።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 13

2 ወአመ. ፅሥራ ወአርባቱ ለዝንቱ ወርኅ (ነሐሴ 1841 ዓ. ም.) ነግሠ ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ወልዱ ለንጉሥ ተክለጊዮርጊስ ። ወእምዝ ነግሠት ይእቲኒ (እሷም ማለት መነን) ወተሠይመት እቴጌ እስከ ኮነት ሎቱ ብእሲተ ወፈጸሙ ላቲ ሥርዓተ መንግሥት.....

መሐመድ ዐሊ (የግብጽ ገዥ)
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ዐሥር

የደጃዝማች ካሣ ለጥቂነት ፤ የደጃዝማች ወንድይራድና የእቴጌ መነን ውድቀት

በደጃች ውቤና በራስ ዐሊ የጦርነት ፍልሚያ መካከል (1840 — 1844 ዓ. ም.) ካሣ በትውልድ አገራቸው በቋራና በደምቢያ እየተዘዋወሩ መሣሪያ ከያዘ ወታደርም ፤ ከጀሌም ፤ ከባላገርም እየሰበሰቡ የወታደርነት አቅዋማቸውን ከዕለት ወደ ዕለት ያጠነክራሉ ። በጐንደርና በደብረ ታቦር በሹመትም ፤ በደጅ ጥናትም በነበሩበት ሰዓት አንዳንድ የሚያበሳጭ ነገር እየገጠማቸው ሲናደዱ ባለቤታቸው ተዋበች ፤ «ምን ያናድደሃል! እነሱም በኃይል ገዥ ሆኑ እንጂ ፤ ገዥ ሆነው አልተወለዱም ። ለምን አንሸፍትም?» አሏቸው ይባላል ። በዚህም ላይ ከየጁ የሚወለዱት እነ ራስ ዐሊ ገዥዎች በመሆናቸው ፤ እየቆጫቸው ለየመኳንንቱ ይሰብኩ ነበር ይባላል ።

የዚህን ጉዳይ ጸሐፊው ፤ «ልጅ ካሣ በራስ ዐሊ ሰፈር ብዙ ቀን ተቀመጡ ። ከዚያው ሁነው ብዙ ወታደር ሲያባብሉ ነበር ። .....ሰዉ ደግሞ እጅግ ይወዳቸው ነበር» እያሉ በራሳቸው እነ ጋገር ካብራሩ በኋላ ፤ ከዚህም አያይዘው ስለ አሸፋፈታቸው እን ደዚህ ይላሉ ። 'ያን ጊዜ ልጅ ካሣ ቀለበኛ (ቀለብተኛ) ይዘው ወደ ቋራ ወረዱ ። ከርሳቸውም ጋር የራስ ዐሊ ቀለበኛ ብዙ መኳንን ትና ወታደር ወረደ ። ደግሞ ቀለብ የሌላቸው መኳንንት ስለ ፍቅር ከርሳቸው ጋር ወረዱ ። የአገር መጥን ከቤታቸው አሰናድ ተው ሙሉ ከረምት በሲሳይ አከረሙት ። ከወረደው ሁሉ ታላ ላቅ ሰውም መሐላ አደረጉ .....»(1)

---

1 ፉዚላ ገጽ 4—5 ጸሐፊው ቀለበኛ የሚለው ምንም የተወሰነ ሥራና ሹመት ሳይኖራቸው በጐንደርና በደብረ ታቦር ግብር እየጠበቁ ምሳቸውን በመብላት ፤ ወይም ድርጎ ተወስኖላቸው በደጅ ጥናት ሥራ ፈተው የተቀመጡትን መኳንንትና ግብረ በላ ወታደር ነው ።

በምዕራፍ ሁለት ፡ በደምቢያና በወሎ ወይም በየጁ መሳፍ ንት መካከል ከዐፄ ኢዮአስ ዝምሮ የነበረውን የመቶ ዓመት ቅራኔ በሰፊው አንብበናል ።

በመካከሉ ዕርቅና ሰላም እየወረደ ፡ እነዚህ ሁለት ተቃራኒ ዎች አብረው በስምምነት የኖሩበት ጊዜ ቢኖርም ፡ ከካሣም ጋር ያው ቅራኔ ዐልፎ ዐልፎ መታየቱ አልቀረም ። በቅርቡ የደምቢ ያው ገዥ ደጃች ማሩ በመስፍኑ በራስ ይማም መደምሰሳቸውን ፡ በዚህም ጊዜ ካሣ በማኅበረ ሥላሴ ገዳም እንዳሉ ከራስ ይማም ጦር ጋር የመጡት የራያና የአዘቦ አሮሞዎች ፡ በጓደኞቻቸው ላይ የደረሰውን ግድያና ዝርፊያ ራሳቸው ተመልክተው ቂሙ ከልባ ቸው እንደማይጠፋ የታወቀ ነው ።

ካሣ በመሳፍንቱ በነራስ ዐሊ ላይ የንቀት መንፈስ ሲያድር ባቸው በራስ ዐሊና በእቴጌ መነን ዘንድ እርሳቸው ደግሞ ፡ «ቆለኛ የፍየል እረኛ ፡ ወይም ሽፍታ ፡ ቀማኛ ፡ ዕብድ» እየተባሉ ዐልፎ ዐልፎ መሰደባቸው አልቀረም ።

በዚህ ምክንያት ፡ ካሣ ከ1830—38 ዓ. ም. ድረስ ወደነራስ ዐሊ ቤት ሲወጡ ሲገቡ ፡ ሲጣሉ ሲታረቁ ካሳለፉ በኋላ ፡ ከ1839 ዓ. ም. ዝምሮ እላይ እንደ ተባለው ወታደር ሲበረክትላቸው ፡ መኳ ንንት ሲያብሩላቸው በዝሃድ ለዘለቄታ በራስ ዐሊ መንግሥት ላይ መሸፈታቸው ታወቀ ። በዚህም ጊዜ ልጅ ካሣ ሲባሉ የነበረው ቀርቶ በሹማምንቶቻቸውና በራሳቸው ፈቃድ ፡ እንደ አጐታቸው እንደነደጃች ክንፉ ፡ ደጃዝማች እየተባሉ ይጠሩ ዝመር ። በመ ዝመሪያ በጥቅምት 14 ቀን 1839 ከጐንደር የተላከባቸውን ጦር በቀላሉ ደምስሰው ፡ ከተላኩት መኳንንት መቶ ጠበንጃ በመ ማረክ በይበልጥ ጦራቸውን ለማደርጀት እየቀናቸው ሔዷል ።

የዚህም ወሬ ጐንደር ሲሰማ ፡ በነእቴጌ መነን ዘንድ ድንጋጤ ንና መገረምን አትርፏል ። በዚህ ጊዜ ነው ከእቴጌ መኳንንት አንዱ ደጃዝማች ወንድይራድ የእቴጌይቱን ንዴትና ብስጭት ለማብረድ ሲሉ ፡ «ይኸን የኮሶ ሻጭ ልጅ አሁን እንደ ሙጭ ሙጭላ(*)አንገቱን አንቄ አመጣልሻለሁ አይዞሽ» ብለው የፎከ ሩላቸው ። ፉከራው ለይስሙላ ይሁን ፡ ወይም በእርግጥ ደጃች ካሣን ተዋግቶ እማርካለሁ ብለው ከልብ ተማምነው መሆኑ አይታወቅም ።

* ይኸው ቃል አንዳንድ ጊዜ ሙጭልጭላ ወይም ሞጪጭላ ይባላል ። ይኸም የባላገርን ሁሉ ዶርና ሚጡት እየበላ የሚያስቸግረው በሽዋ መጠግጥ የሚባለው ነው ።

ዳሩ ግን ፡ ደጃች ወንድይራድ በዚህ ዐይነት የኩራትና የን ቀት ንግግር የአራት ደጃዝማቾች ጦር ይዘው ወደ ጭልጋ ከዘመቱ በኋላ ፡ ወጊያው ጫቆ በሚባል ሥፍራ ተዝምሮ ሲዋጉ ሳያስቡት በጦር ተወግተው በደጃዝማች ካሣ ወታደሮች ተማረኩ ። ካሣም አንድ ጊዜ ፡ «የኮሶ ሻጭ ልጅ» ሌላ ጊዜ «ሙጭሙጭላ» እያሉ የሰደቡዋቸው ወንድይራድ መማረካቸውን ሲያዩ ፈጣሪያቸውን አመስግነው ፡ ከድሉ በኋላ ግብር ገብቶ ሌላው ጠጅና ጮማ ሲጋ በዝ ካሣ ፡ «እናቴ ከገበያ ኮሶ ሳይሸጥላት የቀረ (የተረፈ) አለ ። እህል ጠፍቷልና ይኸን ተመገብ» ብለው በምሬት እየቀለዱ ፡ የኮ ሶውን ብጥብጥ በታላቅ ጥዋ እያስሞሉ በማጠጣት ተበቀሉዋ ቸው ።(1)

አሁንም የደጃች ወንድይራድ መሸነፍ በጐንደር ሲሰማ ውስጣዊ ድንጋጤን መፍጠሩ የታወቀ ቢሆንም ፡ በእናትና ልጁ በእቴጌ መነንና በራስ ዐሊ ዘንድ ለስሙ በይፋ የንቀት መግደር ደር አልቀረም ። ራስ ዐሊ በበኩላቸው «ወደቋራ ስዘምት ደጃች ውቤ ጐንደርን ወሮ ፡ ሥልጣኔን ቀምቶ ፡ አጠገቡ ባሉት በአባ ሰላማ እጅ ተቀብቶ ሊነግሥ ይችላል» የሚለውን እውነተኛውን የጥርጣሬ ስሜታቸውን ሸሽግው በንቀት ፡ «ለካሣ ጦሬን አልጭ ንም» ብለው በደብረ ታቦር እንዳሉ እናታቸው እቴጌ መነን ወደቋራ እንዲዘምቱ አደረጉ ።

ስለዚህ ፡ ደጃች ወንድይራድ በጥቅምት ወር (1840 ዓ.ም.(*) ከተሸነፉና በኅዳር ወር ሌሎች መኳንንት ልከው በጣቁሳ (ሰቀላ ዋርካ) ላይ ካዋጉ በኋላ ፡ በሚያዝያ ወር ጣና ባሕር አጠገብ የሚ ጫው ገዥ ብሩ ኃይሉ ተዋግቶ ፡ ከደቅ ደሴት ተመትቶ በሽሽት ወደ ቆራጣ ከሔደ ወዲህ ፡ በመጨረሻ እቴጌይቱ በሰኔ ወር የሰባት ነጋሪት አገር (**) አሰልፈው ፡ ባለቤታቸውን ዐፄ ዮሐንስን አስ ከትለው ወደቋራ (ሱሃ)ተጓዙ ። በጉዞም ላይ እቴጌይቱ በሠራዊ ታቸው

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 12
* የዚህን ጦርነት አንዳንድ ጽሑፍ 1838 ዓ. ም. ላይ ያደርገዋል ። ነገር ግን አይመስልም ።
** የሰባት ነጋሪት አገር ማለት ፡ ሰባት ደጃዝማቾች ነጋሪት እያስ መቱ ወደ ቤተ መንግሥት ለመግባትም ፡ ለመዝመትም መብትና ሥልጣን ያላቸው የሚያስተዳድሩዋቸው አውራጃዎች ማለት ነው ።

ብዛት በመተማመን ፣ «ይህ ቆለኛ ወዴት አባቱ ሊገባ ነው ይሆን?» እያሉ የንቀትና የትምክህት አነጋገር ተናገሩ ይባላል ።

በበኩላቸው ደጃች ካሣም የእቴጌ መነንን በወዋጅ ብዙ ጦር ሰብስበው ከጉንደር መነሣታቸውን ሰላይ መጥቶ በነገራቸው ጊዜ ፣ «ይች ቆፍጣጣ!(*) እኔ የመይሳ ልጅ በጦር ወግቶ ባቄላ ያላስፈጨኋት እንደሆነ ታዘቡኝ» ብለው ለአሽከሮቻቸው እንደ ፎከሩ የዘመኑ ጸሐፊ ያመለክታሉ ። በዚህ ዐይነት የሁለቱ ጦር ሠራዊት ፊት ለፊት በተያየበት ወቅት ፣ ካሣ በትንሽ ጦር ብዙውን የርሳቸውን ሠራዊት ለመመከት በድፍረት ቆመው መጠበቃቸው ገርሟቸው አሁንም ኩሪይቱ እቴጌ ፣ «ይህ የፍየል እረኛ! አያፍርም ከኔ ጋር ሊዋጋ ቆሟል» አሉ ይባላል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ጦርነቱ ሊዠመር ሲል ደጃች ካሣ ወዲያና ወዲህ እያሉ ፣ ለየከፍሉ የወታደር አለቃ የጦር መላ እየሰጡ ባለ ጠበንጃውንና ባለሰይፉን ፣ ባለሾተሉን በየሥፍራው መድበው ፣ «የኔ ሰልፈኛ የሆንህ የመለከት (ጥሩምባ) ድምፅ ሳትሰማ ጦርነቱን እንዳትዠምር ። መለከት በተነፋ ጊዜ ግን ፣ ፊትህን ሳታዞር ግባበት» ብለው አስጠንቅቀው እንደቆዩ ፣ ጦርነቱ ግራና ቀኝ ተዠመረ ። እርሳቸው የተመረጡትንና የሚያምኗቸውን ባለ ጠበንጃዎች እየመሩ በመካከል ገብተው ፣ የእቴጌይቱን ጦር ከሁለት ለያይተው በውጊያ በመበታተን በቀጥታ ወደ እቴጌይቱ ሲያመሩ ፣ አንድ ዝግና ጉበዝ እቴጌይቱን እንደ ተመኙት በጭኖ ቸው ላይ ወግቶ ማርኮ ወደ ደጃች ካሣ መጥቶ ግዳይ ጣለላቸው ። እርሳቸውም ማራኪውን ፣ «እንኳን ቀናህ» የሚል ቃል ወርውረው ፣ እቴጌይቱን የሚጠብቁ ዘበኞች አዘው ወደፊት ቀድመው «በለው! ያዘው! ማርከው!» እያሉ የተረፈውን ጦር በፍጹም መደምሰሳቸውን ፣ እቴጌይቱንም «የፍየል እረኛ!» እያሉ ይሳደቡ የነበረውን ለመበቀል በዋሻ አስገብተው ባቄላ አስፈጭአቸው በግለት ጸሐፊው የእቴጌይቱን የጦርነት ፍጻሜ በዚህ ዐይነት ይደመድማሉ ። በመደምደሚያው ላይም ፣ 'ባፍ ይጠፉ በለፈለፉ' የሚለውን ተረት አክለውበታል ።([1])

---

* ኦሮጊት

1 ስሙ ያልታወቀው ጸሐፊ የጸፈውና ፉዚላ ያሳተሙለት ገጽ 7—5 አለቃ ዘነብ ገጽ 13 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 2—3

በኋላ ግን ፣ ራስ ዐሊ የእናታቸውን ተሸንፎ መማረክ እንደ ሰሙ ወዲያው ጦር በካሣ ላይ በመጫን ፣ በስሜን በኩል የሥልጣን ባላንጣ ለሆኑባቸው ለደጃዝማች ውቤ ምቹ ሁኔታ ላለመፍጠር ሲሉ ፣ ከአርማጭሆ ዝምሮ ቋራን ጭምር ግዛቱን እሰጣለሁ የሚል ተስፋ ለካሣ ሰጥተው በመስማማት እናታቸውን አስመለሱ ። ይሁን እንጂ ፣ በሚቀጥለው ጊዜ ውቤም ፣ ዐሊም ሁለቱም በወጣቱ በደጃዝማች ካሣ በየተራ ሲደመሰሱ ይታያል ።

ክፍል ሁለት

የዘመነ መሳፍንት ግከተም

ምዕራፍ ዐሥራ አንድ

ጠላተን በመናቀ የሚመጣ የመሸነፍ ፍዳ ፣ ደጃች ካሣ ደጃች ጉሹን ጉራምባ ላይ ፣ ራስ ዐሊን ለይሻል ላይ ድል እንዳደረጓቸው

ደጃች ካሣ ፣ በመዝመሪያ እነሣሣቸው ላይ ደጃች ወንድይረ ድን ፣ ይልቁንም እቴጌ መነንን በውጊያ ያሸንፋሉ ፣ ወደፊትዓ ደጃች ጉሹን ፣ ቀጥለው የዋናውን እንደራሴ የራስ ዐሊን ጠረ አፈራርሰው ፣ ሊነግሡ የሚዘጋጁትን ደጃች ውቤንም ድል አደ ርገው ይነግሣሉ ብሎ የጠረጠረ ያለ አይመስልም ።

እቴጌይቱንም ድል አድርገው ከማረኩ ወዲህ ፣ ይኸው ንቀት እንዳላቋረጠ በደጃች ጉሹ ደብዳቤና በተገጠመው ግጥም ላይ ይታያል ። ደጃች ጉሹ በጉጃም የመሳፍንቱ የዘር ግንድ ላይ እንደሚታየው ፣ የታላቅ ራስ ኃይሉ የልጅ ልጅ የወይዘሮ ድንቅ ነሽና የዳሞቱ ባላባት የደጃች ዘውዴ ልጅ ናቸው ።

እርሳቸውም የጉጃም ገዥ በነበሩበት ሰዓት ፣ ከዚህ በፊት ግብጾች አገር በወረሩበትና እነራስ ዐሊ ለሉዊ ፊልፕ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ስማቸው መጠቀሱን አንባቢ እንደሚያስታውሰው፣ በጉንደር አንቷንና እርኖ ዳባዲ የሚባሉ ሁለት የፈረንሣዊ ወን ድማማች ነበሩ ። አንቷን ዳባዲ የቀለም ሰው ስለሆነ ፣ ከጉንደር ሊቃውንትና ከነደብተራ አሠጋኸኝ ጋር ስለ መጻሕፍት ፣ ስለ ታሪክ ፣ ስለ ቋንቋ በመነጋገር ጊዜውን ያሳልፍ ነበር ። ሰውም አንቷን የሚባለውን ስሙን በኢትዮጵያ አጠራር 'እንጦንዮስ' እያለ ይጠራው ነበር ። እርሱም የኢትዮጵያን ባህል በመጠኑ ዜማና ቅኔ ቀጻጽሎ ከካህናት ጋር በቅኔ ማኅሌትም ይቆም ነበር እየተባለ ይወራል ።

ወንድሙ ደግሞ ሚሸል አርኖ ዳባዲ ፣ አንድ ጊዜ ለደጃች ውቤ ፣ አንድ ጊዜ ለደጃች ጉሹ ፣ እንደዚሁም ለራስ ዐሊ ሎሌነት እያደረ የጦር መሣሪያ ፣ ጠመንጃና ጥይት እያቀበለ ከብዙ

መኳንንት ጋር ተዋውቆ ወዳጅና ባለሟል ሆኖ ነበር ። የበለጠ ግን የቆየው ከደጃዝማች ጉሹ ጋር ነበር ። ሙሉ ስሙ በፈረን ሣዊ ሚሸል አርኖ ዳባዲ የሚባለውን መኳንንቱ ሚካኤል ፡ አንድ አንድ ጊዜም ራስ ሚካኤል ይሉት ነበር ።

ስለዚህ ደጃች ጉሹ ፡ ከደጃዝማች ካሣ ለውጊያ ከተሰለፉበት ጊዜ ትንሽ ቀደም ብሎ ለዚሁ ለሚካኤል እንደዚህ ሲሉ ጽፈው ለታል ። «ዛቲ ጠማር ዘተፈነወት እምኃበ ደጃዝማች ጉሹ ፡ ትብ ጻሕ ኃበ ራስ ሚካኤል ። እጅጉን እጅጉን እንዴት አለህ ፡ እግዚ አብሔር ለመገናኘት እስቲያበቃን ። ፈረሱን መልካም ፈረስ ይዝልሃለሁ ፤ አሁን መንገዱ ቢቸግር ነው የቀረ ። አሁንም የላክህብኝ የዕቃው ነገር የምወደውን ዕቃ አንተ ታውቀዋለህ ። ኩላሊት ኪዳነ ማርያም ተቀብሎ ተኔ ያድርስልኝ ። ተካሣ ጋር የተዋጋን እንደሆነ ጉንደር እገባለሁ ፡ እንገናኛለን ። ወደቆላ የሸሸ እንደሆነ ሰው ባገኝ ፈልጌ እሰድልሃለሁ ፈረሱን ። በቅሎም ቸግሮህ እንደሆነ ጨምሬ እሰድልሃለሁ ፤ ቢሆን ቢሆን አንተም እንድትመጣ ። መልካም አገር የምትቀመጥበት አቆይሃለሁ ። እጅግ ናፍቄሃለሁ ።»

ደብዳቤው የተገኘው በፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በአንቷን ዳባዲ ፋይል ውስጥ ነው ። ቀንና ዓመተ ምሕረት የለውም ። ነገር ግን ፡ ደጃች ካሣ ከነእቴጌ መነን ከተዋጉ ወዲህ ወደፊት እንደም ናነበው ከራስ ዐሊ በ1845 ዓ. ም. ከመዋጋታቸው ቀደም ብሎ ስለሆነ ፡ ምናልባት ደብዳቤውን የጻፉት በ1843 ዓ. ም. ይሆናል ።

በደብዳቤያቸው ውስጥ ፡ «የዕቃው ነገር የምወደውን ዕቃ ታውቀዋለህ» የሚሉት ጠበንጃና ጥይት ሳይሆን አይቀርም ። ይኸም ከደጃች ካሣ ጋር ለመዋጊያ እንዲያገለግል ነው ። ፈረን ሣዩ ደጃች ጉሹንም ፡ ደጃች ውቤንም ፡ ራስ ዐሊንም ጌቶቼ እያለ ፡ ግብር እየበላ ጭፍራውን አበጅቶ እነዚሁኑ በፈራረቃ እያጀበ እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ መኳንን ተስማምቶ ፡ ተመሳስሎ የሚ ኖር ነበር ። በተረፈ «ከካሣ ጋር የተዋጋን እንደሆነ ጉንደር እገባለሁና እንገናኛለን ፡ ወደ ቆላ የሸሸ እንደሆነ ሰው ባገኝ ፈልጌ እልክልሃለሁ» ሲሉ በእቴጌይቱ ላይ እንደ ነበረው የንቀት ስሜት ፡ እርሳቸውም በእርግጥ ደጃች ካሣ ፈርተው የሚ ሸሹ ፡ አለዚያም ቢዋጉ የሚሸነፉ መሆኑን አምነውበት ነበር

ማለት ነው ። የሁሉም መሳፍንት በዚህ ጊዜ በደጃች ካሣ ላይ ያላቸው የንቀት ግምት ተመሳሳይ ነው ። ነገር ግን የናቁት ሁሉ እየተሸነፉ ተዋረዱ ። እቴጌ መነን ፡ የራስ ዐሊ እናት ፡ ካሣን ሊወጉ ሲጓዙ ፡ «ይህ ቆለኛ ወዴት ሊገባ ይሆን ?» ያሉትን የን ቀት አነጋገርና በኋላም መሸነፋቸውን ስናነበው ፡ ጠላትን መናቅ ራስን አዋርዶ ጠላትን ማክበር መሆኑን በደንብ እንመለከታለን ። ለደጃች ካሣም የጠቀማቸው መናቃቸው ነው ። ከመናቃቸውም የተነሣ ፡ መሳፍንቱ በየተራ እየተዋጉ በመጥፋት ፈንታ ከመዝ መሪያው ላይ ሁሉም ኃይላቸውን አስተባብረው ካሣን ለመደም ሰስ አለመሞከራቸው ፡ ሳያውቁት በስሕተት ለካሣ የድል አድራ ጊነት እርምጃ በገዛ እጃቸው አመቺ ሁኔታ እንደ ፈጠሩላቸው ይታያል ።

ከእቴጌ መሸነፍ ወዲህ ፡ በራስ ዐሊና በደጃች ካሣ መካከል ምንም እንኳ ዕርቅ ቢደረግ ነገሩ ምቹ ጊዜ ለመፈለግ እንጂ ፡ ከልብ ሁኖ ለብዙ ጊዜ የሚቆይ ሰላም ለማድረግ አልነበረም ። ስለዚህ ራስ ዐሊ እናታቸውን በዕርቅ መንገድ ካገኙ በኋላ ፡ ከጉ ጃሙ ገዥ ከደጃች ጉሹ ጋር ስምምነት አድርገው ወደ ደምቢያ ጉዞ ዝምረው ነበር ። በዚህ ጊዜ ፡ ደጃች ካሣ አንዳንዱን በየተራ እንጂ እነዚህን ኃይል የሚሰማቸውን ሁለት ታላላቅ ገዥዎች ባንድ ጊዜ ለመግጠም በዚያ ጊዜ የነበራቸው ኃይል ስለማይፈቅ ድላቸው ፡ ደምቢያን ለቀው መውጫ መግቢያውን ወደሚያውቁ ትና ተወልደው ወዳደጉበት አገር ወደ ቋራ ሔዱ ። ራስ ዐሊም ደጃች ካሣ በጭራሽ የሸሹ መስሏቸው የደምቢያን ግዛት ለደጃች ጉሹ ሰጥተው ወደ ሥፍራቸው ወደ ደብረ ታቦር ተመለሱ ። ደጃች ጉሹም በጉጃም ግዛታቸው ላይ ደምቢያ ስለ ተጨመረ ላቸው ደስ ብሏቸው ፡ ከልጃቸው ከብሩ ጉሹ ጋራ ጦራቸውን እያ ደራጁ ተቀምጠው ሳለ ፡ ደጃች ካሣ የራስ ዐሊን መራቅና የደጃች ጉሹን ብቻ መሆን በሰሙ ጊዜ ፡ ከቋራ ተነሥተው ደጃች ጉሹን ለመውጋት በፍጥነት ወደ ጉር አምባ (ደምቢያ) ጥግ ገሠገሡ ።

ደጃች ጉሹ ዝግጉነት ከኃይል ጋር የሚሰማቸውና የጦር ሠራዊታቸው አያሌ ስለ ነበረ ፡ ከግጥሚያው በፊት አዝማሪያ ቸው አዝማሪ ጣፋጭ የሚባለው በሠራዊቱ መካከል እንዲህ

እያለ ይዘምር እንደ ነበር ፣ አለቃ ወልደ ማርያም የመዘገቡት ታሪካዊ ጽሑፍ ያስረዳል ።(*)

«አያችሁት ብያ የኛን ዕብድ
አምስት ጋሞች ይዞ ጉር አምባ ሲወርድ ።
ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ
ወርደህ ጥመድበት በሽንብራው ማሳ ።
ወዶ ወዶ በሴቶቹ በነጉንጭት ለምዶ ።
ሐሩ ቋዱ ፣ ለውዙ ገውዙ አለ ቋራ
መንገዱ ቢጠፋ እኔ ልምራ ።»

ከዚህ በኋላ ፣ በጎዳር 19 ቀን 1845 ዓ. ም. ጦርነቱ እዚሁ ጉር አምባ (ጉርጉራ አጠገብ) እሚባለው ሥፍራ ላይ ሆኖ ሲዋጉ ለመዝመሪያ ጊዜ ደጃች ጉሹ ድል አድርገው የደጃች ካሣ ጦርም ተፈቶ መሸሽም ዝምሮ ነበር ። ነገር ግን ፣ ደጃች ካሣ ከሹማምን ቶቻቸው ከነገልሞና ከጥቂቶች ደፋሮች ወታደሮቻቸው ጋር ሆነው በጥብቅ ሲዋጉ ፣ ደጃች ጉሹ በፈረስ እሬት ቀድመው 'በለው' እያሉ በሚያዋጉበት ጊዜ በጥይት ተመተው ወደቁ ። ሠራዊታቸውም ገሚሱ ተበተነ ፤ ገሚሱም ወደ ደጃች ካሣ ዘረ ። ደጃች ጉሹም እንደ ቆሰሉ ጥቂት ቆይተው ሞቱ ።(1) በዚህ ጦር ነት ላይ የባላምባራስ ገልሞን ዜግንነትና ጉንጩን በጦር መመ ታቱን አቶ ገሪማ አስፋፍተው ጽፈውለታል ።(2)

ደጃች ጉሹ ፣ ምንምእንኳን በጦርነት ተጋጥመው ቢቆስሉና በኋላም ቢሞቱ ፣ ደጃች ካሣ ብዙ ጊዜ በደጃች ጉሹ ቤት ተቀም ጠው ስለ ነበረ ፣ ስለ ደጃች ጉሹ መቁሰልና መሞት ደስ ሳይላ ቸው ሥርዓተ መቃብራቸውን በክብር አስፈጸሙላቸው ። አስቀ ድሞም ከጦርነቱ በፊት ፣ «እባክዎ እኔና እርስዎ አባትና ልጅ ነንና መዋጋት አይገባንም ። ደምቢያን ለቀው ይሒዱልኝ» ብለው ለምነዋቸው ነበር ይባላል ። የሆነ ሆኖ ፣ ጉሹን ድል

* አዝማሪ ጣፋጭ በፊት የደጃች ካሣ የነበረ ፣ በኋላ ወደ ደጃዝማች ጉሹ የዘረ ነው ይባላል ።

1 የፉዚላ መጽሐፍ በገጽ 9 ላይ «ተማርከው ታሰሩ» ያለው ስሕተት ይመስላል ።

2 አባ ታጠቅ ካሣ ..... ገጽ 52—53

ካደረጉ በኋላ ፣ ራስ ዐሊ እንዳይቀየሙ ካሀናትና አንድ ከርሳቸው ጋር የነበረ ሼክ ዐሊ የሚባል ልከው እንደ ነበረ ተመዝግቧል ።(1) ይሁን እንጂ መልእክቱ «መጣሁ ፣ አንተም ታጥቀህ ጠብቀኝ» ለማለት ይሁን ወይም «በደረሰው ነገር ይቅርታ ፣ ወደፊት እን ታረቅ» ለማለት ይሁን አይለይም ።

በዚህ ጊዜ ፣ አልቃሽ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ገጠመች ።

«ጉሹ እንደ አርዮ ፣ ዐሊ እንደ ዳዊት
ከጥንት አይዶለሞይ ተልኮ መሞት ።»(2)

ዳግም «ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ» ብሎ የተና ገረው አዝማሪም ፣ በጠቋሚ ተይዞ እደጃች ካሣ ፊት ቀረበ ። «እንደምን ብለህ ሰደብኸኝ ?» ብለው ቢጠይቁት ፣ ከጭንቀት የተነሣ ምሕረት ያገኘሁ መስሎት ፡—

«አወይ ያምላክ ቁጣ ፤ አወይ የግዜር ቁጣ
አፍ ወዳጁን ያማል ሥራ ሲያጣ
ሽመል ይገባዋል ያዝማሪ ቀልባጣ»
ብሎ በራሱ ስለ ፈረደ ፣ በሽመል ተደብድቦ ሞተ ይላሉ ።(3)

በዚህ ጊዜ ፣ ራስ ዐሊ የደጃች ጉሹን ድል ሆኖ መሞት ሲሰሙ ፣ በመጋቢት 27 ቀን 1845 ዓ. ም. (እንደ አው.አቆ. ሚያ ዝያ 5 ቀን 1853 ዓ. ም.) ደጃች ያዘውን ፣ ደጃች በለውን ፣ ደጃች አቤን ፣ የላስታውን ብሩ ዐሊን አድርገው ፣ ከደጃች ውቤም ወታ ደር ጨምረው ላኳቸው ። እነዚህም እንደዚያው እንደ ደጃች ጉሹ ጉርጉራ ፣ ብችኝ ከተባለው ቀበሌ ተዋግተው ድል ሆኑ ። ከዚህ በኋላ ፣ ደጃች ካሣ ሰውም ብረትም እየሰበሰቡ ራስ ዐሊን ለመውጋት ይዘጋጁ ዝምር ። ራስ ዐሊም በተለመደው የንቀት አነጋገር ፣ «ምንም ቢሆን ለካሣ ጦር አልጭንም» እያሉ ይግደ ረደሩ የነበረው ቀረና ፣ አሁን ጦርነቱ በሥልጣናቸውና በቀጥታ

1 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 2 — 4

2 መጽሐፈ ሳሙኤል ካልዕ ምዕ. 11 — 12

3 አለቃ ዘነብ ገጽ 13 — 14

በራሳቸው ላይ ዐይኑን አፍጦ ስለ መጣ ፣ የጦር ሠራዊት አዘጋጅ ተው ጦርነት ከማድረጋቸው በፊት የደጃች ጉሹ ልጅ ፣ ብሩ ጉሹ ፣ ከርሳቸው ጋር ሆኖ ደጃች ካሣን እንዲወጋ ሲያባብሉት ፣ እንዲሁም ደጃች ካሣ ፣ ብሩ ጉሹን «ካባትህም ያጣላን ጊዜ ነው ። አሁንም ያባትህን ግዛት እመልስልሃለሁ» በማለት ተስፋ ሰጥ ተው ፣ ከጉናቸው እንዲሰለፍ ለማግባባት ይጣጣሩ ነበር ። ብሩ ጉሹ ግን ፣ ሁለቱ ተዋግተው ሲተላለቁ እኔ ተርፌ ወደ ሥልጣን እሸጋገራለሁ በሚል ምኞት ለጊዜው ከማንኛውም ወገን ሳይሆኑ እንዲሁ ተራቸውን ይጠብቁ ነበር ።

ከዚህ በኋላ ፣ ራስ ዐሊ ሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. ቁጥሩ እስከ መቶ ሺህ የሚደርሰውን የጦር ሠራዊታቸውን ይዘው እጣና ሐይቅ አጠገብ ጉርጉራ በተጠጉ ጊዜ የደጃች ካሣን ጦር በሩቁ አይ ተው ፣ «ሠርገኛ እንዳንለው በዛ ፤ ጦረኛ እንዳንለውም አነሰ» ብለው አሁንም የምፀትና የንቀት ቃል ተናገሩ ። የሆነ ሆኖ ፣ ሁለቱ አይሻል (ጉጃም) ላይ ተጋጥመው ፣ ጦርነቱም ተፋፍሞ ሲዋጉ የራስ ዐሊ ሰው ሽሽት ዝምሮ የደጃች ካሣ ሰው ያባርር ዝመር ። ራስ ዐሊም በናቁት ጦር ሲሸነፉ ከአይሻል ፈቀቅ ብለው ወደሌላ ሥፍራ ሔዱ ። በዚያም የተረፈውን ጦራቸውን ሰብስበው እንደገና ከፊተኛው ውጊያ በ3ኛው ወር ፣ በሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. ተጋጠሙ ። ዳሩ ግን ፣ የደጃች ካሣ ጦር አሸና ፊነት ሲሰማው ፣ የራስ ዐሊ ሰው የካሣን ጦር በፍጹም የማይበገር መሆኑን በፍርሃት እያመዛዘነ ለሽሽት ያወላውል ዝመር ። ይሁን እንጂ ፣ ራስ ዐሊ በመጨረሻ ባላቸው ዕቅም በርትተው ከተከላከሉ ወዲህ አሁንም ደጃች ካሣ ድል ስላደረጓቸው ፣ «ይህ በትር የእግዚአብሔር ነው እንጂ የካሣ አይደለም» ብለው ተስፋ ቆረጡና በ1845 ዓ. ም. በዚሁ በሰኔ ወር መጨረሻ ደውለው ደምበጫ ገቡ ። ከዚያም በግሥጋሤ ሔደው ግጎደረ ማርያም ገቡ ። በዚያም ካህናቱ ቀርበው «ድል አድራጊው እርስዎን ሲል ሙጥቶ ደብራችንን ይበረብርብናል» ብለው መፍራታቸውን ስለ ገለጹላቸው ወደ ደራ ሸሹ ። በዚያም የደራው ባላባት ዋቄ ዲቦ ይዞ አሰራቸው ። በዚህ ጊዜ የሸዋ ንጉሥ ኃይለ መለኮት ሰምተው ከአንኮበር ወደ ደራ ዘምተው ፣ ዋቄ ዲቦን ወግተው ካሰሩ በኋላ ፣ ራስ ዐሊን ፈተው አብረው ካሣን ለመከላከል አስበው ነበር ።

ነገር ግን ፣ የደጃች ካሣን በትር ደጋግመው የቀመሱት ራስ ዐሊ፣«ይህ ሰው እኛን ለመቅጣት ከአምላክ የተላከ ነውና እንችለ ውም ። እርስዎም ወደ አገርዎ ተመልሰው ቢከላከሉ ይሻላል» ብለው መከረዋቸው ኃይለ መለኮት ወደ አንኮበር ተመለሱ ። ባንዳንድ ጽሑፍ ደግሞ ፣ ኃይለ መለኮት ዐሊን ይዘው አንኮበር ከሔዱ በኋላ ፣ ወደ አገሬ መመለስ እፈልጋለሁ ቢሏቸው ሸኘ ጨምረው ላኳቸው የሚል ይገኛል ። የሆነ ሆኖ ፣ ራስ ዐሊ በየጁ ዐልፈው ራያ ወሰን ገብተው ተቀምጠው ብዙ ቀን ከቆዩ በኋላ ሞቱ ።(1)

አለቃ ዘነብ የዚህ የአይሻልን ጦርነት እንደዚህ ሲሉ አስፍ ረውታል ። «በሰኔ ራስ ዐሊ የደምቢያን ፣ የቤጌምድርን ጦር ሁሉ አስከትተው ወደ ጉጃም ሔዱ ። በሰኔ23 ቀን አይሻል ላይ ተዋጉ ፤ ብዙ ሰው አለቀ ። ደሙ እንደ ጉርፍ ሆነ ፤ ሬሳውም እንደ ካብ እስቲሆን ድረስ ፤ ራስ ዐሊም ሸሹ ። ድል የደጃች ካሣ ሆነ ። ወታደሩን አገሩንም ሁሉ ነፍጡንም ደጃች ካሣ ያዙ ።»

በበኩላቸው አለቃ ወልደማርያም የውጊያውን ጽናት ፣ የሰዉን እልቂት ሲገልጹ እንደዚህ ብለዋል ። «እግዚአብሔር ኃይሉን ለካሣ ሰጥቶ የራስ ዐሊ መንግሥት አልጸልና ቢገጥሙ የራስ ዐሊ ሰው እንደ ቅጠል ረገፈ ። የሰውም ሬሳ ቢነባበር በአይሻል ሜዳ ከአውድማ የገባ ነዶ መስለ . . . »(2) የሆነ ሆኖ ደጃዝማች ካሣ ከዚህ ድል በኋላ ኃይላቸው እየገነነ ሔዶ ወደፊት ዋና አማካሪ የሆናቸው ፕሎውዴንና ሊቀመኳስ ያደረጉት ቤል የተገናኙዋቸው ከራስ ዐሊ ድል መሆን በኋላ ነው ።

---

1 አለቃ ዘነብ ..... ገጽ 15 — 17

2 መጽሐፈ ታሪክ ዘቴዎድሮስ — Chronique De Theodore - M. Viedailnlet ገጽ 5 — 6

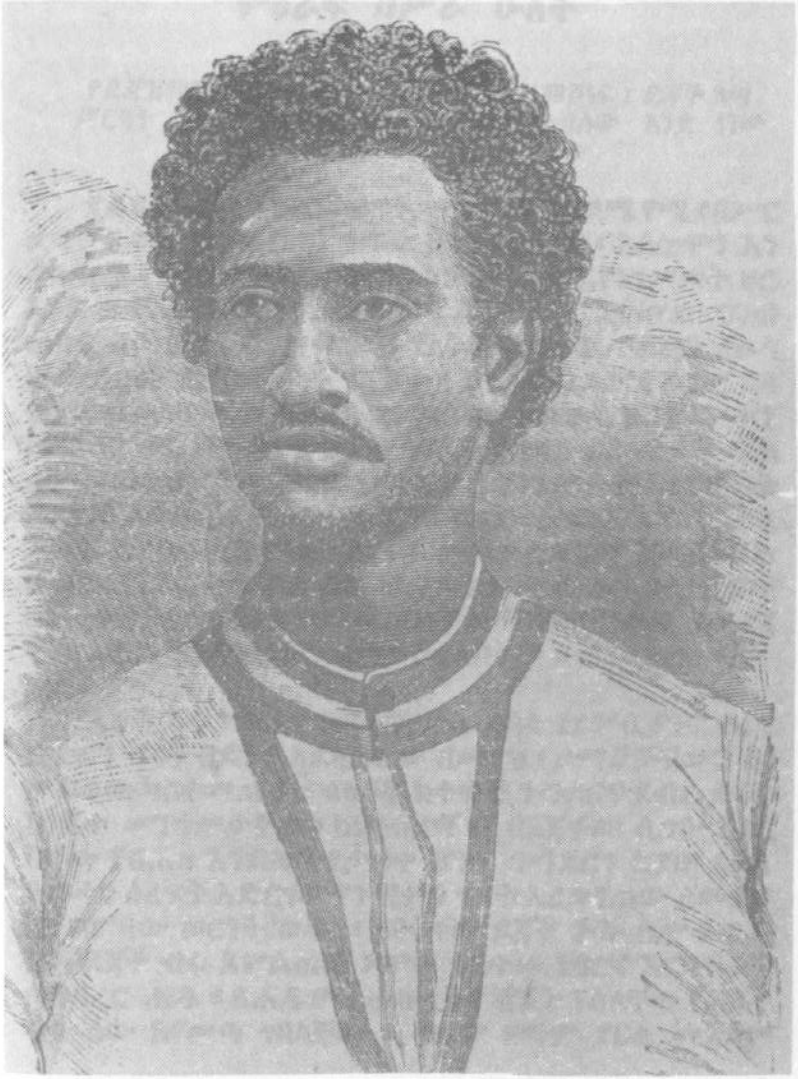

ራስ ዐሊ አሉላ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ፀሥራ ሁለት

የደጃዝማች ብሩ ጉሹ ሃብተ ፡ የደጃች ውቤ መሸነፍ ፡ ደጃች ካሣ ሥርዓተ ንገሥ ተደርጎላቸው ቴዎድሮስ ተብለው እንደ ነገሡ

የራስ ዐሊ መሸነፍ ፡ የዘመነ መሳፍንትን ፍጻሜ የሚያበሥር ታላቅ ደወል ነው ። ከሰባ ዓመት በላይ ከዳዊት ፡ ከሰሎሞን እን መለዳለን ፡ የፋሲል ፡ የኢያሱ ዘር ነን የሚሉትን የነገሥታት ዘር እንደ ልባቸው እየለዋወጡ ፡ ለስሙ በዙፋን እያስቀመጡ ግንብ ጠባቂ ብቻ በማድረግ ሙሉውን የእንደራሴነቱን ሥልጣን ለራሳ ቸው ይዘው ሲያስተዳድሩ የኖሩት ፡ ከየጁና ከወሎ የአሮሞ ባላ ባት የሚወለዱት የመጨረሻው መስፍን ራስ ዐሊ በሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. የተሸነፉለት የመሳፍንት አገዛዝ ለዘለቄታው አከ ተመ ። በዚህ ፈንታ ከዚህ ጊዜ ዠምሮ የነገሥታት አገዛዝ ከቴ ዎድሮስ በዮሐንስ በኩል ዐልፎ እስከ ምኒልክ ፡ እስከ ኃይለ ሥላሴ ድረስ ባዲስ መልክ እየፋፋ መጣ ። ቢሆንም ከመሳፍንቱ ውስጥ እንደ ታላቁ ራስ ዐሊ ፡ እንደ እነታላቁ ራስ ጉግሣ ያሉ ለኢትዮጵያ ታላቅነት የሠሩ በዚያው በዐቅማቸውና በደረጃ ቸው አገርን እንዳገለገሉ መዘንጋት የለበትም ።

ደጃች ካሣ ፡ ከዚህ ከፍተኛ ድል በኋላ የደምቢያንና የቤጌ ምድርን ግዛት በደንብ አደላድለው በመያዝ ፡ ታማኞቻቸውን በየ ሥፍራው ካስቀመጡና ታላላቆቹ ከተሞች ጉንደርና ደብረ ታቦር ከነቤተ መንግሥታቸው ፡ ከነሀብታቸው በእጃቸው ሲገቡ ከእር ሳቸው የበለጠ እንደሌለ የታወቀ ሆነ ። ጉንደርን ከያዙ በኋላ ዓመቱን ዕረፍት አድርገው የጉጃምን ግዛት አረጋግጠው ለመያዝ ከጉራምባው ጦርነት ወዲህ ፡ አባትየው ደጃች ጉሹ ሲሞቱ ልጅ የው ደጃች ብሩ አምልጠው ዳሞት ገብተው ነበርና እርሳቸውን ለማባረር ሔዱ ። በሔዱም ጊዜ ዙረትና ሽሽት የሰለቸው የደጃች ብሩ ሰው እየመጣ ገባላቸው ። ብሩም ምንም ያህል መቋቋም

ሳያደርጉ ፥በጐጃም ተይዘው ወደ ደጃች ካሣ በቀረቡበት ሰዓት ደን ጊያ በማጅራታቸው ተሸክመው በመውደቅ ምሕረት ለመኑ ።(1)

ከዚህ በኋላ የደጃች ብሩን ሀብትና የጦር መሣሪያ ሚስትዬዋ ይዘው በጂበላ ተራራ ተቀምጠው ነበርና ደጃች ብሩንና የሴት ዮዋን ወንድሞች አስረው እፊት እፊት እያስሔዱ ከተራራው ጥግ ሲደርሱ ፥ «አምባውን ልቀቂ ፤ አለዚያም ወንድሞችሽን ግደ ያቸው» ብለው የማስፈራሪያ ቃል ላኩባቸው ።(*) ሴትዮዋም ከባ ልዮው ጋር ውስጡን ጠበኛ ኖረው ፥ «ለባሌ ለብሩ አይስጡኝ እንጂ አምባዎን ይቀበሉኝ» ብለው ላኩ ። በዚሁ አምባውን ከነ ሀብቱ ተቀብለው የጐጃምን ግዛት ካደላደሉ በኋላ ፥ ለአምባው ብላታ ደስታ የሚባሉትን ሾመው በሰኔ ወር 1846 ዓ. ም. ወደ አምባሜራ ፊታቸውን አቀኑ ።

በአምባሜራም ፥ በጐንደርም ሲዘዋወሩ አስታርቃለሁ በሚል መልክ አቡነ ሰላማ መጥተው ተገናኝተው ነበርና ጳጳሱ አንደኛ ፥ የደጃች ካሣን ብርታት በመመልከት ፥ ሁለተኛ ከዚህ በፊት ከጸጋ ልጆች በኩል የተዋሕዶ ሃይማኖታቸውን ከማጽናት የተነሣ ፥ የክርስቶስ አምላክነት በጥምቀት በጸጋ ነው የሚሉትን በገዘቱበት ምክንያት የደረሰባቸው መከራና ስደት የሚታወስ ነው ። አሁን ግን ፥ ደጃች ካሣ ወደፊትም ሲነግሡ ካሮች የሚታገ ሉበትን ፥ «ወልደ አብ ወልደ ማርያም ፥ በተዋሕዶ ከበረ» የሚለ ውን እምነት እንደሚያጸኑ ለጳጳሱ ታመኑላቸው ።

ከጸጋ ልጆች ጐን ፥ «በቅብዓት ከበረ (አምላክ ሆነ)» ለሚሉ ትም የደብረ ወርቅ ቅባቶች ፥ «ወልድ ቅብዕ ነው፤ቀቢና ተቀቢም ርሱ ራሱ ነው እንጂ በመንፈስ ቅዱስ ተቀብቶ የጸጋ ልጅ ፥ በቅ ብዓትም የተነሣ አምላክ አልሆነም» የሚል ተዘጋጅቶ ሐምሌ 8 ቀን 1847 ዓ. ም. በጽሕፈት ታወጀ ። ደጃች ካሣ ፥ «አቡነ ሰላማ የሚሉትን ሃይማኖት ያልተቀበለ ከላይ አንገቱ ፥ ከታች ባቱ ይቆ ረጣል» ሲሉ ዐዋጁን በዐዋጅ አጸኑ ። አቡኑና ደጃች ካሣ ጐን

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 17

* ወንድሞችሽን ግደያቸው ማለት ፥ ትርጉሙ እምቢ ካልሽ እኔ እገ ድላቸዋለሁ ማለት ነው ።

ለጐን ሆነው ይኸን ዐዋጅ ሲያስነግሩ ፥ ተራው ሕዝብ ክርስቲያ ኑና ለዚህ ሃይማኖት በፊተኛው ጊዜ ይቆረቆሩ የነበሩት ሁሉ ዐዋጁን በደስታ ፥ በጭብጨባ ተቀብለው ፥ «ከዚህ ሃይማኖት አን ወጣም ። ቃልዎ ይድረሰን» እያሉ በመሐላ አጸኑ ።

በነርሱ አንጻር ፥ የጐንደርና የሸዋ ሊቃውንት ካቶሊኮችም የሁለት ባሕርይንና የጸጋን እምነት በማገናዘብ ፥ ከተዋሕዶ ርቀው የነበሩት አንዳንዶቹ በፍርሃት ግዝቱን ሲቀበሉ ፥ የቀሩት ደግሞ አንቀበልም እያሉ በዚህ ምክንያት ከውስጣቸው የታሰረም የተ ጋዘም አለ ። በዚህም ጊዜ የደጃች ውቤ ልጅ ጓንጉልና በተለይ ብላታ ኮከቤ የሚባሉ ብልጣ ብልጥ በፊት ከደጃች ውቤ ጋር ሆነው ወደ አውሮፓም ፥ ወደ ምጥዋም የሚላላኩ ነበሩ ። ኮከቤ በዕርቅ እያመካኙ ወደ ደጃች ካሣ እየተመላለሱ ላዩን ለደጐኛ ውቤ ፥ ውስጡን ከኃያሉ ከደጃች ካሣ ጋር ለመስማማት እመሞ ከር ላይ ነበሩ ።

ደጃች ካሣ ፥ በዚህ ዐይነት ድርጅት ከአቡኑ ጋር በመስማማት እስከ ታኅሣሥ ወር 1847 ዓ ም ዕረፍት እድርገው ከቆዩ በኋላ ፥ ወደ ደጃች ውቤ ለመዝመት ዐቀዱ ። ከዘመቻው በፊት ለደጃች ውቤ በሰላም እንዲገቡ ፥ ያልገቡ እንደሆነ ለርሳቸው እንደማይ በጃቸው አስረድተው የማስጠንቀቂያ መልእክት ላኩባቸው ። ውቤ ከጥንት ዝምሮ ደጃች ማሩና ራስ ይማም ፥ ደጃች ሰባጋዲስና ራስ ማርዬ በሚዋጉበት ጊዜ ፥ በዘዴና በብልጠት ካንዱ ጐራ ወደ ሌላው እየተዘዋወሩ ሌሎቹን በማዋጋት ከአሸናፊው ጋር በጋ ብቻ ፥ በአምቻ እየተዛመዱ ራሳቸውን ከአደጋ ጠብቀው ይኖሩ ነበር ። አሁንም ከራስ ዐሊ ጋር ተዋግተው ቢሸነፉም ፥ ለዐሊ እየገበሩ በሰላም መኖርውን ጊዜ አሳልፈው፥ጳጳሱም አቡነ ሰላማ ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው በደብረ ዳሞ ገዳም ቢሆኑም ፥ በዚ ያው በግዛታቸው ስለሚገኙ ባሠሩት በደረሰጌ ማርያም ለመን ገሥ አመቺ ጊዜ ሲጠባበቁ ፥ በመካከሉ የደጃች ካሣ ድል አድራ ጊነት እየተቀጣጠለ በላያቸው ላይ ዐይኑን አፍጥጦ መጣ ። የነ በረ ብልጠታቸውም በዚህ ጊዜ ሊያዋጣቸው አልቻለም ።

ስለዚህ እንዲገቡ የሚለው የደጃች ካሣ መልእክት ሲደር ሳቸው ፥ «አያ ! ምንኛ የጠገበ ነው ? ሳልዋጋ ይገባል ብሎኝ ነው» ብለው በዘመኑ የስሜንኛ አነጋገር ለወገኖቻቸው ከተናገሩ በኋላ ፥

«አልገባም» የሚል የመጨረሻ መልስ ሰጡ ። ጳጳሱም «ለደጃች ካሣ ቢገቡ ይሻላል» ብለው ቢያባብሏቸው ውቤ አልተበገሩም ።

ከዚህ በኋላ ፣ ደጃች ካሣ በዐዋጅ ጦራቸውን አስከትተው ፣ «ከኔ የተለየህ ለራስህ ዕወቅ ፤ በምን ጠፋሁ እንዳትል ። አይዞህ ወታደር ! እኔ ደስ ከሚልህ (አገር) አገባሃለሁ» የሚል ቃል ዐወጁ ። ከዚህም ዐዋጅ መደምደሚያ ላይ ሰው ሁሉ ከራስ ዐሊ ውድቀት ወዲህ «መቸ ይነግሡ ይሆን ? ስመ መንግሥታቸውስ ማን ይባል ይሆን ?» እያለ መጠያየቅ አብዝቶ ነበርና ፣« . . . እኔ በመራሁህ ተጓዝ ስሜን (መጠሪያዬን) ስሜን (በስሜን አገር) እነግርሃለሁ» ብለው ፣ ወደ አምባጫራ ዐልፈው ወገራ ፣ ከወገራ ወደ ሰሜን ሔደው ደረስጌ አጠገብ ፣ በተለይ ቧሂት ከሚባለው ሥፍራ ከሚ ጠባበቁዋቸው ከደጃች ውቤ ጋር ሩቅ ለሩቅ ተያዩ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ከራስ ዐሊ ጋር የነበረው ዣን ቤል በኋላ ሊቀ መኳስ ዮሐንስ ብለው የሾሙት ፣ በአሁኑ ጊዜ ከርሳቸው ጋር ነበርና በመነጥር አይተህ ንገረኝ ብለውት የደጃች ውቤን ጦርና ድንኳኑን አይቶ በነገራቸው ጊዜ ፣ «አያሳድረኝ አላሳድረውም» ብለው «ፎክረው እንኳን ይኸን ቁርጥማታም ወሎን መትቼ ፣ የሸ ዋውን ንጉሥ እይዘዋለሁ ። ስሜን ስሜን እነግርሃለሁ ያልሁህ ወታደር ፣ ስሜ ቴዎድሮስ ነው» ብለው ተናገሩ ። ወዲያው በደ ጃች ውቤ ጦር ሠፈር ብዙ ባለጠበንጃ አለ እየተባለ ይወራ ነበርና ወታደራቸውን ለማደፋፈር ሲሉ ፣ «የውቤ ነፍጥ ፣ የውቤ ነፍጥ ቢልህ ፣ የተለጐመው ጨርቅና ባሩድ ነው ፤ አይነካህም . . . ሁሉንም አሳይሃለሁ» ብለው ተዋጊውን ከማበረታታት ጋር ፎክረው ፣ ጦርነቱ በየካቲት 3 ቀን 1847 ዓ. ም .ተዠመረ ።

ሁለቱም ወገኖች ፣ በጀግንነት ሲዋጉ የጦርነቱ ዕድል ወደ ማን እንደሆነ በሚያወላውልበት ጊዜ ፣ አንዱን የጦርነት ጐራ ደህና አድርጐ መክቶ የነበረው ደጃች እሸቴ የሚባለው የደጃች ውቤ ልጅ በጥይት ተመትቶ ከፈረሱ ላይ ወደቀ ። በዚህ ጊዜ በሠራዊቱ መካከል ፍርሃትና ድንጋጤ ሆነ ። በዚህ ላይ ደግሞ ያስታራቂ መላክተኛ ሆኖ ከደጃች ውቤ ፣ ወደ ደጃች ካሣ ሲመ ላለስ የነበረው ብላታ ኮከቤ የጦርነቱን አዝማሚያ በመመልከት ከደጃች ውቤ ከድቶ ከነጭፍራው ወደ ደጃች ካሣ ዞረ ። በመጨ ረሻም ራሳቸው ደጃች ውቤ እንደ ቆሰሉ ተማርከው ፣ የማረካቸው

የደጃች ካሣ ወታደር እየነዳቸው ወደ ጌታው ቀርቦ ፣ «እንኳን ቀናዎት» አላቸው ።

ደጃች ካሣ ውቤን እንደ ተያዙ ሲያዩዋቸው ፣ «እሳቱ የመ ይላ ልጅ . . . አንት ቆፍጣጣ(*)፤ ቁርጥማታም ሽማግሌ ! በክብ ረት (አክብሬ) ግባ ብዬ ብልክብህ ምን ብለህ ሰደብኸኝ ? አሁ ንም ነፍጤንና ገንዘቤን አግባ» ብለው በተቆጧቸው ጊዜ የራስ ገብሬ የልጅ ልጅ ፣ የስሜንና የትግሬ ጌታ የነበሩት መከረኛው ውቤ «እግዜር ያሳይዎ ፤ የነበረኝ ነፍጥና ገንዘብ አንድ ሳያመ ልጥ ከእጅዎ ገባ ። ሌላ ምን አለኝ ?» ብለው ቢመልሱ ፣ የደጃች ውቤ የደለበ ብዙ ሀብትና መሣሪያ እዚያው ስሜን ቤቴል (አምባ ጠዘን) በሚባል ተራራ ተከማችቶ መቀመጡን ካሣ ያውቁ ነበርና ፣ «የግድ ትሰጠኛለህ ወስዳችሁ እሰሩ» ብለው አዘዙ ።([1])

በጦርነቱ ላይ ከደጃዝማች ካሣ ወገን በጅሮንድ አደላና አዛዥ እሸቴ ሲሞቱ ፣ ከደጃች ውቤ ወገን ደጃዝማች ማዕጠንቱና ሲዋጉ ከፈረስ ቆስለው የወደቁት ልጃቸው ደጃች እሸቴ ሞቱ ። እነዚህ በጣም የታወቁ ስለሆኑ ጸሐፊዎቹ አወሱዋቸው እንጂ በዚህ ጦርነት ስማቸው ያልተወሳ ብዙ ሹማምንትና ብዙ ወታ ደር ከሁለቱም ወገን እንደ ሞቱ የታወቀ ነው ። ያገራችን የዚያን ዘመን ጸሐፊ ይኸን የመሳሰለውን ታላላቅ ጦርነት ሁሉ ዝርዝር ሁኔታ ሳያሰፍር በአጫጭር መሥመሮች ስለሚወስናቸው ፣ በጦርነቱ ላይ ከሁለቱም ወገን ያሉት ከሹማምንቱም ፣ ከወታደ ሩም ጌግንነት ያሳዩትን አይገልጽም ። በሁለቱ ወገን ያለውንም የጦር ሠራዊትና የመሣሪያ ቁጥር ፣ ጦርነቱም የቆየበትን ሰዓት ስለማይጠቅስ ፣ ምንም እንኳን የርስ በርስ የማያኩራ ጦርነት ቢሆንም ፣ ብዙ ታሪክ እንደ ተዳፈነ መቅረቱ ያሳዝናል ።

የሆነ ሆኖ ፣ የካቲት 3 ቀን ደጃች ካሣ ይኸን ድል ካገኙ በኋላ በሦስተኛው ቀን ፣ በየካቲት 5 ቀን 1847 ዓ. ም. ራሳቸው ደጃዝ ማች ውቤ እነግሥበታለሁ ብለው ባሠሩት ፣ በነዶክተር

---

* በዛሬው አማርኛችን ጐፍጣጣ ወይም ጐባጣ ሽማግሌ

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 11 — 12 ፣ አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 6 — 7 ፋዘላ ገጽ 11 — 12
Histoire Pel. et Religieuse d'Abyssinie - J.B. Coulbeaux - Vol. II pp. 407-417

ዊልሄልም ሺምብር እጅ አማምረው ባስጌጡት በደረስጌ ማርያም ዕጨጌው በግራ ፣ ጳጳሱ በቀኝ ተቀምጠው መጽሐፈ ተክሊል እየተነበበ በአቡነ ሰላማ እጅ ሥርዓተ መንግሥት ተደርሶላቸው በመቀባት ቴዎድሮስ በተባለው ስመ መንግሥታቸው በይፋ ነገሡ ።(1) ሲነግሡ የ35 ወይም የ36 ዓመት ሙሉ ጉልማሳ ናቸው ። በዚሁም ቀን ወይዘሮ ተዋበች አብረው ቆርበው ፣ ለር ሳቸውም አክሊል ተደርጎላቸው የእቴጌነት ደረጃ ተቀበሉ ።(2)

ከዚህ በኋላ ፣ ዐዋጅ ነጋሪ ወጥቶ ነጋሪት እየተጐሸመ ፣ «ከዛሬ ዝምሮ ደጃዝማች ካሣ ስማቸው ፣ 'ቴዎድሮስ' ተብሎ ንጉሠ ነገሥት ሆነዋልና ደጃዝማች ካሣ ብለህ የጠራህ ትቀጣ ለህ» ተብሎ ተነገረ ። ከሌላው ሁሉ ስመ መንግሥት ቴዎድሮስን የመረጡበት ምክንያት ግልጽ ነው ። ቴዎድሮስ በአምስተኛው መቶ ዓ.ም. መዝመሪያ ላይ በሰማዕትነት የሞተ የግሪክ ቅዱስ ነበር ። ከዚያ ወዲህ ፣ በዚህ ጻድቅ ስም ብዙ የአውሮፓ የክርስቲ ያን ነገሥታትና ጳጳሳት ክርስቲያኖችም ይጠሩበታል ። በኢት ዮጵያም ያፄ ዳዊት ልጅ ፣ ያፄ ዘርዓ ያዕቆብ ወንድም በ1404 እና በ1407 ዓ. ም. መካከል የነበረው ንጉሥ ለመዝመሪያ ጊዜ ተጠርቶበታል ። በማናቸውም ዘመን በኢትዮጵያ አስተዳደር በተበላሸበት ፣ ድልወትና ምንዝርና በበዛበት ሰዓት ነገሩ ከካህ ናት ፣ ከመነኮሳት ወይም ከባሕታውያን እየመነጨ ፣ «ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ከወደ ምሥራቅ ተነሥቶ በዘንግ (ያለ ሰይፍ ፣ ያለ ጦርነት) ይገባል ፤ የተበላሸውን አስተዳደር አስወግዶ ሺህ ዓመት ይነግሣል ፤ በዘመኑም ሰላምና ትክክለኛ ፍርድ ይሆናል ፣ ግዛቱም እስከ ባሕር ነው» እየተባለ በሕዝብ አፍ ይነገራል ።

በዚሁ መሠረት ፣ በኻሁ በራስ ዐሊ ዘመን ካፄ ዮሐንስ ሣልሳይ ቀደም ብለው ላጭር ጊዜ በንጉሠ ነገሥቱ ዙፋን ላይ በተቀመጡት ባፄ ሣህለ ድንግል ዘመነ መንግሥት ፣ አንድ ዕጓለ አንበሳ የሚባል መነኩሴ በቀሃ ወንዝ (ጉንደር አጠገብ) በኩል ወደ ጉንደር ጥሩምባ እያስነፋ መጥቶ «ነግሻለሁ» ሲል ዐወጀ ። ስሜም ቴዎድሮስ ነው ፣ ግዛቴም እስከ ባሕር ዳርቻ ፣ ዘመኔም እስከ ሺህ ዓመት ነው» እያለ እየሰበከ ጉንደር ከተማ

1 የዐድዋው (መምሣህ) ተወላጅ ጽፈውት Vicende Del Ethiopia በሚል አርእስት ኮንቲ ሮሲኒ ያሳተሙት ገጽ 517
2 የኢትዮጵያ ታሪክ ከፄ ልብነድንግል እስከ ፄ ቴዎድሮስ ገጽ 343

ሲገባ ፣ ፄ ሣህለ ድንግል አሲዘው በጉብዔ አንገቱን በሰይፍ አስቆርጠውታል ።(1)

አሁንም በራስ ዐሊ ዘመን የአስተዳደሩን መበላሸትና የቴ ዎድሮስን አነሣሥ አለቃ ዘነብ ከዚሁ ሁኔታ ጋር በማገናዘብ እንደዚህ ሲሉ አትተዋል « . . . ዘመዶቻቸው (የራስ ዐሊ) እጅግ ደሃ በበደሉ ጊዜ የአበሻ ሰዎች ሁሉ ፍርድን ፣ መልካም መሥራትን ፣ እግዚአብሔርን መፍራት ፣ በተዉ ጊዜ በስም ክርስ ቲያን ተብለው በኢየሱስ ክርስቶስ ወንጌል ፈንታ አስማት ፣ ምንዝርና ስካር ፣ ቧልትና ጥመት ባደረጉ ጊዜ እግዚአብሔር አምላክ ቀናዒ ነውና ንጉሥ ቴዎድሮስን አስነሣ ፣ ሁሉን የሚ ቀጣ»(2)ስለዚህ በዚሁ መንፈስ ካሣ ታላላቆቹን መሳፍንት ዐሊንና ውቤን ከደመሰሱ በኋላ ፣ የቴዎድሮስን ሥያሜ መርጠው ዳግማዊ ቴዎድሮስ ሆኑ ማለት ነው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በደረስጌ ማርያም ሥርዓተ ንግሣቸውን ካከ በሩ በኋላ ፣ ቤቴል ወደሚባለው የደጃች ውቤ ሀብት ወደ ተከማቸ በት ተራራ ሔዱ ። በደረሱም ጊዜ የደጃች ውቤ ልጅ ፣ ደጃች ጓንጉል ፣ በፊት ከጦርነቱ ቦታ ሸሽተው እዚሁ ተራራ ሥር ይገኙ ስለ ነበረ ፣ አሁንም የንጉሡን መምጣት ሲመለከቱ ለመመ ከት ምንም ዐቅም እንደሌላቸው በመረዳት ሮጠው ወደ ንጉሡ መጥተው ፣ በተራራው ያለውን ሀብት ለማስረከብ ዝግጁ መሆ ናቸውን ፣ በተራራው ላይ ያለው ሀብት መብዛቱን ፣ ለቁጥር እስኪያስቸግር ድረስ የወርቅና የብሩ ዕቃ ፣ ብርጭቆና ብርሌው እንደ ሣር ቅጠል መበርከቱን ጸሐፊው አለቃ ዘነብ አመልክተው ከዚሁ ጋር በማያያዝ ሁለት መድፎች ጥይታቸው ለሽክም ያስቸ ገረ ፣ ጥሬው ብርም በብዛት ተገኝቶ ለመኳንንትም ፣ ለሠራዊትም

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 3
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 19 ፣ ፋዜላ ያሳተሙትና ያለቃ ወልደማርያም የጻፉት ታሪክ ለማስረከብ የተገደደው እርሱ ከጦርነቱ ቦታ ሸሽቶ ከሔደ ወዲህ አባቱን አስረው እንደ ያዙ ለአባትህ ትራራ እንደሆነ አምባውን አስረከብ ፣ እምቢ ታልክ እገላቸዋለሁ ብለው ስለ አስፈራሩት ለአባቱ ራርቶ አስረከበ ብለዋል ። ፋዜላ ገጽ 11 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 7
የዘነብ ጽሑፍ ቤቴል የሚለው

መታደሉን ይጠቅሳሉ ። ሁለተኛው ጸሐፊ በበኩላቸው አንድ ጋን መርፌና እሾህ ሳይቀር መታየቱን ፣ ብዙ የታሰሩ መኳንንት ተገኝተው መፈታታቸውን ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በአምባ ጠዘን የነበረውን ዕቃ ሁሉ ተቀብለው ካበቁ በኋላ ደጃች ውቤን አስጠርተው ፣ «ይህ ሁሉ ገንዘብ ምን ይሆነን ብለው ከአምባ አስቀመጡት ?» የሚል ጥያቄ እንዳቀረቡላቸው ፣ «ለክፉ ቀን ይሆናል» ብዬ ነው ብለው መመለሳቸውን ፣ ቴዎድሮስም «ከዛሬ የሚከፋ ምን ቀን አለ የማይበሉት ፣ ንፍገት ነው እንጂ ፣ ወይ አስቀድሞ መብላት ወይም ለወታደር መስጠት ይሻል ነበር እንጂ ፣ ያኖሩትን ከበሉ ምን ክፉ ቀን አለ» ብለው እንደ መለሱላቸው ያረጋግጣሉ ። ([1]) የወርቁ ቁጥር መጠኑ አይታወቅም ። ለዝገን በጻፈው ላይ 40,000 የማሪያ ቴሬዛ ብርና 7,000 ጠበንጃ አብሮ መገኘቱን ለይቶ ይጠቅሳል ። ([2])

ከሁለቱ ጸሐፊዎች አለቃ ዘነብ የአምባውን ሀብት የተረከቡት ሥርዓተ ንግሣቸውን በደረስጌ ካከበሩ በኋላ መሆኑን ሲጽፉ ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ደግሞ ከንግሡ በፊት እንደ ተረከቡ አድርገውታል ። አለቃ ዘነብ የራሳቸው ያዬ ቴዎድሮስ ጸሐፊ ትእዛዝ ስለ ነበሩ ፣ ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ግን ካዬ ቴዎድሮስ ሞት በኋላ ባዬ ዮሐንስ ዘመነ መንግሥት በወሬ ጥየቃ የጻፉት ስለሆነ ፣ ምናልባት ከርሳቸው የአለቃ ዘነብን አባባል መቀበሉ ይቀላልና እንደ አለቃ ዘነብ አጻጸፍ ቴዎድሮስ በየካቲት 3 ቀን አሸንፈው በየካቲት 5 ቀን ሥርዓተ ንግሣቸውን ካከበሩ በኋላ ወደ ሀብት ስብሰባ ተዛውረዋል ማለት ነው ።

በዚህ መካከል ጐንደርን ያህል ወይም አክሱምን የመሰለ ታሪካውያን መናገሻ ከተማዎች እያሉ ፣ ባንድ የአውራጃ ከተማ በደረስጌ የነገሡበትን ምክንያት አናውቀውም ። ጐንደርም በእጃቸው ገብቷል ፤ ትግሬንም በውቤ ላይ ድልን ካገኙ በኋላ ለባልጋዳ አርአያ ድምፁ ሰጥተው እጅ ያደረጉት ያህል ነው ። ምናልባት ለመንገሥ ወደነዚያ ከተሞች በመጓዝ ጊዜ አናባክን ፤ እዚሁ በአፍላው ይንገሡ ተብሎ ይሁን ወይም በሁለቱም ታላላቅ ከተሞች በተለይ በጐንደር ምንም ከተማው ቢያዝ

1 ፋዜላ ..... ገጽ 10 — 12 ፣ አለቃ ዘነብ ..... ገጽ 18 — 19

2 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 51-52.

በውስጡ ያለው ነዋሪው ፣ መኳንንትና መሳፍንት ባዬ ቴዎድሮስ ላይ ያለውን ጥላቻ ወይም ንቀት በመገንዘብ ይሁን በግልጽ አይታወቅም ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከድሉ በኋላ ከዳተኛውና ብልጡ ብላታ ኮከቤ «ለርስዎ ስል ጌታዬን ደጃች ውቤን ከድቼ ብዙ ሥራ ስለ ሠራሁ ሹመትና ሽልማት ይገባኛል» ሲሉ ለዐፄ ቴዎድሮስ አመለከቱ ። ዐፄ ቴዎድሮስ በጠባያቸው ከከዳተኛ ይልቅ ደፋርና ሐቀኛ ስለሚወዱና ለጌታው ያልታመነ ለኔም አይታመንም በማለት ፣ «እኔ ጌታውን ከሚከዳ አሽከር ጋር አንድነት የለኝም» ብለው በመሾምና በመሸለም ፈንታ አሰሩዋቸው ። በትግሬም ግዛት እላይ እንዳልነው የደጃች ውቤ ጭፍሮች የነበሩት ቀርተው በደጃች ውቤ ላይ እየሸፈቱ ሲታሰሩ ፣ ሲፈቱ የነበሩት ባልጋዳ አርአያ ድምፁ በዚህ ጊዜ ከዐፄ ቴዎድሮስ ጋር ተባብረው ነበርና የትግሬን ግዛት ሰጧቸው ።

ደጃች ውቤን ግን ፣ ከነቤተሰባቸው ወደ እስራት ሰደዱዋቸው ። ውቤ በግዞት ላይ ሳሉ ጸሐፊው እንደሚለው በዘመናቸው ሌላውን ማሰርም ፣ እጅ መቁረጥም ይወዱ ነበር ይባላል ። አሁን በሌላ ሰው ላይ ያደርጉት የነበረው በቀጥታ በራሳቸው ላይ ደርሶ በተራራው ላይ ያለውን ሀብት ለማስረከብ እምቢ ባሉበት ጊዜ እጃቸው እስኪደማ ድረስ በጭራ ገመድ ታስረው ካስረከቡ በኋላ ደግሞ ፣ በጽኑ እስራት ሲሠቃዩ እንደዚህ ብለው የሐዘን ግጥም ገጠሙ ይባላል ።

«መከራን በሰው ላይ እንደዚያ ሳቀለው
እንዲህ (እንደዚህ) ይከብዳል ለተሸከመው ሰው ።»([1])

ብስጭታቸውም እየባሰ በሔደ መጠን ፣ «ለምን ከነዘመዶቼ አስረው ያጉላሉኛል ? ከኔስ ለመለያየት አንድ የጠበንጃ ጥይት ጣት (ምላጭ የምትስብ) አይበቃምን ?» ብለው ላዬ ቴዎድሮስ ላኩ ። ነገር ግን ፣ ንጉሡ ላጭር ጊዜ ልጃቸውን ጥሩ ወርቅን አግብተው ከፈቷቸው በኋላ እንደገና ታስረው ፣ በድምሩ 13 ዓመታት

1 ፋዜላ ..... ገጽ 12

ያህል ቆይተው ወደ መጨረሻው ታማሚ ሆነው በ1860 ዓ. ም. ሞቱ ። ይኸም ዓመት ራሳቸው ቴዎድሮስ ከእንግሊዞች ተዋግ ተው ራሳቸውን የገደሉበት ዓመት ነው ።

ያዜ ቴዎድሮስ አነሣሥ ለመሳፍንቱ ሐሣርና መከራ ሲያወ ርድ ፣ ለተርታው ሕዝብ ግን ለካህኑም ለባላገሩም ፣ በተለይ ለተ በደለው ወገን ተድላና ደስታ እንደሚያመጡ ተገምቷል ። ይኸ ንንም የሚያስረዳን በነገሥበት ቀን አንድ ደብተራ እንደዚህ ብሎ የተቀኘው የአማርኛው መወድስ ቅኔ ነው ። ቅኔው እንዲሠ ምርለት የተሳካው በቀድሞ ስማቸው በካሣ ነው ።

«ሚ ይበዝህ የበደልኸኝ አንተ
ምውተ ምግባር እኔን እግዚአብሔር ሕያው
ብንታረቅም አሁን በካሣ ነው ።
ሰጥተውኛልና ሥላሴ ፈርደው
እህሉም በቅሎ እንዳይጠፋ
ዝናመ ምሕረት ካሣን
በኢትዮጵያ አዘነምኸው
አሁንም ስጠኝ ካሣዬን በጉልቆ ፍጡራን አኃው
ጉልቆ ዘመኑን ታውቃለህና ጉልቆ ዘመኑን አታጉድለው
ወእንበለ ካሣ ተዐረቅ ኢይበሉኒ አበው
ካሣ ለተበደለ ከጥንት የመጣ ነው ።»(1)

እንደዚሁም በደረስጌ ከእቴጌ ተዋበች ጋር ስለ መንገሣቸው ፣
«ተዋቡን ሲያገባ ሠርጉ መች ደመቀ
ደረስጌ ስናየው መልሱ አንጸባረቀ
ፈትግ ሲያገባት ተክሊል መች ነበረው
ካሣ ደረስጌ ነው በሕግ የተዳረገው
ሊቃውንት ፣ ካህናት ካንድ ላይ በሙሉ
ጐንደር አልነገሡም ብለው ያድማሉ
በከንቱ ነው እንጂ ፣ በራስ ፍርድ ለማምጣት
ዘውዱ ከተሠራ ሆኗል ዐሥር ዓመት(*)
ለኢትዮጵያ ሲደክም ካየነው
የነገሠበቱ ደረስጌም ጐንደር ነው ።(2)»

---

1 መጽሐፈ ቅኔ — ብላታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 261
* ከሸፈቱበት ጊዜ ያለውን መቁጠሩ ይሆን ወይስ ተዋበችን ካገቡበት?
2 አባ ታጠቅ ካሣ የጻራው አንበሳ — ገሪማ ታፈረ ገጽ 64

ዐጼ ቴዎድሮስ
(ከጉዮም ለዊን መጽሐፍ)

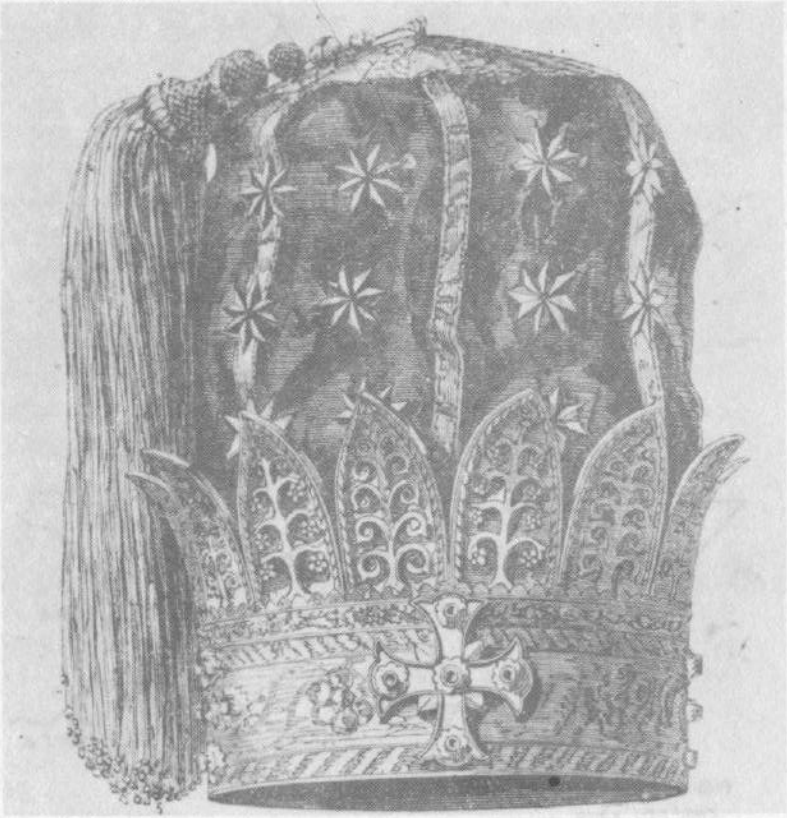

የዐጼ ቴዎድሮስ ዘውድ
(ከርዝዙ አክቶን መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ የማዕከላዊ መንግሥትን ለማጠናከር የተጓዙባቸውን አውራጃዎች የሚያሳይ ካርታ

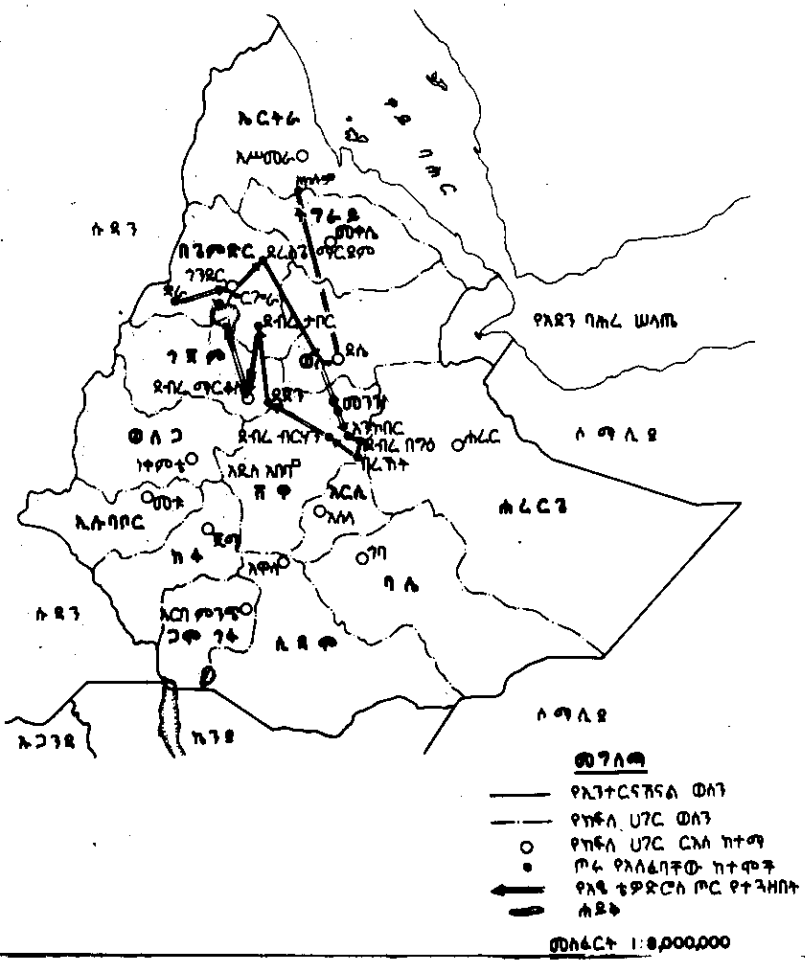
ኤርትራ
ሱዳን
ጎንደር
ጎጃም
ወሎ
ሸዋ
ሐረርጌ
ባሌ
ሲዳሞ
ከፋ
ኢሉባቦር
ጋሞ ጎፋ
ኬንያ
ኢጋንዳ
ሶማሊያ
የአደን ባሕረ ሠላጤ
መግለጫ
የኢንተርናሽናል ወሰን
የክፍለ ሀገር ወሰን
የክፍለ ሀገር ርእሰ ከተማ
ጦሩ የአለፈባቸው ከተሞች
የዐፄ ቴዎድሮስ ጦር የተጓዘበት ሐይቅ
መለስተኛ ፡ ፡ ፡

ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት

የሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ላይ ያደረገችው ተጽዕኖ — ዐፄ ቴዎድሮስና ጳጳሱ አቡነ ሰላማ በኢትዮጵያ ባሉት የካቶሊክ ሚሲዮን መሪዎች ላይ ያደረጉት ተቃውሞ — በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የጸጉች ውድቀት ፣ የካሬዎች ማንሠራፋት ።

የኢትዮጵያ አቅዋም ከነጻነቷ ፣ ከክብሯና ከመጠነኛ ሥልጣኔዋ አንጻር ሲታይና ሲመረመር አስቸጋሪ ሁኔታ ላይ እንደ ምትገኝ ግልጽ ነው ። በዘር ረገድ ፍጹም አፍሪካዊ ወይም ኩሻዊ ፣ አለዚያም በሙሉ ሴማዊ ሳትሆን ከዚህም ፣ ከዚያም ደብለቅለቅ አድርጋ በአብዛኛው የቀለም ጠይምነት ያለው የዘር ህልውና የያዘች አገር ነች ። አቀማመጧም በአፍሪካ ቀንድ ሆኖ በሙሉ ከአፍሪካ መካከል ወይም ከመካከለኛው ምሥራቅ ሳትገባ ፣ በዚሁ የተነሣ ዘርና ሥልጣኔዋን ከሁለቱም ወገን ደበላልቃ ፣ ለሁለቱ ነገዶች መገናኛና መተላለፊያ ጭምር ሆና ለራሷ የተቀላቀለ ዘር ፈጥራለች ።

በኢትዮጵያ ነገሥታቱ የክርስትና ሃይማኖት ተከታዮች ሲሆኑ ፣ በአገሪቱ ውስጥ የክርስትናና የእስልምና ተከታዮች ፣ እንዲሁም ታዋቂ ሃይማኖት የሌላቸው ወገኖች የሚገኙባት ነች ። አጐራባቾቿ ደግሞ የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮችና የታወቀ ሃይማኖት የሌላቸው ናቸው ። በክርስቲያንነቷ ደግሞ ፣ በፕሮቴስታንት ወይም በአድቬንቲስት ከሚያምኑት ከአንግሉ ሳክሶኖች (እንግሊዝ ፣ ጀርመን) ጋር እንዳይስማሙ ፣ በካቶሊክ ሃይማኖት በሚያምኑት የላቲን ዘሮች (ፈረንሣይ ፣ ፖርቱጋል ፣ እስፔን ፣ ጣሊያን.....) እንዳይደገፉ የነርሱ የክርስትና እምነት ለየት ብሎ ከእስክንድርያ ቤተክርስቲያን የሠረፀው ፣ «የክርስቶስ አምላክነቱና ሰውነቱ በፍጹም ተዋሕዶው አንድ ሆነዋል» የሚለው ፈረንጆቹ (Monophisism) ብለው የሠየሙት ተዋሕዶ ሃይማኖት ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን በክርስቶስ ሁለት የተለያየ ሰውነታዊና መለኮታዊ ባሕርይ አለው ከሚሉት ከካቶሊክ አገሮች በጠብ ትለያይና በጸድቃን ፣ በሰማዕታት አማላጅነት በመኖር ከነርሱ ጋር ትስማማለች ። ከነርሱ ጋር በዚህ በመጨረሻው መሥመር ብቻ ስትስማማ ፣ 'ጸድቃንና ሰማዕታት ያማልዳሉ' በማለቷ መንግሥተ ሰማያት የሚገባው በበጎ ሥራ ወይም በክርስቶስ ደም ብቻ ነው ከሚሉት ከፕሮቴስታንት አገሮች ጋር ትፃረራለች ። ስለዚህም ለነዚህ «ፀረ ማርያም» የሚል የቅጽል ስም ሰጥታቸዋለች ። በክርስቶስ ባሕርይና በአማላጅነቱ ጉዳይ በጣም ከምትቀርባቸው ከግሪክ አብያተ ክርስቲያን ጋር እንኳን ሙሉ ኅብረት እንዳይገኝ ፣ እነርሱ መንፈስ ቅዱስ ከአብ ይሠርፃል ሲሉ እርሷ በአብና በወልድ መካከል የስም ልዩነት እንጂ ፣ የትግባር ልዩነት ስለሌለ መንፈስ ቅዱስ ከአብም ከወልድም ይሠርፃል ትላለች ። ሁሉም አስታራቂውን አሳብ እየሸሹ የየራሳቸውን አባባል የሚደግፍና ሊያ ፋጃቸው የሚችል ጥቅስ ከመጽሐፍ ቅዱስ አያጡም ። የዚህም ጉዳይ ከልማትም ፣ ከኢኮኖሚና ከኢንዱስትሪ የበለጠ አሳሳቢና አከራካሪ ሆኖ የቆየበት ዘመን እጅግ ረዥም ነበር ።

በሥልጣኔም ረገድ ፣ ነገሥታቱ አንድ ጊዜ የያዝነው አሮጌ ውና መጽሐፍ ቅዱሳዊው ሥልጣኔ ለዘለቄታ ይበቃናል በሚል የግትርነት እምነት ስለጸኑ ፣ ረዥሙን የነጸነት ዘመን ያለዘመ ናዊ ሥልጣኔ እንድታሳልፍ አገሪቱ ተገድዳለች ። በሃይማኖት ሰበብ ከራቀቻቸው ከአውሮፓ አገሮች ሥልጣኔን በመቅሰም ለልማትና ለዕድገት በፍጹም ሳትጠቀምበት ስለ ኖረች ፣ አሁን በቅኝ አገዛዝ ቀንበር ሥር ከነበሩት ከአፍሪካዎቹ አገሮች የኢኮ ኖሚና የኢንዱስትሪ ፣ በጠቅላላው የትምህርትና የሥልጣኔ አቅም ጋር ሲመዛዘን ተመሳስሎ ከምሥራቆቹ አንሶ ይገኛል ። ስለዚህ ረዥሙ የነጸነት ዘመን ፣ ለትምህትና ለኩራት ካልሆነ በቀር ፣ የሚጨበጥ የሥልጣኔ ጥቅም እንዳልሰጠና ሁኔታው ኢትዮጵያን ኋላቀር አገር እንዳደረጋት አይካድም ። ነገር ግን «ኩራት ራት ነው» ይባላልና በቅኝ ገዥዎች ተይዞ በዝቅተኛ ደረጃ ሥልጣኔ ከማግኘት ፣ የራስን ነዋሪ ባህል እንደ ያዙ በነጸነት መኖሩ የበለጠ የሚያኮራ ነው ያሰኛል ።

አሁን ግን ፣ በዚህ ምዕራፍ ለማመልከት የተነሣነው ፣ ከኢ ትዮጵያ ተዋሕዶ ሃይማኖት የሚፃረረው የሮማ የካቶሊክ ቤተ

ክርስቲያን ፣ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ ከሚያደርገው ተጽእኖ የተነሣ ፣ ባፄ ቴዎድሮስ ጊዜ የተቀሰቀሰውን የሃይማ ኖት ውዝግብ ነው ።

በአምስተኛው መቶ ምዕት በኬልቄዶኑ ጉባኤ ከክርስቶስ በሁለትና ባንድ ባሕርይ ልዩነት የተነሣ ፣ የሮማ የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያንና የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን በጠብ ከተለያዩ ወዲህ የሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ፣ የኢትዮጵያን ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ፕንጥላ ወደ ራሷ ለማድረግ በየዘ መኑ ያልተቆጠበ ጥረት አድርጋለች ።

በ16ኛው መቶ ዓመት ላይ በቱርኮችና በወረቦች የተደገፈው አህመድ ኢብን ኢብራሂም እልቂት በፈጸመበት ዘመን(1) ንጉሡ ልብነ ድንግል የፖርቱጋል ንጉሥን የጠየቁት ወታደራዊ እርዳታ በልጃቸው ባፄ ገላውዴዎስ ዘመን ደርሶ የግራኝ አህመድ ወረራ በፖርቱጋሎች ትብብር ከተደመሰሰ በኋላ ፣ የሮማ ቤተ ክርስቲ ያን ባለሥልጣኖች የፖርቱጋል መንግሥትን ተገን ይዘው ይህ መንግሥት ላደረገው ውለታ ዋጋ በመፈለግ ፣ የኢትዮጵያ ተዋ ሕዶ ቤተክርስቲያን ወደ ካቶሊክነት እንድትለወጥ እርዳታውን ባመጣው በጎን ቤርሙዴዝ አማካይነት አጥብቀው ያዙ ። ወጣቱ ገላውዴዎስም ምንም እንኳን የፖርቱጋል መንግሥት ያደረገውን ወታደራዊ እርዳታ ከፍተኛ ግምት ቢሰጡት ፣ በዚህ እርዳታ ምክንያት የሃይማኖት ለውጥ ቢያደርጉ ፣ በግራኝ ዘመን የነበረው ሁከት እንደሚመለስ በማመን ፣ የቤርሙዴዝን አሳብ ሳይቀበሉ ቀሩ ። በዚሁ ጠብና ክርክር ተፈጥሮ እርሱም በንዴት ወደ አገሩ በ1559 ዓ. ም. ከተመለሰ በኋላ በ1575 ዓ. ም. ሞት ። (2)

ቀጥሎም የሮማ ርእሰ ሊቃነ ጳጳስ ዩልዮስ 3ኛ እና የፖርቱ ጋል ንጉሥ ዮሐንስ ሦስተኛ ተመካክረው የቤርሙዴዝን አሳብ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ከርሱ በትምህርት የጠለቀ ፣ በክርክሩ ዘዴኛነት የታወቀው ሮድሪጎ ጐንዛሊስ ፣ ከርሱም ቀጥለው ከኢየሱሳውያን ማኅበር (Jesuites) እነአንድሪያ ኦቪ ዮዶ ተመርጠው መጡ ። እነዚህም በ1557 ዓ. ም. መጥተው

1 1519 — 1533 ዓ. ም.
2 HISTOIRE DU CHRISTIANISM - LA CROZE P. 153 - 154

መልካም መስተንግዶ ከተቀበሉ በኋላ፥ ኢትዮጵያ ወደ ካቶሊክ ነት እንድትለወጥ ላቀረቡት ልዩ ልዩ ጥያቄና ክርክር ንጉሡም ፥ ሊቃውንቱም የሚገባ መልስ እየሰጡ ሳይቀበሉዋቸው ቀሩ ። ዐፄ ገላውዴዎስ ባንድ ወገን በምጥዋ በኩል ቱርኮች ስለ ተነሡና በሌላው ወገን እነዚህ ሚስዮናውያን በሚያቀርቡት ክርክር መካ ከል ተቸግረው እንደ ነበረ ታሪክ ነገሥት በደንብ መዝግቦት ይገኛል ።(1)

ነገር ግን ፥ እነዚሁ የኢየሱሳውያን ማኅበር አባሎች ባንድ ጊዜ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ለሮማ ቤተ ክርስ ቲያን ተገዥ የማድረጉ ነገር ቢስትም ፥ ባለፈው የፖርቱጋል ንጉሥ ባደረገው ውለታ ምክንያት በኢትዮጵያ ተቀምጠው እን ዲያስተምሩ ስለ ተፈቀደላቸው ፥ እነርሱም በኢትዮጵያ ተቀም ጠው እያደር በዘዴም፥ በስብከትም ሃይማኖታቸውን ሲያስፋፉ ቆዩ ። አሳባቸውም በመጨረሻ ባፄ ሱስንዮስ ጊዜ (1599—1624) ግቡን ለመምታት ቀረበ ።

አልፎንሱ ሜንዴዝ የሚባለው የኢየሱሳውያኑ ሹም ፥ ያፄ ሱስንዮስን ባለሟልነት እያደር በማግኘት ኢትዮጵያም ካቶሊክ ብትሆን የምታገኘውን አውሮፓዊ እርዳታ እያመለከተ ፥ በመጨ ረሻ ንጉሡ ራሳቸው የካቶሊክን ሃይማኖት መቀበላቸውን አስታ ውቀው ሕዝቡም የርሳቸውን አርአያ እንዲከተል ዐወጁ ። ቅጣት የፈራው ፥ ሹመትና ባለሟልነት ያማረው ሲቀበል ፥ የቀረው መኳንንትና ካህናት ከነሕዝቡ እምቢ ስላለ ባገር ውስጥ ከፍ ያለ ጦርነትና ሁከት ተነሣ ። የገዛ እንደራሴያቸውና አማቻቸው ራስ ዩልዮስ ፥ የልጃቸው የወይዘሮ መለኮታዊት ባል ፥ ከአቡኑ ከአባ ስምኦን ጋር በጦርነቱ ላይ ሞተ ።(2) ከነዚህም ጋር ብዙ ሕዝብ ለንጉሡ ታዛዥ በሆነው ወታደር እየተመታ አለቀ ።

በመጨረሻም ፥ የሕዝብን አነሣሥ በጦር ኃይል መደምሰስ አስቸጋሪ ስለሆነ እርሳቸውም ከዚህ የሃይማኖት ለውጥ የተነሣ ፥

1 ወበውእቱ መዋዕል ሀለወ ውእቱ ንጉሥ ገላውዴዎስ ማዕከለ ክልኤቱ ፈያት ፥ እምለፈ ይትዋስአሙ ለማዕምራን አፍርንጅ..... ወእም ካልዕትኒ ለፈ ኮነ ሀልወ እንዘ ይመክር በዘይፀብአሙ ለወ ንድ ዘውእቶሙ ትርኩ (ቱርክ) ያፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል ጉንዘልማን ያሳተመው ገጽ 63—65

2 CHRONACA DE SUSENIOS - PEREIRA CHAP. 47, p, 165-166

ሁከቱም ወጣ ውረዱም ስለ አዳከማቸው ፥ ሕዝቡን አሸንፈው የባዕዱን ሃይማኖት በማስገባት ፋንታ ራሳቸው ተሸንፈው «ፋሲል ይንገሥ ፤ ሃይማኖት ይመለስ» የሚል ቃል ወርውረው ብዙም ጊዜ ሳይቆዩ ፥ በ1625 ዓ. ም. በታኅሣሥ ወር ዐርፈው ልጃቸው ፋሲል ስመ መንግሥታቸው ዓለም ሰገድ ተብሎ ነገሡ ።(1) በዚህም ጊዜ ባፄ ፋሲል ዘመነ መንግሥት ደግሞ አጥቂና ተጠቂ ሥፍራ ለሥፍራ ተለዋውጠው በያለበት የተደ በቁት የካቶሊክ ሚሲዮናውያን እየተያዙ በስቅላትና አንገት በመቆረጥ ተቀጡ ።

የሮማ ቤተ ክርስቲያን ዋናው ዓላማ ፥ መንግሥታት የአፍ ሪካን ክፍለ አህጉር ለቅኝነት እንደሚፈልጉ ሁሉ ፥ በዚሁ መሥ መር ታላቂቱ ገናናይቱ የሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያንም ኢት ዮጵያን በግዛቷ ለማስገባት ነው ። ለዚህ ዓላማ ደግሞ ዜጎችን ለመሳብ የሚያስችላት የኢኮኖሚም ፥ የትምህርትም ፥ የሥልጣ ኔም አቅዋም አላት ። የፕሮቴስታንት መልእክተኞች በርሷ ጐን የርሷን እርምጃ የሚፃረሩ እንግሊዞቹና ጀርመኖቹ በኢት ዮጵያ ለስብከት ባይጠሩም ፥ ከሁለቱም እያያዝ የካቶሊኮቹ በርታ ይላል ።

ከእስክንድርያ ፥ እንድርያስ የሚባሉት ወጣት አቡነ ሰላማ በሚል ሥያሜ ተቀብተው ፥ ጳጳስ ሆነው ፥ በደጃች ውቤ ጊዜ (1834) መጡ ። ውቤ ከተሸነፉ ወዲህና ዐፄ ቴዎድሮስን ባነገ ሡበት ሰዓት የካቶሊክ ሚሲዮን በኢትዮጵያ በሰሜናዊ ክፍል በምጥዋ ፥ በአካለ ጉዛይ ፥ በሌላውም በአማራው አገር በመስፋ ፋት ላይ በሚገኝበት ሰዓት ፥ አቡነ ሰላማና ዐፄ ቴዎድሮስ የካቶ ሊክ ሃይማኖት መስፋፋት የኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖትን እን ዳያዳክመው በመሥጋት ፥ ይኸን ከውጭ አገር በተለይ ከፈረንጆች የመነጨውን ሃይማኖት ለመቃወም ጎብረት አደረጉ ።

በዚህም ላይ ወደፊት በሚገኘው ምዕራፍ በአባ ያዕቆብና በእነአባ እምነቱ ጐትጓችነት ደጃች ንጉሤ ከኢትዮጵያ መሬት ቆርጠው ለፈረንሣይና ለሣርዴኛው መንግሥት ሊሰጡ ፥ እነዚ ህም ሁለት መንግሥታት ንጉሤን በመደገፍ በቴዎድሮስ እግር

1 የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ተ. ጸ. መ. ገጽ 138—146

ለማንገሥና ንጉሤም የካቶሊክን ሃይማኖት በፋንታቸው እንዲ ደግፉና እንደ ልብ ለማስፋፋት እንዲረዱ ታቅዶ የነበረው አሳብ እንደ ምን እንደ ከሸፈ እናነባለን ።

አሁንም ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መሳፍንትን ሽረው በመን ገሥ ፡ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም እንዳሰቡ የሃይ ማኖቱንም ነገር ከአባ ሰላማ ጋር በመተባበር የውጭ አገር ሚሲዮንን በተቃወሙ ቁጥር ፡ ቆንሲሎቹ እነለዣን የዜጐቻች ንን መብት እንጠብቃለን በሚል ሰበብ ከንጉሡ ጋር ከረር ያለ ክርክር ይፈጥሩ እንደ ነበረ ግልጽ ነው ። በዚህም ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ፡ «አወን ዘዴያችሁን ዐውቀዋለሁ ። በመጀመሪያ ሚሲ ዮኖች ይመጣሉ ፡ ቀጥለው እነሱን የሚጠብቁ ቆንሲሎች ፡ በመጨረሻም ወታደር ይመጣል» አሉ ይባላል ።(1) አባባላቸው ትክክል ነው ።

ስለዚህ ለሌሎቹ መረዳዎች ፡ በከፋና በጉድሩ ያሉትን እነአባ ግስያስን እነሊዎን ዲዛንቫንሸርን መቃወም ቢያቅታቸውም በቅርቡ በትግራይ ፡ በትግረና በበጌምድር ይኸንኑ ካቶሊካዊ ሃይማኖት በማስፋፋት ላይ የሚገኘውን ፡ አበሾች አባ ያዕቆብ ፡ ፈረንጆች ደግሞ ሞንሲኜር ደ. ቼኮቢስ የሚሉትን «ክርስቲያን ነኝ ካልክ የኢትዮጵያን ሃይማኖት ይዘህ ተቀመጥ ። አለዚያ አገሬን ለቀህ ውጣ» አሉት ። እርሱ ግን ፡ በዚህ ምክንያት መታ ሰሩንም ፡ መጉላላቱንም እንደ ጽድቅ ስለ ቁጠረውና ከታዘዘ ወዲህ እርሱም ፡ ጭፍሮቹም ባገር ላይ ስለ ተገኙ ታሰሩ ። በኋላ እርሱ የውጭ አገር ሰው በመሆኑ በግዴታ ካገር እንዲወጣ ሲገደድ ፡ ያገር ተወላጆቹ እነአባ ገብረሚካኤል እስራት ተፈር ዶባቸው በእስራት ላይ እንዳሉ ሞቱ ። (2)

በዚህ ዐይነት ፡ ባለፈው በነደጃች ንጉሤ ሰበብ ወደ ፖለቲካ እየገቡ ያወኩዋቸውን የፈረንሣይና የኢጣልያ ካቶሊኮች አበክ ረው ሲቃወሙ ፡ የፕሮቴስታንት ሚሲዮንን የሚመሩት እንግ ሊዞችና ጀርመኖች ግን ፡ የርሳቸው ረዳትና አማካሪ በመሆን ባገር ጉዳይ ገብቶ ላለመገኘት ለጊዜው ጥንቃቄ ስላደረጉ ፡

1 HISTOIRE POL. J.B. COULBEAUX P. 444
2 Vers La Lumiére.....J.B. Coulbeaux Chapitre..... XVI-XVII pp. 184-196 209-222.

ከነዚህም ጋር በፊተኛው ጊዜ የእንግሊዙ ቆንሲል ፕሎውዴን ፡ የእንግሊዙ ዜጋ ቤል (ዮሐንስ) የርሳቸው አገልጋዮች ሆነው ስለ ተገኙ ፡ የካቶሊኮችን ያህል ፕሮቴስታንቶቹን አልተቃወሟ ቸውም ።

እንደዚሁም ዐፄ ቴዎድሮስና አባ ሰላማ ፡ በኢትዮጵያ ተዋ ሕዶ ቤተ ክርስቲያን ያለውን የቅባቶችና የጳጋዎችን ልዩነት ወደ አንድ የካራዎች መሥመር ለማግባት የኃይል እርምጃ ወስ ደዋል ። የክርስትናን ጉራ በኢትዮጵያ ሳይቀር የከፋፈለው ያው የክርስቶስ የአምላክነቱና የሰውነቱ ባሕርይ ነው ። ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እንደ እናት የምትቈጠረው የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን እምነት 'አምላክ (ወልድ) በመንፈስ ቅዱስ ሥራ ከማርያም ከሥጋዋ ሥጋ ፡ ከነፍሷ ነፍስ ወስዶ ፡ ፍጹም አም ላክ ፡ ፍጹም ሰው ሆኖ ፡ አምላክነቱና ሰውነቱ በፍጹም ተዋሕዶ አንድ ሆኗል ፤ በሁለት ባሕርይ ከከፈልነው አምላክነት ያልተ ዋሐደው ሥጋና ደም ለዓለም ቤዛ አይሆንም' የሚል ሲሆን ፡ ይኸም የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን እምና የተቀ በለችው ነው ።

ይኸንንም እምነት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከእስክን ድርያ ወርሳ ከመቀበል ጋር ክርስቶስ ከዓለም ፍጥረት በፊት ከአ ግዚአብሔር አብ ፡ ከዓለም ፍጥረት በኋላ ከማርያም በመወ ለዱ ፡ «ወልደ አብ ወልደ ማርያም ፡ ሁለት ልደት» ብላ ክርስቶስ በተዋሕዶ የአብ የባሕርይ ልጅ መሆኑን ታምናለች ።

በዚህ መካከል ፡ ያንድ ክፍል የቤተ ክህነት አባሎች የክር ስቶስን አምላክነቱንና ከማርያም መወለዱን ሳይክዱ ፡ በሰውነታዊ ሥጋው የአምላክ ልጅ የሆነው በባሕርይ ሳይሆን በጸጋና በጥም ቀት ነው ፤ እኛ በጥምቀት ክርስትናን ተቀብለን የእግዚአብሔር ቤተሰብ እንደሆንን ፡ ክርስቶስም ከተወለደ ወዲህ ሠላሳ ዓመት ሙሉ ማን መሆኑ ሳይታወቅ ሲያስተምር ኖሮ ፡ በመጨረሻ ሲጠ መቅ ነው የእግዚአብሔር ልጅ መሆኑ የታወቀው ።(1) የእግዚ አብሔር አብ ልጅነቱም በጸጋ ይኸውም ማለት የፈቃድ ስጦታ እንጂ ፡ እግዚአብሔር በአምላክነት ባሕርዩ ሥጋ ለባሲን አይ ወልድም ። ስለዚህም ክርስቶስ ከአብና ከማርያም ሁለት ጊዜ ከተወለደ ወዲህ ፡ አሁን በጥምቀቱ የጸጋ ልጅነቱን ስላወቅነው

1 የማቴዎስ ወንጌል ምዕ. 3/13 —17 ፡ የማር. ወንጌል ምዕ. 1/9- 11

ጥምቀቱ እንደ ሦስተኛ ልደቱ ይቈጠራል ስላሉ የዚህ ክፍል አማኞች የጸጋ ልጆች ፣ አንዳንድ ጊዜም ሦስት ልደቶች ይባላሉ ። እነዚህም በርክተው ፣ ተስፋፍተው የተገኙት በሸዋ በተለይ በሣህለ ሥላሴ ከተማ በአንኮበር ነው ። ዐልፎ ፣ ዐልፎ በሌላውም ክፍለ ሀገር ይገኛሉ ።

እንደዚሁም የክርስቶስ ሰውነት ፣ የአምላክነት ባሕርይ የተቀበለው በመቀባት ነው ። ለዚህም ምስክሩ ክርስቶስ ትምህርቱን በጀመረበት ወቅት የኢሳይያስን መጽሐፍ ከፍቶ ፣ «የጌታ መንፈስ በኔ ላይ ነው ። ለድሆች ወንጌልን እሰብክ ዘንድ ቀብቶኛል» ብሎ የአምላክነት ሥራውን የገለጠው ፣ ከዚህ ቅብዓት በኋላ ነው በማለት ይኸን አባባል በጽሑፍ እያስፋፉ ሦስተኛ የእምነት ጐራ ፈጥረዋል ። እነሱም ቅባቶች ይባላሉ ። እነዚህም አብዛኛዎቹ ጐጃም በደብረ ወርቅ ደብር ነው የሚገኙት ።(1)

የዚህም የሦስት ክፍል እምነት ተከታዮች በጐንደር ዘመነ መንግሥት በየጊዜው ካህናቱ ጉባኤ ይዘርጋልን ፣ አከራክሩን እያሉ ነገሥታቱን እየጠየቁ ብዙ ጊዜ ጉዳዩ ሲያፋጅና ሲያዋጋ ኖሯል ።(2) አሁንም አባ ሰላማ ከመጡ ወዲህ ይኸው የአሳብ ልዩነት እያመረቀዘ ፣ የጸጋና የቅባቶቹ ወገኖች አቡኑን እየተቃወሙ ቆይተው ነበር ። ብዙዎችም ያንኮበር ታላላቅ ሊቃውንት እነ አለቃ ኪዳነ ወልድ ፣ እነ አለቃ ገብረ ክርስቶስ በአንኮበር የጸጋ ዎቹን የነአለቃ ሥነ ጊዮርጊስን ፣ የነአለቃ ተክለ ጽዮንን መስፋፋት ፣ የነገሥታቱን ወደ ጸጋዎች ማዘንበል እያዩ ፣ እየተበሳጩ አገራቸውን ሸዋን እየለቀቁ ወደ ቤጌምድር ፣ ወደ ጐጃም ፣ ወደ ትግራይ እየተሰደዱ ይኖሩ ነበርና አሁን ዐፄ ቴዎድሮስና አቡነ ሰላማ በጎብረት ጸጋዎችን ለመደምሰስ ካራዎች የሚባሉትን ፣ ክርስቶስ በሰውነቱ ጭምር የባሕርይ አምላክ ነው የሚሉትን ለማጠንከር ወደሸዋ የመጡ ጊዜ ፣ ቴዎድሮስ በበኩላቸው በሥጋዊ ረገድ የተዋጋቸውን ሲቀጡ ፣ አቡኑም በእነ አለቃ ኪዳነ ወልድ እየተመሩ ጸጋዎችን እየጠቆሙ አስደብድበዋል ። ንጉሡና አባ ሰላማ በመጨረሻ እስኪጣሉ ድረስ በሸዋ ግዛታቸው ተዋሕዶ ሃይማኖትን በሚገባ እንደ አጸኑ ወደፊት በዝርዝር እናነባለን ።

1 የሉቃስ ወንጌል ምዕ. 4/16 — 20 ፣ ግብረ ሐዋርያት 4/27.10/38
2 Annales Iohannis I Iyasu et Bakaffa pp. 86-87, 91-96.

ምዕራፍ ዐሥራ አራት

ከንግሥ በኋላ ፣ የወሎ ዘመቻ

ዐፄ ቴዎድሮስ ከነገሡ በኋላ እዚያው ደረስጌ (ደብር ስጌ) እንዳሉ ፣ የዘመኑ ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ከዚህ የሚከተለውን ዐዋጅ ማናገራቸውን ያመለክታሉ ። «አራሽ እረስ ፣ የወንድ መኳንን ፣ የሴት ወይዘሮ ፣ ባለ ጉልት ባለርስት እየአባትህ ፣ (የአባትህን) ሰጥቼአለሁ ፤ ነጋዴም ነግድ ፤ በትቀማህበት ደንጊያ ዶርድረህ ወደኔ ና (ላቤቴታ) ። ተወኝ ሌባ ፤ ተወኝ ወንበዴ ። ግባ ፤ እቀማለሁ ፣ አሠርቃለሁ ብትል ለአካልህ እዘንለት ። አይዞህ ደሃ ፤ አይዞህ ወታደር ፤ ደስ ይበልህ ፤ መጥቼልሃለሁ (ነግሼልሃለሁ) ። የኢያሱ ይብቃ»(1)

ከሥርዓተ ንግሡ በኋላ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ አገር አቀናለሁ ብለው ወደሸዋ ሲዘምቱ(2) አቡነ ሰላማም ሃይማኖት አቀናለሁ በሚል አብረው ሔዱ ። አቡነ ሰላማ ወደሸዋ ሔደን ሃይማኖት እናቅና የሚሉት ፣ አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ ከራስ ዐሊ ጋር ጐንደር በነበሩበትና ተዋሕዶ ሃይማኖትን ለማጽናት በሚያስተምሩበት ሰዓት ፣ ከጐንደርና ከሸዋ ሊቃውንት የጸጋው ክፍል ተቃውሟቸው ዛሬ እሑድ ስለሆነ ፣ ትተናቸው ነገ ሰኞ ይወጣሉ ቢባል እንደ ጋኔን ተቆጥረው ክርስቶስ በሰንበት አጋንንትን አውጥቷል ብለው ያንኑለት ከተሸሸጉበት ከገብርኤል ገዳምና ከበዓታቸው የተባረሩትን አስበው ፣ በአባረሩዋቸው የሸዋ ሊቃውንት ላይ ለመበቀል ያሰቡ ይመስላል ። ደግሞ በሸዋ ለተዋሕዶ ሃይማኖት ከፍተኛ

1 ፋዜላ..... ገጽ 12 ። የኢያሱ ይብቃ ማለት ፣ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ከ1674 እስከ 1699 ዓ. ም. በጐንደር የነገሡ የኢትዮጵያ ታላቅ ንጉሠ ነገሥት ናቸው ። በዘመናቸው ስለ መሬት ሥሪት ፣ ስለ ንግድ መስፋፋት ፣ ስለ ቀረጥ ልዩ ልዩ ድንጋጌ አውጥተው ስለ ነበረ ፣ እርሳቸው በዐዋጅ የደነገጉት ይርጋ ማለት ነው ።
2 ገጽ 10 — 11

ቅናት ያላቸው አለቃ ኪዳነ ወልድ በንጉሥ ማህለ ሥላሴ ዘመን በጸጋዎች እጥቂነት ካገራቸው ከሸዋ ካለቃ ገብረ ክርስቶስ ጋር ተሰደው በዚህ ጊዜ ቤገምድርና ትግራይ ይኖሩ ነበር ። አሁን ዐፄ ቴዎድሮስና አቡነ ሰላማ በኅብረት ሲጋደሉ የኖሩበትን ተዋሕዶ ሃይማኖት ስላጸኑላቸው ፣ የልባቸው ደርሶ እነርሱን እየ መሩ ወደሸዋ ለመውሰድና እርሳቸውም በበኩላቸው ጠላቶቻቸ ውን የጸጋ ልጆችን በንጉሡ ሰይፍ ፣ በጸጸሉ ውግዘት አማካይነት በማስቀጣት ለመበቀል ሳይቸኩሉ አልቀረም ።

ስለዚህ ንጉሡና ጸጸሉ ግራና ቀኝ ሆነው ፣ ሦስተኛ ዕጨ ጌውን ዕጨጌ ወልደ ማርያምን ጨምረው ፣ ሥርዓተ መንግሥ ትና ሥርዓተ ክህነት አጣምረው በማስማማት ሦስቱም በኅብረት በመጓዝ ከደብረ ታቦር በጨጨሆ በኩል አድርገው ወደ የጁ ፣ ከዚያም ወደ ወልድያ ሔዱ ። የዕጨጌ ወልደማርያም አገር ዋል ድባ ስለ ነበረ ፣ የአካባቢውን ሕዝብ ለማስተባበር ሳያግዝ አል ቀረም ። በዚህም በሚዘዋወሩባቸው አውራጃዎች እሽ ብሎ አምኖ ለገባው ንጉሡ ሹመትና ማዛት እየሰጡ ፣ እምቢ ያለውን በመቅጣት ወይም በማሳደድ ላይ ሳሉ ፣ በዚሁ ጊዜ ባልጋዳ አር አያ ከትግራይ ግብር ይዘው መጥተው ተገናኙ ። ዳሩ ግን ፣ ከቀ ድሞ ዝምሮ የራስ ወልደ ሥላሴ ወገንና የደጃች ሰባ ጋዲስ ልጅ ደጃች ካሣ በክዳት ባልጋዳ አርአያን ከሰው ስለ ነበረ ፣ ምንም ነገሩ ከጉዞ ላይ ሆኖ ባይጣራ ፣ ንጉሡ ባልጋዳ አርአያን አስረው የትግራይን ማዛት ለከሳሹ ለደጃች ካሣ ሰባጋ ዲስ ሰጥተው ከዋልድባ ጉዞአቸውን ወደ ወሎ አመሩ ።

በጉዞ ሳሉ ፣ ከጨጨሆ እስከ ሸዋ ድንበር የሚገዙት ወይ ዘሮ ወርቂት የሚባሉ የሴት ባላባት አሉ ፤ እርሳቸውም የይማም ዐመዴ ዐሊ እናት ናቸው ። እኝህም ሴት ወደፊት ፣ እንግሊዞች በሚመጡበት ዘመን ፣ ብዙ ጊዜ በየምክንያቱ ከወይዘሮ መስተ ዋት ጋር ስማቸው ተነሥቶ ይገኛል ። ምሥራቅ ወሎ የወርቂት ሲሆን ፣ ምዕራቡን ወሎና የመቅደላን አካባቢ የሚገዙት ወይዘሮ መስተዋት የሚባሉ የአባ ዋጠው (ራስ ኃይለ ማርያም) እናት ናቸው ። ሁለቱም ከላይ የይማም (የደጃዝማች) ሊበን ልጆች ቢሆኑም የማዛት ባላንጣነታቸው የከረረ ነው ። እነዚህም የሴት ባላባቶች ትውልዳቸው የመሳፍንቱ የነራስ ዐሊ ፣ የእነእቴጌ መነን የሆነው የወሎና የየጁ ፣ የወረሼህ ቤት ነው ።

ቴዎድሮስ በወልድያ ፣ በደላንታ በነበሩበት ሰዓት ወርቂት በገረገራ ያሉትን ክርስቲያኖችን ፈጀች ፤ ቤተ ክርስቲያኑንም አቃጠለች የሚሉ ወሬ ሰሙ ። እነዚህም ባላባቶች እንዲገቡ አስ ቀድመው ተጠይቀው እምቢታቸውን አስታውቀዋል ። ስለዚህ ዐፄ ቴዎድሮስ በግሥጋሤ የወርቂትን አገር ለመምታት በሚጓ ዙበት ጊዜ ፣ «እህል ዘርፈህ ብላ ፤ ልብስና ቁም (ከብት) አት ንካ» ብለው ለጦር ሠራዊታቸው አስጠነቀቁ ። ከወታደሩ ግን ፣ አንዳንዱ ከትእዛዝ ውጭ ከቆመው የባላገር ከብት እየዘረፈ አርዶ መብላቱን ባወቁ ጊዜ ፣ «ወታደር ፣ የደሃውን ገንዘብ እንዳረድ ኸው ባንተም እግዚአብሔር አለ» ብለው ተቆጡ ።

እዚህ ላይ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ከቀድሞ ዝምሮ ይመጙት እንደ ነበረው የመሳፍንት አገዛዝ ወድቆ ፣ የዘውዱ ሥልጣን በእጃ ቸው ገብቶ ጸጸሉ ፣ ዕጨጌው ፣ የአማራውና የትግሬው መሳፍንት በጉናቸው በቆሙበት በአሁኑ ሰዓት በተለይ 'መጣሁልህ' ብለው ባወጁለት በገዛ ወታደራቸው ላይ እምብዛም እጃቸው ለቅጣት ያልቸኮለ ይመስላል ። ዳሩ ግን ፣ በደላንታ ተጉዘው በሽሎ ወንዝ በደረሱ ጊዜ አሁንም ወታደሩ ያለ ትእዛዝ ወደ ባላገር ገብቶ መግደልና መዝረፍ ሲዝምር ፣ ነዋሪው የኦሮሞ ሕዝብ እየተከላከለ ብዙ ወታደር ገድሎ የተረፈው እየሸሸ መምጣቱን ሲያዩ ፣ «ድሮ ውንስ ማን ውረሩ አላችሁ? ከወረራችሁስ እንዴት ሸሻችሁ?» በማለት ይመስላል እነዚሁኑ እየሸሹ የተመለሱትን አሲዘው አንድ እጃቸውንና አንድ እግራቸውን በማስቆረጥ ቀጡዋቸው ።(1)

ንጉሡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሐምሌ ወር 1847 ዓ. ም. በወሎ ፣ በተለይ ወረሂመኑ በደረሱ ጊዜ ፣ በዚያ ስለ ተደረገው ጦርነት ከመተረካቸው በፊት አለቃ ዘነብ ፣ «.....ወረሂመኑ ፣ አሞራ ገደል ከሚባለው አገር ፣ አንድ ቃልቻ ነበረ ። ስሙም ሼህ ያሲን ይባላል ። ይኸንን ንጉሥ አላስመጣውም ብሎ ወዳጃ ያዘ ።(*) ሦስት ቀን በሆነ ጊዜ ፣ «መልአክ ከምድር እስከ ሰማይ የሚደርስ ጦር ይዞ ፣ 'ለሁሉ መቅጫ ያወረደውን (ቴዎድሮስን) ግደልልኝ አልህ?..... አሁን ከምድር ጋር በሰፋሁህ!' ብሎ አስፈራራኝ»

---

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 19 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 8 — 9

* ወዳጃ ያዘ ማለት ጣት እየታኘክ ፣ ቡና እየተፈላ ስለ አንድ ጉዳይ ከንዋኔ በጸሎት ፣ በስግደት አምላክን ሲለምኑ ማደር ነው ።

በማለት .....በነጋውም (ሲነጋ) መቅደላ ወጥቶ ወይዘሮ ወርቂትን «አንቺም ሽሺ! አልሆነልኝም ። እኔም ዛሬ ሌሊት ልሞት ነበር ። ይህ ሰው ከአላህ የተላከ ነው .....» ብሎ ለወርቂት መንገሩን ያመ ለክታሉ ።

አለቃ ዘነብ ፣ ይኸን አነጋገር ራሳቸው ከያሲን ወይም ከወር ቂት የሰሙት አይመስልም ። ወሬም ተዛምቶ ከሌላ ሰው የሰሙት ሊሆን ይችላል ። ምናልባትም የወይዘሮ ወርቂት ሽሽት ፣ በኋላም በሽፍትነት ቆይታ ፣ በመጨረሻ ተስፋ ቆርጣ በመግባት ልጇን ዐመዴ ዐሊን አቅርባ ንጉሡ ክርስትና እንዲያነሡት ያደረገችው ከዚህ በኋላ ይሆናል ። የሆነ ሆኖ ፣ እንደዚህ ያለው አባባል ቢታ መንም ፣ ባይታመንም ከታሪኩ ላይ እንደሚነበበው ፣ ቴዎድሮስ ወረሂሙኑ እንደ ገቡ ወርቂት ወደ አያታ ሸሽታ ከራስ ዐሊ ጋር ተደባልቃለች ማለት ነው ። በመቅደላ አምባ ቀርቶ የነበረው ዣን ጥራር (ዥንፕራር) (*) ዳጋላስ የሚባለው ጥቂት ተዋግቶ አሱም ሸሸ ። ቴዎድሮስም ለመቅደላ አምባ አደም ወዳጀን ሾመው ወደ አያታ ዐለፉ ።

ንጉሡ ከነሠራዊታቸው አያታ ሲደርሱ ፣ ራስ ዐሊና ወይ ዘሮ ወርቂት በሩቁ በመነጽር ሲያዩዋቸው በሁለቱም ልብ ድን ጋጤ እንደሚያድር የታወቀ ነው ። ቴዎድሮስም የነራስ ዐሊን ሰፈር በሩቁ አይተው ተራዛሚ ጠበንጃ ሲያስተኩሱ ፣ ጥይቷ ያን ዱን ሰው ለምድ ቆራርጣ አንድ ፈረስ በመታች ጊዜ ሁለቱም ተደናግጠው ወደ በረሃ ሸሹ ። ዐፄ ቴዎድሮስም የነዚህን ወደ በረሃ መሸሽ ካረጋገጡ በኋላ ወደ ለገጉራ መጡ ።

መቼም ኦሮሞም ቢሆን አማራ ፣ ትግራይም ቢሆን ትግሬ የኢትዮጵያ መስፍን ወይም መኳንን በውስጡ ጠበንጃና ጦር የያዘ ተከታይ ወታደር እስካለው ድረስ ፣ ጊዜ ላነሣው መስፍን ወይም ሌሎቹን መሳፍንት አሸንፎ ለነገሠው ንጉሥ በፋንታው ሳይዋጋና ሳይቆራቆስ አሜን ብሎ ገብቶ መገዛትና በሰላም መኖር አይወድም ። በቆየው ልማድ ይኸን ዐይነቱን ሰላማዊ አቅዋም

* ዥን ጥራር እስከ መጨረሻ ዘመን ድረስ የአምባሰል ባላባቶች የሚጠሩበት የማዕርግ ስማቸው ነው ።

እናትም ሚስትም አይወዱም ። ጭፍራም ይንቃል ። ዐፄ ቴዎ ድሮስ ዋናውን መስፍን ራስ ዐሊን ካሸነፉ በኋላ ፣ ለደጃች ውቤ «ከእንግዲህ ወዲያ የሚያደርጉት ጦርነት ለርስዎ አይረባምና ይግቡ» ብለው ቢልኩባቸው ፣ «አያ ምንኛ የጠገበ ነው ! ሳልዋጋ ይገባልኛል ብሎ ነው» ሲሉ የተደነቁትን እንብበናል ።

ልጃቸው ጓንጉል ደግሞ ፣ አባቱ ውቤ ቆስለው ከተማረኩ በኋላ ጭፍሮቹ ፣ «እንዲህ ከሆነ እንመለስ እንጂ» ብለው ቢመከ ሩት ፣ «ይኸን ሁሉ የተሸከምሁትን አረር (ጥይት) ሳላረግፈው አልመለስም» ብሎ ጦርነት እንደ ገጠመና በኋላም እንደ ሸሸ አለቃ ወልደ ማርያም ይጠቁማሉ ።(1)

አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ በየተራ ደጃች ጉሹን ፣ ራስ ዐሊን ፣ ደጃች ውቤን ፣ ታላላቆቹን መሳፍንት ደምስሰው ሲመጡበት የትንሽ ወረዳ የለገጉራ ባላባት ፣ ዐሊ ደራ ፣ በነሐሴ ወር መዠ መሪያ ላይ አልችላቸውም ልግባ የሚል ስሜት አድሮበት አልገ ባላቸውም ። ጭፍራውን ይዞ በመዋጋት በኃይል ተቋቁሞ ብዙ ሰው ፈጀባቸው ። እንዲያውም የብዙውን ሰው ማለቅ ሲያዩ ራሳቸው ንጉሡ ከፈረስ ላይ ወጥተው በመዋጋት ጦርነቱን በቀጥታ እንዲካፈሉ አስገድዷቸዋል ። ከዚህ በኋላ ዐሊ ደራ ውጊያው እንደ ጠናበት ሲያይ ከሸሸ በኋላ ፣ በሽሽትም ከኝህ ንጉሥ ለዘለቄታ እንደማያመልጥ በመረዳት በመጨረሻ ታጥቆ ገባላቸው ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከጥንት ከነዐፄ ኢዮአስ እጐቶች ከነደጃች ብርሌ ከነሉቦ ዘመን ዠምሮ የወሎና የየጁ ኦሮሞዎች ባንድ ወገን ፣ የቋራ አማሮች በሌላ ወገን ሆነው የሚያደርጉት ቅራኔ ጠቡ ቂሙ ሥር የሰደደ በመሆኑ ፣ ከማናቸውም አውራጃ የቴዎድሮስን እርምጃ ጠንክሮ የተቋቋመና በጭካኔም የተቀጣ እንደ ወሎ ሕዝብ የለም ።

አሁንም ራስ ዐሊም ፣ ወይዘሮ ወርቂትም ቢሸሹም የለገ ጉራው ዐሊ ደራም ታጥቆ ገብቶ ቢሸምም ፣ በጉጉ ያለው ሲዴቅ ደንቃ የሚባለው የቆርቆራው ባላባት ብዙ ጊዜ ተዋጋቸው ። ከር ሱም ጋር ከሰባት ቤት ወሎ የተጠራቀመው የወሎ ጦርና ባላገር

1 ያለቃ ወልደ ማርያም ዜና መዋዕል ገጽ 6

በያለበት እየከበበ እየወጋ ፥ ስንቅም እየከለከለ ዘራፊውንም ወታ ደር እየገደለ ቢያበሳጫቸውም ብስጭታቸውን ያዝ አድርገው ፥ «ጋላና አማራን ባንድ ሰዲቃ (መሶብ) የቅዱስ ዮሐንስ ለት ያላበ ላሁ እንደሆነ እኔ የክርስቶስ ባሪያ አይደለሁም» ብለው በጸጉሜ ፫ከረው ጊምባ ላይ የከበባቸውን ጥርቅም ጦር በሙሉ የገርግንነት መንፈስ በታጎተኑት ፤ በሸሸውም ላይ የፈረሰኛ ጦር ሰደው እስከ ሸዋ ዳርቻ ድረስ ያለውን የወሎ አገር ከፉኛ መቱት ። በዚህ ጊዜ ንጉሡ በወሎዎች ላይ ቁጭት አድሮባቸው ስለነበረ ፥ ወታደሮቻ ቸው ሲመለሱ ያመጡላቸውን 47 የኦሮሞ ምርኮኞች ሁለት ሁለት እጃቸውን እየቆረጡ ፥ የተቆረጡትን እጆች በገመድ አንገታቸው ላይ እያሰሩ ለመቀጣጫ በያለበት ሲሰዱዋቸው ጊዜ ፥ ሊዋጋ የተሰ ለፈውም ሌላውም ይኸን ሲያይ ፥ «ግማሹ አላህ ምን ጉድ አመ ረድህብን» ብሎ ተገረመ.....(1)

ይኸም ዐይነቱ የጭካኔ ቅጣት የወሎን ሕዝብ በሙሉ አላም በረከከውም ። አንዱ አሜን ብሎ ሲገባ ሲሾም ፥ ሌላው ሲሸፍት ሲያዝ ፥ ሲታሰር ፥ ሲፈታ ፥ ሲያመልጥ ፥ ያመለጠውም ሲያዝ ፥ ሲገደል እስከ ዐመዴ በሽር ደረሰ ። ከሁሉ የወሎ ባላባት ዐፄ ቴዎድሮስን እስከ መጨረሻ የተቋቋመ ዐመዴ በሽር ነው ። ዐመዴ አባቱ በሽር የአቴጌ መነን ፥ የዐመዴ አባ ሙጃ ፥ የዐሊ አባ ቡላ (የወርቂት ባል) ወንድም ፥ የይማም ሊበን የልጅ ልጅ ነው ።

1 ፋዚላ ገጽ 12 — 14 ፥ አለቃ ዘነብ ገጽ 19 — 22 አለቃ ወልደማር ያም ገጽ 8 — 10

ምዕራፍ ዐሥራ አምስት

የሸዋ ዘመቻ ፥ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ሞተና የምኒልክ በምርኮ ወደ ጉንደር መምጣት ፥ የወይዘር በዛብሽና የወይዘሮ ተደነቂያለሽ ልዩነት

ከወሎ ዘመቻ በኋላ ቴዎድሮስ ያተኮሩት ሸዋን ከማስገበሩ ላይ ነው ። ሸዋ ከቀሩት የኢትዮጵያ አውራጃዎች ለየት ያለ አቅ ዋም አለው ። በግራኝ አህመድ ጥቃት ምክንያት የመንግሥቱ መደበኛ መቀመጫ ከሸዋ ወደ ጉንደር ሲዛወር ፥ የጉንደር ነገ ሥታት በቀጥታ ከሌላውም አውራጃ ከሸዋም ተወላጅ እየሾሙ በቀጥታ ያስተዳድሩት ነበር ። በመጨረሻ ደግሞ ፥ ካፄ ልብነ ድንግል ልጅ ፥ ከአቤቶ ያዕቆብ የሚወለደው አቤቶ ነጋሢ ፥ ለጉንደር ነገሥታት እየገበረ ለሸዋ መስፍን ሆኖ ሲያስተዳድር፥ ካፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ጋር ለመገናኘት ወደ ጉንደር እንደ ሔደ እዚያው ሞቶ ፈት አቦ ተቀበረ ። (1)

ከነጋሢ በኋላ ስብስቴ ፥ ከስብስቴ መርድ አዝማች አብዩ ለጉንደር ነገሥታት የተለመደውን ግብር እየገበሩ ሲኖሩ ፥ መርድ አዝማች አብዩ የክርስትና ስሙ ፥ ቀዳሚ ቃል ፥ ባንድ ወገን እኔም የነጋሢዎቹ የነልብነ ድንግል ልጅ ነኝ በማለትና የጉንደር መንግሥት በርስ በርስ ጦርነት ለመድከም የተቃረበ መሆኑን በመረዳት ፥ ግብር ስለ ከለከሉ፥ ባፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ ዘመነ መን ግሥት በ1730 ዓ. ም. ከጉንደር እርሳቸውን ለማሳመን የመጣ ውን ጦር አሸንፈው መለሱት ። (2) ይሁን እንጂ ፥ የአብዩ ተከታ ዮች መርድ አዝማች አስፋ ወሰን በነጻነት ከቆዩ በኋላ ፥ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ የቀድሞውን የነገሥታት ሥልጣን እመልሳለሁ ብለው

1 Chronique du Régne de Menelik II - G. Selassé - de Coppet - Vol. II, p. 56.

2 ሳይጠረዝ የቀረው የብላቴን ጌታ ኅሩይ ወልደ ሥላሴ የታሪክ መጽ ሐፍ ገጽ 20 — 21

በሚጣጣሩበት ሰዓት ፡ እምቢ ብሎ ያፈነገጠውን ሸዋን እወጋለሁ በማለታቸው አስፋወሰን ለተከለ ጊዮርጊስ በግንቦት 14 ቀን 1775 ዓ. ም. ሰይፍ ፡ ጐራዴና ጦር ከልዩ ልዩ የሽልማት ልብስ ጋር መላካቸው ተመዝግቧል ። (1) ነገር ግን ፡ በሚቀጥለው ጊዜ የጐንደር ነገሥታት በመሳፍንቱ እነሣሥና የርስ በርስ ጦርነት በተዳከመበት ወቅት ፡ የሸዋዎቹ መሳፍንት እየተጠናከሩ በሸዋ ግራና ቀኝ ያለውን የኦሮሞዎች ይዞታ በመያዝ ተስፋፉ ። በተለይ አባትየው ወሰን ሰገድ ከሞቱ በኋላ ልጃቸው ሣህለ ሥላሴ ካለፉት የበለጠ ገናና ስመ ጥር በመሆን የሸዋን ግዛት በምሥራቅም ፡ በደቡብም አሰፋፉ ።

በዚህ ጊዜ ፡ ያባቶቻቸው የማዕረግ ስም የነበረውን መርድ አዝማችን ትተው ንጉሥ ይባሉ ዝመር ። ለውጭ አገር ነገሥታትም በሚጽፉት ደብዳቤ አናት ላይ «.....ራስ ሣህለ ሥላሴ የሸዋ ፡ የይፋት ፡ የአዳል ፡ የጋላ ንጉሥ» እያሉ ይጽፉና በዚሁ ሥያሜ ከእንግሊዝና ከፈረንሣይ መንግሥታት ጋር ይዋዋሉ ነበር ። በጐንደርም ከሚቀመጡት ነገሥታትና መሳፍንት ጋር የበላይና የበታችነቱ ቀርቶ የጓደኝነት ግንኙነት ሆነ ። በዚሁ ደረጃም ከነራስ ዐሊ ጋር መልካም ግንኙነት ነበራቸው ይባላል ።

ሣህለ ሥላሴ 33 ዓመት ከአምስት ወር ሸዋንና በሸዋ ዙሪያ ያለውን አገር ሲያስተዳድሩ ኖረው በ1840 ዓ. ም. በጥቅምት 12 ቀን ደብረ ብርሃን ላይ ዐረፉና አስከሬናቸው ወደ አንኮበር ሔዶ ራሳቸው ባሠሩት በአንኮበር ሚካኤል ተቀበሩ ።

ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ለፖለቲካም ፡ ለአስተዳደርም ፡ ዘር ለማደባለቅም ሲሉ ከደንበኛ ባለቤታቸው ከወይዘሮ በዛብሽ በቀር ከኦሮሞም ፡ ከጉራጌም ፡ ከአዳልም ፡ ከአማራም ፡ በያለበት ዕቁባት እያስቀመጡ ብዙ ልጆች ወልደዋል ። (2) በሞቱ ጊዜ በዙፋን የተከተሏቸው ግን ፡ ከደንበኛ ባለቤታቸው ከወይዘሮ በዛብሽ የሚወለዱት ፡ መጠሪያ ስማቸው በሻህ ውረድ ፡ የክርስትና ስማቸውና ስመ መንግሥታቸው ኃይለ መለኮት የተባለው ነው ።

1 በደጃቲ ዕለት ወአመ ዐሥርቱ ወዐርባዕቱ ተረከበ ንጉሥ በፍትሕ አስመ ቦአ ዘተፈነወ እመርድ አዝማች አስፋወሰን እኂዘ ሚላተ ወአልባሰ ወርቅ ለምደ ወሠይፍናተ ወመጥባሕተ ..... ታሪክ ነገሥት ፓሪስ ቁጥር 142 ገጽ 309

2 የሣህለ ሥላሴ የዘር ሐረግ—ብላቴን ጌታ ማኅተመ ሥላሴ ወ.መ.

ሣህለ ሥላሴ እንደ ደከሙ ፡ «በእግሬ የረገጥሁትን ፡ በእጄ የጨበጥሁትን ለልጄ ለወዳጄ ሰጥቻለሁ» የሚል አጽፈው ስለ ነበረ ፡ ይኸው ቃል ከሞቱ በኋላ በደብረ ብርሃን ከተማ በአደባባይ በዐዋጅ ተነገረና ኃይለ መለኮት ነገሡ ። (1) እንደ ነገሡም በአባታቸው አሟሟት ምክንያት ለንግሥት ቪክቶሪያ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ በዚያው በቀድሞ ስማቸው ጻፉ ። «ዛቲ ጦማር ዘተፈነወት እምኃበ በሻህ ውረድ ንጉሠ ሸዋ ፡ ትብጻሕ ኃበ ንግሥተ ፈረጅ (ፈረንጅ) እንዴት አሉ ። አባቴም ወዳጅዎ ነበሩ ። እኔም ልጃቸው ነኝ። የሞቱ ጊዜ ምነው አንድ አሽከር አላኩብኝ? አሁንም ሺህ አምስት መቶ (1500) ብር ፡ ወርቅ እንዳለ ጨምረው ፡ ክራምፍ አሽከር ጨምረው ቶሎ ይላኩልኝ በምጥዋ ። የልብዎን ይንገሩኝ አደን ድረስ አሻግራለሁ ።» (2)

ንጉሥ ኃይለ መለኮት በነገሡ በሰባተኛው ዓመት ዐፄ ቴዎድሮስ በደረሰኔ ማርያም ከነገሡ በኋላ ፡ ፊታቸውን ወደ ወሎ ከመመለሳቸው በፊት ያፄ ቴዎድሮስን አያያዝና የዋናውን እንደራሴ የራስ ዐሊን መሸነፍ ሰምተው ነገሩ ከሥጋት ላይ ስለጣላቸው ፡ ከአንኮበር ወደ ወሎ ዘልቀው ፡ በጉዳዩ ከጐጃም ጦርነት ሽሽተው በዚህ ጊዜ ወሎ ከሚገኙት ከራስ ዐሊና ከባላባቷ ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ቴዎድሮስን በምን አኳኋን ለመቋቋም እንደሚችሉ ለመወያየት ወደ አያታ (ወሎ) መጡ ።

ስለ አመጣጣቸው አለቃ ዘነብ የሚከተለውን አስፍረዋል ። «ያን ጊዜም የሸዋው ገዥ ኃይለ መለኮት ወርቂትንና ራስ ዐሊን ለመርዳት መጡ ። ንጉሥ ቴዎድሮስ የኃይለ መለኮትን መምጣት በሰሙ ጊዜ አያታ ወጥተው አዋ ሜዳ ላይ ሠፈሩ ። ራስ ዐሊም ከኃይለ መለኮት ጋር አንድነት ሆነው መከሩ ፡ እንዲህ ብለው ። «እርስዎም ሸዋ ይመለሱ ፤ ይህነን ሰው አንችለውም» አሉ ። ኃይለ መለኮትም ተመለሱ ። ብዙ ሰው ውሃ ወሰደባቸው ። ከወሎ ዝምሮ እስከ ሸዋ ዳርቻ እየታመመ ያለቀው ፈረስ(*) (ስፍር) ቁጥር የለውም ። ኃይለ መለኮትም ብርቱ ሕመም ታመሙ ።» (3)

1 የጋላ ታሪክ አቶ አጥሜ በቤተ መጻሕፍት የተቀመጠ ቁጥር 47

2 Public Record Office, London, Fol — 407 ገጽ 110

* ስፍር ቁጥር ለማለት መሆን አለበት ።

3 አለቃ ዘነብ ገጽ 20 — 21 ። በሽታው የመጣው የጨርቃ (እዝት እህል ከመብላት የተነሣ መሆኑን አለቃ ወልደ ማርያም በገጽ 9) ላይ ጠቅመዋል ።

በሌላ ጽሑፍ ደግሞ ፣ ንጉሥ ኃይለ መለኮት ለዘመቻ ወዳ ሩሲ ሔደው ሲመለሱ፣ «ካሣ የሚባል ከቋራ ተነሥቶ ፣ ጐጃም ንና በጌምድርን ፣ ስሜንንም አሸንፎ ፣ ቴዎድሮስ ተብሎ ነገሠ ። ወደ ሽዋም መምጣቱ የማይቀር ነው» ተብሎ ስለ ተነገራቸው፣ ወደ ወሎ ተጉዘው ከራስ ዐሊ ጋር መወያየታቸውን ፤ በኋላም ራስ ዐሊን ይዘው ወደ ሽዋ አምጥተው ዐሊ በቱለማ አገር እንደ ቆዩ ፤ ወደ ወሎ ወደ በረሃው ክፍል ሔደው ሲቀመጡ በዚያ መሞታቸው ተጽፏል ። እንደዚሁም ሦስተኛው ጸሐፊ ራስ ዐሊ ሸሽተው የሔዱበት ዋቄዲቦ የሚባለው የደራ ባላባት እጃቸ ውን ለቴዎድሮስ አሳልፎ ሊሰጣቸው መሆኑን በመገንዘባቸው ፣ ወደ ኃይለ መለኮት ልከው ስለነበረ መጥተው አዳኗቸው ይላሉ ።(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ ባለፈው ምዕራፍ እንዳነበብነው ፣ ደጃች ውቤ «አልገባም» የሚል መልስ በሰጡአቸው ጊዜ ፣ «እንኳን ይኸን ቁርጥማታም (ውቤን) ፣ ወሎን መትቼ የሸዋውን ንጉሥ እይዘዋለሁ» ብለው የፎከሩት ይታወሳል ። በዚህ ምክንያት በወሎ በየበረሃው የሸፈተው እንዳለ ሆኖ፣ የቀረውን የወሎ ተከ ላካይ ከደመሰሱና የገቡላቸውን ሹማምንት እነ ደጃች ሊበንን ሾመው በጥቅምት 1 ቀን 1848 ዓ. ም. ከወሎ ወደ ሽዋ ድንበር መጥተው ፣ ግሼ ወንዝ አጠገብ ዋያት ላይ አደሩ ። በሦስተኛው ቀን የግሼው አቶ ሀብተ ማርያም መያዙን ፣ ከዚያ ዐልፈው ወደ ፍርኩታ (መንዝ) ምድር ሲደርሱ የይፍራታው ገዥ አቶ በድሉ መግባታቸውን አለቃ ዘነብ ሲያመለክቱ ፣ አለቃ ወልደ ማርያም በጥቅምት 7 ቀን የግሼው ሀብተ ማርያም ከበሩ ላይ ጽኑ ውጊያ ካደረገ በኋላ መያዙንና ወንድሙ መሞቱን ፣ እነ አቶ ሰሙ ንጉሥም እርሱን ለመርዳት መጥተው እንደ ነበረ ከጠቀሱ በኋላ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ መንዝ ሲደርሱ ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር ሆነው ጳጳሱ በክህነት ፣ ንጉሡ በመንግሥት ሆነው ቢያያቸው የምሥራቁ የግድም የኤፍራታ ሰው ሁሉ ደስ እያለው አምኖ መግባቱን ፤ ወዲያውም ንጉሡ «በየአባትህ ግባ ፣ ሰጥ ቸሃለሁ ። አባት የሌለህ እኔን ደጅ ጥና ፤ አባትህ እኔ ነኝ» ብለው የሸዋን ሰው እንዳስደሰቱት(*) ፤ ከዚህም አከታትለው ቴዎድሮስ

1 የብላቴን ጌታ ኀሩይ መጽሐፍ ገጽ 71—ዳግማዊ ዐጤ ምኒልክ ነጋ ድራስ አፈወርቅ ገጽ 22

* በየአባትህ ግባ ማለትብባትህ ሹመት ባባትህ ርስት ተሠማራ ፣ ከአባትህ ርስትና ሹመት ያልወረስህ ወደ እኔ ና ፣ እኔ እሰጥሃለሁ ማለት ነው ።

በጥቅምት 14 ቀን ጅብ ዋሻ ሲደርሱ የጠራው ሀብተ ማርያም ተዋግተዋቸው እንደ ሞቱና በዚህ ጊዜ ንጉሥ ኃይለ መለኮት ከወሎ ጉዟቸው ጀምሮ ታማሚ ስለ ነበሩ፣ወደ ሰላድንጋይ ሔደው ስለነበረ ቴዎድሮስ ቢገሠግሡ እንዳላገኟቸው ፤ በጥቅምት 16 ቀን የኃይለ መለኮት መኳንንት በምክር በአንኮበር ያለውን የንጉሡን ቅጥር (ቤተ መንግሥት) «የጌታችንን ቤት ጠላት አይግባበት» ብለው ማቃጠላቸውን ፤ የኃይለ መለኮት ሕመም እየጸና ሔዶ በነገሡ በስምንት ዓመታቸው ፣ በጎዳር 30 ቀን ፣ ዐርብ ሌሊት ዐርፈው ደብረ በግዕ መቀበራቸውን ያመለክ ታሉ ።(1) ደብረ በግዕ ያባ ሕፃን ሞዓ ጽላት ያለበት ቤተ ክርስ ቲያን ነው ። በጐኑ የገሊላ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ይገኛል ።

በዚህ ጦርነት የግሼውም ፣ የጠራውም ሹሞች እነ አቶ ሀብተ ማርያም ዐፄ ቴዎድሮስን በግሼ ፣ በጅብ ዋሻ ጠንክረው እየተዋጉ ካፄ ቴዎድሮስ ወገን ብዙ ወታደር ከፈጁ በኋላ ፣ ሲሞ ቱና ሲማረኩ ይኸን በመሰለ የጦርነት ሰዓት ፣ ከወገን ሁልጊዜ ከዳተኛ እንደማይጠፋ በየዘመኑ ያለውም የዓለም ታሪክ እንደ ሚያሳየን ፣ አሁንም የኤፍራታው አቶ በድሉ በሩቅም በቅር ቡም ላፄ ቴዎድሮስ ሰላይና መንገድ መሪ ሆኖ ማገልገሉ በየ መጽሐፉ ተጠቅሷል ። ገና ዐፄ ቴዎድሮስ ሽዋ ሳይመጡ ኃይለ መለኮት በወሎ ከራስ ዐሊና ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ለመከ ላከል ያደረጉትን የስምምነት ምስጢር ተከታትሎ ላፄ ቴዎድ ሮስ እንደ ላከባቸው አለቃ ወልደ ማርያም ጠቅሰውት ይገ ኛል ። (2) በዚሁም ወቅት የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት ከአዲሱ ንጉሠ ነገሥትና ከጳጳሱ ሞገስ ለማግኘት ሲሉ ገብተዋል ።

ከወልደ ማርያም አጻጻፍ ይልቅ ፣ ያቶ በድሉ ክዳት በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ብርዕ የበለጠ በዚህ ዐይነት ተብራርቷል ። «.....ይሁዳ ክርስቶስን አሲዛለሁ ብሎ አይሁድን እየመራ እንደ መጣ ፣ አቶ በድሉም የይፍራታው ገዥ ካባትዎ (ካባታቸው) ጀምረው ሾመው ፣ ሸልመው የሚያኖሩትን ጌታውን ዐፄ ኃይለ

1 ብ.ጌ. ኀሩይ ገጽ 8 — 9

2 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 13

መለኮትን ከድቶ ፡ ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ገብቶ መንገድ መሪ ሆኖ መጣ»(1) የሸዋው አቶ በድሉ በኃይለ መለኮት ፊት ፡ ስሜነኛው ብላታ ኮከቤ በደጃች ውቤ ፊት በተመሳሳይነት ጌቶቻቸውን የመክዳት አቅዋም ሲኖራቸው ፡ ከኮከቤ የበድሉ ክዳት የበለጠ ግልጽ ይመስላል ። የክዳታቸው ዓላማ የአድር ባይነትና የሹመት ፍለጋ እንጂ ፡ ላገር እንድነት ሲሉ አለመሆኑን የተረዱት ሐቀኛው ቴዎድሮስ ሁለቱንም ገሸሽ እያደረጉ ፡ ከጦርነት በኋላ ሹመቱን የሰጡት ፡ ለየጌቶቻቸው ታምነው የወጉዋቸውን ወይም በዘር አለዚያም በችሎታ ያስተዳድራሉ ፤ እኔንም አይከዱም ብለው የተማመኑባቸውን ነው እንጂ እነዚህን አቅርበው ሾመው ሸልመው ባለሟል አላደረጉም ። ባሁኑ ጦርነት ደህና አድርጎ ወግተዋቸው ቆስለው የተማረኩትን አቶ በዛብህን ፡ ወደፊት እንደምናነበው ፡ ከመርድ አዝማች ኃይሌ በኋላ በሸዋ ላይ ሲሾሙአቸው ቴዎድሮስ በጠባያቸው ጐበዝን እንጂ ከዳተኛን አይወዱም ማለት ነው ።

የሆነ ሆኖ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በነአቶ በድሉ መሪነትና አስተናባሪነት ከግሼ ፡ ከኤፍራታና ከመንዝ ዐልፈው ፡ ጳጳሱን አቡነ ሰላማንና ጓዛቸውን ቁንዲ ላይ ሰፍሮ እንዲጠባበቅ አድርገው ፡ እርሳቸው የኃይለ መለኮትን ሞት አልሰሙም ነበርና ወደ ደብረ ብርሃን ፡ ከዚያም አታክልት ወደሚባለው ሥፍራ እንደ መጡ የንጉሥ ኃይለ መለኮትን መሞትና መኳንንቶቻቸው ልጃቸውን ምኒልክን ይዘው ወደ በረከት ሔደዋል ማለትን በሰሙ ጊዜ ፡ ወደ በረከት ራስ እንግዳን ፡ ቢትወደድ ብሩንና ቢትወደድ ውቤን ልከው ፡ እርሳቸው የንጉሥ ኃይለ መለኮትን ሞት ለማረጋገጥ በነ አቶ በድሉ መሪነት ከአታክልት በቶራ መስክና በጠሳሳ በኩል ቁልቁል ወርደው ፡ ደብረ በግዕ ደረሱና መቃብሩን አስቆፍረው የኃይለ መለኮትን ሬሳ አዩ ። ምንም የፖለቲካ ጠላታቸው ቢሆኑ ፡ ሬሳቸውን ሲያዩ እንዳዘኑና እንዳለቀሱ ጸሐፊዎቹ አረጋግጠዋል ።(2)

ከዚህ በኋላ ላዜ ቴዎድሮስ የቀራቸው ምኒልክን ይዘው ለመመከት ፡ በየአለበት የተበታተኑትን መኳንንት መደምሰስ

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ምዕ. 15 ገጽ 45
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 23 ፡ ነጋድራስ አፈወርቅ ገጽ 12

ነው ። በዚህ ጊዜ ምኒልክ 12ኛ ዓመታቸውን ይዘዋል ። በኃይለ መለኮት ሞት አዝነው እርሳቸውን ይዘው ለመከላከል የተዘጋጁት የሸዋ መኳንንት አቶ አንዳርጋቸው ከልጃቸው ከኃይሌ ጋር ፡ አቶ ሽሽጉ ፡ አቶ ሀብቱ ከልጃቸው ከአባይሬ ጋር ፤ አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) አቶ አቦዬ(*) ፡ አቶ አባ ውርጃ ፡ አቶ አንተን ይስጠኝ ከልጃቸው ከከተማ ጋር ፤ አቶ ወልደ ገብር ኤል (**) አቶ ገርማሜ (***) ፡ አቶ ወልደ ጻድቅ (****) ፡ አቶ ናደው (*****) ፡ አቶ አባይነህና ሌሎችም አሉ ። ነገር ግን እነ ዚህ ሁሉ እንደኛ መሪያቸው ኃይለ መለኮት ስለ ሞቱና ምኒልክ ገና ወጣት ስለሆኑ ፡ በደንብ የተዘጋጀውንና የታጠቀውን ያዜ ቴዎድሮስን ጦር በፊት ለፊትና አስተባብሮ ለማዋጋት የቻለ መሪ ስለ አላገኙ ፡ ጦርነቱ ሁሉ የተደረገው በተበታተነ ሁኔታ ግማሹ በግሼና በመንዝ ፡ ግማሹ በአንኮበር ፡ የቀረውም በምንጃርና በበረከት ነበር ። ይኸም ሁኔታ ባንድ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ለሚመራው ለቴዎድሮስ መንግሥትና ለጠራቸው አመቺ ሁኔታ እንደ ፈጠረ አይጠረጠርም ።

በዚህ መካከልም ፡ በሸዋ ዙሪያና በሸዋ ውስጥ ያሉት አሮሞዎች የንጉሥ ኃይለ መለኮትን መሞትና ያዜ ቴዎድሮስን መምጣት በመስማት ተነሥተው ፡ ከሸዋ መኳንንት ጋር ጦርነት ቀስቅሰው ስለ ነበረ ፡ በማናቸውም ረገድ ለሸዋ መኳንንት ጊዜው የተመቸ አልነበረም ። ቢሆንም በግሼና በመንዝ እነ አቶ ሀብተ ማርያም በጀግንነት እየተዋጉ ካዜ ቴዎድሮስ ብዙ ወታደር እንደ ገደሉ ሁሉ ፡ አሁንም እነ አቶ በዛብህና እነ አቶ ሀብቱ እየተዋጉ ከቴዎድሮስ ወገን ደጃዝማች ገለታ ሲሞቱ ፡ የጠራው ሀብተ ማርያም የሞቱት አቶ በዛብህም የቆሰሉት በዚህ ጊዜ ነው ። ምኒልክንም ለማባረር በምንጃር አድርገው ከሰምን ተሻግረው ወደ በረከት የሔዱት እነ ራስ እንግዳ ምንም እንኳ የመጨረሻው አሸናፊነት የነርሱ ቢሆንም ፡ ከነርሱ ወገን አራት የመቶ አለቆች ሲሞቱ ከምኒልክ ወገን እነ አቶ ሽሽጉ ሞተው ፡ በመጨረሻ እነ አቶ በዛብህ ቆስለው ተማረኩ ።(1)

* የንጉሥ ወልደ ጊዮርጊስና የደጃች በዛህ አባት
** ደጃች ወልደ ገብረል አባ ሰይጣን የራስ ብሩ አያት
*** የሞጃው ደጃች ገርማሜ
**** በኋላ ያንኮበር ወህኒ አዛዥ የሆኑት
***** የራስ ተሰማ አባትና ያዜ ምኒልክ ሞግዚት
1 አለቃ ዘነብ .... ገጽ 22 — 24

ከዚህ በኋላ፡እነ አቶ ሀብቱና እነ አቶ አንዳርጋቸው(*) ባንድ ወገን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሥርዐት ነግሠው ባማረ ግርማ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት ከስመ ጥሩው መናገሻ ከተማ ከጉንደር መጥተው የመንግሥትን አቅዋም ሲያጠናክሩ በይፋ ባናገሩት ዐዋጅ ላይ ፡«አባት ያለህ ያባትህን ሰጥቻለሁ ። አባት የሌለህ እኔን ደጅ ጥናኝ» ብለው ስለ ዐወጁ ፡ በዚሁ ብዙ ሰው ተደስቶ እንደ ገባላቸው ፡ የንጉሥ ዛህለ ሥላሴ ባለቤት የራሳቸው የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት ወይዘሮ በዛብሽ ሳይቀሩ ለንጉሡ መግባታቸውን በማጤን ፡ ዐቅመ አዳም ያልደረሰውን ልጅ ምኒልክን ከነራስ እንግዳ ፊት ይዞ ዳገት ቁልቁለቱን መዞ ሩና ውጊያውም እንደ ሰለቻቸው ይታያል ።

ስለዚህ ምክር ተያዘና ግግሹ ፡ «ምኒልክን ይዘን ወደ ቴዎ ድሮስ ከመግባት ወደ ኦሮሞ አገር እንሽሽ» ሲል የቀረው ፡ «ወደ ቴዎድሮስ እንግባ» ይል ጀመር ። በዚህም የምክር ስብሰባ ላይ አንዱ ፡ «ምንም ልጅ ቢሆን እስቲ የርሱን አሳብ እንጠይቀው» ብሎ ልጅ ምኒልክ ከሁለቱ አማራጭ መንገድ ሲጠየቁ ወደ ኦሮሞ መሸሽን መረጡ ይባላል ። በዚሁ ጊዜ እላይ ስማቸው የተጠቀሰው አቶ አንዳርጋቸው ፡ «ንጉሡ ‘አባት ያለህ ያባትህን ሰጥቻለሁ’ ብለው ቃል ከሰጡ ፡ ቃል ኪዳናቸውን የማያፈርሱ ቆራቢ ንጉሥ ናቸው ፤ አቡነ ሰላማም ደግ ጳጳስ ናቸው ይባላልና እንግባ» ብለው ፡ ለምኒልክም ለመኳንንቱም አስረድተው ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ የመግባቱ ነገር ተወሰነና መልእክተኛ አስቀድ መው ፡ እነሱም ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ መጓዝ ዠመሩ ።

በዚህ ጊዜ እነ ራስ እንግዳ ወደ በረከት በዘመቱበት ሰዓት ንጉሡ ወደ ደብረ ብርሃን ሔደው ፡ ከዚያም ደብረ ሊባኖስ ዘል ቀው ተሳልመው ተመልሰው ፡ በደብረ ብርሃን በኩል ሲያልፉ «በሬሳ ወንዝ ፡ ከባሕሩ ላይ የተጣለ ፡ 300 የንጉሥ ኃይለ መለ ኮት ጠበንጃና መድፍ አለ» ብሎ ወሬ ነጋሪ ስለ ጠቆመ ፡ ወደዚያ ሔደው እየዋኘ መሣሪያውን ላወጣ በቅሎም ፈረስም ሸላልመው ከዚያ በጠባሴ ኮሶ ዐልፈው ሞጣጢት በሠፈሩበት ወቅት ፡

* አንዳርጋቸውን ፡ ዘነብ እንደ ተማረኩ አድርገው የጸፉት አይመስ ልም ።

በፊተኛው ጊዜ እንዳደረጉት ፡ ያንኮበር ካህናት ታቦት ይዘው መጥተው ፡ ወደ ንጉሡ ቀርበው ሁሉም እጅ ከነሣ በኋላ ካህናቱ ፡

«እስመ ጽድቅ ቃሉ ለቴዎድሮስ
ወኵሉ ግብሩ በሃይማኖት »(*)

እያሉ በመወረብ አስደሰቱዋቸው ። የመሃይምኑ ገጣሚም ፡

«ሺህ ሐመር ፡ ሺህ ዳለች ፡ ሺህ ቦራ.....ይሉት
የነበረ የሸዋ ፈረስ ፡
አንድ ጥርኝ ቀረ፡ ቢዘልቅ ቴዎድሮስ» ይል ጀመር ።

አለቃ ወልደማርያም በጽሑፋቸው «.....በኅዳር 10 ቀን (1848) ሰኞ ተዋጉ ። ቁጥር የሌለው ሰው ከነራስ እንግዳ ወገን አለቀ ። ከወዲህም (ከሸዎችም) የታወቁት እነ አቶ ሽሽጉ እየ ተዋጉ ሞቱ ። አቶ በዛብህ ተዋግቶ ድል ሆኖ ተያዘ» ካሉት አከ ታትለው ፡ ስለ ምኒልክ አገባብ ቀጥሎ ያለውን አስፍረዋል ። «ከዚህ በኋላ እነ አቶ ሀብቱና እነ አቶ ገብሩ ልጅ ምኒልክን ይዘው ወደ ቴዎድሮስ ገቡ ። ቴዎድሮስ ግን፡ ምኒልክን እንደ ልጅ ወደው ፡ እንደ ንጉሥ አክብረው ከተቀበሉ በኋላ ሚዳውን በገርማማ ወጥተው ከነራስ እንግዳ ተገናኙ» በማለት አስረ ድተዋ ። (1)

በዚያን ጊዜ ፡ ምኒልክን ለቴዎድሮስ ይዘው በገቡት መኳ ንንት ላይ እንደዚህ ተብሎ ተገጠመ ።

«ቁርጡን ዐወቁና አለመኖርህን
በረከት አገቡት ጌታዬ (ኃይለ መለኮት) ልጅህን»(2)

ቢሆንም ፡ ምኒልክ ባጠገባቸው ከነበሩት መኳንንቶች ጋር ቢገቡና ቴዎድሮስ በፍቅር ዐይን አክብረው ቢቀበሉዋቸውም ፡ የቀሩት መኳንንት እጃችንን ለጠላት አንሰጥም በማለት ቁንዲ ከጓዝ ጋር የሰፈረውን የንጉሥ ወታደር እየወጉ ስላስቸገሩ ፡ ወደ

* የቴዎድሮስ ቃሉ ትክክል የሚያደርገውም ሁሉ በሃይማኖት ላይ የተመሠረተ ነው ።
1 ያዜ ቴዎድሮስ ታሪክ የራስ እምሩ የኤጅ ጽሑፍ አለቃ ወ.ማ.ገጽ 13
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 13

አንኮበር መጥተው ምኒልክን ነጥቀው ሊወስዱ ይችላሉ በሚል ጥርጣሬ በምኒልክና በመኳንንቶቻቸው ሰንሰለት አግብተ ውባቸው ነበር ይባላል። የ12ቱ ዓመት ወጣት ምኒልክ ፡ እስከዚህ ጊዜ ድረስ አንጐላላ ተወልደው ብአንኮበር ሲያድጉ ከጌትነት ኑሮ በቀር የሰንሰለት እስራትን አይተው ስለማያውቁ ፡ በደረ ሰባቸው እስራት ተደናግጠው ፡ ሌሊቱን ሲያለቅሱ አድረው ኖሮ ፡ ቴዎድሮስ የምኒልክን ማልቀስ በሰሙ ጊዜ «ፍቱለት» ብለው አዘዙ ።(1) እንደዚሁም ፡ «አባትህ ምን አውርሶህ ሞተ?» የሚል ጥያቄ ከንጉሡ ቢቀርብላቸው ፡ ምኒልክ ከታባቸውን አሳዩ ። ከታቡም ቢፈታ ብዙ ሀብት ያለበትን ሥፍራ የሚጠቁም ስለ ነበረ ፡ በዚያ እየተመሩ ቴዎድሮስና ሹማምንቶቻቸው ብዙ ሀብት አገኙ ይባላል ።

በጉጃምና በበጌምድር ፡ በስሜንና በወሎም ከአውራጃ አው ራጃ እየተዘዋወሩ ፡ የአገርን አንድነት ለመመሥረት ዐፄ ቴዎድ ሮስና ጦራቸው ብዙ የጉዞ ድካም እንደ ተቀበሉ አይጠረጠርም ። አሁንም ያን ሁሉ ተራራና ቁልቁለት የሞላበትን የማሼና የኤ ፍራታን ፡ የመንዝና የግድምን ወረዳዎች ዐልፈው ደብረ ብርሃ ንና አንኮበር በደረሱበት ሰዓት ፡ የጉዞው ፍጻሜ ሆኖ የጸጥታና የሰላም ጊዜ አግኝተው የማረፍ ዕድል አላገኙም ። ሊያገኙም አይችሉም ። ስለዚህ ንጉሡ ጓዛቸውን በቁንዲ አስቀምጠው ፡ ራሳቸው ከቁንዲ አንኮበር ፡ ከአንኮበር ደብረ ብርሃን ፡ ከደብረ ብርሃን በአታክልትና በጠራ በኩል ዐልፈው ደብረ በግዕ ፡ ከደ ብረ በግዕ እንደገና ደብረ ብርሃን ፡ ከዚያ ደብረ ሊባኖስ ፡ እንደ ገና ተመልሰው አንኮበርና ጨፋ ፡ ከዚያ ወደ ቶራ መስክ ፡ የደ ጋውን ብርድና የቆላውን ሙቀት ችለው ፡ ያለ ዕረፍት ሲዘዋወሩ የጦር አለቆቻቸው እነ ራስ እንግዳ የምኒልክን ጦር ለማባረር የቶራ መስክን ፡ የቅምብቢትን ፡ የምንጃርን ፡ የቡልጋንና የአሳ ግርትን ፡ ያን የመሰለ ዳገትና ቁልቁለት ወርደው ፡ ድልድይ የሌላቸውን ወንዞች በመሻገር ፡ ቆንጥር የሞላበትን ጫካ በመ ተላለፍ እስከ በረኸት በረሃ መድረሳቸውና ምኒልክን ከነመኳን ንቶቻቸው ወደ ቴዎድሮስ እንዲገቡ በጦር ኃይል ማስጨነቃቸው

1 ሳይጠረዝ የቃረው የብላቴን ጌታ ኀሩይ መጽሐፍ ገጽ ....38—39

የመንፈሳቸውንና የጉልበታቸውን ጽናት ፡ ለጌታቸው ለቴዎድ ሮስ ያላቸውን ፍጹም ታዛዥነትና ታማኝነት ያሳያል ። በምሥ ራቅ በኩልም አገር አሰሳ ፡ ቀለብ ፍለጋ መርድ አዝማች ስብስቴ ወደ ከተሙት ወደ ሐራምባ እኝሁ የራስነት ማዕረግ በመሸከም የሚወጡት ፡ የሚወርዱት እንግዳ መላካቸውን ዘነብ ጠቅሰው ታል ።

የዚህኛውም የሐራምባው የጉዞ መሥመር እንደዚያው እንደ በረኸት ባይጠነከርም ፡ ከደብረ ብርሃንም ቢሆን ከአንኮ በር ለተነሣ እንግዳ ጦር ጉዞው በጣም አስቸጋሪ ነው ። በሐራም ባና በአንኮበር መካከል ብዙ ውጣ ውረድ ያለበትን ተራራማ ሥፍራ መውረድ ፡ በአልዮ አምባ አካባቢ ያለውን የአዳልን በረሃ ማቋረጥ ፡ የመንጥቅን ወንዝ ተሻግሮ እንደገና ሽቅብ ወደ ሐራምባ መውጣት ያስፈልጋል ። በዚህም ላይ አሁን ያሉበት ከጎዳር እስከ የካቲት ወር ያለውም ጊዜ ቀን ሐሩሩ ፡ ሌት ቁሩ ከጦርነቱና ከውጣ ውረዱ የድካም ጉዞ ጋር ከባድ ነው ።

በዚህ ምክንያት ፡ ከቤተሰቡና ከቤቱ ተለይቶ ከጉጃም ፡ ከጎሞት ፡ ከቤጌምድር ፡ ከጋይንት ከስሜንና ከወሎ የመጣው ጦር ውጊያ ብቻ ሳይሆን የጉዞው ውጣ ውረድ ስለ መረረው ፡ ማንገራገሩን አለቃ ዘነብ በጽሑፋቸው ላይ እንደዚህ ሲሉ ጠቅሰውታል ። «.....ራስ እንግዳን ወደ ምሥራቅ ከመርድ አዝማች ስብስቴ ከተማ ሐራምባ ቀለብ (ለመጫን ወይ ለመ ዝረፍ) በሰደዷቸው ጊዜ ከንጉሡ ጋር የቀረው ወታደር እን ዲህ ብሎ አንገራገረ ። «እነዚህን አስቀድሞ መስደዱ እኛንም በጎላ ኢየሩሳሌም ወስዶ ሊያስፈጀን ነው» ሲሉ ሁለት ወታደሮች ሌሊት አንኮበር ላይ (ጉረቤላ) ከአፋቸ ሆነው ፡ «ለዚህ ንጉሥ ለቴዎድሮስ ዕንጨት የሰበረ ፡ ወፃ የቀዳ ፡ ሣር ያጨደ ፡ የተ ከተለውም ውጉዝ ይሁን ። ይህ ቃል የአቡነ ሰላማና የዕጨጌ ወልደ ማርያም ነው» እያሉ ገዘቱ ። በዚህ ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ብዙ ሠንጋ ታርዶ ግብር ሊበላ ሲል ፡ ግማሹ ወደ ግብር ተጠርቶ የቀረው ቀለብ እንዲያመጣ ወደ ሐራምባ ሒድ በተባለ ጊዜ

«እግዚኦ! እግዚኦ!» እያለ በመጮህ እምቢታውን ሲያሰማ ቴዎድሮስ ወደ ጨፋ ወርደው(*) ጠበንጃና ጦራቸውን እንደ ያዙ ከፈረሳቸው ላይ ወጥተው፥ «የኔ የሆንህ» ብለው ታማኙንና ታዛዥን ከለዩ በኋላ በቁጣና በብስጭት ከሠራዊታቸው ውስጥ በጠበንጃ ሰደፍ የመቱት ፥ ጦር ወርውረው ጠበንጃ ተኩሰው የሳቱት እንዳለና በዚህም የትርምስ ጊዜ ግማሹ ሲመታ የቀረ ውም ሲሸሽ በመካከሉ አቡነ ሰላማና ዕጨጌ ወልደ ማርያም እንደ ገላገሉ፥ ከዚያም ንጉሡ እንደ ተበሳጩ ወደ ቶራ መስክ መውጣታቸውን ያመለክታሉ ።(1)

እነዚያም በጳጳሱና በዕጨጌው ስም ሲገዝቱ የነበሩት ወይም በዚህ የግዝት ዐድማ የተገኙት ንጉሡ ወደ ቶራ መስክ ከወጡ በኋላ፥ በሰላይ ተይዘው ቀርበው በአደባባይ የተፈረደባቸውን ዐርባ ስምንቱን ሰዎች በጥይትና በጉራዴ እያስመቱ አስገደሏቸው ። ከዳሞት የመጡና ከህነት፥ ቅስና ሳይኖራቸው በጳጳሱ ስም የገዘቱት ግን፥ እንደ ታሰሩ ተቀመጡ ። አባ ሰላማ «የዚህ ክፍል ጉዳይ የእኔ ነውና ለእኔ ይስጡኝና ልቅጣቸው» ቢሉ፥ ንጉሡ ተናደዋ ልና አልተቀበሏቸውም ።

ከዚህ በኋላ፥ በቶራ መስክ ወደ ደብረ ብርሃን ሔደው፥ ከነ አቶ በድሉም ከራሳቸውም መኳንንት ጋር መክረው ዘክረው ፥ ከዚህ በፊት «በየአባትህ ግባ» ብለው በዐወጁ ጊዜ ሰዉ ደስ ብሎት «ያባቴ ሹመት ፥ ያባቴ ርስት ይገባኛል» እያለ በየምክ ንያቱ የቀረበት ሁሉ ሙግትና ክርክር በማንሣቱ፥ ችግር ተፈጥሮ ነበርና ለጐጃምና ለቤጌምድር ሕዝብ «ኢያሱ የደነገጉት ይርጋ» እንዳሉ፥ አሁንም ለሸዋው «የሣህለ ሥላሴ ሥርዓት ይርጋ» ሲሉ እንደ ወሰኑ ይነገራል ። እንደዚሁም በሸዋ፥«ቀድሞ አንዱ በገደለ ቤተዘመዱ እየተያዘ ይጉላላል ፤ ይወረሳል» ማለትን ስለ ሰሙ ፥ «ቢገድልም ገዳዩ ይሙት እንጂ ዘመዱ በግድያ ካልመከረ ፥ በጠቡም ላይ ካልነበረ (ካልተባበረ) አይሙት» ብለው ዐወጁ ።

* ጨፋ ከአንኮበር ከተማ በደቡብ ምዕራብ በኩል 5 ኪሎ ሜትር ያህል ቁልቁል ወርዶ የሚገኝ ጨፈጨፍማና ሜዳማ ሥፍራ ነው ። አንኮበር ተራራማና ወጣብ ስፍራ ስለሆነ ፥ ምናልባት ብዙው ጦር ሠራዊት የሰፈረው ከእዚህ የጨፋ ሜዳ ላይ ነው ማለት ነው ።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 24 — 25

ሸዋን በዚህ ዐይነት ከጐንደር ከማዕከላዊው መንግሥት ጋር ካገናኙ ወዲህ፥ ላንደኛው ለንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ለኃይለ ሚካኤል ከጥንት እንደ ነበረው ሥርዓት የመርድ አዝማችነት ማዕረግ ጨምረው የሸዋን ጠቅላላ ግዛት ፥ ላቶ አንዳርጋቸው የጦር አበጋዝነቱን ከሾሟቸው በኋላ ፥ ምኒልክን በቢትወደድ ውቤ ጠባቂነት እንደ ያዙ ከደብረ ብርሃን በጠባሴ ኮሶ፥ በሳላይሽ፥ በዋዩ ፥ በጅሩ አፋፍ እየተጓዙ እንደ ደረሱ በመራቤቴ ሊያልፉ ነው እየተባለ ከተወራ በኋላ ፥ ይኸኛው መሥመር ቀረና ወደ ግራ ቀና ብለው በሰላሌ ፥ በጃርሶ አድርገው ደብረ ሊባኖስን ተሳልመው አባይ ደረሱ ። ሠራዊቱ በወሃ ጥም ተቃጥሎ ነበርና በጥም ባረረ ጉሮሮው በጥድፊያ ሲጠጣ ብዙ ሰው ሞተ ፤ እንደ ልብ የሚያሻግርም መልካ እየጠፋ ፥ የአባይ ወንዝ አንዳንድ ሰውና ከብት እየቀማ ማስቀረቱ ፥ ፈንግል የሚባለውም በሽታ ተነሥቶ የነበረው በዚሁ ወቅት እንደ ነበር ይወሳል ።

በዚህ ሁሉ ችግር መካከል፥ ንጉሡና የሠራዊታቸው አጋ ማሽ ወንዙን ተሻግሮ ከማዶው እንዳለ የወዲህኛው እስኪሻገር ድረስ እዚያው እዳር ሆኖ ሠራዊቱ ተጠቃሎ ከተሻገረ በኋላ ከዚያ ተነሥተው ጉጃም ሲገቡ እነዚያን «ለዚህ ንጉሥ ሣር አትጨድ ፤ ውሃም አትቅዳ ፤ አትከተለው» እያሉ ሲገዝቱ የተ ያዙትን ሁለቱን የዳሞት ተወላጆች በዘመዶቻቸው ፊት እጅና እግራቸውን እያስቆረጡ በስቅላት ቀጧቸው ። ከዚህ በኋላ ለጉጃም ግዛት ራስ እንግዳን ሾመ ው፥ ለቢትወደድ ውቤም በዚሁ በጉጃም እንድ ክፍለ ሀገር ሰጥተው ፥ በየመንገዱ የሸፈተውን እየቀጡ ፥ ለታመነው ሹመት እየሰጡ፥ በአራት መከራከር ፥ በደ ምበጫ ፥ በአመዳሚት ፥ በሚዛን ፥ በደብረ መይ (መዊዕ)፥ በአ ምባ ጫራ በኩል ዐልፈው ፥ ደብረ ታቦር ደርሰው ፥ እያረፉም ውሳኔም እየሰጡ ሰንብተው ከሸዋ በየካቲት ወር የተነሡት በሐምሌ ወር ጐንደር ገቡ ።(1)

ከአንኮበር ከመነሣታቸው በፊት፥ ወይዘሮ ትደነቂያለሽ የሚባሉትንና በደም ግባት የተዋቡትን የንጉሥ ኃይለ መለኮትን ባለቤት ቴዎድሮስ አይተዋቸው ነበር ። ኃይለ መለኮት

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 25—27 ። አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 14—20
Histoire Pol. Rel. J. B. Coulbeaux vol. 11, p. 421

ከትደነቂያለሽ በፊት ከምኒልክ እናት ፣ ከወይዘሮ እጅጋየሁ ጋር ይቀመጡ ነበር ። በኋላ ግን ፣ የኀህ ሴት የቁንዥና ውበት ስለ ባሰባ ቸው ፣ እጅጋየሁን ትተው እርሳቸውን አግብተው ይኖሩ ነበር ። ቴዎድሮስ አንኮበር በነበሩበት ሰዓት የባላቸው ሞት ያሳዘናቸው ሴትዮ ፣ አሸናፊውን ቴዎድሮስን እጅ መንሣት ግዴታ ሆኖባቸው ቀርበው እጅ ሲነሡ ፣ ንጉሡ «ከእኛው ጋር ወደ ጐንደር እን ሒድ» ቢሏቸው ሴትዮዋ በትሕትና ፣ «ጃንሆይ አሁን አብሬ ለመሔድ አልተዘጋጀሁም ። በኋላ ተዘጋጅቼ ስጨርስ በትግሬ በኩል ዐልፌ ፣ አክሱምን ተሳልሜ ወደ ጐንደር እንድመጣ ይፍ ቀዱልኝ» ብለው አስፈቀዱ ።

ወጣቷ ወይዘሮ ትደነቂያለሽ ስንቃቸውን በደንብ አዘጋ ጅተው ከጨረሱ በኋላ ፣ ወደ አክሱም ሔደው በልባቸው እንደ ተመኙት ፣ የጽዮን ማርያምን ቤተ ክርስቲያን ከተሳ ለሙ በኋላ ፣ 'ከኃይለ መለኮት ወዲያ ዓለም አልሻም' ብለው ከአ ክሱም ወደ ምጥዋ ሔደው ፣ በብዙ ችግር መርከብ ፈላልገው ወደ ኢየሩሳሌም በመጓዝ ከዚያ በምነና ተቀምጠው ፣ እዚያው ሞተው በኢትዮጵያ ገዳም ተቀበሩ ። (1)

የዚህም ወሬ ቆይቶ ላዜ ቴዎድሮስ ይደርሳቸዋል ። በዚያው ወቅት የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት ፣ የመራቤቴዋ ባላባት ፣ አሮጊቷ ወይዘሮ በዛብሽ ላዜ ቴዎድሮስ የትውልድ አገራቸውን የመራቤቴን ወረዳ ሹመት እንዲሰጧቸው የልመና ማመልከቻ ጽፈው ሲደርሳቸው ፣ የሁለቱ ሴቶች ሁኔታ በጣም ይገርማ ቸውና ኃይለ ቃል ያለው ዐረፍተ ነገር መወርወር የሚያውቁት ቴዎድሮስ ለአካባቢያቸው ፣

«አያችሁ ጉድ ፣ የሚስት መናኝ
የእናት ሹመት ለማኝ» አሉ ይባላል ።

---

1 የሕይወት ታሪክ — ብላታ ኀሩይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 40

ንጉሥ ኃይለ መለኮት ሣህለ ሥላሴ
(ከለቁር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

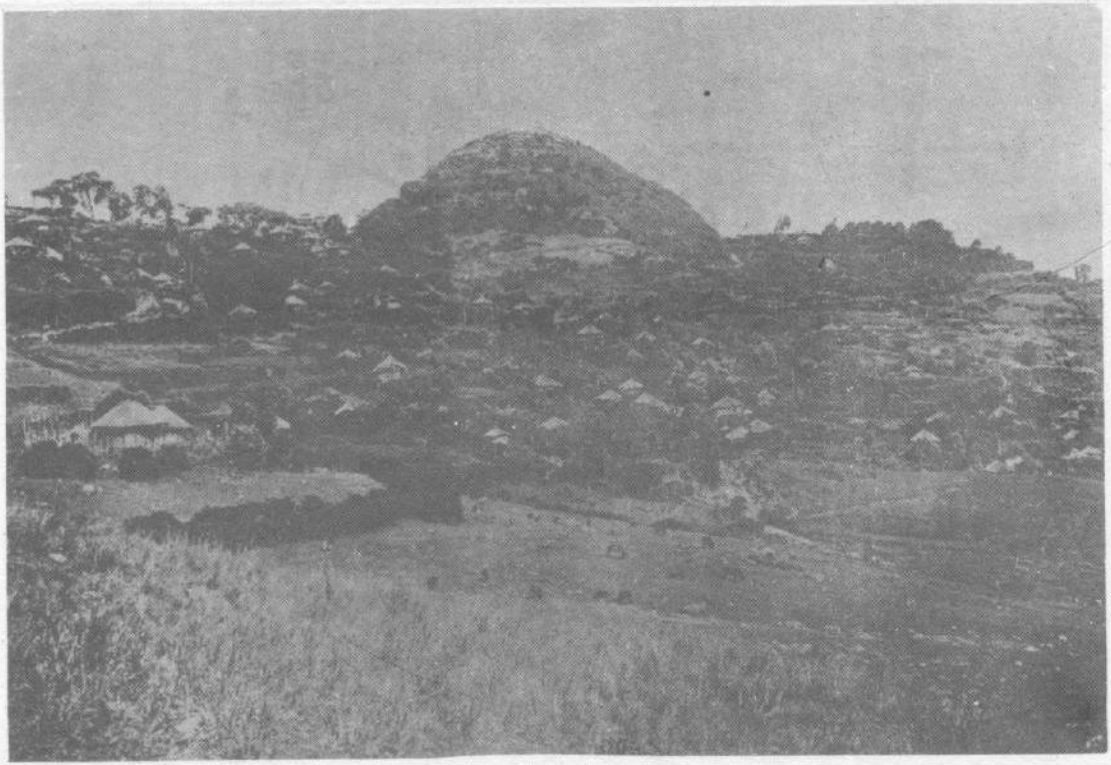

የአንኮበር ከተማ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

አፄ ቴዎድሮስ በ1848 ዓ.ም ሽዋን ለማስገበር የመጡበትንና የተመለሱበትን የጉዞ መስመር የሚያሳይ ሰሌዳ

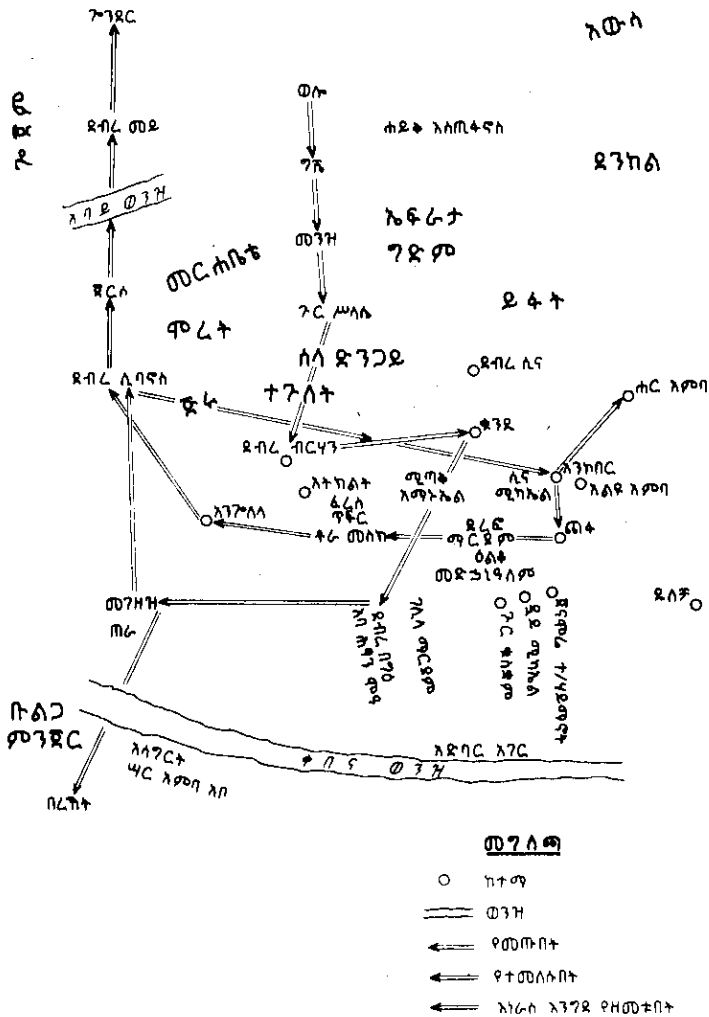
ጎንደር
ደብረ መይ
ትግራይ ወንዝ
ጅርሶ
ደብረ ሊባኖስ
ጅሩ
ወሎ
ጎሼ
መንዝ
ጎር ሠላሌ
ሰላ ድንጋይ
ተጉለት
ደብረ ብርሃን
ሸንጎ
ሚጣሎ
እማኑኤል
ሲና
ሚካኤል
ሸንከበር
ሐር እምባ
እልፍ እምባ
ሐይቅ እስጢፋኖስ
ደንከል
ኤፍራታ
ገድም
ይፋት
ደብረ ሲና
ሸዋ
ጨፋ
ዳሪሮ
ማርያም
ዕልፍ
መድኃኒዓለም
ደሰቻ
ጎሬ ቀስቅም
ደሬ ሚካኤል
ደብሮ ተ/ሃይማኖት
ገሊላ ማርያም
ደብረ በግዕ
እስ ሕቃን ቀሳ
ፈተና ወንዝ
ከ ጅ ሮ
ጎ ጃ ም
ሸ ዋ
ሞ ረ ት
መርሐቤቴ
ጎ ጃ ም
ሸ ዋ
ሰ ላ ሌ
ጉ ራ ጌ
ጎ ጃ ም
ሸ ዋ
ጉ ራ ጌ
ደ ብ ረ ሊ ባ ኖ ስ
ደ ብ ረ ብ ር ሃ ን
ደ ብ ረ ሊ ባ ኖ ስ
ደ ብ ረ ብ ር ሃ ን
ደ ብ ረ ሲ ና
ደ ብ ረ ሲ ና
ደ ብ ረ ሲ ና

ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት

የእቴጌ ተዋበች ዐሊ ዕረፍት

እቴጌ ተዋበች ፡ ከወሎና ከየጁ ባላባቶች የዘር ግንድ የወረዱ ባላባት ናቸው ። አባታቸው ራስ ዐሊ የመጨረሻው መስፍን አያታቸው እቴጌ መነን መሆናቸውን ባለፈው አንብበናል ። የእቴጌ መነን አባት ደጃች (ወይም ይግም) ሊበን የወረሂመኑና የውጫሌ ባላባት ናቸው ። አሁንም ዐመዴ በሽር የቴዎድሮስን ዐይን አላይም ብሎ ፡ በወሎ ላዔ ቴዎድሮስ የማይጠመድ የሺ ፍታ ባላጋራ ሆኖ የሚያወካው ለእቴጌ ተዋበች አባት ለራስ ዐሊ የአጐት ልጅ ነው ። እቴጌ ተዋበች ግን ፡ ገና ቴዎድሮስ በሽፍት ነትና በደጅ ጥናት ላይ እንደ ነበሩ ከተጋቡ ዝምሮ እነዚህኑ ሁሉ የባላባትና የሚያኩሩ ዘመዶቻቸውን እርግፍ አድርገው በመ ተው ፡ ዕድላቸውን ከባለቤታቸው ጋር ያስተሳሰሩ ታማኝ የጓደኛ ባለቤት ሆነው ኖረዋል ።

የታመኑላቸው ካሣ ፡ ንጉሠ ነገሥት በመሆናቸው እርሳቸ ውም የእቴጌነት አክሊል ቢቀዳጁም ያባ ታጠቅ የቴዎድሮስ ሕይወት ሁል ጊዜ ዙረት ፡ ሁል ጊዜ ጦርነት ስለሆነና በአብዛ ኛውም ዙረትና ጦርነት እቴጌይቱ ንጉሠ ነገሥቱን መከተል ስለ አለባቸው ፡ በዘመናቸው ከገጠማቸው የትድላና የደስታ አዱኛ ፡ የሰላምና የጸጥታ ጊዜ በዙረት ፡ በሁካታ ፡ በሥጋትና በጭንቀት ያሳለፉት ጊዜ መብለጥ አለበት ። በያለበት የሚፈነዳ ውን ሽፍትነት ለመደምሰስ ንጉሡ በተጓዙ ቁጥር ፡ «ያሸንፉ ይሆን ወይስ ይሸነፉ ይሆን? ተመትተው ይወድቁ ይሆን ወይስ ይድኑ ይሆን?» እያሉ መሸበር የሚስት ሁሉ በተለይ እንደ ተዋ በች ዘመዶቿን ለባሏ ፍቅር በሠዋች ዘንድ የበለጠ ዐይነተኛው ዕድል ነው ።

በ1851ዓ.ም. ንጉሠ ነገሥቱ ፡ ዐመዴ በሽርን ለመውጋት ወደ ወሎ ሲመጡ እቴጌይቱ — እንደ ታመሙ በአልጋ ይጓዙ ነበር ።

ለአየር መለወጥም ተብሎ ወደ ወረሂመኑ ወስደዋቸው ነበር ። ነገር ግን ፣ ሕመማቸው እየጠነከረ ሔዶ በነሐሴ 13 ቀን ማረፋቸውን አለቃ ዘነብ እንዲህ ሲሉ ጽፈዋል ። «.....ንጉሥ ቴዎድሮስም..... ወደ ወሎ ተጓዙ ። ይቴጌ ተዋበች ታመው ነበር ። ከዐርብ ገበያ ዝምሮ በአልጋ ላይ ይጓዛሉ (ይጓዙ ነበር) ። በወርኃ ሰኔ ወረሂበና(*) መቅደላ ደረሱ ። ኪጋይንት ዝምሮ እስከ ወሎ ድረስ ፈረስ በቅሎው አህያውም አለቀ ። .....ሰዉም ተርቦ ነበር ።..... ወደ ዐመዴ በሽርም ገሠገሡ ። ሳያገኙት ተመለሱ..... ። በነሐሴ 13 ቀን ረቡዕ ማታ ይቴጌ ተዋበች የንጉሥ ቴዎድሮስ ምሽት (ሚስት) ከዚህ ዓለም መከራ ዐረፉ.....»

ንጉሡ ሕመምተኛዋን ባለቤታቸውን በአልጋ እያስጓዙ እርሳቸው ወደ ወሎ ሔደው ፣ ዐመዴ በሽርን ለማደን ከመቅደላ ብዙ ጉዞ አድርገው ፣ የበሽሎን ወንዝ ተሻግረው ግራኝ ሜዳ በሰፈሩበት ሰዓት ሴትዮይቱ ስለ ዐረፉ ፣ ቴዎድሮስ በታላቅ ሐዘን ላይ እንዳሉ ከግራኝ ሜዳ የእቴጌ ተዋበችን ሬሳ ወደ መቅደላ ለመመለስ አስበው ነበር ። የዘመኑ ሁኔታ ደግሞ ንጉሡ ከነሠራዊቱ ባንድነት መኖር ፣ ባንድነት መጓዝ እንጂ አይለያዩም ። ንጉሡ ፣ በተለይ እንደ ቴዎድሮስ ያለው ፣ ከጦር ሠራዊቱ ተለይቶ ቢገኝ ለሕይወቱ አደገኛ ነው ። ከንጉሡ ተለይቶ ረዘም ላለ ጊዜ የቆየ ጦርም ፣ መንፈሱን አንድ ባላንጣ ሰባብኮ ሊያሸ ፍተው ይችላል ።

በዚህ ምክንያት ፣ አሁን ቴዎድሮስ ጦራቸውን እንዳስከተሉ የተዋበችን ሬሳ ከግራኝ ሜዳ ወደ መቅደላ ሊመልሱ ነው ተብሎ ሲወራ ፣ ወታደሩም ከብቱም በዚህ ወቅት በተነሣው ረኃብ ተበሳጭቶ ማንገራገሩን ሲሰሙ ፣ ቴዎድሮስ የወታደሩ ችግር ስለ ተሰማቸው ወደ መቅደላ የመጓዙን ነገር ከተነሡ በኋላ እርግፍ አድርገው በመተው ፣ የእቴጌይቱን ሬሳ በማጥን አድርገው ከጓዝ ጋር ባለው የድንኳን ቤተ ክርስቲያን አስቀመጡት ። ንጉሡም እቴጌይቱ ከታመሙበት ጊዜ ዝምሮ ጥሬ ሽምብራ እየተመገቡ አዳራቸውም በጸሎት ከቤተ ክርስቲያን ውስጥ እንደ ነበረ አለቃ ዘነብ ጠቅሰውታል ።

---

* በዛሬ አነጋገር ወረሂመኑ

የሆነ ሆኖ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ከራሳቸውም ፣ ከቤተሰባቸውም ዕረፍትና ሰላም ያገራቸው አንድነት ፣ የማዕከላዊው መንግሥታቸው ጽናት ስለ በለጠባቸው የሚወዷቸውን ፣ ክፉውንና ደጉን ፣ መከራውንና ደስታውን ሲካፈሉዋቸው የኖሩትን የባለ ቤታቸውን ሬሳ እንደ ያዙ ፣ ሁለት ወር ሙሉ አገር ላገር እየዞሩ ዐመዴ በሽርን ሲያሳድዱ ቆይተው በመጨረሻ በጥቅምት 11 ቀን 1851 ዓ. ም. ግሸን ማርያም ወስደው ባማረ ፍታት ደጀ ሰላሙ ውስጥ አስቀበሩዋቸው ።(*)

እቴጌይቱ ላፄ ቴዎድሮስ ሲናደዱ እንደ እናት መክረው ፣ እንደ ገረድ ሠርተው የሚመግቧቸው የሚስት ጓደኛ ነበሩ ። እንደነሊቀ መኳስ ዮሐንስ የንጉሡ ባለሟል የነበረው ወልዳ ማዬር ንጉሡ በተዋበች እጅ የተሠራውን ካልሆነ በቀር በሌላ ሰው እጅ የተሠራውን እንደማይቀምሱ ፣ የሚጐዳ መጠጥም እን ዳይጠጡ ይመክሩዋቸው እንደ ነበረ ገልጾታል ። (1) ስለዚህ ንጉሡም ይኸ ሁሉ ትዝ ብሏቸው ቀጥሎ ያለውን ገጠሙ ።

«እስቲ ጠይቁልኝ ርቃ ሳትሔድ
እቴጌ ተዋበች ሚስት ናት ገረድ» (ሚስት ፣ እናት ፣ ገረድ)

ደግሞ በትልቅ ሰው ልጅነታቸውና የንጉሥ ሚስት በመሆ ናቸው ላይ በእጅ ሥራ በኩል ባለሙያ ስለ ነበሩ ፣ አሁንም የደ ስታም የሐዘንም ግጥም ለመግጠም ችሎታ ያላቸው ንጉሥ ፣

«እጅግ ሥራ ዐዋቂ ትናንትና ሞተች
መድኃኒቱን ምሳ ታበላኝ ነበረች»

ብለው ገጥመዋል ።

እቴጌ ተዋበች ፣ ዐፄ ቴዎድሮስን ገና ልጅ ካሣ ሲባሉ ካገ ቧቸው አንሥቶ ፣ ሞት እስኪለያያቸው ድረስ ካጠገባቸው አል ተለዩም ። ዕድላቸውም ከባላቸው ጋር የተያያዘ በመሆኑ ፣

---

* በቅድሚያ ሐይቅ ደሴት ከደጀ ሰላሙ ተተብረው ቆይተው ነበር ።

1 Ten Years With King Theodore - pp. 78 - 79

ዐፄ ቴዎድሮስ ካያታቸው ከእቴጌ መነን ወይም ካባታቸው ከራስ ዐሊ በተዋጉ ጊዜ ፣ ላባታቸውና ላያታ ቸው አድልተው ከባላቸው ከዐፄ ቴዎድሮስ አልተለዩም ።

ነገር ግን ፣ እቴጌ ተዋበች ምንም እንኳ ካባታቸው ባላቸውን መርጠው ቢቀመጡ አስፈቅደውም ቢሆን ፣ በስውርም ቢሆን የሚያስፈልጋቸውን ሁሉ እየጠየቁ አሉበት ድረስ ይልኩላቸው ነበርና ፣ አባታቸው ራስ ዐሊ የልጃቸውን ሞት በወሎ በረሃ እንዳሉ በሰሙ ጊዜ ፣ መሪር ሐዘን አዝነው ቀጥሎ ያለውን የልቅሶ ግጥም ገጠሙ ።

«ጠጅ አማረኝ ስላት ማሩን ታስጭናለች
ራብኝም ስላት እህሉን ታስጭናለች
በረደኝም ስላት ሽማ ትሰዳለች
ሌባዬ ተይዛ ባልጋ ትሔዳለች
የት አባቷን ዐውቃ ታሳዝነኛለች ።
የጣቴን ቀለበት አንተ አድርገው ካሣ
በኔማ ጣት (በኔ ማጣት) ገብቶ አስጨነቀኝሳ »(1)

1 አለቃ ዘነብ.....ገጽ 36—37 ፣ አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 21—22 አለቃ ዘነብ የእቴጌ ተዋበችን ሞት ከሰይፉ ጦርነት በፊት አስ መስለውታል ። ወልደ ማርያምና ብዙ ጸሐፊዎች ከሽዋ መልስ አድርገው ጽፈውታልና መሠረት ያደረግነው ይኸንኑ ነው ።

ምዕራፍ ዐሥራ ሰባት

የሣልሳይ ዮሐንስ ዕድል ፣ ለናፖሊዮን ሣልሳይ የጻፉት ደብዳቤ

ምንም እንኳን የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣናቸው በነራስ ዐሊ ቢገፈፍም ፣ ለዐፄ ቴዎድሮስ የነጋሢነት አባት ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይ ናቸው ። የዮሐንስም ዘር ከላይ ከጐንደር ነገሥታት በቀ ጥታ የመጣ ነው ። እወራረዱም ባንድ መሥመር ከዚህ እንደሚ ከተለው ይሆናል ።

ዐፄ ፋሲል ፣ ዐፄ ዮሐንስ እንደኛን (ጸድቁን) ዮሐንስ ዐፄ ኢያሱ እድያም ሰገድን ፣ ኢያሱ ዐፄ በካፋንና ዐፄ ዮሐንስ ሁለ ተኛን ፣ ዮሐንስ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ፣ ተክለ ጊዮርጊስ እኝህን ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይን ይወልዳሉ ። በዘመነ መሳፍንት የድብል ቅልቅ ዘመን አንዱ መስፍን ሲያነግሣቸው ፣ ሌላው ሲያባርራ ቸው አባታቸው ተክለ ጊዮርጊስ ስድስት ጊዜ ወደ ዙፋን ከወጡ በኋላ ፣ ስድስት ጊዜ ከዙፋን ተባርረዋል ። ግዕዝኛው መጽሐፍ «ተፍጻሚተ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ይላቸዋል ።

አሁን ደግሞ ፣ የራስ ዐሊ እናት ወይዘሮ መነን ከልጃቸው ከራስ ዐሊ ጋር በመስማማት ፣ የእቴጌነት ዘውድ ለመድፋት ሲሉ በዙፋን የነበሩትን ዐፄ ሣህለ ድንግልን አባረው ፣ ዮሐንስን በዙ ፋን አስቀምጠው እንደ አነገሡዋቸው ባለፈው አንብበናል ። ከዚያ ወዲህ ባልና ሚስቱ ስምምነት ስለአጡ ፣ ዮሐንስ በቅያሜ ስሜን ወደ ደጃዝማች ውቤ ዘንድ ሔደው እንደ ተቀመጡ ውቤና ዐሊ በመካከሉ ሲታረቁ ዮሐንስም ተመልሰው ከባለቤታቸው ከእቴጌ መነን ጋር በስምምነት ተቀመጡ ። ቀጥሎ መነንም ፣ ዐሊም በደጃዝማች ካሣ ተሸንፈው በነበሩበት ጊዜ ዮሐንስም ከተሸና ፈዎቹ ጋር ትንሽ ጊዜ እንደ ቆዩ ከነዚያ ተለይተው ለብቻቸው ተቀመጡ ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በጳጳሱ በአቡነ ሰላማ ተቀብተው ሲነግሡ ከበዓሉም ሳይከፈሉ ፣ ከጳጳሱም ጋር ሳይገናኙ ገርበብ ብለው ለብቻቸው በተቀመጡበት ጊዜ ፣ «ከኔ አባት (ከአቡነ ሰላማ) ጋር ለምን አይተባበሩም ? እስከ አሁንስ ለምን ሔደው ሳይገናኙዋቸው ቆዩ ?» የሚል ተሣፃፅ ከቴዎድሮስ ስለ ደረሰባቸው ፣ በፍርሃት ጭምር ከዕጨጌ ወልደማርያምና ከቄስ ዐፄ ገብረ መድኅን ጋር ሔደው ከጳጳሱ ጋር ተገናኙ ።(1)

የሆነ ሆኖ ፣ አንድ ጊዜ ዘውድ ደፍቶ በይፋ የነገሠ ሰው ከዙፋን ወርዶ ከቤተ መንግሥት ከተባረረ በኋላ እኛኛ አስቸጋሪ ይሆንበታል ። እዚያው የነጋሢ ዘሮች በግዞት የሚቀመጡበት ወህኒ አምባ ሆኖ በድርጎ ካልኖረ በቀር እንደ ልቡ ማናቸውንም ሥራ ሠርቶ ፣ ትምህርትም እንደ አለው እንደ ተራ ካህን እቤተ ክህነት ገብቶ እያገለገለ ወይም ገበሬ ሆኖ እያረሰ ፣ ነጋዴም ሆኖ እየነገደ መኖር አይችልም ። ይኸን ቢያደርግ ትርፉ የተመልካች መሣቂያና መሣለቂያ መሆን ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ዕድለ ቢሱ ሣልሳይ ዮሐንስ ቀደም ባለው ጊዜ በቤገምድርም ፣ በትግሬም ከነበሩት ባተለይ ከሞንሲኞር ደጃኮቢስና ከነአባ ገብረ ሚካኤል ፣ ዕውቂያ ነበራቸውና በነርሱና በፈረንሣዮች ምክር ተመርተው የእርዳታ ገንዘብ ለመለመን ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለፈረንሣዊ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዮን ቦናፓርት (ሙሉ ስሙ ሻርል ሉዊ ናፖሊዎን ቦናፓርት) እን ደዚህ ሲሉ ጽፈዋል ።

«ዛቲ ጠማር ዘተፈነወት እምኃበ ንጉሥ ዮሐንስ ፤ ትብጻሕ ኃበ ንጉሥ ሉዊ ናጵልዮን ፤ እንዴት ነዎ ? ደህና ነዎን ? እግዚአብሔር በቸርነቱ ባባቴ መንግሥት አስቀምጦኝ ነበረ ። ኋላ ግን ፈቃዱ ባይሆን ሻረኝ ። ዛሬ ተቸግሬ ተቀምጬአለሁ ። ምግቤን እንደ ትቻለዎ ይርጠቡኝ ። በኛ አገር ሥራት ንጉሥ ከተሻረ በኋላ ከቤቱ ይቸገራል እንጂ ፣ ከሰው ቤት አይሔድም ፣ ተርቤ አለሁ ። ይኸንን ያስላከኝ ምክንያት የየሱስ ክርስቶስ ፣ የእግዚእትነ ማርያም ልጆች ከሆነ (ከሆንን) አንድ ነነ ብዬ ነው እንጂ ከዚህ ቀደም መተዋወቅ (ዕውቂያ) ኖሮኝ አይደለም ።

እግዚአብሔር ይዕቀብከ ተ አሜን»(2)

1 Vieende Dell' Ethiopia E Delle Missioni Catoliche Al Tempi Di Ras Ali..... Conti - Rossini - pp. 29. 31, 40. 42.

2 Correspondence and Treaties 1800 - 1854 Edited by Jenven Rubenson Document no. 185 p/248.

ደብዳቤው ቀንና ዓ. ም. አልተመለከተበትም ። ፕሮፌሰር ሩበንሰን እንደ አውሮፓ አቆጣጠር 1854 ዓ. ም. ላይ መድበውታል ። ይኸም በኛ ወደ 1847 ዓ. ም. ላይ ይሆናል ። ይኸወ ም ማለት ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡ በሁለተኛው ዓመት መሆኑ ነው ። ይኸም ዓመት ዐፄ ቴዎድሮስ የማሳመን ፊታቸውን ወደ ወሎና ወደሸዋ የመለሱበት ዓመት ነው ። ለዚህም ደብዳቤ ናፖሊዮን ሣልሳይ መልስም መስጠቱ ፣ እርዳታ መላኩም ተመዝግቦ አልተገኘም ።

ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት

ዐፄ ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትንና የቤተ ክህነትን ሕግ እንዳቀሙ ሸዋ በለቤተ ሰይፉ መሪነት እንደ ሸፈተባቸው

ዐፄ ቴዎድሮስ ጉጃምን ፣ ቤገምድርን ፣ ትግረን ፣ ወሎንና ሸዋን በመላው በኃይልና በመሣሪያ ድል አድርገው ፣ ኢትዮጵያን እንደ ጥንቷ አንድ የንጉሠ ነገሥት አገር ለማድረግ ብዙ ከታገሉ በኋላ ፣ ሕዝቡ የሚተዳደርበትን የቤተ ክህነትንና የቤተ መንግሥትን ደንብና ሕግ ለማቆም አሰቡ ። በቤተ ክህነት በኩል ከዚህ ቀደም ከአባ ሰላማ ጋር የተስማሙበትን የተዋሕዶ ሃይማኖት ከአጸኑ በኋላ ፣ ክርስቲያንም የሆነ ሁሉ ካንድ ሚስት በቀር ሌላ እንዳያገባ ሲሉ ለዚሁ በመዝመሪያ ለሕዝብ አብነት ለመሆን ራሳቸው እቴጌ ተዋበችን በቁርባን አድሰው አገቡ ።

በኢትዮጵያ የቤተ ክርስቲያን ባህል ፣ ባንድ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ የሚቀድሱ ቀሳውስት ፣ ማኅሌት የሚቆሙ ደብተሮች ከአለቃው ፣ ከቀኝ ጌታው ፣ ከግራ ጌታው ፣ ከርዕሰ ደብሩ ፣ ካጋፋሪው ፣ ከመጨኔው ፣ ከቄሰ ገበዙ ፣ ከጐዝጓዥ ጋር ብዙ ነው ። እነዚህ ደግሞ የሚተዳደሩበት በጥሬ ብር የሚከፈል የወር ደመወዝ ስለሌለ በዚህ ፈንታ የቅስና ፣ የዲቁና ፣ የግብዝና ፣ የመሪጌትነት ፣ የአልቅና መሬት እየተባለ በቤተ ክህነት አገልጋዮች ዘንድ ስለ ተያዘ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ እነዚህ ሁሉ ለመንግሥት አገልግሎት ስለማይሰጡ ነገሩ ጸጽቷቸው ስለነበረ ፣ «ዝቅ ላለ አንድ ቤተክርስቲያን 5 ሰሞነኞች ፣ ከፍ ላለ 7 ቀዳሾች ይበቃሉ ። የቀረው መሬት ወደ መንግሥት ይግባ ወይም ደብተራው ለመንግሥት እንደሌላው ሁሉ ይገብር ፤ አልገብርም ያለ መሬቱን ይልቀቅና ዐሥራት ፣ በኩራት ፣ ምጽዋት እየተቀበላችሁ ኑሩ» የሚል ዐዋጅ አወጡ ። ካህናቱ ጳጳሱን ይዘው ፣ «እንዴት አድርጎ ይሆናል ?» የሚል ክርክር አንሥተው ፣ በዚህ ምክንያት መጽሐፍ ቀርቦ ፣ በካህናቱ በኩል ፣ «ለቤተ ክርስቲያን አንድ

ጊዜ የተመደበው ይረጋል» የሚል ጥቅስ በማቅረብ አንዱ እያ ነበበ ፥ ሌላው እየተረጐመ ክርክር ስላበዙባቸው ንጉሡ ተናደው ደብተሮቹን ፥

«አንድሽ አንባቢ
አንድሽ ተርጓሚ»

ብለው በቁጣ ከጉባኤው ተነሥተው እስከ መሔድ ደርሰዋል ።(1) ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ የዚህን ጉዳይ እንደዚህ ሲሉ አብ ራርተውታል ። «ዐጤ ቴዎድሮስ ደብተራና መነኩሴ አይወዱም ነበር ። ይልቁንም ደብተራ አይወዱም ነበርና ደብተራን ሲሰ ድቡ ድጉን (ሻሹን) በራሱ ላይ እየታጠቀ (እየጠመጠመ) አይ ዋጋ ፥ አይገብር ፥ ከከተማ ሆኖ የሰው ምሽትና ጋለሞታ እየመ ለመለ (እያማገጠ) ነው ኑሮው ። ስለዚህ ሪሙን ሁሉ ነቅለው በደብር 5 ልውካን (ቄስና ዲያቆን) ይበቃሉ ፤ ከፍ ላለ ደብርም 7 ቄስ (ቀሳውስት) ይበቃል ብለው ሠርተውት ነበር ። ስለዚህ ካህን ሁሉ አይወዳቸውም ነበር ።»(2) በሌላ በታ ላይ ደግሞ ፥ አንድ የዳሞት ደብተራ ፥ አንድ የእስላም ንጉሥ ያደረገውን ምሳሌ ጠቅሶ ፥ «አስተማሪ (ደብተራ ሊቅ) ይገብር ፥ ሰሞነኛ ይዳን ማለ ትዎ ትምህርት ሲቀር ቁርባን እንደቀረ ፥ እኛን አስተማሪዎችን ገብሩ ማለት ቁርባን ይቅር ፥ ቤተ ክርስቲያን ይዘጋ ማለትዎ መሰለ» ቢላቸው ፥ «እንዳንተ የሚያስተምር ይገብር አላልሁም ። ዘንጉን እየጐተተ መንደር ለመንደር የሚዞር አረግራጊውን ነው እንጂ ። አሁንም አንተን የመሰለ ሁሉ ከግብር ይዳን» ብለው ማወጃቸው ተጽፏል ።(3)

በቤተ መንግሥትም ወገን ፥ ሰው ሁሉ በዕለት ተግባሩና በደመወዙ እንዲያድር እንጂ ባሪያ መሸጥ ወይም መሸፈት እን ዳይኖር በጠቅላላው በነገሡበት ቀን ፥ ከዚህ በፊት እንዳወጁት ገበሬም ወደ ርሻው ፥ ነጋዴም ወደ ንግዱ የቀረውም ሰው በየሥ ራው እንዲመለስ ባዋጅ አስታወቁ ። በዚህ ጊዜ የቴዝባ አገር ሰዎች ቀርበው «ጃንሆይ ፥ ሰዉን ሁሉ በየሥራህ ግባ ካሉት

1 አለቃ ዘነብ.....ገጽ 27—28 ፥ — የሕይወት ታሪክ—ብላታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 38
2 ፋዘል.....ገጽ 23
3 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 27—28

እኛም ከሌብነትና ከሽፍትነት በቀር ሌላ ሥራ የለንምና ይኸንኑ ሥራችንን ይፍቀዱልን» ሲሉ ጥቂት ሆነው አመለከቷቸው ። ርሳቸውም በኋላ በነዚህ ሰዎች ላይ የሚፈርዱትን በልባቸው ይዘው ፥» እኔም ለራሴ ታማኝ ዘበኛ ለመቅጠር የምፈልገው እንደናንተ የዚህ ልማድ ያለውን ጠንካራ ሰው ነው ። ይሁን እንጂ ፥ አሁን ያላችሁት ጥቂቶች ናችሁና ሌላ ባዕድ ሳትጨምሩ የዚህ ልማድ ያላቸውን ብቻ አጣርታችሁ ይዛችሁልኝ ኑ» ብለው አሰናበቷቸው ።

በዚህ ጊዜ ፥ መኳንንቱ እንደዚህ ያሉትን ሌቦች መግረፍ ነበር እንጂ ፥ ማሰናበት እንዴት ይገባል እያሉ ሲያስቡ ፥ በተባ ለው ቀን ሌቦቹ ተሰብስበው በፊታቸው ቆሙ ። ወዬ ቴዎድሮስም እነሱ ብቻ መሆናቸውን ጠይቀው የአዎንታ ምላሽ እንዳገኙ ፥ በዙሪያቸው የቆሙትን ወታደሮች አዘው በጥይት አንድ ሳይቀር አስደበደቧቸው ። ከዚያ ቀን አንሥቶ በንጉሡ ፊት የሣቅና የቀልድ ንግግር በፍጹም ቀረ ይባላል ። በእንደዚህም ያለ ቅጣት ጥቂት ዘመን ሰው እንደ ልቡ ወዲያና ወዲህ እያለ ኖረ ። በዚያ ጊዜ የነበሩትም የውጭ አገር ሰዎች ፥ እስከ ሩቅ አገር ለአደንም ለሌላም ጉዳይ እስከ ምሽት ድረስ ወዲያና ወዲህ ሲሉ ማንም ይነካቸው እንዳልነበረ ይነገራል ። መሬትም የመንግሥት ነው በማለት መኳንንቱንም ፥ ወታደሩንም ነቅለው በደመወዝ ብቻ እንዲተዳደር ሞከረው ነበር ።

ከዚህም ጋር ጉልተኛ መሳፍንትን እየነቀሉ ፥ በየአውራ ጃው መንግሥትን የሚያገለግሉና ለርሳቸው የሚታመኑትን እየሾሙ ለመደልደልና ማዕከላዊው መንግሥት እንዲጸና ምኞት ነበራቸው ። ለምሳሌ ፥ በጉጃም የሸፈቱትን መስፍኑን ደጃች ተድላ ጓሉን ሽረው ፥ ምስፍንና የሌላቸውን የራሳቸውን ታማኝ ራስ እንግዳን ለጉጃም ፥ የሸዋውንም መስፍን መርድ አዝማች ኃይሌን ፥ ወደፊት እንደምናነበው ፥ አስረው ከነጋሢው ከማህሌ ሥላሴ የማይወለዱትን አቶ በዛብህን ሾመው ነበር ። (1)

ዳሩ ግን ፥ በድል የያዙት አገር ጊዜ እየፈለገና እያንሰራራ የርሳቸውን መራቅ ምክንያት እያደረገ ይሸፍትባቸው ዝመር ።

1 Hist. Rol. J.B. Coulbeaux Vol. II pp. 425 - 424
የሕይወት ታሪክ ብላታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 27 ፥ 38

ከነዚሁም በወሎ እነ በሺር አህመድ ፣ በሸዋ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ፣ የኃይለመለኮት ወንድም አቤቶ ሰይፉ (ሰይፈ ሥላሴ) ባማራ አገር የደጃች ከንፉ ልጅ ጋረድና ግንባር ካሣ ፣ በጉጃም ተድላ ጓሉና እነ ብሩ ኃይሉ ፣ በትግሬ የደጃች ውቤ ዘመድ ደጃች ንጉሤ ናቸው ። የነዚህም በየሥፍራው መነሣት ከካህናቱ ቅሬታ ጋር እየተሳሰረ ፣ እርሳቸው ላቀዱት የአንድነትና አዲስ የመሻሻል አስተዳደር ታላቅ እንቅፋት ሆኖ ነበር ። አሁን የአቤቶ ሰይፉን እነሣሥና በርሳቸው ላይ የተደረገውን ዘመቻ በዚህ ምዕራፍ ላይ እናነባለን ።

መርድ አዝማች ኃይሌ ካቤቶ ሰይፉ ጋራ ወንድማማች ቢሆኑም ፣ ከፍተኛ የሥልጣን ባላንጣነት ስለ ነበራቸው አስረዋቸው ነበር ። በኋላ ግን ፣ ሰይፉ ከሚስታቸው በስውር ከመብል ጋር በተላከላቸው ሞረድ እግር ብረታቸውን ሰብረው አመለጡ ። መርድ አዝማች ኃይሌም ፣ ከ1848 ዓ. ም. ዠምሮ እስከ 1851 ዓ. ም. ድረስ ሸዋን ሲያስተዳድሩ እንደቆዩ ፣ በዚሁ ዓመት ላፄ ቴዎድሮስ የሚሰጥ ያመት ግብርና ገጸ በረከት 1,000 ፈረስ 788 በቅሎ ፣ 1,000 ጥሬ ብር ፣ ብዙ ሠንጋ በሬ ፣ በሺ የሚቆጠር ልዩ ልዩ ሽማና (ልብስ) ዕቃ አምጥተው ለንጉሡ አቅርበዋል ። ንጉሡም በዚሁ ተደስተው ከፍ ያለ ግብር (ግብዣ) ለመርድ አዝማች ክብር ካደረጉ በኋላ ፣ አቶ ሥራህ ብዙ የሚባል የሸዋ ሰው ፣ «የንጉሡን ጠላት የዐመዴ በሽርን መልከተኛ በምስጢር ተቀብለህ አነጋግረህ ሽልመህ አሰናብተሃል» ብሎ ባደባባይ ከንጉሡ ላይ ከሰሳቸው ። ለዚህ መልስ መርድ አዝማች ፣ «መልክተኛው መምጣቱ እርግጥ ነው ። ነገር ግን አይሆንልኝም (ካንተ ጋር አላድምም) ብዬ መልሼዋለሁ» አሉ ። በዚህ ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ «እንደዚህ ያደረገን ሰው ምን ያደርጉታል ?» የሚል ጥያቄ ለጉባኤው ቢያቀርቡ ፣ «ከጠላት ከተላላከ ይቀጣ» ብለው ፈረዱና ወዲያው በፍቅር የተገናኙት መርድ አዝማች ኃይሌ ከንጉሡ ጋር በጠብ ተለያይተው ፣ ያ ሁሉ ያቀረቡት ገጸ በረከት ዋጋ ቢስ ሆኖ ፣ እርሳቸውም ወደ ኮላሽ አምባ ተግዘው ታሰሩ ።[1]

ከዚህ በኋላ ፣ «ለሸዋ ግንን ብንሾምለት ይሻል ይመስ ልሃል ?» ብለው ንጉሡ ከሳሹን ሥራህ ብዙን ቢያማክሩት ፣

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 37—38

«አቶ ዳርጌን ቢሾሙለት ሽዋ ደስ ይለዋል» ስለአለ ዳርጌ ተሾሙ ። በዚህ ጊዜ ሌላ ከሳሽ አሁንም የሸዋው አቶ ጃራ ብቅ ብሎ ፣ «ሥራህ ብዙ ከዳርጌ ጋር ውስጥ ለውስጥ ተግባ ለው ብርም ሰጥቶታል» ሲል ከሰሳቸው ። ዳርጌ «ገንዘብ ከሥ ራህ ብዙ ተቀብለሃልን ?» ተብለው በንጉሡ ተጠይቀው «አዎን» ብለው ስለ መለሱ ፣ ይኸው እንደ ጥፋት ሆኖ ታሰሩና ሥራህ ብዙ በተግሣፅ ታለፈ ።

በመጨረሻ ተመክሮ ፣ ተዘክሮ ለሸዋ ከነጋሢው ከሣህለ ሥላሴ የማይወለድ ጉበዝ ሰው ይሾም ተብሎ ስለ ተወሰነ ፣ በፊተኛው ጦርነት ቆስለው የተማረኩት አቶ በዛብህ ለአበጋ ዝነት ፣ አቶ አቦዬ ለአፈንጉሥነት ተሾሙ ። «ከርስዎ ሹማምንት መካከል አንድ ሰው እንደ ታዛቢ ይሰጠን» ብለው እነ አቶ በዛብህ ቢያመለክቱ ፣ «አሳላፊ ኪዳኑ ይመልከታችሁ» ብለው ሰጥተዋቸው ሦስቱም ጉዟቸውን ወደሸዋ ቀጠሉ ። የዚህን ወሬ አቤቶ ሰይፉ ከመርድ አዝማች ኃይሌ እስራት እንዳመለጡ በየቦ ታው ወዲያና ወዲህ እያሉ ጦር በማሳበር ላይ እንደ ነበሩ ሰሙ ። ገና አስቀድሞ እኔ ከደንበኛ ሚስት ከወይዘሮ በዛብሽ የተወለድ ሁት እያለሁ ፣ ከዕቁባቷ ከወይዘሮ ይመኙሻል ቡንጎ የተወለደው ኃይሌ መርድ አዝማች ተብሎ ለምን ተሾመ የሚል ቅሬታና ጠብ ነበራቸው ። መርድ አዝማች ኃይሌም ቀድሞውኑ አስረው ያስቀመጧቸውና ከሚስታቸው በተላከላቸው ሞረድ እግር ብረ ታቸውን ፈትተው ያመለጡት ሰበቡ ይኸው ነው ።

አሁን ደግሞ ፣ የባሰውን ከሣህለ ሥላሴ ምንም ዘር የሌላ ቸው አቶ በዛብህ ፣ ምንም እንኳን የመርድ አዝማችነት ማዕረግ ባይጨመር ፣ ተሾመው ወደ ሸዋ መምጣታቸውን ሲሰሙ ባይ ሆን የወንድሜን የኃይለ መለኮትን ልጅ ፣ ምኒልክን መልሰው እንደ ማስቀመጥ እንዴት ለበዛብህ ሰጡት ብለው ከምንጃር እስከ ኤፍራታ ያለውን ምሥራቅ ምሥራቁን እያሳበሩ አንኮበር ገብተው ተቀመጡ ። ብዙም የሸዋ ጦር በዙሪያቸው ተሰበሰበ ። እነ አቶ በዛ ብህ በራሳቸው ኃይል መስፍኑን ሰይፉን ለመመለስ እንደማይችሉ ተገንዝበው ይድረሱልን ብለው ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ላኩ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ በአማራ ላይንት እነ ደጃች ትኩን ለማስገበር ከዚያም በወሎ ከዐመዴ በሽር ጋር የሚዋጉበት

ጊዜ ስለ ነበረ ፡ ዐመዴ በሽርም ንጉሡ ሲመጡበት በፍርሃት ከወሎ ወደ በረሃማው ክፍል የተሰደደበት ወቅት ስለ ነበረ ፡ እዚያው ወሎ ውስጥ እንዳሉ የነበዛብህ መልእክት ሲደርሳቸው በቶሎ ገሥግሠው በሰላ ድንጋይ በኩል ዐልፈው በ1852 ዓ.ም. አንኮበር ደርሰው ፡ የርሳቸውና የሰይፉ ጦር በኃይል ተደበላልቆ ይዋጋ ዝመር ። አቶ ሰይፉ ከቤጌምድር አንድ የጦር አለቃ መጥቶ የሚያዋጋ መስሏቸው ነበር እንጂ ፡ የንጉሡ ነገሥቱን መኖር አልጠረጠሩም ነበር ። በዚሁ ዓመት በጥቅምት 2 ቀን በተደረገው ጦርነት አንድ ከንጉሡ ጦር ውስጥ የተግረከ ወታደር ከፊታቸው ቀርቦ ፡ «አዝማቹ ማን የሚባል ነው » ብለው ቢጠይቁት ፡ «ጃንሆይ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸው ናቸው» ብሎ በተናገረ ጊዜ ፡ «ደንግጠው ጦራቸው ሳይሰማ እርሳቸው ከአንኮበር ትጥር ወጥተው ሸሹ ። ጦራቸው ግን ፡ ውድቅት እስቲገላግለው ድረስ በርትቶ ተዋጋ» በማለት አለቃ ዘነብ ሲያስገነዝቡ ፡ በበኩላቸው አለቃ ወልደ ማርያም ስለዚሁ ጦርነት እንደዚህ ሲሉ በራሳቸው አባባል መዝግበው ይገኛል ።

«አቤቶ ሰይፉ ፡ ከቅጽሩ ውስጥ ሙቅ ምድር ከሚባለው ነፍጠኛዎን (ነፍጠኛቸውን) ይዘው ጦርነት ዝመሩ ወደ ንጉሡ (ከንጉሡ ጋራ) ። በዚህ ጊዜ በሚካኤል አራዳ አቀበቱ ላይ በታችኛው በነፍጥ እጅግ ሰው አለቀ . . . ንጉሡም የዚህን ጦርነት በአቤቶ ሰይፉ ቢያዩ እንደነዚህ ያሉት በፊት (1848) ተገኝተው ቢሆን ሸዋን አላያትም ነበር ። የወታደርም ሙያ በአንኮበር ብቻ ይቆጠር አሉ ። ነገር ግን ፡ የእግዚአብሔር ፈቃድ አልቀረ ምና አቤቶ ሰይፉ የቴዎድሮስን ወሬ (መኖር) ሲሰሙ ሰዊን አላ ስጨርስም ብለው ከተማውን ለቀው ወደታች ወረዱ» ካሉ በኋላ ፡ የንጉሡ ጦር ካሸነፈና ሰይፉ ከሸሹ በኋላ ስለ ተደረገው እንደዚህ ብለዋል ። « . . . ይህን ጊዜ የንጉሡ ጦር በከተማው ገብቶ ዘረፈ ። ይህ ከተደረገ በኋላ 'ምርኮኛ የያዝህ አምጣ' ብለው ዐዋጅ ነገሩ ። እየተሰበሰበ በመጣ ጊዜ አቶ በዛብህ ተነሥቶ ፡ 'ይህ የከዳ ነው ፤ ይህ የኛ ነው' ብሎ በሁለት ወገን አቆመ ። በዚህ ጊዜ ባለወግ(*) እየተጠራ መጥቶ ያንን የከዳ ሰውን ሁሉ ተኝ እጁን ፡ ግራ እግሩን እየቆረጠ ጨረሰ ። ይኸን ጊዜ አልታሽ ፡

* ባለወግ ማለት ከንጉሣዊው ፍርድ በኋላ ፡ እጅና እግር ለመቁረጥ ወይም ለመገደል ተገባሩ ሆኖ የተመደበ ያንድ ክፍል ጭፍራ ነው ።

'ዐፄ ቴዎድሮስ እጅግ ተዋረዱ
የሸዋን ሰው ሁሉ እጅ ነሥተውት ሔዱ'

አለች ።» (1)

ከሁለቱም ወገን የሞተውን በመገምገም ፡ ዘነብና ወልደ ማርያም ይለያያሉ ። ዘነብ «ሠራዊትዎን ግባበት አሉ ብዙ ነፍጥ ፡ አራት መድፍ ፡ ብዙ ዕቃ ተገኘ ። ከንጉሡ ጋላ ብሩ የሺ ነፍጥ አለቃ (ሻምበል) የመቶ አለቆች ሁለት ሞቱ ። ከጭፍራም አንድ(*) የሚሆን ሞተ ። የቆሰለውም በነፍጥ በጦርም ሁለት መቶ የሚሆን ሆነ ። ንጉሥ ቴዎድሮስም ከአቶ ሰይፉ የተያዘውን ሰው ሰባት መቶ የሚሆን እጁንና እግሩን ቆረጡት ። ያቶ ሰይፉም እናትና እኅት ልጃቸውም ተያዙ» ብለው ያለፉትን ወልደማር ያም አጠር አድርገው ፡ ከአቶ ሰይፉ ወገን በጦርነት የሞተውን ሳይጠቅሱ ከንጉሡ ወገን በጦርነቱ ላይ አምስት መቶ ፡ በጠቅላላው በጦርነትም ፡ በመንገድም በግናቸውም የሞተው አንድ ሺ ከሰባት መቶ መድረሱን ያመለክታሉ ። ሁለቱም ጸሐፊዎች ከምርኮ በኋላ ተይዘው እጅና እግራቸውን የተቆረጡትን (700) ከመጥቀስ በቀር ካቶ ሰይፉ ወገን በውጊያው ጊዜ በንጉሣዊው ጦር እየተጠቃ ያለቀውን አልጻፉትም ። በዚያን ጊዜ እንደ ንጉሡ ወገን በሰይፉ በኩል ያለው ስለማይመዘገብ ፡ መጻፉም አስቸጋሪ ይሆን ይሆናል ።

በዚሁ ጊዜ ከጦርነቱ በኋላ ፡ ከሸዋ ሊቃውንት በጸጋ ልጅነታቸው የጸኑት ተያዙ ። የወታደሩ ክፍል በአቶ በዛብህ አስተናባሪነት እየቀረበ ቅጣቱን ሲቀበል ፡ ከሊቃውንቱም ወገን እነ አለቃ እገሌ በጸጋነታቸው ጸንተው የጳጳሱንና የንጉሣችንን ትእዛዝ አፍርሰዋል ፡ እነ አለቃ እገሌ ከሰይፉ ጋር ተመሣጥረዋል በመባል እንጉሡና እጳጳሱ ጉባዔ ፈት እየቀረቡ ከተፈረደባቸው በኋላ ፡ እነ አለቃ አሥራት ፡ እነ አለቃ ወልደ ሥላሴ ተቀጡ ። (2) እንደዚሁም አቶ ሰሙ ንጉሥ የሚባሉ ያቶ ሰይፉ ባለቤት የወይዘሮ ገበያነሽ አባት እጅና እግራቸው በተቆረጠበት በዚያው ሰዓት ሞቱ ። ያንኮበር አብያተ ክርስቲያናት በፊተኛው ዘመቻ ጊዜ የዳኑት ባሁኑ ጊዜ እየተበዘበዙ ተዘረፉ ።

1 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 20—21
* አንድ ያሉት አንድ መቶ ለማለት ይሆን?
2 የብላቴን ጌታ ኀሩይ ጽሑፍ ገጽ 77—78

እንደዚህ አድርገው ንጉሡና ጳጳሱ በኅብረት በወታደርነ ትም ፣ በሃይማኖትም የተነሣ ብዙ ሰው በመፍጀታቸው እንደዚህ ተብሎ በሁለቱም ላይ ተገጠመባቸው ።

«ባለድባብ ንጉሥ ፣ ባለጥና አቡን
እየዞሩ ፈቷት ኢትዮጵያን» (*)

በዚህ ዐይነት ፣ አቶ ሰይፉ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ታናሽ ወንድም ፣ እንደ ወንድማቸው ላጭር ጊዜም ቢሆን በሸዋ የመ ንገሥ ዕድል ሳይገጥማቸው በወንድማቸው በመርድ አዝማች ኃይሌ ጊዜ እስራት ፣ ባቶ በዝብህ ጊዜ ጦርነትና ስደት ዕድላ ቸው ሆኖ ፣ አሁን ደግሞ በንጉሡ መኖር ተደናግጠው ከአንኮበር ከተማ ሸሽተው በረሃ ለበረሃ እየተንከራተቱ ጨርጨር ገቡ ። ወደ ሐረርጌም ለመሔድ አስበው ሳለ ፣ አሚሩ እንደማይቀበላቸው ወይም ተቀብሎ እንደሚያጉላላቸው በመጠራጠር ከጨርጨር ወደ እናታቸው ወደ ወይዘሮ በዛብሽ አገር ወደ መራቤቴ ተመ ለሱ ። ከመራቤቴም ወደ ቦረና(**) ሔደው ከባላባቱ ከአመሮ ዐሊ ጋር ተነጋግረው ወደ መርሐቤቴ (መራቤቴ) ሲመለሱ፣ ለመራቤቴ በፊተኛው ጊዜ እንደ እንደራሴ አድርገው ራሳቸው የሾሙት አቶ ክብረት የሚባል በዚህ በቀውጢው ቀን እምነቱን ከዶ ሚዳ ላይ ተዋግቶ ገደላቸውና ከሁሉም የሥልጣን ውዝዋዜ ተገላገሉ ። ከቴዎድሮስም ፣ ከበዛብህም አገዛዝ እንድናለን ብሎ በርሳቸው ተስፋ ያደረገው ሁሉ ተስፋ ቆረጠ ። አልቃሽም እንደዚህ ብላ የለቅሶ ግጥም ገጠመች ።

«የሸዋ መኳንንት እንግዲህ አትልፉ
ተመዘ የነበር ተከተተ ሰይፉ ።(1)»

* ድባብ ለወግ ማዕረግ ከንጉሥ ጭንቅላት በላይ አሽከር ከኋላ ቆሞ የሚይዘው ትልቅ ጃንጥላ ዐይነት ነው ። ጥና ዐጠነ ከሚለው ግስ የወጣ የዕጣን ጣጠኛ ጳጳስም ቄስም በእጁ እያወዛወዘ ዕጣን የሚያጥንበት የቤተ ክርስቲያን መሣሪያ ነው ።

** ቦረና በወሎ ውስጥ ያለው እንጂ የሲዳሞው አይደለም ።

1 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 21

ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ

የግብጽና የኢትዮጵያ ግንኙነት ባፂ ቴዎድሮስ ዘመን ፣ የለቡነ ቄርሎስ ጉብኝት በኢትዮጵያ

ኢትዮጵያና ግብጽ በአፍሪካ አህጉር በመልከዓ ምድር አቀ ማመጥ ተቀራራቢ ፣ ባንድ የአባይ ወንዝ ተጠቃሚ እንደ መሆ ናቸው መጠን፣በሁለት የጐረቤት አገሮች ላይ የሚደርሰው የመ ልካምና የመጥፎ የግንኙነት ውዝግብ በነርሱም ላይ በየጊዜው ደርሷል ። በኢትዮጵያና በግብጽ መካከል ከክርስትና በፊት የነበራቸውን ግንኙነት ወደጐን እንተወውና በክርስትና ዘመን ሁለቱም ከምዕራባውያንም፣ከምሥራቃውያንም አብያተ ክርስ ቲያናት ተለይተው በተዋሕዶ ሃይማኖት ስለ ተሣሠሩ ፣ በሁለቱ አገሮች መካከል የወዳጅነት ግንኙነት እንጂ ምንም የሚያጣላ ቸው ምክንያት አልነበረም ። እንዲያውም የግብጽ ፣ የኑብያና (ሱዳን) የኢትዮጵያ ሃይማኖት አባት ያው በእስክንድርያ መን በር የሚቀመጠው ሊቀ ጳጳስ ስለ ነበረ ፣ በነዚህ ሦስት አፍሪካ ውያን አገሮች ዘንድ ኅብረትና መተሳሰብ ነበር ።

በስድስተኛው መቶ ዓመተ ምሕረት በመካ መዲና መሐ መድ ተወልዶ በክርስትና ጐን አዲስ የእስልምና ሃይማኖት ከመ ሠረተ ወዲህ ፣ በሰባተኛው መቶ ዓ. ም. ላይ በአሚሩ የሚመራው እስላማዊ ጦር ግብፅን በ640 ዓ. ም. እ. አ. አ. ሲይዝ ፣ ከዚህ ወዲህ ግብጽን የሚገዙት ሡልጣኖች በቀን ብዛት ቁራንን በሼኮቹ አማካይነት እያስተማሩ ቁጥሩ 12 ሚሊዮን የነበረው የግብጽ ክርስቲያናዊ ሕዝብ አብዛኛው እስላም ሆነ ።(1)ኢትዮጵያ ግን ፣ ከዐረቦች ወረራ ነጻ ሆና ኦርቶዶክሳዊ ሃይማኖት እንደ ያዘች የሃይማኖት ልዩነት በሚፈጥረው ቅራኔ በሁለቱ የቀድሞ ወዳ ጆች መካከል ዐልፎ ፣ ዐልፎ ጠብ እየተፈጠረ ይሔድ ዝመር ።

1 Coup d'Ceil sur la Chronologie de la Nation Egyp. J. Cataui pp. 183 - 189.

ቢሆንም ባንድ ወገን በሙልጣኖቹ ታጋሽነት ፣ በክርስቲ ያኖቹ ግብጻውያን ሃይማኖት አጥባቂነት በቁጥር ከጠቅላላው እስላማዊ ሕዝብ ቢያንሱም፣ ተዋሕዶ ሃይማኖትን የሚያዘወት ሩት የግብጽ ወገኖችና የኢትዮጵያ ክርስቲያኖች ማንኑነታቸውን እንደ ያዙ ብዙ ዘመናት ማሳለፋቸውን ፣ ለኢትዮጵያ የሚ መጣው ጳጳስም ከግብጽ መሆኑን ባለፈው አመልክተናል ። በየዘመኑ ቅራኔው ሲከር የኢትዮጵያ ማስፈራሪያ አባይን እዘጋ ለሁ ፣ የሙልጣኑ መሣሪያ ደግሞ ጳጳሳችሁን አልሰድም የሚል ነበር ።

በዚህ ዐይነት ውዝግብ የሁለቱ አገር መሪዎች ሲጣሉ ፣ ሲዛዛቱ ፣ ሲታረቁ ፣ ገጸ በረከት ሲለዋወጡ ረዥም ዘመን (12—18ኛው መቶ ዓ. ም.) አሳልፈዋል ። የኢትዮጵያ በነጻነት መኖ ርና የግብጽ በዐረቦችና በቱርኮች በየፈረቃ መያዝ ለጉዳዩ መፍ ትሔ አላገኘለትም ። ከዐረብም ፣ ከቱርክም የመጣ ቢሆንም የግ ብጹ ገዥ እስላም በመሆኑ ፣ ለክርስቲያኑ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገ ሥት የጐረቤት ባላንጣው ከመሆን አልዘለለም ።

በነራስ ዐሊ ፣ በነደጃዝማች ክንፉ ዘመን ከቱርክ ሙልጣን ተሾሞ መጥቶ ፣ መሐመድ ዐሊ በግብጽ ሥልጣኑን ደህና አድርጎ ከመሠረተና ግዛቱንም እስከ ሱዳን ከዘረጋ በኋላ ይኸው መሐ መድ ዐሊ ዘለዓለማዊ አጨቃጫቂ የሆነውን ፣ ለግብጽና ለሱዳን ከነጭ አባይ የበለጠ ሕይወት የሚሰጠው ጥቁር አባይ የሚመነ ጭበትን የኢትዮጵያን አገር እይዛለሁ ብሎ ወረራውን እስከ ጐንደር አቅራቢያ ካፋጠነው ወዲህ ፣ ባለፈው እንዳመለከት ነው ፣ የግብጽን አጥቂነት ለመመከት በዘመነ መሳፍንት የነበ ረው የኢትዮጵያ ደካማ ኃይል በራሱ ሊቋቋም ስለ አልቻለ ፣ ወረራው የተገታው በመሳፍንቱ አቤቱታ ፣ በእንግሊዞቹና በፈ ረንሳዮቹ ሃይታ መሆኑ አይጠረጠርም ።

መሐመድ ዐሊ፣ ራሱ ከቱርክ የበላይ ገዥነት ለመገላገል በሚመኝበት ሰዓት «ዋና መቀመጫ ከተማውን ፋዙግልንና ስናርን (ሱዳን) አድርጎ ፣ «ፈረንጆቹ ባይከላከሉኝ ኖሮ አበሻን ይዤ በደንብ ለመከላከል እችል ነበር ። በቱርክ ብሸነፍም ይኸው ክፍለ ሀገር (ኑብያና ኢትዮጵያ) ደህና መሸሸጊያዬ ይሆን ነበር» ሲል ተናግሮ ነበር ። ([1])

1 Mili Trenta Cinque Anni-G. Massaya - Vol. I. pp. 72 - 73.

የሆነ ሆኖ ፣ መሐመድ ዐሊ በሱዳን አገር ላይ አገዛዙን በግጠንከር የግብጽን አቅዋም ከቱርክ ሙልጣን ቀንበር በመጠኑ ተቃውሞ ለማቅለል በአውሮፓውያን ኃያላን ዘንድ ድጋፍ በማ ግኘት ፣ ግብጽን ከርሱ በፊት ከነበሩት መሪዎች የበለጠ አሻሽሎ በደንበኛ መንግሥትነት እንድትታወቅ ስለ አደረገ ፣ በሕዝብ ዘንድ ሙን ኪድ ምስር (የግብጽ ገንቢ) እየተባለ ለመጠራት በቃ። በ1952 ዓ. ም. እ. ኤ. አ. በኮሎኔል ናስር መሪነት የቆመው ሬፑብሊክ እስኪሽራቸው ድረስ ግብጽን እየተከታተሉ በንጉ ሥነት ያስተዳድሩ የነበሩት እነ ፋአድ ፣ እነ ፋሩክ የርሱ ዘሮች ናቸው ።

መሐመድ ዐሊ ፣ በሽምግልና ዘመኑ ለሥልጣን ሳይሳሳ የጉ ልበቱን መድከም ፣ የአዕምሮውን መፍዘዝ ፣ የዐይኑን መደንገዝ ተገንዝቦ ልጁ ኢብራሂም በሙሉ ሥልጣን እንደራሴ ሆኖ እን ዲያስተዳድር ፈቀደለት ። ነገር ግን ፣ ኢብራሂም ሥልጣን ካወ ረሰው ከአባቱ ከመሐመድ ዐሊ በፊት እንደ አው. ቁ. በ1848 ዓ. ም. ሞተ ። መሐመድ ዐሊም ግብጽን 43 ዓመት (1805—18 48) እ. አው. አቆ. ካስተዳደረ በኋላ ፣ ሞተና የልጅ ልጁ አባስ ሥልጣን ያዘ ።

አባስም የአያቱን የመገንባት አርአያ በመከተል ፈንታ አፍራሽ ሆነ ። ሥልጣን ከጨበጠ ጊዜ ዝምሮ የሃይማኖት መሪ ዎችን ለማስደሰት ፣ ራሱም ለመደሰት ሲል ወደ ሃይማኖት ጉዳይ በማዘንበል፣ የሥልጣኔውን ውጥን ሁሉ እንዲቆም በማድረግ ለመምህርነት የመጡትን ፈረንጆች ሁሉ አሰናበተ ። አባቱ ያቃለለውን የቱርክን የገዥነት ቀንበር እንዲመለስ አደረገ ። በዚህም የግብጽን በሥልጣኔ አለማደግ ምሁሩና ወጣቱ እያዘ ነበት ቆይቶ ፣ በቤተ መንግሥቱ እንዳለ ሳያስበው በስድብ እያ ዋረደ ያጉላላቸው የነበሩት የራሱ ዘበኞች አንቀው ገደሉት ።([1])

አባስ ሲሞት በሥልጣን የተተካው ሰይድ ባሻ የሚባለው አራተኛው የመሐመድ ልጅ ነው ። ሰይድ የሹመት አባቱን የአባስን ወደኋላ ጐታች እያያዝ በመንቀፍና ያያቱን የመሐመድ

1 Coup d'Ceil sur la Chronologie Egyp. J. Cataui pp, 363 - 375

ዐሊን አርአያ በመከተል፣ የተባረሩትን ፈረንጆች መልሶ የተቋ ረጠውን የሥልጣኔ ሥራ በአዲስ ኃይል እንዲንቀሳቀስ አደረገ ።

ግዛት በማስፋፋት ረገድ ፣ መሐመድ ዐሊ በኢትዮጵያ ላይ ሰንዝሮት የነበረውንና በእንግሊዝና በፈረንሣይ ተግዛጽ የቆመ ውን አጥቂነት ማስወገድ ብቻ ሳይሆን፣ሰይድ ባሬ ቴዎድሮስ ከም ትመራው ኢትዮጵያ ጋር መልካም የጉርብትና ወዳጅነት እንዲ ወጠን አመቺ ሁኔታ ለመፍጠር ይጣጣር ዝመር ። ማናቸውም ነገር ያለምክንያት አይደረግምና ምናልባት አባቱን መሐመድ ዐሊን ኢትዮጵያን ለመውረር የገፋፋው በመሳፍንቱ ዘመን የራስ ይማምና የደጃች ማሩ ፣ የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ የርስ በርስ ጦርነት ፣ በጠቅላላ የመንግሥቱ ደካማነት ሲሆን ፣ አሁን አዲ ሱን መሪ ሰይድ ባሻን መንፈሱን አለስልሶ ከኢትዮጵያ ጋር ወዳጅነት ለመፍጠር ያስገደደው ያዬ ቴዎድሮስ የጉብዝናቸው ዝና በሱዳን በኩል ዘምቶ ካይሮ ላይ ተሰምቶ ስለ ነበረ ነው ።(1) በዚህም ላይ ጦርነትና የልማት ፕላን ባንድነት ስለማይራመዱ ፣ ማናቸውም ብሩህ መሪ ባገሩ ውስጥ የልማት ፕላን ለመዘርጋት ሲያስብ በቅድሚያ ባገርና በጐረቤት ዘንድ ሰላም ማግኘት ፣ ለጦርነት የሚውለውንም ሀብት ለልማት ማዋል አስፈላጊነቱ ግልጽ ስለሆነ ፣ የሰይድ ሰላማዊነት ከዚህ ሁሉ ጋር የተያያዘ ሊሆን ይችላል ።

በዚህ ምክንያት ፣ ሰይድ ባሻ በወጠነው አዲስ የወዳጅነት ግንኙነት መሠረት ከዚያ በፊት የእስክንድርያ ፓትርያርክ ኢትዮጵያን ጐብኝቶ የማያውቀውን አሁን በርሱ ጊዜ ንግግር ተደርጎ የግብጣው ጥሪ ካዬ ቴዎድሮስም ፣ ከአቡነ ሰላማም ስለ ተላለፈለት ፣ ሊቀ ጳጳሱ አቡነ ቄርሎስ ኢትዮጵያን ለመጐ ብኘት መጡ ። ለአሁኑ ግንኙነት አመቺ ሁኔታን የፈጠሩት እን ደኛ ቀብተው ዐፄ ቴዎድሮስን ያነገሡዋቸው አቡነ ሰላማ ናቸው። ከጠቡ በፊት ባሁኑ ወቅት አቡነ ሰላማና ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ «እግ ዚአብሔር የሰጠኝ የሃይማኖት ልጄ ፣ ክርስቶስ የሰጠኝ የሃይማ ኖት አባቴ» እየተባባሉ በጎብረት ሥጋዊውንና መንፈሳዊ ውን ሥራ አብረው የሚያከናውኑበት ጊዜ ነው ። ሁለተኛም

1 የአስራት ዘመን በሐበሻ አገር ዶክተር ብላንክ እንደ ጻፈው ፣ዳኘው ወልደ ሥላሴ እንደ ተረጐመው ገጽ 54—55

በንጉሡና በጳጳሱ ግብዣ የተጠሩት ፓትርያርክ ፣ የሃይማኖት ልጃ ቸው ቴዎድሮስና ገዥያቸው ሰይድ ባሻ እንዲወዳጁላቸው ከልብ ፈቅደዋል ።

ስለዚህ ፣ ሰይድ ባሻ ባገሩ ውስጥ የገዥመረውን የሥልጣኔ ሥራ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ፣ ባገሩም ውስጥ ከጐረቤቶችም ጋር በሰላም ለመኖር የሚከተለው መንገድ ከነዚህ ከሃይማኖት አባ ቶች ፍላጐት ጋር ስለ ገጠመ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስና ሰይድ ባሻ በወ ዳጅነት ለመቀራረብ እላይ እንዳልነው ያዬ ቴዎድሮስ የጋባዥ ነት ጥሪ ለፓትርያርኩ ተላከ ።

ፓትርያርኩም ጥሪውን በደስታ ተቀብለው ፣ በጉዳዩም ከግብጹ መሪ ከሰይድ ባሻ ጋር ተነጋግረው ከተስማሙበት በኋላ ፣ ለንጉሠ ነገሥቱ የሚቀርብ ብዙ የጦር መሣሪያና ሌላም ዕቃ ፣ እንደዚሁም እንደ አሁ. አቆ. በ1856 ዓ. ም. (1271 የሂ ጅራ ዓመት) የተጻፈ ደብዳቤ ይዘው ወደ ኢትዮጵያ መጡ ። ከመጣው ስጦታ ውስጥ በአልማዝ የተጌጠ መስቀል ይገኝበ ታል ።(1)

ዐፄ ቴዎድሮስም ለፓትርያርኩ ደንበኛ አቀባበል አደረ ጉላቸውና ንጉሠ ነገሥቱና ፓትርያርኩ ለአጭር ጊዜ በፍቅር ሰንብተው ሳለ ፣ በውይይቱ ጊዜ የሁለቱ አሳብ በጣም ከመራራቁ የተነሣ ወዲያው በወዳጅነቱ ፈንታ ጠቡ ተተካ ።

አቡነ ሰላማና አቡነ ቄርሎስ ፣ ሁለቱም ክርስቲያን በመሆ ናቸውና ሰይድ ባሻ እስላም በመሆኑ በሃይማኖት ይለያያሉ እንጂ ፣ በሌላው ረገድ ሁለቱም ጳጳሳት በአካልም ፣ በመንፈስም ግብጻ ውያን መሆናቸውንና ዜግነታቸውም የግብጽ መንግሥት መሆ ኑን ዐፄ ቴዎድሮስ በደንብ አላጤኑትም ። በርሳቸው አስተያየት ሁለቱም በአሳብም ፣ በተግባርም ከርሳቸው ጐን ተሰልፈው ፣ እስላሙን የግብጽ መንግሥት ተቃውመው ጥያቄያቸውን እንዲ ያሟሉላቸው ነው ።

1 የአስራት ዘመን በአበሻ አገር ገጽ 55

በዚያ ሰዓት ፣ ያዜ ቴዎድሮስ አንገብጋቢ ጥያቄ ከመሐመድ ዐሊ ዝምሮ የግብጽ መንግሥት የሚያስተዳድራቸውንና በስናር ወሰን ያሉትን ቀበሌዎች ፣ እንደዚሁም ቦጐስን ፣ መንሳን ፣ ሐልሃልንና ሐባብን ፣ ከ1517 ዓ. ም. ዝምሮ የቱርክ መንግሥት የያዛቸውን የምጥዋን ወደብና አካባቢውን ወደ ኢትዮጵያ ለማ ስመለስ ነው ። እንደዚሁም ከግብጽ ቁጥራቸው በርከት ያሉ እንደ ኢትዮጵያ በተዋሕዶ ሃይማኖት የሚያምኑት የግብጽ ተወላጆች ወደ ኢትዮጵያ መጥተው አገሪቱን እንዲያሠለጥኑ ፣ በነርሱም እየተጠቀሙ በኢትዮጵያ የተስፋፉት የካቶሊክና የፕሮቴስታንትን ሃይማኖት የሚሰብኩት ጀርመኖችም ፣ እንግሊዞችም ፣ ሌሎቹም ካገር እንዲወጡ የሚል ሰፋ ያለ ዓላማ የያዘ ነው ።

ይኸ ዓላማ ባጠገባቸው ያሉትን ፣ እንደ ወዳጅም እንደ አሽከርም ሆነው የሚያገለግሏቸውን እንግሊዞቹን እነ ፕሎውዴ ንን ፣ ጀርመኖቹን እነ ማርቲን ፍላድን አስደንግጧል ። ፓትርያ ርኩን አቡነ ቄርሎስን ፣ ጳጳሱን አቡነ ሰላማን ዓላማው በግላ ቸው የሚያስደስታቸው ቢሆንም ፣ አሳቡን በተለይ የግዛቱን መልቀቅ ጉዳይ ፣ በፍጹም የግብጹ መሪና ባለሥልጣኖቹ እንደ ማይቀበሉት ስለሚያምኑና የነርሱንም የዜግነት አቅዋም የሚያበ ላሽባቸው መሆኑን በመረዳት በልስላሴ መቃወም ግዴታቸው ሆነ ። በዚህም ሰዓት ራሱ ሰይድ ባሻ ግዛቱን ሱዳንን ለመጐብ ኘት በካርቱም ስለ ነበረ ፣ ሁኔታውን በቅርብ ሆኖ እየተከታተለ ከፓትርያርኩም ጋር ይጻጻፍ ነበር ። ሊቀ ጳጳሱ ጉብኝታቸው እንደ ተከናወነ ወደ ኢትዮጵያ አሠልጣኝና ሠራተኛ እንዲልክ ጽፈውለት ነበር ።

በዚህ ምክንያት ዐፄ ቴዎድሮስ የነዚያንም ፣ የራሳቸውንም ጉልበት ከሚዛን ውስጥ ሳያገቡ በዚህ ጊዜ እንደ መሠረታዊ ዓላማ አድርገው የያዙት የግብጽንና የቱርክን ኃይል ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማስወጣት ፣ ከዚያም ዐልፈው ኢየሩሳሌምን ጭምር ለማስለቀቅ ስለሆነ ፣ የፓትርያርኩንና የሰይድ ባሻን መጻጻፍና መላላክ ሲሰሙ ተቆጥተው ፣ ፓትርያርኩንና ጳጳሱን በየድንኳ ናቸው እንደ እስረኛ አድርገው ፣ በዙሪያቸው አጥር አሳጥረው በዘበኛ ያስጠብቁዋቸው ዝመር ። የንጉሡና የጳጳሱ ጠብ ሁኔ ታው እንግሊዙን ፕሎውዴንን ፣ ጀርመናዊውን ፍላድን ሳያስ ደስት አልቀረም ። ምናልባትም ቴዎድሮስ ይኸን ዐይነቱን

እርምጃ እንዲወስዱ በቀጥታ ቢቀር በጐን ሳይገፋቸ አይቀርም ። ይሁን እንጂ ፣ በመጨረሻ ገላጋይ ያገር ሊቃውንትና ሽማግሌ ዎች በነገሩ ገብተውበት ሁለቱንም ወገኖች አዋቅሰውና አወያ ይተው በማስታረቅ አስማሚቸው ።

ይህን ጉዳይ አለቃ ዘነብ በሚከተለው ዐይነት አስፍረውት ይገኛል ። «.....በታኅሣሥ (1849).....ጃን ሚዳ ሰፍረው ሳሉ (ቴዎድሮስ) ከምስር (ከግብጽ) ሊቀ ጳጳስ አባ ቄርሎስ መጡ ። ንጉሥ ቴዎድሮስም በሥርዓተ ንግሥ ተቀበሏቸው ። ሰንብተው ሳሉ ያለ ንጉሥ ፈቃድ ደብዳቤ ጥፈው ተገኙ ። ብዙ ዕቃ ፣ ብዙ ሠራተኛ ስደድ የሚል፣ ከምስሩ ጌታ ከሰይድ ባሻ ዘንድ ። ንጉሥ ቴዎድሮስም አባ ቄርሎስንና አባ ሰላማን ተቆጥተው ፣ ቤቱን አሳጥረው ፣(*) በውስጥ አግብተው ዙሪያውን ነፍጠኛ (ባለጠመ ንጃ) አስጠበቋቸው ። የአፈረዋናት (**) ካህናት ሔደው ከአደ ባባይ ቆሙ ። ንጉሥ ቴዎድሮስም «ምነው ፣ ምን ሆናችኋል?» ብለው ቢጠይቋቸው ፣«ከሊቀ ጳጳስ አባ ቄርሎስና ከአባ ሰላማ ይታረቁልን ብለን ነው ። እኛ ንጉሥና ሊቀ ጳጳስ ማስታረቅ የሚቻለን ሁነን አይደለም ። ዳሩ ግን ፣ ዕርቅ የወደደን ንጉሥ ገበሬ ያስታርቀዋል ብለን ነው እንጂ» አሉ ። ([1])

ከካህናቱ ይኸን የመሰለ የዕርቅ አሳብ ሲቀርብላቸው ንጉሡ የዕርቁን ጉዳይ አልጠሉትም ። ምናልባትም መካርም ገብቶ የተከበሩትን እንግዳ በማሰራቸው ተጸጽተው ፣ ደግሞ እን ደዚሁ መፍታትን ጠልተው የሚያስታርቃቸውን ከጐን ገፋ ፍተው ይሆናል ። በዚህ ምክንያት ከካህናቱ የዕርቁ አሳብ ሲቀ ርብላቸው ፣ እልኸኛው ቴዎድሮስ አሻፈረኝ በማለት ፈንታ «.....የአድባራቱን ካህን ሁሉ ጨምራችሁ አስታርቁኝ» ብለው ሌሎቹም ካህናት ተጨምረው አስታረቋቸውና ሰላም ሆነ ።

ከዚህ በኋላ ፣ ሊቀ ጳጳሱ በኢትዮጵያ ከታኅሣሥ እስከ ኅዳር (1856—57) እ.አ.አ. 11 ወራት ቆይተው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስም የቀድሞ ጥያቄያቸውን ወደ ጐን ተወት አድርገው የሊቀ ጳጳሱ

---

* ወልደ ማርያም ድንኳን ብለውታል ።

** አፈረዋናት በደብረ ታቦርና በደራ ውስጥ የቅዱስ ገላውዴዎስና የሺሚ ማርያም አብያተ ክርስቲያናት ስለአሉ ፣ የነዚህ ካህናት ናቸው ።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 28—29

ጉብኝት እንዳስደሰታቸው ፥ በኢትዮጵያና በግብጽ የወዳጅነቱ ግንኙነት እንደሚቀጥል እምነታቸው መሆኑን ከመግለጽ ጋራ የተረፈውን ምኞታቸውን ሊቀ ጳጳሱና መልክተኞቻቸው በቃል እንዲያስረዱላቸው የሚገልጠውን ደብዳቤ አስይዘው ሊቀ ጳጳሱን አሰናበቱዋቸው ። በዚሁ ጊዜ 7 ፈረሶችና ልዩ ልዩ የኢትዮጵያ የጦር መሣሪያ ለሰይድ ባሻ የሚሰጥ ገጸ በረከት ይዘው ፥ አንድ መኰንንና ምሁሩ አለቃ ገብረየስ ተልከው ከሊቀ ጳጳሱ ጋር አብረው ወደ ግብጽ ሔዱ ። (1)

መሐመድ ሰይድ ባሻም ፥ ካፄ ቴዎድሮስ ዘንድ የተላከውን ደብዳቤውንም ፥ ገጸ በረከቱንም ሁሉንም ከተመለከካተ በኋላ በጉዳዩም ከአቡነ ቄርሎስ ጋር አሳብ ለአሳብ ተለዋውጦ እርሱም በበኩሉ ደብዳቤ ጽፎ ለመልክተኞቹ ለመስጠት በሚዘጋጅበት ጊዜ እንደ አለቃ ዘነብ አባባል ፥ «ንጉሣችሁ ምን ይወዳል?» ብሎ መልክተኞቹን ቢጠይቃቸው ፥ «የኛ ንጉሥ ስለ ፍቅር ብለው ላኩን እንጂ ገንዘብስ አይፈልጉም» ብለው መለሱለት ። እርሱም «እርሱ የሚወደውን እኔ ፥ እኔ የምወደውን እርሱ ካላ ከልኝ ያፍ ፍቅርማ እንደ ነፋስ ነው» ብሎ ለመላክተኞቹ ደብዳ ቤና አራት መድፍ ፥ ሁለት የግምጃ ፥ አራት የሺት(የጨርቅ) ድንኳኖች ፥ መቶ ጠበንጃ ላከላቸው ። ደብዳቤው ምን እንደ ሚል ባለቃ ዘነብም ፥ በሌላም መጽሐፍ ውስጥ ለማግኘት አል ተቻለም ።

ዋናው መልክተኛም አለቃ ገብረየስ ወደ ኢትዮጵያ ተመ ልሰው መልእክታቸውን ፈጽመው ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆዩ በተመለሱበት ዓመት በ 1851 ዓ. ም. ሞቱ ። እርሳቸውንም አለቃ ዘነብ ሊቀ ማዕምራን (የዐዋቂዎች ዐዋቂ ወይም አለቃ) ይሏቸዋል ። ዘነብ ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን የሰይድ ባሻን አነጋገር ሰምተው ፥ በጽሑፍ ያሰፈሩት ከኝሁ ምሁር መልክተኛ ያገኙት መሆን አለበት ። የመጣውን የጦር መሣሪያና የድንኳ ኑን ገጸ በረከት ግን ፥ ለንጉሠ ነገሥቱ በቀረበበት ቀን በዐይናቸው አይተው ጸሐፊ ትእዛዝ እንደ መሆናቸው መጠን ራሳቸው መዝ ግበውት ይሆናል ።(2)

1 The Survival of Ethiopian Independence S. Robenson pp. 211-212

2 አለቃ ዘነብ.....ገጽ 28—29 ፥ 31 ፥ 39—40

የሆነ ሆኖ ፥ ያፄ ቴዎድሮስና የመሐመድ ሰይድ ባሻ አሳብ በመሠረቱ የተለያየ ስለሆነ ፥ ያሁኑ ግንኙነት ሩቅ ሳይሔድ በዚሁ ገጸ በረከት በመለዋወጥ ላይ ብቻ እንደ ቆመ ይታያል ። ባንድ ወገን ሊቀ ጳጳሱ አቡነ ቄርሎስ በኢትዮጵያ በቆዩባቸው የ11 ወራት ጊዜዎች አንዳንድ ጊዜ ንጉሡ በመኳንንቶቻቸው ፥ እርሳቸውም በአቡነ ሰላማና በዕጨጌው ፥ በካህናቱ ታጅበው በክ ብር ፥ በደስታ ወደ ቤተ ክርስቲያን እየደረሱ ሲመለሱ ወይም አዲስ ተሠርቶ የሚመረቀውን ቤተ ክርስቲያን ባርከው ታቦት ሲያስገቡ ፥ ደግሞ አንዳንድ ቀን አቡነ ሰላማና ዐፄ ቴዎድሮስ በየርስቱ ፥ በየሥልጣኑ ሲጣሉና ሲጨቃጨቁ ፥ ሰላማ «ቴዎድሮ ስን የተከተለ ገዝቻለሁ» ብለው የንጉሡን ቁጣ ሲቀሰቅሱ ፥ ቄርሎስ ደግሞ «ግዝቱን እኔ ፈትቻዋለሁ» ብለው ቁጣውን ሲያበርዱ ፥ የንጉሡን ቁጠኝነት የብዙ ሰውንም ያለ ሕግ ቅጣት ተመልክተው አለኝታም ፥ ትዝብትም ተሸክመው ወደ አገራ ቸው የተመለሱ ስለሆነ ፥ ስላፄ ቴዎድሮስ ለመሪያቸው ለሰይድ መልካም ስሜት ያለበት ራፖር የሚሰጡ አይመስልም ።

በዚህ ምክንያት ፥ ዐፄ ቴዎድሮስም ለጊዜው ግድ ሆኖባቸው በገላጋይ ቄርሎስን ካሰሩበት ፈትተው ቢታረቁምና አስደስተው ቢሸኙም ፥ ለሰይድ ባሻም ገጸ በረከት ልከው ከርሱ የመጣውንም ቢቀበሉም ፥ የግብጾቹንና የቱርኮቹን ከኢትዮጵያ ዙሪያ የግስ ወጣቱን መሠረታዊ ምኞታቸውን በፍጹም አልተዉትም ። ይኸንንም ግዛት የመመለስና ያገር ፍቅር ዓላማቸውን በነፕሎ ውዴን ፥ በነ ዮሐንስ ቤል አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት በሚያገኙት እርዳታና ጎብረት ወደ ፍጻሜ እንደሚያደርሱት ያምኑ ነበር ። ራሳቸውም በአውሮፓ የሠለጠኑት መንግሥታት እንደሚያደርጉት ፥ የንግድና የፖለቲካ ወኪል አስቀምጠው የአ ውሮፓን ሁኔታ የእንግሊዝንና የቱርክን መንግሥት መልካም ግንኙነት ገልጠ በጽሑፍ የሚያስረዳቸው ስለሌለ ፥ ባጠገባቸው ያሉት እንግሊዞችም ካገር እንዳያባርሯቸው ወይም እንዳያስሯ ቸው ትክክለኛውንና ሐቁን በመናገር ፈንታ ፥ አብዛኛውን ጊዜ በንጉሡ ፊት ሞገስ የሚያገኙበትን የራሳቸውን ምቾትና ጥቅም የሚጠበቅበትን ብቻ ይነግሯቸዋል እንጂ ፥ ከግብጽና ከቱርክ ጋር በግዛት ቢጣሉ እንግሊዝ አይረዳዎትም ብለው በሐቅ አይ ነግሯቸውም ። ፕሎውዴንና ዮሐንስ ከሞቱ ወዲህ ይህ ዐይነቱም የድብብቆሽ ሥራ በሚቀጥለው ጊዜ በግድ መገለጥ ሲኖርበት ፥

ያን ጊዜ በቴዎድሮስና በእንግሊዞች መካከል በመድበስበስ ዐመድ ውስጥ የተዳፈነ ወዳጅነት እያደር ይገለጥና በግድ ሁለቱ ወገኖች ወደፊት እንደምናነበው ፣ የተወጠነው ወዳጅነት ቀርቶ የጠቡን መሥመር ይይዛሉ ።

መሐመድ ሰይድ ግን ፣ ባገሩ ብዙ ዕውቀት በማስገባት ፣ የስዊስ ቦይን በማስቀደድ ፣ ወደቦችን በደንብ በማሠራት ፣ ተማሪ ቤቶች ፣ ሙዚዬሞች ፣ የጥናት ድርጅቶች አቋቁሞ ካፄ ቴዎድሮስ በፊት እ. ኤ. አ. በ1863 ዓ. ም. ስለ ሞተ ፣ በመንግሥቱ የወ ንድሙ የኢብራሂም ልጅ ኢስማኤል ባሻ ተከተለው ። በኢስ ማኤል ዘመን ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያን ግዛቶች የማስለ ቀቁ ነገር ሳይሳካላቸው በምኞት የቀረውን የቴዎድሮስን ዓላማ ይዘው የተነሡት ዐፄ ዮሐንስ ፣ በምን አኳኋን ከኢስማኤል ጋር እንደ ታገሉ ታሪክ መዝገቦታልና ወደፊት ዝርዝር ሁኔ ታውን እንመለከታለን ።

ሰይድ ፓሻ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ

ነዋሪው የሥልጣን ሽሚያ ፣ የዋገሹም ገብረ መድኅን ስቀላት ፣ የፕሎውደን አሚሚት ፣ በጋረድና በንጉሡ መካከል የተደረገው ጦርነትና የሊቀ መኳስ ዮሐንስ መሠዋት ፣ የምርኮኛ መከራና ፍዳ

ዐፄ ቴዎድሮስ ጐጃምን ፣ በጌምድርንና ትግሬን ፣ ወሎንና ሸዋን በመሳው በጦር ኃይል ድል አድርገው የኢትዮጵያን የንጉሠ ነገሥታዊና ማዕከላዊ ሥልጣን መሠረቱ ። የኢትዮጵያ ደቡባዊው ክፍል ሐረርጌ ፣ የሲዳሞና የኦሮሞ ወገኖች የሰፈሩበት ከአክሱም ዝምሮ በዛጉዬዎቹ ዐልፎ የመንግሥቱ መደብ ሸዋ በነበረበት ጊዜ ፣ ማለትም ከ13ኛው እስከ 16ኛው መቶ ዓመት በነዐፄ ዓምደ ጽዮን ፣ በነዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመን ሁሉ ግራኝ አህመድ እስከ መነሣቱ ድረስ የኢትዮጵያ አካል እንደ ነበረ ሠነዶች በግልጽ ያሳያሉ ።

በዚህ ምክንያት ፣ ቴዎድሮስ ከሸዋ ዘመቻ በኋላ ወደ ደቡቡ ክፍለ ሀገር ዘመቻቸውን ለመቀጠል የጊዜው ሁኔታ ፣ የመሳፍንቱ በየአውራጃው መሸፈትና የወታደራዊው አቅዋም በደንብ አለመደራጀት ፣ ይኸ ሁሉ ተደራርቦ አላስቻላቸውም ። እንኳን የደቡቡ ክፍል የመካከለኛውና የሰሜኑ ክፍለ ሀገር እንኳን በዘመነ መሳፍንት ጊዜ፣ ሁሉም በየባላባቱ የቤቱ ጌታ መሆን ስለለመደና አሁን በቴዎድሮስ የሚመራው ማዕከላዊ መንግሥት ሥልጣን ሥር ሆኖ መተዳደሩ በሕይወት ላሉት መሳፍንት ወይም ለወራሾቻቸው የማይዋጥ ጉርሻ ሆኖባቸዋል ። ራሳቸው ቴዎድሮስ ባለፈው በወጣትነታቸው ጊዜ ለነራስ ዐሊ ፣ ያውም አማችነት ተጨምሮ ፣ መታዘዝን እምቢ ያሉኛቸው አንደኛ በሚ ያሳዝን አኳኋን የአገሪቱ መከፋፈል ፣ ሁለተኛ ያስተዳዳሪዎቹ የእነራስ ዐሊ ከዳዊት ፣ ከሰሎሞን አለመወለዳቸው መሆኑ በግልጽ ይታወቃል ።

አሁንም እርሳቸው በጦር ኃይል ሥልጣን ጨብጠው ፣ በጳጳስ ተቀብተው ዘውድ ቢጭኑም አመጣጣቸው ከቋራና ከደምቢያ ከነዳጃች ክንፉ ቤት ስለሆነ ፣ በጐጃም የነታላቅ ራስ ኃይሉ ቤት እነ ደጃች ተድላ ጓሉ ፣ በስሜን የነራስ ገብሬ ቤት እነደ ጃች ንጉሤ ፣ በዋግ በላስታ የዋግሹም ክንፉ ቤት እነ ዋግ ሹም ገብረ መድኅን ፣ በወሎ የነራስ ዐሊ ቤት እነ በሺር አህመድ (ወረሼህ) ፣ በእንደርታ የነራስ ወልደ ሥላሴ ቤት እነ ባልጋዳ አርአያ ፣ በሸዋ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ቤት እነ አቤቶ ሠይፉ ፣ ወዘተ..... ከደምቢያና ከቋራ ለመጣው ለደጃች ክንፉ ቤት ለቋ ረኛ ካሣ እንዲት እንገዛለን በማለት በመዝመሪያው የዘመቻ ወቅት እየተሸነፈ ተገዛሁ ቢልም ፣ መገዛቱ ግዴታዊ እንጂ ልባዊ አይደለም ።

ስለዚህ በጦር ከበድ ብለው ሲመጡበት ግማሹ አመንሁ ፣ ገበርሁ ብሎ ይገባና ከርሳቸው ያገሩን ሹመት ተቀብሎም ሳይ ቀበልም እንደቆየ እርሳቸው ዕልፍ ሲሉ ይሸፍታል ። የቀረውም በመሥጋት የንጉሡን ፊት አታሳየኝ እያለ ከመዝመሪያው ዝምሮ በሽፍትነት የቀጠለ አለ ። እንኳን ከሌላ የቅርንጫፍ ቤተ ሰብ የመጣው ቀርቶ ከራሳቸው ከደጃች ክንፉ ቤት የገዛ ዘመዶ ቻቸው እነጋረድ ክንፉ የርሳቸውን ንጉሥ መሆን አልተቀበሉም ። የጋረድን አሸፋፈት ምክንያት ሰበቡን በዝርዝር የሚነግረን ጽሑፍ ብናጣም ፣ በትክክልና በተለመደው ባህላዊ አወራረስ እኔ የደጃች ክንፉ ቀጥተኛ ልጅ እያለሁ እርሱ ወንድም ወይም የወንድም ልጅ ሆኖ ከደምቢያ ተነሥቶ እንዴት ይነግሣል? የሚል መሆን አለበት ። በዚህ ምክንያት እርሱ በኃይሉ እዚህ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ላይ ከደረሰ እኔንስ ለመሞከር ምን የሚከለክለኝ ነገር አለ ማለቱ ነው ። ከባዕድ ጠብ አንዳንድ ጊዜ የዘመድ ጠብ ስለሚበረታ ፣ ጋረድ እርሳቸውን ለመግደል እንደ ምን እንደጣረ በዚሁ ምዕራፍ እንመለከታለን ።

ስለዚህ ከሰሎሞን ይወለዳሉ ተብለው ታምኖባቸው በዙፋን እየተከታተሉ በሕጋዊ መንገድ በሙሉ ሥልጣን ይገዙ የነበሩት ነገሥታት ሥልጣናቸው በነራስ ስሑል ሚካኤል ፣ በነታላቅ ራስ ዐሊ ከተደመሰሰ ወዲህ ፣ በየመሳፍንቱ ልብ የተተከለው እልኽኛ መንፈስ «ማን ለማን ይገዛል» የሚለው ወይም እኔ ልግዛ የሚለው የሥልጣን ምኞት ነው ። በዚህ ሰበብ በ1790-92 ላይ በሥልጣን ሽሚያ የተነሣ ራስ ገብሬ የስሜኑ ፣ ራስ

መርድ የጐጃሙ ራስ ወልደ ገብርኤልና ራስ ዐሥራት የላስታ ዎቹ አራት ራሶች ባንድ ዝምበር ተዋግተው ራስ ገብሬ ብቻ ነፍሳቸውን አትርፈው በሕይወት ወደ አገራቸው ሲመለሱ ሦስቱ ራሶች ባንድነት ተነባብረው ከጦርነቱ ሜዳ ላይ ወድቀው ቀርተዋል ።(1) ያንዱ መከራ ለሌላው ደስታ ያመጣል እንደሚባ ለው ከዚህ እልቂት በኋላ ፣ ጉግሣና ወንድማቸው አሉላ በራስ ወልደ ገብርኤል ሥር ዘምተው ሳለ የታላላቆቹ ሬሣ እንደ ወደ ቀና ባለሥልጣን ሲጠፋ አሉላ ፣ ጉግሣን ፣ «የእንደራሴነቱን ሥልጣን ያዝ» ብሎ መከራቸው ። «ማን ሰጠኝ ብዬ ልያዝ!» ቢሉት«ረቢ (እግዚአብሔር) ሰጠኝ» ብለህ ያዝ አላቸው ። ያዙና ገናና መስፍን ሆነው 28 ዓመት አስተዳደሩ ።(*)

አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ የመዝመሪያውን ጥርጊያ ጐዳና ባለፈው እንዳነበብነው ከተወጡት በኋላ ፣ ደግሞ እንደገና እያንሠራራ በያለበት እንደ እንጉዳይ የሚበቅለውን የመሳፍንት ተወላጅ በሽፈተ ቁጥር በትዕግሥትና በፍቅር መሳቡም ፣ በጦር ኃይል አስገድዶ ለዘለቄታ ማሳመኑም አልሆነላቸውም ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ ዘምተው ሲመለሱ በጐጃም ሸፍ ተው ያገኙዋቸው ደጃች ተድላ ጓሉን ነው ። ደጃች ተድላ ትው ልዳቸው እንደዚህ ነው ። እቴጌ ምንትዋብ ከምልምል ኢያሱ ወለተ እሥራኤልን ፣ ወለተ እሥራኤል ከደጃች ዮሴዴቅ ታላቅ ራስ ኃይሉን ፣ ኃይሉ ራስ መርድን ፣ መርድ ደጃች ጓሉን ፣ ጓሉ ደጃች ተድላን ይወልዳሉ ። ባንድ ወገን ደግሞ እኚሁ ራስ ኃይሉ ድንቅነሽን ፣ ድንቅነሽ ደጃች ጐሹን ፣ ጐሹ ደጃች ብሩን ይወል ዳሉ ። አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ ጐሹና ብሩ ባፄ ቴዎድሮስ ከተደመሰሱና የጐጃሙ ደጃዝማች ተድላ ወዳፄ ቴዎድሮስ ገብተው የአባታቸውን ግዛት ከአስመረቁ ወዲህ ፣ ንጉሡ ለዘመቻ ወደ ሸዋ ሲጓዙ ከወሎ ከድተው ወዳገራቸው ወደ ጐጃም ተመል ሰው ሸፈቱ ። ለመሸፈት ካበቃቸው ምክንያት አንዱ ፣ ምናል ባት የሸዋው ንጉሥ ኃይለ መለኮት ጦራቸው የማይደፈር ስለ ሆነ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ እዚያ ተሸንፈው ወይም ደክመው ሲመለሱ እኔ ከዚህ የጐጃምን ጦር ይዤ የደከመውን ጉልበታቸውን ባዲስ ጉልበት ተቀብዬ አሸንፋቸዋለሁ የማለት ተስፋ ይሆናል ።

---

1 ታሪክ ነገሥት ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በቁጥር 143 የተቀመጠው ገጽ 355—360

* አሉላን አንዳንድ መጽሐፍ የጉግሣ ልጅ ያደርጋቸዋል ።

ነገር ግን ፣ ከቴዎድሮስ ጓላ መሸፈት እንጂ በቴዎድሮስ ፈት ያን ጊዜ የሚቆምና ቢቆምም እስከ መጨረሻ የሚመክት ስለሌለ ፣ ለመይሳው ካሣም የተገኘ ድል ሁል ጊዜ ጉልበታቸውን ስለሚያጠነክረው ፣ ከሸዋ ቀንቷቸው እንደ ተመለሱ ደጃች ተድላን ሸፍተው ሲያገኙዋቸው የጐጃምን ግዛት ከጐጃም ለሚወለዱት ታማኞቸው ለራስ እንግዳ ሰጥተዋቸው ስለነበረ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ከሸዋ መልስ በሐምሌ ወር ላይ ጐንደር እንደገቡ ራስ እንግዳና ደጃች ተድላ ተዋግተው ፣ እነ ራስ እንግዳ አሸንፈናል የሚል የምሥራች በነሐሴ ወር ልከውባቸው በጐንደር ደስታ ሆኖ ነበር ። ነገር ግን ፣ ደጃች ተድላ ሲመቻቸው ግዛት እየያዙ የቴዎድሮስ ጦር ሲመጣባቸው ወደ ጅበላ ተራራ እየወጡ በመደበቅ ለጠላታቸው ሳይመቹ ጊዜያቸውን ሲፈጁ ኖረው በመጨረሻ ሞት ገላገላቸው ።

እንደዚሁም ፣ የዋግና የላስታው ባላባት ዋግሹም ገብረ መድኅን ከሸዋ መልስ አገራቸውን አስመርቀው ከገቡ በኋላ ፣ መሸፈታቸው እንደ ተሰማ ንጉሡ ፈታቸውን ከጐንደር ወደ ዋግ አዞሩ ። በዚያን ጊዜ ተድላ ወደ ጅበላ በተደበቁ ቁጥር የንጉሡ ወታደር ጐጃምን በእሳት ማቃጠሉን ፣ የወሎም ሽፍታ በጥይት መደብደቡን በማውሳት ፣

«ጐጃምን ብንቆጣው በእሳቱ ተቀጣ
ወሎን ብንቆጣው በነፍጡ ተቀጣ
ይብላኝ ለወራሄ (ወረሂመኑ) ይብላኝ ለሰቆጣ»

ብለው ራሳቸው ትንቢታዊ ግጥም ገጣጥመው ፣ ወደዋግ ሹም ገብረ መድኅን መገሥገሣቸውን አለቃ ዘነብ ካመለከቱ በኋላ ፣ ከዚሁ አያይዘው ንጉሡ ወደ ዋግሹም ገብረ መድኅን ሲገሠግሡ የዚህን ወሬ የሰሙ የአገው ተወላጆች ራሳቸው ተዋግተው ዋግሹም ገብረ መድኅንን ፣ ቢቶደድ ብሩንና አባ ጫጐን ገና ንጉሡ ሳይደርሱ እንደ ማረኩዋቸውና ቴዎድሮስ ሦስቱን መኳንንትና ከጐጃም ተማርከው የመጡትን አሰኔ ደረሰን ፣ ጐለም ወልደ ሚካኤልንና ማሩ ሰሎሞንን ጨምረው በግንቦት ወር (1850) ገረገራ ላይ በፍትሐ ነገሥት አስፈርደው ፣ እጅና እግራቸውን አስቆርጠው

በግራር ላይ እንደ ሰቀሏቸው ይደመድማሉ ። (1) በበኩሉ ዶክተር ብላንክ ዋግሹም ገብረ መድኅንን ተዋግተው እጃቸውን ለቴዎድሮስ የሰጡ የገዛ ዘመዳቸው ዋግሹም ተፈሪ መሆናቸውን ያመለክታል ።(2)

በዚህ ዐይነት ፣ በጐጃምና በላስታ ለጊዜው ቀንቷቸው ዐመዴ በሺርና ጓደኞቹ በወሎ የቀስቀሱትን ሽፍትነት ከመደምሰስ ላይ ባሉበት ሰዓት፣ ባለፈው ምዕራፍ በዝርዝር ያነበብነው የአቤቶ ሰይፉን ሽፍትነት ከነአቶ በዛብህ መልክተኛ እንደ ሰሙ ወደ ሸዋ መዝመት ግዴታ ሆነባቸው ። ወደዚያም በዘመቱበት ሰዓት ቀደም ብለው የሸፈቱት ጋረድ ክንፉና ደጃች ንጉሤ እየተለያዩም እየተባበሩም የሽፍትነት አቅዋማቸውን ማጠንከራቸውን ወደ ሸዋ በዘመቱበት ሰዓትም ፣ እስከ መናገሻው ከተማ እስከ ጐንደር ገብተው ሀብትና ንብረት መዝረፋቸውን ሰሙ ።

ከሁሉ የበለጠ ያናደዳቸው ፣ የወዳጃቸው የምስተር ፕሎውዴን በጋረድ ሰዎች እጅ ክፉኛ ቆስሎ በዚሁ ቁስል የመሞቱ ነገር ነው ። ፕሎውዴን ሙሉ ስሙ ወልተር ቼቸል ፣ ፕሎውዴን በካልኩታ (ሕንድ) የንግድ ሥራ ሲያካሒድ ቆይቶ ወደ እንግሊዝ አገር ከተመለሰ በኋላ ፣ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ፓልሜርስተን ጋር ተነጋግሮ በ1848 ዓ. ም. እንደ ቆንሲል ሆኖ በምጥዋ በኩል አድርጎ ወደራስ ዐሊ ዘንድ መጣ ።(3) ሲመጣም ከርሱ ጋር ዮን ቤል የሚባለው ጓደኛውና ወዳጁ አብሮት ነበር። ሁለቱም ለራስ ዐሊ ወዳጆች ሆነው ወጣ ፣ ገባ እያሉ የንግድም የፖለቲካም ነገር ሲያካሒዱ በመካከሉ ራስ ዐሊ ባዜ ቴዎድሮስ ሲሸነፉ ሁለቱም ወደ ቴዎድሮስ ዞረው ዋና አማካሪዎችና ባለሟሎች ሆኑ ። ሁለቱም የኢትዮጵያን ሴት አግብተው ልክ እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት ሆነው ዐፄ ቴዎድሮስን ያገለግሉ ዝመር ። ፕሎውዴን እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት ጭፍራም ፣ ጋሻ ዣግሬም ነበረው ። የፈረስ ስሙም አባ ነፍሶ ይባል ነበር ይባላል ።(4)

---

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 32 –34 በቴዎድሮስ የወጣትነት ዘመን ወንድ ማቸው ደጃች ክንፉ በዋግሹም ክንፉ (በዋግሹም ገ/ መድኅን አባት) ተጠቅተው ነበር ።
2 የእስራት ዘመን በአበሻ አገር ገጽ 172
3 ፋዘላ ያሳተመው ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 20—21
4 Historie de l' Abyssinie - A.H.M. Johnes - E. Monoroe pp. 174-176

ፕሎውዴን የእንግሊዝ ቆንሲል በመሆኑ ትንሽ ነጠል ገርበብ ቢልም ፣ ጓደኛው ጐን ቤል ግን ካፔ ቴዎድሮስ ልጥፍ ብሎ አገ ልግሎቱንና ምክሩን ከመለገስ ጋር በጦርነት ላይ ዝብዱ ስለ አሳየ ፣ የሊቀ መኳስነት ማዕረግ ይዞ መጠሪያ ስሙ እንግሊዝ ኛው ጐን ወደ ዮሐንስ ተለውጦ ሊቀ መኳስ ዮሐንስ እየተባለ ይጠራ ዝመር ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ከሁለተኛው የሸዋ ዘመቻ እንደ ተመለሱ ባለቤታቸው እቴጌ ተዋበች ሞተውባቸው ደብረ ታቦር በሐዘን ላይ እንዳሉ ፣ የፕሎውዴን ባለቤት ከነጓዟ በጐንደር ከተማ ስለ ነበረች ፣ ፕሎውዴን ወደ ጐንደር ለመሔድ ንጉሡን ስንብት ቢጠ ይቅ የጋረድን መበርታት ከየሰዉ ሰምተውት ነበርና ፣ «አይ ሆንም ፣ ሽፍታ ያጉላላሃል ! ብቻህን አትሒድ» ብለው ቢመ ክሩት ፣ «እኔ አባ ነፍሶ! እኔን እንዴት ያለ ሽፍታ ይገድለኛል» ብሎ በመፎከር ከንጉሡ አስፈቅዶ ወደ ጐንደር ተጉዞ እከተ ማው አጠገብ ካለው ከቀሃ ወንዝ ሲደርስ የጋረድ ሰዎች ከቀኝና ከግራ ከተደበቁበት ወጥተው ፣ በሮምታ ተኩሰው ፣ ክፉኛ አቁስለው ፣ ካሽከሮቹም ላይ ብረታቸውን ቀምተው መሔዳቸ ውን ፣ ከዚያ እንደ ቆሰለ ወገኖቹ ወስደውት ዘጠኝ ቀን ያህል እንደ ቆየ መሞቱን ጸሐፊዎቹ ያረጋግጣሉ ። ለዓጐን የተባለ ሰው ደግሞ የበኩሉን ሲገልጥ የተመታው በጦር ከጐኑ ላይ መሆኑን ! እንደ ቆሰለም ተማርኮ ጐንደር ያለችውን ሚስቱን 2,000 ብር ላኪ ፣ አለዚያ እንገድለዋለን ብለው አስፈራርተው መቀበላ ቸውንና ከዚያ ፕሎውዴን መሞቱን ያመለክታል ።(1)

የዚህን ወሬ ዐፄ ቴዎድሮስ እንደ ሰሙ ምንም እንኳን የፈ ሩት ቢደርስ ፕሎውዴን ባንድ ወገን የእንግሊዝ መንግሥት ወኪል ቢሆንም ፣ በሌላ በኩል እንደ ግል ወዳጅ ሆኖ በማናቸ ውም እየመከራቸው ፣ ከዚህም ዐልፎ አብሮ ወደ ጦር ግንባር እየሔደ ውጊያ እስከ መካፈል ደርሶ ስለ ነበረና በዚህም ላይ በርሱ አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት ብዙ የሚጠብቁት የእር ዳታ ተስፋ ስለ ነበራቸው ፣ አሁን በጠላታቸው በጋረድ እጅ በመ ሞቱ አዝነው ለመበቀል ወሰኑ ። ሊቀ መኳስ ዮሐንስማ ደንበኛ ሐዘንተኛ ሆኖ እንደ ሰነበተ ጸሐፊው ሁሉ አብራርቶ ገልጦታል ።

1 Theodore II Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 104 - 105.

ከዚህ በኋላ ንጉሡ «ያንድ ሳምንት ስንቅህን ያዝ ። ጠንካራ በቅሎ ፣ ጠንካራ አጋሰስ ፣ ጠንካራ ፈረስ ይዘህ እኔ በመራሁህ ተጓዝ» የሚል ዐዋጅ አናግረው ወደ ጐንደር ገሠገሡ ። ጋረድ ከንፉም ያፔ ቴዎድሮስን ለጦርነት ተዘጋጅቶ መምጣት ሲሰማ ከጐንደር አካባቢ ከነጭፍራው ተነቃንቆ በዋልድባ በማይ ተክ ሊት ዐልፎ ወደ አዲ አርቃይ ሔዶ ሰፈረ ። የተከተለውም ጦር ካገሩ ከደምቢያና ከአካባቢው ከጭልጋ፣ ከወልቃኢትና ከወገራ ፣ ከደጋውም ፣ ከቆላውም የተጠራቀመ የሽፍታ ጦር ነበረው ።

ጋረድ ፣ ያፔ ቴዎድሮስ አጐት (እንደ ግማሾቹ ወንድም) የደጃች ክንፉ ልጅ እንደ መሆኑ በቀላሉ ይሸነፉል ተብሎ ስለ ማይገመት ፣ ንጉሠ ነገሥቱ የበረከተ ጦራቸውን አጠንክረው በለማልሞ ቁልቁለት ወርደው ድብ ባሕር ላይ ሰፍረው በታ ዩበት ጊዜ ከወገኖቹ ውስጥ ፣ «አንችላቸውምና እንሽሽ» ብለው ቢያማክሩት ፣ «ሳልዋጋ ብሽሽ ግዝት ያድርግብኝ» ብሎ በመሐላ ፎክሮ በማይ ተክሊት እንደ ተሰለፈ ሲጠባበቅ ፣ የጦር መላ በማወቅ ተወዳዳሪ የሌላቸው ቴዎድሮስ ቦታው ጥኑ ዱር (በረሃ) ስለ ነበረ ፣ የእግር ነፍጠኛ በግራና በቀኝ ሰደዱበትና ፣ «ተሰጥተህ (በልብህ ተኝተህ) ተቀመጥ ፣..... እኔ በመኻል (በመካከል) ስገሥ ምር ፊትህን ሳታዞር ተሻማው» ብለው ትእዛዝ ለወታደሩ አስተ ላልፈው አደሩ ። ሲነጋ የቀኙ በቀኝ ፣ የግራው በግራ ፣ የመይሳው ልጅ (ቴዎድሮስ) በመካከል ሆነው ጦርነቱ ተዝምሮ ጋረድም ከነጭፍሮቹ እስከ እኩለ ቀን ድረስ በርትቶ መዋጋቱን እንድ ስማቸው ያልታወቀ ጸሐፊ ያመለክታሉ ።

ከዚሁ አያይዘው ጸሐፊው በመጨረሻ ጋረድ ጀርባውን ወደ ጫካው አድርጎ ፣ በፊቱ የንጉሡ ጦር አስጨንቆ በወጋው ጊዜ ንጉሡን ገድዬ እሞታለሁ ብሎ ማኸል ለማኸል በፈረስ ጮሬውን (ጦሩን) እየሰበቀ ፣ አንድ ዝግና ፈረሰኛ አስከትሎ ንጉሡ ወደ አሉበት እንደ ዕብድ ሽምጥ እየጋለበ ፣ ሰዉም ከፊቱ እየሸሸ መድረሱንና ደርሶም ንጉሡን በቀጥታ ሊወጋ ሲሰ ነዝር ሊቀ መኳስ ዮሐንስ ፣ «የማንን ጌታ ትገድላለህ!» ብሎ በጠበንጃ ደረቱን መትቶ በቅድሚያ እንደ ጣለው ፣ የጋረድ ዝግና ጓደኛውም በበኩሉ በፈረሱ ላይ እንዳለ ፣«አንተስ የማንን ጌታ?» ብሎ በጦር የሊቀ መኳስ ዮሐንስን ዐይን ወግቶ እንደ ገደለው ! በመጨረሻም ቴዎድሮስ ራሳቸው «የማንን ሎሌ ገድለህ

ልትሔድ ነውን» ብለው በጠበንጃ የዮሐንስን ገዳይ እንደ ጣሉት ያረጋግጣሉ ።(1)

ጦርነቱ በዚህ ዐይነት ዝግንነትና መበቃቀል ባለበት ግድያ ሲፈጸም ፣ ንጉሡ ባንድ ወገን የወዳጃቸውን የፕሎውዴንን ደም መበቀላቸውና በዚህም ጦርነት ደግሞ ፣ እስከ ሞት ድረስ የሚፈልጋቸውን የዘመድ ጠላታቸውን ለዘለቄታ መደምሰሳቸው ሲያስደስታቸው ፣ በሌላው ወገን ምትክ የሌለው የወዳጅ አሽከራቸው ዮሐንስ ሕይወቱን መሠዋቱ በጣም አሳዝኗቸዋል ። በርሱ መሞት ያዘኑት ንጉሡ ብቻ ሳይሆኑ በጐንደር ፣ በደብረ ታቦርና በጋፋት ያሉት የእንግሊዝና የጀርመን ተወላጆች ሁሉ አዝነዋል ። ምክንያቱም ፣ ዮሐንስ የንጉሡ ባለሟል እንደ መሆኑ መጠን፣የነርሱን ጉዳይ ለንጉሡ እየነገረ በማስፈጸም እንደ ጠበቃ ዋና ተከላካያቸው ነበር ።(2) መቼም አንድ የጦርነት ድል ፣ ለድል አድራጊው ደስታና ሐዘን የበረከተበት ስሜት ማሳደሩ ከጥንት የተለመደ ነው ። ደግሞም በዚህና በማናቸውም ጦርነት ከሁለቱም ወገን በውጊያው ላይ የሞተ በጣም ዕድለኛ ነው ማለት ይቻላል ። ምክንያቱም እያንዳንዱ ጠላቴን እገድላለሁ ወይም እማር ካለሁ ብሎ ሲዋጋ ሳያስበው ረዘም ያለ የመንፈስ ሥቃይና ጭንቀትም ሳይደርስበት በድንገት ይሞታል ማለት ነው ። በጣም የሚያሳዝነው በጐጃም ፣ በወሎና በሸዋ እንደ ደረሰው አሁንም ከጋረድ ወገን ሆነው ሲዋጉ የተማረኩት ናቸው ። እነሱም ከተማረኩበት ደቂቃ ዝምሮ በጥይት ተመትተው ፣ ወይም በሰይፍ እግርና እጃቸው ተቆርጦ ነፍሳቸው እስከታልፍ ድረስ የሚሰማቸውን ሥቃይ ለመገመት አያዳግትም ። ከጌታህ ጋር ተሰልፈህ የወጋኸኝ ጥፋቱ የመሪህ ነውና ምሬሃለሁ የሚለውን ዐዋጅ በዚህ ጊዜ ካፄ ቴዎድሮስ አደባባይ የሚጠብቅ የለም ። በውጊያ ላይ ለተማረከ የጠላት ጦር ይህ ዐይነቱ ምሕረት የሚበዛ ቢሆን እንኳ 40 (ዐርባ) ጊዜ ተገርፎ ፣ ሁሉም ይለቀቅ ወይም ወደ ንጉሥ ጦር ይቀላቀል ወይም ይታሰር ማለትም ከኃይለኛው ቴዎድሮስ ልብ የሚመነጨው በብርቅ ነው ። እንደዚህ ያለውንም የለሰለሰ ምክር በእንደዚህ ያለ የቁጣ ጊዜ ለንጉሡ የሚያቀርብ እንደ ንጉሥ ጠላት ይቆጠራል ።

1 ፋዜላ ያሳተሙት ገጽ 21—22
2 Ten Years with King Theodore in Abyssinia - Th. Wadmeir pp. 67 - 68

ስለዚህ ወዲያው ጋረድ ተመትቶ እንደ ወደቀ ቴዎድሮስ ከፈረሳቸው ላይ ወጥተው ፣ «ጌታህ ወድቋልና ተማረክ» ተብሎ በጋረድ ሰፈር እንዲለፈፍ አድርገው ወዲያው ለራሳቸው ወታደር ፣ «ምርኮኛ የሰደድህ ለአካላትህ እዘንለት» ይኸውም ማለት የጋረድን ወታደር ያልማረክህና ያላቀረብህ በአካልህ ትቀጣለህ ብለው ዐወጁና ወደ ደባርቅ ሔደው ሰፈሩ ። ሁሉም በጦርነት ላይ እያሳደደ የማረከውን ሰብስቦ አቀረበላቸው ።

የቅጣቱን ጉዳይ ጸሐፊው በራሳቸው አነጋገር እንደዚህ ሲሉ ገልጠውታል ። «.....በሊቀ መኳስ ዮሐንስ ሞት ሲያለቅሱ ሰነበቱና ከጋረድ ጋር የተገኘውን ምርኮኛ ሁሉ እንደ ግድግዳ ማግረው (በደንብ አሰልፈው) በጠበንጃ ፈጁት ።(1) ደብድበው ታበቁ ወዲያ «የሊቀ መኳስ ደም ነው ፤ ጋረድ ሊገድለኝ ኑሮ (ሲል) ስለኔ ተለውጦ (ቤዛ ሆኖ) ዮሐንስ ሞተ» ብለው ተናገሩ..... የጋረድን ሠራዊት ደብድበው ከጨረሱ ወዲያ ፣ ከደባርቅ ወደ ጐንደር ሊነሡ አንድ ቀን ሲቀራቸው እንዲህ ብለው ዐዋጅ አስነገሩ ። «አራሽ እረስ ፣ ነጋዴም ነግድ ፤ ሽፍታ ፣ ወንበዴ ተው ግባ ፤ ይሻልሃል ። ተዚህ ቀደም የበደልኸው ፣ ቋንጣ የቆረጥህ ፣ ነፍስ የገደልህ ምሬሃለሁ ። በዱር በገደል ያለህ ግባ ። አልገባም ብለህ ዐዋጁን ያለፍህ (የሻርህ) ግን ፣ ለአካልህ እዘንለት ።»

ይኸን አድርገው ንጉሡ ነገሥቱ ከደባርቅ ወደ ጐንደር በድል አድራጊነት ግርማ ገቡ ። ከእንደዚህ ያለ ጦርነት በድል አድራጊነት ወደ መናገሻ ከተማው የገባ ንጉሥ ፣ በቤተ መንግሥቱ አዳራሽ ተቀምጦ ለመኳንንቱ ፣ ለሠራዊቱ ግብር ማግባት የኢትዮጵያ ባህል ስለሆነ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስም ጐንደር ገብተው ለሠራዊታቸው ግብር አገቡ ። በመብልና በመጠጡም መካከል የቤተ መንግሥቱ ምርጥ አዝማሪዎች የዕለቱን ውጊያ የሚመለከት ፣ የጠላትን ስም እያራከሱ ፣ የንጉሡን ዝና እያነሣሡ በግጥም ማሞጋገስ የተለመደ ስለሆነ ፣ በዚሁ ግብር ጊዜ አንዱ የታውቀው የንጉሡ አዝማሪ በግብሩ ላይ ቆሞ እንደዚህ ብሎ ገጠመ ።

በጠበንጃ የተደበደቡት ቁጥራቸው እስከ 1500 ይደርሳል ይባላል ።
አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 20—21

«ጋረድ ሞተ እንኳ ተቀበረ
ያንት ወንድም ነውና እንፈራው ነበረ»(1)

በዚህ ሰዓት ፣ ባዜ ቴዎድሮስ ላይ በመሸፈት ጋረድ ፣ የስሜንና የአገው ተወላጅ የሆኑት ደጃች ንጉሤና ወንድማቸው ደጃች ተሰማ ኅብረት አድርገው ስለ ነበረና አሁን ጋረድ ሲሞት ንጉሤና ተሰማ ብቻቸውን ተጋልጠው መቅረታቸውን ለማሳሰብ ይኸው አዝማሪ እንደዚህ ሲል አክሏል ።

«ይብላኝ ለንጉሤ ጀርባው ተከፈተ
ይብላኝ ለተሰማ ጀርባው ተከፈተ
የወንዶቹ (የነቴዎድሮስ) ወንድም አባ ገልብጥ ሞተ ።»(2)

ከጐንደር ሊቃውንትም ወገን ፣

«ቴዎድሮስ ነገሠና
እባብ ጠፋ በጐዳና
ወንበዴም ሔደ ምነና
ገበያችንም አለ ፈሰስ (ደመቀ)
ጋለሞታችንም አለች ፈርነስ (ተዝናናች)»

ተብሎ መገጠሙን ጸሐፊው በዚሁ በተጠቀሰው ገጽ ላይ መዝ ግበውታል ።

የፕሎውዴንና የወዳጃቸውን የሊቀ መኳስ ዮሐንስን ገዳዮች ፣ ከአባሪ ተባባሪዎቻቸው ጋር ሁሉንም እያስያዙ ሲገ ድሉ ፣ ከራሳቸው ደስታ ዐልፎ የእንግሊዝን መንግሥት እንደ አስደስቱ ቆጥረውታል ። ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች በጸፉት ደብዳቤ ላይም ይኸንኑ ደጋግመው ጠቅሰውታል ። በተለይ ራፋኤል ባሮኒ ለሚባል የኢጣልያ ተወላጅ ለፕሎውዴን ወዳጅና

1 ፉዚላ ያሳተሙት ገጽ 20—23 ፣ አለቃ ወልደግርያም ገጽ 22— 23 ወልደግርያም «ያንት ወንድም ነውና እንፈራው ነበረ» ያሉት የፉ ዚላው ጽሑፍ «እንሲጋው» ነበረ ይለዋል ። ትርጉሙ ያው ነው ።

2 ጋረድ ቴዎድሮስን ገልብጬ እነግሣለሁ የሚል ምኞት ስለነበ ረው የፈረስ ስሙ አባ ገልብጥ ተብሎ እንደ ነበረ ጸሐፊው ያወ ሳል ። ገጽ 23

ስለርሱም ሆኖ በምጥዋ ለእንግሊዝ መንግሥት እንደ ተጠባ ባቂ ወኪል ሆኖ ለሚያገለግለው የጸፉለት ደብዳቤ ይኸንኑ በት ክክል የሚገልጽ ነው ።

«በስመ አብ..... ይድረስ ከአቶ ቦረኒ..... የምሥራች በእግዚ አብሔር ኃይል ቀናኝ ። ወዳጆቼን ቡላዲንን ፣ ዮሐንስን የገደሉ ሰዎች ፈጀኋቸው ። በእግዚአብሔር ኃይል ከሴት በቀር ከሰልፍ ያገኘሁትን ሁሉ ፈጀሁት ። አንድ አልተውሁም ። ወዲያው ተከታትዬ ተሻግሬ ሌባ ንጉሤን(*) በእግዚአብሔር ኃይል ከነ ሠራዊቱ ፈጀሁት — አከሱም ከሜዳው ላይ ። አንተም ቶሎ ናልኝ ። ከእንግሊዝ ንግሥት ከወዳጄ እግዚአብሔር ያደረገል ኝን የደስታዬን ወሬ የምልክ ሰው የምሰድ ነኝና ቶሎ ናልኝ ፣ ይዘህልኝ የምትሔድ አለና ። የሊቀ መኳስ ዮሐንስን የአቶ ቡላ ዲንን ሰዎች እስታሁን ያቆየሁዋቸው ከኔ ሰው ካንተ ጋር ይሒዱ ብዬ ነው ።»

ግ ጎ ተ ም
ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ

* ደጃዝማች ንጉሤ ወልደ ሚካኤልን ነው ። ሌባ ያሉበት ምክን ያት በሚቀጥለው ምዕራፍ እንደሚነበበው ነው ።

ምዕራፍ ሐያ አንድ

የፈረንሣይ መንግሥት ጣልቃ ገብነት ፣ የደጃዝማች ንጉሢ ወልደ ሚካኤል ለነሣሥና ለወዳደቀ ፣ የአቴጌ ጥሩ ወርቅ ጋብቻና ወይዘር የተመኙ ።

ከ16ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ በተለይ ፣ በዚህ ዘመን ኃይል የሚሰማቸው ሥልጣኔን የተቀዳጁ የአውሮፓ መንግሥታት ፖርቱጋል ፣ ቤልጂክ ፣ ኤስፓኝ ፣ ጀርመን ፣ እንግሊዝና ፈረንሣይ ፣ በአፍሪካና በሌላውም ኋላ ቀር ክፍለ አህጉር በቅኝ አገዛዝ መስክ ተሠማርተዋል ። ከመካከለኛው ምሥራቅ ደግሞ የቱርክ መንግሥት ተነሥቶ በዚሁ ዘመን ጐረቤቶቹን የአውሮፓን የባልካን አገሮች ፣ የአፍሪካን ሰሜን በቀይ ባሕር ዳርና ዳር ያሉትን አገሮች ከአውሮፓውያኑ ኃያላን ጋር እየተፋለመ ይዟል ። የኢትዮጵያም ወደቦች ምጥዋና አካባቢዋ በቀጥታ በሱው እጅ ወይም በታዛዙ በግብጽ እጅ ከገቡ ቆይተዋል ።

ከነዚህ መካከል ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት ላይና ታች በሚሯሯጡበት ጊዜ ፣ በኢትዮጵያ ላይ የንግድ ወይም የፖለቲካ ይዘታቸውን ለማጠንከር በከፍተኛ ፉክክር የሚሻሙት በተለይ እንግሊዞችና ፈረንሣዮች ናቸው ። ከዐፄ ቴዎድሮስ በፊትም የነርሱ ፉክክር ከዝመረ ቆይቷል ። የእንግሊዝ መንግሥት በ1834 ዓ. ም. ካፒቴን ሐሪስን ወደ ሸዋ ልኮ ከንጉሡ ሣህለ ሥላሴ ጋር የንግድና የወዳጅነት ውል ሲዋዋል ፣ የፈረንሣይ መንግሥት በበኩሉ በ1836 ዓ. ም. ሮሼ ዴሬ ኩርን ልኮ ከኻሁ ንጉሥ ጋር ተመሳሳይ ውል አድርጓል ። ከዚያ ወዲህ ደግሞ ፣ ፈረንሣይ በምጥዋ በ1841 ዓ. ም. የቆንስላ ቢሮ ከፍቶ እነጉዮም ለዣንን ወደ ራስ ዐሊ ሲልክ ፣ ቀጥሎ እንግሊዝ በ1850 ዓ. ም. በዚሁ በምጥዋ እነ ፕሎውዴንን ልኮ ቆንስላ ከፈተ ። ሁለቱም ቆንሲሎች ወደ ጐንደርና ወደ ደብረ ታቦር እየተመላለሱ ፣ ከነራስ ዐሊ ጋር የወዳጅነትና የንግድ ግንኙነት ለመፍጠር ሲታገሉ ቆይተው ፣ ራስ ዐሊ ተሸንፈው የመንግሥቴ ሥልጣን ባዬ ቴዎድሮስ እጅ ሲወድቅ ፣ ሁለቱም መንግሥታት

ያጼ ቴዎድሮስን ሞገስ ለማግኘት ይጣጣሩ ዝመር ። ነገር ግን እስከ ካሜሮን መምጣት ድረስ ባጼ ቴዎድሮስ ዘንድ የእንግሊዝ ይዞታ እየተስፋፋ ሔዶ ፣ የእንግሊዝ ቆንሲልና ዜጎች በንጉሡ ዘንድ ባለሟልነት አግኝተው እንደ ልባቸው ይወጡ ይገቡ ነበር ። በመጀመሪያ ጊዜ መልካም ግንኙነት በመፍጠር ቅድሚያ የነበረው ፈረንሣይ ፣ ከዐጼ ቴዎድሮስ በኩል የሚጠየቀውን የወዳጅነት ጥያቄ የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን 'ቴዎድሮስ ካቶሊኮችን ያጉላላል' በሚል ሰበብ ችላ ስላለው ፣ ቆንሲሉ ጉዮም ለዝን እስከ መታሰር ደርሶ ነበር ።(1)

በዚህ ዐይነት ፣ ባለፈው በምዕራፍ 6 እንደ ተመለከተው ፣ እንግሊዝና ፈረንሣይ ከቀድሞ ዝምሮ በቆንሲሎቻቸው ብቻ ሳይ ሆን ባገር ጐብኝ ፣ በነጋዴና ወንጌልን እናስተምራለን በሚሉ ሚሲዮናውያን አማካይነት ወደ ኢትዮጵያ ገብተው የበላይነታቸውን ለማጠንከር ፣ በተለይ ከሁሉም ክፍል ፣ በሚሲዮናውያኑ በኩል የበለጠ በሚሠሩበት ጊዜ ፣ በኢትዮጵያ መሳፍንት ዘንድ ደግሞ ቱርኮቹና ግብጾቹ በምሥራቅ በምጥዋ ፣ በምዕራብ በመተማ በኩል ዐልፎ ዐልፎ የማጥቃት ተግባር መፈጸማቸው ስለ አልቀረ ፣ ፈረንጆቹ ክርስቲያኖች ስለሆኑ ከዚህ ጥቃት ያድኑናል ፣ በነርሱም እርዳታ አገራችንን እናሠለጥናለን በሚል ተስፋ ከፈረንጆቹ ጋር የመቃረቡንና የመዛመዱን መንገድ በመጀመሪያው ወቅት አልጠሉትም ነበር ።

ዳሩ ግን ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን በወረሰችው እምነት ፣ የክርስቶስ ባሕርይ ሰውነታዊና መለኮታዊ ባሕርይ ተዋሕዶ አንድ ሆኗል ስትል ፣ ባንድ ወገን ፈረንሣዮች የሚደግፏቸው የካቶሊክ ሚሲዮናች በክርስቶስ ዘንድ ሁለቱ ባሕርይ ሳይዋሐዱ መኖራቸውን ስለሚያምኑ ፣ በሌላ ወገን የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ወደ መንግሥት ሰማያት ለመግባት ጻድቃን ፣ ሰማዕታት ያማልዳሉ ስትል ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የሚደግፏቸው ፕሮቴስታንቶች ደግሞ ፣ ወደ መንግሥት ሰማያት የሚገባው በበጐ ሥራ እንጂ በአማላጅነት አይደለም ስለሚሉ ፣ የነዚህ መንፈሳዊ ጠብና ክርክር የሥጋዊውንና የፖለቲካውን ጉዳይ እያበላሸው

1 Record of the Expedition - T.J. Holland p. 11

የኢትዮጵያ መንግሥት መሪዎችም ራሳቸው የሚያምኑበትንና የብዙ ሕዝብ ሃይማኖት ሆኖ ከአራተኛው መቶ ዓመት ዝምሮ የጸናውን ተዋሕዶ ሃይማኖት ለማስከበር ሲሉ ፣ በየአውራጃው ከተሠማሩት ሚሲዮናውያን ጋር ጠቡ እየተባባሰ ሔዶ ። ከሚሲዮናውያኑም እያለፈ ጠቡ ወደ መንግሥትም መሪዎች ደረጃ እየደረሰ ፣ የተዝመረውን የሰላም ግንኙነት ሲያደፈርሰው ኖረ ።

በዚህ ምክንያት ፣ ዐጼ ቴዎድሮስም ከነገሡ በኋላ ፣ ካነገሡ ዋቸው ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር እየተማከሩ በነፕሎውዴንና በነዮሐንስ ቤል ወዳጅነት ምክንያት ፣ የእንግሊዝን የፕሮቴስታንት ሚሲዮኖችን ለጊዜው ችላ ብለው ከኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጋር በጣም የሚፃረረውን ፣ ከዚህ በፊት ባጼ ሱስንዮስ ዘመነ መንግሥት (1599—1624) ብዙ ደም ያፋሰሰውን የካቶሊክ ሃይማኖት በያለበት በከረን ፣ በአካለ ጉዛይ ፣ በሠራዬ በወዲህኛው ትግሬ ተስፋፍቶው ያስተምሩ የነበሩትን እንዳያስተምሩ ከለከሉዋቸው ። እነርሱ ግን ፣ በቆንሲሎቻቸው እየተደገፉ ፣ ባገራቸው ኃያልነት እየተመኩ ፣ ትእዛዝ እምቢ እያሉ በተዋሕዶ ሃይማኖት ያምን የነበረውን ያገር ተወላጁን በካቶሊክነት እያጠመቁ ፣ ቅስናም እየሰጡ ስላስቸገሩ ፣ በዚሁ ምክንያት በትእዛዝ አፍራሽነት ከመካከላቸው ዋንዬው አባ ደዋኮቢስ የሚባሉት የፈረንሣይ ቄስ እስከ መታሰርና በካቶሊክነት የቀሰሱት እነ አባ ገብረ ሚካኤልም በእስር ቤት እስከ መሞት ደርሰዋል ።(1)

በዚህ ጊዜ ነው ፣ የፈረንሣዩ ቆንሲል ለዝን ካጼ ቴዎድሮስ በሚከራከርበት ጊዜ ፣ «.....የፈረንጆቹን አድራጐት ዐውቀዋለሁ ። አንድ አገር ለመያዝ ሲፈልጉ በቅድሚያ ሚሲዮኖች ይልካሉ ። ከዚያ እነርሱን የሚደግፍ ቆንሲል ፣ ቀጥሎ ደግሞ ቆንሲሉን የሚረዳ ወታደር ይላካል» ያሉት ።(2) በማናቸውም ረገድ ባርደል በሚባል የፈረንሣይ ተወላጅ እጅ ወደ ናፖሊዎን ሦስተኛ ለላኩት ደብዳቤ መልስ ስላጡ ፣ ቆንሲሉ ለዝንም

1 Histoire Palitique et Rel. J.B. Goulbeaux Vol. II. Chap. III pp.430-436.

2 Theodros et Nouvel Empire D'Abyssinie p. Gli Italiani in Africa..... Angelo Delboca. P 24

በዚሁ ጠብና ክርክር እስረውት ቆይተው በመጨረሻ እርሱም ተለቆ ወደ ምጥዋ ተመለሰ ። በዚህ ምክንያት ባፄ ቴዎድሮስ እገዛዝ በመጀመሪያው ዘመን (1847—53) የፈረንሣይና የኢትዮጵያ ግንኙነት እየተበላሸ በሔደ መጠን ፣ ከእንግሊዞቹ ጋር ያለው ግንኙነት በመጨረሻ እስኪበላሽ ድረስ እየሠመረ ሔደ ።

በትግሬ የካቶሊክ ሚሲዮንን የሚመሩት እላይ ስማቸው የተጠቀሰው ደዣኮቢስ ከፋ ውስጥ ለዚሁ ትምህርት የተቀመጡት ቄስ ሊዎን ዴዛ አቫንሽር በሐባብና በቦጉስ የታውቁት ሳፔቶ ወደ ፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ወደ ናፖሊዎን ሦስተኛ ፣ ወደ ሣርዴኛው (ኢጣልያ) ንጉሥ ወደ ቪክቶር ኢማኑኤል ደብዳቤ እየጻፉ በቃልም እየተላላኩ ፣ «ቴዎድሮስ እኛን ያጠቁናል ፤ በርሳቸው ፋንታ በአገውና በትግሬ ሆኖ ፣ በርሳቸው ላይ የሸፈተውን አገው ንጉሤን ብትደግፉት ለእናንተም አገር ቆርጦ ለመስጠት ፣ እኛንም ለመደገፍ የተዘጋጀ ነው» እያሉ ማሳሰብ ዠመሩ ።

አገው ንጉሤ በአባታቸው በወልደ ሚካኤል የአገው ተወላጅ ስለሆኑ ፣ ራሳቸው ብዙ ጊዜ አገው ንጉሤ እየተባሉ ይጠራሉ ። እናታቸው ግን ፣ የስሜነኛው የደጃች ውቤ እኅት የወይዘሮ መንታዬ ልጅ ስለሆኑ ፣ አገው ንጉሤ ከልጅነታቸው ጀምሮ ለደጃች ውቤ የዘመድ አሽከር ሆነው ሲያገለግሉ ቆይተው ፣ በ1847 ዓ.ም. ደጃች ውቤና ደጃች ካሣ (ቴዎድሮስ) ተዋግተው ፣ ካሣ አሸንፈው ውቤ ሲማረኩ አገው ንጉሤም የውጊያው ተካፋይ ሆነው ቆስለው እንደ ተማረኩ ፣ አለቃ ዘነብ ጽፈውት ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት መጽሐፍ እንደዚህ ሲል ባጭሩ ይገልጻል «..... ንጉሤ ደጃች ውቤን ንጉሡ (ቴዎድሮስ) ተዋግተው ከቢሂት ላይ የያዟቸው ጊዜ ቆስሎ ነበር ። ንጉሡም ማሩን ፣ ቅቤውን ፣ ፍሪዳውን ዳርገውት አድኑት ብለው.....ሸዋ ሔዱ ።» (1)

ከዚህኛው በመጠኑ ሰፋ አድርጎ ፣ የደራሲው ስም የማይታወቀውና ሉዊጂ ፉዜላ ያሳተሙት መጽሐፍ ስለ አገው ንጉሤ አሸፋፈት ቀጥሎ ያለውን አስፍሯል ። «በወሬ ቴዎድሮስ መንግሥት ደጃች ንጉሤና ደጃች ተሰማ የሚባሉ ሁለት ወንድማማቾች

1 The Chronicle of King Theodore of Abyssinia Enno Littenann pp. 46

ሸፈቱ ። እነዚህ ሁለቱ ያጤ ቴዎድሮስ ሎላልት (አሽከሮች) ነበሩ ። በሳህላ መሬት ሽፍታ ሆነው ተቀመጡ ።.....ደጃች ንጉሤም ጥቂት በጥቂት ሰው ሰበሰቡና ወደ ትግሬ ተሻገሩ ። የስሜን ፣ የሳህላ ፣ የልዋሌ ፣ የጠለምት ወታደር እበላለሁ እያለ ተከተላቸውና ወታደር በዛ ። ትግሬ ገብተው ጥቂት እንደ ቆዩ ደጃች ኃይለ ማርያም (ኃይሉ) አባ ጉርፌ ፣ የራስ አርአያ ወንድም ፣ የትግሬ ገዥ ነበሩና ከአገው ንጉሤ ጋር ፣ በሐውዜን ወገን ሀራ ሀር በሚባል ሥፍራ ገጠሙ ፤ እጅግ ብርቱ ጦርነት ተዋግተው በዚያን ጊዜ ደጃች ኃይለ ማርያም ሞቱ ። ደጃች ኃይለ ማርያምን ድል አድርገው አገው ንጉሤና አገው ተሰማ ሲባሉ የነበሩ ሁለቱ ወንድማማች ደጃች ንጉሤና ደጃች ተሰማ ተባሉ ። ጠቅ ልለው ትግሬን ያዙ.....» (*)

እላይ ከሁለቱ ወንድማማቾች ዋነኛው የበላይ አዛዥ ንጉሤ ናቸው ። ትውልዳቸው አገው መሆኑ ነው ። ንጉሤ ከቴዎድሮስ ሲሸፍቱ የተከተላቸው የሳህላ ፣ (ጃናሞራ አውራጃ ግዛት ውስጥ) የልዋሌ (በየጁ አውራጃ) የስሜንና የወልቃኢት ፣ የጸገዴ ፣ የጠለምት ሕዝብ ያባትና የእናታቸው ወገን ስለሆነ ፣ ወደ ትግሬ ገብተው ደግሞ በዚያው ግዛታቸውን ያጠበቁት ከርሳቸውም ከቴዎድሮስም በፊት የእናታቸው አጐት ደጃች ውቤ ከስሜንና ከወገራ ጋር ትግሬንም ጠቅልለው እስከ ምጥዋ ይገዙ ስለ ነበረ በዚያ ሳቢያ መሆን አለበት ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከአያታቸው ከወይዘሮ መንታዬ ወንድም ፣ ከደጃች ውቤ ጋር ሆነው ቴዎድሮስን ወግተው ቆስለው ከዳኑና ላፄ ቴዎድሮስ ከገቡ በኋላ ፣ እንደገና ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ለመሸፈት ያበቃቸው ትክክለኛው ምክንያት አይታወቅም ። በግምት ራሳቸው በተካፈሉበት ጦርነት የራሳቸውም መቁሰል ፣ የጌታ ዘመዳቸው የደጃች ውቤ መሸነፍና ፍጻሜያቸው ቂመ ከልባቸው አልጠፋም ይሆናል ። በዚህ ጉን ደግሞ ፣ ንጉሤ ከጠባያቸው ደግ ሰው መሆናቸውና ባፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ በየጊዜው የሰው እጅና እግር እየተቆረጠ መቀጣቱ ያሳዘናቸው መሆኑን ይኸው እላይ የተጠቀሰው መጽሐፍ እንደዚህ ሲል ይጠቅሳል ። «ጠቅላዩ ደጃች ንጉሤ ናቸው ። እርሳቸውም ጭራሽ ርኅሩኅ

* ኃይለማርያም ያፄ ዮሐንስ ታላቅ ወንድም የጉግሣ ልጅ እንጂ የወሬ ዮሐንስ ወንድም አይደሉም ።

ነበሩ ይላሉ ። ይቆረጥ ይብቃ (ጥፋተኛው) ተብሎ የተፈረደ በት እንደሆነ «አያ! እግርና እጅ በውሃ (እንዳትክልት) አይበቅ ልም ! ገርፈሀ ስደደው» ይሉ ነበር ይላሉ ። ይሙት በቃ ቢፈረ ድበትም (ለተፈረደበት ከራሳቸው) ገንዘብ ይከፍሉ ነበር ።»(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡበት ዘመን በፈረንሣይ አገር ንጉሠ ነገሥቱ ናፖሊዎን ሦስተኛ ሲሆን ፣ በእንግሊዝ አገር ንግሥት ቪክቶሪያ ናቸው ። ኢጣልያኖች ግን ግማሾቹ እርስ በርሳቸው የተከፋፈሉ ብቻ ሳይሆን ፣ ሰሜኑንና ምሥራቅ ሰሜኑን አውስት ሪያ ፣ ምዕራቡን ሳቮያና ፒዬሞንቴ የሚባሉትን ፈረንሣይ ሲገ ዙዋቸው ፣ ከነዚሁ መንግሥታት ጋር በሰላምም ፣ በጦርነትም እየ ተከራከሩ ሣርዴኛና ፒዬሞንቴን አዋሕደው በቅድሚያ በካ ርሎ አልቤርቶ መሪነት ፣ ቀጥሎ በልጁ በቪክቶር አማኑኤል ዳግማዊ የሚመራ ንጉሣዊ አገዛዝ መሥርተዋል ። በዚሁም ጊዜ ካሚልዩ ቤንዝ ኮንቴ ዲ ካቩር የሚባለው ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ ይመራል ። (1848—1859)

ደጃች ንጉሤ ባለፈው እንደ ተመለከትነው ከስሜን ፣ ከወልቃይትና ከጠገዴ ዐልፈው ተምቤን ገብተው ፣ ዐፄ ቴዎ ድሮስ የሾሟቸውን ደጃች ኃይሉን (ኃይለ ማርያምን) በጦርነት ገድለው ፣ ትግሬን ከጠቀለሉ ወዲህ ደጃዝማችን የገደለ ፣ ደጃዝማች መባል በኢትዮጵያ የቆየ ልማድ ስለሆነ ፣ ከዚህ በኋላ ደጃዝማች ንጉሤ እየተባሉ ቆይተው ፣ በመጨረሻም «ንጉሤ የኢትዮጵያ ንጉሥ ወይም ደጃች ንጉሤ ንጉሥ ዘብሔረ ኢትዮጵያ» እያሉ በራሳቸው ፈቃድ መጠራት ፣ በዚሁ ያንበሳ ምልክት ያለበት ማኅተምም አሠርተው መጻጻፍ ዠመሩ ።

ላጭር ጊዜ ቴዎድሮስ በሌሉበት ሰዓት ጐንደርን እስከ መውረር ደርሰዋል ። አንድ ጊዜ ከሸፈቱ በኋላ ፣ ያፄ ቴዎድሮስን ኃይል ያወቁታልና በማናቸውም ረገድ እርዳታ ለማግኘት ሲሉ ፣ «እኔ በቴዎድሮስ ምትክ ንጉሠ ነገሥት ብሆን ባገር ሰላም

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ስሙ ከማይታወቅ ኢትዮጵያዊ የተጻፈና ሉዊጂ ፉዜላ ያሳተመው ገጽ 24—25 ።
Rassegna di Studi Ethiopci Volume VIII - L' Ambasciata Francese a Negusse - Luioi Fusella pp. 176 - 191.

እንዲሰፍን ፣ ንግድ እንዲስፋፋ ፣ ያውሮፓ ዕውቀትና ሥርዓት ባገሬ እንዲገባ ፣ እናንተም ካቶሊኮቹ እንደ ልባችሁ ሃይማኖታችሁን እንድታስፋፉ አደርጋለሁ ። በቀይ ባሕር ዳርም የንግድ ማስፋ ፊያ ፣ የመርከብ ማዛረፊያ የወደብ መሬት ለፈረንሣይም ፣ ለኢ ጣልያም እሰጣለሁ» እያሉ ተስፋ መስጠታቸው አልቀረም ። በዚህ ምክንያት ፣ እላይ ስሙን የጠቀስነው ሊዎ ዲዛ ቫንሸር የሚባለው ሚሲዮናዊ በቅድሚያ ከሣርዴኛው ጠቅላይ ሚኒስ ትር ከኮንት ካቩርና በተለይ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥል ጣኖች ከነኔግሪ ጋር ተጻጽፎ ከተስማማ በኋላ ፣ ለንጉሤም የመረ ዳዳት የውል ረቂቅ አቅርቦ ፣ እንደዚሁም ለሣርዴኛው ንጉሥ ደብዳቤ ቢጽፉ ከቴዎድሮስ ጋር ለሚያደርጉት ውጊያ ሁሉ እርዳታ ሊያገኙ ይችላሉ በማለት ደብዳቤ እንዲጽፉ አድርጓቸ ዋል ። እርሳቸውም ያፄ ቴዎድሮስን ኃይልና ጭካኔ ፣ በፊታቸው የገጠማቸውን መሳፍንት ሁሉ ደጃች ውቤን ሳይቀር በቀላሉ እያሸነፉ የነገሡ ፣ ከነገሡም ወዲህ አንድም በፊታቸው ቆሞ ለዘለቄታ የመከተ አለመኖሩን ስለሚያውቁ ፣ «እኔስ ከኃህ ንጉሥ እድን ይሆን ወይስ እሞት ይሆን?» እያሉ በሚሠጉበት ጊዜ ፣ እንደ ተመከሩት በቅድሚያ ለሣርዴኛው ንጉሥ «.....ደጃ ዝማች ንጉሤ ፣ ንጉሥ ዘብሔረ ኢትዮጵያ .....የኦሮሞ አገር ሁሉ ጳጳስ የአቡነ ማስያስ ቄስ መልከተኛ አቡነ ልዮኔ.....ከኔ ሠፈር መጣ ።.....የምትፈልገውም ነገር ሁለታችን ያንድነት ፍቅር እንድናደርግ ፣ የነጋዴን ሥራት ሁሉ እንድናቀና መሆኑን ሰምቼ እጅግ ደስ ብሎኝ ነው ። ነገር ግን ያንተ ወኪል መጥቶ ይኸን ሥራት ቶሎ ይፈጽም ።..... እኔም የእግዚአብሔር ፈቃድ ቢሆን እንደ ብርሃን የሆነ የአውሮፓ ሥራት ወዳገሬ ኢትዮጵያ እንዲደርስ ፣ በነጋዴ ሥራት በሌላውም ነገር ሁሉ እንዳገርህ እንዲሆንልኝ ። ይህም እስኪፈጸም ድረስ በሰቂለ ሕሊና ልኖር ነኝ» (*) የሚል ደብዳቤ ጽፈው ላኩ ። (1)

ከደብዳቤው ግርጌ ያንበሳ ምልክት ያለበት ማኅተም ፣ ከአ ናቱ ላይ የደብዳቤው ቀን እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር 1851 ዓ. ም. የካቲት 4 ቀን መሆኑ በግልጽ ይታወቃል ።

* በሰቂለ ሕሊና ማለት ፣ ይኸ ምኞቴ እስኪፈጸም ለልቤ ዕረፍት ሳላገኝ እጠብቃለሁ ማለት ነው ።
1 Archivio Storico del Ministero Degli Affari Esteri Pozizion. ROMA

ይህ ዘመን ፣ የስዊስ ቦይ ሥራውን የዝመረበት ጊዜ ስለ ነበረ ፣ በዚሁ ቦይ አማካይነት እንደ ሌሎቹ ኃያላን የሣርዴኛው ንጉሥም ወደ አፍሪካ መላክተኞቹን እየላከ ንግድ ለማስፋፋት ፣ ቢቻልም በዚሁ በኤርትራ ባሕር አካባቢ እግሩን የሚያሳርፍበት መሬት ለማግኘት መመኘቱን ይኸው ሊዎን ዴዛቫንሽር ገልጸላቸው ነበር ። ንጉሣም በበኩላቸው የጦር መሣሪያም ፣ ማናቸውንም እርዳታ ለማግኘት ሲሉ በዋጋ ቤት 4,500 የማሪያ ቴሬዛ ብር ተቀብለው በቀይ ባሕር ዳር ፣ በዙላና በአራፋሌ አጠገብ መሬት ቆርሰው ለመስጠት ፈቃደኛ መሆናቸውን ይኸው እላይ ስሙን የጠቀስነው ቄስ ያመለክታል ። (1)

ዳሩ ግን ፣ የሣርዴኛ ንጉሥ ገና ያገሩን የኢጣልያን አንድነት ለማቋቋም ከሮማ ጳጳስ የሚጨቃጨቅበት ፣ ከየአውራጃው መሳፍንትና ፕሬዚዳንቶች ጋር የሚዋጋበት ጊዜ ስለ ነበረና የወታደሩም ድርጅት ፣ የሀብቱም አቅም ዝቅተኛ በመሆኑ ፣ እንደዚሁም በደንበኛው ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ፊት የደጃዝማች ንጉሤ አቅዋም የጸና አለመሆኑን ከሌሎች ምንጭ በመስማቱ ፣ የመሬት መያዙን ጉዳይ ለሌላ ጊዜ አስተላልፎ ጉዳዩን ተወው ።

ስለዚህ የዚህን ጉዳይና ደጃች ንጉሤን በመደገፍ ፣ ሊገፋበት የፈለገው የእንግሊዝ ዋናው ተፎካካሪ የፈረንሣይ መንግሥት ብቻ ሆነ ። በዚህ ምክንያት የደጃች ንጉሤ መልክተኞች ዐረብኛ የሚያውቁ አባ እምነቱና ልጅ ጸጋዬ የሚባል (አስተርጓሚ) ወደ ሣርዴኛው ንጉሥ በተላኩ በዓመቱ ወደ ፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ወደ ናፖሊዮን ሦስተኛ በ1852 ዓ. ም. የተጻፈ ደብዳቤና ገጸ በረከት ፣ እንደዚሁም ለሮማ ጳጳስ ለፒዮስ ዘጠነኛ ጭምር እንደ ያዙ በሚሲዮኖቹ አለቃ በአባ ያዕቆብ (ደዝኮቢስ) መሪነት በተለመደው የጉዞ መሥመር በምጥዋና በስዊዝ አድርገው ሮማ ደርሰው እ. ኤ. አ. ጥር 18 ቀን 1859 ዓ. ም. ከሊቀ ጳጳሱ ተገናኝተው ሊቀ ጳጳሱና የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ንጉሤን እንዲደግፉ ፤ ያለዚያ ኢትዮጵያ በእንግሊዞች ምክንያት ጥሮ ቴስታንት ለመሆን የቀረበች መሆኗን ገልጸውና ከወር የበለጠ መልክተኞቹ ከየካርዲናሎቹ ጋር በፍቅር ፣ በደስታ ሲወያዩ

1 Documenti (1859-1882) L' Italia in Africa Tome II - pp. 1-6.

ሰንብተው ፣ በመጋቢት 8 ቀን ሮማን ለቀው ፣ በ28 ቀን በዚሁ ዓመት ወደ ፓሪስ ደርሰው የያዙትን ደብዳቤና ገጸ በረከት ለናፖሊዮን አቀረቡ ። ገጸ በረከቱ አንድ በወርቅ የተጠለፈና ያማረ ኮርቻ ፣ (*) አንድ በረቂቅ ሥራ የተሠራ የወርቅ አምባር ፣ አንድ በወርቅ የተከፈፈ የአንበሳ ለምድና አንድ ጥሩ ጉፋዴ መጨበጫ ያው የወርቅ የሆነ ነው ። (1)

ለዚሁ የስጦታ መልስ ናፖሊዮን ሦስተኛ መልክተኞቹን በልዩ ልዩ ስጦታ አስደሰተ ፣ ለደጃች ንጉሤም የሚሰጥ ገጸ በረከትም ፣ የጦር መሣሪያም አዘጋጅቶ ከዐሥር መርከበኞች ጋር ለነዚሁ ዋና መሪ ኮንት ስታኒበላው ሩሲል የሚባለውን አድርጎ ወደ ንጉሤ ሲልክ ፣ የደጃች ንጉሤ መልክተኞች እነ አባ እምነቱ እግረ መንገዳቸውን በሮማ በኩል ዐልፈው ወደ ምጥዋ ተጓዙ ። ሩሲልና መርከበኞቹ መጀመሪያ ምጥዋ ፣ ከዚያም ወደ ሐላይ ተጉዘው ከሞንሲኞር ደዝኮቢስ ተገናኝተው ፣ ለደጃች ንጉሤ የያዙት የጦር መሣሪያና ስጦታ በርከት ያለ በመሆኑ ፣ ለዚሁ መጫኛ ከብት በሚፈላለጉበት ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ከወሎ ወደ ሸዋ ሰይፉን ለመውጋት ፣ ከሸዋ ወደ ወሎ በሺር ዐመዴን ለመ ደምሰስ የሚሯሯጡበት ጊዜ ስለነበረ ፣ የፈረንሣይንና የንጉሤን ዝምድና የሚታወሙት እንግሊዞች በተለይ ካፒቴን ፕሎውዴንና በምጥዋ የእንግሊዝ ቆንሲል የሆነው ባርኒ ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ «ሩሲልና ደጃች ንጉሤ የተገናኙ እንደሆነ ይቸገራሉ» የሚል ፈጣን መልክተኛ ልከው አስረዱዋቸው ።

በፊተኛው ጊዜ ፣ ደጃች ንጉሤ ከወንድማቸው ከደጃች ተሰማ ጋር ሆነው ወደ ወገራም ፣ ወደ ተምቤንም እየተመላለሱ ጦር እያደራጁ በሚደግፏቸው ካቶሊኮች አማካይነት ከናፖሊዮንና ከቪክቶር አማኑኤል ሲላላኩ ቴዎድሮስ ወሬውን ከአገር ተወላጅም ፣ ከእንግሊዞችም ፣ እንደ ሰሙ የንጉሤን ዝፍትነት

* ኮርቻውን ያሙሩ ለዚሁ ለናፖሊዮን ለመላክ ቴዎድሮስ እንደ ነበሩ ፣ በመካከሉ ይኸው ኮርቻ በትግሬ ባንድ ገዳም ተተምሮ ሳለ በንጉሤ ትእዛዝ በብዳታ ደስታ እጅ ከገዳሙ ወጥቶ ለናፖሊዮን መላኩን ፣ ለዝገን የሚባለው የፈረንሣይ ቆንሲል ወደ እበቀ ጉዞ በሚለው መጽሐፉ በገጽ 50 ጠቅሶታል ። ስለዚህም ቴዎድሮስ ንጉሤን «ያ የኮርቻ ሌባ» ይሉት ነበር ይባላል ።

1 Rassegna di Studi et. Vol. VII p. 182.

ለመደምሰስ ከቤጌምድር ወደ ተምቤን ድንገት ሲሔዱባቸው እነ ንጉሤ ደንግጠው ፣ ወደ በረሃማው የትውልድ አገራቸው ወደ ወልቃኢት ገቡ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ቴዎድሮስ በዐድዋ የጥምቀት በዓልን የመድ ኃኔ ዓለምን ታቦት በመሸኘት ካከበሩ በኋላ ፣ ወደ ወገራ ዘልቀው የነንጉሤን ወሬ ቢጠይቁ ጠፋባቸው ። ብዙ ሠራዊትም ይዘው በዚያ ለብዙ ጊዜ መቆየት ስለማይችሉ ፣ ወደ ወገራ በረሃ መግ ባቱም አስቸጋሪ ስለ ሆነባቸው ፣ ከወገራ በአምባ ጫራ በኩል አድርገው ደብረ ታቦር ገቡ ።

በዚያም ደርሰው ትንሽ እንደ ዐረፉ ፣ እላይ እንደ ጠቀስነው በሸዋ አቤቶ ሰይፉ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ወንድም ሸፍተው ወኪላቸውን አቶ በዛብህን ከአንኮበር ማባረራቸውን ስለ ሰሙ ጉዟቸውን ወደ ሸዋ አምርተው ፣ አንኮበር ደርሰው ሰይፉ ብቻ ሲያመልጡ በአቶ በዛብህ ጥቆማ 'ይኸ ታማኝ ነው ፣ ይኸ የከዳ ነው' እየተባለ ከሰይፉ የተደረበውን እጅና እግሩን በመቁረጥ ጭምር በመቅጣት በዛብህን በግዛቱ አደላድለው ተመለሱ ። በዚሁ ጊዜ ወደ ሸዋ ሔዱልን ብለው ዕረፍት ያገኙ መስሏቸው የተደሰቱት እነ ደጃች ንጉሤ ወደ ተምቤን ተመልሰው ከካቶሊኮቹ ከእነ አባ ደዝኮቢስ ፣ ከእነ አባ እምነቱ ፣ በነርሱም አማካይነት በፈረንሣይ አገር መርከበኛ ያንድ ክፍል ጦር ይዞ መጥቶ በሐላይ ከሚገኘው የመርከብ መኰንን ከኮማንዳ ሩሴል ጋር ይላላኩ ዝመር ።

የቴዎድሮስንም መመለስ መጠራጠራቸው ስለማይቀር ፣ እነርሱም ለውጊያ ይዘጋጁ ነበር ። በደጃች ንጉሤ ውስጥ በዝግ ንነት ስሙን ያስጠራና ፉከራ የሚያሳምር አንድ ሣህሉ ተሰማ የሚባል የወልቃኢት ተወላጅ ነበር ። እሱም ከቴዎድሮስ ያም ቢቀር ከፊታውራሪ ገብርዬ ጋር ጦርነት አለመቅረቱን እያነሣሣ ፣

«መገን ሣህሉ አባ ጀቢራ
ሃምሳ በፊት ሃምሳ በኋላ ፣ ሃምሳ በቀኝ ሃምሳ በግራ
ከርከር አይቀርም ከዚያ ሰው ጋራ
ከፍ ሲል ከዚያ ሰውዬ (ከቴዎድሮስ)
ዝቅ ሲል ከገብርዬ
ዘራፍ አትበሉ
ይቆጣችኋል ተሰማ ሣህሉ

ተሰማ ሣህሉ ባወጣው ጠጅ
ይንጫጫበታል እንደ ወፍ ልጅ
ደራሽ በቦራ (*) አስጨናቂ በመከራ
የንጉሤን ቤት ሠራው በኖራ.....»

እላይ እንደ ተመለከተው ፣ የንጉሤንና የኮማንዳ ሩሴልን ዓላማ ለመቅጨት በሚመኙት በእንግሊዞቹ ጥቆማ የታማኞ ቻቸው መልእክት ከደረሳቸው ወዲህ ፣ ቴዎድሮስ ከሸዋ በግሥ ጋሤ በድንገት ተምቤን ሲደርሱ በሁሉም ዘንድ ድንጋጤና ፍርሃት ወረደ ። እነ ንጉሤ በፊተኛው ጊዜ ወደ ወልቃኢት በረሃ ለመሸሽ ጊዜ ያገኙት አሁን አላገኙም ። ፊት ለፊት ጦር ነት ለመግጠምም ፣ ተከታዩ በክዳትም በፍርሃትም ስለ ተበተነ አልቻሉም ። ግማሹ በሌሊት እየሸሸ ወደ አገሩ ሲገባ ፣ ግማሹ ወደ ዐድዋና ወደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን እየገባ ሲማጠን ፣ ወታ ደር በያለበት እየያዘ እየጐተተ ወደ ንጉሥ ሲያመጣው ፣ ሁለቱ መከረኛ ወንድማማቾች የገዛ ሰዋቸው ከድቶ አሲያዛቸውና በሌ ሊት እንደ ተያዙ ወደ ንጉሡ ቀርበው ሁለት እግርና እጃቸው እየተቆረጠ ተጥለው ላሞራና ላውሬ ቀለብ ሆኑ ። ከነዚህ መካ ከል አባ ዱራ ብሩ የሚባል የተምቤን ሹም በሽጉጥ ጥይት ራሱን ገደለ ። ያባ ዱራ ብሩን ጠባይና ዝምታ ምንም ባናውቀውም ፣ ፉከራቸውን ያልሰማነው የርሳቸው የዚህን ዐይነት ቁርጠኛ እሚ ሚት ስናነብ ፣ ዋናው ፎካሪ ተሰማ ሣህሉ በውርደት ተይዞ ከዚህ እንደሚከተለው ተገደለ ።

ንጉሡ ነገሥቱ ከምርኮኞቹ መካከል ተሰማ ሣህሉን ወዲ ያው እንዳዩት ገብርዬን ጥራ ብለው ከመጡ በኋላ ፣ «ገብርዬ የኔንና ያንተን ተወዳዳሪ እየው» ብለው ተሰማንም በል አሁን ፎክር ቢሉት መቸም ሞት ላይቀርልኝ ብሎ እምቢ ማለቱን ፣ ከዚያ በኋላ እንዲዋረድ አህያ ላይ በግዴታ አስቀምጠው መንደር ለመንደር አዙረው ለተመልካች ካሳዩትና ካሣቁበት በኋላ ፣ እርሱንም ወታደር ቆራርጦ እንደ ጣለው ታሪካዊው መጽሐፍ ገልጦታል ። (1)

---

* ቦራ ማለቱ ቀለም ከማንባሩ ላይ ያለበት ፈጣን ፈረስ ለማለት ነው ።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ (ፉዚላ) ገጽ 24—27

በዚህ ዐይነት ፡ የፈረንሣይ መንግሥት በደጃች ንጉሤ በኩል በቀይ ባሕር የወደብ መሬት ለማግኘት ያቀደው ዓላማ ፡ ንጉሤም በፈረንሣይ ኃይል የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ለመሆን የነበራቸው ምኞት ለዘለቄታ አከተመ ። ስለዚህ ውስጡን ንጉሤን ለመርዳት ፡ ላዩን ለማጭበርበር ወደ ንጉሠ ነገሥቱ መልእክት ይዞ የመጣው ኮማንዳ ሩሲል መንገዱ በቴዎድሮስ ወገኖች ተቋርጦ በት በጭንቅ ምጥዋ ወደሚቀመጠው የፈረንሣይ ቆንሲል ወደ ሙዜ ዝርበርት ተከብቤያለሁ ብሎ አስታውቆ ፡ ቆንሲሉም ላስተዳዳሪዎቹ የግብጽ ባለሥልጣኖች የርዳታ ወታደር ወደ ሐላይ እንዲላክለት ለምኖ ፡ እነሱም የቴዎድሮስን ጦር ፈርተው ሲያመነቱ ፡ በመካከሉ ሩሲል ባገር ተወላጁ መነኩሴ በአባ እምነቱና በሞንሲኜር ደዋኩቢስ እርዳታ በመጣ በ34ኛው ቀን እንደ አው. አቆ. በ1860 (1852) ከሐላይ በእኩለ ሌሊት አምልጦ ምጥዋ ገባ ። ከዚያም ወዳገሩ ተመለሰ ። (1)

ዐፄ ቴዎድሮስም ከነንጉሤ ሞት በኋላ በዚያው ሠፈር በጥቆማ የተገኙትን የደጃች ውቤን ልጅ ፡ የንጉሤን የቅርብ ዘመድ ወይዘሮ ጥሩነሽን ሲያገኙ ፡ «ይቺማ ጥሩ ወርቅ ናት» ብለው አግብተው በደስታ ፡ በዕልልታ ወደ ጐንደር ተመለሱ ። እርሳቸው የመልኳን ውበት ፡ የዛላዋን ማማር ፡ የደግነን ግባት አይተው ጥሩ ወርቅ ብለው ሠይመው ቢያገቧት እርሷ ግን ፡ ሴት የወደደችውን ለማግባት ፡ የጠላችውን እምቢ ለማለት ምንም የመብት ምልክት በሌለበት ፡ በዚያን የፊውዳል ጊዜ የአባቷን የደጃች ውቤን ጠላት ፡ የቅርብ ዘመዶቿን የንጉሤንና የተሰማን ገዳይ ስታገባ ወዳቸው ይሆን? ነገር ግን ፡ ከርሷ በፊት ምንትዋብ ዐሊም የአባታቸውን የራስ ዐሊን ፡ የአያታቸውንም የእቴጌ መነንን ጠላት ቴዎድሮስን አግብተዋል ። የዚህ ሁሉ ዋጋው ዞሮ ዞሮ እቴጌነት ነው ። የጥሩ ወርቅ እቴጌነት ግን ፡ እንደ ታደሉት እንደ ምንትዋብ (የዐፄ በካፋ ሚስት) ቡተድላ በደስታ መካከል ሳይሆን ፡ በጦርነት በሁካታ መካከል ያለፈ ስለ ነበር ዓለማየሁን ከወለዱ በኋላ በዚሁ የጦርነት ፡ የምርኮ ውዝግብና ድካም ሕይወታቸው ማለፉን ወደፊት እናነባለን ።

1 ያለታ ወልደ ማርያም ጽሑፍ ገጽ 24 — 25

የሆነ ሆኖ ፡ እቴጌ ጥሩወርቅ ላፄ ቴዎድሮስ እንደ እቴጌ ምንትዋብ ከልብ የሚስት ጓደኛ አልሆኗቸውም ። እንደ ተዋበች የሚጠነቀቁላቸውና የሚያስቡላቸው ሆነው አልተገኙም ። በዚህ ምክንያት ፡ ከተዋበች ሞትና ከጥሩ ወርቅ ጋብቻ ወዲህ ቴዎድሮስ መበሳጨትም ፡ መጠጣትም ፡ ወደሌላ ሴት መሔድም እንደ ዝመሩ የውጭ አገር ተወላጆቹ እነ ዋልድ ማየር ሳይቀሩ ተመልክተውታል ። (1)

በበኩሉ የፈረንሣዩ ተወላጅና ቆንሲል ለዝን ስለዚህ ጉዳይ በጻፈው መጽሐፍ ላይ ፡ «.....ከስድስት ዓመት በፊት የውቤን ልጅ ቁንዥናዋ ፡ ወጣትነቷ ፡ የልዕልትነት አቅዋሟ በመላው አበሻ ዝናዋ የተነገረላትን አገቡ ። በርሷ ላይ አንድ ጉድለት ቢኖር ከልክ ያለፈ ኩራት ነው ።.....ቴዎድሮስም በተጋቡበት ሦስት ዓመት ውስጥ ይወዷት ነበር ። በተለይ ወንድ ልጅ (ዓለማየሁን) ከወለደች ወዲህ ፍቅራቸው እልተለያትም ነበር..... ነገር ግን ፡ በአንድ የፋሲካ በዓል በሆነበት ቀን እቴጌይቱ ያባትየው የደጃች ውቤ ወገኖች በእስራት ያሉት ምሕረት እንዲደረግላቸው ብት ለምን ቴዎድሮስ ወዲያው በግልፍታ ተቆጥተው ፡ «ከኔ አባ ትሽን ነው የምትመርጭውን» ብለው አንድ ጥፊ አቀመሷት ። ቤል (ሊቀ መኳስ ዮሐንስ) ሊገላግል ቢሞክርም ፡ እሱም አንድ ጥፊ ተቀበለ ። ከጋብቻው ወዲህ የውቤ እስረኝነት ቀርቶ የነበረው እንደገና ታሰሩ.....ከዚህ በኋላ ሚስታቸውን ለማናደድ ሴት አስቀመጡ.....» ሲል ያመለክታል ።

ቢሆንም ፡ ወደ መጨረሻ ዘመን በጥሩ ወርቅ ትዕቢትና በሌላውም ንጉሡ እየተበሳጩ ከፈረንጆቹም ፡ ከመኳንንቶቻቸውም በተጣሉበት የእንግሊዝ ጦር በመጣበት ሰዓት ፡ ከጥሩወርቅ የበለጠ ይንከባከቧቸውና ይወዷቸው የነበሩት ወይዘሮ የተመኙ ከርሳቸው አልራቁም ።

1 Rassegna di Studi Ethiopici - Vol. VII-Vas. II - L. Fusella-pp. 181-191.

ለዐፄ ቴዎድሮስ በግልጽ የምናውቃቸው ሚስቶቻቸው የመዝመሪያይቱ የራስ ዐሊ አሉላ ልጅ ፣ የእቴጌ መነን የልጅ ልጅ እቴጌ ተዋበችና እርሳቸው ካረፉ በኋላ ደግሞ ፣ በወግ በማ ዕረግ አሁን ያገቡዋቸው የስሜኑ የደጃዝማች ውቤ ልጅ እቴጌ ጥሩ ወርቅ ናቸው ።

ነገር ግን ፣ በነዚህ መካከል በተለይ ከተዋበች ሞት በኋላ ወይዘሮ የተመኙ የሚባሉ የየጁ ተወላጅ ፍቅረኛ ወዳጅ እንደ ነበሩዋቸው ፣ ዐልፎ ዐልፎ በቃልም በጽሑፍም ተገልጿል ። እስረኞቹን ለማስፈታት ከንግሥት ቪክቶሪያ ተልኮ የመጣውና በመጨረሻም ራሱ እስረኛ የሆነው ሆርሙዝ ራሳም ወዳገሩ ከተመለሰ በኋላ ፣ በጻፈው መጽሐፉ በቴዎድሮስ ዘንድ የተወ ደደችው እቴጌ ሲላት የቀሩት ጸሐፊዎች የሚወዷት ዕቁባ ታቸው እንደ ነበሩ ይገልጻሉ ።(1)

አሁን በመጨረሻ ዳዊት ኤል አፕልያርድ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉመው ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት በምልክት ያብራሩ ዋቸው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ለኝሁ ለእቴጌ የተመኙ የጸፉዋቸው ደብዳ ቤዎች ንጉሠ ነገሥቱ ሴትዬዋን በጣም ይወዱ እንደ ነበረ ፣ ሴትዬዋም በበኩላቸው ቴዎድሮስን በተለያዩበት ጊዜ ይናፍ ቁዋቸው እንደ ነበረ ያስረዳሉ ። ከደብዳቤዎቹ አንዱ ከዚህ ቀጥሎ የሠፈረው ነው ።

«በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ ፣ ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ፣ ይድረስ ከእቴጌ የተመኙ ፣ እንዴት ከረምሽ ፤ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። እናትሽንም ፣ እነ ወይዘሮ ሠናይትንም ፣ የቤቴን ሰዎች ሁሉ እንዴት ከረማችሁ አለ በይልኝ ። አሁንም አይዞሽ ፣ በእግዚአብሔር ኃይል ዐፈር ካልበላሁ ሳላይሽ አልቀርም ፣ አትባቢ ። ተዋበችንም ከነደጃች ጐሹ ፣ ከነብሩ ዐሊ ስዋጋ ቋራ አስቀምጫት ነው ። አሁንም ቋራ መቅደላ ነው ። ነፍስና ሥጋዬ ካልተለያየ የማልቀርበት ሥፍራዬ ነው ። በጳጉሜ 5 ቀን ተጣፈ ።»

1 Letters from Ethiopian Rulers.....David L. Appleyard A.K. Irvine R. Pankhrust. B. Tafla pp. 250

ደብዳቤው የሚያስረዳን ቀድሞ በንጉሠ ነገሥትነታቸው ዘመን ዋዜማ ላይ ከጐጃሙ ባላባት ከነደጃዝማች ጐሹ ጋር ፣ ከየጁው ባላባት ከነደጃዝማች ብሩ ዐሊ ጋር በሚዋጉበት ዘመን ደንበኛ ባለቤታቸውን እቴጌ ተዋበችን ከትውልድ አገራቸው ከቋራ ማስቀመጣቸውን ፣ አሁንም ለእርሳቸው አልገዛም ብሎ የሸፈተባቸውን ለማሳመን ወዲያና ወዲህ በሚባክኑበት ጊዜ ምንም እንኳን በመካከላቸው ልባዊ ፍቅር ባይኖርም በደንበኛ ባለቤታቸው በእቴጌ ጥሩ ወርቅ ላይ ፣ እኝህን ወይዘሮ የተመኙን ከልባቸው እንደሚወዷቸውና በመቅደላ ተራራ ለየት ካለ ቦታ አስቀምጠዋቸው ስለ ነበረና የተገናኙበትም ጊዜ ረዘም ስላለ ሴትዬዋን ለማጽናናት የተጻፈ ነው ።

በሕይወታቸው ያገቡዋቸውና የታወቁት ተዋበችና ጥሩ ወርቅ ሆነው ሳሉ እኝህን የየጁ ወይዘሮ ምንም እንኳ ቆንጆና የተወደዱ ቢሆኑ ፣ ዞሮ ዞሮ እንደ ዕቁባት ናቸውና በእቴጌነት ሊጠሩዋቸው የሚገባ አይመስልም ። እንደ ሚስትም በበኩላቸው ቆጥረዋቸው እንደሆነ ባንድ የጊዜ ወቅት ሁለት በእቴጌነት የሚጠሩ ሚስቶች ነበሩዋቸው ማለት ስለሆነ ፣ ነገሩ ከሥርዓት ውጭ መሆኑን ያሳያል ።

ሌሎቹ ለእቴጌ የተመኙ የጸፉዋቸው ደብዳቤዎች በይዘ ትም ፣ በቅርፅም ተመሳሳይ ናቸው ። ባንደኛዋ ደብዳቤ ግርጌ ከሰላምታ ቀጥሎ ፣ «አይዞሽ እቴ የናቴ ልጅ ፣ ነፍስና ሥጋዬ ካልተለያየ ሳላይሽ አልቀርም» የሚል የናፍቆት ዐረፍተ ነገር አለበት ። ደብዳቤዎቹ ዓመተ ምሕረት የሉባቸውም ። ነገር ግን ደብዳቤዎቹን የጸፉዋቸው በመጨረሻ ዘመን ጓዛቸውን ወደ መቅደላ ካወጡና የሚጠረጥሩትን ሁሉ በግዞት መቅደላ ተራራ ላይ ባስቀመጡበት ወቅት ምናልባት እንደ ኢት. አቆ. በ1856—60 ዓ. ም. መካከል ሳይሆን አይቀርም ። (1)

ሁኔታው ሲገመገም ከሚወዷቸው ከእቴጌ ተዋበች ወዲህ ባገቧቸውና የንቀት መልክ በሚያሳዩዋቸው በእቴጌ ጥሩ ወርቅ

1 Record of the Expedition - T. J. Holland p. 11.

ውቢ መካከል እንደ ተዋበች መሰል ሁነው በፍቅርና በማንከባከብ የያዙዋቸው እኚሁ የየጁ ቆንጮ ወይዘሮ የተመኙ መሆናቸው ይታያል ። በደብዳቤያቸው ውስጥ ቴዎድሮስ «እቴ የናቴ ልጅ» የሚል ዐረፍተ ነገር እስከ ማስፈር የደረሱት ፣ ከዚሁ ልባዊ ፍቅር የተነሣ መሆኑ የታወቀ ነው ።

የዚህኑ ሁኔታ ሆርሙዝ ራሳም በበኩሉ ሲያትት በመጨረሻ ጊዜ የቴዎድሮስን ልብ በፍቅር ይዘው የነበሩት የተመኙ እንደ ነበሩ ፣ በፋሲካ በዓል መልካም ድግስ አዘጋጅተው በማስ ተናገድ ማስደሰታቸውን ይገልጻል ። (1)

1 Record of the Expedition · T.J. Holland. p. 11

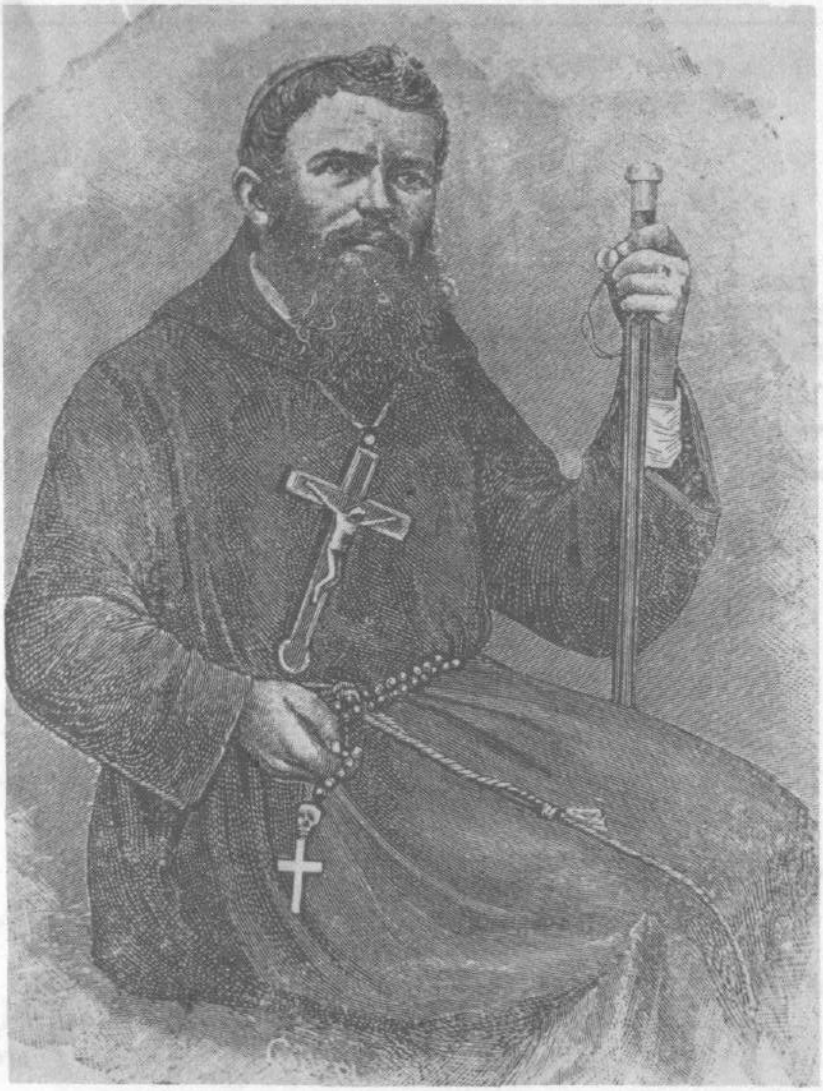

ሌዎን ዴፋቫንሽር
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ ጋረድንና ደጃዝማች ንጉሤን ለመደምሰስ የተጓዙባቸው መሥመሮች

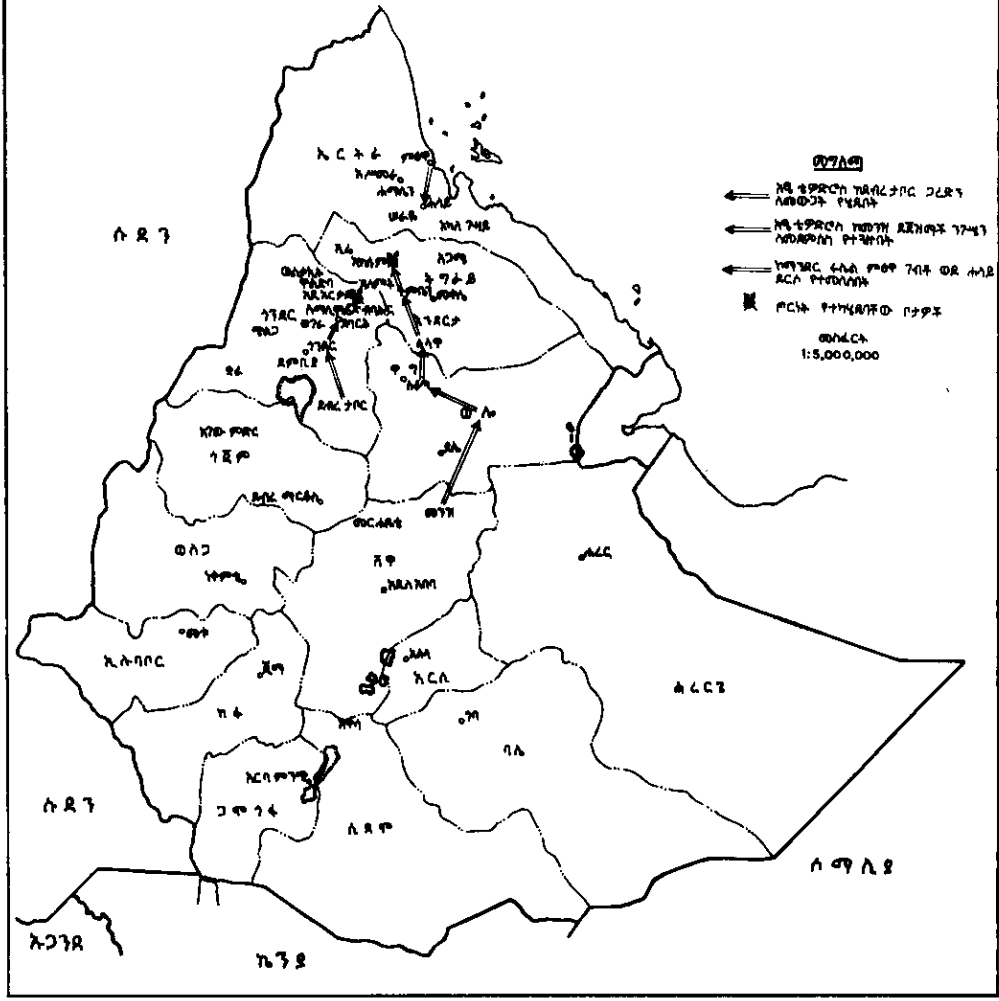
ሱዳን
ሱዳን
ኢትዮጵያ
ኬንያ
ሶማሊያ
ኤርትራ
ትግራይ
ጎንደር
ጎጃም
ወሎ
ሸዋ
ሐረርጌ
ባሌ
ደሴ
ደብረ ታቦር
ደብረ ማርቆስ
ፍኖተ ሰላም
ደሴ
ሸዋ
ደሴ
ሸዋ
ደሴ
ሸዋ

ምዕራፍ ሐያ ሁለት

ያፄ ቴዎድሮስ የመጨረሻው ዘመን ችግር

ዐፄ ቴዎድሮስ በ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ ሳይታ ሰቡ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ብቅ ያሉ ፡ ልዩ ጠባይ ከጠንካራ አካል ጋር ያላቸው ፡ ከሰባ ዓመት በላይ የቆየውንና ለኢትዮጵያ መከፋፈልና ብዙ የርስ በርስ ጦርነት ምክንያት የሆነውን ዘመን መሳፍንትን በማስወገድ ፡ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም በመጣጣር በጠቅላላው ለኢትዮጵያ አዲስ የታሪክ ምዕራፍ የከ ፈቱ ዝግና ናቸው ።

እንደ ኢትዮጵያ ላለ በሥልጣኔ ወደኋላ ለቀረ ፡ ከሃይማኖትና ከልዩ ልዩ ኅብረተሰብ የተወረሰ ባህል ለተጫነው ፡ በራሱ ዲሞ ክራሲያዊ ምርጫ ለመተዳደር የዕድገቱ ደረጃ ገና ላልፈቀደለት ሕዝብ ጥፋተኛን ከንጹሕ ለይቶ እየቀጣ ፡ ወደ ቀናው የልማት መንገድ የሚመራ ጠንካራ ክንድ ያለው መሪ እንደሚያስፈል ገው ግልጽ ነው ።

ነገር ግን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መሳፍንትን በማስወገድ የባሪያ አገዛዝን ሲሽሩ ፡ የካህናትን ቁጥር ሲወስኑ ፡ «መሬት የመ ንግሥት ነው» ብለው በዚያ ባለጉልተኛ በሰፈነበት ዘመን ማወ ጃቸው የሚያስመሰግን ሲሆን ፡ ከአየአካባቢው የተነሣባቸው ተቃውሞ በጎ ሐሳባቸውን ከፍጻሜ ለማድረስ አላስቻላቸውም ። ስለዚህ ሐሳባቸውን አልቀበልም ባለው ወገን ላይ ቁርጠኛ እር ምጃ ለመውሰድ አስገድዷቸዋል ።

ቴዎድሮስ ከነገሡ በኋላ ፡ ባጠገባቸው ያሉት እነዣን ቤል በተለይ የእንግሊዝ ቆንሲል የነበረው ሟቹ ወዳጃቸው ፕሎውዴን በመከራቸው መሠረት ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶሪያ በ1855 ዓ. ም. በጻፉት ደብዳቤ ፡ አባቶቻቸው ነገሥታቱ ፈጣሪያቸ ውን ቢበድሉት መንግሥታቸውን ለተቀናቃኞቻቸውና ለቱርክ

ሰጥቶባቸው እንደ ነበረ ከማስታወቃቸውም ሌላ ፥ ስለ ራሳቸው ባሠፈሩት ቃል ፥ «ዛሬ ግን እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪዬ ካመድ (ከድህነት) አንሥቶ ፥ ኃይል ሰጥቶ ባባቶቼ መንግሥት አቆመኝ» ሲሉ መጻፋቸውም ይኸንኑ አሳባቸውን ለመግለጽ ነው ። (*) ከሥልጣን አኳያ ተቀናቃኝ የነበሩትን የኦሮሞ ባላባቶች በተለይ ቢመለከቷቸውም ፥ ሰፋ ያለ ያንድነትና የእኩልነት አርአያ የያዘ መንፈስ ነበራቸው ። የገዛ ሚስታቸው እቴጌ ምንትዋብ የራስ ዐሊ ልጅ ባባታቸው ኦሮሞነት እንዳላቸው አይካድም ። የተነሡበት ዋና ዓላማ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት መሆኑን ለመግለጽ ሲፈልጉ ፥ የልዩነት አመለካከትን ወደጐን አድርገው በራሳቸው አነጋገር በፉከራ መልክ እንደዚህ ብለዋል ። «.....ጋላና አማራን ባንድ ሰዲቃ (መሶብ) ያላበላሁ እንደሆነ እኔ የክርስቶስ ባርያ ፥ የቅዱስ ዮሐንስ ዕለት ክርስቲያን አትበሉኝ.....» ያሉትን እናስታውሳለን ። እውነትም በልዩ ልዩ ቅራኔዎች የተነሣ መልሶ ቢበተንም የትግሬን ፥ የአማራን ፥ የወሎንና የሸዋን ሰው አስገብረው ፥ ከየመካከላቸው አስተዳዳሪ ሾመው ያንድነት መሠረት መጣላቸውን ለዘመን መለወጫ (የቅዱስ ዮሐንስ ለት) እና በሌላውም ክብረ በዓል በአዳራሻቸው ግብር አግብተው የነዚህን አገር ሁሉ ተወላጅ የአማራውን ፥ የትግሬውንም ፥ የኦሮሞውንም ወታደሮቻቸውን ግብር ማብላታቸው አይጠረጠርም ። በዚያን ዘመን ባህል ያንድነት ምልክት የሚገለጠው ባንድነት ዘምቶ ባንድነት ግብር ሲበላ ነው ።

ነገር ግን ፥ በጦር ሜዳ ራሳቸው መዋጋትና ሌላውን ማዋጋት ስጦታቸው የሆነው ቴዎድሮስ እንደ ናፖሊዎን ፥ እንደ ታላቁ እስክንድር በድፍረትና በጦር አመራር ዕውቀት በትንሽ ጦር ብዙውን ድል ማድረግ ችለዋል ። ይሁን እንጂ ፥ ተቃዋሚ ኃይሎችን ጨርሶ ለማስወገድ አልሆነላቸውም ። ማፈንገጥ በበዛ ቁጥርም ፥ የሚወስዱት የቅጣት እርምጃም የዚያኑ ያህል የከፋ ሊሆን ችሏል ። ይህም በአንጻሩ የተቃዋሚውን ወገን እየተብራከተና እየተጠናከረ ለመሔድ አስችሎታል ።

* ተቀናቃኞች የተባሉት የውቢት ወገኖችና በተለይ የየጁና የወሎ የኦሮሞ ባላባቶች እነ ራስ ዐሊ ናቸው ። ቁርኮች የሚለው በምዕራብ በመተማና በስናር ፥ በምሥራቅ በምጥዋ አካባቢ በቁርስ ጠትላይነት የገቡትን ግብጾች የሚመለከት ነው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በጠላቶቻቸው ላይ ከባድ የቅጣት እርምጃ የመውሰዳቸው ሁኔታ ፥ ከመንገሣቸው በፊትም ይታይ እንደ ነበር ይታወሳል ። ከነገሡም በኋላ እስኪሞቱ ድረስ አድራጐታቸውም ፥ አነጋገራቸውም በጊዜው ካጋጠሟቸው አስቸጋሪ ሁኔታዎች አንጻር ጠንከር ያለ ባሕርይ የሚታይበት ሊሆን ችሏል ። ከዚሁ አኳያ እጅና እግር እስከ መቁረጥ የሚያደርስ ቅጣት እንደፈጸሙ ይታወቃል ።

ከዚሁም በመነሣት ጐንደሬ በነገሩ እየተገረመ ፥ «ምን ያድርግ ፥ በኃጢአታችን ብዛት እግዚአብሔር ሰይፍ ሰጥቶ ቅጣ ብሎ የላከው ነው» እስከ ማለት ደርሷል ። ገጣሚዋ ምንትዋብም ፥

«አንድ እግር በርበሬ መንቀል አቅቷችሁ
እንደዚህ አንድዶ ፥ ለብልቦ ይፍጃችሁ»

ብላለች ። በውነትም ራስ ዐሊ በሥልጣን በቆዩበት የኻያ ሁለት ዓመት ጊዜ (1825—1847) በጐንደርና በደብረ ታቦር ቤተ መንግሥት ተድላ ደስታ ፥ መጠጥና ምንዝር በዝቶ ነበርና በዚህ አምላክ ተቆጥቶ ሕዝቡን ለመቅጣት ቴዎድሮስን አስነሣ የሚል እምነት በመኳንንቱ በካህናቱ በሕዝቡም ላይ እንዲያድር አድርገው ነበር ። ራስ ዐሊ መቶ ሺ ጦር ይዘው ሳለ ፥ ትንሽ ጦር ይዘው ካሣ (ቴዎድሮስ) ቢያሸንፏቸው ፥ «ይህ በትር የአምላክ ነው እንጂ የካሣ አይደለም» ያሉትም በኃጢአታቸው የተነሣ አምላክ ቴዎድሮስን ሊቀጣቸው እንደ ላካቸው አምነዋል ማለት ነው ። ቴዎድሮስም ራሳቸው የባላገሩንም ፥ የወታደሩንም መመረር ተመልክተው ከዕለታት አንድ ቀን በኩታቸው ተጠቅልለው ከሜዳ ላይ ተኝተው ፥ «እንግዲህ ግደሉኝና ዕረፉ» ብለው በመጠበቅ ከቆዩ በኋላ ፥ የሚገድላቸው ቢጠፉ ተገላልጠው ብድግ ብለው ፥ «ታድያ ምን ላድርግ!» አሉ ይባላል ።(1) እንደዚሁም ከዕለታት አንድ ቀን በቤተክርስቲያን ውስጥ እንዳሉ መጽሐፍ እንባቢው ደብተራ በመጽሐፈ ኢዮብ ምዕራፍ 34 ቁጥር 30 ላይ ያለውን «ወአነግሥ ሎሙ ብእሴ መደልወ—ክፉ ንጉሥ አነግሥላቸዋለሁ» ብሏል እግዚአብሔር ከሚለው ዐረፍተ ነገር ላይ ሲደርስ ፥ እርሳቸውን «ክፉ ንጉሥ የተባልከው አንተ ነህ» ለማሰኘት ይኸንኑ ቃል ሲደጋግም ሰምተው ፥ «በእንተ እከየ ሕዝቡ—ከሕዝቡ

1 ሞንዶን ያሳተመው ታሪካቸው ገጽ 36—40
Rassegna di Studi Ethiopici Vol. XII.....

ክፋት የተነሣ' የሚለውን ቃል አከለው» አሉ ይባላል ። በዚህም የራሳቸውን አድራጐት ሳይክዱ ባሕርያቸውን ከሕዝቡ ክፋት ጋር እንዳያያዙት ይታያል ። ከተማረ ደብተራ ጋርም እኩል ወይም የበለጠ ግዕዛዊ የቀለም ችሎታ እንዳላቸው ይታወቃል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከሊቀ መኳስ ዮሐንስና ከእቴጌ ምንትዋብ ሞት ወዲህ በመጨረሻ የግዛታቸው ዘመን አካባቢ (1856—1860) የከዳተኛው ቁጥር በየአውራጃው በበረከተ መጠን ፣ የርሳቸውም ብስጭትና ጭካኔ በዚያው ልክ እየበዛ ሔደ ። በሩቅ ያሉትን የአውራጃ መሳፍንት መሸፈት ሲሰሙ የቀረውም የየአቅራቢያው ለመሸፈት ማቆብቆቡን ሲያውቁ ፣ በዚያው በአቅራቢያ በጐንደርና በዙሪያው ፣ በደብረ ታቦር ፣ በዘጌ ፣ በትውልድ አገራቸው በደምቢያ ፣ በሚጫ ፣ በአገው ምድር ፣ በወገራ ከፍተኛ ቅጣት እንዲፈጸምና ከብቶችም እንዲነዱ አድርገዋል ። ከጐንደርም አብያተ ክርስቲያናት መካከልም የተወሰኑት ተቃጥለዋል ።(1)

በዚሁ ጊዜ ፣ ብዙ ስለት ስለሚገባለት ስለ አዲት መድኃኔ ዓለም መቃጠል ሲነገር እንኳን ፣ ሌላውን ሊያድን ቀርቶ ራሱንም ሊያድን አልቻለም በማለት እንደዚህ ተገጥሟል ።

«እንግዲህ ለታቦት አልሰጥም ስለት
አዲት መድኃኔ ዓለም ነዶ አገኘሁት»(2)

በዚህ ዐይነት ፣ በአገር ላይ ረኃብና ችግር ተፈጥሮ ያንድ እንጀራ ዋጋ አንድ ብር እስከ ማውጣት ደረሰ ፤ ሻል ባለው አውራጃ በብር አራት እንጀራ ተገዛ(3) በዚያን ጊዜ ነው አልቃሾች በዚህ በመጨረሻው ዘመን የጐንደርንና የጐጃምን መፈታት አይተው ፣

«ሞጣ ቀራንዮ ምነው አይታረስ
በሬ ሳላይ (በሬሳ ላይ) መጣሁ ከዚያ እስከዚህ ድረስ ።
በሰንሰለት ታስሮ ዓመት ካራት ወር
ማንን ዋስ አግኝቶ ተፈታ ጐንደር»

1 የተረፉት ሬት አቦ ፣ ልደታ ፣ በዓታ ፣ ቁስቋም ፣ አዘዞ ተክለ ሃይማኖት ፣ ምጥማት ዮሐንስ ፣ ተፃ ኢየሱስ ናቸው ። የዋድላው የደብተራ አሠጋኸኝ ደብዳቤ Rassegna di Studi Ethipici Vol. XII ...pp-80-95

2 ያጌ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 48

3 The History of Debre Tabore - R. Pankhurest p. 252

ብለው ሲገጥሙ ፣ ሌላዋ ደግሞ የረኃቡን ወገን ስታነሣ ፣

«ልብሴንም ገፈፈው ለበሰው እርዘኛ(የተራቆተ)
በሬዬንም ነዳው አረደው ነፍጠኛ (ወታደር)
እህሌንም ዘረፈው በላው ቀለብተኛ(የተራበ ቀለብተኛ)
ንጉሥ የቀረዎት ጥቂት አማርኛ
ምነው ሆድ አይዘርፉ ዐርፌ እንድተኛ(ከምራብ ቢገ ድሉኝ)»

ብላ የገጠመችው የዘመኑን የከፋ ሁኔታ ይገልጣል ።

ከዕለታት አንድ ቀን ፣ አንድ ወታደር ከባልደረቦቹ ተለይቶ አንድ ፈረስና ሁለት የተጫኑ አህዮች ይዞ እየነዳ በሚሔድበት ጊዜ ፈረሱ ለብቻው ደክሞት እየወደቀ ፣ ከአህዮቹም አንደኛው ጭነቱን እየጣለበት ወታደሩ የሚያደርገው ጠፍቶት ወደ አምላኩ በሐዘን ሲያማርር ቴዎድሮስ ከኋላው ደርሰው ፣ «ለምን ፈጣሪህን ታማርረዋለህ? 'ይህን ንጉሥ ግደልልኝ እንዳርፍ' ብለህ ለምነው እንጂ» ቢሉት ወታደሩ መልሶ ፣ «ጃንሆይ አልሰማኝ አለ እንጂ እኔስ ሁልጊዜ ለመንሁት» አላቸው ። እርሳቸውም «እውነትህን ነው» ብለው ዝም ብለውት ሔዱ ። እዚህ ላይ ደግሞ የርኅራኄያቸውና የመሐሪነታቸው ሁኔታ ይታያል ። ሆኖም በተለያዩ አጋጣሚዎች በሁኔታዎች ተገፋፍተው ብርቱ ቅጣት ከመፈጸም አልተቆጠቡም ። ለምሳሌ ፣ ምኒልክ በ1857 ዓ. ም. ከመቅደላ የግዞት ቤት አምልጠው በወሎ በኩል አድርገው ወደ ሸዋ የገቡ ጊዜ ፣ ለሽሽት የረዱዋቸው ወሎዎች ናቸው የሚለው ወሬ በደረሳቸው ወቅት በመቅደላ በእስር ላይ የሚገኙትን የወሎን 24 መኳንንት እነ ዐሊ ወዳጆን ፣ እነ ፋሪስ ታሲምን ሌላውንም በመቅደላ አፋፍ ላይ እግርና እጃቸውን እያስቆረጡና እያስገፉ በማስጣል ቀጧቸው ። ሁኔታው ደግሞ መልሶ እየጸጸታቸው «ይኸን ሁሉ ሳደርግ ለምን አልገዘቱኝም» ብለው ራሳቸው ግዞተኛ ከሆኑት ከአቡነ ሰላማ ጋር ተጣልተዋል ። ጳጳሱ ደግሞ ከመገዘት የታገዱት በእስር ቤት ያሉት መኳንንት አሁን ቢገዝቱ ፣ እኛንም ጨምረው ያስፈጁናል ብለው ግዝታቸውን እንዲተዉ ስለ ለመኗቸው መሆኑን አለታ ወልደማርያም ጽፈውታል ።(1)

1 አለታ ወልደማርያም ገጽ 31—32

ዐፄ ቴዎድሮስ ምንም እንኳን ከሥር ከመሠረቱ አነሣሣ ቸው በመሳፍንት የተከፋፈለችውን ኢትዮጵያን አንድ አደርጋ ለሁ በሚል ቅዱስ ዓላማ ቢሆንም ፣ ይኸን የመሰለውን ዓላማ አስቸጋሪ በነበረው ሁኔታ ውስጥ በማለፍ እንደ ምኞታቸው ከዳር ለማድረስ ቀላል አልሆነላቸውም ። በመዝመሪያው የአገ ዛዝ ዘመናቸው ከተከተሏቸው የጦር መኳንንት ውስጥ በዚህ ጊዜ አንዳንዶቹ ከነጦራቸው እየሸሹ ወዳገራቸው ይገቡ ዝመር ።

በ1859 ዓ. ም. የአማራ ሳይንትና የዋድላ መኳንንት ሊከዱ ነው የሚሉ ወሬ በተሰማባቸውና እነዚህን በወታደር ከበው ያስጠብቁ የነበሩት የብዙ ዘመን አገልጋያቸው ራስ አዲሱ ፣ ይህ ዐይነቱ ዕድል በኔም ላይ አንድ ቀን ሊደርስ ይችላል በሚል ጥርጣሬ ጦራቸውን እንደ ያዙ ወደየጓ ገቡ ። በደህናው ቀን የሚያጫውቷቸው ሁሉ ከፍርሃት የተነሣ ፣ ከፊታቸው መጥፋት ወይም ዝም ማለትን መረጡ ። ብላታ በውቀቱ የሚባሉ ጨዋታ ዐዋቂ ፣ «አጫውተኝ» ብለው ቢጠይቋቸው ከፍርሃት የተነሣ ፣ «በፊት በዋዛው ጊዜ ዐውቅ ነበር ፤ ዛሬስ እረስቻዋለሁ» ብለው አመለጡ ።

ቀድሞ በዙሪያቸው እየተሰበሰበ ለሹመት ለሽልማት ደጅ የሚጠናው ፣ «ምነው ንጉሡ ባዩኝ ፣ ባነጋገሩኝ» የሚለው በዚህ ጊዜ ከፊታቸው መሸሽ ዝመረ ። አንዱ ገጣሚ ፣

«ቴዎድሮስ ቢመጣ ዐይኑን አፍጦ
ወይ መሸሽጊያ ትንሽ ቁጥቋጦ»

አለ ይባላል ። ወደፊት እንደምናነበው ፣ በዚህ ዐይነት በያለ በት የሚከዳው ቁጥር እየበረከተ ሔዶ የወታደራቸው ቁጥር ከመቶ ሺ ፣ ወደ አምስት ሺ በወረደበት ጊዜ የእንግሊዝ ጦር መጥቶ በቀላሉ ሊያጠቃቸው ቻለ ።

ምዕራፍ ሐያ ሦስት

የመሳፍንቱና የመኳንንቱ የተለያየ አቀዋም

የብሔራዊ አንድነት ዘመቻ ለማድረግ በተነሣሡት ባዔ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩት የመሳፍንትና የመኳንንት አቅዋም በልዩ ልዩ ሁኔታ የተለያየ ነው ። የሁሉንም አጠቃለን ከሦስት መደብ ላይ ከዚህ እንደሚከተለው ከፍለን ለመመልከት እንችላለን ።

እንደኛው መደብ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ በ1845 ዓ. ም. ዋናውን እንደራሴ ራስ ዐሊን ያሸነፉለት ፣ ከዚያም አከታትለው ደጃዝ ማች ውቤን አሸንፈው ዘውድ የደፉለት ዘመነ መሳፍንት ቢወድ ቅም ፣ የነዚያው የመሳፍንት ተወላጆች የዘመነ መሳፍንት የብቸ ኝነት ሥልጣናቸው እንዲቀጥል በየቤታችን ቋረኛው ካሣን አን ቀበልም ብለው ብዙ ዘመን የታገሉት ፤

ሁለተኛው መደብ ፣ በጦር ኃይል መሳፍንቱ ወይም ልጆቻ ቸው ከተማረኩ በኋላ ፣ እንደ ወገኖቻቸው ይሸፍታሉ እየተባሉ በጥርጣሬ በመቅደላ በእስራት ፣ ወይም በግማሽ ግዞት ተቀም ጠው ሲኖሩ የመቅደላው ጦርነት ነጻ ያወጣቸው ፤

ሦስተኛው መደብ ፣ የራሳቸው ያጼ ቴዎድሮስ አብሮ አደጉ ችና ወይም እርሳቸው በሹመትና በማዕረግ ያሳደጉዋቸው ታማኝ መኳንንቶች ናቸው ።

ስለዚህ ፣ በመዝመሪያ የሁለቱን መደብ የመሳፍንቱን ልጆች ትግልና በጥርጣሬ የታሰሩትን ቀደም አድርገን ከተመለከትን በኋላ ፣ በሚቀጥለው ያለውን የራሳቸውን የመኳንንት ዝርዝር እንመለከታለን ።

አንደኛ መደብ

አንደኛ ፡ አቤቶ ሰይፉ (ሰይፈ ሥላሴ)

አቤቶ ሰይፉ ፡ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴና የወይዘሮ በዛብሽ ልጅ ፡ የንጉሥ ኃይለ መለኮትና የአቤቶ ዳርጌ ወንድም ናቸው ። በመዝሙመሪያው ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ሸዋን ለማስገበር የመጡ ጊዜ ምኒልክን ማርከው ይዘው ለሸዋ ፡ ወንድማቸውን መርድ አዝማች ኃይሌን ሾመው ሲመለሱ ፡ ግዛቱ ከቤታችን አልወጣም በማለት ነገሩን በቸልታ ተመልክተው ነበር ። በኋላ ግን ፡ መርድ አዝማች ኃይሌ ከቃሉ ባላባት ከዐመዴ በሽር ጋር ተመሳጥረዋል ተብለው ፡ በሥራህ ብዙ ተከሰው በታሠሩና በምክር በርሳቸው እግር ከሣህለ ሥላሴ የማይወለዱት አቶ በዛብህ ለገዥነት ፡ አፈ ንጉሥ አበዬ ለታዛቢነት የተሾሙ ጊዜ ፡ ከኛ ከመሳፍንቱ መካ ከል የሚሾም ጠፍቶ ነው የባላገር ቀንደኛ የሚሾም ብለው ተና ደው በመነሣት አቶ በዛብሀን ካንኮበር በውጊያ አባረሩ ። በዛብ ህም ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ልከው ሁለተኛ ጊዜ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ ሰይፉን ለመውጋት ዘመቱ ። የጦርነቱንም መበርታት አይተው «እነዚህ በፊተኛው ጊዜ ናረው ቢሆን ወደ ሸዋ አልገባም ነበር» አሉ ይባላል ። ቢሆንም በመጨረሻ ሰይፉ ተሸንፈው ሸሹ ።

ሁለተኛ ፡ ደጃች ተድላ ጓሉ ፡

ደጃች ተድላ ጓሉ ፡ ከላይ ከደጃች ዮሴዴቅና ከወይዘሮ ወለተ እሥራኤል ይወለዳሉ ። ወለተ እሥራኤል ፡ እቴጌ ምንት ዋብ ከምልምል ኢያሱ የወለዷቸው ናቸው ። ምልምል ኢያሱ ያዬ ኢያሱ አድያም ሰገድ ልጅ ፡ ያዬ በካፋ የእህት ልጅ ናቸው ። ዮሴዴቅ ከላይ ከጉድሩ የኦሮሞ ባላባቶች ይወለዳሉ ። ደጃች ዮሴ ዴቅ ከወይዘሮ ወለተ እሥራኤል ታላቅ ራስ ኃይሉን ፡ ታላቅ ራስ ኃይሉ ራስ መርድንና ወይዘሮ ድንቅነሽን ፡ ድንቅነሽ ከዳሞቱ

ባላባት ከደጃች ዘውዴ ደጃች ጐሹን ፡ ጐሹ ደጃች ብሩንና ደጃች ተሰማን ፡ ተሰማ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ይወልዳሉ ። ራስ መርድ ደጃች ጓሉን ፡ ጓሉ ደጃች ተድላን ይወልዳሉ ። ስለ ዚህ ደጃች ተድላ ጓሉ ከላይ ከነገሥታት የሚወለዱ የጐጃም መስፍን ናቸው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፡ የጐጃምን ገዥ ደጃች ጐሹን በ1845 ገድ ለው ልጃቸውን ብሩን ከማረኩና ከነገሡ ወዲህ ፡ ተድላም በመዝ መሪያው ወቅት ከገቡ በኋላ ቴዎድሮስ በጐጃም ሾመዋቸው ነበር ። በኋላ ግን ፡ ንጉሡ ወደ ሸዋ ሲዘምቱ ተድላ ከወሎ ላይ አምልጠው ወደ ጐጃም ገቡ ። ከዚያ ወዲህ ዐፄ ቴዎድሮስ ብዙ ጊዜ ወደ ጐጃም ዘምተው ተድላ ጓሉን ለመደምሰስ ቢሞክሩ አልሆነላቸውም ። ንጉሡ ሲመጡባቸው ተድላ ወደ ሙተራ ጀበላ ተራራ እየወጡ ሲሔዱባቸው ፡ ከተራራ እየወረዱ ጐጃም እየገቡ ሲመለሱባቸው ፡ ወደ ተራራው እየወጡ ብዙ ዘመን አስ ቸግረው ፡ በዚህ ዐይነት ሲኖሩ በ1860 ዓ. ም. በጥር ወር ሞቱ ። እርሳቸውም በሞቱ ባራተኛው ወር በሚያዝያ ቴዎድሮስ ሞቱ ። ደጃች ተድላ ጓሉ ደግና ሰው አክባሪ ስለ ነበሩ ፡ በሞታቸው ጊዜ መላው የጐጃም ሰው አዝኖ የገጠመላቸውን ባለፈው ምዕራፍ እንብበናል ።

ሦስተኛ ፡ ዋግ ሹም ገብረ መድኅን አምኃ

ዋግሹም ገብረ መድኅን ፡ ከዋግ ባላባቶች ከላይ ከነዋግ ሹም ርቱዓ አምላክ ይወለዳሉ ። በራስ ይማም ዘመነ ምስፍና የነበሩ የዋግ ሹም ክንፉ የልጅ ልጅ ናቸው ። ዋግ ሹም ክንፉ ዋግ ሹም ወሰንንና አቶ አምኃን ይወልዳሉ ። አቶ አምኃ ከወ ይዘሮ በተሃ ዋግ ሹም ገብረ መድኅንን ይወልዳሉ ። ዋግ ሹም ገብረ መድኅንም የዋግ ሹም ጐበዜ አባት ናቸው ።

በመዝሙመሪያ ላይ ለቴዎድሮስ ገብረው ጉብተውላቸው ነበር ፤ ዋግሹም የተባሉት በቴዎድሮስ ይሁን በነራስ አሉላ ጊዜ ይሁን አናረጋግጥም ። የሆነ ሆኖ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከሸዋ ሲመለሱ ገብረ መድኅንን በዋግ ላይ ሾመው ከሰደዱዋቸው ወዲህ

ስለሸፈቱ ፣ ቴዎድሮስ በዋግ በዘመቱ ጊዜ ተይዘው ቀርበው በግንቦት ወር በ1848 ገረገራ (ዘቢጥ) በሚባል አገር በግራር ዛፍ ላይ ሰቀሏቸው ።(1)

አራተኛ ፡ ደጃች ብሩ ጐሹ

ብሩ ጐሹ የደጃች ጐሹ ልጅ ፡ የደጃች ተሰማ ወንድም ፡ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አጐት ናቸው ። በፊት ራስ ዐሊን ፡ በኋላ የተቻላቸውን ያህል ቴዎድሮስን ተቃውመው በመጨረሻ ዐፄ ቴዎድሮስ አስረዋቸው ሳለ እንግሊዞች ፈቷቸው ። በኋላም ለዋግ ሹም ጐበዜ (ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ) ገብተው ሳለ በንግግር ስለ ዘበቱባቸው ፡ ዋግሹም ጐበዜ በ1860 ዓ. ም. በሰኔ ወር ላይ ሰቀሏቸው ።(2)

አምስተኛ ፡ ዐመዴ በሽር

ዐመዴ በሽር የይማም ሊበን የልጅ ልጅ ፡ የራስ ዐሊ እናት እቴጌ መነን ያባቱ የበሺር እኅት ናቸው ። ከወሎ ባላባቶች ሁሉ ካፄ ቴዎድሮስ ጋር በጣም የተከራከረ ዐመዴ በሽር ነው ። የወይዘሮ መስቱዋትና የልጃቸው የይማም ዐመዴ እንደራሴና ራሱ የቃሉ (ወሎ) ባላባት ነው ። ዐፄ ቴዎድሮስ እርሱን ለመውጋት ሰባት ጊዜ ወደ ወሎ ዘምተዋል ። እርሱም እንደ ደጃች ተድላ ጓሉ ቴዎድሮስ በመጡበት ቁጥር ወደ ቆላ ፡ ወደ በረሃ እየገባ እልፍ ሲሉ ወዳገሩ እየተመለሰ አስቸግሯቸው ሲኖር በመጨረሻ ከወይዘሮ መስቱዋት ጋር ሆኖ እንግሊዞችን በመቀበል ቴዎድሮስን መቃወም ቀጠለ ። ከርሱም በቀር በአማራ አገር ደጃች ትኩ ፡ በለገጐራ (ወሎ) ዐሊ ደራና እነዚህን የመሳሰሉ ብዙ አሉ ።

ስድስተኛ ፡ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ፡ የክርስትና ስም ወልደ ኪሮስ

ቴዎድሮስ ሸዋ የመጡ ጊዜ ተዋግተው ቆስለው መያዛቸውን አንባቢ ያስታውሰዋል ። ቆስለውም በተያዙና ዐፄ ቴዎድሮስ

1 የቴዎድሮስ ታሪክ — አለቃ ዘነብ ገጽ 33 — 34
2 መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ፡ መንግሥቴ ለማ ገጽ ም. 46 ገጽ 43

ፊት በቀረቡ ጊዜ ፡ «በዘውዴ እንጂ በዝግግንነት አልበል ጥህም» ሲሉ ንጉሡ አደናቆታቸውን ገልጠውላቸዋል ይባላል ። በኋላ መርድ አዝማች ኃይሌ በጥርጣሬ የታሰሩ ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ለሸዋ ጠባቂ አፈንጉሥ አቦዬን ፡ አበጋዝ አቶ በዛብህን ፡ ታዛቢ አሳላፊ ኪዳኑን ሾመው ሳለ ወደ መጨረሻው ጊዜ በቴዎድሮስ ላይ ሁሉም መሸፈቱን ባዩ ጊዜ ፡ እርሳቸውም ከ1854 ዓ. ም. ዝምሮ የሸዋ ንጉሥ ነኝ ብለው በዚሁ «በዛብህ የሸዋ ንጉሥ» እያሉ መጻጻፍ ስለ ዝመሩ ፡ ቴዎድሮስ ይኸን ሰምተው ሲሔዱባቸው እየሸሹ አልተጠመዱም ። በ1857 ዓ. ም. ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ የገቡ ጊዜ ተዋግተው ፡ ቀጥሉም እጃቸውን ከሰጡ በኋላ አድመሃል ተብለው ተገደሉ ። በዝግግንነት የገነኑ ናቸው እንጂ የመስፍንነት ዘር የላቸውም ። ስለዚህ ቴዎድሮስ የሸዋ አበጋዝ ብለው ሥልጣን ወስነው ሾመዋቸው ነበር እንጂ ፡ የመርድ አዝማችነት ማዕርግ እንዳል ሰጡዋቸው ባለፈው አውስተናል ።

ሁለተኛ መደብ

ሁለተኛው መደብ ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ሸፍተው ጉዳት ሳያመጡ ለርሳቸውም ታምነው በብዙ የጦር ግንባር እምብዛም ሳይሳተፉ ሳይሸሙ ፡ አንዳንዶቹም ከተሾሙ በኋላ በጥርጣሬ በእስራት ወይም በግዞት በመቅደላ እንደዚሁ የተቀመጡና እንግሊዞች ሲመጡ የተፈቱትን ቁጥራቸው በርከት ያሉትን እናስታውሳለን ። ከነዚህም ውስጥ ከላይ ከነገሥታት ከነፋሲል ፡ ከነኢያሱ የሚወለዱት ዐፄ ዮሐንስ የእቴጌ መነን ባለቤት ፡ አቤቶ ዳርጌ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ፡ ባልጋዳ እርአያ ድምፁ ያፄ ዮሐንስ አጐት ፡ ዋግ ሹም ተፈሪ የዋግሹም ወሰን ልጅ ፡ የዋግሹም ከበደ አባት ናቸው ። ተፈሪ የስመ ጥሩው ዝግና የደጃች ኃይሉ አያት መሆናቸው ነው ። ከእነዚህም በቀር ሌሎች እምብዛም ስማቸው የማይታወቅ አሉ ። እነዚህ ሁሉ ወደፊት በየምዕራፉ ስማቸው ተጠቅሶ ስለሚገኝ ፡ መዘርዘር አስፈላጊ መስሎ አይታይም ።

ሦስተኛ መደብ

በሦስተኛው መደብ የራሳቸው መኳንንትና ሹማምንት ይገኛሉ ። እነዚህ መኳንንትና ሹማምንት ግማሾቹ እንደነራስ እንግዳ ፣ እንደነራስ ውቤ ፣ እንደነፈታውራሪ ገብርዬ አብሮ አደግ ጓደኛ ሆነው የኖሩ ፣ የቀሩትም ከነገሡ በኋላ ገብተውላቸው የማዕረግ ስምና ሹመት እየሰጡ ራስ ፣ ቢቶደድ ፣ ደጃዝማች እያሉ ያሳደጉዋቸው የቅርብ የሥራ ጓደኞቻቸው ናቸው ። አገር በማስተባበር ረገድ ቴዎድሮስ በተያያዙት የአንድነት ግንባር ፣ በውጊያም ፣ በሌላውም የሥራ መስክ የተካፈሉ አሁንም ከጥቂቶቹ በቀር የእንግሊዝ ጦር በመጣበት ጊዜ ሳይከዱ የመከቱ ፣ የሞቱ ፣ የቆሰሉ ፣ የተማረኩ ፣ ወይም ተስፋ ቆርጠው እጃቸውን የሰጡ ይገኙባቸዋል ። ዝርዝራቸው በመጽሐፉ መጨረሻ ላይ ይገኛል ። በነዚህ የጦር አለቆች የሚታዘዝ ያዬ ቴዎድሮስ ነዋሪ የጦር ቁጥር 50,000 ፈረሰኛ ፣ 70,000 የእግረኛ ጦር እንደ ነበር ይገመታል ።(1)

1 Gli Italiani in Africa Orientale - A Del Bocca p. 22

ምዕራፍ ሐያ አራት

ከቀብዓተ ንገሥ የሠረፀ የፈላጥ ቀራጥነት መብት ፣ የባላገርና የነጋደ የችገር ደረጃ

በዘመኑ በኢትዮጵያ የቤተ መንግሥቱም ፣ የቤተ ክህነቱም ያስተዳደሩም ፣ የፍልስፍናና የፍርዱም መሠረት መጽሐፍ ቅዱስ ወይም ምንጩ እርሱ ሆኖ ሊቃውንት ከዚያ ላይ የራሳቸውን አሳብ እየጨማመሩ ያቀነባበሩት እንደ ቄርሎስ ፣ እንደ ዮሐንስ አፈወርቅ ያለው መጽሐፍ እንደዚሁም ለፍርድና ለአስተዳደር ፣ ለጋብቻና ለፍቺ የተዘጋጀው ፍትሐ ነገሥት ነው ።

ነገሥታቱ የሚመኩባቸው በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከፍ ተኛ ሥፍራ የያዙት የነገደ ይሁዳ ቅርንጫፎች ዳዊትና ሰሎሞን ናቸው ። የሚቀመጡበትን ዙፋን መንበረ ዳዊት ማለታቸው ፣ ኒሻኑን በሰሎሞን መሠየማቸው ፣ ጸሎቱ ሁሉ የዳዊት መዝሙር መሆኑ ከዚሁ እምነት ጋር የተያያዘ ነው ። በዚህ ምክንያት የቤተ ክህነት መሪዎች በነርሱ መንፈሳዊ መሪነትና ዕውቀት ውስጥ የሚተዳደሩት መሳፍንትና መኳንንት ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጭ ያሉትን የፈረንጆችን ነገሥታት ሁሉ አረመኔዎች ፣ ዕውቀታቸውም የአሕዛብ ዕውቀት እንደሆነ ያምናሉ ። ኢትዮጵያ ከአውሮፓ ዕውቀትና ሥልጣኔ ለብዙ ዘመናት ርቃ የኖረችውም በዚህ ምክንያት ነው ።

ስለዚህ ፣ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በብሉይ ኪዳን በሳሙኤል አንደኛ ፣ «እግዚአብሔር እስከ ምድር ዳርቻ ይፈርዳል ፤ ለንጉሥ ኃይል ይሰጣል» ይላል ።(1) በሌላ በኩል ደግሞ ፣ መሢሔን (ንጉሤን የቀባሁትን) አትንኩ ። በሐዲስ የሐዋርያት አለቃ

1 - 1ኛ ሳሙኤል 2 ቁጥር 10

ቅዱስ ጴጥሮስ «እግዚአብሔርን ፍሩ ፣ ንጉሥን አክብሩ» (1) በሌላ ቦታ ላይ ደግሞ ፣ «ባለክንፎችም (ወፎች) ቢሆኑ ይናገራሉና በልብህ አሳብ እንኳን ቢሆን ንጉሥን አትሳደብ . . . » (2) የሚለው ቃሉ ሁሉ ለመሳፍንቱና ለመኳንንቱ የመመሪያ ቃላት ናቸው ።

ይኸን የመሳሰለ ጥቅስ በያለበት ስለአለ ፣ ሊቃውንቱ ይኸን አምነው ሌላው እንዲያምን የሚያስተምሩት ፣ የተማረውም ቃሉን አክብሮ የሚጠብቀው ነው ። በዚህ ምክንያት በኢትዮጵያ አንዱ ንጉሥ ሞቶ ሌላው ሲነግሥ ፣ ወይም በጦርነት ሌላውን አሸንፎ ቅብዓ መንግሥት በጳጳስ እጅ ተቀብቶ አዲስ ስመ መንግሥት ተቀብሎ ፣ በቤተ ክርስቲያን ከነገሠበት ቀን ዝምሮ በላዩ ላይ አምላክ እንዳደረበት እንደ ቅዱስ ፍጡር ተቆጥሮ የሚናገረውም ፣ የሚያዘውም እንደ እግዚአብሔር ቃልና ትእዛዝ ይከበራል ።

አለቃ ተክለ ሥላሴ (ጢኖ) የሚባሉት ያዜ ሱስንዮስን ዜና መዋዕል የጻፉት ፣ ራስ የማነ ክርስቶስ በንጉሡ በሱስንዮስ ላይ ስለ ሸፈተ ፣ እርሱን በአነጋገር ሲወቅሱ ፣ «ንጉሥ የፈቀደውን ለማከበር ፣ የጠላውን ለማዋረድና ለማደህየት በዓለም ውስጥ ሥልጣን ያለው የእግዚአብሔር አምሳል ፣ (ምስለኔ ወኪል) መሆኑን አላወቀም ነበር . . .» እያሉ ዘልፈውታል ።(3) ያዜ ኢያሱ አድያም ሰገድ ጸሐፌ ትእዛዝ አዛዥ ሐዋርያ ክርስቶስ ፣ «የንጉሥ ትእዛዝ ፣ የእግዚአብሔር ትእዛዝ ነው ። የንጉሥን ትእዛዝ የሰማ ፣ የእግዚአብሔርን ትእዛዝ ይሰማል» ብለዋል ።(4) በዚህ ዐይነት ንጉሥ እገሌ ይታሰር ወይም ይፈታ ፣ እገሌ ይገደል ወይም ይዳን ፣ የእገሌ አገር ይዘረፍ ወይም ይትረፍ ሲል መሠረታዊው አዛዥ በርሱ ያደረው አምላክ እንጂ ፣ ንጉሡ ራሱ አይደለም ማለት ነው ።

1 የጴጥሮስ መልእክት 2—ቁ. 13
2 መጽሐፈ መክብብ 10 ቁ. 20
3 እስመ ኢያእመረ ከመ ንጉሥ አምሳለ እግዚአብሔር በውስተ ዓለሙ ለዘፈቀደ ያክብር ወለዘፀልዓ የሐሥር ወያነዲ.....
4 Annales Johannes Iyasu I - Bakaffa - I Guidi pp. 162

ራሳቸው ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ እግዚአብሔር በራሳቸው ውስጥ አድሮ ይኸን ሁሉ የሚያደርጉት በርሱ ፈቃድ መሆኑን ከልብ ያምናሉ ። የጐንደር ቀሳውስት ወደ መቅደስ ሲገቡ ጥምጥማቸውን እያወለቁ በመግባታቸውና እርሳቸው ፊት በቀረቡ ጊዜ ግን ፣ እንደ ጠመጠሙ መቅረባቸው ቅር ብሏቸው ስለ ነበረ በ1849 ዓ. ም. «እኔ ፊትም ስትቀርቡ ጥምጥማችሁን አውልቁ ። ጥምጥሙን ሳያወልቅ የቀረበ ይቀጣል» የሚል ዐዋጅ ዐውጀው ስለ ነበር ፣ ይኸም በካህናት ዘንድ ቅሬታን መፍጠሩ አልቀረም ።

በዚህ ምክንያት ፣ ካህናቱ «ጥምጥም ክብራችን ነውና ይበይኑልን (ይፍቀዱልን)» ብለው ባመለከቱ ጊዜ ፣ «ከታቦት (መቅደስ) በገባችሁ ጊዜ ስለምን ጥምጥማችሁን ታወልቃላችሁ ?» ብለው ጠየቁ ። ካህናቱም ታቦቱ በሚገኝበት በመቅደሱ ውስጥ አምላክ ያድርበታል ለማለት ፣ «እግዚአብሔር አድሮበታል ብለን ነው» ብለው መለሱ ። ለዚህ መልስ ንጉሡ ቀጠል አድርገው ፣ «በኔ እግዚአብሔር አላደረብኝም ? እግዚአብሔር በኔ አድሮ አይደለም የምገዛ ?» ብለው በጠየቁ ጊዜ ፣ ካህናቱም «እውን» ብለው መለሱ ። በዚህ ጊዜ ባቀረቡት ጥያቄ ካህናቱ መረታታቸውን ስለ አመኑላቸው ተደስተው ፣ «እኔ ሥራት ላስተምራችሁ ብዬ ነው እንጂ ጠምጥሙ» ብለው ፈቀዱላቸው ። (1)

ቴዎድሮስ ዙፋኑንም ፣ ዘውዱንም በእግዚአብሔር ፈቃድ ከእግዚአብሔር እንደ ተቀበሉት በማመን ፣ አንድ የሚያበሳጭ ነገር በገጠማቸው ወይም ባላጋራዎቻቸው በርሳቸው ላይ የስድብ ወይም የንቀት ቃል መወርወራቸውን በሰሙ ቁጥር ፣ «እግዚአብሔር አምላክ የሰጠኸኝም አንተ ፣ እኔ በፈቃዴ አላደረግሁት ። አሁንም ይኸን ግፍ ተመልከት» እያሉ ባላጋራዎቻቸውን ከአምላካቸው ፊት ያሳጡ ነበር ። (2)

እላይ እንዳልነው ፣ በዘመናቸው ካባቶቻቸው የወረሱትን መንፈሳዊ ዝንባሌንና እምነትን በማጽናት ፣ እንደ ዘመኑ የአጻጻፍ ባህል እንኳን ላገራቸው ሰው ለውጭ አገር መንግሥታት እንኳ ደብዳቤ በጻፉ ቁጥር ፣ የደብዳቤያቸው መቅድም የሚያደርጉት «በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አሐዱ አምላክ ፣ ባንድነት በሦስትነት እግዚአብሔር መርጦ ያነገሠው ንጉሠ ነገሥት

1 አለቃ ዘነብ ጽፈውት ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት ገጽ 27
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 2

ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ» የሚል ነው ። ለማናቸውም የውጭ አገር ቆንሲሎችም ሚሲዮናውያንም የሚጽፉት ደብዳቤ በዚህ መቅ ድም መዝመር አለበት ። በደብዳቤያቸው ውስጥ ፣ «በእግዚአብ ሔር ኃይል ይኸን አደርግልሃለሁ ፤ በእግዚአብሔር ኃይል መል ካም አድርጌ አሰናብትሃለሁ ፤ በእግዚአብሔር ኃይል ስንገናኝ እንጫወታለን» የሚሉ ቃላት እንደሚያክሉ ከየደብዳቤዎቻ ቸው ላይ ይነበባሉ ።

ስለዚህ ፣ በዚህ ዐይነት የነገሠው ንጉሥ በዙፋን ተቀምጦ የፈቀደውን ቢያደርግ ፣ ያለፍርድም ቢገድልና ቢወርስ የሚያ ደርገው ሁሉ በእግዚአብሔር ፈቃድ ነው ተብሎ ስለሚታመን ፣ በንጉሥ ላይ ተነሥቶ ከሚሸፍተው ይልቅ ከተቀባው ንጉሥ ጋር ተባብሮ ክፉውንም ፣ ደጉንም አብሮ እየታዘዘ የሚፈጽመው ይበ ልጣል ። ከፍጥረቱ ርኅሩኅነት ፣ ቅንነት ፣ ትክክለኝነት ጠባይ ያለው እንኳን ቢሆን ፣ በተለይ ከድህነት አንሥተው በሹመት ያሳደጉት ወገን ወደዚህ ንጉሣዊ ድርጅት ከገባበት ቀን ዝምሮ ከልቡ ያልፈቀደውን ወንጀል ለመሥራት ይገደዳል ። ምንም ያድርጉ አሳድገው ለማዕረግ አብቅተውኛልና አብሬ እሞታለሁ የሚለው ብዙ ነው ። ሆርሙዝ ራሳም የራስ ኪዳነ ማርያምን ጠባይ ባመሰገነበት ገጽ ላይ ፣ «በንጉሡ ትእዛዝ ካልሆነ በቀር በራሱ ፈቃድ የማንንም ደም ማፍሰስ የማይወድ ደግ ሰው ነው» ይላቸዋል ።[1] በንጉሡ ትእዛዝ ግን ፣ እንደ ሌላው ሁሉ በትእዛዝ ሲዘርፉ ፣ ሲገድሉ ንጉሣቸውን ለምን ብለው ምክንያት የማቅ ረብ መብት የላቸውም ማለት ነው ።

ከዚህም ከመንፈሳዊው ትእዛዝና እግር ብረት ጋር የማኅ በራዊው አቅዋም ፣ የኤኮኖሚው አውታር በማድ በንጉሡ ጥገኝ ነት መኖርን ፣ የንጉሡን ፈቃድ ለመፈጸም መትጋትንና እርሱን በማናቸውም ረገድ ለማስደሰት መጣጣርን ይጠይቃል ። ከባሻ ዝምሮ እስከ ራስነት ያለውን የማዕረግ ስም የሚሰጥ ፣ ከሱቲ ዝምሮ እስከ ላንቃ ካባ የሚሸልም ፣ ከአንዲት ቁራጭ መሬት ዝምሮ ሰፋፊ መሬት በመትከል ርስት ጉልት የሚሰጥና የሚነሣ እርሱ ነው ። ኃጢአትን አቅልሎ ነጻ ለመልቀቅ ፣ አክብዶ ለመ ግደል ሙሉ ሥልጣን ያለው እርሱ ነው ።

1 Narrative of the Abyn. Exped. pp. 167.239

በንጉሡ እጅ የተጠቀለለው የንብረት ፣ የሹመት ፣ የእስ ራትና የሞት ሥልጣን ለንጉሡ በሙሉ የመታዘዝን ግዴታ ስለ ሚያስከትል ፣ ቴዎድሮስ በዘመናቸው የሠሩት ሁሉ ደገኛውም ፣ ክፉውም ከዘመኑ መንፈሳዊ እምነትና ከሹማምንት ፣ ከመኳንን ትና ከመሳፍንት ፣ ከካህናት ፣ ከዕጨጌና ከጳጳስ ኅብረት ጋር የተያያዘ ነው ። ንጉሥን ለማስደሰት ሲል ወንድም ከወንድሙ ፣ ልጅ ከአባቱ ይዋጋል ። ዋግሹም ገብረ መድኅኔን እጃቸውን ይዘው ለቴዎድሮስ ሰጥተው ያሰቀሉ የገዛ ወንድማቸው ዋግ ሹም ተፈሪ መሆናቸውን ባለፈው አንብበናል ። የአማራ ሳይንቱ ባላባት ደጃች ትኩ ብርሌ በሸፈቱ ጊዜ ተዋግተው የያዙዋቸው የገዛ ልጆቻቸው ናቸው ።[1] ሆኖም ከዚሁ ከእምነቱ ጐን የመሸ ለሙ ፣ በሹመት የማደጉ ምኞት ማናቸውንም አስቀያሚ አድራ ጐት ለመፈጸም እንደሚገፋፋ የታወቀ ነው ።

ይኸ ሁሉ ሲሆን ፣ ያጼ ቴዎድሮስን ማናቸውንም አድራጐ ታቸውን የቤተ መንግሥቱም ፣ የቤተ ክህነቱም ወገኖች በሙሉ ተቀብለውታል ማለት አይደለም ። ግማሹ በመሸፈት ፣ ግማሹ በሐሜታ ፣ የቀረውም በግጥምና በሮሮ አነጋገር ዐልፎ ዐልፎ መቃወሙ አልቀረም ። ሊቀ መኳስ ኃይሉ የሚባሉ ምክትል የእስር ቤት አለቃ ዐጼ ቴዎድሮስ በመቅደላ የታሰረውን ይገደል ብለው ባዘዙ ጊዜ ፣ « . . . እነዚህን ሁሉ እስረኞች መፍጀት ምንድነው ?» ብለው በድፍረት እንደ ተናገሩ ሪቨራንድ ስቴርን በመጽሐፋቸው አስፍረዋል ።[2] የቀረውም የሕይወት ጉዳይ የቤተሰብ ኃላፊነት እያስገደደው በዝምታ ይኖራል ፤ ወታደሩም የጦር መኮንኑም ፣ ወደደም ጠላም ዝመት በተባለበት ይዘም ታል ። ይኸኛውን ወረዳ ምታው ፤ ዝረፈው ፤ ይኸኛውንም ዕለ ፈው የተባለውን እንደ ታዘዘው ይፈጽማል ። ዘረፋና ግድያ ቅር በሚለው መኮንንና ወታደር ጐን ዘረፋና ሁካታ ደስ የሚለው ፣ በዘረፋ ንብረቱን የሚያደረጀው ወገን የሰላሙን ጊዜ ላይፈ ልገው ፣ የጦርነቱንና የዘረፋውን ጊዜ በናፍቆት ሊጠብቀው ይችላል ።

1 አለቃ ዘነብ.....ገጽ 44
2 The Captive Missionary. P. 221

በዚህ መካከል የሚያሳዝነው በግብርና የሚኖረው ባላገር ፥ በንግድ የሚዋትተው ነጋዴ ፥ በእጅ ሙያ የተሠማራው የእጅ ጥበበኛ ነው ። አንድ ቀንደኛ በሚኖርበት ወረዳ በሸፈተ ቁጥር የሸፈተው በሞት ፥ በተማረከ ፥ ወይም ሸሽቶ ባመለጠ ጊዜ በእርሱ ላይ ሊዘምት የመጣው ጦር የንጉሥ ጠላት አሳድረሃል ፥ አብልተሃል ፤ ስንቅ አቀብለሃል ፤ ደብቀኸዋል በሚል ሰበብ አስባብ ሲዘረፍ ፥ ሲበዘበዝ ፥ ሲታመስ ይኖራል ። በዚህም ፥ በሌላውም በሰው ልጅ ማኅበራዊ ኑሮ ውስጥ ያንዱ ሐሣር ላንዱ ክብር ፥ ያንዱ ድህነት ለሌላው ክብረት መሆኑ ያሳዝናል ። ተራ ወታደር ፥ ባላገር ፥ ነጋዴ ፥ አሽከር ባጠፋ ጊዜ መንቆር በሚባል የዕንጨት ግንድ ታስሮ እንደ ቆመ የሚውለው ወይም ከባድ የዕንጨት ሰፈድ ባንገቱ አጥልቆ እንደ ተቀመጠ የሚሠቃየው ለተመልካች ያሠቅቃል ። ባል በሸፈተ ጊዜ ሚስት ፥ አንዱ በሸፈተ ቁጥር የቤተሰብ አባሎች ተይዘው ባልፈጸሙት ጥፋት ይቀጣሉ ። (1)

በሌላውም በሰላሙ ቀን ለመንግሥት አድሮ ትንሽ ሹመት የተሾመው ፥ ባይሾምም ጠበንጃ ይዞ የመንግሥት አሽከር የሆነው ሁሉ በገበሬና በነጋዴ ላይ በብዙ መስክ የበላይነት እያሳየ ፥ ብዙ የዕብሪት ሥራ ሊፈጸምበት ይችላል ። ዓመት አርሶ በጐተራው ያስቀመጠውን ፥ በአጋሰስ ወይም በአህያ ጭኖ ፥ በእግሩ ተጉዞ ፥ ባመት በሁለት ዓመት ነግዶ የቋጠረውን ጥሬ ብር ባንድ የዘመቻና የዘረፋ ወቅት ሊያጣው ይችላል ። አብዛኛውን ጊዜ ለተቀባው ንጉሥ አቤት ብሎ ፍርድ የማግኘቱ ነገር ላንድ ተራ ባላገርና ነጋዴ እንደ ሰማይ ይርቅበታል ። አቅራቢዎቹና አስተናባሪዎቹ በግድ ሹማምንቱ ስለሆኑ ፥ ወታደርን ወይም የጦር መኰንንን ከሶ ፍርድ ባደባባይ ካገኘ በኋላ ቀጥሎ በሌላ ቀን ፥ በሌላ ሰበብ አስባብ የሚደርስበትን አስቀድሞ በማሰብ ዐርፎ አንደበቱን ሰብስቦ ፥ እግዚአብሔር ቢፈርድብኝ ነው የተረፈው ይበቃኛል ብሎ ይቀመጣል ። ጻድቁ ዮሐንስ አቤት ባይ በሹማምንት እንዳይቸገር ደወል ከውጭ አበጅተውለት ነበር ይባላል ። ዘዴያቸውን የቀሩት ነገሥታት የተከተሉት አይመስለኝም ።

1 የአስራት ዘመን በአበሻ አገር.....ገጽ 253

ከዚህም ጋር ነጋዴ ይሽን ሁሉ የዘረፋ ጊዜ ዐልፎ ምንም ነግዶ ቢከብር ፥ ገበሬ ምንም አርሶ ሀብታም ቢሆን ፥ ለመንግሥት አሽከርነት አድሮ በሹመት በሽልማት እንዳደገው ሹም የመከበር መብት የለውም ። የፈቀደውን ጌጠኛ ልብስ ለብሶ ፥ በቤቱ ጠጅ ጠምቆና ሠንጋ አርዶ ደስታውን ከቤተሰቡ ጋር የመካፈል መብት የለውም ። (1) በዚህ ምክንያት ብዙ ነጋዴ ንግዱን እያቋረጠ፥ ብዙ ባላገር ሞፈር ቀንበሩን እየተወ ወደንጉሥ ወይም ንጉሥ ወደ ሾመው ሻለቃ ተጠግቶ ባሽከርነት በማገልገል ሹመትና ሽልማት ለማግኘት ደጅ ሲጠና ይኖራል ። ባላገር በባላገርነቱ ፥ የእጅ ጥበበኛ በእጅ ጥበበኛነቱ ሲሰደብ ፥ «ወታደር» የንጉሥ ሎሌ በመባሉ ይኩራል ፥ ይመካል እንጂ አይሰደብም ። ነገሥታቱም ለክብራቸውና ለዙፋናቸው አጠባበቅ ሲሉ ይሽኛውን የወታደሩን ክፍል በመደጋገፍ ያደረጁታል ። ከግብርና ከንግድ ወጥቶ ለመንግሥት ያደረው ወታደር በዚህ ጊዜ ራሱ በመዘረፍ ፈንታ ዘራፊ ይሆናል ማለት ነው ። በመንግሥት ወይም በንጉሥ ትእዛዝ ሲሆን ዘረፋና ብዝበዛ አያስቀይምም ። በበዓል ቀን ከግብር በኋላ መኳንንቱ በንጉሣቸው ፊት ፥

«ዘራፍ ! ዘራፍ ! ያንተ አሽከር የነፍሰ ቢሱ
በደም ይዋኛል ከነአውራሪሱ»

ብለው በመርከር ለገዳይነት ፥ ለደም አፍሳሽነት ፥ ለዘራፊነት ዋጋ ይሰጡታል ማለት ነው ።

1 ሀብትና ጨንነት — መዓዛ ለማ — ገጽ 9—14

ምዕራፍ ሐያ አምስት

ያዒ ቴዎድሮስ የመልክ ቀርፅና ጠባይ ፣ ሰፊ ምኞትና ውሱን ዐቀም

በኢትዮጵያ የቆየ ያጻጻፍ ልምድ የነገሥታት ፣ የመሳፍንትና የመኳንንት የሕይወት ታሪክ ሲጻፍ ፣ ስለ ጠባዩና ስለ መልኩ ቅርፅ መጻፍ እምብዛም የተለመደ አይደለም ። ምክንያቱም ፣ ከተጻፈ ሁሉንም እንደ መልአክ መልካም ፣ እንደ ሰሎሞን ጠቢብ ፣ እንደ ኢዮብ ታጋሽ ፣ እንደ ኢያሱ ወልደ ነዌ ተዋጊ ዝግና ማለት አለ ። ያለዚያ ግን ፣ አንዱ ጸሐፊ ያንዱን ንጉሥ መልክና ጠባይ በትክክል ለመግለጽ ቢሞክር በጤና ፣ በነጻነት ሊቀመጥ አይችልም ። በዚህም ምክንያት ያዒ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት አለቃ ዘነብም ፣ አለቃ ወልደ ማርያምም ስላዒ ቴዎድሮስ መልክና ጠባይ አልጻፉም ።

በዚህ ረገድ ፣ የመሪዎቻችንን መልክና ጠባይ በተቻለ መጠን ልንረዳ የምንችለው ፣ አገር ጐብኝዎችና ቆንሲሎች በጽሑፍ አሥፍረው ካቆዩን መጽሐፍ ውስጥ ነው ። እነርሱም ያገሪቱን ታሪክ ወይም አቀማመጥ ለመጻፍ ወይም ለስብከት ፣ አለዚያም ለንግድ ጉዳይ መጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በተገናኙበት ቀን እንደ መዝመሪያ ተግባር አድርገው የሚቈጥሩት የንጉሡን መልክ አይተው በጽሑፍ ማሥፈር ፣ ከዚያ በንግግር ጊዜ ውሎ በማደርም ጠባዩን ወደ ማጥናት አዘንብለው ፣ ይኸንኑ ወዳ ገራቸው በሚመለሱበት ጊዜ በመጽሐፍ ቅጽ ያወጡታል ።

ስለዐፄ ቴዎድሮስ መልክና ጠባይ በአጠገባቸው እንደ ቆንሲል ሆነው ፣ በኢትዮጵያ ከቆዩት ውስጥ የእንግሊዙ ተወላጅ ፕሎውዴን ወልተር ሺሲልና የፈረንሣዊው ቆንሲል ጉዮም ለዝን ይገኛሉ ። ፕሎውዴን ስለዐፄ ቴዎድሮስ እንደዚህ ይላል « . . . ንዴታቸውና ቁጭታቸው በእርግጥ ኃይለኛ ነበር ። ሰዉም ይርበደበድ ነበር ። በጣም ኃይልና ትጋት ያላቸው ቆራጥ ፣ ሃይማኖተኛና ደግ ሰውም ነበሩ ። ከፍተኛ ቁጭት በገ ጠማቸው ጊዜ እንኳን ጨዋነታቸውን አይቀንሱም ነበር ። . . .

የባሪያ ነጻነትን ፣ የቀረጥ መስተካከልን ፣ ወታደር በቀለብ እንዲ ያድር እንጂ በባላገር ላይ ተጽዕኖ እንዳያደርግ ይመኙ ነበር ። ከዚህም ሁሉ ጋር ፣ የጥንቱን የኢትዮጵያን ገናና መንግሥትነት ለመመለስ ከላይ (ከአምላክ) እንደ ተላኩ ያምኑ ነበር . . . » (1)

የፈረንሣዩ ወኪል በበኩሉ ፣ « . . . መካከለኛ ቁመት ከአ ስደላችና ግልጽ ፊት ጋር ፣ አመለካከታቸው (በዐይናቸው ትኩር ብለው ሲያዩ) ድምቀት ያለውና የሚወጋ ።(2) በጠቅላላው የመል ካቸው ቅርፅ (ሰውነታቸው) ሌሎችን በበታች አድርጎ ለመግ ዛት ያላቸውን ጽኑ ፈቃድ ያሳያል . . . ኃይለኛና ኩሩ ሆነው የተወለዱ ናቸው . . .» (3)

በኢትዮጵያ ኅብረተሰብ ባህል ውስጥ የመጠሪያ ስም አወ ጣጥ በጸሐፊዎች ዘንድ በደንብ ያልተጠና ፣ ነገር ግን ሰፋ ያለ ሚና የተጫወተ መሆኑ አይጠረጠርም ። ንጉሥ የነገሠለትና ጳጳስ ሲጳጳስ የቀድሞ መጠሪያ ስማቸውን እየተዉ አዳዲስ ስመ መንግሥትና ስመ ጵጵስና መውሰዳቸው በሰሞች ውስጥ ደረጃና ልዩነት እንዳለ እንረዳለን ። የነዚህም ከመጠሪያና ከክርስትና እንደዚሁም ከቅጽል ስም ጋር ያለው ተደባልቆ ፣ የያንዳንዱ የመጠሪያ ስም ከነምክንያቱ ተዘርዝሮ ቢጻፍ ደንበኛ መጽሐፍ ይወጣዋል ።

መጠሪያ ስም በተለይ የአግራና የትግሬው ቤተሰብ በጣም ተበታትኖ ለሁሉም ከመሠራጨቱ በፊት በየኅብረተሰቡ ያለው ያንዱ ከሌላው ተለይቶ ይታወቅ ነበር ። የወንዱን ወገን ብቻ ለመመልከት ነጋሥያን ፋሲል ፣ ኢያሱ ፣ ዳዊት ፣ ሰሎሞን ፣ ምኒልክ ፣ . . ጳጳሳት ግቴዎስ ፣ ፊልጶስ ፣ ባስልዮስ ፣ . . . የቀ ለምና የቤተ ክህነት ሰዎች ጽጌ ፣ አርአያ ፣ ኅሩይ ፣ ጥበቡ ፣ ነቅዓ ጥበብ ፣ ሐረገ ወይን ፣ . . . የጦር አለቆች (በተለይ ሼዎች) ደባ ልቄ ፣ (ደባልቃቸው) አንዳርጌ ፣ (አንዳርጋቸው) ሺመልስ ፣ ታችበሌ . . . ለብዙዎች መጠሪያ ስም ታደሰ ፣ በቀለ ፣ አበበ ፣ . . . ልጅ የሞተባቸው ቤተሰቦች ካሣ (ካሣዬ) ፋንታ ፣ (ፋንታዬ)

1 The Blue Nile - 14 The Power of Theodore - Alan Moorehead pp. 211-212
2 Regard Vif et Perçant.
3 Theodros II - Le Nouvel Empire d'Abyssinie - Chap. VII p. 181

ዘርይሁን ፣ . . . አገልጋዮች ሰጠኝ ፣ አረሩ ፣ ሲከፉ ፣ መቻል . . . እየተባሉ ሲጠሩ ባኀኀር ደረጃ ብቻ ሳይሆን ፣ የስም ደረጃው እነሆ እስከ ጊዜያችን ደርሷል ።

ከቤተ ክህነት በኩል ፣ «ስሙ ይመርሆ ኃበ ግብሩ — ስሙ ተግባሩን ይቀይሰዋል» ወይም «የሰውዬው መጭው ዕድል እንደ መጠሪያ ስሙ ነው» የሚል ዘይቤ ስለ ተወረወረ ፣ አንዳ ንድ አባትና እናት ወንድ ወይም ሴት ልጅ ወልደው መጠሪያ ስም በፈቃዳቸው ለልጃቸው ከመስጠታቸው በፊት ወደ ጠንቋይ ፣ ወደ አስማተኛ ፣ ወደ ባሕታዊ በመሔድ በንጉሥ ፊት ሞገስ የሚ ያሰጥ የሚያሾም ፣ የሚያስከብር ፣ በሰው ዘንድ የሚያስወድድ ስም እንደሚፈልጉ ሁሉ ፣ ሌሎች ደግሞ በዚህ የማያምኑ ግድየለሾች ፣ «አዬ ወዲያ ! መጠሪያ ስም ያው እገሌ ብሎ ለመጥሪያ ወይም አቤት ብሎ ለመመለሻ ነው» ብለው አንዱን ስም እንዳገኙ የሚ ያወጡ ሞልተዋል ።

ነገር ግን ፣ ካህናት ስመ መንግሥት ለንጉሥ ፣ የፈረስ ስም ለመሳፍንትና ለመኳንንት ሲያወጡ ፣ ስሙ በሕይወቱ ላይ እንዲያ ንጸባርቅ ወይም ሥያሜውና ተግባሩ በመጠኑ ተመሳሳይ እንዲ ሆኑ ከፍተኛ ጥንቃቄ እንደሚደረግበት ይታወቃል ። አንበሳ ሰገድ ተብሎ የተሠየመ ንጉሥ ፈሪ የሆነ እንደሆነ ፣ አፅራር ሰገድ (ጠላቶቹን የሚያሰግድ) ተብሎ ቁጥራቸውም ቢያንስና ዐይነታቸውም ባይታወቅ ጠላቶቹን ካላምበረከከ . . . በፈረስ ስም ረገድ አባ ዳኘው ተብሎ ፍርደ ገምድል ፣ አባ መቻል ተብሎ፣ ግልፍተኛ ፣ አባ ሰይጣን ፣ አባ ቀማው ተብሎ ፈሪ ፣ ልስልስ ገራም ከሆነ ሥያሜውን የተሸከመው ንጉሥ ወይም መኳንን የሥያሜ ስሙና ተግባሩ አልተገናኘምና ለማንም መዘበቻና መሣለቂያ ይሆናል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ አባትና እናታቸው ያወጡላቸውና 35 ዓመት ሙሉ ሲጠሩበት የነበረውን ካሣ የሚባለውን መጠሪያ ስማቸ ውን ለውጠው ሲነግሡ ፣ የቴዎድሮስን ሥያሜ የተቀበሉት በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከዚህ በፊት በንግሣቸው ምዕራፍ ላይ እንደ ጠቀስነው ፣ አስተዳደሩ በተበላሸውና አገር በተከፋፈ ለበት በመሳፍንት ዘመን «ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ከወደ ምሥራቅ መጥቶ ፣ የተበላሸውን አስተዳደር አስወግዶ ፣

የኢትዮጵያን ግዛት ያሰፋል . . .' ተብሎ ትንቢት የተነገረው ላንተ ነው» በማለት ከካህናቱ ተነግሯቸው ፣ እርሳቸውም አምነው በመቀበል በዚሁ ሥያሜ ዘውድ ደፍተው ሲነግሡ ፣ በትንቢት የተነገረውን በተግባር ለማሳየት ወዳንድ የሞራል ግዴታና ኃላፊነት ገብተዋል ማለት ነው ።

እንኳን የራሱ ምኞት ተጨምሮ ለዚህ ተገቢ ሆኖ ሲገኝ ይቅርና አንዱን ሰው እንደዚህ ነህ ካሉት ፣ ባይሆንም ለመሆን ይጣጣራል ። ከመልኩ የበለጠ የሰው የሞራሉ አቅዋም በየሰበቡ ይለዋወጣል ። በአጋጣሚ ከሹመት የወደቀው ሞራሉ ሲወድቅ ዕውቀቱና አስተያየቱ ሁሉ እንደሚበላሽ ፣ አንዳንዱ ደግሞ ሹመት ሲጨብጥና ወደሚፈ ኘው ዕድገት ደረጃ ከፍ ባለ ቁጥር ዕውቀቱ ፣ አስተያየቱ ከሥራው ልምድ ጋር እያደገ ይሔዳል ።

ባገራችን ባህል ብዙ አስመኪና አኩሪ የፈረስ ስም ያላቸው መኳንንት በሕዝብና በወታደራቸው አንደበት ደምቆ የሚጠራው የፈረስ ስማቸው እንዳይጐድፍ በጦርነትም ፣ ባስተዳደርም ጊዜ መልካም አርአያ ለማሳየት እንደሚሞክሩ በሚታዩበት ጐን እንደዚሁም 'መልከ ጥፉ ፣ በስም ይደግፉ' እንደሚባለው ፣ ብዙ ሰው የተሠየመበትን ሥያሜ በሥራ ለመግለጥ ምንም ቢጣጣር የማይሆንለት እንዳለ አይዘነጋም ።

በዚህ ምክንያት ፣ ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ያለው ችግር ከካህናቱ ወገን የኢትዮጵያን ግዛት ያሰፋል ፤ መጥፎውንም አስተዳደር ያቃናል የተባልከው አንተ ነህ ተብለው ይኸን ዓላማ ወደግብ ለማድረስ እርሳቸውም ሲጣጣሩ ፣ እነሱም ሲገፋፉዋቸው ፣ በሌላ በኩል ደግሞ ፣ በተዋሕዶ ሃይማኖት የማያምን የፈረንጅ ሥልጣኔ ወዳገር እንዳይገባ ሥልጣኔውን ጠልተው በመኳንንትና በሕዝብ ዘንድ ያስጠሉታል ። ባንድ ወገን ደግሞ ፣ የመሬት ሥሪት ለማሻሻል የተጨበጠ የሥራ ፍሬ የማያሳየው ፣ በየመንደሩ በመዞር በቤተ ክርስቲያን ወገቡን እየሰበቀ ፣ ራሱን እየታጠቀ የሚያውደለደለው ደብተራ እንደ ሌላው ይገብር ወይም ላገሩ ደህንነት ለሚዋጋው ወታደር ይልቀቅ ፣ ለቤተ ክርስቲያን አገልግሎት የተወሰኑ ቀሳውስትና ዲያቆናት ይበቃሉ ሲሉ 'ባይናችን መጣህ' ብለው ይጣሉዋቸዋል ። በባሪያም የአገዛዝ ሽረት ተጽፎ ባናገኘውም ፣ ከብዙው መሳፍንትና መኳንንት ጋር እንደሚጣሉ የታወቀ ነው ።

ቢሆንም ፣ ከካህናቱ መካከል በጥቅማቸውና በክብራቸው መነካት የተነሣ ግማሾቹ ሲጣሉዋቸውም ፣ ብዙዎቹ ደግሞ በዘመነ መሳፍንት የነበረውን የርስ በርስ ጦርነት ፣ የየአውራጃውን መከፋፈል ፣ በጐንደርና በደብረ ታቦር ከተማዎች የነበረውን ድል ወትና ቅንጦት መበርከት በመመልከት ፣ ጠንከር ያለ ፣ ሁሉን ተቆጣጥሮ የኢትዮጵያን ስም የሚያስጠራ የማዕከላዊ መንግሥት መሪ በመጥፋቱ ፣ ይናደዱ የነበሩት የሊቃውንት ወገኖች በትንቢት የተነሡት ቴዎድሮስ የሚያደርጉትን ጥረት ከዘመናዊ ግንባታቸው ጋር በማያያዝ የሚገባ አድርገው ድጋፋቸውን እየሰጡ በወረብ ዜማ ፣ በቅኔ ድርደራ የሚያበረታቷቸው ሞልተዋል ።

ከነዚህም መካከል ቴዎድሮስ ራሳቸው ፣ «ይማሩዋል እንደ አካልዩ ፣ ይዋጉዋል እንደ ገብርዩ» ብለው ትምህርታቸውን ያደነቁላቸው መምህር አካለ ወልድ ይገኛሉ ። እርሳቸውም ቴዎድሮስ የመግደልም ፣ የማዳንም ሥልጣን ከአምላክ እንደ ተሰጣቸው ፣ ለርሳቸው አልገዛም ያሉት የሞት ሞት (ኩነኔ) እንዳገኛቸው ፣ የተገዙላቸው ግን መንግሥተ ሰማያትን እንደ ወረሱ ለማመልከት ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ሥላሴ ቅኔ ተቀኝተውላቸዋል ።

«ለሞት ወለሕይወት
ሥልጣን ብከ ቴዎድሮስ
እለ ኢተቀንዩ ለከ እስመ ልቃሐ ሞት ተፈድዩ
ወወረሱ ሀገረ ሕይወት ዘለከ ተቀንዩ
አመኒ ተሰምዓ በዜና ነገረ ብሉይ አብድዩ
ተረፈ ኢዮስያስ ጸራልዩ
እምጠለ ቤትከ ፍትሕ እስከ ይረውዩ
አሰምዕ ሰብአ መሃይማነ እርአያሃ ወዘካርያስሃ ወልደ በራክዩ ።»

የቅኔው ፍሬ ሐሳብ ፡ ንጉሡ ቴዎድሮስ በሕይወትም ፣ በሞትም ላይ ሥልጣን ስላላቸው 'አሜን' ብለው የተገዙት ሕይወትን ሲወርሱ ፣ እምቢተኞች የሞት ፍዳ መቀበላቸውን ከዘካርያስ ልጅ ከበራክዩና ከአብድዩ ታሪክ ጋር እያመሳሰሉ አቅርበውታል ። (1)

---

1 መጽሐፈ ቅኔ ፣ ብላታ ኀሩይ ወልደ ሥላሴ 1918 ፣ ገጽ 272 ፣ የግቴዎስ ወንጌል ምዕ. 23 ቁ.35

ይኸን ከመሳሰለው ከካህናቱ መንፈሳዊ ግፊት ጐን ከመ ኳንንት ፣ ከወታደርና ከሕዝብ የሚመነጨው ሥጋዊ ግፊት ብዙ ነው ። ከሁለቱም ወገን የሚመጣው ግፊት ቴዎድሮስ ከሚ ጠሩበት ሥያሜ ጋር እርሳቸውም ካላቸው የመስፋፋት ፣ የማደግ ፣ ኢትዮጵያን ለማሳደግ ካላቸው ፍላጐት ጋር ሁኔታውን ሲያሟ ሙቀው ፣ ሁሉም ወገኖች ራሳቸውም ቢሆኑ በመዝመሪያው ወቅት በትክክል ያላጤኑት የቴዎድሮስን አጭር ዐቅም ፣ የኢት ዮጵያን ጠረፍና የወደብ ግዛት የወረሩትን የግብጾቹንና የዋናውን የቱርክን ኃይል ነው ።

ከዚህም ጋር ፣ በዚህ ዘመን ያለውን የእንግሊዝንና የቱርክን ወዳጅነት በትክክል ሳይገነዘቡት የእንግሊዝን ሕዝብ ክርስቲያ ንነት ከነፕሎውዴንና ከነሊቀ መኳስ ዮሐንስ (ጐን ቤል) የፈ ረንሣይን ሕዝብ ክርስቲያንነት ከነጉዮም ለዝን ፣ ከነኦጐስት ባርደል እንደበት በመስማታቸው ፣ እነዚያም ከዚህ በፊት እንዳልነው ሐቁን እየደበቁ ለጊዜው የርሳቸውን ሞገስና ጊዜያዊ ጥቅማቸውን ለማግኘት ብቻ ፣ የቱርክን ግዛት ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማስወጣት ፣ ብሎም ኢየሩሳሌምን ከቱርክ እጅ ለማስለቀቅ ላቀ ዱት ሰፊ ዓላማ የእነዚህን መንግሥታት ትብብር እንደሚያገኙ ፣ የጦር መሣሪያም አሠልጣኝም ከነዚህ መንግሥታት እንደሚ ሰጣቸው ስለ ተነገራቸው ፣ ከሁለቱም የበለጠ በእንግሊዝ መን ግሥት ላይ ከፍ ያለ ተስፋ ነበራቸው ።

ስለዚህ ነው — ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶሪያ ደብዳቤ በጻፉ ቁጥር ፣ «እርስዎም የክርስቶስ ልጅ ነዎት ፤ እኔም የክርስቶስ ልጅ ነኝ ፤ ስለ ክርስቶስ ፍቅር ወዳጅነት ፈልጌአለሁ . . . ደፍሬ የላከሁብዎን ከፍቶብኝ ቢገኝ ይምከሩኝ እንጂ አይከፋብኝ . . .» ያሉት ። ለነራሳም በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፣ «. . . ለንግሥቲት ለወ ዳጄ ዕድሜና ጤና ስጥልኝ . . . እኔን የሚወዱበት ልቦና ስጥልኝ እያልሁ እሰምናለሁ ፣ ፈጣሪያችንን . . .» እያሉ በጽሑፍ ደጋግ መው የገለጹት ።(1) በነዚያ በኩል ግን ፣ ጉዳዩን ቀለል እያደረጉ በመመልከት ደብዳቤዎቹ ራሳቸው በውጭ ጉዳይ ቢሮ ጠረጴ ዛና መዝገብ ቤት ተጉላልተው እንደዚሁ ለማስታወሻ ብቻ ተመ ዝግበው በከንቱ የሚቀሩበት ጊዜ ሞልቷል ።

1 Oriental Documents - The Amharic Letters ...1a, 50, 80

በዚህ ምክንያት ፣ ዐፄ ቴዎድሮስና መኳንንቶቻቸው በግ ልጽ ያልተረዱት ፣ ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ወዳጅነት እንዲያ ደርጉ የሚገፋፉዋቸው እንግሊዞችና የውጭ አገር ሰዎች በትክክል ከወደ መዝመሪያው ላይ ያልገለጹላቸው ምናልባትም ሆነ ብለው የደበቋቸው የአውሮፓ መንግሥታት ለየግል ጥቅማቸው ሲሉ ከዚሁ ለውጊያ ከሚፈልጉት ከቱርክ ጋር ያላቸውን የንግድና የወዳጅነት ስምምነት ነው ። ከነርሱ ወደኋላ በሀብትም በሥልጣ ኔም ከቀረው አፍሪካዊ መንግሥት ጋር ተባብረው ከቱርክ ጋር ለመጣላት እንደማይቃጡ በፍጹም አላስረዱዋቸውም ።

የመስኮብ መንግሥት ባንድ ወገን ከአውሮፓ ጉዳይ ከእን ግሊዝና ከፈረንሣይ ፣ ከጀርመንና ከአውስትሪያ ጋር ሲጣላ ፣ በሌላው ወገን ወደ ጥቁር ባሕርና ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ለመግባት ባለው ምኞት የባልካን ክርስቲያኖችን በመደገፍ እንደ አውአቆ. 1855—1856 ዓ. ም. በክሬሚያ የተዋጋ ጊዜ የፈረንሣይና የእንግሊዝ መንግሥት ከእስላሙ መንግሥት ከቱ ርክ ጋር ቆመዋል ። የእንግሊዝ መንግሥት የቱርክ ጠቅላላ ግዛቱ እንዲከበር እንደ አውአቆ. በ1854—55 ዓ. ም. ላይ ደንበኛ ውል ተዋውለዋል ። ይኸም ዘመን ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የነገሡበት ዘመን ነው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ በአውሮፓ መንግሥታት ላይ ተስፋ በግድ ረግና የራሳቸውን ኃይል ባለመገምገም ፣ በመርከብና በምድር ጦርም ለደረጁት ለመስኮብና ለፈረንሣይ እንኳን ያልተበገረውን የቱርክን ኃይል ተዋግቼ ኢየሩሳሌምን ነጻ አወጣለሁ የሚለው ምኞታቸውን ለማጐልመስ ገጣሚው ፣

«እንተም ጌታ አይደለህ እኔም ያንተ ሎሌ
የኢየሩሳሌም ሰው ካልጫነ በርሞሌ
ታጠቅ ብሎ ፈረስ ካሣ ብሎ ስም
ዐርብ ፣ ዐርብ ይሸበራል ኢየሩሳሌም» (*)

* ዐርብ ፣ ዐርብ በያመቱ የስቅለት በዓል በሚከበርበት ጊዜ ለማለት ይሆን?

እያለ ምኞታቸውን ያጋግለዋል ። የመርከቡም ጉዳይ በኢትዮጵያ ገና የሥራው አሳብ ሳይወጠን ፈረሰኛ ጦራቸውን ይዘው ባሕር ተሻግረው እንደሚዘምቱ ሁሉ ፣

«የታጠቅ ፈረሶች እንዴት ያሽካካሉ
ባሕር ማዶ ጨፌ መልቀም ያስባሉ
አበሻ በመላው ምን ያጉመተምታል
በመርከብ ተሻግሮ ገና ባሕር ይዘምታል»

እየተባለ ተገጥሟል ።

የግጥሙ ድርደራ ለአንባቢና ለሰሚ ቢያስደስትም ፣ በጠቅላላው ከእውነተኛ መንገድ ጋር ያልተያያዘ መሆኑ ግልጽ ነው ።

ወደ መጨረሻ ዘመናቸው በመንግሥታቱ ተስፋ በከንቱ መታለላቸው ፣ የነጋሪዎቹንም አሰተኝነት የርሳቸውም ዐቅም በጣም ያነሰ መሆኑን በሙሉ ተረድተውታል ።

ዐጼ ቴዎድሮስ
(ከሪቻርድ ፓንከረስት መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ
(ከወልደማዩር ቴዎፊል መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ ስድስት

ዐፄ ቴዎድሮስ የውጭ ጉዳይ ግንኙነታቸውና ለገሬቸውን ለማሠልጠን ያላቸው ጽኑ ፍላጐት

ዐፄ ቴዎድሮስ ፡ በጠቅላላው የንጉሥነት ሕይወታቸው ሲገ መገም ሰፊ ምኞት ያላቸው ሆነው ይገኛሉ ። በንጉሠ ነገሥት አቅዋማቸው ራሳቸውን የሚገምቱት ከማንም የዓለም መሪ እንደማያንሱ አድርገው ነው ። እንደ ቀደምት ነጋሥያን አባቶ ቻቸው በሥልጣኔ ወደኋላ ቢቀሩም ፡ አድር ባይ ካህናት ከየትም ቆጣጥረው ከእሥራኤላውያን ነገሥታት ከዳዊት ፡ ከሰሎሞን ሳያዛምዷቸውና ከዚያም መወለዱ ብቻ እንደሚያስከብር ሳያሳ ምኗቸው አልቀሩም ። ይኸም ፡ እሳይ እንዳልነው ፡ የርሳቸው ብቻ ሳይሆን ከዛጉዬዎች በቀር የቀደሙት ነገሥታት ሁሉ ጽኑ እምነት ነው ። እርሳቸውም ለንግሥት ቪክቶሪያ በጻፉዋ ቸው ደብዳቤዎች ባንደኛው ፡ «..... እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪዬ ከዐመድ አንሥቶ ኃይል ሰጥቶ ባባቶቼ መንግሥት አቆመኝ» ካሉ በኋላ ፡ በሌሎቹ ደብዳቤዎቻቸው መቅድም ፡ «የእግዚአብሔር ፍጡር ባርያው ፡ የዳዊት የሰሎሞን ልጅ» ማለት ያዘወትሩ ነበር ።

የዘሩ ጉዳይ በዚህ እንዳለ ፡ በነርሱ ጐን ያሉት የቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች በበኩላቸው ዕውቀት ማለት ከእሥራኤሎች የመ ነጨው ብሉይና ሐዲስ ነው ። ከዚያም ከክርስቲያን አበው ከነ ዮሐንስ አፈወርቅ ተቀነባብሮ የመጣው የሊቃውንት መጽሐፍ ፡ ከነያሬድ የፈለቀው ዜማ ፡ ከነተዋነይ የመነጨው ቅኔ ነው ። ከዚህ ውጭ ያለው ከፈረንጆች አዕምሮ የተገኘው ማናቸውም ትምህርት የአሕዛብ ዕውቀት ስለሆነ ሊማሩትም ፡ ሊያውቁ ትም አይገባም በሚል እምነት ከሥልጡኑ ከአክሱም ውድ ቀት ጀምሮ በነገሥታቱ ፡ በዕጨጌዎቹ ፡ በመሳፍንቱ ፡ በሊቃ ውንቱ ስትመራ የቪ ዓመት የነጻነት ጊዜ ያሳለፈችው ኢትዮጵያ ለማናቸውም የውጭ ሥልጣኔ ፡ በተለይ የሥልጣኔን ቁልፍ

ጨብጦ ለሚገኘው ለአውሮፓ መምህር ፣ በሯን በጥብቅ ዘግታ ኖረች ። አውሮፓዊው መምህርም ከኋላው የቅኝ ግዛትንና የሃይማኖትን የለውጥ መዘዝ ሳያስከትል ፣ በተለይ በዚያ የቅኝ አገዛዝ በሰፈነበት ዘመን ፣ በቅንነት ላስተምር ላሠልጥን ማለት አይችልም ። የዕውቀት መተካከል የኑሮ መተካከልን ፣ የነጻ ነትን መብት ጥያቄን ስለሚያስከትል ፣ አፍሪካዊውን አስተምሮ በዕውቀት ፣ በመብት መተካከሉን አይፈልገውም ።

አንዱ ሌላውን በዕውቀትም ፣ በሀብትም ጨቁኖ ራሱ ብቻ ገዥ ፣ ራሱ ሀብታምና ዐዋቂ ሆኖ መኖርን ይፈልጋል ። ይኸም ፍላጐት በየዘመኑ እያንጸባረቀ ፣ የጦርነት መነሻ እየሆነ ሕዝብን ሲያፋጅ መኖሩ ግልጽ ነው ። ኢትዮጵያም የሥልጣኔውን ትም ህርት መሸጧ ለፈረንጆቹም ፣ ለቱርኮቹም ሳያስደስታቸው አይ ቀርም ።

የተናቀው የዚህ የሥልጣኔ ጉድለት ዐልፎ ፣ ዐልፎ በየምክን ያቱ ብልጭ በአለባቸው ቁጥር ወይም ከቱርክና ከግብጽ አጥቂነት የሚከላከሉበት ጠበንጃና ጥይት ባጡ ቁጥር ፣ የኢትዮጵያ ነገሥ ታት ለአውሮፓ ነገሥታት በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ አሠልጣኝና የእጅ ጥበበኛ መጠየቃቸው ከየደብዳቤያቸው ላይ ይነበባል ።(1) ነገር ግን ፣ እስከ 19ኛው መቶ ዓመት ድረስ አንድም የኢትዮጵያ ንጉሥ የቆየውን የተዘጋ ልማድ ከፍቶ ፣ የቤተ ክህነቱን ተጽዕኖ ሽሮ ፣ ባገሪቱ የአውሮፓን የአዕምሮና የእጅ ጥበብ ፣ የሕክምና ፣ የእርሻንና የመሐንዲስነትን ትምህርት ለማስገባት አልተጣጣ ረም ። ይኸን የመሰለውን አዳዲስና አስፈላጊ ትምህርት ለማስ ገባት ራሱ ፈቃዱ ምኞቱ በጎብረት አገሪቱን በሚመሩት የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት መሪዎች አዕምሮ ውስጥ ለመፀነስ ቦታ የለውም ። የተማሪው አለመፈለግ ፣ 'ተዋቸው እንደ ተኙ ይኑሩ' የሚለው ያስተማሪው መለገም ፣ በትክክል ተገናኝተው አገሪቱን በሚያሳዝን አኳኋን በኋላ ቀርነት ያለ ሕኪም ፣ ያለ መድኃኒት ፣ ያለ መንገድ ፣ ያለ መጓጓዣ በድህነትና በሥቃይ ለረዥም ዘመን እንድትኖር አድርጓታል ።

1 Dernier Partie du Second Tome de L'Afrique.-Jean Temporal-pp. 130-263.

በተባራሪ ፣ በስደት አንድ ወይም ሁለት ኢትዮጵያውያን መጠነኛ ዕውቀትና ጽንጽ ከፈረንጅ አገር በችግር ተምረው ይዘው ፣ በብርቅ ወደ አገር ገብተው እንደሆነ ወይም ካንድ ሚሲ ዮን ተጠግተው ትንሽ ትምህርት ቀስመው እንደሆነ ከፈረንጅ ጋር አብሮ እየበላ ፣ እየጠጣ የኖረ ወይም በሚሲዮን ቤት ያደገ በተዋሕዶ የይማኖት መጽናቱ ፣ በዓል ማክበሩ ፣ ጾም መጾሙ አጠራጣሪ ስለሆነ ፣ በምንም ዐይነት በመንግሥቱ ሥልጣን ውስጥ ከፍተኛ ደረጃ ሊሰጠው ፣ ምክሩና አስተያየቱ በቁም ነገር ሊደ መጥ ወይም ተደምጦ በሥራ ላይ ሊውል አይችልም ። ሲበዛ ቢውል ፣ ለንጉሡ ወይም ለባለሥልጣኑ የግዴታ ሆኖ የአስተር ጓሚነት ወይም የተላላኪነት ደረጃ ይሰጠዋል እንጂ የራስነትን ፣ የደጃዝማችነትን ማዕረግ አግኝቶ በትምህርት የቀሰመውን የሥራ ፍሬ በባለ ሥልጣንነት ደረጃ ለማሳየት አይችልም ።

በዚህ ምክንያት ፣ የኢትዮጵያ ነገሥታት ይኸን ላገር ልማ ትና ዕድገት ፣ ለውጭ አገር ግንኙነትም አስፈላጊ የሆነውን ትምህርት ኢንዱስትሪውንም ባገራቸው ውስጥ ስለ አላስገቡ ዐይነትና ጥራት ያለው ሸቀጥ የሚያመርት መሣሪያ ስለሌለ ፣ በግ ናቸው ም አንጻር ከውጭ መንግሥታት ጋር የሚያደርጉት የንግድ ልውውጥ ደካማ ነው ። አስፈላጊያቸው የሆነውን ሸቀጣሸቀጥ ከውጭ በምጥቀ ፣ ወይም በመተማ በኩል የሚያገኙት አገር በተፈጥሮዋ ያፈራቻቸውን ወርቅና ቡና ፣ የከብት ቆዳና የዝሆን ጥርስ ፣ ጥራጥሬና ይኸን የመሰለውን በመስጠት ብቻ ነው ። ይኸም በመንግሥት ደረጃ ሲታይ የልውውጡ ደንብ ፣ የቀረጡ መጠን ከሥልጡኑ ዓለም ሕግና ሥርዓት ጋር በትክክል ተመሳ ሳይ አይደለም ። ባገርም ውስጥ የንግድ ልውውጥ በከፍተኛ ደረጃ ከወርቁና ከብሩ በቀር አብዛኛው ዝቅተኛውና ሕዝባዊው ንግድ የሚከናወነው ዕቃ በዕቃ እየሆነ የሕዝቡም የኑሮ ደረጃ ዝቅ ያለ ፣ የመኖሪያ ቤቱም የመገልገያውም መሣሪያ ሁሉ ዐይ ነት ከጥንት ሲያያዝ የመጣ እንጂ ዘመንን ተከትሎ የተሻሻለ አይደለም ። የአብዛኛው ባላገር ነጋዴና ወታደር ልብስ ካንድ ነጠላና ካጭር ሱሪ አያልፍም ።

እንደዚሁም ፣ በዓለም ዐቀፍ ደረጃ በውጭ ጉዳይ ግንኙነት የተማረ የሰው ኃይል ከመጥፋቱ የተነሣ ፣ የቱርኮችና የዐረቦች ወረራ ባሠጋ ቁጥር የኢትዮጵያ መላክተኛ ሆኖ ወደ ውጭ አገር

የሚላከው ሰው ሁል ጊዜ ያው የውጭ አገር ሰው ነው ። ከርሱ ጋር ተደራቢ ወይም ታዛቢ ሆኖ የሚሔደው የውጭ አገር ቋንቋ ውንም ፣ አበላሉንም ፣ አኗኗሩንም የማያውቀው ሰቤተ መንግሥ ቱና በቤተ ክህነቱ በኩል የሚከበረው አንዱ ሊቅ ነው ። ለም ሳሌ ፣ ባፄ ልብነ ድንግል የልጅነት ዘመን ኢትዮጵያን ያስተዳድሩ የነበሩት ታላቂቱ ንግሥት ዕሌኒ በ1510 ዓ. ም. ወደ ፖርቱጋል ንጉሥ ወደ አማኑኤል የላኩት ማቴዎስ የሚባለውን የአርመን ተወላጅ ነው ። ልብነ ድንግል በነገሡ ጊዜ በ1526 ዓ. ም. ወደ አማኑኤል ልጅ ወደ ዮሐንስ የላኩት የራሱን የፖርቱጋሉን ንጉሥ መላክተኛ አልቫሬዝንና በተጨማሪ አባ ጸጋ ዘአብ የሚ ባሉትን መነኩሴ ሲሆኑ ፣ ከዚያ ወዲህ የዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ (1682 — 1706 ዓ. ም.) መላክተኛ ሙራድ የሚባል አርመናዊ ነው ። በቅርቡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሽፍትነት ባሉበት ጊዜ የደ ጃች ውቤ የፈረንጅ አገር መላክተኛ ካህኑ አለቃ ሀብተ ሥላሴ ሲሆኑ ፣ የነራስ ዐሊ መልክተኞች ፈረንሣዮቹ እነ አንቷን ዳባዲ ናቸው ።([1])

አሁንም ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ያገሪቱን አንድነት ሰብስበው ሳይ ጨርሱ ፣ ሕዝቡን በተለይ በወታደራዊ ትጥቅ ለማሠልጠን ከል ባቸው ሲነሡ ፣ ባገራቸው የመዠመሪያ ደረጃ እንኳን ተማሪ ቤት የለም ። ስለዚህ የርሳቸው መልክተኞችና ጉዳይ ፈጻሚዎች እንደ ዚያው እንደ ተለመደው ፣ የርሳቸው ዜጋ ያልሆኑት እንግሊዞቹ እነ ወልተር ፣ ፕሎውዴን ፣ ጀርመኖቹ እነ ማርቲን ፍላድ ፣ ፈረንሣ ዮቹ እነ ባርዴል ናቸው ። ከፓትርያርኩ ከአቡነ ቄርሎስ ጋር ወደ ግብጽ መሪ ወደ ሰይድ ባሻም የተላኩት አለቃ ገብረየስ የሚ ባሉት የብሉይና የሐዲስ ፣ የፍትሐ ነገሥት ሊቅ ናቸው ። እኚሁ ምሁር በአለቃ ዘነብ ብርዕ ሊቀ ማዕምራን ተብለው የተጠቀሱት በውነትም ባገራቸው መንፈሳዊ ዕውቀት የተራቀቁ ሲሆኑ የው ጭውን አገር ቋንቋውንም ፣ የፖለቲካውንም ዘዴ አያውቁትም ማለት ነው ። ከልጅነት ዝምሮ ቢማሩት ግን ፣ እንደ አውሮፓዊ ሊቅ ለመሆን ምንም የሚያግዳቸው ነገር ባልተገኘ ነበር ።

እንደነዚህም ያሉት ካገራቸው ወጥተው የማያውቁት የቤተ ክህነት ሰዎች ለመዠመሪያ ጊዜ ፣ በውጭ አገር ሲገኙ ምን ዐይነት

1. የግራኝ አህመድ ወረራ — ተ.ጸ.መ. — ገጽ 63—79
Histoire de L'Abyssinie - Jones et Monroe pp. 147-154

መደናገርና ባይተዋርነት እንደሚገጥማቸውና በነርሱም አማካ ይነት ቁም ነገር ያለው የፖለቲካ ፣ የኢኮኖሚ ወይም የወታደር ነት ጉዳይ ተነጋግሮ ፣ ተከራክሮ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ያላቸውን የችሎታ አቅዋም ለመገመት ቀላል ነው ። የውጭ አገር ሰዎቹም ከባዕዱ አገርና ከኢትዮጵያ ንጉሥ ወደ ራሳቸው አገር መሪ ተልከው ሲሔዱ ለማን ምን እንደሚሠሩ ግልጽ ነው ። ቀድሞ ውኑ ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡ ላገር ምርመራና ለስለላ ስለሆነ ፣ ያገራቸው ጥቅም በማይነካበት መንገድ ካልሆነ በቀር ለላካቸው የባዕድ ንጉሥ ፣ በተለይ ሥልጣኔ ላልቀመሰ አፍሪካዊ መሪ ፣ ከልብ ይሠራሉ ተብሎ አይጠረጠርም ።

ስለዚህ «አስቀድመህ ዛፉን ትከል ፤ ፍሬው ዐውቆ ይመጣ ልሃል» እንደሚባለው ፣ አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ አስቀድመው የመዠመሪያውን ደረጃ ትምህርት ቤት በጐንደር ከተማ በማቋ ቋም ሳይወጥኑ ፣ የፈረንሣይና የእንግሊዝ መንግሥታት በአስቸ ኳይ የእጅ ጥበበኞች ልከው ያገራቸውን ሕዝብ የመድፍ ሥራና የወታደርነት ሙያ እንዲያስተምሩላቸው በደብዳቤ ይጐተጉ ታሉ ። ያሰሩትን የእንግሊዝ ቆንሲል ካሜሮንን ለማስፈታት ለመጣው ለምስተር ሆርሙዝ ራሳም በ1858 ዓ. ም. በጻፉለት ደብዳቤ ላይ ፍላጐታቸውን እንደዚህ ሲሉ ገልጸውለታል ። «በስመ አብ..... ከእንግሊዝ ንግሥት ሎሌ ከወዳጄ ካማካሪዬ ካቶ ሀርሞዝ ረስአም ፤ የምፈልገው የምትልክልኝ መድፍ ሠሪ ፣ ነፍጥ ሠሪ ፣ ብረት አቅላጭ ፣ ቦምብ ተኳሽ ፣ መድፍ ተኳሽ ፣ እኒሁ ሁሉ ሠራተኞች አሳይተውኝ እንዲመለሱ ከነመሣሪያ ቸው ይምጡልኝ.....» ፍላድን ወደ አውሮፓ በላኩ ጊዜም ፣ «ብልህ ሠራተኛ ፈልጌአለሁ ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደ ስታ እቀበለዋለሁ ። ብልሃቱንም አስተምሮ ወደ አገሬ እመለሳ ለሁ ቢል ደመወዙን ሰጥቼ ፣ ደስ አሰኝቼ እሰደዋለሁ» የሚል ቃል ይገኝበታል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ከንግሣቸው በፊት ፣ 'ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ይነግሣል ፣ ኢትዮጵያን አንድ አድርጎ ይገዛል ፣ ግዛቷን ያሰፋል' እንደ ተባለው ፣ ካገሪቱ አንድነት በኋላ ከፊታቸው የተደ ቀነው የቱርክን ኃይል ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማባረር ስለሆነ ፣ በጥያቄያቸው ውስጥ የዘረዘሩዋቸው የጦር መሣሪያዎች ናቸው ። የውጭ አገር መምህራኑም በቶሎ መጥተው ለኢትዮጵያውያኑ አስተምረው እንዲመለሱ ምኞታቸው ሲሆን ፣ ይኸንኑ ከፈረንጅ

አገር በፈረንጅ ቋንቋ የተሠራውን መማሪያ ኢትዮጵያውያኑ በቅድሚያ የመምህራኑን ቋንቋና በመማሪያው ላይ ያለውን ጽሑፍ ለመረዳት የሚያስችላቸውን ትምህርት የማቋቋሙን ጉዳይ በቅድሚያ እንዳላሰቡበት ይታያል ። የሆነ ሆኖ ፣ ይኸው የጦር መማሪያ ፋብሪካው ባገራቸው ተቋቁሞ ፣ ባገራቸው ሰው ወይም በተቀጠረው የውጭ አገር ሰው እጅ ተሠርቶ ምርቱ ከመታየቱ በፊት እነዚህኑ የኢትዮጵያን ዳርቻ ወረዳዎች እነ በጎስን እነ ሐባብን ፣ ወደቦቹን እነ ምጥዋንና እነዙላን በጦር ኃይል ከቱርኮች የማስለቀቁ ፣ ወደ ኢየሩሳሌም የመዝመቱ ምኞታቸው ቀደም ብሎ ታይቷል ። ከእንግሊዞች ጋር ዋናው የጠቡ መሠረት በዚህ ዘመቻ ያለመተባበራቸው መሆኑ በየሠነዱ ላይ በግልጽ ይነበባል ።

የፈረንጆቹ መሪዎች ካገራቸው የመስፋፋት ፣ ወይም የንግድ ጥቅም ጋር ካልተያያዘ በቀር ስለ ሃይማኖት ምንም ያህል ጉዳይ እንደሌላቸው ባለመረዳት ፣ አጠገባቸው ባሉት አድርባይ የውጭ አገር ሰዎች በመታለል የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዮንም ፣ የእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያም ፣ ሁለቱም ክርስቲያን በመሆናቸው ብቻ ፣ ከቱርኮች ጋር ወደፊት ለሚያደርጉት ጦርነት የቃል ኪዳን ጓደኛ ሆነው እንዲተባበሩዋቸው ይጠብቃሉ ። በዚህ ምክንያት ፣ በ1850 ዓ. ም. ለንግሥት ቪክቶሪያ በጻፉት ደብዳቤ ላይ «.....አሁንም እርስዎ የክርስቶስ ልጅ ነዎ ፤ እኔም የክርስቶስ ልጅ ነኝ ። ስለ ክርስቶስ ፍቅር ወዳጅነት ፈልጌያለሁ» የሚል ይገኝበታል ። በ1855 ዓ. ም. በጻፉት ረዘም ካለው ደብዳቤ ላይ በመጨረሻው መሥመር ፣ «....እናንተም ተጋፋልኝ ክርስቲያኑን (እኔን) እስላም (ቱርክ) አጠቃህ (ላጥቃህ) ሲለኝ» ያሉት በዚሁ ሳቢያ ነው ።

በእነዚህም በሌላዎቹ ደብዳቤዎች ላይ በሃይማኖት አንድነት ላይ የጠበቀ እምነት እንዳላቸው ሲገልጡ ፣ በሌላው ለንግሥት ቪክቶሪያ አሁንም በ1858 ዓ.ም. በጻፉላቸው ደብዳቤ ላይ ፣ «.....ያባቴን መንግሥት ኃይል ሰጥቶኝ መለሰልኝ ።(*) የኢትዮጵያን ሰዎች ድንቁርናቸውን ፣ ዕውርነታችንን ሳይሰሙት አይቀርም ። ያማረ መስሎኝ ደፍሬ የላክሁብዎን ከፍቶብኝ (አጥፍቼ እንደሆነ) ቢገኝ ይምከሩኝ እንጂ አይከፋብኝ ፤ እግዚአብሔር የመረጠዎ

* እግዚአብሔርን ነው ።

ንግሥት ዐይንዎ የበራ ነውና» የሚል ቃል ይገኝበታል ። በሌላው ለራሳም በሚያዝያ ወር 1859 ዓ. ም. በጻፉት ላይ ፣ «.....ከንግሥቲቱ ከወዳጂ ፣ ካንቱ ከወንድሜ የምፈልገው ፍቅራችሁን ነው እንጂ ካብት (ሀብት) አልፈልግም ። ካብት አለመፈለጌ ክብር (ባለጠጋ ሀብታም) ሆኜ አይደለም ።..... በጥበብ ዐይኔን ትከፍቱልኝ ብዬ ነው እንጂ» ብለዋል ።(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ በየደብዳቤያቸው ላይ እርሳቸውም ፣ ሕዝባቸውም በድንቁርና ውስጥ መገኘታቸው እየነደዳቸው መልሰው ደግሞ ከውጭ አገር ኃያላን ለፖለቲካም ፣ ለንግድም ተልከው የመጡት መልክተኞች በፊታቸው በቀረቡበት ሰዓት ያሠለጥኑኛል ብለው የሚገምቷቸውን የኃያላኑን መልእክተኞች እግር ተወርች እያሰሩ ሲያጉላሉ ፣ ለሥልጣኔ ባላቸው የመጓጓት መንፈስ ውስጥ የክብራቸውና የመዋረዳቸው ሁከት እየተሰማቸው የኃይል እርምጃ ሲወስዱ ይታያል ።

በመዝመሪያው የልጅነታቸውንና የወጣትነት ጊዜያቸውን ያሳለፉት በጦርነትና በሁካታ መካከል እንደ ነበረ ባለፉት ምዕራፎች በሰፊው አንብበናል ። በሰባት ዓመት ዕድሜያቸው የሚማሩበት የቮንከር ተክለ ሃይማኖት ገዳም የተበዘበዘ ጊዜ ብዙ ጓደኞቻቸው በፊታቸው ከተገደሉ ዝምሮ በደጃች ከንፉም ፣ በደጃች ጐሹም ቤት ባሽከርነት ፣ ቀጥሎም በሽፍትነት ያሳለፉት ዘመን የጦርነት ፣ የዘረፋ ፣ የቅሚያ ፣ የግድያ ፣ የለቅሶና የዋይታ ነው ። ወደ ዙፋን ለመውጣት ከደጃዝማች ወንድይራድ እስከ ደጃች ውቤ ድረስ ራሳቸው ያደረጉዋቸው የጦርነት ዘመናት ከጦርነቱ በፊት ፣ «ታጠቅ ፣ ተደራጅ » በጦርነቱ ሰዓትና ከጦርነቱ በኋላ ፣ «ያዘው ፣ በለው ፣ እሰረው ፣ ጣለው ፣ ግረፈው ፣ እጅና እግሩን ቁረጠው» የሚለው ወታደራዊ አባባል ልማዱ እንደ ባሕርይ ከሰውነታቸው ጋር ተዋሕዶ የዕድሜያቸውን ዘመን የመረዘው ይመስላል ።

1 Oriental Documents II. The Amharic Letters of Emperor Theodore . . . to the Queen Victoria — Girma Selasse Asfaw and David L. Apple yard in Collaboration with E. Ullendorff - Eo. 1/26, Fol. 210, 5 — Fol. Mss Eur. Fol. 103, Fol. 23 EO, 95/7 2 5. F O L. 226.

ስለሰው ባሕርይ ተመራማሪ የሆኑ ሊቃውንት አንዳንዶቹ የሰውን ጠባይ የሚቀርፀው የኑሮው አካባቢ ነው እንጂ ፣ ከልጅ ነት እስከ ዕውቀት በፍጥረቱ ክፉም ፣ ደግም ሰው የለም ሲሉ ፣ ሌሎቹ አንዱ ሰው ከባሕርዩ (ከፍጥረቱ) ደግነትና ርኅራኄ ያለው በሁካታም ፣ በጦርነትም መካከል ቢያድግ ከባሕርዩ ጋር የተያያ ዘውን ደግነት አይተውም ይላሉ ። ከባሕርይ የመጣውም ፣ ካካ ባቢ የተወረሰውም ፣ ሁለቱም በሰው ላይ ይጫናል የሚሉ አሉ ።(1)

የሆነ ሆኖ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የቁጡነትን ጠባይ ከሌላው በውርስም ያግኙት የራሳቸው ባሕርይም ይሁን ፣ ከነገሡም በኋላ የዕረፍት ጊዜ ሳይታደሉ አሸነፍሁት ፣ ገዛሁት ያሉት አውራጃ ፣ ገባልኝ ተገዛልኝ ያሉት መስፍን ፣ እንደገና በመሸፈት መላ ዕድ ሜያቸውን የጦርነት ዘመን ስለ ከበበው ፣ መንፈሳቸውን ጠር ጣሪና ኃይለኛ አድርጎ አገዛዛቸውን ብቻ ሳይሆን ከውጭ አገር እርዳታ አጠያየቃቸውን ሳይቀር ፣ ከደብዳቤያቸው ላይ የሰፈረ ውን ለስላሳ አቀራረብ በመጨረሻ ወደ ኃይል እንዲለውጡት አስገድዷቸው ይታያል ። ራሳቸውን ዝቅ አድርገው በደብዳቤ ፣ «አስተምራችሁኝ ዐይኔን ክፈቱልኝ» ካሉበት ወቅት ቀጥሎ የእንግሊዙን ቆንሲል ካሜሮንን ፣ «የጻፍሁትን ደብዳቤ ለምን ራስህ ወስደህ ለንግሥት ቪክቶርያ አቅርበህ መልስ አላመጣ ህም?» ብለው ሲያስሩት ፣ በምኞታቸው ስፋትና በማስፈጸሚያው ሁኔታ መካከል ያጋጠማቸው የተራራቀ ሁኔታ የቱን ያህል አስ ቸጋሪ እንደ ሆነባቸው ያሳያል ።

የንግሥት ቪክቶሪያን ቆንሲል ፣ ቴዎድሮስ የሚባል አፍ ሪካዊ ንጉሥ አሰረው የሚለው ወሬ በሎንዶን ሲሰማ ትልቅና አስገራሚ ጉዳይ ሆነ ። የእንግሊዝ መንግሥትም ጉዳዩን በውጭ ጉዳይ ቢሮ ካስጠና በኋላ ፣ የኃይል እርምጃ በመውሰድ ፈንታ ራሳም የንግሥቲቱን ደብዳቤ ይዞ ይሒድና በሰላምና በስምምነት ያስፈታ ተብሎ ስለ ተወሰነ ፣ ራሳም ወደ ርሳቸው ሲመጣ በክ ብር ከተቀበሉት በኋላ የጠበቁትን ውጤት ይዞ ባለመምጣቱ የርሱም ፍጻሜ እንደ ቀሩት ሁሉ እስራት ሆነ ።

1 Le Temperament Nerveux — Dr. Alfred Adler — pp. 69, 106, 120, 257, 314

ደግሞ ባንድ ወገን አሠልጥኑን እያሉ የአውሮፓ ኃያላንን በደብዳቤ ሲጠይቁ ፣ በሌላ ወገን በባዶ እግር በመራመድና ተራ ያገራቸውን ልብስ በመልበስ ከፈረንጆች ከእጅ ጥበባቸው በቀር የፈረንጆቹን መልካቸውንም ፣ ልብሳቸውንም ፣ ባህላቸ ውንም እንደ ናቁት በብዙ ረገድ ይታያል ። በዚሁ ጐን ፣ ያገ ራቸውን ጠላቶች ቱርኮችን ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማባረር ከኢየ ሩሳሌም ለማስወጣት የሚያስችል የጦር መሣሪያና መርከብ ራሳ ቸው ከነሕዝባቸው ለመሥራት ባለመቻላቸው ፣ ንዴትና ጸጸት ላይ እንዳደረሳቸው በግልጽ ደብዳቤ ለመናዘዝና ራሳቸውን ፡ ልሰው ለመስደብ ግዴታ ሆኖባቸው ሳለ ፣ የፈረንጅ ተማሪ መሆኑንም የጠሉት መስለው ይታያሉ ።

የግሪኩ ፈላስፋ ዴዎጋን ፣ እንደ ቴዎድሮስ ብስጩ ፍጡር ስለ ነበር ዐልፎ ፣ ዐልፎ ፕላቶንን ሲያስተምረው ይመታው ነበር ። ፕላቶን ደግሞ የዴዎጋን ትምህርት ስለ ጣፈጠው በብ ትሩ ሳይመረር ፣ «ግዴለም ምታኝ ፤ ነገር ግን አስተምረኝ» ይለው ነበር ይባላል ። የኢትዮጵያን አንድነት ለመገንባትና ግዛ ቷን ለማስፋፋት ትንቢት የተነገረላቸው ዐፄ ቴዎድሮስ ግን ፣ ንጉሠ ነገሥት እንደ መሆናቸው መጠን ፣ የተማሪነት አቅዋማ ቸው ከፍልስፍና ስሜት በቀር የግዛት ሥልጣን ከሌለው ከፕላ ቶን ለየት ስለሚል ፣ «አስተምሩኝ ፣ ነገር ግን ተጠንቅቃችሁ አክብሩኝ» የሚል ነው ። ይህ ደግሞ አለመግባባትንና የእስራት ውጣ ውረድን ባሕርይ ፈጥሮ በመጨረሻ ወደ መቅደላው ጦር ነት እንደ መራቸው ዝርዝሩን ወደፊት እናነባለን ።

ክፍል ሦስት

ምዕራፍ ሐያ ሰባት

የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ጠብና ፍጻሜው ፡

ወደ አፍሪካ የሚላከው የመላከተኛ ዐይነትና የቆንሲል ካሜሮን ተሾሞ መምጣት ።

የፕሎውዴን ሞት በሎንዶን እንደ ተሰማ ፡ በርሱ ምትክ የሚላክ ሰው ሲፈለግ ምርጫው ቻርልስ ዳንካን ካሜሮን ከሚ ባል ላይ ወደቀ ። መቼም የአውሮፓ ኃያላን መንግሥታት ያምባሳደርና የቆንሲል አላላክ የሚገመገመው እንደሚሔድበት አገር የሥልጣኔና የኃይል አቅዋም ነው ። ኢትዮጵያም ምንም በነጻነቷ የኖረች አገር መሆኗ ቢታወቅ ፡ ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረች ፡ በውስጥዋ የርስ በርስ ጦርነት የሚያጠቃትና ጸጥታዋ ያልተረጋጋ አገር ስለሆነች መንገደኛ ፡ አገር መርማሪ ፡ የወ ንጌል መላክተኛ ይመላለስባታል እንጂ የፖለቲካ መሪ የሆነ አምባሳደር ፡ የንግድ ሥራ የሚመራና የዜጐችን መብት የሚጠ ብቅ ነዋሪ ቆንሲል ተሾሞ አያውቅም ። በነራስ ዐሊ ጊዜ ፡ የነፕሎውዴንም አመጣጥ በመሠረቱ ቱርኮችና ግብጾች ለሰፈሩ በት ለምጥዋ ወደብ ነው እንጂ ፡ ቆንሲልነቱ በቀጥታ ለጐን ደር ማዕከላዊ መንግሥት አልነበረም ። ለምጥዋ የተሾሙት ቆንሲሎች ግን ፡ ባንድ ወገን የምጥዋን የፀሐይ ሐሩር በመ ሰቀቅ በሌላም ረገድ ከማዕከላዊ መንግሥት ጋር ግንኙነት ቢደ ረግ ጥቅም አይጠፉም በሚሉ ሰበቦች ፡ ለየመንግሥታቸው አሳስበው ከበረሃው ከምጥዋ ተስበው ወደ ነፋሻው ወደ ጐን ደር ይመጣሉ ። እነ ካፒቴን ፕሎውዴንም ከቴዎድሮስ ዘመን ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ ከምጥዋ ወደ ጐንደርና ወደ ደብረ ታቦር መጥተው ከራስ ዐሊና በኋላም ካፄ ቴዎድሮስ ጋር የኖሩት በዚህ ምክንያት ነው ።

ከመጡም በኋላ ፣ እንደ ደንቡ በቆንሲልነት ተግባር በመ
ወሰን ፈንታ ሁኔታው እያስገደዳቸው ለጊዜው በሥልጣን ላይ
ካለው እንደራሴ ጋር በወዳጅነት ተሳስረው እንደ ጭፍራ ሆነው ፣
ለራሳቸውም ያገር ተወላጅ ጭፍራ አበጅተው በውጊያ የሚካፈ
ሉበት ጊዜ አለ ። ካፒቴን ፕሎውዴንን ዐፄ ቴዎድሮስ ያገኙት
ከራስ ዐሊ ጋር ተዋግተው ያሸነፉለት ከራስ ዐሊ የጦር ምርኮች
ጋር ነው ። በኋላም ካፄ ቴዎድሮስ ጋር ሆኖ የወሎን ጦርነት
በቀጥታ እንደ ተካፈለ አንብበናል ። በጋረድ ክንፉ ሰዎች ያስገደ
ለውም አንዱ ፣ ካፄ ቴዎድሮስ ጋር ያለው ወታደራዊ ኅብረትና
ወዳጅነት ነው ።

በቅኝ አገዛዝ ዘመን ፣ እንደ ኢትዮጵያና ኢትዮጵያን ወደ
መሳሰሉ አገሮች የሚላከው ሰው የቅኝ ገዥነት መንፈስ ያለውና
ወታደር ነክ የሆነ ፣ በመጠኑ የሚሔድበትን አገር የሕዝቡን ጠባ
ይና ያገሩን ሁኔታ ዐውቃለሁ ባይ ሆኖ በውጭ ጉዳይ ቢሮ አንድ
ደጋፊ ባለሥልጣን ያገኘው ነው ።

ስለዚህ ካሜሮን ብዙ ዘመን በወታደርነት መስክ ሲያገለ
ግል ቆይቶ በክሬሜያ ከመስኮብ ጋር በተደረገው ጦርነት መጠ
ነኛ ዝናብዱ ካሳየ ወዲህ ፣ በ1860 ዓ. ም. (እ.አ.አ.) ወደ ቆን
ስላ አገልግሎት በገባበት ጊዜ በመካከሉ በጐንደር የካፒቴን
ፕሎውዴን ሞት ስለ ተሰማ ፣ በርሱ ምትክ ቆንሲልነት ተሾሞ
በ1862 ዓ. ም. ወደ ምጥዋ መጥቶ ከራፋኤል ባሮኒ ጋር ተገናኙ ።
ራፋኤል ባሮኒ የኢጣልያ ወኪል ቢሆንም ፣ ኢጣልያ በዚህ ዘመን
ገና ነጻነቷንና አንድነቷን አቋቁማ በእንግሊዝ ደጋፊነት ወደ
አፍሪካ ለመግባት የምትጣጣርበት ጊዜ ስለነበረ ፣ ባሮኒ ለእንግ
ሊዝ ቆንሲሎች ለነፕሎውዴን እንደ ወኪልም ፣ እንደ ወዳጅም
ይቆጠር ነበር ። ቴዎድሮስ እነጋረድን በመግደል የፕሎውዴንን
ሞት በተበቀሉ ጊዜ ለባሮኒ የጻፉለትን ደብዳቤ አንባቢ ያስታ
ውሰዋል ።

ስለዚህ ፣ ካሜሮን በምጥዋ ሳለ ፣ በባሮኒ አስተናጋጅነት ቱር
ኮችና ግብጾች ይዞታችን ነው የሚሉትን የኢትዮጵያንም ሁኔታ
ከታልም ፣ ከየሠነዱም ሲያጠና ሰንብቶ በመጨረሻም ወደ
ጐንደር ለመምጣት ካፄ ቴዎድሮስ ይላላክ ዝመር ። ከምጥዋ
የካሜሮንን ወደ ጐንደር አመጣጥ ፋዜላ ያሳተሙት ጽሑፍ
በዘመኑ አጻጻፍ እንደዚህ ሲል ያብራራልናል ። « ..... ቆንሲል

ኬምሮን(*) የሚባሉ በንግሥት ቪክቶሪያ ፈቃድ ተልከው ታጤ
ቴዎድሮስ መጡ ። ንጉሡም ..... በሰሙ ጊዜ ከሐማሴን ዝምረው
እስከ ጐንደር ድረስ ቆንስሉ በሠፈሩበት በሚገባ መጥን ታዘዘ ።
ፍሪዳው ፣ ማሩ ፣ ቅቤው ፣ ዶሮው ፣ ዕንቁላሉ ፣ እንጀራው እንደ
ቅጠል ፣ ጠላው እንደ ውሃ ..... እንዲቀበሉ ታዘዘ ..... ኬምሮን
ይህን መጥናቸውን እየተቀበሉና እያመሰገኑ ፣ ለተቀበላቸውም
ሹም ጠበንጃ መሳይ ፣ ግምጃም ፣ ብርም እየሸጎጐጡ ..... በዐድ
ዋና በሺሬ መንገድ አድርገው ቆንስሉ በሚገቡበት ቀን የን
ጉሡ ወታደር ተሰልፎ ፣ በቀኝ በግራ ታጅበው ወደ ንጉሡ
አጠገብ ሲደርሱ ፣ መድፍም ጠበንጃም እየተንጧጧ ጢሱ እንደ
ጉም እስቲሆን ..... ባንድ ወገን ፈረሰኛ መሬቱን አላብሶ ነጋሪትም ፣
እምቢልታም ቀንደ መለኸት መሬቱን የሚፈነቅል እየመሰለ .....
አደባባዩ በምንጣፍ ተሸፍኖ ለትንግርት ። ንጉሡም ልብሰ
መንግሥትዎን እንደ ለበሱ ዘውድዎን በራስዎ ደፍተው ፣ ግራና
ቀኝ አራቱ ሊቀ መኳሶች ንጉሡ እንደ ለበሱት ያለ ካባ ላንቃ
ለብሰው ፣ ..... ራሶችም ራስ ወርቃቸውን እያሰሩ ፣ ..... የንጉሡ ጋሻ
ዝግሮች ጋሻና ጠበንጃ እንደ ያዙ እንደ ግድግዳ ዙሪያውን ከበው
..... ቆንሱል ኬምሮንም ያገራቸውን ሽልማት እንደ ተሸለሙ
ቀሚሳቸው (ኮታቸው) የሚጐነተር የመሰለ ወርቅ በሁለት ወገን
በትከሻቸው የሚወርድ ኳስ ወርቅ ነበረ ..... ቁመታቸው ዘንጠፍ
ያሉ ጐራዴያቸው (ሻምላቸው) በትከሻቸው ምድር እየነካ መጥ
ተው ወደ ንጉሡ እጅ ነሡ ። ቆንስሉ ሲገቡ ተቀምጠው የነበሩ
መኳንንት ቆመው ቆዩ ። ንጉሡም እንዲያ ሳይጨርሱት (ቀጥ
ብለው ሳይቆሙ) እንደ መቆም ብለው አክብረው በእጃቸው
ይዘው ..... ከወንበር ላይ አስቀመጧቸውና ባስተርጓሚ ይጫወቱ
ዝመር ..... » ብሎ ከዘረዘረ በኋላ ፣ ይኸው ጽሑፍ ከዚሁ አያይዞ
ቆንሲሉ የንግሥቲቱን የሰላምታ ደብዳቤ ሲያቀርቡ ንጉሡ በአ
ክብሮት መቀበላቸውን ፣ ደብዳቤው ከተተረጐመ በኋላ ንጉሡና
ቆንሲሉ በመልካም ሁኔታ ሲጨዋወቱ ታላቅ ግብርም ተደርጎ ፣
ለቆንሲሉም የወይን ጠጅም ጥብስም በያይነቱ ቀርቦ ሲበላ ፣
ሲጠጣ ቆይቶ ቆንሲሉ ወደ ሰፈራቸው ሔደው ሳለ መጥን 50 ላም ፣
(ሠንጋ) 100 በግ ፣ 2,000 እንጀራ ፣ 30 ጋን ጠጅ ፣ 10 ገምቦ
ማለፊያ ጠጅ ፣ 10 ገምቦ ዓዋዜ ..... ቢላክላቸው ቆንሲሉ ፣ «እግ
ዜር ይስጥልኝ ..... ይኸን ሁሉ የሚፈጅ ሠራዊት የለኝ ፤ 5 ላም
10 በግ ይበቃኛል ። የቀረውን መልሱት» ብለው በአሳባቸው

* ካሜሮን

ስለ ጠነከሩ ፣ ሹሙ ሔዶ ለንጉሡ ቢነግር ፣ «.....ለወጉ ነው እንጂ እንዳንተ ያለ በንግሥት የከበረን ሹም አክብሮ መቀበል ይገ ባል» ብለው ቢመልሱ ፣ ቆንሲሉ በዝምታ መቀበላቸውንና በማ ግሥቱ ካሜሮን ከንግሥት ቪክቶሪያ ላዔ ቴዎድሮስ የተላኩትን ገጸ በረከት ፣ ጠበንጃና.....2 አፍ ሽጉጦች ፣ ምንጣፍ (ሥጋጃ) እና ግምጃ ማስረከባቸውን ያመለክታል ። (1)

በዚህ ዐይነት ፣ ዐፄ ቴዎድሮስና ቆንሲል ካሜሮን ሲነጋገሩ ፣ ሲወያዩ በሰነበቱበት ጊዜ በሁለቱ መካከል በፕሎውዴን ጊዜ እንደ ነበረው የመሰለ የመስማማት ፣ የመጣጣም ሁኔታ የታየ አይመስልም ። በብዙ መጻሕፍት ተጠቅሶ እንደሚገኘው ፣ ሰው የው የራሱን የአንግሎ ሳክሰንን ዘር ከፍ ፣ የቀረውን በተለይ የጥቁርን ዘር ዝቅ በማድረግ እንደ ዐረመኔ ገልቱ እየቆጠረ የሚ ንቅ ፣ ኩሩና ግልፍተኛ በዚህም ላይ መጠጥ የሚያጠቃውና በጠጣ ጊዜ ራሱን መቆጣጠር የሚሳነው ነው ።(2)

በዚህ ዐይነት ፣ ባፄ ቴዎድሮስ ክብር አጠባበቅ አንጻር የርሱ ኩራትና ዐመለ መጥፎነት ሊዋሐድ አይችልም ። በዚህ ላይ ደግሞ ዋና የማያስማማቸው መሠረታዊ ጉዳይ የሁለቱ አሳብና ምኞት እንደ ሰማይና ምድር መራራቁ ነው ። ያፄ ቴዎድሮስ ምኞት የእንግሊዝን መንግሥት እርዳታ ይዘው የቱርክን አገ ዛዝ ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለመንቀል ፣ ብሎም ወደ ኢየሩሳሌም ለመ ዝመት ነው ። ከሕዝባቸው ግፊት በላይ ይኸንን ምኞት ለራሳ ቸው ምኞትና ባለሟልነት ሲሉ አንድ እልባት ሳያስሩ ወደሞት አገር የሔዱት ካፒቴን ፕሎውዴንና ዮሐንስ ናቸው ። የነርሱን ገዳዮች የጋረድን ተከታዮች ፣ «ከሴት በቀር ከሰልፍ የተገኘ አን ድም ሳይቀር ፈጀሁት» ያሉት ፣ ይኸንኑ ምኞታቸውን ያሟሉ እንግሊዞቹ የወገኖቻችንን ደም እንደዚህ ከተበቀሉ ከልብ እን ርዳቸው የሚሉ እየመሰላቸው ነው ።

የእንግሊዝ መንግሥት ግን ፣ ከቱርክ መንግሥት ጋር የወዳ ጅነት ስምምነት ስላለው ፣ ከኢትዮጵያ ከሚጠብቀው ጥቅም ይልቅ በቅኝ አገር ቅርጫ ፣ ለንግድ ሺሚያ ወደቦች በማግኘት

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዚላ ያሳተሙት ገጽ 28—30

2 Histoire Politique.....J.B. Coulbeaux - Tome II-pp. 448 - 449
Storia di Abyssinia - Luca Dei Sabelli - Vol. III - PP. 198 - 200

ጉዳይ ከታላቁ ከአምፒር ኦቶማን በኩል የሚያገኘው ስለሚያመ ዝንበትና ካፒቴን ካሜሮንም ፣ ይኸንኑ የመንግሥቱን አሳብ በት ክክል ስለሚያውቀው ፣ አብረው በሰነበቱበት ሰሞን ከርሳቸው በኩል የሚሠነዘረውን የጦርነት ምኞት ሁሉ የሚያደምጠው በቀ ዘቀዘ መልክ ነው ። እነ ጋረድንም ያሸነፉ ጊዜ የነጋረድን ተከ ታዮች ፣ «አንድም ሳላስቀር ፈጀሁ» ያሉትንም እንደ ታላቅ ውለታ የቆጠረው አይመስልም ።

ስለዚህ ፣ ከእንደዚህ ያለው የአቅዋምና የአሳብ ልዩነት ከጠብና ከግጭት በቀር የስምምነት መንገድ መጠበቅ ስለማይ ቻል ፣ በሚቀጥለው ጊዜ የተወለደውን ጠብና ጦርነት በሚከተ ሉት ምዕራፎች እናነባለን ።

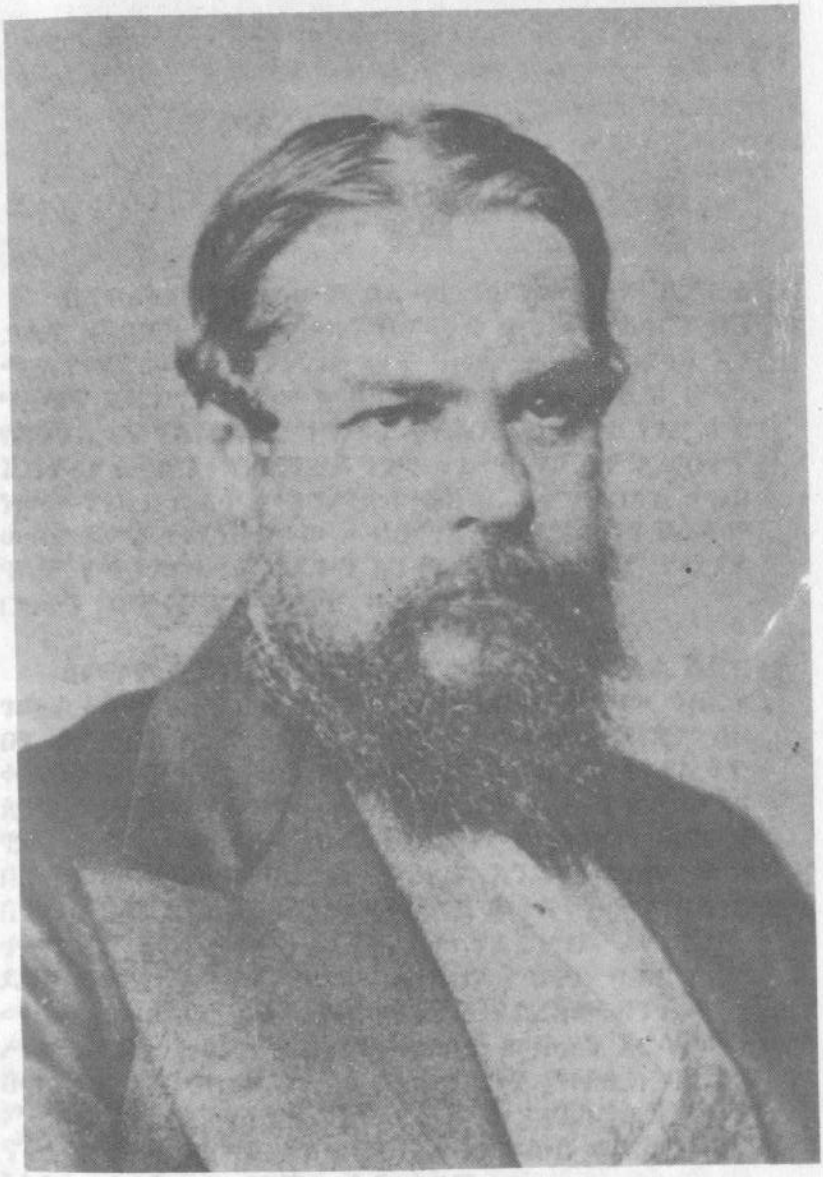

ቆንሲሉ ካፒቴን ዳንካን ካሜሮን
(ከብሉ ናይል መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ ስምንት

የኢትዮጵያና የፈረንሣይ ግንኙነት ፡ ጉዮም ለዛንና ኦጉስት ባርደል

በአፍሪካም ፡ በሌላውም ኋላ ቀር በሆነው ዓለም በፖርቱ ጋልና በእስፓኝ ፡ በቤልዥኮና በሆላንድ ጐን ቅኝ አገርን በሽ ሚያ የሚቀራመቱ የ19ኛኛው መቶ ዓመት ዋነኞቹ ኃያላን እን ግሊዝና ፈረንሣይ ናቸው ። በዚህም ዘመን በእንግሊዝ ዙፋን የእንግሊዝና የአየርላንድ ንግሥት ፡ የሕንድ ንግሥተ ነገሥታት ቪክቶሪያ ስትሆን ፡ የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን ሦስተኛ ነው ። የነዚህ ሁለት መንግሥታት ፉክክር በቅኝ አገዛዝ ታሪክ ውስጥ ደምቆ የሚነበብ ነው ። ብዙ ገጽ የሚፈጀውንና በሌላው ዓለም የሚያደርጉትን ወደጐን እንተውና በኢትዮጵያ የሚያደ ርጉትን ባጭሩ እንመልከት ።

በምጥዋ እንግሊዞች ካፒቴን ፕሎውዴንን ቆንሲል አድር ገው ሲያስቀምጡ ፈረንሣዮችም እነጊልበርትን ሾመው ነበር ። ዐፄ ቴዎድሮስ አንድ የጸና ማዕከላዊ መንግሥት ለማቋቋም በዐ ቀዱበት ሰዓት ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር በመስማማ ት፡ የኢትዮ ጵያን የተዋሕዶ ሃይማኖት ለማጽናት ሲሉ በኢትዮጵያ ሰሜና ዊው ክፍል በተስፋፉት ካቶሊኮች ላይ የተቃውሞ እርምጃ በወሰዱበት ሰዓት ፡ ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተመለከተው ፡ በነጊልበርት አሳሳቢነት ፡ በካቶሊኮቹ ጐትጓችነት ፡ በአገር ተወላጆቹ በነአባ እምነቱ ገፋፊነት የፈረንሣይ መንግሥት ደጃች ንጉሤን አንግሦ ፡ በንጉሤ አማካይነት በቀይ ባሕር ዳርቻ መሬት ለመውሰድ ዐቅዶ ይኸው ዕቅድ የፈረሰው በንጉሠ ነገ ሥቱ ጉልበት ነው ። ነገር ግን ፡ ውስጥ ውስጡን እርሳቸውን በመምከር የእንግሊዙ ቆንሲል ፕሎውዴንና የካቶሊክ ባላጋራ ዎች የሆኑት የእንግሊዝና የጀርመን ዜጎች ፡ የእንግሊዝ ሃይማ ኖት ተከታዮች እነ ማርቲን ፍላድ ፡ እነ ቴዎፍሎስ ወልደማዩርና እነቤል ተባባሪ መሆናቸው አይዘነጋም ።

መቼም በደጃች ንጉሤ ሞት ካቶሊኮችን ትልቅ ውድቀት አግኝቷቸዋል ። ነጮቹ እንኳን የውጭ ዜጋ በመሆናቸው ቆን ሲላቸው እንደ ጠባቂ ሆኖ ቢከላከልላቸውም ፣ በንጉሤ ውድቀት ከነርሱ ጋር ተባብረው የነበሩት ኢትዮጵያውያን እነ አባ እምነቱ ከፍርሃትና ከድንጋጤ ላይ ወድቀው ቢቸግራቸው ወደ ምጥዋ የፈረንሣይ ቆንሲል ፣ «.....ሁሉም ፈርተዋል ፤ ካቶሊካውያ ንም ሁሉ ። እንግዲህ ለኛ ታላቅ መከራ ሊሆንብን ነው ብለዋልና በታላቅ ጥበብና ቸርነትዎ እምና እንደ ሰደዱዋት ያለች ወረቀት ወደቴዎድሮስ እንዲሰዱላቸው ይለምኑዋል.....» እያሉ ለቆን ሲሉ ለጌልቤርት ይጻጽፉ ነበር ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውም እየተረዱት ዐልፎ ፣ ዐልፎ በወ ዳጆቻቸው እየተመከሩም ፣ የፈረንሣይ መንግሥት ለንጉሤ በመርዳት ቢያናድዳቸውም ፣ በደላቸውን በልባቸው ይዘው ከፈ ረንሣይ መንግሥትና ከቆንሲሎቹ ጋር ነገሩን አባብሰው ሁኔታ ውን ሳያበላሹ ግንኙነት አላቋረጡም ነበር ። በመካከሉም ቆን ሲል ካሜሮን ከጠቡ በፊት የሹመት ደብዳቤውን ለማቅረብ የመጣ ጊዜ ፣ እንደ ጸሐፊው ሆኖ አብሮት የመጣው አጉስት ባርዴል የሚባለው ዘሩ ፈረንሣይ ነበር ። እርሱም ወደ ዐፄ ቴዎ ድሮስ በመጣ ጊዜ የፈረንሣይ ተወላጅነቱን ገልጾ ባለሟልነት ዝመረ ። ከእርሳቸውም ወደ ናፖሊዮን 3ኛ የተጻፈ ደብዳቤ ይዞ ሔደ ።

አንዳንድ ጊዜ ፣ ውስጥ ውስጡን መባሰላቸው ፣ መሰላለላቸው ሳይቀር እንግሊዞቹና ፈረንሣዮቹ ፣ ካቶሊኮቹና እንግሊዞቹ (ፕሮ ቴስታንቶቹ) በሰው አገር ነው ያለነው ዞሮ ዞሮ አውሮፓውያን ነን በሚል ስሜት በምጥዋም ፣ በጉንደርም ሲገናኙ በሚገባበዙ በትና አብረው በወዳጅነት መልክ በሚሰነብቱበት ጉን ፣ እንደ ዚሁም በሥልጣንና በጥቅም ያገር ሰዎቹ ፈረንሣዮች ወይም እን ግሊዞች እርስ በእርሳቸው መልሰው የሚጣሉበትና የሚወነጃጀ ሉበት ጊዜ አለ ።

ስለዚህ ፣ ባርዴል የቴዎድሮስን ደብዳቤ ይዞ ወደ ፈረንሣይ አገር ሔዶ ከፈረንሣይ ባለሥልጣናት ጋር በሚነጋገርበት ጊዜ ፣ በመካከሉ ለምጥዋ ቆንሲልነት ጊልበርት ተሸሮ በ1862 ዓ. ም. እ. ኤ. አ. ጉዮም ለዝን ተሾመ ። እርሱም ጥቂት ጊዜ ምጥዋ

እንደ ቆየ በ1863 ዓ. ም. ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ መጣ ። በእንግድ ነትም ያረፈበት ጊዜ እንደነሊቀመኳስ ዮሐንስ በእጅ ጥበበኛ ነቱ ንጉሡ ባለሟል አድርገውት ከነበረው ከቴዎፍሎስ ዋልድ ሜዩር ቤት ነበር ።[1] ንጉሠ ነገሥቱም ለዝንን በበኩላቸው በክብር ተቀብለው እጐናቸው በማስቀመጥ መልካም መስተ ንግዶ አድርገውለት ነበር ።

ነገር ግን ፣ እያደር አስቀድሞ የንጉሠ ነገሥቱን ደብዳቤ ለናፖሊዮን ሦስተኛ የተጻፈውን ባርዴል ይዞ በመሔዱ ቅር ተሰኝቶ ናሮ ፣ «ባርዴል ውሽታምና ተራ ሰው ነው ፤ መልስም ይዞ ራሱም ለመምጣት አይችልም» እያለ የገዛ ወገኑን እያራከሰ በጽሑፍም ፣ በቃልም ይነግራቸው ዝመር ። እርሳቸውም በነ ገሩ እየተገረሙ ፣ ቢቸግራቸው የባርዴልን ውሽታምነት በግልጽ እንዲያስረዳቸው እንደዚህ ሲሉ በጽሑፍ ጠየቁት ። «በስመ አብ.....ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ፤ ይድረስ ከፈረንሲስ ንጉሥ መልክተኛ ፤ እንዴት ሰነበትህ.....እኔ ከተወለድሁ ለአዕምሮ ከበቃሁ ወሬ ብሰማ..... በአውሮፓ በፈረንጆች አገር መንግ ሥት ያልፈረሰባቸው ፣ ሥራት ያልጐደለባቸው ፣ አሰት የሌለ ባቸው ናቸው እያሉኝ እጅግ ደስ ይለኝ ነበር..... አሁን አንተ ያን ሰው (ባርዴልን) አሰተኛ ነው ፣ ቀጣፊ ነው ካልከኝ እውነት ቀጣፊ አሰተኛ መሆኑን በምን ምልክት ልመነው ።»[2]

በዚህ ሁኔታ ላይ ለዝንና ንጉሡ እንዳሉ ከዕለታት አንድ ቀን ሁለቱ እንደገና ተገናኝተው ሲነጋገሩ ፣ «እዚሁ እኛ ዘንድ ትቀመጣለህ ወይስ ወዳገርህ ትመለሳለህ?» የሚል ጥያቄ አቀረ ቡለት ። «ግርማዊነትዎ ከፈቀደልኝ እዚሁ መቀመጥ ደስ ይለ ኛል» ብሎ መለሰ ። እርሳቸውም «መልካም ነው ፤ ያገርህን ሰው ባርዴልን ወዳንተው መንግሥት ልኬዋለሁና እስኪመለስ ድረስ እዚሁ ተቀመጥ» ብለውት በዚሁ ከተስማሙ በኋላ ፣ ጥቂት ሳም ንታት እንደቆየ አሳቡን ለውጠ ፣ «ያሰናብቱኝ» አላቸው ። እር ሳቸውም «ባርዴል እስኪመጣ ቆይ» አሉት ። «የለም ፣ ግርማዊ ሆይ ፣ ባርዴል እኮ አንድ ምስኪን ቀጣፊ ውሽታም ነው ።

1 Ten Years with King Theodore in Abyssinia - Th. Waldmeir pp 78 - 81

2 ከፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ከእጅ ጽሑፍ ከፍል ቍ. 774

በፍጹም አይመለስምና ይልቅስ እኔን ያሰናብቱኝ» ቢል ፥ «የባር ዴል ቁርጥ ታውቆ ውሽታሙ እስኪለይ ድረስ አትሔድም» ብለው ከልክለው እንዲያውም አሰሩት ። በመካከሉ ባርዴል ስለመጣ ውሽታሙ ለዣን መሆኑን ንጉሡ ተረዱት ።

ከዚህ በኋላ ለዣንን ታዝበው ፥ ባርዴልን አስቀምጠው «እዚህ አገሬ ብዙ ውሽታም ስላለኝ በጭማሪ አታስፈልገኝምና ሒድ» ብለው ከእስራቱ ፈትተው አሰናበቱት ። ከርሳቸው እጁን አውጥቶ ኢትዮጵያን ከለቀቀ በኋላ ፥ ወደርሳቸው የስድብ ደብዳቤ ጽፎ መላኩን ዋልድሜዩር ያረጋግጣል ።(1)

ባርዴል ፥ ከፈረንሣይ አገር ይዞ ያመጣው ደብዳቤ ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ጠበቁት ከእኳያቸው ከናፖሊዎን ሦስተኛ ሳይ ሆን ፥ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሙሴ ድሩወለሁይ ነበር ። በዚህም ንጉሠ ነገሥቱ ባለፈው የፈረንሣይ መንግሥት በደ ጃች ንጉሤ በኩል ያደረገውን ሁሉ በትክክል ስለሚያውቁ በነ ገሩ የተገረሙበት አይመስልም ። በዚህም ላይ ፥ ጐንደር ብዙ ዘመን የነበረውና ከሊቃውንቱ ጋር ብዙ ልምምድ አድርጎ ወደ ፓሪስ የተመለሰው ሙሴ አንቷን ዳባዲ በዚህ ጊዜ ፓሪስ ሆኖ ስለ ኢትዮጵያ ጉዳይ ከዋና ተጠያቂዎች አንዱ ነበር ።

ለርሱም ያዬ ቴዎድሮስንና የኢትዮጵያን ሁኔታ ፥ ወሬ እየ ለቃቀሙ የሚልኩለት የዋድላው እነ ደብተራ አሠጋኸኝ ፥ የገሪማው እነ አባ እምነቱ ነበሩት ። እነሱም ያዬ ቴዎድሮስን አገዛዝ ፥ እጅና እግር እየቆረጡ መቅጣታቸውን ፥ የተዘረፉትን ከተሞች ፥ የሕዝቡን እልቂትና የመኳንንቱን መሸፈት ሁሉ በምጥዋ በኩል እየላኩለት እርሱም ይኸንኑ ለናፖሊዎንም ለውጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖችም ያስገነዝብ ነበር ። በዚህም ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ራሳቸው እንደ ገለጹት እነደጃች ንጉሤ የተማ ረኩለት በነርሱም ፥ በተከታዮቻቸውም ላይ የተደረገውን አገ ዳደል ሁሉ ከየካቶሊኮቹ መሪዎች ተሰምቶ ስለ ነበረ ፥ ናፖ ሊዎን በዚህ ሁሉ ወሬ አሳቡ ስለ ደፈረሰ ፥ ማናቸውንም ካዬ ቴዎድሮስ በኩል ለሚደርሰው የስምምነት ጥያቄ ቀና መልስ ለመስጠት የፈለገ አይመስልም ። በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ተፈርሞ የመጣው ዐዬ ቴዎድሮስ ከእንግሊዞቹ በኩል ጠብቀው

1 Ten Years with King Theodore ... pp. 80 — 82.

ያልሆነላቸውን ፥ «እኛም እንዳንተ ክርስቲያን ነን ፤ ከግብጽና ከቱርክ ጋር በምታደርገው ተጋድሎ እንደግፍሃለን» በማለት ፈንታ ፥ «ዜጐቻችን ካቶሊኮች ባገሪቱ ውስጥ ተቀምጠው ሃይማ ኖት ሲያስፋፉ መብታቸውና ነጻነታቸው ይጠበቅላቸው» የሚል በመሆኑ በንጉሡ ላይ ንዴትና ጸጸት አደረባቸው ።

ጉዮም ለዣን ግን ፥ ወዳገሩ ተመልሶ በጻፈው መጽሐፍ ላይ አብዛኛውን ይኸን አባባል ወደጐን ያስቀርና የራሱን ክብር የሚጠብቅበትን ለመግለጽ ፥ «.....በ1862 ዓ. ም. በሚያዝያ በምጥዋ ከተሾምሁ ወዲህ ከዚሁ ንጉሠ ነገሥት ጋር የንግድ ስምምነት እንዳደርግ ከበላይ ስለ ተወሰነ ፥ በ1863 ዓ. ም. በጥር ወር መዝመሪያ ላይ ወደ ጐንደር ሔጀ በጋፋት ተቀመ ጥሁ ። በዚያም ሚሲዮናዊው (ዋልድሜዩር) ትንፋሹ ቁርጥ ቁርጥ እያለ ደርሶ ፥ «ግርማዊነታቸው መጡ!» ስላለኝ ካለሁበት ብቅ ብዬ ካንድ ትልቅ ሰልፈኛ ሕዝብ ፊት ቆምሁ ። በሰልፈኛው መካከል አንድ ለእግሩ ጫማ ለራሱ ቆብ የሌለው ፥ የተራ ባላገር መልክ ያለው ፥ በወገቡ የፈረሰኛ ሰይፍ የታጠቀና በእጁ እየተ ደገፈ የሚራመድበት ጦር የያዘ ሰው አየሁ ። እርሱም ዳግማዊ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ነው» ይልና ቀጥሎ ቴዎ ድሮስ ሥጋጃ አስነጥፈው በጐናቸው ካስቀመጡት በኋላ ፥ በፈ ረንሣይ አስተርጓሚው ባቶ ምድረ ቃል አስተርጓሚነት አነጋ ገረውት ዋና አቀባበል ያደረጉለት በደብረ ታቦር ከተማ ፥ ገጸ በረ ከቱንም ያቀረበው በዚሁ ከተማ መሆኑን ፥ ገጸ በረከቱን ሲያቀ ርብም ንጉሠ ነገሥቱ አመስግነው «ከስጦታው ይልቅ ወዳጅነት መብለጡን» ከነገሩት በኋላ ፥ ወደ ጐጃም ደጃች ተድላ ጓሉን ለመውጋት አስከትለውት እንደ ሔዱ ይዘረዝራል ።

ከዚህ በኋላ ከጐጃም እንደ ተመለሱ ፥ በቋራ ነጋዴው ካሣ የሚባል ፥ «የቴዎድሮስ ጊዜ ዐልፏል» እያለ በአለፋ ሽፍቶ ሲለፍ የነበረ ከውጊያ ላይ ተማርኮ እንደ ታሰረ ቀርቦ ፥ «የኔ ጊዜ መቼ ነው የሚያልፈው? የኔስ ጊዜ ቢያልፍ የሚተካ ልጅ አለኝ አይ ደለም?» ብለው እንደ ቀጡት ፥ ይጠቅስና ስለ ባርዴል ከፓሪስ መመለስ እንዲህ ይላል «..... ንጉሡ ልከውት የነበረው (ባርዴል) መልሱን ይዞ ከፓሪስ ተመልሶ ጐንደር መጣ ። ንጉሡ የደብዳቤውን ቃል በቶሎ አስተርጉመው በውስጡ የሚለው ቃል ፥ «የፈረንሣይ ዜጎች የሆኑት ካቶሊኮች ያኗኗራቸው መብት

እንዲጠበቅ» የሚል ስለ ነበረ ፡ በዚሁ ተናደው ንጉሡ ‘የአውሮፓውያንን መንግሥት ተንከላቸውን ዐውቀዋለሁ ። ከሁሉ በፊት ሚሲዮናውያን ፡ ቀጥሎ እነሱን የሚጠብቅ ቆንሲል ፡ ከዚያ የሚዋጋ ወታደር ይልካሉ’ ያሉት ያን ጊዜ ነው» ይላል ። ከዚህ በኋላ፡ በዚሁ ቅያሜ እንደማያስፈልግ ነግረውት በመስከረም 28 ቀን 1863 ዓ. ም. ካገር አስወጥተውት ወደ ምጥዋ እንደ ሔደና ቀጥሎም ከመንገድ መልሰው ሊያስሩት ሲሉ ፡ ለጥቂት አምልጦ ምጥዋ በቆየበት ሰዓት ፡ «ጳጳሱ አቡነ ሰላማ መክ ረው ባያስቀሩልህ ኖሮ ንጉሡ በእግረ ሙቅ ሊያሳስሩህ ነበር» የሚል ደብዳቤ ከሚሲዮናዊው ከሄንሪ ስተርን እንደ ደረሰው ያመለክታል ። (1)

የሆነ ሆኖ ፡ በዚህ ዐይነት ያዜ ቴዎድሮስ ከእንግሊዝና ከፈረንሣይ ጋር ያላቸው ግንኙነት እየተበላሸ ሔደ ። በንጉሡ ፊት የተጠላው ቆንሲሉ ለዣን ለጥቂት እጁን ከእስራት አድኖ ወደ ምጥዋ ሲገባ ፡ በፊታቸው ሞገስ እንደ ማግኘት ብሎ የነበረው ኦጮስት ባርዴል በጉንደርም ፡ በደብረ ታቦርም የቋንቋ ሊቅ ሆኖ እያስተማረም ወዳጄ ቴዎድሮስም ገባ ወጣ እያለ ቆየ ። በኋላም ‘ጉዞ በአባሻ ፈላሾች መካከል’ በሚል አርእስት የጻፍሁት መጽሐፍ ውስጥ ንጉሡን ደስ የማያሰኝ ቃል አለበትና ከሳጥኔ ውስጥ አምጣልኝ» ብሎ ስቴርን ቢለምነው ፡ ባርዴል እሺ ብሎ መጽሐፉን ለስቴርን በመስጠት ፈንታ ራሱ ወደ ንጉሡ ወስዶ ፡ «.....ንጉሡ ከነገሥታት አይወለድም ፤ ያንዲት ደሃ ኮሶ ሻጭ ልጅ ነው ። ጠባዩም እንደ ዐውሬ ጨካኝ ነው» የሚለውን ቃል ከምዕራፉ ለይቶ ወደ አማርኛ ተርጉሞ ፡ ሌላም ቃል እየጨማመረ ለንጉሡ ነግሮ ስቴርን ያስጠመደና ያሳሰረ እርሱ መሆኑን ዋልድሜዩር በዝርዝር ጽፎታል ። (2)

ባርዴልም ይኸን በመሳሰለ ባለሟልነት ከንጉሡ ጋር በመልካም ግንኙነት ከቆየ በኋላ በመጨረሻ የመኳንንቱ ክዳት ከውስጥ ፡ የአውሮፓውያኑ ነገሥታት አለመተባበራቸው ከውጭ ብስጭታቸውን ባባሰው ጊዜ ፡ ወዳጆቻቸውን እነዋልድሜዩርን ሲያስሩ እርሱንም ወደ መቅደላ ልከው አሰሩት ።

1 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssnie - pp. 138-167
2 Ten Years with King Theodore - pp. 80 - 82

ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ

ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የጠቡ አዝማመር ፡ የቆንሲል ካሜሮን መታሰር ፡ የሆርሙዝ ሬሳም ተልኮ መምጣትና ለብር መታሰር

ካሜሮን በጉንደር ቤተ መንግሥት በሰነበተበት ሰሞን እንክብካቤ ሲደረግለት ከቆየ በኋላ ፡ ወደ እንግሊዝ አገር ለመሔድ ማሰቡን ለዐፄ ቴዎድሮስ ስለ ገለጠላቸው ፡ እርሳቸውም ገና አስቀድሞ ፕሎውዴንን ወይም ሌላ ሰው ገጸ በረከት አሲዘው ወደ ሎንዶን ለንግሥት ቪክቶርያ አሳባቸውን በትክክል የሚገልጽ ደብዳቤ ለመላክ ምኞት ነበራቸውና አሁንም ለጠቡ መነሻ የሆነችውን ደብዳቤ ለንግሥት ቪክቶርያ እንዲያደርስ ሰጡት ። በርሳቸው ግምት ራሱ ወደ ሎንዶን ሔዶ ፡ ደብዳቤውን ለንግሥቲቱ አቅርቦ ፡ በቃሉም አስተናብሮ ቱርኮችን የሚወጉበት መሣሪያ ይዘላቸው እንደሚመለስ ፡ ያም ቢዘገይ ከእንግሊዝ መንግሥት በኩል የማበረታቻ ቃል እንደሚያመጣላቸው ሐሳብ ነበራቸው ።

በ1855 ዓ. ም. በጥቅምት 20 ቀን ይባባ (ጉጃም) ሳሉ ለንግሥት ቪክቶርያ በጻፉት ደብዳቤ በኢትዮጵያ ዙሪያ የጥንት ነገሥታት ባሕር ነጋሽ እያሉ ይሾሙበት ፡ ይሽሩበት የነበረው የቀይ ባሕር ዳር አካባቢና ወደቦቹን የያዙትን ቱርኮች ለማስለቀቅ ጽኑ ፍላጐታቸው መሆኑን በመግለጽ እንደዚህ አሉ ። «ቱርኮች ግን ያባቶቼን ሠሬት ልቀቁ ብላቸው እምቢ ብለውኝ ፡ በእግዚአብሔር ኃይል ይኸው ልታገል ነው ። እነ አቶ ቡሳዲን (ፕሎውዲን) እነ ሊቀ መኳስ ዮሐንስ የክርስቲያን ንጉሥ ታላቅ ሰው ክርስቲያን የሚወዱ አሉ እናስተዋውቅሃለን እያሉኝ እጅግ እወዳቸው ነበረ ፡ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ። ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይከፋው ሲሉ ገደሉዋቸው ። እኔም በእግዚአብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ሳልተው ፈጀሁዋቸው ። የገዛ ዘመዶቼን (እነ ጋረድን) በእግዚአብሔር ኃይል የርስዎን ዝምድና ስፈልግ» ካሉ በኋላ ፡ «ቱርኮች ከባሕር ላይ ሁነው መልከተኛዩን አናሳልፍም ብለው ችግሮኝ ሳለ

ቆንስል ኬምሮን (ካሜሮን) መጣልኝ ፥ ወረቀትና የፍቅር በረከት (ገጸ በረከት) ይዞ ። በእግዚአብሔር ኃይል እጅግ ደስ አለኝ ።..... አሁንም መላክተኛዬን ከቆንስል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልሰደው ቱርኮች በባሕር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ ። አሁንም እንዲህ ባለ ሥፍራ እከሌ ይቀበለው ብለው ይላኩብኝ ። ምላሹን ቆንስል ኬምሮን ይዞልኝ ይምጣ ። እናንተም ተገፋ ልኝ (ግፌን ተመልከቱልኝ) እስላም ቱርክ አጠቃህ (ላጥቃህ) ሲለኝ»[1] ሲሉ ደምድመዋል ።

ይኸን ደብዳቤ ለቆንሲል ካሜሮን ከሰጡት በኋላ ፥ ባልደረ ባና መንገድ መሪ ሳሙኤል ጊዮርጊስን ጨምረው ሲሰዱት ንጉሠ ነገሥቱ ተስፋ እንዳደረጉት ወደ ሎንዶን ይዞ አልሔደም ። ነገር ግን ፥ የቴዎድሮስን ደብዳቤ በሌላ ሰው እጅ ሎንዶን ለውጭ ጉዳይ ቢሮ እንዲያደርስለት ሰጥቶ እርሱ ወደ ቦጎስ ሔደ ። በቦጎስ ጤንነት ስላጣ ምጥዋ ከርሞ ፥ ከምጥዋም ወደ መተማ ሔዶ ፥ ከዚያ እንደ አው. አቆ. 1863 ዓ. ም. በጭልጋና በደ ምቢያ ወደ ጐንደር መጥቶ አዘዘ ላይ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተገ ናኘ ።[2]

ሲመለስ ከንግሥቲቱ የበቃ መልስ ባለማምጣቱ ብቻ ሳይ ሆን ፥ ምጥዋና መተማ በሰነበተበት ጊዜ ከግብጾቹና ከቱርኮቹ ጋር ስለ ቦጎስ ፥ ስለ ሌላውም ስለ እንግሊዝና ስለ ቱርክ ፥ ስለ ግብጽ የን ግድና የፖለቲካ ንግግር ሲነጋገር መሰንበቱን ተመልሶ ከመጣው ከሳሙኤል በዝርዝር ሲሰሙ ፥ እንግሊዝ በርሱ አማካይነት ከጠ ላቶቻቸው ጋር እንደ ተሻረከባቸው ገመቱት ። ምናልባትም ሳሙኤል አብዛዝቶ ፥ ሁሉንም አክፋፍቶ ፥ ያልሆነውን ሁሉ ጨማምሮ ነግሮአቸው ይሆናል ። ሳሙኤልም በባልደረባነቱ ላይ የንጉሡም ሰላይ ጭምር እንደ ነበረ በስተርን መጽሐፍ ተጠቅሶ ይገኛል ።[3]

ስለዚህ ቂማቸውን በልባቸው እንደ ያዙ የመዝመሪያው ቀን ግንኙነት በመከባበርና በሰላም ካለፈ በኋላ ፥ ለሁለተኛ ጊዜ በተገናኙበት ቀን የጥያቄያቸው አለመሟላትና የርሱም ከቱርኮቹ

1 የኢትዮጵያ ታሪክ ካፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀ.ኃ.ሥ. 9ኑኛ እትም ገጽ 26—27
2 Record of the Expedition of Abyssinia - Major T. J. Holland Vol. 1, pp. 7-12 - Narrative of Captivity in Abyssinia - E. Blanc Chapter II.
3 Captive Hissionary p. 48.

ጋር መሰንበት ቀርቁሯቸው ፥ «ለመሆኑ ለንግሥት ቪክቶሪያ የላክሁትን ደብዳቤ እንተ ራስህ ወስደህ በእጃቸው ሰጠህ ወይስ ለሰው ላክኸው?» የሚል ጥያቄ አቅርበውለት ፥ «የለም እን ዲፋጠን በባቡር (በመርከብ) ልኬ ምላሹም በቶሎ ስለ ደረ ሰኝ ፥ ይኸው ይዤ መጣሁ» ብሎ መለሰላቸው ። «ምነው ራስህ ሳታደርስ?» ብለው ቢወቃቅሱት ፥ ሰውዬውም ከዚህ በፊት እንዳልነው በባሕርዩ ግልፍተኛ ብጤ ኖሮ «.....ከኔ ላይ ምን አለዎት? የታላቁ ዓለምን የሚያንቀጠቅጠው የእንግሊዝ መንግ ሥት ወኪል ነኝ እንጂ ፥ የርስዎ መላክተኛዎም ሚኒስትርዎም አይደለሁም» [1] ብሎ ሲመልስላቸው ፥ ያንጊዜውን የርሳቸ ውም ግልፍታ የባሰ ሆኖ በቁጣ ተፈነቀሉ ።

ሁኔታውን የዘመኑ ጸሐፊ በራሳቸውና በዘመኑ አነጋገር እንደዚህ ሲሉ መዝግበውት ይገኛል ። «.....ዐፄ ቴዎድሮስ በፉከራ አልጋዎ (ወንበር ወይም ዙፋን) ሊሰበር እስቲቀርብ ይንደቀደቁ (ይፎክሩ) ዝመር ። 'እኔ የመይሳ ልጅ! አንተ ነጭ!..... እኔ አንሼህ (ንቀኸኝ) ነው የኔን ደብዳቤ በጅህ አለመስ ጠትህ?' አሉና በል ንሣ ያዘው» በማለት በጥፊ እየመቱ ወታደ ሮቹ አሰሩዋቸው ፤ አብረዋቸው የነበሩም የእንግሊዝ ሰዎችም ታሰሩ ። .....«እንኳን ይኸ አንድ ነጭ..... ወታደር እሱዋ ራሱዋ (ቪክቶሪያ) ብትሆን ባሕር ተሻግሮ ነው እንጂ ፥ መጥታ ተሜዳ ላይ አትገጥመኝም ። እኔ አንድ የናቴ!» ብለው ፎከሩ ።[2] በኋላ ከተጨመሩት ጋር በመቅደላ የታሰሩት ከካሜሩን ጋር 4 እንግሊዞችና 2 ጀርመኖች ፥ 2 ፈረንሣዮችና አንድ ኢጣሊያዊ ፥ በድምሩ 9 ሲሆኑ ፥ በጋፋት ደግሞ 8 የሚሆኑ ሚሲዮናውያንና አገር መርማሪዎች ይገኛሉ ።[3]

የእንግሊዝ መንግሥት የቆንሲሉን የካሜሮንን ፥ እንደዚ ሁም የስተርንና የሮዜንታልን መታሰር እንደ አው .አቆ. በ1864 እንደ ሰማ ወዲያው ጦር ለመላክና በኃይል ለማስፈታት ምንም ዐይነት እርምጃ አልወሰደም ። ግዛቱ በዓለም ላይ ያለመጠን ሰፍቶ በአውሮፓም ፥ ከፈረንሣይም ፥ ከመስኮብም ጋር የጠብ ውዝግብ እየተፈጠረ ሙሉ የሰላም ጊዜ አላገኘም ነበር ። ነገር ግን ፥ ሁሉንም በትዕግሥት ችሉ የእስረኞቹም ሕይወት አደጋ ላይ እን ዳይወድቅ ሲል ፥ ሌላ የምሥራቅንና የአፍሪካን ዐመልና ጠባይ

1 His. Po1. et Religieux - J.B. Coulbeau PP. 448—450
2 ያጠ. ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዜላ ያሳተመው.....ገጽ 30—31
3 The British Captives in Abyssina - Charles T.B. p. 204,

የሚያውቅ ሰው መርጠ ለመላክና ንጉሡን በማባባል እስረኞ ቹን በሰላም መንገድ ለማስፈታት ወሰነ ።

ለዚህም ተግባር ይመጥናል ተብሎ እምነት የተጣለበት ሆርሙዝድ ራሳም የሚባል የመካከለኛው ምሥራቅ (ሶርያ — ኢራክ) ተወላጅ ነው ።(1) እርሱም ተቀማጭነቱ ኤደን ሆኖ የእንግሊዝ የፖለቲካ ወኪል ረዳት ነው ። ከርሱም ጋር ዶክ ተር ሄንሪ ብላንክ በቦምቤይ የጦር ሠራዊት ሐኪም ፣ የመቶ አለቃ ፕሪዶ በቦምቤይ የጦር መኰንን ተጨምረው እነዚህ ከኤደን ተነሥተው ምጥዋ ሲደርሱ የአርኪቶ ፣ የናይቡ ዘመድ ፣ መንገድ እንዲመራቸው ተጨምሮ እ. ኤ. አ. በ1865 ከምጥዋ በቦጎስ ፣ በከረን ፣ በከሰላ ፣ በመተማ በኩል አድርገው በጥር ወር 1866 ዓ. ም. ንጉሡ በዘጌ አጠገብ (ቆራጣ) ላይ ሠፍ ረው ሳሉ ደረሱ ። በደረሱም ጊዜ ቁጥሩ 10,000 የሚደርስ የፈረሰኛ ወታደር ተሰልፎ ፣ እነርሱም በሰልፈኛው መካከል ዐልፈው በቅድሚያ ራስ እንግዳ ተቀብለው ፣ ንጉሡ ነገሥቱ ወዳሉበት ወስደው አገናኝተው ፣ ከንጉሡ ጋር በደስታና በክ ብር የሰላምታ ልውውጥ ከተደረገ በኋላ ፣ ከንግሥት ቪክቶርያ የተላከውን ደብዳቤ አቀረቡ ። ደብዳቤው የተጻፈው በእንግሊ ዝኛ ስለ ነበረ ፣ በቅድሚያ ራሳም ራሱ ወደ ዐረብኛ ከተረጐመው በኋላ ከዐረብኛ ወደ አማርኛ ሳሙኤል ጊዮርጊስ ተርጓሚያቸው ተርጉሞ አቀረበላቸው ። (*)

ደብዳቤው ባጭሩ የሚለው ፣ «ካሜሮንን ሾሜ መላኬ በሁ ለታችን መካከል ወዳጅነት እንዲፈጥር ነበር ። አሁንም ራሳምን ልኬዋለሁና እስረኞቹን ፈትተው ከነራሳም ጋር ሲልኩልኝ ፣ በሁለታችን መካከል ወዳጅነት ታድሶ የጠየቁኝንም እፈጽማ ለሁ»የሚል ነው ።(2)ነገር ግን ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የመሰላቸው ራሳም በካሜሮን እግር ከርሳቸው ጋር ለመቀመጥ እንደ መጣ ነው ።

ራሳም ከመጣ ዝምሮ እስኪታሰርና ከታሰረም በኋላ በር ሱና በንጉሡ ነገሥቱ መካከል የነበረው ግንኙነት በጣም

1 Sarzec Gustave "Le Regne de Yohannes" በሚባለው መጽሐፉ 55 ገጽ ላይ የአርመን ተወላጅ ያደርገዋል ።

* ይህ ሰው ጊዮርጊስ ሳሙኤል የሚባል የሰናፈ ተወላጅ ወደ ግብጽ ሔዶ በዐረብኛ የሠለጠነ አማርኛም የሚያውቅ ነው ።

2 A Narrative of Captivity in Abys. H. Blanc - Chap. IV - The Abyssinian Expedition - Markham - Chap. III pp.91-128 - Ten Years With King Theodore in Abyssinia - Th. Waldmeir - Chap. VIII.

የወዳጅነት መልክ እንደ ነበረው ፣ ከሚጻጻፉበት ደብዳቤ ላይ በትክክል ይታያል ። ራሳም ከጓደኞቹ ጋር ጣና ባሕር ዳር ቆራጣ በነበረበት ጊዜ ንጉሡ ነገሥቱ በነልጅ አብተውና ፣ በነሳሙኤል ጊዮርጊስ አማካይነት ከገንዘብና ከመብሉ በቀር ደስ እንዲለው እያሉ ያንበሳ ግልገል ሳይቀር ሰደውለት ነበር ። በጻፉለት ቁጥር እርሱን «ወዳጄ ፣ አማካሪዬ» እያሉ በሰላምታ ደብዳቤያቸውን ከገዙመሩ በኋላ ፣ «ወንድሞችህን እነ ሐኪም ብላንክን ፣ እነ አቶ ፕሪዶን እንዴት ሰነበታችሁ አለ በልልኝ» ማለት የዘወትር ልማ ዳቸው ነበር ። የሰጡትም ጥሬ ገንዘብ እስከ 10,000 ብር መድረ ሱን ዋልደግዩር በመጽሐፉ ያረጋግጣል ።(1)

እርሱም በበኩሉ ተወላጅነቱ በመካከለኛ ምሥራቅ እንደ መሆኑ መጠን እንደ ፈረንጆቹ ኮራ ያለ ሳይሆን ፣ ምንም እንኳን ንጉሡ ነገሥቱ በባዶ እግራቸው የሚሔዱ ፣ አለባበሳቸውና የቤተ መንግሥታቸውም ፣ የሥነ ሥርዓቱም ዐይነት ለርሱ ዐይን ዝቅ ያለ ቢሆንና በልቡ ቢንቅ ፣ የልቡን በልቡ ይዞ ጐንበስ ቀና እያለ በተገናኙ ጊዜ በትሕትና እጃቸውን እየሳመ በታላቅ አክባበር ነበር የያዛቸው ። ዓላማውም በዚህ ዐይነት አቅዋም እስረኞቹን ለማስፈታት ነበር ።

በንጉሡ ነገሥቱ በኩል ዋናው የመጣበት መሠረታዊ አሳብ ቆንሲል ካሜሮን ስለ ታሰረ ለማስፈታት መሆኑን ስለሚያውቁ ፣ የታሰረበትን ምክንያት በወቀሳ መልክ ሲዘረዝሩ እንደዚህ ብለው ጽፈውለታል..... «የንግሥት መልክተኞች መጥተናልና ተቀ በሉኝ ብሎ ላከብኝ..... ደስ ብሎኝ ምጥዋ ድረስ ሰው ሰድጄ አስመጣሁት ። ሜጫ ደብረ ወይ..... ሲደርስ መኳንንቶች ወጥተው ተቀበሉት ። መድፍ አስተኮስሁ ፤ እንዳገሬ ሥራት (ሥጋጃ) አንጥፌ ተገናኘሁት..... ቱርኮች አገሬን ይዘውብኝ ባላንጋራ ሆነውብኛልና መርከብ የለኝ ፣ በባሕር አልችላቸ ውም.....የምሰደውን በረከት (ገጸ በረከት) ለንግሥት ቪክቶሪያ ሎሌዬን የሚቀበለኝ ሰው ይስደዱልኝ ብዬ ..... ደብ ዳቤ ሰጥቼ ሰደድሁት ። ተወዲያ (ከእንግሊዝ አገር) ተላክሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሔደበትን ጉዳይ ትቶ ፣ ከቱ ርኮች ከማይወዱኝ ሰዎች ሔዶ ሲያዋርደኝ ሲንቀኝ ሰንብቶ መጣ ።

1 Idem pp. 89

የሰጠሁህ የፍቅር ደብዳቤ ምላሹ ሄት (ዬት ፣ ወዴት) አለ? ምን ይዘህ መጣህ? ብዬ ብጠይቀው ፣ እንጃ አላውቅም አለኝ ። እንግ ዴውስ የወዳጀም (የእንግሊዝ ንግሥት) ሎሌ አይደለህ.....ብዬ አሰርሁት ። ይኸን አሌ ቢልህ (ቢክድህ) በቃሉ ጠይቀው.....» ብለው በዝርዝር ከጻፉለት በኋላ በዚህና በሌላ ደብዳቤ ላይ ፣ «በሁለታችን መካከል ጥፋተኛውን መርምራችሁ አስታርቁኝ» የሚል ይገኝበታል ። (1)

ይኸን የመሰለ መልካም ግንኙነት ከመሠረቱ በኋላ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ እነ ካሜሮንን ፈትተው ለመልቀቅ ወሰኑ ። እር ሱንም ለማስደሰት ፈትቼልሃለሁ ብለው ከነገሩት በኋላ ፣ እስረኞ ቹን መልከተኛ ልከው አስመጪቸው ። በኋላ ግን ፣ ሁኔታዎችን እንደገና አመዛዝነው እንኳን ካሜሮንን ሊለቁ እርሱንም ከነተ ከታዮቹ አሰሩት ።

ያገራችን ጸሐፊ ስለ ራሳም አመጣጥና ስለ መታሰሩ እንደ ዚህ ሲል አመልክቷል ። «.....ሦስቱ ቆራጣ በሚባለው ሠፍ ረው ሳሉ ወዳጤ ቴዎድሮስ መጡ ። ንጉሡም በክብረት (በክብር) ተቀበሏቸው ። የንግሥትን ደብዳቤና ያመጡትንም ግምጃ ምን ጣፍሥ መተያያ ሰጡና ንጉሡም ፈታቸው(*) ብርሃን አድርገው ያጫውቷቸው ዝመሩ ። .....ራሳም አሳምረው (ስለ እስረኞቹ መፈታት) ተናገሩ ..... ንጉሡም እሺ ያልከኝን አደርጋለሁ ! ካምሮንም (ካሜሮንን) ፈትቼ እሰጥሃለሁ ብለው ተናገሩ ። አቶ ራሳምም እጅ ነሡ ።.....ከዚህ በኋላ ዐፄ ቴዎድሮስ በታንኳ ሆኑና ራሳምም ከሰዎቻቸው ጋር ሁሉም ከቆራጣ ወደ ዘጌ ባሕር ለባሕር አርገው ዓሣ ወጋሮችም (አጥማጆችም) በመቃጥን ሰው ሰው የሚያህል ዓሣ እያወጡ ፣ ወይጠም ጉማሬ እየገደለ እነዚሁ ሁሉ እያመጡ ለእንግሊዞች እየሰጡ .....እንግሊዞቹም ደስ ብሏ ቸው ነበር ።.....ከጥቂት ቀን በኋላ.....ንጉሡ ራሳምን ከሰፈ ራቸው አስጠርተው አምጥተው ፣ የምሥራች ኩንሱል ኬምሮን ከነሰዎቹ ተፈትቶ ቆራጣ ገባ አልዋቸው ። ምስተር ራሳምም የን ጉሡን እጅና እግር ሳሙና ፣ «እንግዲህ የጃንሆይና የንግሥት ፍቅር

1 Iol mass eur F 103/45

* አጻጻፉ የትግሬ ተወላጅ መሆኑ የሚያስታውተው ፈታቸውን በግለት ፈንታ 'ን' ን ሳይጨምር 'ፈታቸው' ይላል ።

እስከ ልጅ ልጅ ያልፋል»አሉና ፍሥሐ አደረጉ ።.....ጌታ ራሳም በነገታው ወደ ንጉሥ ሔዱና እጅ ነሥተው ቆመው..... እስረ ኞቹ ተዚህ መጥተው ይሰናበቱ ወይስ በዚያ ይሒዱ ብለው ጠየቁ ። ንጉሡ «አንድ ጊዜ ላንተ ስል ምሬልሃለሁ ! በወድያ ይሒዱ እንጂ ተኔ ምን ጉዳይ አላቸው.....» አሉ ።.....ራሳም ወደ እስሮቹ ጃንሆይ ስለ ንግሥታችን ፍቅር ብለው ምረዋች ሁዋል!እኔ ከንጉሥ ተሰናብቼ እስከመጣ ድረስ በደምቢያ መንገድ ተጓዙ ብለው ላኩ..... ሁለት ሦስት ቀን እንደ አደረጉ (እንደ ተጓዙ) ያለ ዋጋ ለምን ሰደድሁዋቸው የሚል ጠጠት በሆዳቸው (በቴዎድሮስ) ገባና የሰይጣን ምክር ሲመክሩ አድረው ፣ በማለዳ ራሳምን ጥራ አሉና ራሳም ተጠርተው መጡ ። ሊያሰናብቷቸው መስሎዋቸው ደስ እያላቸው ሔደው ተንጉሡ ፊት ቆሙ ። ንጉ ሡም በቁጣ ቃል «ምነው እስሮቹ ከኔ እጅ ሳይነሡ ሰደድሃቸው» አሉዋቸው ። አቶ ራሳምም አንተ እንደ ወደድህ ስደዳቸው እንጂ ፣ ከኔ ምን ጉዳይ አላቸው ብለው መንገድ መሪ ሰጥተው አልሰደ ድዋቸውም እንዳይሉ ፈሩና ሆዳቸው እያወቀ እንዲህ ብለው መለሱ ።«ጃንሆይ ኃጢአተኛ ሰው በእግዚአብሔር ፊት መቆም አይገባውም.....ንጉሥን የበደለ ደግሞ ፣ እንዲያ ነው ብዬ ጃን ሆይን ስለ በደሉ ፣ ከንግሥታችን ከገቡ ወዲያ በፍርድ ቅጣት አይቀርላቸውም.....ብዬ ሰደድሁዋቸው» ብለው ተናገሩ ።

ዐፄ ቴዎድሮስም ፣ «እኔ የመይሳ ልጅ ፣ አንቺ ፣ ኮርተሽ ያንቺ ሰዎች ከኔ እጅ እንዳይነሡ ሰደድሁ ታልሽ ንሣ ያዛቸው» አሉና ሦስቱም ተያዙ ። ራሳም ፣ ፕሪዶ ፣ ብላንክ .....የተጓ ዘውን እስሮች መልሱ አሉና ተመልሰው መቅደላ የነበሩት ሁሉ በሰንሰለት ገብተው በዘበኛ ይጠበቁ ዝመር ።»(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ የእንግሊዝን መልከተኞች ሁሉ በቅድሚያ በታላቅ ክብር ፣ በሰላምና በከፍተኛ መስተንግዶ ሲያንከባክቡ ከቆዩ በኋላ ፣ በመጨረሻ በራሳቸውም የስሜት ለውጥ ወይም በሰው ምክር እየተመሩ ማሰራቸው ፣ የዚህም የመለዋወጥ አቅዋ ማቸው ወደፊት በርሳቸውም ፣ በሰዋቸውም ላይ አደጋ እንደ ሚያስከትል አስቀድሞ የተገነዘቡት አይመስልም ።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዚላ ያሳተሙት ገጽ 32—36

ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው ፣ የቤተ ክህነቱም የቤተ መንግሥቱም መሪዎች የውጭ አገርን ሁኔታ የየመንግሥታቱን ኃይል እንደማያውቁ ፣ የእንግሊዝንም የዚህን ዘመን የምድር ጦሩን የባሕር ኃይሉን የሀብቱን ብዛት በእስያ ፣ በአፍሪካ ፣ በአሜሪካ ያለውን የግዛቱን ስፋት በደንብ ያጤኑት አይመስልም ። ላፄ ቴዎድሮስና ለመኳንንቶቻቸው ዜጐቹን ስናስርና ስናንገላታ ጦር ልኮ ሊያጠቃን ይችላል የሚለው ግልጽ አሳብ የተሰወረ ይመስላል ።

ደግሞ ፣ ጠቅላላ ያገሪቱ ሁኔታ በማናቸውም መስክ ኋላ ቀር እንደ መሆኑ መጠን እርሳቸውም ፣ መኳንንቶቻቸውም ከኢትዮጵያ መንግሥት የበለጠ ኃያልና ክርስቲያን መንግሥት ፣ ከቴዎድሮስ የበለጠ ንጉሠ ነገሥት በሌላው ዓለም አለ ብለው ከልብ አያምኑም ። ተናጋሪ ቢኖርም አይቀበሉም ። ይኸን የኩራት ስሜት በቤተ መንግሥቱም ፣ በቤተ ክህነቱም መኖሩን የሚያውቁት ፣ የውጭ አገር ሰዎች በአድርባይነትና በሰላም ለመኖር ወይም ላለመጣላት ሲሉ ከኢትዮጵያ የበለጠ አገር አለ ላለማለት ይጠነቀቃሉ ።

ጉልቡልም ማሳያ የሚባሉት ከኢጣልያ አገር መጥተው ከራስ ዐሊ ጋር ለመገናኘት መስፍኑ ወደ ሰፈሩበት ወደ ደብረ ወርቅ (ጎጃም) ሔደው ሳሉ ፣ ራስ ዐሊ ቀደም አድርገው ዦን ቤል (ዮሐንስ ቤል) የሚባለውን የማልታ ተወላጅና የእንግሊዝ ዜጋ የኢትዮጵያን ባህል ዐውቃለሁ የሚለውን እንደ ላኩላቸውና ይኸው ቤል «..... ከራስ ዐሊ በምትገናኝበት ጊዜ ስለ አውሮፓ መንግሥታት የተጠየቅህ እንደሆነ ፣ ከናንተ መንግሥት የበለጠ አለ ብለህ ከመናገር ተጠንቀቅ» ብሎ እንደ ነገራቸው ገልጸውታል ።(1)

አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ ራስ ዐሊ ከቴዎድሮስ ተዋግተው የተሸነፉለት ይኸው ቤል ከፕሎውዴን ጋር በቴዎድሮስ ከተማረኩበት ጊዜ ዝምሮ ዋና ባለሟልና አማካሪ ሆኑ ። ፕሎውዴን ወዳገሩ ሊሔድ ሲል በነጋሪድ ክንፉ ከተገደለ ወዲህ

1 I miei trentacinque anni.....Vol. I - Chap. XIV p. 106.

ዦን ቤል ስሙ እንደ ኢትዮጵያ አጠራር ዮሐንስ ተብሎ የኢትዮጵያ ሴት አግብቶ እንደ ኢትዮጵያዊ መኩንን እየበላ ፣ እየጠጣ ፣ እየለበሰ ፣ በመጨረሻም ከባለሟልነቱ የተነሣ የሊቀ መኳስነት ማዕረግ አግኝቶ እሱም በነጋሪድ ክንፉ እስከ ተገደለበት ድረስ ለዐፄ ቴዎድሮስ የቅርብ ረዳት ሆኖ የኖረ ነው ።(1) በዚህ ምክንያት እርሱም ቁጡውና የሚወዳቸው ንጉሠ ነገሥት ቅር ብሏቸው እንዳያርቁት ወይም እንዳያስሩት የሥልጣኔውንና የዕውቀቱን ወገን ብቻ ገልጦ ይሆናል እንጂ ፣ የእንግሊዝ የጦር ኃይል ከርስዎ ይበልጣል ብሏቸው አያውቅም ብሎ ለማመን ይቻላል ።

የውጭ አገር ትምህርት በተባራሪ የቀሰሙ አንዳንድ ያገር ተወላጆች እንደ ሳሙኤል ጊዮርጊስ ፣ እንደ ወልቃይቴ ብሩ ፣ እንደ ግሎደረ ቃል ያሉ ቢኖሩም ያገራቸውን መሪዎች ስሜት ስለሚያውቁ ፣ «እንግሊዝ ኃያል መንግሥት ነው ፤ ዜጐቹን ሲያስሩበት ጦር ልኮ ያጠቃዎታል» ብለው ሐቁን ተናግረው ለመምከር አይደፍሩም ። በዚህም ጊዜ ፣ በተለይ ሽፍታም በበረከተበት ፣ እርሳቸውም ቅጣት ባበዙበት ሰዓት የሚፈራቸው እንጂ ፣ የሚወዳቸውና እውነቱን ነግሬያቸው የሆነ ይሁን የሚል አፍቃሪ ወዳጅ ያላቸው አይመስልም ። ሁኔታው አሳዛኝ ነው ።

1 A Narrative of Captivity in Abyssinia H. Blanc Chap. II pp. 24-28

የመቅደላው እስር ቤት
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

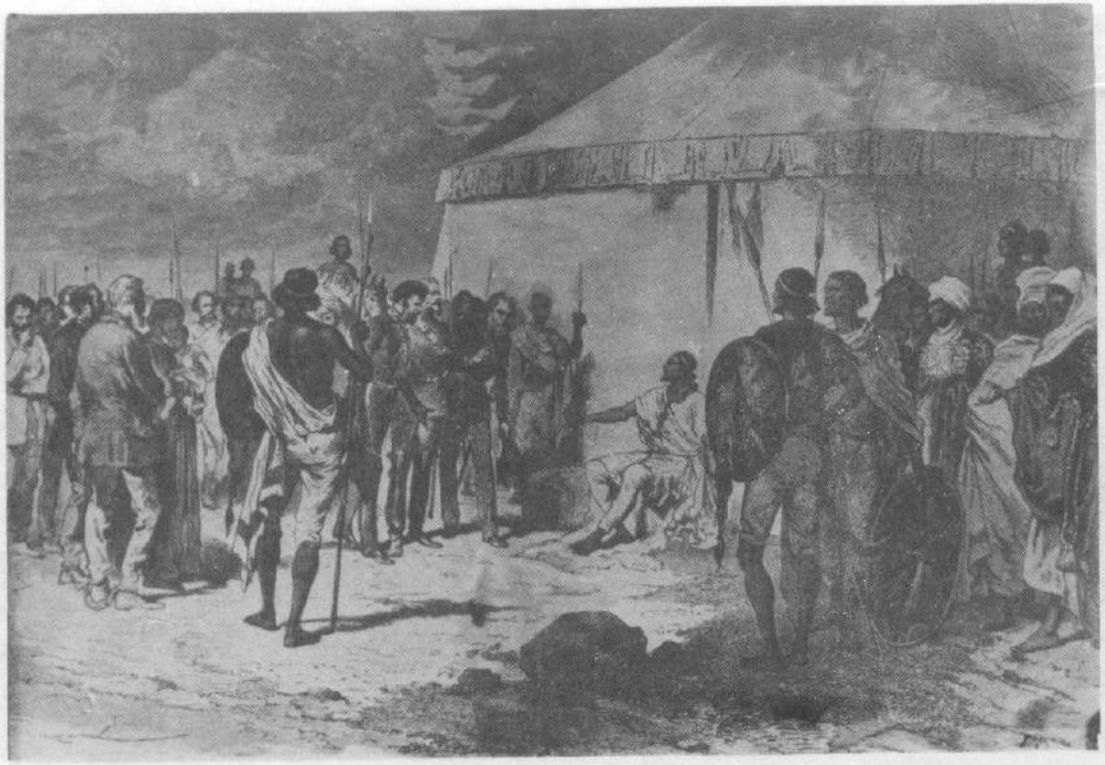

ዐጼ ቴዎድሮስ ሆርሙዝ ራሳምን ሲቀበሉ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

ሚስተር ሆርሙዝ ራሳም ከኮሎኔል ሚርዊዘር ጋር
(ከለቱር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

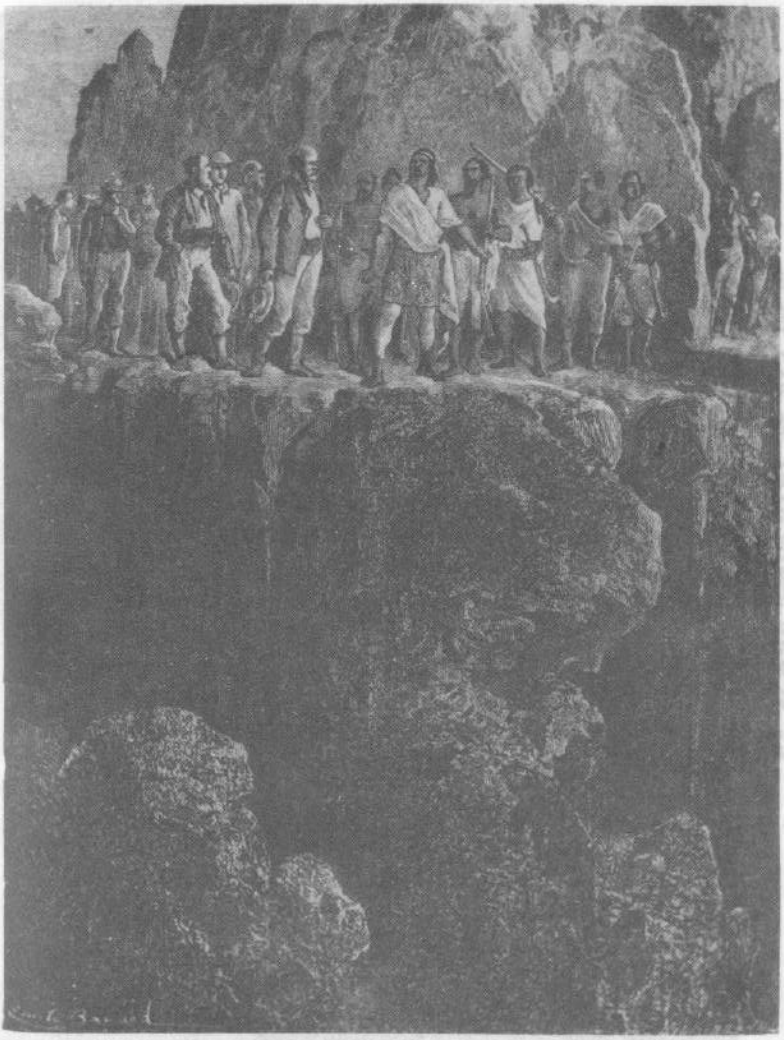

ዐጼ ቴዎድሮስ ከውጭ አገር ሰዎች ጋር በመቅደላ አፋፍ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

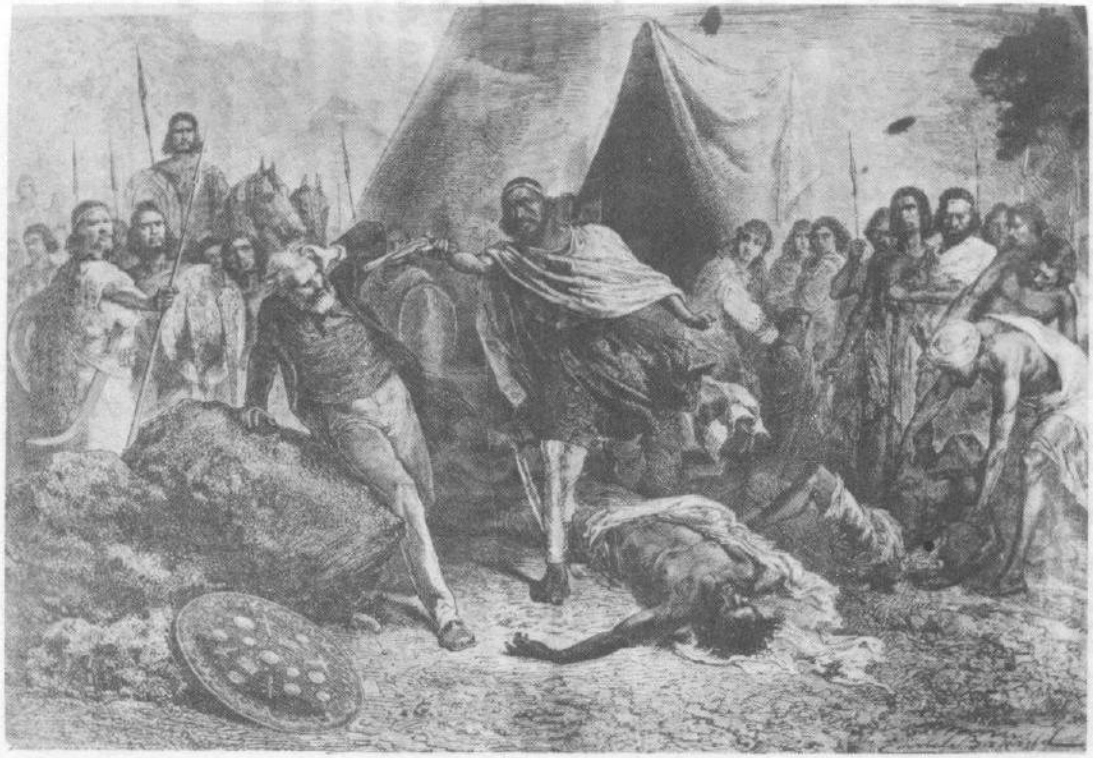

ዐፄ ቴዎድሮስ በሔንሪ ስተርን ላይ ሽጉጥ ሲቃጡ
(ከለቱር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ

የማርቲን ፍላድ ወደ ሎንዶን መላክ ፣ ስለ አስረኞቹ ጉዳይ በእንግሊዝ ባለሥልጣናት መካከል የተደረገው ውይይትና የመጨረሻው ወታደራዊ ውሳኔ ።

ራሳም ፣ ካፔ ቴዎድሮስ ጋር በስምምነት በነበረበት ሰዓት ብዙ ጊዜ ይነጋገሩበት ፣ ይወያዩበት የነበረው መሠረታዊ ጉዳይ በንጉሠ ነገሥቱ በኩል አሠልጣኝ የእጅ ብልሃተኛ ፣ የጦር መሣሪያ ራሱ ሠሪና አስተማሪ ከእንግሊዝ መንግሥት የማግኘቱ ሲሆን ፣ በራሳም በኩል ያለው የእንግሊዝን ቆንስል ዜጐች አስ ፈትቶ ወዳገሩ የመመለስ ሐሳብ ስለ ነበረ ፣ ይኸም ወደ ፍጻሜ ቀርቦ ለመሔድ መንገድ ከዝመሩ ወዲህ በምን እኳኋን ነገሩ ደፍርሶ ሌሎቹን ሊያስፈታ የመጣው ራሳም በመጨረሻው ራሱ ታሳሪ መሆኑን ባለፈው ተመልክተናል ።

ቀደም ሲል እንዳመለከትነው ፣ ከመታሰሩ በፊት ግን ንጉሡ አሠልጣኝ የመፈለጋቸውን ጉዳይ አጥብቀው ስለ ያዙት ፣ በንጉሠ ነገሥቱና በራሳም ስምምነት የዚህን ጉዳይ ወደ ሎንዶን ሔደው ወደ ፍጻሜ እንዲያደርሱ ምስተር ማርቲን ፍላድ የሚባሉ የጀርመን ተወላጅ ተመድበው ነበር ። ፍላድ ወደ እንግሊዝ አገር ሲሔዱ ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ የተሰጣቸው የማስተዋወቂያ ደብዳቤ እንደዚህ የሚል ነበር « . . . አቶ ፍላፕን በአይሮፓ ልኬ ሰድጀዋለሁ ። ብልህ ሠራተኛ ፈልጌአለሁ ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደስታ እቀበለዋለሁ ፤ ቢኖርም ደስ አሰኝቼ አኖረዋለሁ ። ብልሃቱንም አስተምሮ ወደ አገሬ እመለሳለሁ ቢል ደመወዙን ሰጥቼ ደስ አሰኝቼ ፣ ሸኝቼ እሰደዋለሁ ። በእግዚአ ብሔር ኃይል የእግዚአብሔር እምነት ይሁንብኝ» (1)

ደብዳቤውን የጻፉት እነ ራሳም በሰፈሩበት አካባቢ በዘጌ ሳሉ የጻፉበት ዓመተ ምሕረት እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር በ1858

1 Fo, 95/725, Fol. 226

ዓ. ም. በሚያዝያ 10 ቀን መሆኑ በግልጽ ተመልክቷል ። ይኸ ውም እንደ አው. አቆ. ሚያዝያ 17 ቀን 1866 ዓ.ም. መሆኑ ነው ። ምስተር ፍላድ ወደ ሎንዶን ለመሔድ ሲነሡ ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ይኸን ማስረጃ ሲይዙ በበኩሉ ምስተር ራሳም በሚያዝያ 18 ቀን 1866 ዓ. ም. የተጻፈ ለእንግሊዝ የወጭ ጉዳይ ሚኒስትር ለኤርል ክላሬንደን ነገሩን ዘርዝሮ 2 ወይም 3 መምህራን ሙሉ መሣሪያቸውን ይዘው ለሕዝባቸው የመድፍንና የጠበንጃን አሠ ራር ፣ የብረት ማቅለጥን ሥራ የሚያስተምሩ እንዲላኩላቸው የጋለ ምኞታቸው መሆኑን ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ይኸን ጥያቄያቸውን ቢፈጽምላቸው ንጉሡ ባለውለታ መሆናቸውን የሚገልጽ ደብዳቤ ጨምሮ ሰጥቶ ነበር ።(1)

የጀርመኑ ተወላጅ ምስተር ፍላድ ፣ ከባለቤታቸው ከፍላድ ፖሊን ጋር ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡበት ዓመት መጥተው ፣ በጐን ደርና በደብረ ታቦር በወንጌላዊነት የተቀመጡ ፣ አማርኛ የሚ ጽፉም የሚናገሩም ናቸው ። ስለዚህ የንጉሠ ነገሥቱን መልእ ክት ከራሳም ደብዳቤ ጋር ይዘው በዚሁ ዓመት ወደ ሎንዶን ደርሰው ፣ በቀነ ቀጠሮ ከእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ ዘንድ በቀረቡበትም ፣ ከውጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖችም በተገናኙበት ቀን የተላኩበትን ጉዳይ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በቃል ንግግርም ፣ በጽሑፍም በማቅረብ በጣም ተጣጥረዋል ። ዐፄ ቴዎድሮስም ፈረንጆቹን (ከመታሰራቸው በፊት) በመልካም መያዛቸውን ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ለመስተንግዶም ፣ ለማናቸውም እስከ 30,000 የማሬያ ቴሬዛ ብር ማውጣታቸውን ከማስገንዘብ ጋር የእንግሊዝ መንግሥት በአጋማሽ ወጭውን ልኮ የተጠየቁትን ባለሙያዎች ለዐፄ ቴዎድሮስ እንዲልክ ከማሳሰብ አላረፉም ።(2)

የእንግሊዝ መንግሥት በአስተዳደር የደረጀ ፣ ጉዳዩ ሁሉ እንደ ኢትዮጵያ ባንድ የንጉሥ ፈቃድ ተፈጻሚነት ሳይሆን በደረጃና በሥልጣን የተከፋፈለ እንደ መሆኑ መጠን መዋቅሩ ብዙ ነው ። የኢትዮጵያን ጉዳይ በከፍተኛ ደረጃ የሚመለከተው የውጭ ጉዳይ ቢሮ ነው ። ከዚያ በታች ደግሞ ፣ ቦምቤይ የሚገኘው (የሕንድ ቢሮ) ሲሆን በርሱ ሥር ሆኖ በቀጥታ የኢትዮጵያን

1 The Emperor Theodore and the Quetion of Foreign Artisans in Ethiopia R. Pankhurest pp. 220 - 223
2 IDEM

ጉዳይ የያዘው የኤደኑ ወኪል ነው ። በአሁኑ ጊዜ የኤደኑን መሥ ሪያ ቤት የእንግሊዝ ወኪል ሆኖ የሚመራው ኮሎኔል ሚረዊዘር ዊሊያም የሚባለው የጦር መኩንን ነው ። አሁን በእስር ላይ የሚገኘው ራሳም የርሱ ምክትል እንደ ነበር ከዚህ በፊት አስታ ውሰናል ።

በዚህ ምክንያት ፣ የኢትዮጵያ ጉዳይ ይኸውም ማለት ያጼ ቴዎድሮስ ጥያቄ በፍላድ ጉትጋችነት እነዚህ እላይ የተጠቀሱት የመሥሪያ ቤት ባለሥልጣኖች ፣ በነገሩ እየተጻጻፉ ሲወያዩበት የአገሩ ጸጥታና የንጉሠ ነገሥቱ እያያዝ ስለማያስተማምን ፣ መን ግሥት ሳያዝና ኃላፊነቱን ሳይወስድ ፈቃዳቸው የሆነ ሰዎች በራሳቸው ፈቃድና ኃላፊነት ሔደው ለ3 ዓመታት ቢያስተምሩ አንከለክልም ፤ እንዲያውም እንደግፋለን ሲባባሉ በመካከሉ በፊት እንደ ቁም እስር የነበሩት እነራሳም እንደ ታሰሩ ወደ መቅ ደላ መላካቸው ሲሰማ ፣ ጉዳዩ እንደገና ደፍርሶ በእንግሊዝ አገር መገረምን አመጣ ።

ባለሥልጣኖቹ ሁሉ ፣ የቆንሲሉ አንሶ አሁን ደግሞ የንግሥ ቲቱን መልእክት ይዞ የሔደው የሆርሙዝ ራሳም መታሰር የእንግሊዝ መንግሥት በታላቅ የውርደት ጥፊ እንደ ተመታ ቆጠሩት ። በተለይ ማዳም ፍላድ ፖሊን ስለነራሳም መታሰር ብቻ ሳይሆን ፣ ከራሳም እስራት አከታትሎ የምስተር ፍላድ ጓደ ኞች በነበሩት በነ ሔንሪ ስቴርን ፣ በምስተር ሮዜንታልና በባለ ቤቱ ላይ የደረሰውን እስራትና መጉላላት አስፋፍታ በዝርዝር ለባለቤቷ ለምስተር ፍላድ በመጻፏ ከባለሥልጣኖቹ በቀር ሁሉ ታው ራሳቸውን ምስተር ፍላድን አስገርሞ ፣ የፊተኛውን አባባ ላቸውን አስተባብሎ በባለሥልጣኖቹም ዘንድ የሚያሳፍራቸው ሆኖ ተቆጠረ ።

ሔንሪ ስቴርን ቀደም ብሎ ከዚህ በፊት እንደ ጠቀስነው ፣ Wandering among the Falasha in Abyssinia «ጉዞ በሐበሻ ፈላሾች መካከል» በሚል አርእስት በጻፉት መጽሐፍ ውስጥ «የቴዎድሮስ እናት ኮሶ ሻጭ ናቸው ፤ እሳቸውም የደሃ ኮሶ ሻጭ ልጅ እንጂ ከነገሥታት አይወለዱም» የሚለውን ቃል አግብተው ስለ ነበረ ፣ ይኸው ቃል በነባርዴል ተርጓሚነት ከን ጉሠ ነገሥቱ ዦሮ ደርሶ አቂመው ናሮ ስቴርን ከፈታቸው

በቀረበበት ጊዜ የደረሰበትን ፣ በኋለኛው ስለ እስረኞቹ ራሳቸው በጻፉት መጽሐፍ ላይ ከዘረዘሩት ውስጥ እንደዚህ የሚል ይገኝበታል ።

«ወደ ንጉሡ ነገሥቱ እንደ ሔድሁ 'ምን ትፈልጋለህ ?' የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡልኝ ፣ 'በትሕትና ግርማዊነትዎን እጅ ለመንሣት ነው አልሁ' 'ወዴት ትሔዳለህ ?' ቢሉኝ 'ወደ ምጥዋ' 'ለምን ወደ ኢትዮጵያ መጣህ?' ቢሉኝ ፣ 'የወንጌልን ቃል ለመዝራት' አልሁ ። 'መድፍ መሥራት ታውቃለህ ?' የሚል ጥያቄ አቅርበውልኝ 'አላውቅም' ብል 'ውሸትህ ነው' ብለው ከዚያ ከኔ ጋር የነበረውን ንጉሡ (ንጉሤ) የሚባለውን የዐድዋ ተወላጅ የካሜሮን አሽከር የነበረውንና ሌላውን ጓደኛውን ፣ 'የዚህ የነጭ አሽከሮች ናችሁ' ብለው ሲያስደበድቡ ፣ ነገሩ ገርሞኝ እጄን አፌ ላይ ባደርግ እንዳዋረድሁዋቸው በመቁጠር ሽጉጣቸውን መዘው ሊያዳፍኑብኝ ሲሉ ፣ ምን ኃይል እንዳቆማቸው ሳላውቅ መተኮሳቸውን ትተው አስደብድበው አሰሩኝ» (1) ሲል አስፋፍቶ ጽፎታል ። እንደዚሁም የስቴርን ጓደኛ ሮዜንታል ለወንድሙ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ፣«አበሾች በራሳቸው ንጉሥ ከሚ ተዳደሩ በግብጽ መንግሥት ሥር ቢተዳደሩ ይሻላል» ብሎ መጻፉ ስለ ተሰማ ፣ ከስቴርን ጋር የመታሰርና የመጉላላት ዕድል ገጥሞታል ።(2) እንዲያውም በችሎት አደባባይ ላይ ቀርበው የሞት ፍርድ ከተፈረደባቸው በኋላ ፣ በኔ አማላጅነት የሞቱ ፍርድ ወደ እስራት ተለወጠላቸው ሲል ወልዳሜየር ያረጋግጣል ። (3)

ካሜሮን እንደ ታሰረ ፣ ራሳም መጥቶ ከመታሰሩ በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ ፣ በበኩላቸው ዐፄ ቴዎድሮስ ካሜሮንና ስቴርን የበደሉዋቸውን ለራሳም በደብዳቤ በገለጹለት ላይ ፣ «አቡነ ሰላማ ኮከብ የሚባል ፈላሻ ፣ ቆንስል ብላችሁ የላካችሁት ኬምሮን ከገዛ ከተማዬ . . . በፍቅር አስቀምጫቸው ሳለሁ ሰደቡኝ . . . የእንግሊዝን ንግሥት ፍቅር ስፈልግ ቡላዲንና ዮሐንስ የሚባሉ የእንግሊዝ ሰዎች ካገሬ ቢደበደቡ . . . የነዚያን (የነርሱን) ደም ብመልስ . . .ነፍሰ ገዳይ ብለው ሰደቡኝ» የሚል ቃል ይገኝበታል ።

1 .....as if checked in his fell design by an invisible power.....
2 The Captive Missionary pp. 52-53 - The Survival of Ethiopian Independence - S. Rubenson pp. 232 - 233
3 Ten Years with King Theodore in Abyssinia Chap. VII. pp. 85-86.

በ1858 ዓ. ም. በጥር 22 ቀን ለንግሥት ቪክቶርያ በጻፉት ደብዳቤም ላይ እነ ካሜሮን ፣ እነ ስቴርን ከአቡነ ሰላማ ጋር በመ ተባበር የበደሉዋቸውን ሲጠቅሱ ፣ «እኒያ (እነዚያ ካሜሮንና ስቴር) ጳጳስ ነኝ ብሎ ከመጣ ግብጽ ጋር ሆነው ያደረጉኝን እግዚ አብሔርን ከሚፈራ ሰው ጠይቀው ያግኙት» በማለት ጳጳሱን አቡነ ሰላማንም ከነዚህ ጋር አድመውብኛል በማለት አቂመው ባቸዋል ። (1)

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ከአቡነ ሰላማ ጋር 'ኮከብ የሚባል ፈላሻ' ያሉት ሬቨራንድ ስቴርንን ነው ። 'ሬቨራንድ'ን አቡን ሲሉ የስቴርን ትርጓሜው ኮከብ መሆኑን ስለሰሙ ይመስላል ። ፈላሻ ያሉት ስቴርን ፈላሾች በአሉበት ክፍል እየተዘዋወረ ስለ ፈላሾ ችም መጽሐፍ ስለጻፈ ፣ ምንም ክርስቲያን የፕሮቴስታንት ቄስ ቢሆን ፣ ዘሩ ይሁዲ (ፈላሻ) ነው ብለው ነግረዋቸው ይሆናል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ማርቲን ፍላድና ስቴርን በጀርመንነትና በእን ግሊዝነት ቢለያዩ የሃይማኖትና የሥራ ጓደኛ ስለሆኑ ፣ የስቴርንና የሮዜንታል ታሰረው ወደ መቅደላ መላካቸውን ፍላድ ሲሰሙ ቅሬታና ሐዘን እንደሚሰማቸው የታወቀ ነው ። ተልእኳቸውንም ከእንግዲህ ወዲያ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ እምብዛም ሳይጥሩ አሳባቸው እስረኞቹን በማስፈታቱ ዘዴ ከእንግሊዝ ባለሥልጣ ናች ጋር በመወያየት ላይ ዐረፈ ።

ነገር ግን ፣ የታሰሩት የእንግሊዝ መንግሥት ሁለት የታወ ቁት ሙልከተኞችና ሌሎች ዜጐች ቁጥራቸው ስለ በረከተ ፣ የእንግሊዝ ባለሥልጣናች ምንም በነገሩ ቢናደዱበት የእስረኞ ቹን ሕይወት በተቻለ መጠን ለማዳን ብቻ የውጭ ጉዳይ ሚኒስ ትሮቹ እነ ስታንሊይ ፣ እነ ሩሴል ከኤደኑ ወኪላቸው ከኮሎኔል ሚረዊዘርና ከራሳቸው ከምስተር ፍላድ ጋር እየተመካከሩ ያዬ ቴዎድሮስን የመምህራን ጥያቄ በዝሃድ እምቢ ለማለት ቢቸገሩ በትም ፣ እነዚያ ሳይፈቱ አዳዲስ ዜጐች መላኩንም አልወደ ዱትም ።

በዚህ ምክንያት ፣ ከባለሥልጣናቹ ሁልጊዜ የሚወረወረው ቃል ፣ «ንጉሡ ያለ ፈቃዳቸው አስረው ያስቀመጧቸውን ይልቀ ቁና የጠየቁትን እንፈጽማለን» የሚል ሲሆን ፣ ንጉሡ ደግሞ

1 Fol/26, Fol. 210. - 101) Missaeur, F. 103, Fol. 31

በእነዚህ የእስረኞች መያዣነት አሠልጣኝ ማግኘቱን ተማምነ ውበታል ። በዚህ ውዝግብ ከቆዩ በኋላ በመጨረሻ በታልቦት መሪነት ስድስት የሚሆኑ የእንግሊዝ ተወላጆች ተመርጠው ወደ ምጥዋ እንዲላኩና ዐፄ ቴዎድሮስ እስረኞቹን በሙሉ ምጥዋ ድረስ ሲልኩና የነዚህ በነጻ መለቀቅ ሲረጋገጥና ጊዜው አመች ሲሆን እንደ ሁኔታው ታይቶ እንዲላኩ ፣ ለሕይወታቸው አሥጊ መሆኑን ሲረዳው ከመላክ እንዲያቆም የወ ጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሎርድ ስታንሌይ በኖቬምበር ወር 1866 ዓ. ም. ለዚሁ ለኤደኑ ወኪል ለኮሎኔል ሜርዊዘር ሰፋ ያለ ሐተታ ጨምሮ ጻፈለት ።

ስለዚህ ፣ በታልቦት የሚመሩት ስድስቱ መምህራን ምጥዋ ሲደርሱ ፣ ምስተር ፍላድም አብረው መጥተው ከምጥዋ የእንግ ሊዝ መንግሥት እስከዚህ ጊዜ ድረስ መምህራኑን ያልላከበት ምክንያት ፣ እርሳቸው እስረኞቹን ባለመልቀቃቸው መሆኑን ገል ጠው አሁንም መምህራኑ ከእንግሊዝ አገር መጥተው በምጥዋ ወደብ ስለሚገኙ ፣ እስረኞቹ ምጥዋ ሲገቡ አሠልጣኞቹ ወደ ጉንደር እንደሚላኩ ቢጽፉላቸው ንጉሡ ከራሳቸው ይሁን ወይም ከሌላ ምክር በመስማት ፣ እስረኞቹን ካገኘ የእንግሊዝ መንግሥት አሠልጣኞቹን በፍጹም ለመላክ አይችልም በሚሉ እምነት እስረኞቹን ከመላክ ዘግየት አድርገው ሰፋ ያለ ደብዳቤ በታኅሣሥ 28 ቀን 1858 ዓ. ም. በእስራት ላስቀመጡት ለራሳም እንደዚህ ሲሉ ጻፉለት ።

« . . . አሁን ሁለተኛ አቶ ፍላፕ (ፍላድ) ላከብኝ . . . የው ነት የናንትና የኔ ዝምድና መገኘቱ ምልክት እኒህ የመጡ ሠራተ ኞች ብልሆችም በመተማ ካቶ ፍላፕ ጋር እንዲመጡ አድርገህ ላክልኝ ። ከዚያ ወዲያ ጠላቴን ጠላት ፣ ወዳጂን ወዳጅ ካደረጋ ችሁልኝ በኋላ ፣ የናንተን ዝምድና የጠላሁ እንደሆነ በእግዚአ ብሔር አግኝኝ (እግዚአብሔር ይፍረድብኝ) . . . ሰሎሞን (የእ ሥራኤል ንጉሥ) በፍቅር ከኪራም (የሊባኖስ ንጉሥ) ጫግ

እንደ ወደቀ [1] እኔም ከንግሥት ፣ ከመኳንንቶችዎ ፣ ከወዳጆችዎ ሁሉ ጫግ ወድቄአለሁ ። የጥበብ ብልሃት እንዲአሳዩኝ በመጓ ግ እንዲመጡልኝ አድርገህ ላክ ። ይህ ከሆነ በኋላ ደስ አሰኝቼ እሰዳችኋለሁ . . . በወርኃ ታኅሣሥ በ28 ቀን ቅዳሜ ተጣፈ ። [2] (1858 ዓ. ም.)

በዚህ ጊዜ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ጉዳያቸው እንዲቃና የታሰረበትን የራሳምን ሰንሰለቱን አሶልቀው በቸገረው ሁሉ እየረዱ ለማስ ደሰት ሞክረዋል ። በፍላድ እጅ የመጣለት ገንዘብ ስለ ጠፋ ፣ ከራሳቸው 2,000 ብር ፣ በግና ሠንጋ ጭምር በመዳረግ እንዳስደ ሰቱት የጻፉለት ሠነድ ያስረዳል ። [3]

በዚህ ዐይነት ፣ በዐፄ ቴዎድሮስ በኩል ያለው አሳብ ግልጽ ነው ። በአባባላቸው ራሳቸውን ዝቅ ቢያደርጉም ፣ በመሠረቱ የእንግሊዝንና የቱርክን ስምምነት ባሁኑ ሰዓት በትክክል ስለ ተገነዘቡት ፣ በነዚህ እስረኞች መያዣነት የእንግሊዝን መንግሥት ከቱርክ ለመለየትና የርሳቸው ወዳጅ ለማድረግ በመፈለግ ፣ አሠ ልጣኞቹ በእጃቸው ከመግባታቸው በፊት እስረኞቹን ላለመልቀቅ መወሰናቸውን ያስረዳል ።

ራሳም ይኸ ደብዳቤ ቢደርሰውም ፣ ከዚህ በፊት እነ ካሜሮ ንንም እለቃለሁ ብለው በመጨረሻ እርሱንም መልሰው እንዳ ሰሩ ስለሚያውቀው ፣ እንደ አው.አቆ. ጥር 10 ቀን 1867 ለሎ ርድ ስታንለይ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ፣« አሠልጣኝም ገጸ በረከትም ለንጉሡ መላክ ይቻላል ። ነገር ግን ፣ እኛን ከአበሻ አገር በነጻ ለማውጣት ምን ዋስትና አለ ?» የሚል አወላዋይ ቃል ስለጻፈ ፣ ቆንሲሉ ካሜሮንም ፣ «ከዚህ ሰውዬ (ቴዎድሮስ) ጋር ከጦርነት በቀር የሚገላግለን ነገር የለም» የሚል ቃል በስውር ስለ አስተ ላለፈ ፣ ስታንለይና ሚረዊዘር በአሳቡ ሲወያዩበት ቆይተው በሰላም እስረኞቹን የማስፈታቱ ጉዳይ ተስፋ ስለ አስቆረጠ ፣ በመጨረሻው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ይኸው ስታንሌይ እንደ

1 መጽሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ ምዕራፍ 6—7 ቁ. 13—51
2 28a lol M. ss. iur F/103 Fol. 22 - The Emperor Theodors and the quetion of Art. R. Pankhurest pp. 229 - 232.
3 101(Mss iur Flo) Fol. 106.

አውሮፓ አቆ. በመስከረም 9 ቀን 1867 ዓ. ም. ለዐፄ ቴዎድሮስ በላከው ደብዳቤ ላይ፥ የእንግሊዝ መንግሥት እስረኞቹን በኃይል ለማስፈታት የጦር ሠራዊት ለመላክ የተገደደበትን ምክንያት ጨምሮ ከጻፈላቸው በኋላ ፥ በሁለቱም ወገን የጦር ዝግጅቱ ይፋ ፋም ዝመር ።

ከዚህ ቀደም እንዳልነው ፥ አንባቢም በግልጽ እንደሚረ ዳው ፥ በዚህ በእስረኞችና በአሠልጣኞች ጉዳይ ባፄ ቴዎድሮስና በእንግሊዝ መካከል ያለው ልዩነት በጣም የተራራቀ ነው ። ያን ጊዜም በኢትዮጵያና በአንዳንድ አገር እንደሚደረገው በመያዣ ብዙ ጉዳይ ይፈጸማል ። ቴዎድሮስ የደጃች ውቤን ሀብት በ1847 ዓ. ም. ከልጃቸው ከጓንጉል የተረከቡት አባቱን አስረው እፊት አስቀድመው በማሳየትና ፥ «ላባትህ ሕይወት ትራራ እንደሆነ ሀብቱን አስረክብ» ብለው በማስፈራራት መሆኑን ባለፈው አንብበናል ።

ስለዚህ ፥ አሁንም ለአማካሪዎቻቸው ለነራስ እንግዳም ፥ ለራሳቸውም የታያቸው የእንግሊዝ መንግሥት ዜጐቹን ሳስር በት በግዱ ለዜጐቹ ሕይወት ሲል የጠየቅሁትን ይፈጽማል ። ይኸውም ማለት ቱርክን ትቶ ከኔ ይወዳጃል ። አሠልጣኞቹንም ይልካል ። ያለዚያ ዜጐቹን እጅ ካደረገ በኋላ አላውቅህም ቢለኝ ባዶ እጄን እቀራለሁ የሚል ነው ።

በአንጻሩ የእንግሊዝ መንግሥት አቅዋምም ፥ ሰዎቻችን ታስ ረው በማስፈራሪያ የምንጠየቀውን ማድረግ የታላቂቱ ብሪታንያ ክብር ይነካል የሚል ሆነ ። እስረኞቹ ከፈቱ በኋላ አሠልጣኞቹ ይላካሉ የተባለው ምጥዋ የገቡትም በዘዴ አግባብቶ የእስረኞቹን ሕይወት አድኖ ለማስለቀቂያ የተደረገ መላ ነው እንጂ ፥ ቢለቀ ቁም ኖሮ ስድስቱን አሠልጣኞች ለመላክ እንዳልነበረ በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በሎርድ ስታንለይና በኮሎኔል ሜርዊዘር መካ ከል የተደረገው የአሳብ ልውውጥ ያስረዳል ።

ስለዚህ ፥ የእንግሊዝ መንግሥት እንደ አው ቍ ከ1855 ዓ. ም. ዝምሮ እስከ1859 ዓ. ም. ድረስ አራት ዓመታት እስረኞቹን ለማ ስፈታት ከደከመ በኋላ ፥ በመጨረሻ የጦር እርምጃ ለመውሰድ ተወስኖ ዜኔራል ናፒዬር ጦር ይዞ ወደ ኢትዮጵያ እንዲዘምት ተደረገ ።

አስረኞቹ
(ከዐሥረኛው ሮያል ኢንጂኔሪንግ ብሪጌድ)

በመቅደላ የውጭ አገር ሰዎች ከነቤተሰባቸው
(ከፀሥረኛው ሮያል ኢንጂኔሪንግ ብሪጌድ)

ምዕራፍ ሠላሳ አንድ

የጠቅላይ ሚኒስትር ሚኒስቴር ለዝማችነትና
የእንግሊዝ ጦር ሰናፋ መድረስ

ወደ ኢትዮጵያ ለሚዘምተው ጦር የእንግሊዝ መንግሥት በዋና አዝማችነት ጠቅላይ ሚኒስቴር ሮቤርት ኮርኔሊዎስ ናፒዮርን ሾመ ። ናፒየር የተወለደው ፡ በ1810 ዓ. ም. በሴይሎን ሆኖ የወጣትነት ጊዜውን ያሳለፈው በሕንድ አገር ነው ። በሲቪል ኢንጂኒዮር ሙያ ፡ በቤንጋል ኢንጂኒሪንግ ት/ቤት በ1826 ዓ. ም. ተመር ቋል ።አንድ ጊዜም ሕንዶች በሸፈቱበት ጊዜ በውጊያ ብቻ ሳይሆን በዝግጅት ዘዴውና በትዕግሥቱ በአለቆቹ ዘንድ ምስጋናን ስለ አተረፈ ፡ ወደ ቻይና ለዘመተው ጦር በእንግሊዝ ጦር አዝማች ነትም ተሾሟል ። በ1865 ዓ. ም. የሌተና ጠቅላይነት ማዕርግ አግኝቷል ። አሁንም ይኸው ሙያውና ችሎታው ለከፍተኛ ተግባር አሳጭቶት ፡ ለዚህ ሩቅና ችግር ለሞላበት ዘመቻ በአዝ ማችነት ተላከ ።(1)

ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተመለከተው ፡ ምንም እንኳን የጦር እርምጃ ለመውሰድ መንግሥቱ ቢወስንም ያገሩ ርቀት በሚያስ ከትለው ከፍተኛ የገንዘብ ወጭና የጉልበት ድካም በመሰቀቅ ፡ ጦርነቱን ለማስቀረትና እስረኞቹን በሰላም ለማስፈታት በእንግ ሊዞቹ በኩል የሚደረገው ጥረት በጦር ዝግጅቱ መካከልም እንደ ቀጠለ ነበር ።

ማርቲን ፍላድም ፡ ጥቂት ቀን ምጥዋ እንደቆዩ ቀጥለው ወደ ደብረ ታቦር መጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ በመገናኘት ፡ ማናቸ ውንም ከእንግሊዞች በኩል የተፈለገውን ለማስረዳት እንደዚህ ብለዋቸዋል ። « . . . እስረኞቹን የለቀቁ እንደሆነ ንግሥቲቱ ከርስዎ ጋር ሐቀኛ የቃል ኪዳን ጓደኝነት ያደርጋሉ ። እስረኞ ቹን ከተረከቡ በኋላ ፡ ለርስዎም የጠየቁትን መሣሪያ ለመስ ጠት ኮሎኔል ሚረዊዘር ከእንግሊዝ አገር መጥቶ ምጥዋ ላይ

1 The Blue Nile - Alan Moorbead pp. 225-243.

ይጠባበቃል ። ይኸንን እምቢ ያሉ እንደሆነ ግን የእንግሊዝ መንግሥት ይወጋዎታል ። የፈረንሣይም መንግሥት ያግዘዋል ። እናንተም ስትዋጉ የሚደሰቱት ግብጾች ስለሆኑ ፣ እነሱም ሦስተኛ ሆነው ይወጉዎታል» እያሉ በግል ቢመክሯቸው የቴዎድሮስ መልስ ፣ «በኔ በኩል ወዳጅነት አሳይቻለሁ ። እምቢ ካሉና ጦርነቱን ከፈለጉ ይምጡ . . .» የሚል ነው ።

እንደዚሁም ፣ ከእንግሊዞቹ ባለሥልጣኖች በቀር የእስክንድርያ ፓትርያርክ ፣ የግብጹ መሪ ከዴቭ ኢስማኤል ሳይቀር ስለነዚሁ ስለ እስረኞቹ ማስፈታትና ስለ ሰላም ሰፋ ሰፋ ያለ ደብዳቤ ጽፈው ነበር ። ከነርሱም ጋር ጦሩን ለማዝመት የተሾመው ዠኔራል ናፒዬር በበኩሉ «እስረኞቹን ቢፈቱዋቸው መልካም ነበር ። ያለዚያ ግን ፣ ይኸው የንግሥቲቱን ጦር ይዤ መምጣቴ ነው» የሚል የማስፈራሪያ ቃል ጽፎ በቅድሚያ ለማስጠንቀቅ ሞክሮ ነበር ። ነገር ግን ፣ መልክተኞቹ ለቴዎድሮስ ከማሳየታቸው በፊት የራሳም እስረኝነት ላላ እያለ የቁም እስር ዐይነት ነበርና ለራሳም የስታንለይንና የናፒዬርን ደብዳቤዎች ቢያሳዩት ፣ «ይኸንንማ ያዩ እንደሆነ ይፈጁናል» ብሎ ቀዳዶ ጣለው ። ከነዚህም ጋር መቅደላ የታሰሩት ሰዎች እናቶች ፣ ሚስቶችና እኅቶች ምጥዋ በሚገኘው የርሳቸው ወዳጅ ነኝ በሚለው በቴዎድሮስ ቤክ አማካይነት የልመና ደብዳቤ የጻፉትም ዋጋ አላገኘም ። (1)

የእንግሊዝ መንግሥት በመላላክ ፣ የሰላሙን መንገድ በሚፈልግበት በዚያው ጊዜ የጦር ድርጅቱን እያከናወነ ነው ። በጦር ኃይል ለማስፈታት መንግሥቱ የወሰነው እንደ ኤ.አ. በ1867 ዓ. ም. በነሐሴ ወር ላይ ነበር ። የጦሩ ጠቅላይ አዛዥ ሆኖ እንዲመራ ሌተና ዠኔራል ሰር ሮበርት ናፒዬር የተሾመው በዚሁ ዓመት በመስከረም ላይ ነው ። ጉዞው ከመጀመሩ በፊት ዐፄ ቴዎድሮስ ጐንደርን ትተው ለከተማነት የመረጡት ደብረ ታቦርን ሲሆን ፣ ለመከላከያ ያዘጋጁት የመቅደላን ተራራ ነው ። ለዚሁም ጦርነት ቢጋፋት ፈረንጆቹን በግድ እያስገደዱ መድፍ አሠርተው ወደ መቅደላ ላይ አውጥተዋል የሚለውን ወሬ እንግሊዞቹ በትክክል ስለ ተገነዘቡት ፣ ጉዞው በመርከብ ከቦምቤይ

1 Record of the Expedition - J. Holland and Hozier pp. 15-40 A Narrative.....Chap XII pp. 205-225 - British Captives in Abyssinia Charles T. Beke - pp. 390 - 395

እስከ ምጥዋ ቀና ቢሆንም ፣ ከዚያ በኋላ መሬት ለመሬት ተነሥቶ የኤርትራን ፣ የአጋሜንና የእንደርታን ፣ የእንጣሎን ፣ የአሸንጌ ንና የዋድላ ደላንታን ተራራማና ሸለቆማ ሥፍራ በዝሆን በግመልና በበቅሎ ፣ በፈረስና በአህያ ተጉዞ መቅደላ የመድረሱ ነገር ውጣ ውረዱ ፣ የስንቁና የውሃው ነገር ፣ የጤና አጠባበቁ ጉዳይ ከባድ ቢሆንም ለየጉዳዩ ኃላፊ የሚሆን ሹምና ጭፍራ ደልድለው በደንብ ተዘጋጁ ። ያገሩን አቀማመጥ ፣ የወንዛ ወንዙን ፣ የተራራውንና የሸለቆውን ወጣ ገባ የጉዞ መሥመር ከዚህ በፊት የኢትዮጵያን ማዕከላዊና ሰሜናዊ ያገር አቀማመጥ የሠሩትን የነሔንሪ ሳልትን ፣ የነለቬብርን የጽሑፍና የጂዎግራፊ ጥናት እየመረመሩ ራሳቸው በጐደለ እያሟሉ ማናቸውም ዝግጅት በኤደንና ይልቁንም በቦምቤ (ሕንድ) ወደብ ላይ ተጠናቀቀ ። (1)

ያዜ ቴዎድሮስ አነሣሥ ፣ ግብጾቹንና ቱርኮቹን ከኢትዮጵያ ጠረፍ ለማባረር መሆኑን ከእንግሊዞቹ በኩል በጽሑፍም ፣ በቃልም ከሚነገራቸው በቀር ራሳቸው ግብጾቹና ቱርኮቹ ባገር ተወላጅ በቀይ ባሕር ዳር ከሚቀመጠው ከቦጐሱ ፣ ከደንከሉ ከማናቸውም የእስላም ሃይማኖት ካለው ተወላጅ በኩል ደህና አድርገው ስለ ተረዱት ፣ በዚህ የእንግሊዝ ጦር ቴዎድሮስን ለመውጋት በሚያደርገው ዘመቻ በቱርክ ሡልጣን ትእዛዝ በማናቸውም ረገድ አባሪ ተባባሪ ነበሩ ። መንገድ የሚመራም ፣ ወሬ የሚያቀብልም ዐረብኛ ፣ ትግርኛ ፣ አማርኛ ፣ እንግሊዝኛ ዐዋቂው ሁሉ አልጠፉም ።(2)በነዚህም ውስጥ አበሾቹ ባሻ ፈለቀ የሚሉት ፣ ካፒቴን ስፒዲ (*) ባዜ ቴዎድሮስ ዘመን የነበረ አማርኛ ዐዋቂ ሆኖ ለዘማቹ ጦር ዋና አስተርጓሚ ሆኖ አብሮ ይገኛል ።

ከፍ ብለን በተመለከትነው ዐይነት ፣ ቦምቤ ላይ የተዘጋጀው ጦር ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ ከመድረሱና ወደ መቅደላ ጉዞውን ከመጀመሩ በፊት ፣ እንግሊዞች በኢትዮጵያ ላሉት ለዋና ዋኖች መሳፍንት ለዋግሹም ጐበዜ (ላስታ) ፣ ለንጉሥ ምኒልክ (ሸዋ) ፣ ለደጃች ካሣ ምርጫ (ትግራይ) « . . . እኛ ወደ ኢትዮጵያ የዘመትነው ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዜጐቻችንን ያላግባብ አስረው

1 Idem Chap. VI pp. 151 - 207 - The Abyssinian Expedition, Roger Acton. Chap. IV VIII.
2 Idem Chap. II pp. 20-47
* ሙሉ ስም Speedy, Cherles Sawyer Tristam

አልለቅም ብለው ስለ አስቸገሩን ለማስፈታት ብቻ ነው ። እስ ረኞቻችንን አስፈትተን በሰላም ወደ አገራችን ከመመለስ በቀር አገራችሁን ለመግዛት ምንም ዐይነት ዓላማ የለንም ። ቴዎድሮ ስን ለመውጋት የበቃም ኃይል ስለአለን እንድትረዱን አንመ ኝም ። እናንተም ከቴዎድሮስ ተደርባችሁ እንዳትወጉን . . .» የሚል መልእክት ላኩ ። (1)

የጦር ሠራዊቱ ቁጥር በድምሩ ከ12,000 ይበልጣል ። ከዚሁ 4,000 ግድም እንግሊዞች ፣ የቀሩት 8,000 የሚሆኑት ሕንዶች ሲሆኑ ፣ በተረፈ ለየክፍሉ ጉዳይ ለጭነት የተመደቡት 26,000 ይሆናሉ ። ወታደሮቹ የዘመኑን የስናድር ጠበንጃና ጥይት የታጠቁ በያይነቱ ለተራራም ፣ ለሜዳም ጦርነት የሚያገለግል ልዩ ልዩ መድፍ የያዙ ናቸው ። የጦር መሣሪያው ከመርከብ ወርዶ ለመጓጓዣ የሚሆኑ 44 ዝሆኖች ፣ 2,538 ፈረሶች ፣ 17,673 በቅሎዎች ፣ 5,735 ግመሎች ፣ 1,759 አህዮች እንደዚሁም ለእ ርድ የሚሆኑ የቀንድ ከብቶች 7,071 ተይዘው ነበር ።(2) ለዚህ ጦርነት ዝግጅት የእንግሊዝ መንግሥት ያደረገው ወጭ 10 ሚሊ ዮን ፓውንድ ስተርሊን መሆኑን ወልዳማዬር ያረጋግጣል ። (3)

በዚህ አኳኋን ማናቸውም ዝግጅት ከተጠናቀቀ በኋላ ሠራ ዊቱ ከነሹማምንቱ ፣ እንስሳው ፣ የጦር መሣሪያው ፣ ስንቁ ፣ መድኃኒቱ ተሣፍሮ ካለቀ በኋላ እንደ አውአቆ, በመስከረም 15 ቀን 1867 ዓ. ም. ጦሩንና ዝግጅቱን የሚያጉዘው መርከብ ከቦምቤይ ተነቃንቆ በመስከረም 26 ኤደን ደረሰ ። በዚያም ዕረፍት ካደረገ በኋላ ፣ በጥቅምት ወር መጀመሪያ ላይ ምጥዋ ወደብ ፣ በተለይ እኔስሌይ ከሚባለው ሥፍራ ላይ ተራግፎ ካረፈ በኋላ ወደዙላ ተዛውሮ ሁሉም ከዚያ ላይ ተዘጋጀ ።

እንግሊዞቹ በጥላን እንዳሰቡት ፣ የጉዞው መሥመር ዙላ—ሰናፌ—እንጣሎ—አሸንጌ—መረዋ—መቅደላ ነው ። ራሳቸው በጥናት እንዳገኙት ፣ ከዙላ እስከ መቅደላ የመንገዱ ርዝመት

1 Idem Chap. XII pp. 435-436 - 1 Miei Trentacinzue Anni-G. Masseya pp.....Vol. 5, Vol.9.
2 Record of the Expedition to Abyssinla T.J. Holland and Hozier Chapl. V-VII.
3 Ten Years with King Theodore - Theop. Waldmeir p. 88

በድምሩ 379 ማይልስ (500 ኪሎ ሜትር) ይሆናል ። በዚህ ምክ ንያት ዙላ ሠራዊቱ ፣ ከነመሣሪያውና ከነጓዝ ጉዝጓዙ ተራግፎ ዕቃቸውንና መሣሪያቸውን በጋሪም ፣ በከብትም እያጓጓዙ በታ ኅሣሥ ወር ላይ ሰናፌ ገቡ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ደጃች ካሣ የሹም ተምቤን ምርጫ ልጅ ከዋግ ሹም ጐበዜ ጋር በመስማማት ባዬ ቴዎድሮስ ላይ አምጠው በት ግራይም የግዛት ባላንጣዎቻቸውን አሸንፈው ለእህታቸው ባል ለዋግሹም ጐበዜ በፊት ሲገብሩ ከቆዩ በኋላ ፣ በመጨረሻም አሻ ፈረኝ ብለው ለብቻቸው በትግራይ ላይ ባለሥልጣን ሆነው ተቀ ምጠው ነበር ። ስለዚህ የእንግሊዝን ጦር ሰናፌ መግባት እንደ ሰሙ ፣ ዘመዳቸውን ሊቀመኳስ ይልማ ደስታንና እንግሊዝኛ የሚያ ውቁትን ልጅ ምርጫ ወርቄን (1) ልከው ሲነጋገሩ ደብዳቤም ሲለ ዋወጡ በሰነበቱበት ጊዜ ፣ ከጌኔራል ናፒዩርም በኩል የቀይ ባሕርን ሁኔታ ደህና አድርጎ የሚያውቀው ከደጃች ካሣ ጋርም ገና አስቀድሞ የተዋወቀው የፈረንሣይ ቆንሲል የነበረው ሙን ሲንጀርና ሜጀር ግራንት ወደ ዐድዋ ሔደው በጥር ወር 1868 ከደ ጃች ካሣ ተገናኙ ። በነርሱም አማካይነት ደጃች ካሣ ወደ ጌኔራል ናፒዩር በየካቲት ወር በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፣ «ተገናኝተን ቃል ለቃል እንነጋገር» የሚል ጥያቄ ስለ ነበረበት ፣ ለዚሁ መልስ ጌኔራሉም በበኩሉ ከርሳቸው ጋር መገናኘቱ የሚያስደስተው መሆኑን ገልጦ የሚጠብቃቸውም በሐራማት መሆኑን ጻፈላቸው ። ከዐድዋ በዚሁ በየካቲት ወር ተነሥተው ወደ ሐውዜን ፣ በተ ለይ ዴአብ ወደ ተባለው ቀበሌ ሲደርሱ ጌኔራል ናፒዩር የማ ዕረግ ልብሱን እንደ ለበሰ ፣ ያማረ ዕቃ በተጫነ ዝሆን ላይ ተቀ ምጦ በመኳንንቱ ታጅቦ እርሳቸውን ለመቀበል ከሰፈሩ ከሐራ ማት ጉዞ ዠመረ ።

ጸሐፊው ሜጀር ሆላንድ ፣ ጌኔራሉ በዝሆን የተቀመጠበትን ምክንያት ሲጽፍ ዝሆን በኢትዮጵያውያን ዘንድ የሚያስፈራ የዱር ዐውሬ ስለሆነ ፣ ካሣንና መኳንንቶቻቸውን ለማስገረም ሆነ ተብሎ የተደረገ ነው ሲል ገልጿል ። ደጃች ካሣም በበኩ ላቸው በመኳንንቶቻቸው ታጅበው ሲመጡ በነጭ በቅሎ

1 ምርጫ ወርቄ የመሸሻ ብሩ የብሩ ገብሩ ወንድም በቦምቤ እንግሊ ዝኛ የተማረ ባሁኑ ጊዜ ለደጃች ካሣ ሆኖ በጽሑፍም በቃልም ዋና አስተርጓሚ ነው ። Record of the Exp. Holland - p. 372 The አለቃ ወልደማርያም ገጽ 44 — 46

ተቀምጠው ፣ ቀላ ያለ ቀለም ያለው ጃንጥላ ይዘው እንደ ነበረና በተገናኙ ጊዜ ስለ ደስታ በጠበንጃ እሮምታ እንደ ተቀበሏቸው ፣ ከጠቅላዩ ጋር የሰላምታ ልውውጥ ካደረጉ በኋላ ወደ ሰፈር ሲደር ሱም የክብር ዘብ ሰላምታ እንደ ቀረበላቸው ይገልጻል ። ከዚያም ወደ ድንኳን ሁለቱ አለቆች ገብተው ጐን ለጐን እንደ ተቀመጡ ፣ በዚህም ጊዜ ካሣ የ35 ዓመት ወጣት እንደ ነበሩና መልካቸው ጠይምና የብልህ ገጽታ እንደ ነበረው ፤ በድንኳኑም ውስጥ ጠበንጃና አንድ ጥሩ የዐረብ ፈረስ ናፒዮር ለካሣ እንደ ሸለማቸው ፣ ለኢትዮጵያውያን መኳንንትም የወይን ጠጅ በታደለ ጊዜ እንደ ኢትዮጵያውያን ልማድ አንዱ እንግሊዛዊ መኳንን መርዝ የሌ ለበት መሆኑን ለማረጋገጥ ቀምሶ እንዳሳየ ፤ በጭውውት ላይ ካሣ ፣ «ከዋግሹም ጐበዜ በምዋጋበት ጊዜ እርዱኝ» ቢሉ ፣ «ባይ ሆን እንመክራለን ፤ እናስታርቃለን እንጂ በዚህ ጉዳይ አንገባም» የሚል መልስ ከናፒዮር እንደ ተሰጠና በማናቸውም ረገድ የእን ግሊዝ ጦር አዲግራትና እንጣሎ በሚሰፍርበት ጊዜ እህል ውሃ ቢቀርብላቸው ፣ የእንግሊዝ ንግሥት የምትደሰት መሆኑን ገልጠው ሁለቱ ወገኖች ደጋግመው በመገናኘት በማናቸውም ከተስማሙ በኋላ ደጃች ካሣ ወደ ዐድዋ ተመለሱ ።

ጠቅላዩ ናፒዮርና ጦሩም ጉዟቸውን ከሐውዜን ወደ እን ጣሎ አደረጉ ። እንጣሎ ደርሰው በሠፈሩ ጊዜ እላይ ስሙን የጠ ቀስነው ፣ ከኢትዮጵያ መሳፍንት የተላመደውና የታወቀው ፣ ሙንዚንገር የሚባለው የስዊስ ተወላጅ በየካቲት ወር ከዋናው አዛዥ ከጠቅላዩ ናፒዮር ለዋግሹም ጐበዜ የሚደርስ መልእክት ይዞ ዋድላ ሲደርስ ፣ ከዋድላው አገረገዥ ከዋግሹም ጐበዜ አጐት ከደጃች መሸሻ ጋር ተከዜ ወንዝ ዳር እንደ አውአቆ. መጋቢት 11 ቀን ተገናኘ ። በዚህም አካባቢ በሰነበተበት ጊዜ ዋግሹም ጐበዜ ወደ ቤገምድር ጥርሶ ጐበዜን ለመውጋት ሔደው ስለ አልተገናኙ ፣ ሙንዚንገር ከኻሁ ከደጃች መሸሻና ከሌሎቹም ከዋድላ ደላንታ ፣ ከወፍላ ፣ ከአላጌና ከአሸንጌ ሹማምንት ፣ ከራ ያና ከአዘቦ የኦሮሞ ባላባቶች ጋር እንግሊዞቹ የዘመቱበትን ሰበብ በመግለጥ የእንግሊዝ መንግሥት ባገር ውስጥ ጉዳይ እንደማ ይገባ ፣ ስለዚህም መተላለፊያው እንዲደለደል ፣ ጫካው እንዲመ ነጠር ፣ በገበያ ሰው ሁሉ መገበያየቱን እንዳያቆም ለዋናው ጦር

እንደ አሳሽ ወይም እንደ መንገድ ጠራጊ ሆኖ እየሰበከና የርሱን እግር እየተከተለ ፣ ዋናው ጦርም ከእንጣሎ ተነሥቶ በያለበት እየሰፈረ ተጉዞ በአምባ አላጌና በአሸንጌ ፣ በሙጃና በመረዋ በኩል ዐልፎ እንደ አውአቆ. ሚያዝያ 9 ቀን 1868 ዓ. ም. መቅ ደላ ጥግ ደረሰ ። (1)

1 Record of the Expedition of Abyssinia - JMaj. T.J. Holland & Hozier Chap. XII pp. 408-418
Idem Chap. XII 408-440 - The Abyssinian Expedition, Roger Acton Chap. IX.

ሊቀመኳስ ይልማና የእንግሊዝ ሹማምንት
(ከሆላንድ መጽሐፍ)

የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ጌኔራል ሮበርት ናፒዬር
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

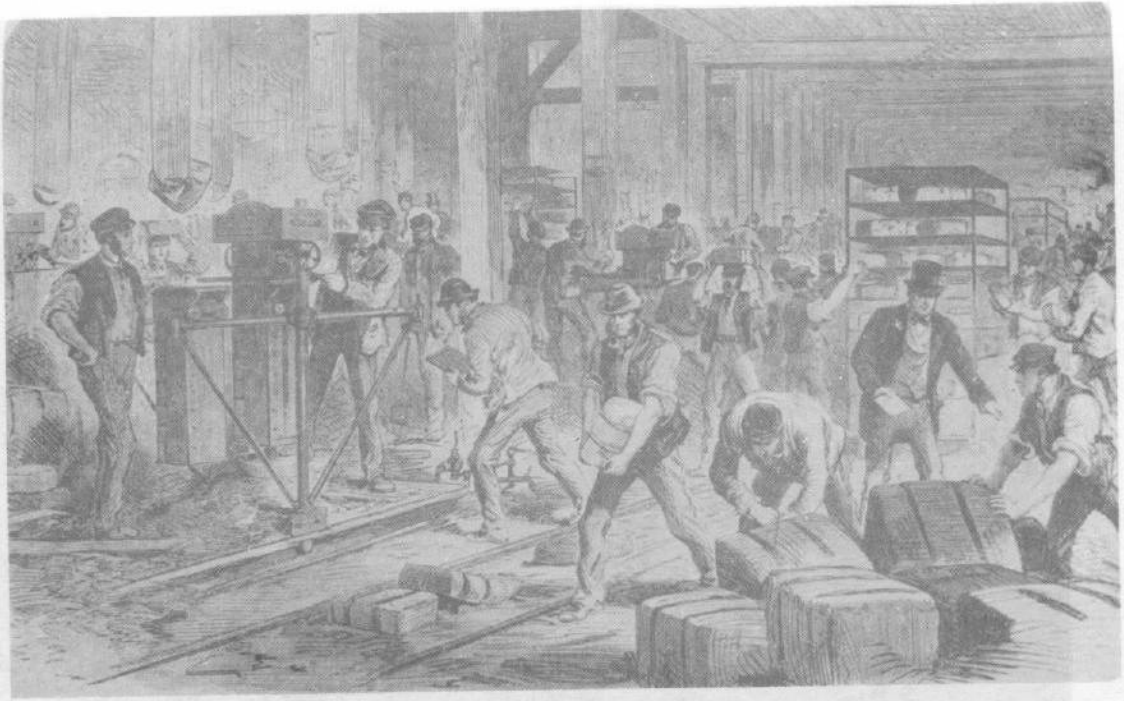

በቦምቤይ የእንግሊዞች ዝግጅት
(ከሮገር አክቶን መጽሐፍ)

ጄኔራል ናፒዮር ከጦር መኮንኖቹ ጋር የጉዞ ፕላን ሲያዘጋጅ
(ከሮዝ አክቶን መጽሐፍ)

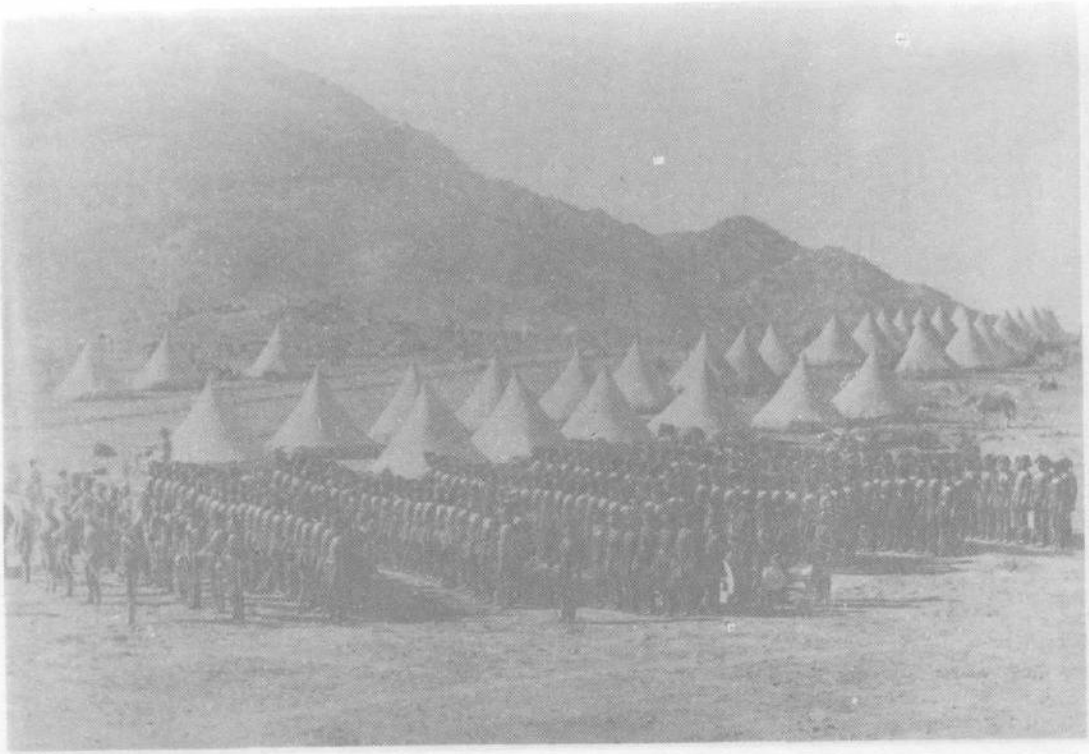

በእንግሊዝ ጦር ውስጥ የተሰለፈው የሕንድ ጦር
(ከሆላንድ መጽሐፍ)

በሌደን የእንግሊዝ ወኪል ኮሎኔል ሜርዊዘር
(ከሮገር አክቶን መጽሐፍ)

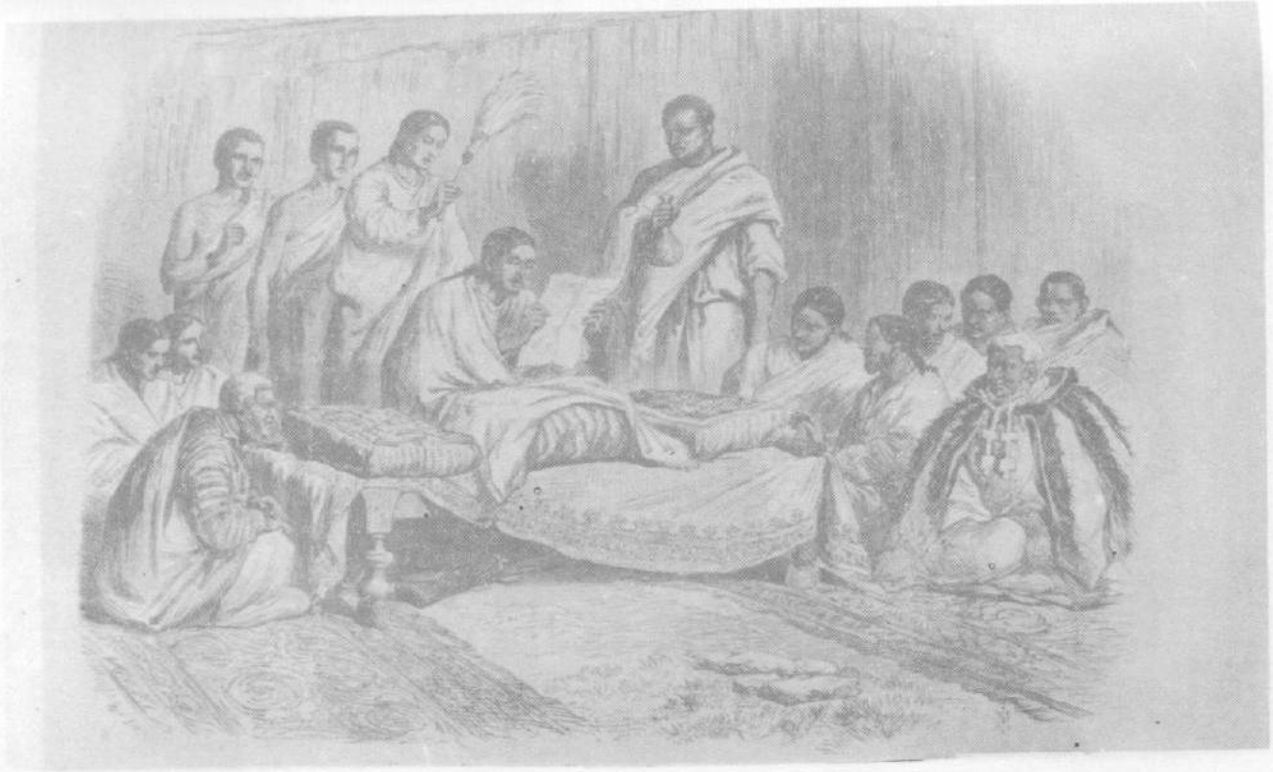

ደጃዝማች ካሣ ምርጫ ከጠቅላይ ፍ/ቤት የተላከውን መልዕክት ሲያነቡ
(ከሆላንድና ሆዚዱ መጽሐፍ)

ጄኔራል ናፒዮር ከደጃዝማች ካሣ ምርጫ ጋር ሲጋበዝ
(ከሆላንድና ሆዚዬ መጽሐፍ)

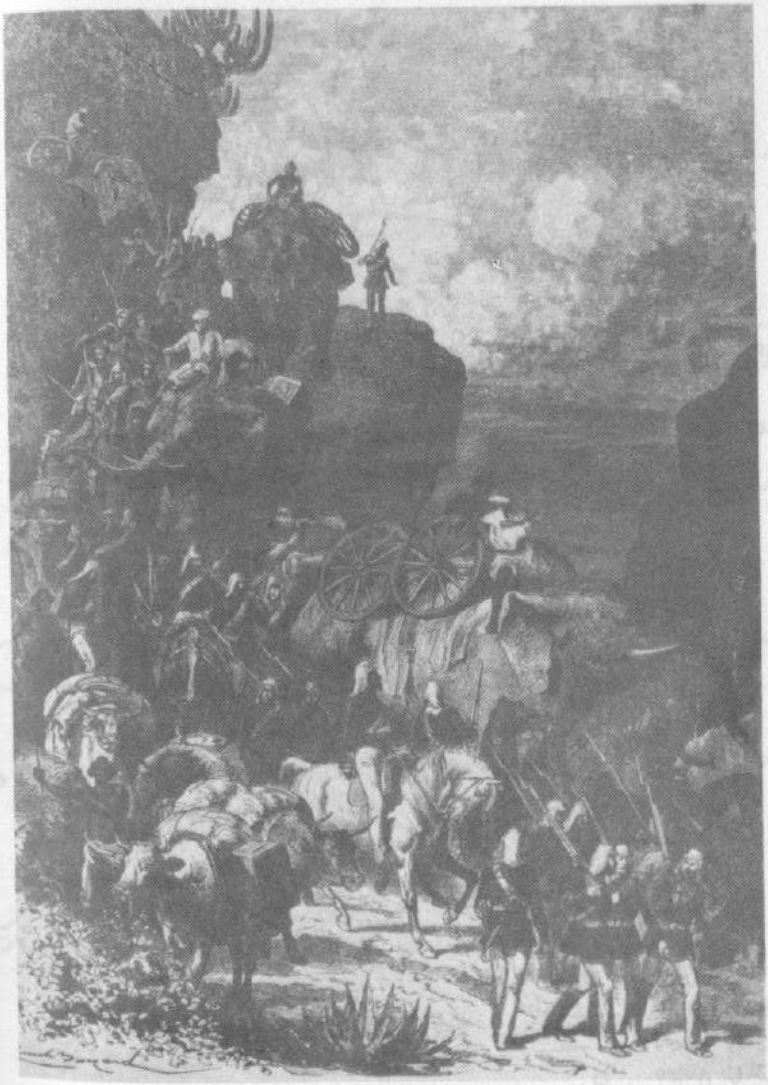

የእንግሊዝ ጦር መቅደላን ሲከብ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

የእንግሊዝ ጦር ከቦምቤይ ተነስቶ መቅደላ የገባበትን የሚያሳይ ካርታ ፡

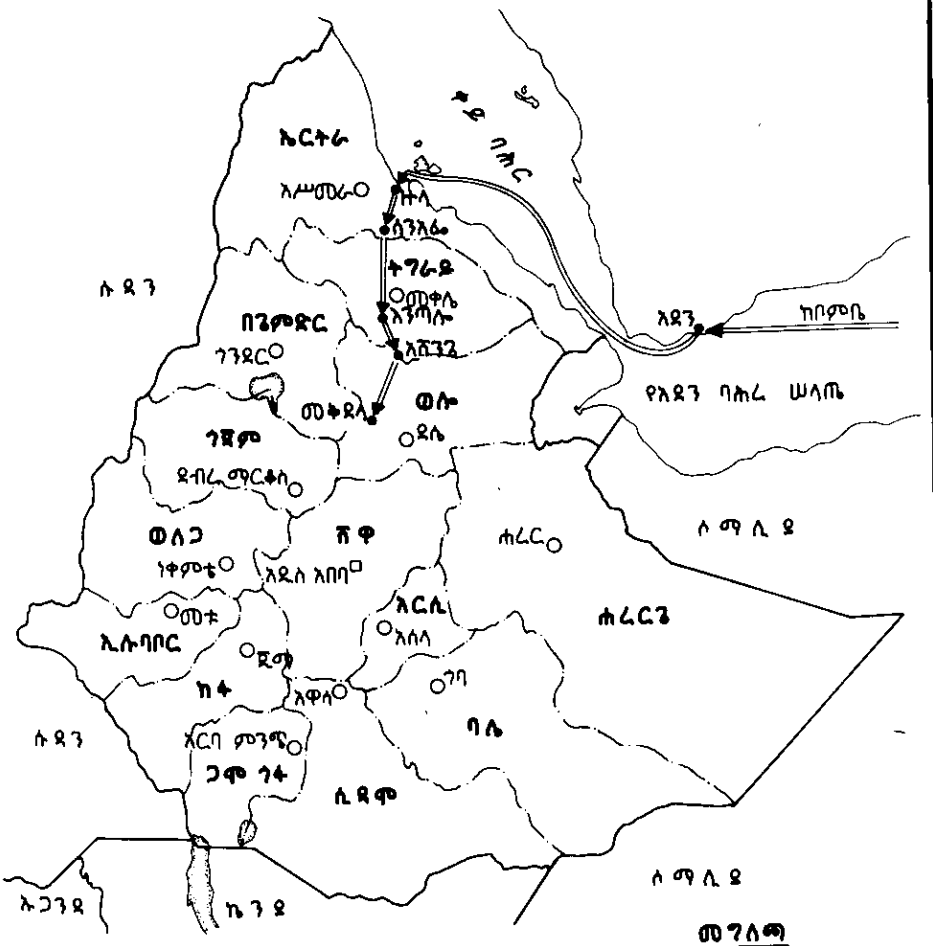

ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት

ባፄ ቴዎድሮስ በኩል ያለው ዝግጅትና ተልቁ መድፍ ፣ የደጃዝማች ውቤና የደጃዝማች ተድላ ጓሉ ሞት

በሥልጣኔ ወደፊት የቀደመና ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረ መንግሥት ፣ ዝግጅቱ ተመሳሳይ ሊሆን አይችልም ። ስለዚህ እንግሊዝ በበኩሉ ተዋጊውን የሚቀልብበትን ስንቁን ፣ የሚታከምበትን መድኃኒቱን ፣ የሚዋጋበትን የጦርነት መሣሪያ ውን ከራሱ አፍርቶ ወይም ገዝቶ ፣ ከሩቅ አገር አዘጋጅቶ ሲመጣ የኛዎቹ እዚሁ አገር ላይ ሆነው ተዋጊው ስንቁን ከመንግሥት ከሚያገኘው ዐልፎ ብዙውን ጊዜ መብሉንም ፣ ልብሱንም ከሸፈተውም ካልሸፈተውም ሕዝብ ላይ በዘረፋ በሚያገኘው ይጠቀማል ። ባፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥትና ቀደም ባሉት ጊዜያት ኢትዮጵያን በሚያስተዳድሩ ነገሥታት ዘመነ መን ግሥትም ወታደሩ ከከተማ ርቆ በየአውራጃው ከመንግሥት ጠላት በተዋጋ ቁጥር ሕይወቱን የሚያቆየው በዘረፋ ነው ። ወታደሩም ፣ ጀሌውም ለውጊያው ምክንያት ሆኖ የሚገፋፋው ከሹመቱና ከሽልማቱ ከዝናው ዐልፎ በጦርነት ላይ በሚካሔድ ዘረፋ ለመኖር ይሞክራል ።

ከ1555 እስከ 1589 ዓ. ም. ድረስ 34 ዓመታት ኢትዮጵያን በንጉሥነት ያስተዳደሩት ስመ ጥሩው ዐፄ ሠርፀ ድንግል በ15 73—74 ዓ. ም. ቱርኮች ከምጥዋ ወደብ ተነሥተው ፣ ደጋውን ሐማሴንና ሠራዬን በወረሩና ለዚሁ ግዛት ባሕር ነጋሽ ብለው የሾሙት ይስሐቅ ከንጉሡ ሸፍቶ ከቱርኮቹ በተደባለቀ ጊዜ ፣ ንጉሡ እነርሱን ለመውጋት ከቤጌምድር ወደ ደባርዋ በዘመቱ በት ወቅት ከሸዋ ፣ ከቤጌምድር ፣ ከዳሞት የተከተላቸው ሠራ ዊት በረኃብ መቸገሩን ሲያዩ ባላገሩን ዝረፉና ብሉ ብለው ማዘዛቸው ይነገራል ።

የተዘረፈው ባላገር ተሰብስቦ አቤቱታ ቢያቀርብላቸው ፣ «እስቲ እናንተው ፍረዱ ? እነዚህን ወታደሮች ያመጣናቸው

እናንተን በቱሮኮች እጅ ከመዘረፍና ተማርካችሁ ከመሔድ ለማዳን አይደለምን? እናንተን ለማዳንስ ሕይወታቸውን ለመ ሠዋት ከሩቅ የመጡት በረኃብ ይሙቱን?» ባሉ ጊዜ ባላገር አቤቱታውን አቆመ ።(1) ስለዚህ ወታደር ወደ ጦር ግንባር ሲሔድ ለመኳንንት ጠጁ በቀንድ በኩዳ ፡ ጭኮው ባገልግል ፡ ቋንጣው በስልቻ ተዘጋጅቶ ከቤት ሲያዝላቸው ተራ ወታደር ከቤቱ እንደ ዐቅሙ በሶውን ፡ የበሰለም ያልበሰለም ጥራጥሬውን ይዞ ይዘምታል ። የጦርነቱ ጊዜ በተራዘመ መጠን ከቤት የያ ዘው ስንቅ ሲያልቅበት ፡ ሆዱን ሊሞላ የሚችለው ከባላገር በተ ዘረፈ እህል ውሃ ነው ። ነገሥታት ብዙ ጊዜ ይኸን ዘረፋ ማስ ቀረት የማይቻል መሆኑንና አስፈላጊ እንደሆነም በመገንዘብ «እህል ዘርፈህ ብላ ። ዕቃና ከብት የነካህ ትቀጣለህ» እያሉ በማወጅ ዘረፋን ሕጋዊ እንደሚያደርጉት በየታሪኩ ይነበባል ።

የእንግሊዝ ጦር ከሕንድ አገር ወደ ዙላ ፡ ከዙላ ወደ መቅ ደላ በሚጓዝበት ጊዜ ባዜ ቴዎድሮስ ትእዛዝ የሚደረገው ዘረፋ ከዚህ ይለያል ። ከእህልና ከከብት ዘረፋ ዐልፎ የቤት ዕቃ ጌጣ ጌጥ ፡ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት ንብረት ሁሉ ሳይ ለይ የሕዝብም ግዳይ (ግድያ) የተጨመረበት መሆኑን በዘመኑ ያይን ምስክር የሆኑት ምሁራን የተዉት ማስታወሻ በዝርዝር ያመለክታል ።

ከነዚሁ መካከል የዋድላው ተወላጅ ደብተራ አሠጋኸኝ የተዉት ማስታወሻ ይገኛል ። እርሳቸውም በኢትዮጵያ በተ ለይ በጐንደር ከተማ በታሪክ ጥናት መጻሕፍት በመሰብሰብ ብዙ ዘመን ካሳለፈው ከአንቷን ዳባዲ ጋር የወዳጅነት ግንኙ ነት አድርገው ወደ ምጥዋም ከተመለሰና ወዳገሩም ከገባ በኋላ በ ኢ ት ዮ ጵ ያ የተደረገውን ሁሉ እያከታተሉ ለዳባዲ ይጽፉ ለት ነበር ። ሲጽፉለትም ራሱ እንደሚረዳው ቀኑንና ዓመተ ምሕረቱን በአውሮፓ አቆጣጠር እያደረጉ ነው ። እርሳቸ ውም ያን ጊዜ እንደ ደብዳቤ እያደረጉ የጻፉለትን የዛሬ ታሪክ መርማሪዎች የታሪክ መሠረት አድርገው አብዛኛውን ወደየቋ ንቋቸው ተርጉመውታል ።

1 Historia Regis Sartse Dengel - K. Conti Rossini pp. 131-132.

ዐፄ ቴዎድሮስ ቀድሞውኑ ካላቸው ቁጡነት የተነሣ በኃ ይል ስለ ተጠቀሙ ፡ በየአውራጃው ያሉ መሳፍንት ፡ ከመሳፍ ንቱም በቀር የራሳቸው ዘመዶችና ያጐታቸው ልጅ ጋረድ ከንፉ ሳይቀር እየሸፈቱባቸው የረጋ መንፈስ አሳጥተዋቸዋል ። በተለይም በትግሬ ደጃች ካሣ ፡ በላስታ ዋግሹም ጐበዜ ፡ በሸዋ ምኒልክ ፡ በጐጃም ደጃች ተድላ ፡ በወገራና በስሜን ጥርሶ ጐበዜ ፡ በወሎ እነ ወይዘሮ መስተዋትና እነ ወይዘሮ ወርቂት ሸፍተው ከንጉሠ ነገሥቱ የሥልጣን ቁጥጥር ውጭ ሆነዋል ። ንጉሡ ራሳቸው ያሉበት የቤጌምድርም ሕዝብ በዚሁ በማያ ቋርጥ የጦርነት ፡ የግድያና የዘረፋ ዘመን ስለ ታወከ የሚያጉ ረመርመው ፡ የእንግሊዝንም ጦር መምጣት የሰማውና ስለ ዚህም የሸፈተው ወይም ለመሸፈት ያቆበቆበው ብዙ ስለ ሆነ ፡ ይኸ ሁሉ ምክንያት ንጉሡን ዕረፍት ስለ ነሣቸው ፡ የመ ቅደላው ጦርነት ከመደረጉ ከሚያዝያ ወር በፊት በ1859—60 ዓ. ም. በዋዜማው በኃይል የመጠቀም ሁኔታ ያስከተለ ውን አለመረጋጋት እላይ ስማቸው የተጠቀሰው አሠጋኸኝ ለዳባዲ በጻፉት ላይ እንዲህ ሲሉ ያቀርቡታል ።

«ኃበ አቶ እንጦንዮስ ዘአባዲየ (አንቷን ዳባዲ) ምሁረ ልሳ ናት (ቋንቋ ዐዋቂ) ወከሣቴ ጥበብ ለሊቃውንት ።

«ታሪክ ቴዎድሮስ ዘተገብረ እምልደተ እግዚእነ በላቲን የሁለት ዓመት ወሬ ነው ። (1867—1868) (*) ቴዎድሮስ ንጉሥ ከደብረ ታቦር ወደ ጐንደር ገሠገሠ ፤ ቅዳሜ ቀን ደረሰ ። (**) የጐንደርን ገበያ ዘረፈ ፤ ከተማውንም ዘረፈ ፤ አቃጠለ ..... በዚያ ቀን ቆረንጮና ታናሽ ጨርቅ ፡ ታናሽ ማቅ (ባና በር ናስ) ያገኘ ብውል (ጌታ) ነው ። ቤተ ክርስቲያኑን ሁሉ ከአባ ዓቢየ እግዚእና ከፊት አቦ በቀር አቃጠለ ። አምስት ሺ ከአምስት መቶ (5,500) መጻሕፍት ዘረፈ..... ግምጃ ፡ የወርቅና የብር ከበሮ ፡ የብር ድባብ ፡ የብርና የወርቅ መስ ቀልና ጽና ሰርፍ (ጸናጽል) ምንጣፍ ፡ የወርቅና የብር ጻሕል ጽዋዕ (ጥዋ) ፡ ሰንና ብርት ፡ የእጅ ማስታጠቢያ ፡ ነገሥታት

* በኢትዮጵያ ቁ. 1859 — 1860 መሆኑ ነው ።
** ቅዳሜ የገበያው ቀን መሆኑ ነው ።

ቀድሞ ለቤተ ክርስቲያን የሰጡት የደብተሮችም ጌጽና ሽል ማት ተዘረፈ ፤ የሴቶችም ድሪና አልቦ (ያንገትና የግር ጌጥ) ፥ ቀለበትና ጉትቻ ሁሉ ተዘረፈ.....»

ጽሑፉ የጐንደርን መዘረፍ በዚህ ዐይነት ካመለከተ በኋላ ከጐንደር ወደ ምጽራሃ ፥ ከምጽራሃ ወደ አምባ ማርያም ፥ ቀጥሎ ወደ ይፋግ ፥ ወደ ቆራጣ ፥ ወደ ማኅደረ ማርያም ፥ ወደ ደምቢያ ፥ ወደ ፎገራ ፥ ወደ ውዶ ፥ ወደ ሐሙስ ወንዝና ወደ ደራ በመዘዋወር ተመሳሳይ ዘረፋ ከተደረገ በኋላ ፥ ዐፄ ቴዎድሮስ ደብረ ታቦር መግባታቸውን ፤ ከዚያ እንደገና ተነሥተው ወደ ጉና ወደ ጋይንት ፥ ወደ መቄትና ወደ ዋድላ ተሻግረው ከታኅሣሥ እስከ የካቲት (1860) በደላንታ እንደ ተቀመጡ ፤ በዚህም ጊዜ ጋፋት በፈረንጆች እጅ አሠርተውት የነበረው መድፍ ተራራ አልወጣ ብሎ አስቸግሮአቸው በመጋቢት ወር ላይ ወደ መቅደላ መውጣታቸውን ይገልጻል ።(1)

መድፉ ጋፋት ያሉ የጀርመን ፥ የእንግሊዝና የሌላም አገር ተወላጆች በንጉሡ ትእዛዝ በውድም ፥ በግድም የሠሩት ትልቅ መድፍ ነው ። ከተሠራ በኋላ በግድ በሕዝብ ጉተታ ብዛት ደብረ ታቦር ደርሶ ፥ ከደብረ ታቦር በብዙ ችግር መቅደላ ሊወጣ ችሏል ።

ፉዜላ ያሳተሙት ያጼ ቴዎድሮስ ታሪክ ፥ ቴዎድሮስ የመ ስቀልን በዓል በመስከረም ደብረ ታቦር ላይ አክብረው ጥቅ ምት ሲገባ (1860) እቀበቱ ፥ ቁልቁለቱ እየተደለደለ መድፉን በሰው እያስጐተቱ ከአንድ ሠፈር አንድም ሁለትም ወር እየቆዩ ደንጊያውን ፥ ቋጥኙን በባሩድና በድጅኖ እያስፈለጡ የዝጣንና የበሽሎን ቁልቁለት ብዙ ቀን በመደልደል ዐልፈው በሚያዝያ ወር መቅደላ መግባታቸውን ፤ ከገቡ ዝምሮ ለጦርነት መዘ ጋጀታቸውን ፥ እንግሊዞችም በዚህ ጊዜ መጥተው ደላንታ መስ ፈራቸውን ያመለክታል ።(2)

1 Bibleotheque Nationale Departement des Manuscrts Dossiers A. D'Abbadie

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 40—41

አለቃ ወልደ ማርያም ጽፈውት ሙሴ ሞንዶን ቪዳዩ ያሳ ተሙት ጽሑፍ ፥ ስለ መድፉ አሠራርና ስለ ጉዞው ጠቃሚ ዝር ዝር ባጭሩ እንደዚህ ሲል ይሰጣል ። «በጥቅምት በ፮ ቀን ወርብ ተነሥተው ያንዱን ቀን መንገድ በዐሥራ አምስት ቀን ፥ በሐያ ቀን እየተጓዙ መጥተው ጕራዳ ጥድ ሠፈሩ ። ስለምን እንዲህ ተጓዙ ቢሉ ፥ ቦምባ የሚሉት መድፍ በኢትዮጵያ ታይቶ የማ ይታወቅ ፥ ታላቅነቱም ሰው እየገባ የሚወጣበት ይኸን አሠ ርተው ይዘው ነው ።..... ይህስ ቦምባ ከምን ተሠራ? ቦታው ፥ ሠሪዎቹስ? የት ናቸው ቢሉ ፥ ጐንደር በተዘረፈ ጊዜ ከንዋየ ቅድ ሳት ወገን ንቅ ያለበትን ሰባራውን እያዩ ዋጋው እየተገመተ ብሩን እየሰጡ 490 ተገኘ ። ከመቅደላም የነበረ አንድ አንድ ቁና እሚፈጅ ሃምሳ የነሐስ ዋንጫ ተጨመረ ፤ በቀረውም የሀገር ነሐስ ነው ። ቦታውም (የተሠራበት) በደብረ ታቦር አጠገብ ጋፋት ይባላል ። ሠሪዎቹም ከእንግሊዝ ፥ ከፈረንሣይ ፥ ከሌ ላም አገር እነ ወልድሜዩር ነበሩ ።(1) ይህነንም በመንኩራኩር አድርገው ሲሔድ በፊቱ አምስት ቀላድ አለ ። ሃምሳ ሃምሳ ሰው እየሆነ ይሰባል ። ሲሳብም በቁልቁለት ወደፊት እንዳይወረ ወር አቀበቱን ሲወጣ ወደኋላ እንዳይገለበጥ መያዣ መዘውር አለው ። ጨጨሆ ሲደርሱ ቁልቁለቱን እንደ ሜዳ ደልድለው ..... በዋድላ ወጥተው ዝጣ ከወንዙ ሲደርሱ ወርኃ ታኅሣሥ ነበር ። ልደትን በ28 ቀን አከበሩ ። ጥምቀትንም ከዚያው ዋሉ ። ከዚያ ተጉዘው በመጋቢት በ22 ቀን ከመቅደላ እግር ሰላምጌ ገቡ ።.....»(2)

ሰላምጌ እንደ ደረሱ ፥ እመቅደላ ላይ በእስረኝነት ያሉት ፈረንጆች መጥተው ይኸን መድፍ እንዲያዩ ጥሪ አደረጉላ ቸው ። እነርሱ ግን ፥ የተጠሩበትን ምክንያት ባለማወቅ ሊገ ድሉን ይሆን በሚል ሥጋት እንደ ተዋጡ ቁልቁለቱን ወር ደው እርሳቸው ወዳሉበት ደረሱ ። ከነዚሁ መካከል የሚገ ኘው ዶክተር ብላንክ የሚባለው ሐኪም በተወው ጽሑፍ ውስጥ ንጉሡ ተራ ልብስ ለብሰው ፥ በጐናቸው ሁለት ረዣዥም ሽጉ ጦች ታጥቀው በእጃቸው ጦር እንደ ያዙ ከትልቅ ደንጊያ ላይ

1 Waldeir ፈረንጆች ሲሉ ፈረንሳዮችን ያሉ ይመስላሉ ።

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው 43-45

ተቀምጠው እንደ ነበር ፣ ሲደርሱም በፍቅር መልክ ሰላምታ ሰጥተው በጀርባ በኩል እንዳስቀመጧቸውና ትልቁን መድፍ እንዳሳዩዋቸው ፣ መድፉም ሰባስቶፖል ተብሎ መሠየሙን በነርሱም ግምት ክብደቱ 16,000 ሊብር መመዘኑንና እነ ሱም ይኸ መድፍ የደላንታን ዳገት ፣ የበሽሎን ቁልቁለት በምን ዐይነት ኃይል አሳልፎ እዚህ እንዳደረሰው አምላክ ይወቅ እያሉ መገረማቸውን ይገልጻል ።(1)

የሆነ ሆኖ ፣ የእንግሊዝ ወታደር አራቱ ሺ የእንግሊዝ ተወ ላጅ ፣ ስምንቱ ሺ የሕንድ ወታደር የያዘው ጠበንጃና መድፍ ዘመናዊ ሆኖ ሳለ ፣ የዐፄ ቴዎድሮስ በመቶ ሺ የሚቆጠረው ወታ ደራቸው ተበታትኖ በመጨረሻ ባጠገባቸው የሚገኘው 5,000 ወታደር የያዘው ዐይነቱ የበዛ ከየመሳፍንቱ በየጊዜው የተማ ረከ አሮጌ ጠበንጃ ነው ። በአለቃ ወልደማርያም ጽሑፍ ንጉሡ 33 መድፎች እንዳላቸው ቢገለጥም ፣ እነዚህም መድፎች ባንድ ወገን አሮጌዎች ወይም የሚበቃ ጥይት ስለሌላቸው ከፈረን ጆቹም ስለ ተጣሉ ፣ አበሾቹም ያተኳኮስ ዘዴውን በማጣት ምንም ያህል በእንግሊዝ ጦር ላይ ጉዳት ሊያደርሱ አልቻሉም ። ንጉሡ ተተኩሶ ይሞከር ሲሉ ያለፈቃድ በግድ ፈረንጆቹ የሠ ሩት ትልቁ መድፍ ጩኸቱ እርጉዝ ያስወርዳል ተብሎ የተመ ካኘው ለዚህ ጦርነት አላገለገለም ።(2)

ታላቅ ጦርነት ይገጥመን ይሆናል ፣ ንጉሡም ደፋር ተዋጊ ዝግና አዋጊ ናቸው ፣ ግማሹ ቢከዳቸውም የቀረው ገትሮ ሊዋ ጋላቸው ይችላል በማለት በማናቸውም መስክ በጥንቃቄ ተደራ ጅተው የመጡት እንግሊዞች ፣ እነርሱ በያዙት ኢትዮጵያውያኑ በሌላቸው ዘመናዊ መሣሪያ በቀላሉ ብዙ ሰው ከነርሱ ወገን ሳይሞትባቸው አሸነፉ ።

ነገር ግን ፣ በዚሁ በጦር ዝግጅቱና በጦርነቱ ሰዓት በ18 59 እና በ1860 ዓ. ም. መካከል አንዳንድ የደረሱ ሁኔታዎች ለታሪክ ያህል መወሳት የሚገባቸው አሉ ። እነዚህም በ1859 ዓ. ም. በጥር ወር ላይ ቴዎድሮስ ልጃቸውን መሸሻን ማሰራቸውና በመጨረሻም መሸሻ ካባታቸው ሠፈር አምልጠው ቴዎድሮስ

1 La Campagna Ingeles - Dr. Blanc pp. 39-41 The Abyssinian Expedition C. Karkham Chap. IX - pp. 282-314.

2 አለቃ ወልደማርያም..... ገጽ 54

ሰኞ ሲሞቱ እርሳቸው እሑድ ወደ ን ነግሊዞች ሠፈር ሔደው መደባለቃቸው ፤ በ1860 ዓ. ም. ላይ ወሌና አሉላ ፣ አድነው ፣ መሸሻ ወርቁ(1) ከመቅደላ አምልጠው ወደ ሸዋ ሔደው ለምኒ ልክ ማደራቸው ፣ ንጉሥ ምኒልክም አቡነ ሰላማን ለማስወጣት ውስጡን ተላልከው ፣ በኋላም ከሸዋ ጦር አስከትለው መጥተው እስረኛው ሁሉ ያድኑናል እያለ ተስፋ ሲያደርግ ከወሎ ወደ ሸዋ መመለሳቸው ተሰማ ።

ጳጳሱ አቡነ ሰላማ ፣ እዚያው እግዞቱ ቦታ እንዳሉ በ1860 በጥቅምት 15 ቀን ሞቱ ። በዚሁ ዓመት ስሜን በግዞት ላይ እንዳሉ የእቴጌ ጥሩወርቅ አባት ደጃች ውቤ በሕመም ሞተው መርዷቸው ለእቴጌ ጥሩወርቅ መጣ ። በዚህ ጊዜ ባፄ ቴዎድ ሮስ ሠፈር ማንም ሰው ለሟች ዘመዱ እንዳያለቅስ ክልከል ነበርና አሁን ግን ፣ ለእቴጌይቷ ሲባል ስለ ተፈቀደና በርሳቸ ውም ሞት ሰበብ ሰው ሁሉ ለገዛ ዘመዱ ስለ አለቀሰ ፣ አንዲት የቤጌምድር አልቃሽ ፣

«የኔታ ደጃዝማች (ውቤ) ሁልጊዜ ደግነት
ዛሬ እንኳ ለደሃው እንባ አተረፉለት»

ብላ ገጠመች ።

በጐጃምም ዐይነተኛው ባላባት ለቴዎድሮስ አልገዛም እያሉ ሲከራከሩ የኖሩት ደጃች ተድላ ጓሉ ፣ በዚሁ ዓመት በጎ ዳር 6 ቀን ስለ ሞቱ የጐጃም ሰው አዘነ ። ለርሳቸው ሞት ፣

«ከእንግዲህስ ወዲያ የልቤን ልናገር
አባ መላክ ተድላ ጠጁ ውሃ ነበር
በሸዋ ተላከ ጥናው ሊመጣ ነው
በትግሬ ተላከ ጥናው ሊመጣ ነው
ተድላ ጓሉ ሞቶ ጐጃም ሊፈታ ነው
አልሞተም ይሉናል ደጃዝማች ተድላን
አሁን እሑድ ሲቀር የምናውቀውን»(*)

እየተባለ ተለቀሰላቸው ።(2)

1 የእቴጌ ጣይቱ ወንድሞች ራስ ወሌ ፣ ፊታውራሪ አሉላ ፣ ሊቀ መኳስ አድነው ፣ ደጃች መሸሻ ወርቁ ፣ የቴዎድሮስ የአፈ ንጉሥ ወርቁ ልጅ.....67

* እሑድ እሑድ ሰውን ሁሉ እየሰበሰቡ ግብር ያበሉ ስለነበረ ነው ፣

2 ያለቃ ተክሌ (ጐጃም) የእጅ ጽሑፍ ገጽ 107—108

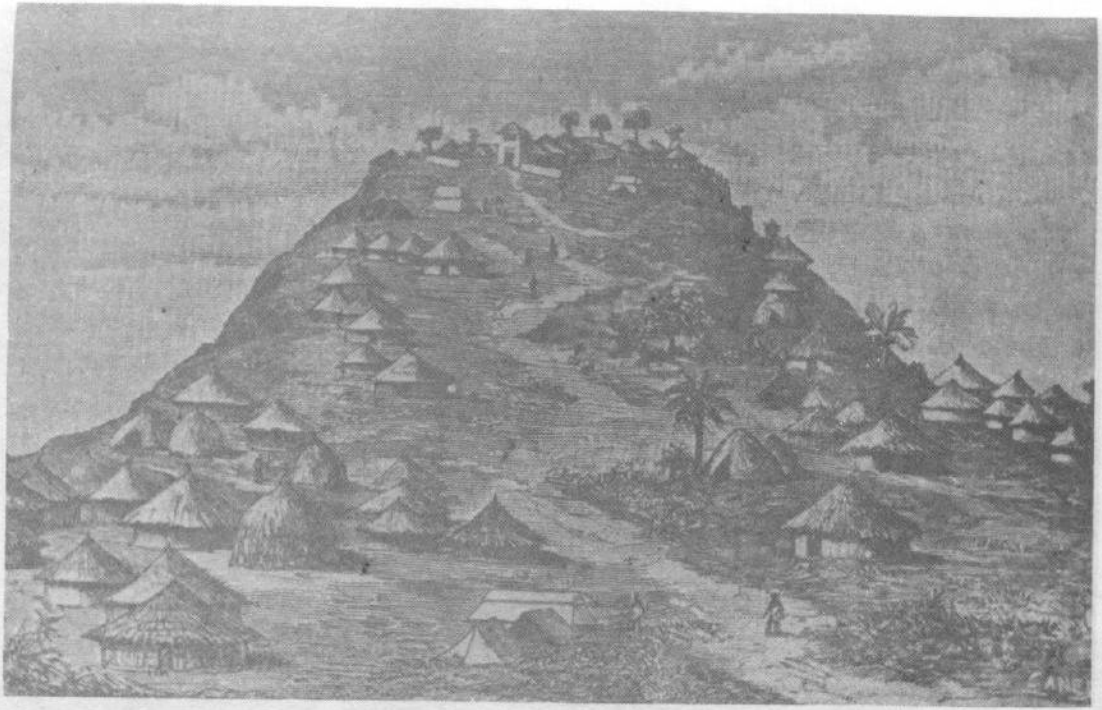

ታላቁ መድፍ የተሠራበት የጋፋት ተራራማ ከተማ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

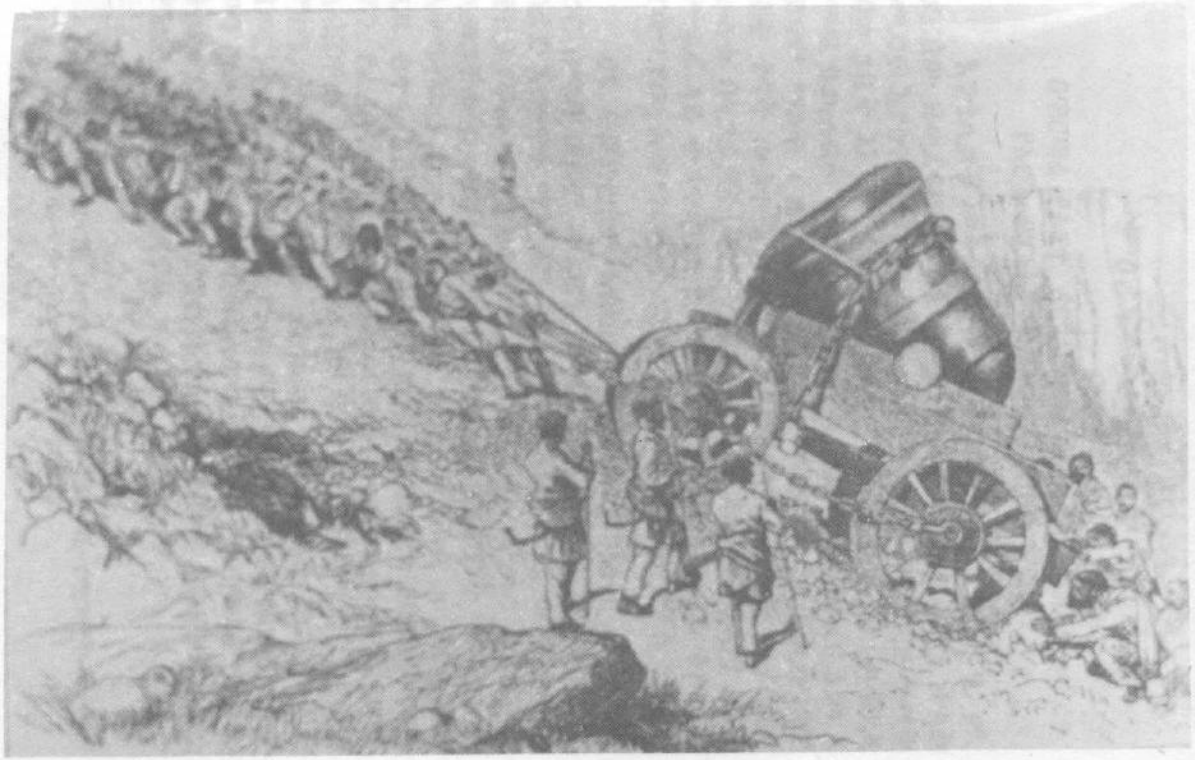

በጋፋት የተሠራው መድፍ በሕዝብ እየተጐተተ ወደ መቅደላ ሲወጣ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት

በጥርጣሬ የአቤተ ጻርጌና የባልጋዳ አርአያ አስራት ፣ የአሮጌ ጦርነትና የፈታውራሪ ገብርዬ ሞት

እንግሊዞች መቅደላ አጠገብ ሚያዝያ 3 ቀን 1860 ዓ. ም. ደርሰው በሠፈሩበትና ዐፄ ቴዎድሮስ ከደብረ ታቦር ያን ታላቅ መድፍ እያስጐተቱ መጥተው ፣ መቅደላ ጥግ ሰላምጌ በዚሁ ዓመት በመጋቢት 22 ቀን ደርሰው በመጋቢት በ23 ቀን ወደ መቅደላ ጫፍ በወጡበት መካከል ያለው ጊዜ በጣም የተቀራረበ ነው ። ይህም ማለት ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ወደ መቅደላ ጫፍ በወጡ በጥቂት ቀናት ውስጥ እንግሊዞቹ ደርሰዋል ማለት ነው ። ያለዚያ ሁለቱ ባላጋራዎች ባንድ ጊዜ ሰላምጌ ቢደርሱና ሜዳማ ከሆነ ሥፍራ ላይ ተጋጥመው ቢሆን ኖሮ ፣ የጦርነቱ ጠባይ ተለውጦ የውጊያው አዠማመሩና ፍጻሜው የተለየ ሊሆን በቻለ ነበር ።

ዐፄ ቴዎድሮስም እስካሁን በኢትዮጵያ ካሉት መሳፍንት ጋር በሜዳ ወይም መስፍኑ ከነጦሩ ካለበት ቦታ እየሔዱ በማሳደድ እየተዋጉ ማሸነፍን የለመዱት ፣ አሁን ባንድ ወገን ብዙው ተከታያቸው በሸፈተባቸው ሰዓት የእንግሊዝ ጦር ተደራጅቶ ሊወጋቸው ሲመጣ ፣ የመቅደላን የተራራ ምሽግነት የመረጡት አቅማቸውን ቢጠራጠሩት ነው ማለት ይቻላል ። በፊተኛው ጊዜ ቁጥሩ እስከ 70,000 የሚደርስ የእግረኛ ፣ 50,000 የሚሆን የፈረሰኛ ጦር የነበራቸው ፣ ባሁኑ ጊዜ ባጠገባቸው ሆኖ አብሯቸው ሊሞት የቆረጠው ከ5,000 አይበልጥም ። ([1]) በዚህ ምክንያት ጉልበታቸውን ቢጠራጠሩት እውነት አላቸው ። በጦርነት አሰላለፍ ጊዜ ያነሰ ጦር የያዘው ወገን ቁጥሩ የበዛውን ለመመለስ ያለው ተስፋ ፣ ለውጊያ የሚመች በር ወይም ምሽግ በቅድሚያ መርጦ በመያዝ ፣ ቢቻለው ለማሸነፍ ካልሆነም ብዙ ቀን ለመመከት ይረዳዋል ።

---

1 ዶክተር ብላንክ ከመቶ ሺ እስከ መቶ ሃምሳ ሺ የሚገመት ወታደር እንደ ነበራቸው ያረጋግጣል ። ገጽ 52

የመቅደላ ተራራ ፣ ከባሕር ወለል ከፍታው 3,000 ሜትር ፣ ስፋቱ እስከ 800 ሜትር ፣ ቁመቱ አንድ ኪሎ ሜትር መሆኑን አባ ኩልቦ ሲያመለክቱ ፣ ዶክተር ብላንክ ቁመቱን አንድ ማይል ተኩል ፣ ስፋቱን አንድ ማይል አድርገው ሥፍራው በጠባዩ የተ መሸገ ከመሆኑም በላይ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ላሁኑ ጦርነት ጨማ ምረው ማስመሸጋቸውን ይገልጻሉ ።(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ የእንግሊዝ ጦር ከመድረሱ በፊት ባለው ክፍት ጊዜ ቀደም ሲል እንዳወሳነው ፣ የውጊያውን ሥፍራ ባንድ ወገን እያስመሸጉ ፣ የእንግሊዞቹን የጉዞ መሬ ሲያጠያይቁ በሌላ ወገን በጥፋትም ያለጥፋትም በጥርጣሬ እየተያዙ ፣ አምባው ላይ በዘበኛ ይጠበቁ ከነበሩት ውስጥ 26ቱን የወሎ ባላባቶች ወደ ገደል አስጣሏቸው ።(2) የነርሱም ጥፋት ምኒልክ ከመቅ ደላ አምልጠው ሲሔዱ ረድተዋል ተብሎ ነው ይባላል ።

ምንም ጥፋት የሌለባቸው ናቸው ብለው ያመኑባቸውን ግን ነጻ ሲለቅቁ ፣ ሊሸፍቱብኝ ይችላሉ ብለው ንጉሡ የተጠራ ጠሯቸውን ይታሰሩ ብለው አዘዙ ። ከነዚህ እስረኞች መካከል የሸዋው ንጉሥ የሣህለ ሥላሴ ልጅ አቤቶ ዳርጌና የእንደርታው ባላባት ባልጋዳ አርአያ (በዓል ጋዳ) ድምው ይገኛሉ ።

አቤቶ ዳርጌ ፣ ወዳጄ ቴዎድሮስ የሔዱት ሸዋ ላሉ መርድ አዝማች ኃይሌ አቤቶ ሰይፉን አስረዋቸው ነበር ። ሰይፉና ዳርጌ በጣም ይዋደዱ ስለ ነበረ ፣ ላጄ ቴዎድሮስ አቤት ብለው ወን ድማቸውን ለማስፈታት ጉንደር መጡ ። እዚያው በደጅ ጥናት ላሉ ሰይፉ በይፋ መሸፈታቸው ስለ ተሰማ ዳርጌም ታሰሩ ። በኋላ ግን ከሰይፉ ሽፍትነት ጋር ምንም የተያያዘ ነገር እንደሌለባቸው ታውቆ ተፈትተው እንዲያውም ባለሟል ሆኑ ። ሲጠሩዋቸ ውም ዳሩ ወይም ዳርዩ ይሉዋቸው ነበር እየተባለ ይወራል ።

በተለይ ዳርጌን በፈረስ ጉግስና በጦር ውርወራ ፣ በጀግን ነትና በጨዋታም ይወዱዋቸው ነበር ይባላል ። ስለዚህም ለሸዋ

1 Hist. Pol. Vol. II. J. B. Goulbeaux pp. 452-456 La Campagna Inglese d'Abyssinia Blanc pp. 51-96.

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 49—50

ግዛት የሸሚቸው መርድ አዝማች ኃይሌ (የአቤቶ ዳርጌ ወን ድም) በጥርጣሬ ከተጋዙ ወዲህ ፣ ዳርጌ ሸዋን እሰጥሃለሁ እያሉ ተስፋ ሲሰጧቸው ቆይተው ነበርና ፣ «የሸዋ ሰው ፣ የጌታህን ልጅ ፣ ዳርጌን ሰጥቼሃለሁ» ብለው ዐዋጅ አስነገሩ ። እዚያው ጉንደር ባሉ በሸዎችም ዘንድ ዕልልታና ደስታ ሆነ ። በኋላ የሸዋ ሰው ሁሉ በዳርጌ ዙሪያ ተሰብስቦ ሠፈራቸው መድመቁን አይ ተው «ልጄ ዳርጌ ፣ እኔስ ወድጀህ ያባትህን አገር ሰጥቼህ ነበር ። ነገር ግን ካሁን ጀምሬ ፈራሁህ ። ነሥቸሃለሁ ። በጥንድ ጦር የሚስተውን ወንድምህን መርድ አዝማች ኃይለ ሚካኤልን ሽሬ ፣ በነጠላ ጦር ደርበህ የምትወጋውን አንተን ሹሜ መስ ደድ ፈራሁ» ብለው ሐቁን ቢነግሩዋቸው ፣ ዳርጌም ሥልጡን ናቸውና እሺ ብለው እጅ ነሡ ። ቴዎድሮስም ቀጠል አድር ገው ፣ «ሽሜ ስከዳህ መቀየምህ ፣ ተቀይመህም መክዳትህ አይ ቀርምና መቅደላ አምባ ገብተህ ታሰር» ቢሉዋቸው ፣ ዳርጌ ሌላ አማራጭ መንገድ ስለሌላቸው አሁንም እሺ ብለው ታሰሩ ። (1)

እንደዚሁም ከዕለታት አንድ ቀን ፣ ከእስረኞቹ መካከል ባልጋዳ አርአያን አይተው «አርአያ ፣ የበደልኸኝ ነገር የለም ! መልካም ጐበዝ ተዋጊ ነህና እንዳትሸፍት ብጠረጥርህ ነው ያሰርሁህ» አሉዋቸው ። ባልጋዳ አርአያም መልሰው «ጃን ሆይ ፣ የዛሬውን ጦርነት አብሬዎ ልዋልና ተመልሼ ልታሰር ! ልጄና ወንድሞቼ መያዣ ይሁኑና ወንድነቴን ላሳይዎ» ቢሉ ፣ «መልካም ጀግና መሆንህን አውቃለሁና ዝም ብለህ ተቀ መጥ» አሉዋቸው ።(2) ዐፄ ቴዎድሮስ ደረስጌ ላይ ደጃች ውቤን አሸንፈው የነገሡ ጊዜ ፣ ባልጋዳ አርአያ ስለ ገቡላቸው ትግ ራይን ሰጥተዋቸው እንደ ነበረ የሚታወስ ነው ። የታሰሩበትም ይሸፍታሉ ተብለው በጥርጣሬ ለጥንቃቄ ያህል እንጂ ምንም ጥፋት የለባቸውም ነበር ።

የፈረንሣዩ ቆንሲል ለዣን ሁኔታውን ዘርዘር አድርጎ እን ደዚህ ሲል ያመለክታል ። «የባልጋዳ እስራት ይገርማል ! ኃይ ሉን ጭምር ለማሳየት ሲል በብዙ የትግሬ ጦር እንደ ታጀበ እጅ ለመንሣት ቢሔድ ፣ የማይታለሉት ቴዎድሮስ ባልጋዳን በደስታ ተቀብለው ፣ ራቱንም ከርሳቸው ጋር አብልተው ፣

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ገ/ሥላሴ ገጽ 51—53 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ ገጽ (የሌለው)

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሉዊጂ ፉዚላ ያሳተመው ገጽ 41—42

ከንዱን ይዘው በወዳጅነት መልክ የሠፈሩን ግቢ ካስጐበኙት በኋላ እሰሩት ። «ምንድነው ጥፋቴ?» ብሎ ቢጠይቅ ፡ ቴዎድሮስ «ምንም ጥፋት የለብህም ፤ ነገር ግን የትግሬ ሕዝብ ይወድሃል ፤ ጐበዝም ነህ ፤ እንደገና ለመሸፈትም ዕብድ ነህ..... ሔድ ታሰር ። እግዚአብሔር ያውጣህ» ብለውት ሔዱ ።(1)

የሆነ ሆኖ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ «የዛሬን ጦርነት አብሬ ልዋ ልና ተመልሼ ልታሰር» እያሉ የለመኑዋቸውን የእንደርታውን ባላባት ይከዳኛል ብለው ለመጠርጠር በቂ ምክንያት አላ ቸው ። አርአያ የደጃች ካሣ (ዐፄ ዮሐንስ) እናት የወይዘሮ ሥላስ ወንድም ፡ የካሣ አጐት ናቸው ። ደጃች ካሣ በዚህ ሰዓት ሰናፈ ላይ ከሰፈረው ከእንግሊዝ ጦር መሪ ከጀኔራል ናፒዩር ጋር በዘመዳቸው በሊቀ መኳስ ይልማ አማካይነት እየተላላኩ ፡ በኋ ላም ራሳቸው ሔደው እንግሊዞች ወደ መቅደላ ተጉዘው ካፔ ቴዎድሮስ ጋር የሚያደርጉት ጦርነት እንዲቃና የሚመክሩ ፡ ስንቅም መሪም በመስጠት የሚረዱ መሆናቸውን በትክክል ስለ ሚያውቁ ፡ ባልጋዳ አርአያ ይዋጋልኛል ብዬ ብለቀው ዘወር ብሎ ከእኅቱ ልጅ ከካሣ ጋር ይደባለቃል ብለው ጠርጥረዋቸዋል ማለት ነው ። ካሣ ዮሐንስ ተብለው ንጉሠ ነገሥት በነበሩበት ጊዜ ልክ በሸዋ በዐፄ ምኒልክና በራስ ዳርጌ ላይ ይታይ እንደ ነበ ረው ፡ አርአያም ራስ ተብለው ካፔ ዮሐንስ ጋር አባትና ልጅ ሆነው ሲኖሩ በመጨረሻም ላፔ ዮሐንስ መንግሥት መተማ ላይ ሕይወታቸውን ማሳለፋቸውን ከዚህኛው በሚቀጥለው ቮሊዩም እናነባለን ።

አሁን ግን ፡ ቴዎድሮስ በየአውራጃው የሾሙትም ያልሾሙ ትም ትክለኛ መሳፍንትና ሠኳንንት በየአገሩ መሸፈቱን ፡ እንደ ልጅ ያሳደጉዋቸው አማቻቸው ምኒልክ በ1857 ዓ. ም. ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ መግባታቸውን ፤ የትግሬ ፡ የላስታና ያማራ ፡ የወሎ ባላባት ከእንግሊዞች ጋር እየሔደም ፡ እየተላላከም መር ዳቱን ስለ ሰሙ ፡ የቀራቸው ባጠገባቸው ካለው ከታማኝ ጦር ጋር ሆነው የተቻላቸውን ያህል ተዋግቶ መሞት ብቻ ሆነ ።

ስለዚህ የእንግሊዝ ዋናው አዝማች በግሥጋሤ ወታደ ሮቹን እየመራ በሰናፈና በአሸንጌ በኩል መጥቶ እንደ አው. አቆ. ሚያዝያ 9 ቀን 1868 ዓ. ም. መቅደላ ጥግ ከደረሰ በኋላ

1 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssinie - G. Lejean pp. 211-212.

የተደረገውን የጦርነቱን ሁኔታና የፊታውራሪ ገብርዬን አሟ ሟት ያገራችን ጸሐፊ ባጭሩ እንደዚህ ሲሉ ገልጸውታል ። «.....በነገታው ዐርብ የስቅለት ለት በእኩለ ቀን የበሽሎን አቀበት ጨርሶ የእንግሊዝ ወታደር ወደ ወርቅ ወሃ ሜዳ በር በሬ መስሎ ልብሱ ቀይ የሆነ አንድ ዐይነት የለበሰ በሜዳው ብቅ አለ ። ቀጥሎም ጓዙና ጭነቱ ዝሆኖቹም እንደ ተጫኑ ዘለቁና ሊሰፍር ማራገፍ ሲዝምር ንጉሡ በመነጠ/ጥ/ር አይ ተው ፡ «አያሳድረኝ እንዳላሳድረው» ብለው ፈከሩና የጦር ልብሳቸውን ለብሰው በየሰልፍህ ተሰልፈህ ተቀመጥ ብለው አሰለፉት ።..... ገብርዬን ጥራ አሉ ። ፊታውራሪ ገብርዬም የአንበሳ ለምድ በወርቅ የተቃጠለ ለብሰው ፡ ባለጫማ ሾተል ታጥቀው (*)፡ የተንቆጠቆጠ ወርቅ ጋሻና ሁለት አፏጭ (**) ጦር እንዱን ነጥለው በቀኝ እጃቸው እየሰበቁ ፡ አንዱን ጦር በግራ እጃቸው ከዛብ ጋር ከፈረሱ ጋማ ላይ ይዘው በጠገበ ሰንጋ (ፈረስ) ሆነው «ገብሬ የፈሪ ጅራት» (***) እያሉ እየተንደቀደቁ የዋሉበትም ፡ የገደሉትም ፈከረው ታበቁ ወዲያ (****) ንጉሡ «ጦሩን ይዘህ ወርደህ ግጠም» እንዳሉዋቸው ፤ በዚሁ መሠረት ገብርዬ ማሕል ለማሕል ፊታቸውን ሳያዞሩ ገብተው ከእንግሊዝ ጦር ጋር ገጥመው እንደ ሞቱ ፤ ከዚያም ብዙ ሰው እንደ ሞተና ግማሹም እንደሸሸ ያመለክትና ንጉሡ ከደንጊያ ላይ ተቀምጠው ፡ ከእንግሊዞች በኩል የተተኮሰው አንድ የመድፍ ጥይት አጠገባቸው የነበረውን ድንኳን ቀዶ አንድ ሰው እንደ ገደለ ፤ ንጉሡ «ያንን አረር (ጥይት) አምጣ» ብለው ቢያዩት ቁመቱ ትንሽ ከክንድ ማነሱንና ቴዎድሮስም ያንን አይተው «.....እኔ ከሰው ጋር የተጣላሁ መስሎኝ.....ለካ ከእግዚአብሔር ጋር ነው ተጣልቼ ያለው» ማለታቸውን ፤«ከዚያ ወደ ሠፈር ተመልሰው የፊታውራሪ ገብርዬን ሞት ሲሰሙ ፡ ሙሉውን ሌሊት እንባቸው ባንገታቸው እስኪወርድ ድረስ ፡ 'የናቴ ልጅ ፡ ጓዴ' እያሉ አለቀሱ ።» (1)

* ሾተል ጐበጥ ያለ ጐራዴ ማለት ነው ።

** በሸዋ አርቂቂ ብረቱ ከጫፍ ሰፋ ያለ ረዥም ጦር ነው ።

*** ከኋላ ሆኖ ፈሪ እንዳይሸሽ እየጠበቀ ግፋ በለው እያለ የሚያዋጋ ለማለት ይመስላል ።

**** እዚህ ገዳይ እገሌን ገዳይ እያሉ የገደሉበትን ቦታና የገደሉትን ሰው እየጠቀሱ ፎክረው ሲጨርሱ ለማለት ነው ።

1 ያጤ. ቴዎድሮስ ታሪክ (ቶዘላ) ገጽ 41—44

በእንግሊዞች በኩል ፣ ከፊታውራሪ ገብርዬ ጋር ለተዋጋው ጦር የበላይ አዝማች ብሪጋዲዩር ጌኔራል ሸኔይደር ይባላል ። እርሱም በጠቅላይ አዛዥ በጌኔራል ናፒዩር ውስጥ የመዝመሪያው የጦር ጓድ (ብሪጌድ) አዛዥ ነው ። በርሱም ውስጥ ሆኖ በቀጥታ ጦርነቱን ተቀብሎ የተዋጋውን ናቫል ብሪጌድ (የመርከበኛ ጦር) የሚያዘው ቻርልስ ስታቭለይ ይባላል ።

ዋናው መሪ ናፒዩር ፣ ለተዋጊው ጦር ወኔ የሚቀሰቅስ ሰፋ ያለ ዲስኩር ካደረገ በኋላ ውጊያው መዝመሩን ፤ (ተኩስ) የከፈቱት ኢትዮጵያውያን ሲሆኑ ተኩሱን ተቀብለው መልሰው ያጠቁት ፣ «ፓንጃስ ፓዩኒርስ» የሚባሉት ሕንዶች መሆናቸውን ፤ እነሱም ቀረብ ያሉትን በጠመንጃ ራቅ ያሉትን በመድፍ እንደ ልብ አበሾቹን እንዳጨዷቸው ፤ ጦርነቱ ጠዋት በአራት ሰዓት ዝምሮ ላይን ሲይዝ ከማታው አንድ ሰዓት ላይ አበሾቹ መሸሻቸውን ፤ ቀደም ብሎ ግን በምርኮ እንከብራለን በሚሉ ተስፋ ጠንክረው በኃይል በመዋጋት ብዙ ሰው ማለቁን ሆላንድና አክቶን በየመጽሐፋቸው ያስረዳሉ ። ጸሐፊዎቹ ከዚሁ አያይዘው ይኸ ሁሉ ሲሆን ውጊያውን ከላይ ከፋ ሀላ ሆነው ቴዎድሮስ በፈረንጆቹ በሳልመርና በዋልድሜዩር እጅ መድፍ እያስተኩሱ ይመለከቱ እንደ ነበረ ፤ በዚህም ጊዜ ከታች የተተኮሰ መድፍ ከኋላቸው አንድ ፈረስ መትቶ የገደለ ጊዜ ጥይቱን አይተው ፣ «ምን ዐይነት አደገኛ መሣሪያ ነው? ከዚህስ ጋር ማን ሊዋጋ ይችላል?»(*) ማለታቸውን ይገልጽና ቀጥሎ በመሸ ጊዜ የጦርነቱን ወሬ ለመስማት ንጉሡ መልክተኛ ልከው ካስመረመሩ በኋላ ፣ የፊታውራሪ ገብርዬን ሞት እንደ ሰሙ ፣ «እገሌና እገሌስ?» እያሉ ቢጠይቁ ያገኙት መልስ ፣ «እነሱም ሞተዋል» የሚል ስለ ነበረ ፣ ሌሊቱን እንቅልፍ ሳይ ተኙ ማደራቸውን ፤ በማግሥቱ የእሮጌ ሽለቆ የጦር ሜዳ በሬሳና በሚያቃስቱ ቁስለኞች ተሸፍኖ ሁኔታው ለዐይን አሠቃቂ እንደ ነበረ ከሞቱት መካከል በለበሱት ያማረ ልብስ የተለዩት የፊታውራሪ ገብርዬ ሬሳ እንደ ታየ ፤ ልብሳቸውም በጥይት

* የመድፉን ጥይት በመገረም የተናገሩትን ኢትዮጵያዊው ጸሐፊና እንግሊዛዊው ጸሐፊ ተለያይተዋል ። ተመትቶ የሞተውን አንዱ ሰው ያለውን ሌላው ፈረስ አድርጉታል ።

ተበሳስቶ እንደ ነበረና የርሳቸውን ሬሳ ለመውሰድ በመሞከር ሰባት የጦር አለቆች እየተመቱ ተነባብረው መውደቃቸውን ያመለክታሉ ።(1)

በዚህ ጦርነት ከመቅደላ ግርጌ ፣ በእሮጌ ሽለቆ የእንግሊዝ ጦርና የፊታውራሪ ገብርዬ ጦር ሲዋጋ ከላይ ከአፋፍ ወዴ ቴዎድሮስ በሩቅ በመነጽር እየተመለከቱ መድፍ ያስተኩሱ ነበር ። መቼም መድፉ የተሠራውም ፣ የተጠበቀውም በግዴታ በፈረንጆቹ እጅ ስለሆነ ፣ አበሾቹንም መድፍ አተኳኮስ በግዴታ ጭምር ያስተማሩዋቸው እነዚያው በግዞት ያሉት እነ ዋልድሜየርና እነ ባልሜለር ስለሆኑ ፣ በግዴታ የተሠራውም መድፍ በግዴታ ያስተማሩትም ፣ ሁሉም ከፍሬቢስነት ስለማ ይዘል ፣ በንጉሡ ትእዛዝ መድፍ ይተኩሱ የነበሩት እንግሊዞቹን እንዳይመታ ሆነ ብለው ሽቅብ ይሰዱታል የሚል ወሬ ስለ ሰሙ ንጉሡ ፣ «ተዉት የአገሬ ሰው ይተኩሰው» ብለው በፈረንጆቹ እግር ኢትዮጵያውያኑ ገብተው ይተኩሱ ዝመር ። እነሱም የተኩሱት በእንግሊዞች ላይ ብዙም ጉዳት አላደረሰም ። እንዲያውም በራሳቸው ስም «ቴዎድሮስ» እየተባለ የሚጠራውን መድፍ በስሕተት ባንድ ጊዜ ሁለት ጥይት አጉርሰው ቢተኩሱት ፈንድቶ ስለ ተሰነጠቀ ፣ ምንም ሳይሠራ ቀረ ።

የዚህን ጉዳይ በዚያው በጦርነቱ ሰዓት የነበረው ዶክተር ብላንክ ሲያብራራ እንደዚህ ይላል ። «.....ባልተመጣጠነ መሣሪያ እርምጃ በርምጃ በርትተው የሚዋጉት ጠላቶች (ኢትዮጵያውያን) በእንግሊዝ የስናድር ጠበንጃና በመድፉ የጥይት በረዶ ታጭደው 800 ሬሳ ፣ 1200 ቁስለኛ ትተው በተዘበራረቀ መልክ ወደኋላ ሸሹ ። በዚህም ጊዜ ከፋሀላና ከሥላሴ (ከላይ) በጦርነቱ ጊዜ ሁሉ የመድፉ ተኩስ አላቆመም ። ነገር ግን ፣ አንድም የመድፍ ጥይት በእንግሊዞቹ ሰልፍ ላይ ወድቆ ጉዳት አላደረሰም ። የሸሹትን እያባረሩ ለመጨረስ የእንግሊዞቹና ያገር ተወላጆቹ ወታደሮች ሲፎካከሩ ፣ ከነርሱም ደግሞ የበለጡት ፔንጃብ (ሕንዶች) የሚባሉት እየሮጡ በኃይልና ባውሬነት

1 Record of the Exp. Holland and Hozier Vol. II. pp. 35-40 The Abyss. Expedition C. Markham. Chap. X. pp. 314-335.

ሲያጠቁ ጫካውም ፣ ገደሉም አላገዳቸውም ..... በዚህ ጦርነት ከእንግሊዞች በኩል የቆሰሉት ከ20 አልይበጡም ..... ፈታ ውራሪ ገብርዬ የንጉሡ ታማኝና አብሮ አደግ ወዳጅ ፣ ከዐር በኞች ዐርበኛ የሆነው በጦርነቱ ሜዳ ላይ ሞተ.....(*) ።

በበኩሉ ማርክሃም ወታደሩ ከቴዎድሮስ ጠኔራሉች ውስጥ የጐበዞች ጐበዝ በሆኑት በፈታውራሪ ገብርዬ እየተመራ መዋ ጋቱን ከጠቀሰ በኋላ ፣ ስለ ራሳቸው ስለ ገብርዬ ሞት እንደ ዚህ ይላል ። «ዐርበኛው ፈታውራሪ ገብርዬ ወታደሩን እየመራ ከላይ ወርዶ ከተዋጋ በኋላ ፣ በሰናድር ጠበንጃ ጉሮ ግንዱን ተመትቶ ወደቀ ። ስናየው እንደ ተመታ ወድቆ በዝርባው ተኝቶ ፣ መሣሪያውን እንደ ጨበጠ ፣ በሐርና በወርቅ ያጌጠ ውን የማዕረግ ልብሱን እንደ ለበሰ ፣ በርሱ ጐን ፈረሱም ከርሱ ትንሽ ራቅ ብሎ ወድቋል ። ገብርዬ ሺበት በርከት ያለበት ደገኛ አዛውንት ይመስላል.....» (1)

ኢትዮጵያ ረዥም የነጻነት ዘመንና የራሷ ባህልና የታ ሪክ ቅርስ ቢኖራትም ፣ በሕግ አስተዳደርና በመንግሥታዊ አቅዋም ያልደረጀች በመሆኗ ፣ በሆነ ባልሆነው በሰላም ሊወ ገድ በሚችለው በቀላል ምክንያት በነገሥታት ፣ በመሳፍን ትና በባላባት የግል ፍላጐትና የገዥነት ምኞት ፣ በተሳሳተ ሰበብ አስባብ በሚቀሰቀሰው ጦርነት የዋሁ ወታደር ይሞታል ። ባላገሩም ይዘረፋል ። ባላገር ገብር ያሉትን እንደሚገብር ፣ ጸሐፊም ጻፍ ያሉትን እንደሚጽፍ ፣ ወታደርም ከነጦር መኩ ንኑ እሰር ፣ ዝረፍ ፣ ግደል ያሉትን ያለምንም ማመንታትና ጥያቄ ይዘርፋል ፤ ይገድላል ።

ይነስ ይብዛ በዚህ ዐይነት የዘረፋ ፣ የረብሻና የግድያ ኑሮ አውሮፓውያን ብዙ ዘመን ካሳለፉ በኋላ ፣ ከዚህ ዐይነቱ ሥራ ትና አኗኗር የተላቀቁት ከ18ኛው ክፍለ ዘመን በኋላ ነው ። በቀድሞው አኗኗር እስከ 19ኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ

* ዶክተር ብላንክ ከሙቶ ቺ እስከ ሙቶ ዋምሳ ቺ የሚገመት ወታደር እንደ ነበራቸው ያረጋግጣል ።

1 Campagna Inglese d'Abyssinia—Blanc pp. 51-96.

ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 49—50

የዘለቁም ይገኙባቸዋል ። በዚህ መስክ ከቀድሞው ከጉልተኛ ዘመን ከፈላጭ ፣ ቆራጭ ንጉሣዊ አገዛዝ በመላቀቅ በአውሮፓ እንግሊዞች ቀደምትነት አላቸው ።

እነሱም አሊቪዩ ከርምዊል (1579—1658 እ. ኤ. አ.) ከቀሰ ቀሰው ንቅናቄና ከንጉሡ ከዣክ መገደል ወዲህ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የጸና ሕጋዊና ዲሞክራሲያዊ መንግሥት አጽቋመው ከዚያ ዠምሮ እስካሁን ድረስ መንግሥቱ በተመረጡ የመግ ከርት ውሳኔ ይመራል ።

ከዚያ ውጭ ንጉሥም ይሁን ንግሥት ፣ ጠቅላይ ሚኒስት ርም ይሁን የጦር አለቃ ምክር ቤት ከወሰነውና ውሳኔው በአ ገሪቱ መሪ ፊርማ ጸድቆ ከታወጀው ሕግ ውጭ የሚያደርጉት ነገር የለም ።

ቆንሲላቸው ካሜሮን መታሰሩንና የመላከተኛቸውን የራ ሳምን መደገም ሰምተውታል ። መሪዎቹ ውርደቱ ቢሰማቸ ውም ወዲያው የኃይል እርምጃ ከመውሰድ በመቆጠብ አም ስት ዓመት ሙሉ (1864—1868) የሰላሙን መንገድ እየተ ከተሉና በጉንም ጦር እያደራጁ ለኃይል እርምጃ የሚወጣ ውን ሀብትና የሰው ሕይወት በተቻለ መጠን ለመቆጠብ እን ደጣሩ ተመልክተናል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ግን ፣ የእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ ፣ የግብጹ መሪ ከዲቭ ኢስማኤል ፣ የአስከንድርያው ፓትርያርክ ፣ የአርመኑ ጳጳስ ፣ አጠገባቸው ያሉት እነግርቲን ፍላድ እስረ ኞቹን በሰላም እንዲለቁ በደብዳቤ ቢለምኑ ፣ በገጸ በረከት ቢያባብሉ አልተበገሩላቸውም ። መልከተኛን ሲያስሩና ለመ ፍታት እምቢ ሲሉ የሚከተለው አደገኛ ሁኔታ የቱን ያህል እንደሆነ እምብዛም አላጤኑትም ። ሊያስተዋቸው የሚችል አማካሪም የለም ።

በዘመናዊ መሣሪያ ያልታጠቁት ወታደሮቻቸውና ከነ ርሱም ጋር የሚወዷቸው የጦር አለቆች ፣ በተለይ ታማኞቻ ቸውና ወዳጆቻቸው እነ ፈታውራሪ ገብርዬ ከወደቁ በኋላ ግን ፣ የሁኔታው አደገኛነት መጠን ያን ጊዜ ብቻ ታያቸው ።

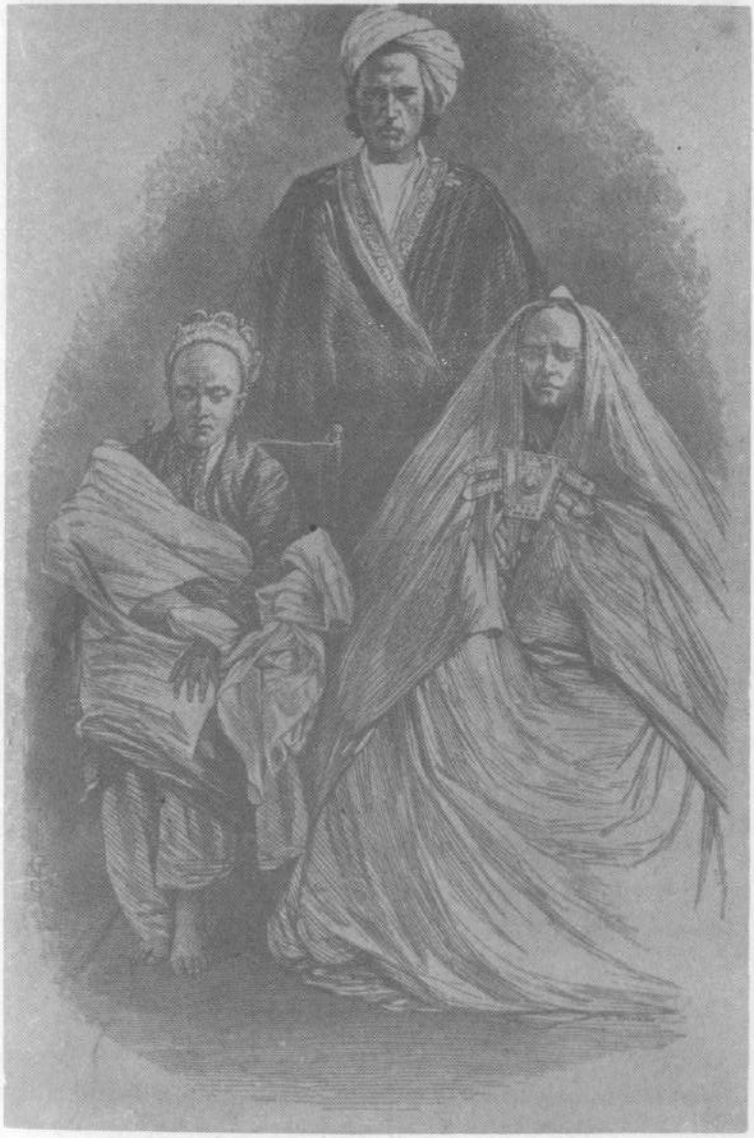

ወ/ሮ መስተዋት ከልጃቸው ከይማም አመዴ (አሕመድ) ጋር
(ከሔንሪ ስተርን መጽሐፍ)

በዐልጋዳ አርአያ ድምፁ (የዐጼ ዮሐንስ አጐት)
(ከሙሴ ቴዎፍሎስ ለፌቸር መጽሐፍ)

አቤቶ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ (በኋላ ራስ)
(ከለቱር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

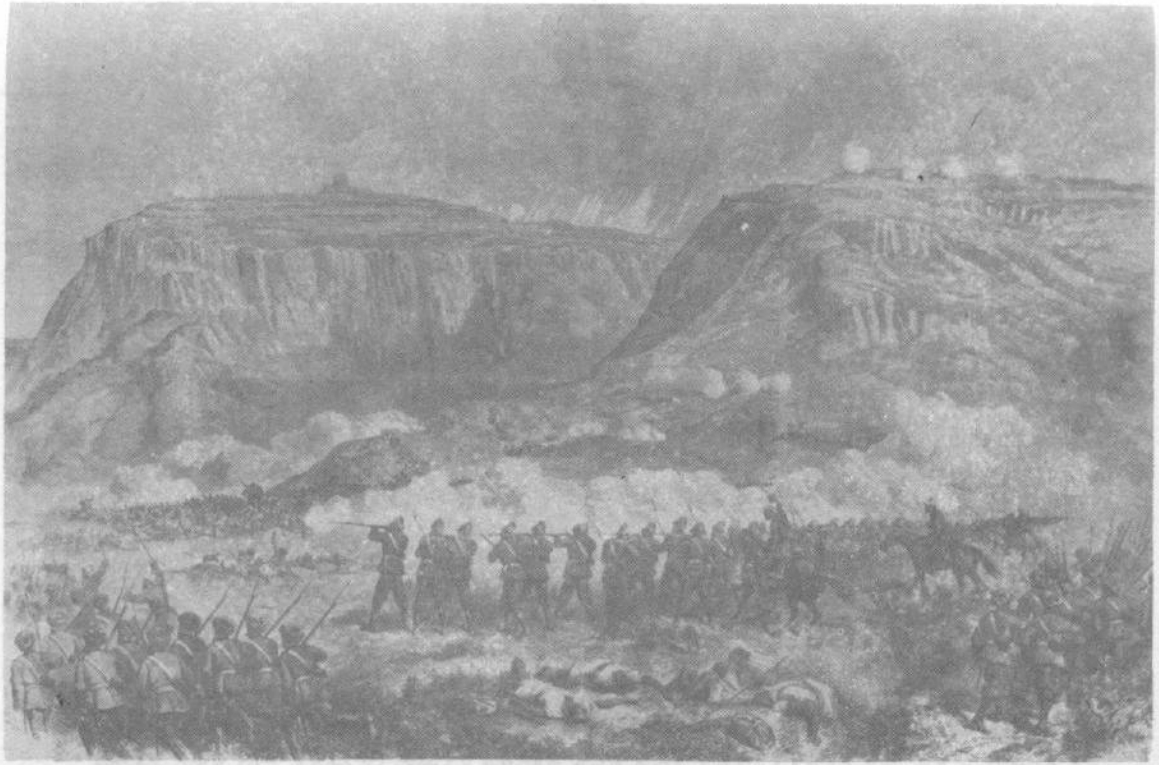

ፊታውራሪ ገብርዬ የሞቱበት የአሮጌው ጦርነት
(ከሮዜ አክቶን መጽሐፍ)

ካፒቴን ስፒዲ (ባሻ ፈለቀ) የፊታውራሪ ገብርዬን የጦር ልብስ ለብሶ ፤ ከአከበር አሊ ጋር ። (አከበር አሊ
በእንግሊዝ ባለሥልጣኖችና በነወ/ሮ መስተዋት በነ ወ/ሮ ወርቂት መካከል ዋና ተላላኪና ሰላይ
(ከሮዜ አክቶን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ አራት

የዕርቅ ጥምጥምታ ፡ ቴዎድሮስና ናፒዩር የተለዋወጡት መልእክት

ቀድሞውኑ የመነመነው ያፄ ቴዎድሮስ ጦር ፡ አሁን ከፊታ ውራሪ ገብርዬ ሞት ወዲህ እጅግ ተዳክሟል ማለት ይቻላል ። ከገብርዬ ሞት በፊት ወታደሩ ወደ መቅደላ ምሽግ ተሰብስቦ እንዲገባ በታዘዘ ጊዜ ፡ ግማሹ ትእዛዛቸውን አክብሮ ሲገባ ግማሹ ባንድ ወገን የንጉሡን መዳከም በመረዳት ፡ በሌላም ወገን ጦርነት በመሰልቸት ፡ «መቅደላ ገብተን በፈረንጅ እሳት አን ቃጠልም» ብሎ ወደ አገሩ ጉዞ መዝመሩ ይታወሳል ። (1)

ፊታውራሪ ገብርዬ ፡ በእንግሊዝ ጦር መካከል ገብተው እየተዋጉ የሞቱት ሚያዝያ 3 ቀን ዐርብ የስቅለት ለት ነው ። በዚሁ ዕለት ማታና በማግሥቱ በየሠፈሩ ሁሉ ፡ በሕይወት ያለው በጦርነቱ ላይ ለሞተው ዘመድ እያለቀሰ በየሠፈሩ ዋይታና ለቅሶ በርክቶ ነበር ። የዚህንም ሁኔታ የዘመኑ ጸሐፊ ሲያወሱ ፡ በነገ ታው ቅዳሜ ሹር (ስዑር) ለት ፡ ንጉሡ ከአፋፍ ሆነው ቁልቁል በመነጥር ይመለከቱ እንደ ነበረና እንግሊዞችም ወድቆ ያደረ ውን ቁስለኛ እያስነሡና ወደ ሠፈራቸው እየወሰዱ የሞተውንም ይቀብሩ እንደ ነበረ ካመለከቱ በኋላ ፡ አከታትለው ከእንግሊዞች ዘንድ « . . . የእንግሊዝ ንግሥት ስለ ፍቅር (ስለ ወዳጅነት) ወደርስዎ (መልክተኞች) ቢሰዱዋቸው አሰሩዋቸው ፤ መልሰው በልመና ይፍቱልኝ ብለው ቢለምኑ አልፈታም አሉ ። አሁንም ተልከን መጥተን ምን አመጣችሁ ብለው ሳይጠይቁን በጠብ ተቀበሉን ። አሁን ያለፈው ዐለፈ እንድ ጊዜ . . . ሁለተኛ የክ ርስቲያን ደም አይፍሰስ ። ሰዎቻችንን ይስጡን ፡ እስሮችም ያልታሰሩትም በሐበሻ የተወለዱት (ክልሶች) ሳይቀር የነጭ

---

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ያለታ ወልደ ማርያም ጽሑፍ ገጽ 53—54

ዘር የሆነ ይስጡን ። ከርስዎ ጋርም እንገናኝና ከንግሥታችን ያመጣነውን ቃል እንናገራለን ። ከዚህ ቀደም በደል ከርስዎ ነው እንጂ ፣ ከእኛ በደል የለም» ብለው እንግሊዞች ላኩ የሚል መልእክት መምጣቱን ካመለከቱ በኋላ ፣ በዚሁ ንዴት ንጉሡ ራሳቸውን በሽጉጥ ለመግደል እንደ ሞከሩና ወገኖቻቸው ከእጃቸው ለማስለቀቅ ሲተናነቁ ወደ ሽቅብ መተኰሱን ይገልጻሉ ።(1)

ኢትዮጵያዊው ጸሐፊ ፣ ከእሮጌ ጦርነት በኋላ ከዚህ በላይ እንደ ተገለጸው ፣ መልክተኞች ወዳጄ ቴዎድሮስ በቅድሚያ የላኩ እንግሊዞች መሆኑን ሲያመለክቱ በእንግሊዞቹ በኩል ግን ፣ የመልእክቱ አላላክ የመነጨው ካፔ ቴዎድሮስ በኩል ነው የሚል ተመዝግቧል ። ምናልባት የቃል መልእክቱ ከእንግሊዞቹ ወገን ከመጣ በኋላ ፣ የመጀመሪያው በጽሑፍ የሆ ነው መልእክትና የዕርቁ ፍለጋ ካፔ ቴዎድሮስ ዘንድ ተልኮ ይሆናል ።

በእርግጥም ከእሮጌው ጦርነትና ከፊታውራሪ ገብርዬ ሞት በኋላ ፣ ዐርብ ለቅዳሜ ስዑር አጥቢያ እርሳቸውም ስለ ገብርዬ ሞት ፣ የቀረውም ለየዘመዱ ሲያለቅስ በእስረኞቹም ዘንድ ወሬው ተሰምቶ ፣ 'እንግዲህ እኛንም ይፈጁናል' የሚል ሥጋት ውጧቸው ሳለ ፣ በመካከሉ በዐፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ ቀደም ብለው ፍላድና ወልድሜየር ከምስተር ራሳም ጋር እንዲመካከሩና አሳብ እንዲያቀርቡ ፣ «እስቲ ምን ማድረግ እንደሚሻል አሳባችሁን ግለጡልኝ» ቢሉ ፣ ወልድሜየር «የሚሻለው የሰላሙ መንገድ ብቻ ነው» አለ ። «አንተስ ፍላድ ምን ይሻላል ትላለህ?» ቢሉዋቸው ፣ «ምስተር ራሳም ያሉትን መፈጸም የሚገባ ይመስለኛል» አሉ ። ከእሮጌው ውጊያ በፊት ራሳም ያለው ፣ «እኔም ተልኬ የመጣሁት እስረኞቹን እስፈትቼ በርስዎና በእንግሊዝ ንግሥት መካከል መልካም የወዳጅነት ግንኙነት ለመፍጠር ነበር ። አሁንም የመጣው የእንግሊዝ ጦር እስረኞቹን ከማስፈታት በቀር ሌላ ዓላማ የለውም» ብሏቸው ነበር ።(2)

የእሮጌው ጦርነት ከተደረገ በኋላ ፣ ወደ እንግሊዞች መልዕክት ይዞ ለመሔድ አንደኛ ከምስተር ራሳም ጋር ከእንግሊዝ

1 ፋዚላ.....ገጽ 44—45

2 Journal Royal Sintice Society.....The last two letters of Emperor Theodore.....B. Appteyerd and R. Pankhurst P. 27

መንግሥት ተልኮ መጥቶ የነበረው የመቶ አለቃ ፕሪዶ ፣ ሁለተኛ እዚሁ ጐንደር ብዙ ዘመን በወንጌል መልእክተኝነት መጥተው በመቀመጥ ካፔ ቴዎድሮስ የሚተዋወቁትና አማርኛም የሚያውቁት ምስተር ማርቲን ፍላድ የሚባሉት የጀርመን ተወላጅ ተመረጡ ። ፕሪዶ ከሕንድ አመጣጡንና ፍላድም ከዚህ በፊት ወደ እንግሊዝ አገር ተልከው እንደ ነበረ አንባቢ ያስታውሰዋል ። ከነዚህም ጋር ከዐፄ ቴዎድሮስ ወገን አማቻቸው ደጃች ዓለሜ አብረው እንዲሔዱና ደብዳቤውን እንዲያስረክቡ ተመረጡ ። የደብዳቤው ቃል ቀጥሎ ያለው ነው ።

«በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፣ አሐዱ አምላክ በሦስትነቱ ፣ ባንድነቱ በክርስቶስ ያመነው ካሣ ፣ መቼም ያገሬ ሰዎች በእግዚአብሔር ኃይል እኔ ካልወረድሁላችሁ ሽሽታችሁን አት ተዉም ። ክርስቲያኑን ሁሉ ጉልበት አለኝ መስሎኝ ካረመኔ አገር አግብቸው ። ወንድ የሌላት ቆንጆ አለች ፤ ወንድ የነበራትም ቆንጆ ነበረች ፣ ትላንትናም የሞተባት ትኖራለች ። ሽማግሌ ልጅ የሌለው ፣ ባልቴት ልጅ የሌላት ፣ እኔ የምጠውራቸው ብዙ በክተማየ አሉ ። እግዚአብሔር ከሰጣችሁ ፍቀዱአቸው ። ያረመኔ አገር ነውና ። ያገሬ ሰው ገብር ሥራት ግባ ብየ ብለው እምቢ ብሎ ተጣላኝ ። እናንተ ግን ፣ በስራት በተገዛ ሰው አቸነፋችሁኝ ። እኔን ወደውኝ የተከተሉኝ ሰዎች አንድ እርሳስ ፈርተው ጥለውኝ ሸሹ ። ብትቃጡአቸው ከሮጡ ሰዎች ጋር አልነበርሁም ። ጌታ ነኝ መስሎኝ ባልሰላ መድፍ ስታገል ውየ ነው ። ያገሬ ሰው የፈረንጅ ሃይማኖት ይዞአል ፣ አስልሞአል እያለ ዐሥሩን ምክንያት ይሰጠኝ ነበረ ። እኔ ከከፋሁበት እግዚአብሔር መልካም ይስጠው ፣ እንደ ወደደ ይሁን ። እግዚአብሔር ቢሰጠኝ ሁሉን ልገዛ አሳብ ነበረኝ ። እግዚአብሔር ቢነሣኝ ልሞት ፤ አሳቤ ይህ ነበረ ። ከተወለድሁኝ እስታሁን ወንድ እጄን ጨብጦት አያውቅም ነበረ ። ሰዎች ሲሸሹ ተነሥቼ ማረጋጋት ልማድ ነበረኝ ፣ ጨለማ ከለከለኝ ። ትላንትና በደስታ ያደራችሁ ሰዎች እግዚአብሔር እንደኔ አያድርጋችሁ ። እንኳን የሐበሻ ጠላቴን ኢየሩሳሌም ዘምቼ ቁርኮችን አስለቅቃለሁ መስሎኝ ነበር ። . . . »

መልዕክተኞቹ ከቱራራው ከሰላምጌ ተነሥተው ሁለት ሰዓት ከተጓዙ በኋላ እሮጌ እንግሊዝ ጦር ሠፈር ደረሱ ። ዠኔራል ናፒዩርና ሹማምንቱ ለሦስቱም መልካም አቀባበል

አደረጉላቸው ። ዋናው መሪናፒዩር ደጃች ዓለሜን ወደ ግል ድን ኳኑ አስገብቶ እጁ በማስቀመጥ የአክብሮት መስተንግዶ ካደረ ገላቸው በኋላ ፣ ወደ ውጭም አውጥቶ በዝሆን የተጫነውን የጦር መሣሪያና ወታደራዊ ድርጅቱን በዝርዝር አሳያቸው ። ይኸውም አግችዩው ሁኔታውን አይተው ቴዎድሮስን መከረው እንዲያ ግባቡ ነው ።

በርሱ በኩል ያለውን የዕርቅ አሳብ በቃል ለመልክተኞቹ ከገለጸ በኋላ ፣ እርሳቸው ለላኩት የጽሑፍ መልእክት እርሱም በጽሑፍ አሥፍሮ የመልሱን ደብዳቤ ሰጥቶ መልሶ ላካቸው ። ቃሉም እንደዚህ የሚል ነው ። «ግርማዊነትዎ በጉብዝና ተዋግ ቷል ። የተሸነፉትም ከርስዎ የበለጠ የእንግሊዝ ኃይል ተጽዕኖ አድርጉብዎ ነው ። ዳግመኛ ደም እንዳይፈስ የኔ ፍላጐት ነው ። ስለዚህ የግርማዊነትዎ ፈቃድ ሆኖ ራስዎን ለእንግሊዝ ንግሥት ቢያስገዙና (ቢገቡ) በእጅዎ ያሉትን አውሮፓውያን በደህንነት በዛሬው ቀን ለእንግሊዝ ጦር ሠፈር ቢያስረክቡ ፣ ለራስዎና ለመላው ቤተሰብዎ ክብር ያለው አያያዝ እንደምና ደርግ ዋስትና እሰጣለሁ ። (ቃል እሰጣለሁ) »

ይኸን ደብዳቤ አዘጋጅቶ ከሰጣቸው በኋላ ፣ ለደጃዝማች ዓለሜ በአስተርጓሚ አማካይነት እንደዚህ አላቸው ። «ንጉሡ ራሳቸው ወደኛ መግባት አለባቸው ፤ ይኸን ጥያቄያችንን ሳይ ቀበሉ የቀሩ እንደሆነ ያዩትን የመድፍና የአርም ስትሮንግ ጠበንጃ ወደ ተራራው ልከን እንወጋቸዋለን ።* በዚህ ጊዜም አንድ ወታደር ሊያመልጠን አይችልም ። » (1) ይኸንንም የግስፈራሪያ ቃል ጨምሮ በላካቸው ጊዜ የፈታውራሪ ገብርዩን ሬሳም ወደላይ አምባው ለመላክ ፈቃደኛ መሆኑን ነግሮ አሰናበታቸው ። መልክተኞቹም ወዳጄ ቴዎድሮስ ተመ ልሰው ደብዳቤውን ፍላድና ወልድሜየር ወደ እግርኛ ተርጉ መው በተነበበላቸው ጊዜ ፣ «የክብር አያያዝ ይደረግላቸዋል

* በ1810—1900 ዓ. ም. መካከል የነበረ የጦር መሣሪያ መሐን ዲስ ነው ። አሁን ናፒዩር የተመካበት ጠበንጃ በርሱ አሳብ የተ ሠራ ዘመናዊ ጠብመንጃ ነው ።

1 Record of the Expedition to Abyssinia - Holland - Vol. II pp 39-42 Armstrong

ማለት ምን ማለት ነው? እንደ ምርኮኛ አከብረን እንይዛቸዋ ለን ማለት ነው ወይስ ከጠላቶቼ ጋር (*) በማደርገው ጦርነት እንረዳዎታለን ማለት ነው?» ሲሉ ጠየቁ ። መልእክተኞቹ ግን በደብዳቤ ከተገለጸው በቀር ጠቅላይ አዛዥ ዝርዝር ሁኔታ አል ነገሩንምና ግርማዊነትዎ በደብዳቤ ሊጠይቁት ይችላሉ ብለው መለሱላቸው ።

* ባሁን ሰዓት ጠላቶቼ የሚሉዋቸው ቱርኮም የሸፈቱባቸውን አሁ ንም አንዋጋም ብለው የሸሹትን መሆኑ ነው ።

ምዕራፍ ሠላሳ አምስት

ሁለተኛው የዐፄ ቴዎድሮስ ደብዳቤና የአስረኛቹ መለቀቅ

ያለፈው የመዝሙሪያው ደብዳቤ አድራሻውን ለማንም ሳያደርጉ ደብዳቤው ግን ለናፒዩር ደርሶት ካወቀው በኋላ ፡ ደግሞ እንደገና አከታትለው በፍላድና በደጃች ዓለሜ እጅ ሁለተኛ ደብዳቤ ፡ ለፋሲካ የሚሆን ብዙ ከብትና በግ ጨምረው ላኩ ለት ። የደብዳቤው ፍሬ ነገር ከዚህ እንደሚከተለው ሰፍሯል ።

«በስመ አብ..... ይድረስ ለገናናዋ የእንግሊዝ ንግሥት ተወዳጅ አሽከር . . . ግንኙነታችን በድንገት ስለሆነ ፡ በስ ምህ ልጽፍልህ አልቻልኩም ። (*) የትናትናውን ደብዳቤ ላንተ በመላክ ስለ ተጣላሁህ ተጸጽቻለሁ ። (**) የኔ ወዳጅ ! የውጊያች ሁን ሁኔታ የጦር ድርጅታችሁንና የወታደራችሁን ሥነ ሥር ዓት ተመልከቼ ፡ የኔ ሕዝብ ትእዛዜን መፈጸም ስላቃታቸው አዘ ንሁ ! ወታደሮቼንም ብገድልም ፡ ብቀጣም ወደ ጦርነቱ አል ተመለሱም . . . የወዳጄን የፊታውራሪ ገብርዬን ሬሳ . . . እን ዲቀበር በመፍቀድህ ምስጉን ነህ ። ከኔ ወገን ወዳጄን ዋልድ ሜየርን ጭምር አውሮፓውያኑን በሙሉ እንድለቃቸው ጠይ ቀኸኛል ! እሺ ይሁን ፡ ሁሉም ይለቀቃሉ ። ነገር ግን አሁን ካንተ ጋር ወዳጅ ስለ ሆንን ፡ እኔ የእጅ ጥበበኛ ስለምወድ ባዶዬን እንዳታስቀረኝ ።» (1)

ይህ ሁለተኛው ያማርኛው ደብዳቤ እንደ ደረሰ አቶ ሳሙ ኤል ጊዮርጊስ ከአማርኛ ወደ ዐረብኛ ከተረጐመው በኋላ ፡

---

* ባለፈው ደብዳቤ ሮቤርት ናፒዩር ብዙ አልጻፍሁልህም ማለታ ቸው ይመስላል ።

** የፈተኛው ደብዳቤ ለሕዝባቸው በሮር መልክ የጻፉትን ለርሱ በመላካቸው ፡ ለርሱም የሠነዘሩት አነጋገር ወቀሳ ስላለበት ነው ።

1 Record .....pp. 40 - 41

ራሳም ካፔ ቴዎድሮስ ተፈቅዶለት በዚህ ጊዜ ነጻ ሆኖ እንግ ሊዝ ጦር ሠፈር ነበርና እርሱ ደግሞ ከዐረብኛ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉሞ ለናፒዬር ቀረበለት ። ናፒዬር የደብዳቤውን አሳብ ከተረዳ በኋላ ፡ እስረኞቹን ለመፍታት እሺ ማለታቸው ደስ አለው ። ነገር ግን ፡ በእጁ እስኪገቡለት ድረስ በሙሉ ሊተማ መን አልቻለም ።

ስለዚህ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በመጨረሻ ያለምንም ውለታ እስረኞቹን ፈትተው ለመላክ ወሰኑ ። ውሳኔውን በመጀመሪያ ሰምቶ የምሥራቹን ለወገኖቹ የነገረ ማዬር የሚባል የጀርመን ተወላጅ ነው ።

ነገር ግን ፡ የዚህን ወሬ እሑድ የሰሙት እስረኞች ግማሾቹ በደስታ ሲዋጡ ፡ የቀሩት ዐርብ በደረሰው በፈታውራሪ ገብርዬ ሞትና በጠቅላላው በእንግሊዝ ጦር በተፈጸመው ጥቃት ምክን ያት ንጉሡ ትፈታላችሁ በሚሉ ሰበብ አውጥተው ይፈጁናል የሚል ጥርጣሬ አደረባቸው ። ይሁን እንጂ ፡ ንጉሡ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የዕርቁን መንገድ አገኛለሁ በሚል ተስፋና እስረኞ ቹን ካገኘ ወዳገሩ ይሔዳል በሚል እምነት ለመልቀቅ ስለ ወሰኑ ፡ የእስረኞቹን ጠባቂ ራስ ቢሠውርንና ቢቶደድ አሰኔን አስጠ ርተው በነርሱ አማካይነት «አሰናብቻችኋለሁና ዛሬውኑ ወደ ወገኖቻችሁ ሒዱ ፤ ዕቃችሁን ነገ ሰው ልካችሁ ታስወስዳላችሁ» የሚል መልእክት ላኩባቸው ። (1)

የእስረኞቹ ጠቅላላ ወንዱም ሴቱም ፡ ሕጻናቱም ቍጥራቸው ወደ 72 መድረሳቸውን ዶክተር ብላንክ ሲያረጋግጥ ፡ ያገራችን ጸሐፊ በሚሰጡት የአውሮፓውያንና የክልሶች ቍጥር ዝርዝራ ቸውን በሃምሳ ላይ አቁመውታል ። ከፈረንጆቹ ውስጥ የእንግ ሊዝ ፡ የጀርመን ፡ የፈረንሣይ ፡ የስዊስና የኢጣልያን ተወላጆች ይገኙባቸዋል ። ይኸው ያገራችን ጸሐፊ ከነዚህ እስረኞች ውስጥ ደንበኞቹ እስረኞች ቍጥራቸው ከ10 እንደማይበልጥ ፡ 8 የሚ ሆኑት በልዩ ልዩ የእጅ ሥራ የተሠማሩ ፡ ማርቲን ፍላድና ባለቤታቸው ፡ አስተማሪዎች መሆናቸውን ከገለጹ በኋላ ፡ የቀሩት ክልሶቹ ግማሾቹ ዶክተር ሺምበር የሚባሉ የጀርመን ተወላጅ

(1) La Campagna Ing.... pp. 64 - 65

(ሽምፕር ዊልሄልም) ብዙ ዘመን በኢትዮጵያ የተቀመጡት ከኢትዮጵያዊቷ ከወይዘሮ ምርጺት የወለዷቸው ወንድ ሽምፕር እንግዳ እሸት ፡ ሴቶች ሽምፕር ጣይቱ ፡ ሽምፕር ትብለጥ ፡ ሽምፕር ደስታ ፡ እንደዚሁ ያፄ ቴዎድሮስ ባለሟል የነበረውና የጋረድ አሽከር የገደለው ሊቀመኳስ ዮሐንስ ካንዲት ኢትዮ ጵያዊት የወለዳቸው ቤል የውብዳር ፡ ቤል በለጠች ፡ ቤል ሉዊዛ የሚባሉ መሆናቸውን ያረጋግጣሉ ። (1)

የውጭ አገር ሰዎች እነ ማርክሃም ፡ እነ ራሳም እንደ መዘ ገቡት የውጭ አገር ሰዎቹ ቍጥር እስከ 61 ፡ ያገር ተወላጆቹ የነርሱ የአገልጋዮቹ ቍጥር እስከ 187 መድረሱን ያመለክቱና የአውሮፓዎቹን ስም ከዚህ እንደሚከተለው ዘርዝረውት ይገኛል ።

ቆንሲል ካሜሮን ፡ ጸሐፊው ብራንስ ፡ አሽከሮቹ ጴጥሮስ ፡ የማክሬር ፡ ሜክለቪ ፡ ሆርሙዝድ ራሳም ፡ ጓደኞቹ ብራንክና ፕሪዶ ፡ ሚሲዮናውያን ስቴርን ፡ ሮዜንታል ከነሚስቱ ፡ ስተ ደጃር ፡ ብራንዴይ ። የእጅ ጥበበኞች ወልድማዬርና ባለቤቱ ፡ ስአልሙለር ፡ ፍላድና ባለቤቱ ፡ ቤንደርና ባለቤቱ ፡ ዜንደርና ባለቤቱ ፡ ማየር ፡ ሚስ ዚዩግለን ፡ ሞሪስ ሀል ፡ ቡርጉድ ፡ የእጅ ሠራተኞች አቶ አሊጋዝ ፡ የዕፀዋት ሊቅ ሺምበር እና ጓደኞቹ ኤስለርና ሺለር ፡ ባርዴል (ፈረንሣዩ) ፡ እንግዳ የሺምፕር ልጅ ፡ ዣሀን ፓርኪንስ ፡ ካሣ ዘንዳር ፡ ያዕቆብ ሞሪስ ፡ ዮሐንስ ማየር ፡ ጐቴልፍ ቤንደር ፡(2)

የሆነ ሆኖ ፡ በራስ ቢሠውር መሪነት እስረኞቹ ከሚቀመ ጡበት ከላይ ከመቅደላ አፋፍ ከእስር ቤት እየተንጋጉ ዐፄ ቴዎ ድሮስ ወዳሉበት ወደ ፋላ (ፋህላ) ሲመጡ ግራና ቀኝ የሚመ ለከታቸው ወታደር ግማሹ ፡ «ይኸን ሁሉ ጣጣ ያመጡብንን ፈረንጆች መፍጀት ነበር» ሲል ሌላውም በመሰለው ተናገረ ።

1 ፋዜላ.....ገጽ 47— 48

2 The Emperor and the Quetion of Foreign Artisans in Ethiopia R. Panhurest - pp. 233 - 234 - A History of the Abyssinian Exp C. Markham, p. 340.

የሆነ ሆኖ እስረኞቹ በመጨረሻ ከንጉሡ ፊት ደረሱ ። ንጉሡም በፈገግታ ተቀበሏቸው ። ነገር ግን ፣ ከመካከላቸው ቆንሲሉ ካሜሮን የፀሐዩ ሐሩር አዳክሞት ስለ ነበረ ፣ መቆም አቅቶት ሲንገዳገድ አይተው ንጉሡ «ምን ሆኗል?» ብለው ጠየቁ ። «ትንሽ ጤና አጥቷልና እንዲቀመጥ ቢፈቅዱለት?» የሚል ጥያቄ ከእስረኞቹ ወገን ሲቀርብላቸው ፣ እንዲቀመጥ ፈቅደው ካንዳንዶቹም ጋር በተለይ ከሚሲዮናዊው ከስቴርን ጋር ፣ «ምነው ጠጉርህን አሳ ድገህ ሹሩባ ሥራ አስመሰልከው» እያሉ በፈገግታ ይነጋገሩ ዝመር ። በኋላም ከብዙው አጃቢ ሕዝብና እስረኛ ለየት ብለው እነ ካሜሮንን ጠርተው ፣ «በጦርነቱ ጊዜ (የእሮጌው) አደጋ እንዳያገኛችሁ እሁነኛ ሥፍራ እንድትቀመጡ አድርጌያለሁ» ብለው ካጨዋወቷቸው በኋላ በሰላም አሰናበቷቸው ።

በተለይ ለሁሉም እስረኞች እንደ በላይ የሚቆጠረውን ምንም ቢያስሩት እንደ ወዳጃቸው ቆጥረው ፣ አሁንም ከጌኔራል ናፒዬር ጋር በሚደረገው የመላላክ ጊዜ ሳይለይ እስረኞቹም በሰላም እንዲለቀቁ አበክሮ ይጣጣር የነበረውን ምስተር ራሳምን በእጅ ጨበጣ አክብረው አሰናበቱት ። ዶክተር ብላንክ ወዳገሩ ተመልሶ በጻፈው መጽሐፍ ላይ ፣ «እኛ እስረኞቹ ከፊታቸው እልፍ ካልን በኋላ መልሷቸው ይሉ ይሆን እያልን እየሠጋን ስንጓዝ . . . ራስ እንግዳ 'እነዚህን ነጮች እንግደላቸውና እን ሙት ፣ ወይም እንጥፋ' አሉ ። ቴዎድሮስ ግን ፣ 'የማትረባ አህያ ! በነዚህ በመጨረሻ የሁለት ቀኖች ውስጥ ብዙ ሰው አልገደል ህም (አልገደልንም ?) አሁን ደግሞ ፣ እነዚህን ነጮች ገድለን መላው አበሻን በደም ምልክት ማልበሱ ምን ይረባል ?'ብለው መለሱሉት» ሲል ያረጋግጣል ። (*) ይኸ አባባል ግን ፣ እን ደዚሁ ሰው ፈጥሮ ያወራው እንጂ ራስ እንግዳ በፍጹም አለ መናገራቸውን ራሳም በበኩሉ ያረጋግጣል ። ይሁን እንጂ ፣ ንጉ ሡና ራስ እንግዳ የተለዋወጡት አሳብ ከእውነት የራቀ አይመ ስልም ። ራሳም የሁለቱን የአሳብ አለዋወጥ በወሬ ካልሆነ በቀር ራሱ ሊረዳው አይችልም ።

* ምናልባት የራስ እንግዳን ጥያቄና ያጌ ቴዎድሮስን ይኸን የመሰለ ውን መልስ ፣ ከሰላምጌ ጦርነትና ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ከምር ኮኞቹ አንደበት ሰምቶት ይሆናል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ቆንሲሉ ካሜሮንና ራሳም ከፊት ሆነው ወን ዱም ሴቱም እየፈራም ፣ እየተባም ያጌ ቴዎድሮስን ሠፈር ወደ ኋላው ገልመጥ እያለ እያየ ፣ ቁልቁለቱን ወርዶ ወደ እንግሊዝ ሠፈር ተጠጋ ። በዚህም ጊዜ የእንግሊዝ ወታደር ወደላይ ከፍ ብሎ ግራና ቀኝ በየጫካው ተሰግስጎ ሁሉም ጠበንጃውን ደግኖ ይጠባበቅ ነበር ። እስረኞቹም በተለያየ መንገድ ነበር የሚጓ ዙት ። ይኸም ግማሹ አደጋ ቢያገኘው የቀረው ሊያመልጥ ይች ላል በሚል ጥንቃቄ ይመስላል ።

ነገር ግን ፣ ያለምንም ችግር እስረኞቹ ቁልቁለቱን ሲወርዱ ብዙ ዘመን ጐንደር በመቀመጥ የአማርኛ ቋንቋ የሚያውቀው የኛዎቹ ባሻ ፈለቀ የሚሉት ፣ በእንግሊዞቹ ዘንድ ካፒቴን ስፒዲ የሚባለው የፊታውራሪ ገብርዬን ያማረ የጦር ልብስ ፣ ያንበሳ ለምድና ጐፈር ለብሶ ፣ ቆባቸውን ደፍቶ የርሳቸውን የጭናቸ ውን ፈረስ ተቀምጦ ፣ እስረኞቹን በማስተናበር ተቀብሎ እየመራ ወደ ጌኔራል ናፒዬር ሠፈር ሲመራቸው ፣ ከርሱና ከእስረኞቹ ጋር አሁንም ደጃች ዓለሜና አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ አልተለ ዩም ። በበኩሉ ጠቅላይ መሪው ናፒዬር በጦር አለቆቹ እንደ ታጀበ ወታደሩ እንደ ተሰለፈ ፣ ሙዚቃና ወታደራዊ ጥሩምባ እየተነፋ በደስታና በፈገግታ ተቀብሎ ሁሉንም እየጨበጠ ካነ ጋገረ በኋላ ፣ የቀሩትን በየሠፈሩ አከፋፍሎ ልኮ ዋነኞቹ ባለ ሥልጣኖች የነበሩትን ቆንሲሉን ካሜሮንንና ሦርሙዝድ ራሳ ምን ወደራሱ ድንኳን ይዟቸው ገባ ።

አምስት ዓመት በሥጋት ሲያወዛግብ ፣ መልክተኞች ሲያ መላልስና ብዙ ደብዳቤ ሲያጻጽፍ ፣ ለጐንደር ከተማ ፣ ለደብረ ታቦር ዘረፋና እልቂት ሰበብ ፣ ላሁኑ ዘመቻ ፣ ለገብርዬም ፣ ለቴዎ ድሮስም ውድቀትና ሞት ምክንያት የሆነው የእስረኞች ጉዳይ በዚህ ዐይነት ፍጻሜ ሊያገኝ ችሏል ።

ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት

የዕርቁ ተስፋ መፍረስ — የፋላና የሰላምጌ ጦርነት
የዐፄ ቴዎድሮስ ፍጻሜ

ጌኔራል ናፒዬር ፣ በዐፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ የተፈቱትን ወገኖቹን እጅ ካደረገ በኋላ ፣ በእስረኞቹ ላይ አደጋ እንዳይደርስ በጥንቃቄ ረገብ አድርጎት የነበረውን ጥያቄ አሁን እንደገና ጠበቅ ሲያደርገው ይታያል ። እስረኞቹን መቀበል ብቻ ሳይሆን ንጉሡንም ከንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣናቸው በማስለቀቅ ለመበቀል ይነሣል ።

እንግሊዞቹ አመጣጣቸውም ከዚህ በፊት እንዳልነው በደንበኛ የዘመቻ ድርጅት በገንዘብ ፣ በስንቅ ፣ በመድኃኒት ፣ በማጓጓዣ ከብት ተሰናድተው ፣ ለያንዳንዱ ጉዳይ ለወታደርነቱ ፣ ለፖለቲካው ፣ ለስለላው ፣ ለስንቁ ፣ ለጤንነቱና ለመንገዱ ሥራ ኃላፊ አድርገው ፣ ለብዙ ቀን ጦርነት ተዘጋጅተው መጥተው ስለ ነበረ የስቅለት ለት ዐርብ በእሮጌ በፊታውራሪ ገብርዬ የተመራውን ጦር ከደመሰሱ በኋላ ፣ በጦር በኩል ያላቸውን ኃይል አሳዩ ። በእርግጥም ዐፄ ቴዎድሮስ ጦራቸው እታች በመድፍና በጠበንጃ ሲጠቃ የእንግሊዝ ጦር በሥነ ሥርዓት መዋጋቱን ፣ የርሳቸው ጦር ተመጣጣኝ ባልሆነ ስልት እየተዋጋ በኋላም መዘበራረቁን ከላይ ከፋላ ሥላሴ በመነጥር እያዩ በመጨረሻም ጦራቸው መፍረሱንና ገብርዬ መሞቱን ፣ በጠቅላላው ኃይላቸው ከእንግሊዝ ማነሱን የተረዱት ከዚህ ቀን ጦርነት በኋላ ነው ። ከአምስት ዓመት (1855 - 60) መላላክና የዲፕሎማሲ ትግል በኋላ ፣ ለዚህ ሁሉ ጥፋት ሰበብ የሆኑትን እስረኞች የለቀቁት ከዚህ ከእሮጌ ጦርነት ወዲህ ነው ።

ምንም እንኳን ፣ በፊተኛው የናፒዬር ደብዳቤ ላይ «ለእንግሊዝ ንግሥት ቢገቡ በክብር እንይዝዎታለን» የሚል ቃል ቢኖርበትም ፣ ባንድ ወገን የመልእክተኞቹ የለሰለሰና የማግባባት

አነጋገር ፣ በሌላው ወገን ፣ «የክብር አያያዝ እናደርግልዎታለን» የሚለው አሳብ በአዕምሮዋቸው ውስጥ እየተመላለሰና ወደፊ ትም የሰላም መንገድ አግኝቼ ሀገሬን አሠለጥናለሁ የሚል ተስፋ እንዳደረባቸው ይታወቃል ። በሁለተኛው ደብዳቤያቸው ላይ ፣ «እንግዴህ ወዳጅ ስለሆንን እነዋልድ ሜዱርን ወዳጄቼን ወስደህ ያለ እጅ ጥበበኛ እንዳታስቀረኝ» ብለው ሲጽፉለት እስረኞቹን ካገኘ ወዳገሩ እንደሚመለስ ነበር የታያቸው ።

ጄኔራል ናፒዩር ግን ፣ ለደጃች ዓለሜ ንጉሡ በግድ በሰላም እጃቸውን መስጠት እንዳለባቸው ፣ ያለዚያ የእንግሊዝ ጦር ወደ ሰላምጌ ወጥቶ እንደሚዋጋ አጥብቆ በማስረዳት አስጠንቅቋል ።(1)

በዚህም ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ በሰሜንና በምዕራቡ ወገን የእንግሊዝ ጦር ስለ ተጫናቸው ፣ በምሥራቅ ደቡብ በተለይ ቃፊር በር በሚባለው በኩል አመለጡ ወይም ሊያመልጡ ነው የሚል ወሬ ስለ ተሰማ ፣ ቀድሞውኑ የፖለቲካው መሪ ኮሎኔል ዊሊያም ሜሬዊዘር አክበር ዐሊ ከሚባለው የዋጅራቱ ተወላጅ ጋር ግንኙነት አድርጎ በርሱ አማካይነት ገንዘብም ፣ ልዩ ልዩ ስጦታም ለወሎ ባላባቶች ለነወይዘሮ መስተዋት እየ ላከ በመዛመድ በነርሱ ክፍል ቴዎድሮስ እንዳያመልጡ ጠንክ ረው እንዲጠባበቁ አድርጓል ። በእውነትም አምልጠው ይሆን በሚል ጥርጣሬ እጃቸውን ይዞ ላመጣ 50,000 ጥሬ ብር እንሰጣ ለን ብለው በገሃድ ቃል ገብተዋል ።(2)

ሚር አክበር ዐሊ አማርኛም ፣ ዐረብኛም ከኦሮምኛ ጋር ደርቦ ስለሚያውቅ በስለላ ረገድ ብቻ ሳይሆን የራያና የአዘቦ ፣ የዋጅራትና የወሎ ኦሮምኛ የሚናገረው የእስልምና ሃይማኖት የያዘው ክፍል ከእንግሊዝ ጦር ጋር እንዲተባበርና ቴዎድሮስን እንዲያጠቃ በብዙ መርዳቱን ራሱ ናፒዩር ለበላዮቹ በጻፈው ራፖር መስክሯል ።(3) የወሎ ሕዝቡም ፣ መኳንንቱም ባለፈው ጊዜ ባፄ ቴዎድሮስና በጦራቸው ብዙ ጉዳት ስለ ተፈጸመበት ፣ የእንግሊዝን ጦር አመጣጡንና ባፄ ቴዎድሮስ ላይ መዝመቱን አልተቃወመም ።እንዲያውም ተደስቷል ማለት ይቻላል ።

1 Record.....pp. 44-46
2 Idem.....pp. 51-52
3 Field Marchal Lord Napier of Macdala.....A Memoir by his son..... pp. 234-235.

ስለዚህ ሚር አክበር ዐሊ ወደ ወሎዋ ባላባት ወደ ወይዘሮ መስተዋትና ወደ ሌሎችም ባላባቶች ዘንድ ስጦታም ፣ መልእክ ትም ይዞ ሔዶ ተወያይቶ ለናፒዩር እንደ አው. ቀ. 16 ሚያ ዝያ 1868 ዓ.ም (ጦርነቱ ካለቀ በኋላ) በጻፈው ሰፊ ራፖር የወሎ ሕዝብ እንደ ተቀበለው ፣ ባለፈው በደረሰበት ሥቃይ ባፄ ቴዎ ድሮስ ላይ ያለውን ጥላቻና በማናቸውም ከእንግሊዝ ጦር ጋር ለመተባበር ያለውን ስሜት ሲገልጽ ፣ በተለይ መስተዋትና ወጣቱ ልጇ ይማም አህመድ የሎጎት መቀመጫቸውን ለቀው ወደ መቅደላ በመጠጋት ሹማምንቶቿና ወታደሮቿ ቴዎድሮስ ሊያመልጡ የሚችሉበትን የቃፊር በር እንዲጠብቁ ማድረጓን በዝርዝር ገልጿል ።

እስረኞቹ ከተመለሱ በኋላ ፣ የእንግሊዝ ጦር አዛዥ በጽ ሑፍም በላከው መልእክት በቃልም ለደጃች ዓለሜ እንደ ተናገ ረው ፣ አንደኛ ዐፄ ቴዎድሮስ እጃቸውን እንዲሰጡ ፣ ሁለተኛም የታሰረውን ሁሉ የኢትዮጵያ መኳንንት በሙሉ እንዲለቁ በቁ ርጥ ከላከባቸው ወዲህ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ በመጨረሻው የወሰኑት ምርጫ እየተዋጉ መሞት ነው ።

የሰኞውን የጦርነት ጉዳይ ያገራችን ጽሑፍ እንደዚህ ሲል የመዘገበው በግልጽ ይነበባል « . . . ራስ መሸሻ ያፄ ቴዎድሮስ ልጅ እሑድ ገቡ ፣ አባታቸውን ትተው (*) እንግሊዞችም እሑድ እስሮችን ተቀብለው አደሩና በነገታው ሰኞ (የፋሲካ ማግሥት) ፈረሶችን ጥሬ አብሱ ተብሎ ጥሩምባ ተነፋ . . . ጥሬ ከተጨ ረሰ በኋላ ፣ በስድስት ሰዓት ፈረሶች የእግራቸው ችንካር ይቸነከር ነበር ። . . . በቶሎ ሁሉ ተጫነና አንድ ቄስ ጸሎት ያደርግ ነበር ። መኳንንቱም ሁሉ የጦር ልብሱን ለብሶ ጐራዴያቸውን እንደ ታጠቁ ተምበርከከው ጸሎት አደረጉ . . . ጥሩምባ ተነፋ ። ፈረሰኞች ባንድነት ከፈረስ ወጡ ፤ እግረኛም በየሰልፉ ሪጋ(**) ሆኖ ግጥም ብሎ ቆመና በየሰልፍሀ ተጓዝ ያለው ጊዜ ፈረሰኛው ባንድ ወገን ፣ እግረኛውም ባንድ ወገን ጥሩምባው ምድር እየ ፈነቀለ ወደ መቅደላ አምባ ባቀበቱ ይጓዝ ዝመር ።

* ወደ እንግሊዞች ማለቱ ነው ።
** ጸሐፊው ሪጋ የሚለው በኢጣልያንኛ መስመር ለማለት ነው ። የኢ ጣልያ ቋንቋ የሚያውቅ ኤርትራዊ መሆን አለበት ። «ን» የሚባለ ውንም ሳቢዘር አያደርግም ።

ንጉሡም መምጣቱን ባዩ ጊዜ የአምባው በር ጠባቆች በሩን ትተው ወደታች ከሜዳው ወርደው ከነበሩት ሰዋቸው ጋር ተሰ ልፈው ቆዩ ። መድፎቻቸውንም ካምባው ውጭ አዝግበው ነበር ። (*) እንግሊዞች ቀረብ ሲሉ ተኩሱባቸው ። ንጉሡም ባለቤታቸው (ራሳቸው) በሐመር ፈረሳቸው ወጡና አንድ ጠበ ንጃ አነገቱ ፤ አንድ ጠበንጃም በእጃቸው ይዘው ማሕል ለማሕል ሔደው ወደ እንግሊዞች ተኩሱ ። የእንግሊዝ የጦር አለቃ አት ተኩሱባቸው ብሎ አዞ ነበር ይላሉ ። ዐጤ ግን ፡ ከፈረሴ ደንደስ እሞታለሁ እያሉ እያመላለሱ ይተኩሱ ነበር ፡ ፈረሳቸው እስኪ ደክም ድረስ ። እንግሊዞችም እርሳቸውን ትተው ወደ ሌሎች እየተኮሱ ወደ አምባው ተጠጉ . . . ራስ እንግዱና(**) ወንድማ ቸው አዛዥ ፈንታ ሞቱ ። ንጉሡም ወደ አምባው ገቡ ። እንግ ሊዞችም ተከታትለው ወደበሩ ገቡ ። መድፉም እጅታ አደረ ጉት ። (***) በሩንም የንጉሥ ጠባቆች ለቀቁትና ገባ ብለው ለንጉሥ ተናገሩ ። ንጉሥም ሽጉጥዎን (ሽጉጣቸውን) መዘዙና ባፍዎ (ባፋቸው) ጐርሰው ተኩሱትና ሞቱ . . . » (1)

በበኩላቸው አለቃ ወልደ ማርያም ዘምሔይ ስለዚህ ጉዳይ ባጭሩ እንዲህ ሲሉ የጻፉት ፡ ከዚህኛው በመሠረቱ የተለያየ አይደለም« . . . ከበሩ ላይ ጥኑ ውጊያ ተዋመረ ። ከእንግሊዝ ወገን አንድ መድፍ ቢተኮስ በሩ ተሰበረ . . . የከረምት ነጐ ድጓድ መሰለ ። የመድፉና የነፍጡ (የጠበንጃው) ድምጥ . . . በዚህ መካከል የእንግሊዝ ወገን በሩን ሰብሮ ሲገባ ቴዎድሮስ ከላይኛው በር ዐልፈው ተቀመጡ ። በቋንቋው እየተናገረ (እን ግሊዙ) ቴዎድሮስን ንጉሡን እየፈለገ ሲቀርብ ሲያዩት ፡ «ይህስ ይዞ አስሮ ሲወስደኝ (ከሚወስደኝ) ሞት ይሻለኛል» ብለው በራስዎ (በራሳቸው) ፈርደው እንደ ዐመፀኛ ጠበንጃ አስወጡበት ። (2)

የእንግሊዞቹ ጽሑፍ በበኩሉ እንደሚተርከው ፡ ዋናው ጠቅላይ አዛዥ ጌኔራል ናፒዬር ዐፄ ቴዎድሮስ እጃቸውን

---

* እያነጣጠሩ ወይም እያለሙ

** እንግዳ

*** መድፉን እጅ አደረጉት ወይም ያዙት ለማለት ነው ።

1 ፋዘላ ያሳተመው ገጽ 48—49

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ..... ገጽ 57—58 ጠበንጃ አስወጡበት የሚሉት ፡ የሽጉጣቸውን ጥይት ጠጥተው ሞቱ ለማለት ነው ።

እንዲሰጡ በደጃች ዓለሜ እጅ የተላከው የዐርባ ሰምንት ሰዓት ጊዜ ገደብ ሰኞ ጧት ስላለቀ ፡ ለምክትሉ ለሜጀር ጌኔራል ሻርል ስታቬሌይ ወደ ሰላምጌ ጦሩ ዘምቶ በቅድሚያ ፋላ ሥላሴን እንዲይዝ ትእዛዝ ሰጠው ። ስታቬሌይም ለኮሎኔል ዋላስና ለኮሎኔል ፔን ትእዛዝ አስተላልፎ ኢትዮጵያዊው ጸሐፊ እንደ ጠቀሱት እግረኛውም ፈረሰኛውም ፡ ባለጠበንጃውና መድፈ ኛው በደንበኛ ተሰልፎ በሙዚቃ ፡ በጥሩምባ እየተሟሟቀ ከግ ርጌ ከእሮጌ ተንቀሳቅሶ ወደ ላይ ወደፋላ በመውጣት ደንበኛው ጦርነት በዘጠኝ ሰዓት ላይ ተጀምሮ የመድፍና የጠበንጃ ጥይት መሸገው በሚጠባበቁት በኢትዮጵያውያኑ ላይ ይዘንምባቸው ዝመረ ። ነገር ግን ፡ በመሬቱ አቀማመጥ በጉብታና በቋጥኝ ደንጊያ መካከል ኢትዮጵያውያኑ ከተገን ውስጥ ስለ ነበሩ ፡ እንደ መድፉ ተኩስና እንደ ጥይቱ ብዛት ብዙ ጉዳት አላደረገም ።

ቢሆንም ፡ በመጀመሪያው በር ላይ ጥቃት የደረሰባቸው ተዋጊዎች እየሸሹ ወደ እስረኞቹ ሐበሾች የታሰሩበት ሔደው መደባለቃቸውን የ33ኛው ብርጌድ ጦር በሻለቃ ኩፐር እየ ተመራ በፊቱ ያለውን ተከላካይ ጦርና በፍጥረቱ እንደ ምሽ ግነት ያለውን ቋጥኝማና ሽለቆማ ሥፍራ በችግር ዐልፎ ፡ ምሽግ ለመያዝ ባደረገው ጦርነት ዘጠኝ የጦር መኰንኖች እንደ ቆሰ ሉበትና በመጨረሻ ለውጊያ አመቺ የሆነውን ቦታ የእንግሊዝ ወታደሮች ይዘው ማጥቃታቸውን ጸሐፊው ሆላንድ ያወሳል ። (1)

ከዚሁ አያይዞ የእንግሊዝ ጦር ጠመዝማዛውንና በጣም አስቸጋሪ የሆነውን መንገድ ሁሉ በትዕግሥትና በብርታት ዐልፎ ፡ የእስር ቤት የነበረውን ጭምር ከፍተኛውን የመቅደላን ምሽግ መያዙን ፡ በዚህ ጊዜ ያጌ ቴዎድሮስ ጠቅላላ ጦር ቢታ መንላቸው ኖሮ ፡ ከዚህ ቦታ ላይ ብዙ የእንግሊዝን ጦር ለመ ፍጀት ይችሉ እንደ ነበረ ፡ አሁን ግን ዐርብ የስቅለት ለት እሮጌ ላይ በተደረገው ጦርነት የተዋጋው ጦር ሁሉ ሞራሉ ተዋድቆ ታማኝ ሆኖ እስከ መጨረሻ የተዋጋው ቁጥሩ በጣም ያነሰ መሆ ኑን ፡ በዚህ ጦርነት የአውሮፓ እስረኞች እንዲፈጁ መከረው የነበሩት ራስ እንግዳ መሞታቸውን ፡ የተረፈውም ጦር መሣሪ ያውን እየጣለና ምሕረት እየለመነ እጅ መስጠቱን ፡ ምሕረትም የተሰጠው መሆኑን ያረጋግጣል ።

---

1 Record.....Chap. XIX - pp. 50-56

ስለ ራሳቸው ስለ ዐፄ ቴዎድሮስ ደግሞ ፡ « . . . ቴዎድሮስ መቅደላ ከገቡ በኋላ በኮሎኔል ሉክ የሚመራው ጦር በተኮሰባ ቸው ጊዜ ፡ የቤተ መንግሥቱ በራፍ በታላላቅ የቋጥኝ ደንጊያ እንዲካብ (እንዲመሸግ) ትእዛዝ ሰጥተው ራሳቸውም ምሳሌ በመሆን አብረው ይሠሩ ነበር ። በዚያ ውስጥ ከ300 ታማኝ ወታደሮቻቸው ጋር ሆነው በተቻላቸው መጠን ከተከላከሉና እነዚህ ታማኝ ወታደሮቻቸው ስለ ቆሰሉና ራስ እንግዳም ስለ ሞቱ ፡ ተቻኩለው ወደላይ (ላይኛው በር) ወጥተው ለጠላት ዒላማ ይመቻል በማለት በእጅ ጠባብ ላይ ደርበውት የነበረውን በወርቅ ያጌጠ ካባ አውልቀው ላሽከራቸው ሰጥተው ከተዋጉ በኋላ ፡ የእንግሊዝ ጦር መቃረቡን ሲረዱት ለታማኝ ወታደሮ ቻቸው ፡ 'እምልጡ ፡ ከታማኝነታችሁ ጋር እንድትሸሹ ፈቅ ጃለሁ (*) እኔ በምንም ሁኔታ በጠላት እጅ አልወድቅም' ብለው ሽጉጣቸውን መዘው አፈሙዙን ወደ አፋቸው ውስጥ አግብተው በመተኮስ ራሳቸውን ገደሉ . . . ያዜ ቴዎድሮስም ተዋጊዎች ግማሾቹ ሸሹ ። የቀሩትም ለእንግሊዝ ጦር እጃቸውን ሰጡ ። ወደ ቃፊር በር ከሸሹት ይልቅ ፡ ለእንግሊዝ ጦር እጃቸውን የሰጡት ነፍሳቸውን አዳኑ . . .» ሲል ይደመድማል ።(1)

አለቃ ወልደማርያም ግን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ከገ ደሉና ምሽጉ ሁሉ በእንግሊዞች እጅ ከገባ በኋላ ፡ በእጁ ጠበን ጃም ፡ ጦርም ይዞ የተገኘ ብዙ ሰው ማለቁን እንደዚህ ሲሉ ያወ ሳሉ « . . . ሁሉም በሥልጣን (የእንግሊዝ የጦር መሪ) እጅ ሆነ ። የመቅደላም ወታደር ሁሉ የጦር መሣሪያውን ገደል እየ ጣለ እጅ ነሥቶ ሲቆም በምጥ እንደ ተያዘች ሴት መሰለ ። ያላወቀ መሣሪያውን ያልጣለ የሚዋጋ መስሎ እጅግ ሰው አለቀ ። ጋሻ ነፍጥም (ጠበንጃ) የያዘውን የእንግሊዝ ወገን እየተቀዳደመ (እየተሽቀዳደመ) በነፍጥ ፈጀው ። . . . በጦር ጊዜ የጦር መሣ ሪያ . . . ይዞ ወደ ገበያም ፡ ወደ ሰፈርም የሚሔደውን . . . ሲያይ ይገድል ነበረ . . . ደግሞ የሐበሻ ሰው ከዳተኛ ይባላልና አስቀድሞ እንዳይገድለው ይመስላል . . .»

---

* ታማኝነታችሁን ተረድቻለሁ ፡ አሁን ግን ራሳችሁን ለማዳን ሽሹ ለማለት ነው ።

1 Record.....pp. 55—57. The Abyssinian Expedition - Roger Action pp. 72 - 74

ከዚሁ አያይዘው እኚሁ የዘመኑ ምሁር በራሳቸው አነጋገር ዐፄ ቴዎድሮስ ሰኞ ሞተው የተቀበሩት ማክሰኞ መሆኑን ካወሱ በኋላ የዚህን ምክንያት ሲገልጹ ፡ « . . . ከንጉሡ ከቴዎድሮስ ጋር የነበሩ የእንግሊዝ ወገኖች የሌሎችም የንጉሡን ከእግር እስከ ራስዎ መልክዎን (መልካቸውን) አስመስለው ስለው ከእ ንግሊዝ ንግሥት ገብቶ ይኖራል ፡ የሐበሻ ንጉሥ ይህ ነው ለማለት . . . » ብለዋል ።(1) ይኸም ማለት በሞቱበት ቀን ያልተቀበሩት ለሥዕሉ ሥራ ጊዜ ለማግኘት ማክሰኞ ተቀበሩ ማለታቸውን ነው ።

---

1 ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 58—59

የፉላ ጦርነት
(ከሮዝ አከቶን መጽሐፍ)

የመጨረሻውን የፋሳን ፣ የሥላሴንና የሰላምጌን ጦርነት የመራው ሜዝር ጌኔራል
ቻርል ስቴቬሌይ
(ከሮዝ አከቶን መጽሐፍ)

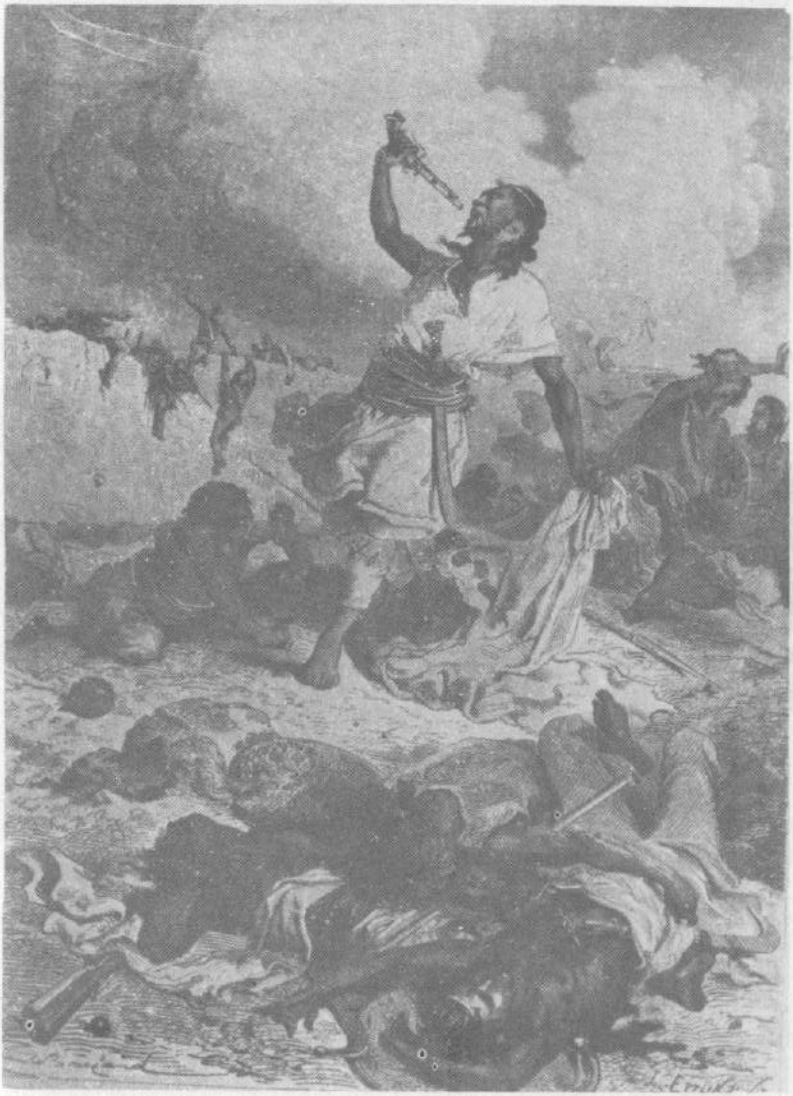

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ሲገድሉ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

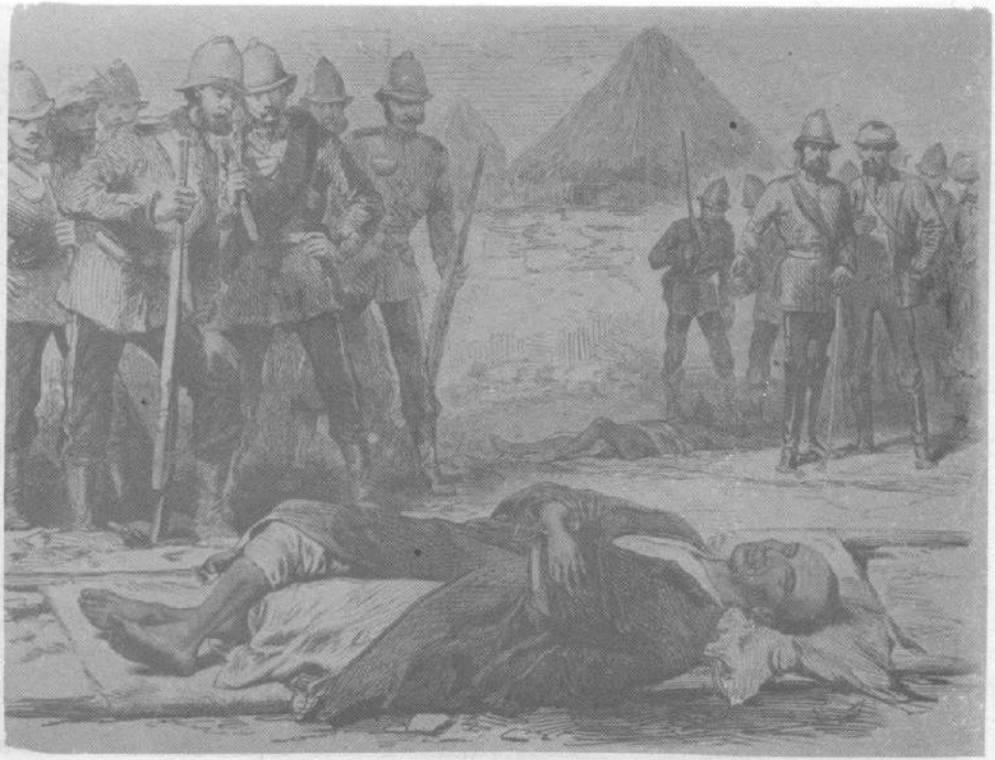

የእንግሊዝ የጦር መኮንኖች ያዬ ቴዎድሮስን ሬሣ በአድናቆት ሲመለከቱ
(ከሮዜር አክቶን መጽሐፍ)

የመድኃኔዓለም ቤተክርስቲያን መቅደላ በእንግሊዝ ጦር ከተያዘ በኋላ በወታደር ሲጠበቅ
(ከዐሥረኛው ሮያል ኢንጂኔሪንግ ብሪጌድ)

ከመቅደላ ውድቀት በኋላ ወደ ወዴ ቴዎድሮስ ቤተ መንግሥት የሚያስገባው የቃፊር በር ሲጠበቅ ።
(ከዐሥረኛው ሮያል ኢንጂኔሪንግ ብሪጌድ)

ካፒቴን ስፒዲ (ባሻፈለቀ) ከድሉ በኋላ የፊታውራሪ ገብርዬን የጦር ልብስ
እንደለበሰ
(ከሮዜ አክቶን መጽሐፍ)

የመቅደላውን (ፉላና ሥላሴ) ጦርነቶች የመራው ጄኔራል ስቴቬሌይ
(ከሪኮርድ ኦፍ ዘ ኤክስፔዲሽን ቱ አቢሲኒያ)

የእሮጌን ፡ የሰላምጌንና የመቅደላን የጦርነት ሥፍራዎች የሚያሳይ ካርታ ።

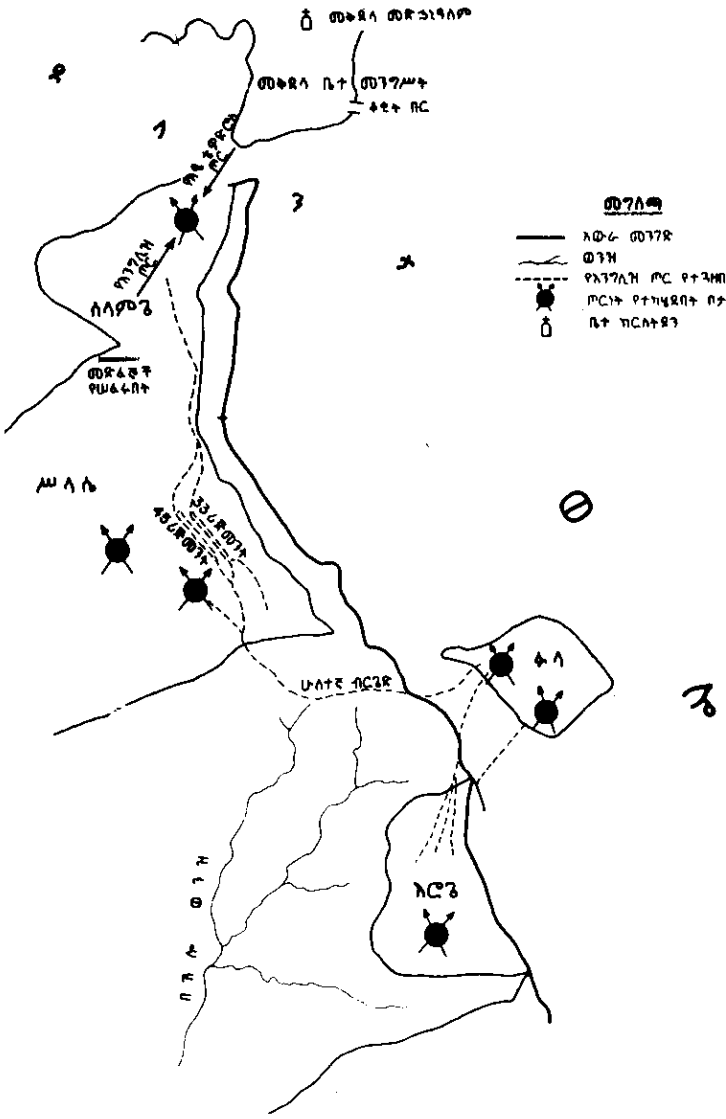

የአተዋጽዖ ካርታ ሥራ ጽርጽት 1974 ዓ.ም

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ባዒ ቴዎድሮስ ሰውነትና ባሕርይ ላይ ሉጥር ለስተያየት ፣ ስለ ዝግንነታቸው የተደረሰላቸው ግጥም

ሰውነት ሲባል ፣ ያንድን ሰው አካልና ጠባይን ያጠቃል ላል ። አካል በትክክል በዐይን የሚታይ ፣ በእጅ የሚዳሰስ ስለ ሆነ ፣ ያንድ ሰው ጠቅላላ የአካሉ ቅርፅ ከነአባሉ ይታወቃል ። ቁመቱ ዝርጋዳ ወይም አጭር ፣ ግድንግድ ወይም ቀጫጫ ፣ ፊቱ ሞላላ ወይም ክብ ፣ አለዚያም አራት ወይም ሦስት ማዕዘ ንማ ፤ ግንባሩ ፈጣጣ ወይም ሙሉ አለዚያም የተጠረመሰ ፤ ዐይኑ ቦግ ያለ ወይም ጨፈንፈን ያለ ፣ አለዚያም መጠነኛ ፤ በዚህ ዐይነት የሰውነታችን አባል ሁሉ ሲበዛም ፣ ሲያንስም ሊለያይ ይችላል ።

ጠባይ ሲባል ፣ 'ባሕርይ ፣ መንፈስ ፣ ዐመል ፣ ስሜት' እያ ልን የምንከፋፍለውን ሁሉ ሲያጠቃልል ፣ ያንዱ ሰው ጠባይ ከተግባሩና ከአነጋገሩ ላይ ተወስዶ እገሌ ሐቀኛ ነው ወይም አድርባይ ነው ፤ እገሌ ግን ፣ ዋሾ ነው ወይም እውነተኛ ነው ብለን በትዝብት ሐተታ ካልሰጠን በቀር ፣ ጠባይ ወይም ባሕርይ እንደ አካል በዐይን ስለማይታይ በቀላሉ ሊጨበጥና ሊታወቅ አይችልም ። በጠባይ በኩል የበጎዉም ፣ የክፋቱም ዐይነት ከአ ካል የበለጠ ብዙ ደረጃ ስለ አለው ፣ እዚህ ላይ ያልተነሣንበትን መተንተን አስፈላጊ አይሆንም ።

የቴዎድሮስን የአካላቸውንና የጠባያቸውን ደረጃ ከየት ኛውም ላይ ለመመደብ ያስቸግራል ። ዐፄ ቴዎድሮስን ለማየ ትም ፣ ለማነጋገርም አብሮ ለመኖርም ዕድል ያጋጠማቸው አለቃ ዘነብና አለቃ ወልደ ማርያም የቴዎድሮስን አጫጭር የሕይወት ታሪካቸውን በተዉልን ታሪካዊ የጽሑፍ ቅርስ ውስጥ የ ት ው ል ዱ ፣ የ ዕ ድ ገ ቱ ፣ የ ጠ ር ነ ቱ ፣ የ ድ ሉ ፣ የምርኮውና

የቅጣቱ ዐይነት ሲዘረዘር ፣ የዚህ ሁሉ ባለቤት የሆኑት የአንድነት መሥራቹ የቴዎድሮስ የአካላቸውና የጠባያቸው ዝርዝር የለ በትም ። ጠባያቸውን እንኳን ከተግባራቸው ላይ ብንማር ለማ ወቅ የሚናፈቀውን የአካላቸውን አባላት በዘመኑ ከተጻፈ ላይ አንብበን በዝርዝር አናውቅም ። በታሪክ አማካይነት ዐውቀ ነው የነቀፍነውንም ፣ ያደነቅነውንም መሪ የሰውነቱን ዝርዝር ሁኔታ ብቻ ሳይሆን ቢቻልማ እንደ ዛሬ ዘመን ድምፁም ተቀ ርፆ ብንሰማው ምን ያህል ደስታና መገረምን ባተረፈልን ነበር ። ቴዎድሮስን በመቅደላ ፣ ዮሐንስን በመተማ ፣ ምኒልክን በዐ ድዋ ሲያዋጉ ከነንቅናቄው ደንበኛ መልካቸውን ብናይ ፣ ድምፃ ቸውን ብንሰማ ኖሮ ፣ የደስታ ስሜታችን ከፍ ያለ በሆነ ነበር ።

ዳሩ ግን ፣ መሪዎቹ ራሳቸው ወደ ሃይማኖት እንደሚያደሉ በኢትዮጵያውያን ያጸጸፍ ባህልም ውስጥ ምርቱ በርክቶ የሚ ታየው ገድሉ ፣ ድርሳኑ ፣ ስንክሳሩ ፣ መልካ መልኩ ሁሉም የመንፈሳዊ ጽሑፍ ነው ። የፍልስፍናው ፣ የታሪኩ ጽሑፍ ብዛቱ ከመንፈሳዊው በጣም ያነሰ መሆኑን ማንም ያውቀዋል ። ለኢ ትዮጵያውያን አበው ምሁራን ትምህርት ሲባል ከመጽሐፍ ቅዱስ የመነጨው ብቻ መሆኑን ከዚህ በፊት አውስተነዋል ። በዚያው በየዜና መዋዕሉ ጽሑፍ ደግሞ ከብሉይና ከሐዲስ ጥቅስ ጋር የሰልፉ ፣ የጦርነቱ ፣ የድሉ ፣ የምርኮው ፣ የቅጣቱ ፣ የዘረ ፋው ፣ የፉከራውና የሽለላው ፣ የግጥሙ ምርት ሲታይ በነዚህ ሁሉ መካከል ያሸናፊውንና የተሸናፊውን መልክና ጠባይ የመ ዘርዘር ባህል የለንም ። ለዚህኛው ክፍል ዋጋ ከሚሰጠው የግ ይሰጠው ይበልጣል ። የዛሬ አንባቢ ለማወቅ የሚናፍቀውን ሁሉ ያለፈ ጸሐፊ በቅድሚያ በዘመኑ ለመገመት አዳጋች ይሆን በታል ማለት ነው ። ምናልባት የሰው ልጅ አዕምሮ እየሰፋ ፍላጐቱ እየበዛ በሔደ መጠን ፣ የኛም የዛሬው አጻጻፋችን ለሚ መጣው ትውልድ መዳረሻ እንጂ በደንብ ላያረካው ይችላል ።

ስለዚህ በሥዕልና በቅርፅ ሙያ በሚገባ ያልደረጀን እንደ መሆናችን መጠን ፣ በሥልጣኔ በማናቸውም መስክ የተራመ ዱት ፈረንጆች በእጃቸው ከሣሉልን በፎቶ ወይም በጽሑፍ ዝርዝር ቀርፀው ካወረሱን በቀር ፣ ከሐያኛው ክፍለ ዘመን መገ መሪያ በፊት ያሉንን የመሪዎቻችንን ፣ የደራሲዎቻችንን መልክ በራሳችን ባለሙያ አማካይነት አናውቅም ። ባገር ተወላጅ

ተሥሎ ወደ ጊዜያችን የደረሰው ተሣዩን ለማስደሰት ፉንጋው ሁሉ መልእክ መስሎ ፣ አሽብርቆ በቁንዥና ተውቦ ስለሚገኝ ሥዕሉና እውነተኛው የሰውዬው መልክ ላይጋጠም ይችላል ። ይኸም በታሪክ ረገድ በየዜና መዋዕሉ ላይ ጸሐፊ ትእዛዙ የየራሱን ንጉሥ ታሪክ በቃለ አጋኖ ያልሆነውን በመጨማመር እንደሚያወድሰው ማለት ነው ። የድንጊያ ቅርፅማ ከሥልጡኑ ከአከሱም መንግሥት ውድቀት ወዲህ አልታየም ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፣ ላሁኑ የታሪክ ምዕራፎች ባለቤት የሆኑት ያዜ ቴዎድሮስ መልክ ሹሩባ እንደ ተሠሩ የምናየውና ሁላችንም በሥዕሉ የምንጠቀምበት ፈረንሣዮቹ እነ ባውድራን የሣሉት ነው ። በሰላሙ ቀን በእንበሳ ተከበው የሚታዩት ፣ በጭ ንቁና በቁርጠኛው ቀን የሽጉጣቸውን ጥይት ቆመው ሲጠጡ ወይም ሽጉጣቸውን እንደ ጨበጡ ተዘርረው የሣሉዋቸው እነ ካኒዲና እንግሊዞቹ ናቸው ። በዚህም ሳናመሰግናቸው ማለፍ የለብንም ።

በነዚህ ሁሉ ሥዕል ላይ ያዜ ፣ ቴዎድሮስ ፊት የቁጡና የእ ልኸኛ መልክ ሆኖ ይታያል ። መቅደላ ራሳቸውን ገድለው በወ ደቁበት ጊዜ ወዲያው የደረሱት እንግሊዞች ሲያዩዋቸው በሬሳ ቸው ገጽ ላይ ዐይናቸው እንደ ተገለጠ ጥብቅነታቸው ፣ ኩሩ ነታቸው ይነበብ እንደ ነበረ ተጽፏል ።(1) ከወታደሮቹ አንዱ እንግሊዛዊ እንደ ወደቁ ሬሳቸውን አይቶ «ጐበዝ ባላጋራ ነው ፤ በደህና ልንይዘው (ልናከብረው) በተገባ» አለ ።(2)

ፈረንሣዩ ጉዮም ለጐን ያዜ ቴዎድሮስን መልክና ጠባይ እንደዚህ ሲል ይገልጻል ። « . . . ካሣ አሁን 46 ዓመታቸው ነው ።(*) ቁመታቸው መካከለኛ ሆኖ የሚጫን አካል አላቸው ። የመልካቸው ገጥታ ግልጽና አስደሳች ተነቃናቂ(3) ፣ . . . ያይን አመለካከታቸው ድምቅና ወኒ(4) ፣ ከምሥራቅ ሕዝብ ነጻነት

1 Hist. pol. Coulbeaux pp. 410-411.
2 Idem

* እንደ አው. ቁ. 1866 ዓ. ም. ላይ ማለቱ ነው ። በኢት. 1858 ይሆ ናል ።

3 Physionomie ouverte et sympathique.....Expressifs et Mobiles
4 Le regard est vil et percent

የሚሰማውንና ላገዛዝ የማይበገረውን ሕዝብ ለመግዛት ያላቸው ጽኑ ፈቃድ እመልካቸው ላይ ይታያል . . . ለሌላው ጉዳይ ሲጨነቁ ስለ ልብስ አለባበስ እምብዛም ግድ የላቸውም ።

ስለዚህም የውጭ አገር ሰዎች እርሳቸውን ከሕዝቡና ካጌጡት መኳንንቱ ውስጥ መለየት ይደናገራቸዋል . . . በድንኳናቸው ውስጥ (በጉዞ ጊዜ) ያለው ዕቃ ሁሉ ተራ ነው ። በደብረ ታቦርና በመቅደላ መኖሪያ ቤታቸው ከሕንድና ከፈረንሣይ አገር የሠሩ የሐር አልባሳት ይታያሉ . . . ። በጠባይ በኩል ልዝብነት የተበረዘበት ኃይለኛ — ይልቁንም ኃይለኛ . . . ኩሩ ሆነው የተወለዱ . . . ትንሽ ወደ ደስታ ያዘነበሉ ፣ ቁጡ (ግልፍተኛ) . . . ይሰክራሉ ተብሎ በከንቱ ታምተዋል ፤ . . . አይ ደለም . . . እንዲያውም ቁጥብ ናቸው ። ከመብል ይልቅ መጠጥ በዛ ያደርጋሉ ። ነገር ግን ፣ እስከ ስካር አይደርሱም ። ከመዝሙሪያ ሚስታቸው ከተዋበች በቀር ሴቶች በርሳቸው ላይ ክብደት የላቸውም ።(1) . . . » ካለ በኋላ ፣ ከዚያ ዐለፍ ብሎ ስለ ዕውቀታቸው « . . . በስብሰባ ላይ ደስ የሚያሰኝ ቃል አላቸው . . . የቀለም ሰው ናቸው . . . የአማርኛ አጻጻፋቸው ልዩ መሆኑን ዳኞቹ አረጋግጠውልኛል . . . » ሲል ዘርዝሯል ።(2)

በቅርብ የተመለከታቸው ዶክተር ብላንክ « . . . ከብዙዎቹ አበሻዎች ጠቆር ያሉ ጠይም ፣ አፍንጫቸው ደፍጠጥ ፣ አፋቸው ሰፋ ፣ ከንፈሮቻቸው ትንንሽ ጠጋ ፣ ቀጠን ያሉ . . . በወታደርነታቸው የተመሰገኑ . . . ጐድጐድ ያሉት የጥቋቁር ዐይኖቻቸው አገላለጥ አስደንጋጭ ሲሆኑ ፣ በሰላም ጊዜ ደስ የሚያሰኙ ፣ የሰውን ፍቅር የሚያስገኙ . . . በተቆጡ ጊዜ ደግሞ በርበሬ መስለው የሚያስደነግጡ ናቸው» በማለት አመልክቷል ።(3)

ደግሞ ብዙ ጊዜ አብሮአቸው የኖረው ከካሜሮን በፊት የእንግሊዝ ቆንሲል የነበረው ፕሎውዴን ፣ «የቴዎድሮስ ጉድለት ፣ ቁጡነታቸውና የማይበገረው ኩራታቸው ነው» ሲል ፣

1 Theodore II Le Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 181-183
2 ለገን ገጽ 187
3 ዳኘው ወ/ሥላሴ ምዕ. 1

ሌላው ዊልሄም ቪምበር የሚባለው የዕፅዋት ጀርመናዊ ዶክተር «ቴዎድሮስ ከግልፍተኝነታቸው በቀር ከፍ ያለ አስተያየት ያላቸው ናቸው» በማለት ሁለቱም የለገሃንና የብላንክን አባባል አጽድቀዋል ።(1)

ያገራችንም ሰዎች ልዩ ፍጡርነታቸውን ለመግለጽ የማይጨበጡ እሳት ናቸው እስከ ማለት ደርሰዋል ። የእንግሊዝ ጦር በእሮጌ ሜዳ በፊታውራሪ ገብርዬ የሚመራውን ያጌ ቴዎድሮስን ጦር ከደመሰሰ በኋላ ወደ አፋፍ ወጥቶ በሰላምጌ ፣ በፋላ በሚያጠቃበት ሰዓት አንዱ ጦርነቱ የሰለቸው ወይም የከበደው ወታደር ፣ «ከምናልቅ እጃቸውን ይዘን ለእንግሊዝ እንስጣቸውና እንገላገል» ቢል ፣ ጓደኞቹ «አንተ ዋሾ! ማነው እሳትን በእጁ የሚጨብጥ» ብለው የተግሣጽ ጥያቄ ካቀረቡለት በኋላ ፣ «ደህና ነው ፤ በል አንተ ለመያዝ ሞክርና እኛ በኋላ እናግዝሃለን» ብለው አፈዘውበታል ።(2)

በውነትም በየጽሑፉ ላይ ዛሬ በንባብ ጠባያቸውን እንዴ ምንረዳው ፣ ቴዎድሮስ በፍጥረታቸው ከፖለቲካ ዘዴኛነት ፣ ከመልካምና ከታጋሽ አስተዳዳሪነት ይበልጥ የጦር ሥልት ዐዋቂ ፣ በድፍረት ለመዋጋትም ፣ ለማዋጋትም ስጦታ ያላቸው ጐበዝና ጦርጦራ የወታደር አለቃ ፣ በወታደር ዘንድ የሚፈሩ የሚከበሩ ፣ የሚወደዱም ናቸው ። በቀውጢው የመጨረሻ ቀን ብዙዎቹ ውጊያ የመረራቸው ቢሸሹም ብዙዎች መሸሽ ሲቻላቸው ፣ «ሽሹ ፤ ፈቅጄላችኋለሁ» የሚል ቃል ከንጉሡ አንደበት ከሰሙ ወዲህ ፣ እምቢ ብለው ለርሳቸው ፍቅር ሲሉ እስከ መጨረሻ በታማኝነት የተዋጉትን እናስታውሳለን ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ይኸን ወታደራዊ ባሕርይ በፍጥረታቸው ተጐናጽፈው የተወለዱ ስለሆነ ፣ ገና ከመዝሙሪያው እነሣሣቸው በትውልድ ወረዳቸው በቋራ ፣ በአውራጃቸው በደምቢያና በመተማ ወሰን በሽፍትነታቸው ጊዜ ከቱርኮችና ከግብጾች በመዋጋት ፣ ሰውነታቸውን ከጦርነትና ከችግር ጋር በደንብ አለማምደውት ስለ ነበር ፣ ከዚያ ወዲህ የገጠሟቸው መሳፍንት ሁሉ በፊታቸው ሊቆሙ አልቻሉም ።

1 Histoire de 1' Abysisonie A.M. Jones et Monroe pp. 177
2 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 55

አስተዳደሩ በተበላሸው በራስ ዐሊ ቤተ መንግሥት በአ ማችነታቸው በመጠቀም በተድላ ፣ በደስታ ከመኖር ይልቅ በሽፍትነት በዱር ፣ በገደል ሰዐርበኝነት መቆየትን በመረጡበት ሰዓት የርሳቸውን አነሣሥ በቶሎ ለመቅጨት በየተራ የተላኩ ትን ደጃች ወንድይራድን ፣ ደጃች ጐሹን ራሳቸው ሳይታሰብ ቀጪቸው ። የራስ ዐሊ እናት ታላቂቱ እቴጌ መነን ሥፍር ቍጥር የሌለው ጦር ይዘው ፣ «ይኸ የፍየል እረኛ ፣ ቆለኛ አያመ ልጠንም» እያሉ በኩራት ወደቋራ ዘምተው ቢገጥሟቸው በት ንሽ ጦር ካሣ የወደፊቱ ቴዎድሮስ ፣ ማርከው ጥሬ በማስፈጨት አዋርደው ፣ የፍየል እረኛ ተብለው የተሰደቡትን ተበቀሉ ።

ከዚሁ አከታትለው ባለፈው እንደ አነበብነው ሁሉ ፣ ራስ ዐሊንና ደጃች ውቤን ድል አድርገው ከነገሡና ሸዋን ፣ ወሎንና ትግሬን ከጠቀለሉ በኋላ ፣ አሁን በፍጥረታቸው ግዛትና ድል አድራጊነት የማይጠግቡ ስለሆኑ ፣ ኢትዮጵያን አዋሕደው ሳይጨርሱ የግዛት አሳባቸውን ከኢትዮጵያ ውጭ አደረጉ ። በአሳባቸው መካከል ያላቸውን መጠነኛ ጉልበት ከውጭዎቹ መንግሥታት ኃይል ጋር በደንብ አላመዛዘኑትም ።

የሆኖ ሆኖ ፣ ቴዎድሮስ በማናቸውም ረገድ በአገሪቱ የመ ከፋፈል ወቅት የተከፈለውን አገር ለመሰብሰብ የተነሡ ናቸው ። የራሳቸውን አገር አብስለው ሳያዋሕዱ ፣ የቱርክን የቄሣር ግዛት ለመቋቋምና ኢየሩሳሌምን ነጻ ለማድረግ መፈለጋቸውን ስናይ ጉልበታቸውንና ምኞታቸውን እንዳላመጣጠኑት እንገነዘባለን ። ባንድ ፊት አሠልጥኜ ብለው ራሳቸውን ዝቅ አድርገው እንግ ሊዞችን ሲማጠኑ ፣ መልሰው ከእንግሊዞቹም ከፈረንሣዮቹም ሲጣሉ ፣ እነዚህ ኃያላን መንግሥታት በሥልጣኔም ፣ በኃይልም ከኔ ይበልጣሉ ብለው ከልብ አላመኑም ነበር ።

ከብዙ ዘመን ዝምሮ ፣ «በኢትዮጵያ ከወደ ምሥራቅ ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ይነሣና ዓለምን በዘንግ ይገዛል» የሚል ከቤተ ክህነት በኩል ሲነገር ነበር ። ስለዚህ የርሳቸውን አነሣሥና በመሳፍንት ላይ ተቀጣጥሎ የመጣውን አሸናፊነታ ቸውን የተመለከቱት ካህናት መነኮሳት ፣ «ትንቢት የተነገረ ልህ ንጉሥ አንተ ነህ» ብለዋቸዋል ።

እርሳቸውም በደረስጌ ማርያም በአቡነ ሰላማ እጅ ተቀ ብተው የነገሡለት ስመ መንግሥታቸው ቴዎድሮስ የተባለው ስለዚህ መሆኑን ባለፈው እንብበናል ። ከዚህ ጊዜ ቀጥሎ ሁሉ ንም ማንበርከክ ስለቻሉ ፣ የተነገረው ትንቢት የተፈጸመ ፣ ወደፊትም የሚፈጸም አድርገው ሳይወስዱት እንዳልቀረ ይገ መታል ።

በመሳፍንት የሥልጣን ሽኩቻ ከውጭዎቹ የቅኝ አገር ፈላጊዎች ተጽዕኖና መሰናክል ጋር ሲደመር ፣ ከሰይፍ ጐን በሰ ላማዊ መንገድ የመምራቱ ጉዳይ ልዩ ስጦታ ይጠይቃል ። ቴዎድሮስ ቀደም ሲል ፣ በጦርነቱ ሁኔት መካከል የባሪያን ንግድና አገዛዝ በማስቀረት ንግድ እንዲስፋፋ የነጋዴን የኬላ ጸጥታ የሚጠብቁ ወታደሮችን እየመለመሉ ፣ እንደ ፖሊስ በየ በሩ በማስቀመጥ የጫካ ሽፍቶችን የመንገድ ቀማኞችን እየቀጡ በማጥፋት ፣ በየወረዳው ትክለኛ ባለጉልቶችን በተቻለ መጠን እየነቀሉ ለመንግሥታቸው ታማኝ የሆኑትን በመሾም ለየቤተ ክርስቲያኑ ቅዳሴ ብቻ ይበቃል ፤ ካህን ራሱን ጠምጥሞ በቤተ ክርስቲያን መቋሚያውን እያወዛወዘ ወገቡን እየሰበቀ (*) በዜማ ፣ በውዳሴ የሚያሳልፈው የማኅሌት ጊዜ ላገርና ለመንግሥት ምንም የተጨበጠ ዋጋ አለመስጠቱ ስለ ቆጫቸው ፣ የሰሞነኛ ውን ትተው የካህናቱን መሬት ወደ መንግሥት ወረሱ ። በዚ ህም ከፍ ያለ ጠብና ክርክር ከቤተ ክህነት ባለሥልጣኖች ጋር አብቅለው እንደ ነበር ይታወሳል ። ለዚህ የማሻሻል አስተያ የታቸው ከጊዜው እንደ ቀደሙ ይታያል ።(1) ዳሩ ግን ፣ በሚያ ሳዝን አኳኋን የሾሙትን በጥርጣሬ በመሻርና በማሰር ፣ የሸፈ ተውን አገር በማዘረፍ ፣ ከውስጥም ከውጭም በተፈጠረ የጦር ነት ጊዜ ሁሉም ውጥን እየመከነ ፣ በተለይ ወደ መጨረሻ ያለው ዘመናቸው በሁከት የተመላ ሆኖ እንኳን የሥልጣኔውና የልማቱ ዓላማ ግቡን ሊመታ ፣ በኃይል የሰበሰቡት አውራጃም ተመልሶ ተበትኗል ።

በማናቸውም ረገድ ፣ ይኸ ሁሉ ዐፄ ቴዎድሮስ ያደረጉት ወጣ ውረድ በመሠረቱ ለኢትዮጵያ አንድነትና ዕድገት ሲሉ

---

* ይህ አረግራጊ ፣ ራሱን ታጣቂ ፣ ወገቡን ሰባቂ ፣ አቴና ወጊ እያሉ ሰድበውታል ።

1 አለታ ወልደ ማርያም ገጽ 27—28

መሆኑ አይጠረጠርም ። በዘመናቸው የጣሉት መሠረት አገር ጠቅሟል ። በመቅድሙ ላይ እንደ ጠቀስነው ፥ ደፋሩና ኃይለኛው ቴዎድሮስ በቅድሚያ በዘመነ መሳፍንት ጊዜ በመከፋፈል በየ አውራጃቸው ሥር የሰደዱትን ባላባቶች በኃይል ነቅለው ያንድ ነቱን መሠረት ባይገነቡ ኖሮ ፥ ከርሳቸው ቀጥለው የነገሡት ወሌ ዮሐንስ እና ዐፄ ምኒልክ ምቹ ያንድነት ጊዜ ወርሰው በመ ጠንከር ፥ በየዘመናቸው የተነሡባቸውን የግብጽንና የኢጣል ያን ወራሪነት በቀላሉ ለመመለስ ያዳግታቸው ነበር ። በዚህ ምክንያት የመከፋፈሉን ዘመን በኃይል አጥፍተው ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም ያደረጉት ሙከራ በቀላሉ መግ መት እንደ ሌለበት እዚህ ላይ ማስተዋል እንችላለን ።

በማናቸውም ረገድ ፥ ለኢትዮጵያ ሲወጡ ሲወርዱ ቆይተው ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በነበረ ቅራኔ ጦርነት ተጭሮ እጅግ ፈታኝ ሁኔታ ቢገጥማቸውም ፥ ቴዎድሮስ በጠላት እጅ ተማር ከው ራሳቸውንም ፥ አገራቸውንም ላለማዋረድ በአቋማቸው ጸን ተው ሕይወታቸውን ማሳለፋቸው የዝብዱ ሥራቸውን ያሳያል ። እስከ ሞት ድረስ የራሳቸውንም ክብር እንደ ምን መጠበቅ እንደሚወዱ ይኸው ራሱ ያስረዳል ። ስለዚህ ዛሬ በሕይወት ያለነው የኢትዮጵያን አንድነትና ዕድገት ከልብ የምንመኘው ሁሉ ፥ የቴዎድሮስን ድካምና መሥዋዕትነት በአክብሮትና በአ ድናቆት መዘከር እንዳለብን ደግመን እናስታውሳለን ።

ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን አንድ አድርጎ ለማሠልጠን የነበ ራቸው ሰፊ ዓላማ ፥ በጠላት ፊት ላለመዋረድ ራሳቸውን እስከ ማጥፋት የደረሱበት የቆራጥነት ታሪካቸው ፥ ባገር ላይ እንደ አጥቢያ ኮከብ በሰፊው በኢትዮጵያ ሕዋው ላይ እያበራ ጸዳሉ ያለማቋረጥ ከትውልድ ወደ ትውልድ ሕያው ሆኖ ይተላለፋል ።

እንኳን እኛ ከዘመናቸው መቶ ዓመት ያህል ራቅ ብለን የምንገኘው ይቅርና ፥ በዚያው በዘመናቸው የነበሩት ኢትዮጵ ያውያን ያንድነቱን ትግል ያስከተለውን ፈተና በቀጥታ የተካ ፈሉት የግል ጉዳታቸውን ወደ ጐን አድርገው ፥ አባ ታጠቅ ቴዎድሮስ ቆራጥ ዝግና መሆናቸውን አድንቀው ለማስደነቅ ራሳቸውን ከገደሉ በኋላ ፥ እንደዚህ እያሉ በግጥም ያሞገሷቸው ወደ ጊዜያችን ደርሶ ሁልጊዜ ይነበባል ።

1. ስለ ዝግንነታቸው ፥

ሀ) በመቅደላ በኩል ጩኸት በረከተ ፤
የሴቱን እናውቅም ወንዳንድ (ወንድ እንድ)
ሰው ሞት ።

ለ) ዳር እስከ ዳር ይዞ የገዛው ንጉሥ ፤
እንዲህን ስሱ ነው (እንደዚህ ስስታም ነውን)
ጠበንጃ እሚጐርስ ።

ሐ) ጠላቶቹን ሁሉ አጭዶ እንደ ገብስ ፤
መቅደላ ተጣለው ራሱን በራስ ።

መ) አባትና እናቱ አላንድ አልወለዱ ፤
አባ ታጠቅ ካሣ ያው አንዱ ፥ ያው አንዱ ።
(ያ ወንዱ ፥ ያ ወንዱ)

ሠ) የትግሬንም ንጉሥ ፥ የሸዋንም ንጉሥ ሲንቁ ሲንቁ፤
ወንድ አለራስዎ ገድለውም አያውቁ ።

ረ) አያችሁት ብያ (ወይ) ያንበሳውን ሞት ፤
በሰው እጅ መሞትን ነውር አድርጎት ።

ሰ) ገደልን እንዳይሉ ሙተው አገኙዋቸው ፤
ማረከን እንዳይሉ ሰው የለ በጃቸው ፤
ምን አሉ እንግሊዞች ሲገቡ አገራቸው ?
ለወሬ አይመቹም ተንኮለኛ ናቸው ።

2. በሥጋት ይመለከቷቸው ከነበሩ የተሠነዘሩ ግጥሞች ፥

ሀ) አምላክን መስሎ ቴዎድሮስ ፤
ንዑና ሑሩ (ኑ ሒዱ) ሲል ዋለ ሐሙስ ።
ሰኞ (የሞተበት ቀን ሰኞ) መቅደላ ተጨነቀ ፤
ሰው መሆኑ ታወቀ ።

3. የገዥነት ፍላጐታቸውን ለመግለጽ

ሀ) ቀስ ብለሁ ግቡ ዝግ ብለሁ ግቡ ፤
ደሞ እዚያ ላይ (እሰማይ ቤት)
ወጥተሁ እንዳታስቸግሩ ፤
እኔው ብቻ ልግዛ ነውና ነገሩ ።

ለ) መላው የጐጃም ሰው ፥ መላው የትግሬ ሰው
ተይዞ በምጥ ፥
የእንግሊዝ ሐኪሞች መጥተው ቢይዙት ፤
ተገላገለ አሉ ይህ ሁሉ ፍጥረት ።(1)

ሐ) እሳት መጥቶ ተቋራ ፥
ድፍን አበሻን ሊበላ ፤
እንግሊዝ መጥቶ አጠፋው ፥
ለእግዜር እግዜር አለው ። (2)

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ — አለቃ ወልደግርያም ገጽ 56—57 የኢ ትዮጵያ ታሪክ ከፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀ. ኃ. ሥ. የመጨረሻ ዕትም ገጽ 39—40

2 Esercizi di Lettura Amarici
Raccolti da C. Conti-Rossini..... pp. 1 - 19

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

የመቀደላ ውድቀት ፥ ያፄ ቴዎድሮስ ሥርዓተ ቀብር ፥ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ሞተ ፥ የእንግሊዝ ጦር ወዳገሩ መመለስ

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ሲገድሉ ፥ የመከላከሉ ጉዳይ እከ ትሞ የእንግሊዞች አሸናፊነት እስከ ዘለቄታው ተረጋገጠ ። የእርሳቸውም መሞት ሲታወቅ መቅደላ ታስሮ ከነበረው ውስጥ የቻለው በመቻኮል ከሰላምጌ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ወደሚገኝበት ወደ እሮጌ ወርዶ ተደባለቀ ። በዚህ ምክንያት የመቅደላ ምሽግ ቤተ መንግሥቱ በዐሥር ሰዓት ተኩል ላይ በእንግሊዞች እጅ ወድቆ በብርጋዲዮር ጌኔራል ዊልቢ የሚ መራው የእንግሊዝ ጦር በቁጥጥሩ ውስጥ ካስገባው በኋላ ፥ ዋናው አዛዥ ጌኔራል ሮበርት ናፒዩር በኢትዮጵያ መኳንንት ፥ በራሱ የጦር አለቆች እና በነሆርሙዝ ራሳም እንደ ታጀበ ማክ ሰኞ ሚያዝያ 7 ቀን ከእሮጌ ተነሥቶ ፥ በድል አድራጊነት ግርማ ወደ መቅደላ አፋፍ ወጥቶ የፉላንና የሰላምጌን ፥ የመቅደላንም ምሽግ ፥ የጦርነቱን ቦታ ሁሉ በጌኔራል ዊልቢ እየተመራ ጐበኘ ።

ስለ ዐፄ ቴዎድሮስ አሟሟት ሁኔታውን በትክክል የሚ መረምር ኮሚቴ የ33ኛ ሬጅሜንት አባል በሆነው በካፒቴን ጐሀንስቶን የሚመራ ተቋቁሞ ፥ ኮሚቴው የዐፄ ቴዎድሮስን አሟ ሟት መርምረው የሚያረጋግጡ ሁለት ሐኪሞች ዶክተር ለሞ ሳዲን እና ዶክተር ብላንክን አዞ ነበርና ፥ እነዚህ ሁለት ሐኪሞች በራሳቸው ባፄ ቴዎድሮስ የልፍኝ አሽከር በወልደ ገቢርና በራ ሳም እየተመሩ ወዳፄ ቴዎድሮስ ሬሳ ሔደው ከመረመሩ በኋላ ፥ በእርግጥ ቴዎድሮስ በእጃቸው የገዛ ሽጉጣቸውን አፈሙዝ ባፋቸው ውስጥ ከተው በመተኮስ ራሳቸውን ገድለዋል ብለው በፊርማቸው አረጋገጡ ። ይኸው የሐኪሞቹ የምስክርነት ቃል በጽሑፍ ለዋናው አዛዥ ከቀረበለት በኋላ ፥ ዋናው አዛዥ ያፄ

ቴዎድሮስ ሬሳ እንዳገሩ ባህል ሥነ ሥርዓቱ ተፈጽሞ በደንብ እንዲቀበር አዘዘ ።

ለዚህ የቀብር ሥነ ሥርዓት አፈጻጸም በዋናው አዛዥ ፈቃድ ራሱ ሆርሙዝ ራሳም ተወከለ ። ራሳምም ምንም እስረኞቹን ለማስፈታት ከመጣ በኋላ ቴዎድሮስ ቢያስሩት ፣ በጭውውት አሳብ ለአሳብ እየተለዋወጡ መስተንግዶው እንዳይጐድልበት አድርገው በመንከባከብ እንደ ግል ወዳጃቸው ይመለከቱት ስለ ነበረ ፣ ውክልናውን በደስታ ተቀብሎ የርሳቸውም የግል ቤተሰብ በዚህ በጦርነት ሰዓት ምንም ዐይነት መጉላላት እንዳይደርስበት አድርጓል ። ጠቅላይ አዛዥም ለንጉሣዊው ቤተሰብ አያያዝና እንክብካቤ ፣ ለቀብሩም ጉዳይ ከራሳም የሚቀርብለትን ጥያቄ በደስታ እየተቀበለ እንዲፈጸም ያደርግ ነበር ። ከራሳም ጋር ባለፈው በአስተርጓሚነትና በመላላክ ስሙን ደጋግመን ያነሣነው አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ የሚባለው የሰናፈው ተወላጅ ፣ ወዲያና ወዲህ እያለ ያጌ ቴዎድሮስ አቀ ባበር በደንብ እንዲከናወን ፣ ሬሳው የሚለብሰውን ልብስ በማ ቀራረብ ከልብ መርዳቱን ራሳም ወዳገሩ ከገባ በኋላ በጻፈው መጽሐፉ ከምስጋና ጋር ገልጾታል ።(1)

ስለዚህ ዕጨጌ ገብረ ሥላሴ የንስሐ አባታቸው ፣ እስከ መጨረሻ ድረስ የሚወዱዋቸው ዘመዶችና አሽከሮች ባሉበት በመድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን በክብር ተቀበሩ ። ከተቀበሩ በኋላ አንድ አዝማሪ እንደዚህ ብሎ ገጠመ ።

«ወርባ ቀን (ሁዳዴ) ጦሞ ጦሞ ፋሲካ ሲደርስ ፣
ባፈር (በአፈር) ገደፈ (ፋሲካን ፈሰክ)
አሉ ያበሻ ንጉሥ» (2)

በዚህ ባጌ ቴዎድሮስ ቀብር ላይ ደንበኛዋ ባለቤታቸው የደጃዝማች ዓለማየሁ እናት እቴጌ ጥሩወርቅ ፣ ሌላዋም

1 Narrative of the British Mission.....Rassam P chap. XXVII pp. 329-343.

2 ፋዜላ.....ገጽ 49

የታወቁና የሚወዱዋቸው የየጁዋ ተወላጅ እቴጌ የተሙኙ የተገኙ አይመስልም ። በዚህ በግርግርና ያጌ ቴዎድሮስ ባላጋራዎች በተነሡባቸው ሰዓት ፣ በጠቅላይ አዛዥ ትእዛዝ ሕይወታቸውን ለመጠበቅ ኃላፊ እንዲሆን ኮሎኔል ሜርዌዘርን ልኮ ቤተሰቡን በሙሉ ከላይ ከሰላምጌ ምሽግ አስወርዶ እርጌ አስቀምጧቸው ነበር ። በዚህ ጊዜ የቴዎድሮስ ወገን የሆነውን ሁሉ ለማጥቃት አጋጣሚ ጊዜ አግኝተናል በማለት የተነሡ ፣ ከሁሉ የበለጠ በወ ይዘሮ መስተዋትና በወይዘሮ ወርቂት የሚመሩት ባለፈው በቴ ዎድሮስ ጊዜ ጥቃት የደረሰባቸው የወሎ ተወላጆች ናቸው ። እነሱም በመቅደላ ያጌ ቴዎድሮስ የነበረውን ሁሉ ፈጅተው ያለፈ ቁጭታቸውን ለመወጣት ተዘጋጅተው ስለ ነበረ ፣ የእን ግሊዝ ባለሥልጣናት ጥበቃውን በጣም አጠናክረውላቸው ነበር ። (1)

የሆነ ሆኖ ፣ ጌኔራል ናፒየር ማክሰኞ ወደ ምሽጉ ወጥቶ ከተረከበ በኋላ ፣ እዚያው እምሽጉም ለተገኘውና ቀደም ብሎ ወደ እርጌ እየሸሸ ለመጣው ሁሉ ፣ እኛ በውስጥ ጉዳይ አንገባም የሚል ቃል ጨምሮ ሰፊ ንግግር አድርጎ ፣ መደምደሚያውን የእንግሊዝ መንግሥት በነጻ ለቋችኋል ብሎ ባስተርጓሚ ሲናገር ሕዝቡ ደስታና ዕልልታ አሰማ ። የዚህን ጉዳይ አለቃ ወልደ ማርያም በዚህ ዐይነት መዝግበውት ይገኛል ። « . . . ከዚህ በኋላ ሁሉም በሥልጣን (በእንግሊዝ ባለሥልጣን) እጅ ሆነ ። እንዲህ በሆነ ጊዜ ከሞት የተረፈ ከየሥራው እየመጣ በመቅደላ ቢሰበሰብ ሥልጣን የእንግሊዞቹ ሹም (ጌኔራል ናፒየር) ንጉሡን ከወደቁበት አስነሣ ለማስቀበር ። ቀኑም ማክሰኞ ማታ ነበረ ። የሞቱበት ግን ሰኞ ነው . . . በተቀበሩም ጊዜ መቃብር ሲደርስ እንደ በልግ ጊዜ በረዶ ቢዘንም ፣ ሰው ሁሉ በውሃ ጥም እጅግ ተጨንቆ ነበርና በረዶውን እያፈሰ ሲቅም ውሃ ጥሙ ታገሠለት ። ከየምንጩ የሚገኘውን ከየጉድጓዱም ባንድ ብር አንድ ዋንጫ ውሃ የእንግሊዝ ወገን እየገዛ ይጠጣ ነበር ። አለ ዋጋ ቀምተው የሚወስዱት ነገር ስለሌለ ።

በዚህም ጊዜ የምርኮውን ዙሪያ በመድፍና በነፃ ፕ አጥሮ ሦስት ዓላማ (ሰንደቅ ዓላማ) ነጭና ጥቁር ቀይ ተከለ . . .

1 Field - Marshal Lord Napier.....A Memoir by his son pp. 245.-246

የሐበሻ ሰው ምሬሃለሁ በየሀገርህ ግባ ብሎ ዐዋጅ ሲነገር ቋን ቋው ባግርኛ ሲወጣ (ሲተረጐም) ዕልልታ ፡ ደስታ ተደረገ ።

በግግሥቱ ረቡዕ ሲረፍድ አንድ ሳይቀር የመቅደላ ሰው ወጥቶ ሰላምጌ ሠፈረ ። የእንግሊዞች ወገን ከአምባው ውስጥ (እመ ቅደላ ምሽግ) ገብቶ እስከ ዐርብ (ሚያዝያ 10 ቀን) ድንኳኑን ተክሎ ተቀመጠ. . . ከዚህም በኋላ. . . እነራስ ዳርጌ ፡ እነዋግሹም ተፈሪ ከእስራት ወጥተው ነበርና ከሥልጣን (ከናፒዩር) ቢገናኙ አባቶቻቸውን (ያባታቸውን አገር) ጠይቆ በየሀገራችሁ ግቡ አለ . . .»(*)

ስለ እንግሊዞች አመላለስ ወይም ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ስለሆነው ከአለቃ ወልደ ማርያም የበለጠ ስማቸው ያልታወቀው ደራሲ እንደዚህ ይላሉ « . . . እንግሊዞች ገብተው ንጉሥ ወዴት ናቸው እያሉ ጠየቁ ። ከወደቁት (ከወደቁበት) ላይ አሳዩዋቸውና ደነገጡ ፤ አዘኑም ። ከዚያ ወዲያ የዕቃ ቤት የነበሩ ዕቃውን ፡ ቤቱን ያሳዩዋቸው ዝመሩ ። ነፍጡም ምንጣፉም መድፎችም(**) ከዚያ የቆዩ እስሮችም ተፈቱ. . . እቴጌ ጥሩ ወርቅም ከልጃቸው ከደጃች ዓለማየሁ ጋር ወደ እንግሊዝ ሠፈር ወረዱ ። እንግሊዞችም በክብረት (በክብር) ተቀብለው ምግባቸውን ይሰጡዋቸው ነበር ። . . . ይህን ካደረጉ በኋላ እንግሊዞች በመጡበት መንገድ ተመለሱ ።

ፈረሰኛም ፡ እግረኛም ባለመድፍም እንደ ሥራቱ አሰልፈው ፡ መኳንንቱም እንደ ክብረቱ (እንደየማዕረጉ) ልብሱን ለብሶ ሙዚቃ እየተነፋ ፡ የጦር አለቆቹ ጐራዴያቸውን መዘው ተሰለፉ ። ሎርድ ናፒዩርም በመካከል ነበሩ ። የርሳቸው ፈረስ ከፈረሶች ሁሉ ይረዝማል» እያሉ ጸሐፊው ከዘረዘሩ በኋላ ፡ ከዚሁ አያይዘው የእንግሊዙና የሕንዱ የእግረኛው ወታደር ባንድ ወገን ፡ ፈረሰኛው በሌላ ወገን እንደ ተሰለፈ በጥሩምባ አነፋፍና

* ገጽ 58—60 ወልደ ማርያም ራሳቸው እንደ ጠቆሙት ፡ ይኸን የታሪክ ማስታወሻ የጻፉት ቴዎድሮስ በሞቱ በ13ኛው ዓመት በ1873 ስለሆነ ዳርጌን ራስ ብለዋቸዋል እንጂ ፡ ሲፈቱ አቤቱ ዳርጌ ነው የሚባሉት ። ዋግሹም ተፈሪ የዋግሹም ወሰን ልጅ የዋግሹም ከበደ አባት ናቸው ። ለዋግሹም ጐበዜ የቅርብ ዘመድ ናቸው ።

** ነፍጡንም ምንጣፉንም. . .

በጦር መኮንኑ አዛዥነት ጠበንጃህን አውጣ ፡ ጠበንጃህን አውርድ እየተባለ ሰልፈኛው ከነመኳንንቱ ሥፍራ ሥፍራውን ከያዘ በኋላ የተጠንቀቅ ጥሩምባ ተነፍቶ ሁሉም ጸጥ ባለ ጊዜ ፡ አንድ የእንግሊዝ የጦር መኮንን ከፈረሱ ኮርቻ ላይ ቆሞ ባስተርጓሚ ለተሰበሰበው ሁሉ (በተለይ ለኢትዮጵያውያኑ) ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ የእንግሊዝ ዜጐችን አስረው አልፈታም ስላሉ ጦር ለመዝመት ተገዶ መምጣቱን ፡ የመጣውም ጦር አገር የማይዘርፍ ፡ ሰው የማይገድል የንግሥታቸው ጦር ሠራዊት ሁል ጊዜ አሸናፊ መሆኑን ገልጦ ለንግሥታችንና ለእንግሊዝ ሕዝብ ዕድሜና ጤና ይስጥልን ሲል ወታደሩ በጩኸት ሁራ ማለቱን ፤ . . . በነገታውም እንግሊዞቹ በባቤ ሜዳ ውሎ አድርገው ያጌ ቴዎድሮስ ወታደር የነበረውን ሁሉ እስረኛውንም በያገርህ ግባ ብለው ስንቅ እየሰጡ ማሰናበታቸውን ፤ እስረኛውም በየአገሩ መበታተኑን ይገልጻል ።(1)

የእንግሊዝ ጦር በመቅደላ ያገኘውን ብዙ የጦር መሣሪያ ፡ የቤተ መንግሥት ዕቃውንም ፡ አልባሳቱንም ፡ መጻሕፍቱንም ለራሱ በምርኮ ስም ወደ ሎንዶን ለመውሰድ ካከማቸ በኋላ ፡ ለመውሰድ ያልፈለገውን የሚረከበው ሁነኛ መሪ ፈልጐ ለመስጠት አስቦ ነበር ። ለጊዜው ከዋና ዋናዎቹ መሪዎች ደጃች በዝብዝ ካሣና ንጉሥ ምኒልክ በያገራቸው ተቀምጠዋል ። በአቅራቢያ የሚገኙት ዋግሹም ጐበዜ እምብዛም ራሳቸው ከእንግሊዝ ጦር ጋር መሰለፋን ስለ ጠሉት ወይም ስለ ፈሩት ፡ ለእንግሊዞቹ የዋድላውን ደጃች መሸሻን ተክተው እንግሊዝ ወዳገሩ ሲመለስ ፡ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ከኔ አያልፍም ብለው በወገራና በወልቃኢት የሸፈተውን ጥርሶ ጐበዜን ለመደምሰስ ሔደዋል ። ስለዚህ የመቅደላን ምሽግ ለማስረከብ እንግሊዞቹ የዋግሹም ጐበዜን ወኪል ደጃች መሸሻን ቢጠይቁ ፈቃደኛ አለመሆናቸውን ገለጡ ።(2) ደጃች መሸሻ ለመረከብ ያሠጋቸው ምናልባት በዙሪያ በቆቅ በርም ፡ በቃፊር በርም ያለውን የወሎዎችን ኃይል ሠግተው ይሆናል ።

መቅደላም የሚገኘው በወሎ ውስጥ ስለሆነ ፡ ወሎም በሁለት ዋና ዋና ባላባቶች ተከፍሎ ግማሹ በይማም ሊበን ልጅ

1 ፉዚላ ገጽ 49—52

2 Record of the Exp. Holland P. 76

በወይዘሮ ወርቂት ፣ ግማሹም በዐመዴ አባሙጃ ልጅ በወይዘሮ መስተዋት እየተመራ እነዚህ ሁለቱም እርስ በርሳቸው እየተ ጣሉ የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ለጊዜው ቢቸገሩም ፣ የጦርነት ጠባይ ያለውን ምሽግ ካፈራረሱና በመቅደላ መድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን ታጅሎ ከተቀመጠው ውስጥ ለመውሰድ የመደቡ ትን ያዬ ቴዎድሮስን ዘወዱን ፣ ማኅተሙንም ፣ ልብሳቸውንም ፣ መጻሕፍቱንም ፣ የጥንታዊ ነገሥታት እነ ዐፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ የሰጡትን የቁርባን ጥዋ ሳይቀር(*) ለይተው ከያዙ በኋላ ፣ የቀረውን ከዚህ በፊት እንዳነበብነው ፣ ከወርቂት ይበልጥ በአብ ደላ ዐሊ በኩል ቀረብ ብለው ለእንግሊዞቹ አገልግሎት ላበረ ከቱት ለወይዘሮ መስተዋትና ለወጣቱ ልጃቸው ለይማም ዐመዴ (አባ ዋጠው) ለሞግዚቱ ለአህመድ በሺር አስረክበው ፣ እስረ ኛውን በዐዋጅ በያገሩ እንዲገባ አሰናብተው በመጨረሻ ጦሩንና ምርኮውን ይዘው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በሚያዝያ 22 ቀን ወደ አገራቸው ለመመለስ ጉዞዋቸውን ዝጡ ። የጉዞውም አቅ ጣጫ ያው መጥተወብት የነበረው በደላንታና በዋድላ በኩል የእ ንጣሎና ወደ ሰናፌ ወደ ዙላ የሚወስደው መሥመር ነው ።

ከጓዙም ነጠል ብለው ያዬ ቴዎድሮስ ደንበኛዋ ባለቤት እቴጌ ጥሩወርቅ(**) ከእናታቸው ፣ ከቅርብ ዘመዶቻቸውና አገ ልጋዮቻቸው ጋር አብረው ይጓዛሉ ። የእቴጌይቱን መልክ ክሌ ሜንት ማርክሃም ከነዕድሜያቸው እንደዚህ ሲል መዝግቦት ይገኛል « . . . ዕድሜዋ ከ26 ዓመት አይበልጥም ። ከሚያምር ቅርፅና ጠጉር ጋር የተዋበች ቆንጆ ናት ። ከንፈሯ ሳሳ ያለ ነው ። ካንዲት የኢጣልያ ጠይም ሴት አትጠቁርም . . . »(1) ። ይኸው ጸሐፊና ወታደር ያለማየሁን ዕድሜ 10 ፣ የራስ መሸሻን ዕድሜ 20 ዓመት ያደርግና መሸሻ የተወለደው ከሕጋዊ ሚስት ስላልሆነ ፣ የቴዎድሮስ ደንበኛ ወራሹ ወጣቱ ዓ ለ ማ የ ሁ ባሁኑ ጊዜ በራሳምና በኮሎኔል ሜርዌዘር ጠባቂነት ከናቱ ጋር በጉዞ ላይ መሆኑን ፤ መሸሻ ግን ፣ ከእሮጌው ጦርነት ወዲህ ቀደም

* በጥዋው ላይ ያለው ጽሑፍ «ዘንተ ጽዋዕ ዘወሀብዋ ጻግግዊ ኢያሱ ውስእሲቱ ወለተ ጊዮርጊስ ለቅድስት ቁስቋም ከመ ትኩ ናሙ መድኃኒተ ሥጋ ወነፍስ» ይላል !!

** ከጋብቻው በፊት ጥሩነሽ ይባሉ የነበሩት.....

1 History of The Abyssinian Expedition Markham pp .361-362, Idem pp. 379-380).

ብሎ ወደ ሽዋ ሔዶ ከምኒልክ ጋር መደባለቁን ያመለክታል ።» መሸሻ ወደ ሽዋ ለመሔድ የወሰኑት ባንድ ወገን ምኒልክና መሸሻ ባዬ ቴዎድሮስ ቤት አብረው ያደጉ ጓደኞች ስለሆኑ ፣ በሌላ ወገን እሁን ያዬ ቴዎድሮስ ባላጋራ በበዛበት ወቅት ከቤገምድር ዘወር ብለው በሰላም ከምኒልክ ጋር በሽዋ ለመኖር ይመስላል ።

እቴጌይቱ ገና ከመቅደላ ዝምሮ ጤና አጥተው መሰንበታ ቸውን ናፒዬር በፖለቲካው መሪ በኮሎኔል ሜርዌዘር በኩል ሰምቶ ሐኪምም አዞ ቢታከሙም ፣ በዚህ የውጣ ውረድ ጉዞ አል ተመቻቸውም ነበር ። ምንም ዐይነት እንክብካቤ ከኮሎኔሉም ፣ ከባልደረባቸው ከምስተር ራሳምም ቢደረግላቸው ፣ ከመንገዱ መጥፎነት በተጨማሪ ክረምቱም በመግባት ላይ ሆኖ ከላይ ዝናቡ ፣ ከታች ጭቃው የጉዞውን ችግር አባብሶት ስለ ነበር ፣ እቴጌይቱም ስለ ተዳከሙ ፣ ጉዞአቸው በቃሬዛ ላይ ተኝተው ነበር ። እቴጌይቱም ራሳም እንደሚለው በተፈጥሮአቸው ደርባባ ዝምተኛ ቢሆኑም(*) በዚህ ጊዜ ለማጽናናት ብሎ ፣ «አይዞ ዎት ፣ ይበርቱ ! ይድናሉ» ቢላቸው ፣ «አዬ እባክህ ለመሞት ቀኔ የተወሰነ ነው ። ብሞትም አላዝንም ። ጥንቱኑ ስፈጠር ከል ጅነቴ ዝምሮ ለመከራ የተመደብሁ ነኝ ። አሁን መድኃኔ ዓለም ተስፋ ወደ ሰጠው ዓለም (መንግሥተ ሰማያት) ለመድረስ ብቻ ነው ምኞቴ» ብለው እንደ መለሱለት ያረጋግጣል ።(1)

እቴጌይቱ ለራሳም ፣ «ለመከራ የተፈጠርሁ ነኝ» ያሉበት ምክንያት በግልጽ እንደሚታወቀው ፣ አንደኛ ወላጅ አባታቸው ደጃች ውቤ ለመንገሥ በሚዘጋጁበት ጊዜ ፣ አሁን ባለቤታቸው በሆኑት በቴዎድሮስ በ1847 ዓ.ም. በጦር ተሸንፈውና በእስ ራት መጉላላት በዝቶባቸው ፣ «እኔን እንደዚህ ከማጉላላት ለኔ አንድ ጥይት አነሰኝ ?» እስከ ማለት ደርሰዋል ። በዚህ ዐይነት ከዐሥር ዓመት በላይ ታስረው ሲኖሩ በ1859 ዓ.ም. ዐረፉ ። ባለፈው እንዳነበብነው ፣ ያክስታቸው የወይዘሮ መንታዬ ልጆች ደጃች ንጉሤና ደጃች ተሰማ በ1852 ዓ.ም. ላይ በቴዎድሮስ ተሸንፈው በተማረኩ ጊዜ በሚያሰቅቅ አኳኋን ሲሞቱ ፣ እቴጌ ይቱ በወጣትነታቸው (18) ዓመት ከዚያው ከነደጃች ንጉሤ ሠፈር ተገኝተው ነው — ግዴታም ፣ ውዴታም ሆኖ ላዬ ቴዎድሮስ

* She was naturally taciturn and reserved.

1 Narrative PP. 344 - 348.

ሚስት ለመሆን የበቁት ። ወንድሞቻቸው ደጃች ጓንጉልና ደጃች ካሣ የተፈቱት ከመቅደላው ውድቀት በኋላ ነው ። በዚህም ላይ ያጌ ቴዎድሮስ ደንበኛ ሚስት በነበሩበት ሰዓት ንጉሠ ነገሥቱ የየጁዋን ቆንጮና ንግግር ዐዋቂዋን ወይዘሮ የተመኙን እንደ ሁለተኛ ሚስት አስቀምጠው ያስቀኑዋቸው ነበር ።

ስለዚህ ይኸ ሁሉ ሁኔታ ተጨማምሮ የጦርነቱንና የሁካታውን ጊዜ ለስላሳይቱና ቆንጮይቱ እቴጌ ጥሩወርቅ በጤንነት ሊሸከሙት አልቻሉም ። ቴዎድሮስ ራሳቸውን ከገደሉ በኋላም ፥ በቴዎድሮስ ያቄመው ሁሉ በስድብና በማስፈራራት እየተጋበዘ ለመዳን የቻሉት ፥ በእንግሊዝ የጦር መኮንኖች እርዳታና ጠባቂነት ነው ።(1) በዚህ ሁሉ ምክንያት ለምለሙና ደካማ ሰውነታቸው በጦርነት ውዝዋዜ በበሽታ ተጠቅቶ አሁን ደግሞ በጉዞ ሰውነታቸው እየተዳከመ ሔዶ ትግራይ ሲደርሱ ፥ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር ግንቦት 15 ቀን ዐርፈው በገኔራል ናፒዬር ፈቃድ ሬሳቸው ወደ ሸለቆት ሔዶ በሥላሴ ቤተ ክርስቲያን እናታቸውና ዘመድ አዝማድ እየተላቀሰ ፥ ደንበኛ ፍታትና ያቀ ባበር ሥነ ሥርዓት ተፈጽሞላቸው በስመ ጥሩው የትግሬ መስፍን በራስ ወልደሥላሴ መቃብር ጐን በክብር ተቀበሩ ።(*)

ወንድሞቻቸው ጓንጉልና ካሣ ግን ፥ ገና አስቀድሞ አሽንጌ እንደ ደረሱ «እንግሊዞቹ እንዳደረጉ ያድርጓት» ብለው ተሰናብተው ወደ አገራቸው ወደ ስሜን ሔደዋል ። እናትዬዋና የቅርብ ዘመድ ግን ፥ እስከ ሸለቆት ደርሰው እቴጌይቱን አልቅሰው ቀብረው በተለይ እናትዬዋ ፥ ዓለማየሁ ያገሩን ያማርኛ ቋንቋ እንዳይረሳ አደራ በማለት ለእንግሊዞቹ ተማፅነው መሰናበታቸውን ራሳም ሲገልጽ የእናታቸውን ስም አልጠቀሰውም ።

ነገር ግን ፥ ሴትዬዋ እቴጌ ጥሩ ወርቅን ልጃቸውን ካጡ በኋላ ፥ ስለ ልጅ ልጃቸው ሕይወት ሥጋት ነበራቸውና ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ በጻፉት ያደራ ደብዳቤ ላይ ስማቸው ላቂያዬ (ታላቂ) መሆኑና ስለ ልጅ ልጃቸው ያላቸውም ፍቅርና ሥጋት ከዚያ ላይ ይነበባል ። ቃሉም እነሆ «በስመ አብ. . . ከወይዘሮ ላቂያዬ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ እናት ፥ የደጃዝማች ዓለማየሁ እሜታ

1 Hist. of The Exped. Markham p. 361 - 380.

* ራስ ወልደ ሥላሴ ትግራይን የገዙበት ዘመን ከ1782—1808 ዓ.ም. እንደ እ. ኤ. ቁ. 1790—1816 ። ሸለቆት የሚገኘው መቀሌ አጠገብ 18 ኪሎ ሜትር ያህል ራቅ ብሎ ነው ።

(አያት) የተላከ ። ይድረስ ለንግሥት እንግሊዝ(*) ። እንባቢው እጅ ይንሣልኝ ፤ መድኃኔ ዓለም ጤና ይስጥልኝ ፤ መንግሥትዎን ያስፋ ፤ ጠላትዎን ያጥፋ ። ሦስት ደጃዝማችች(**) እራተኛ እቴጌ (ጥሩ ወርቅ) ሞተውብኝ የቀረኝ ደጃዝማች ዓለማየሁ ነው ። አደራዎን ይጠብቁልኝ ። እግዚአብሔር አባቱንና እናቱን ቢነሣው እርስዎን ሰጥቶታል ። እኔም ካላየሁት ከሞቱት ቁጥር ነኝ ። እርስዎን እናቴ ይላል እንጂ እኔን እናቴ አይለኝም ፤ አላሳደግሁትምና ። እርስዎ ያሳድጉት ስለ እግዚአብሔር ብለው ።» (1)

ራሳም በዚሁ መጽሐፉ ፥ «በኔው አመልካችነት አለቃ ዘነብ የሚባለው ኢትዮጵያዊ ጻድቅ ክርስቲያን ያጌ ቴዎድሮስ የመዝገብ ቤት ኃላፊ የነበረው ፥ ላለማየሁ ሞግዚት ሆኖ አብሮት እንዲሔድ ከተፈቀደ በኋላ በየምክንያቱ አብሮት ሊሔድ አልቻለም» [2] ካለ በኋላ ፥ ዓለማየሁን ለፖለቲካው ሹም ለኮሎኔል ሜርዌዘር አስረክቦ እርሱ ወደ ክፍለ ሀገሩ መመለሱን ፤ በዚያም ሳለ መልዕክቱን ለመፈጸም ባደረገው ተጋድሎና በመቅደላና በሌላውም በደረሰበት ችግር ከፍ ያለ የምስጋና ደብዳቤ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስቴሩ መቀበሉን ያስረዳል ። በመጨረሻ ግን ሎንዶን ከገባ በኋላ ፥ ለዓለማየሁ ሜርዌዘርም ቀርቶ ባለፈው ብዙ ጊዜ ስሙን ደጋግመን ያነሣነው አበሾች ባሻ ፈለቀ የሚሉት ካፒቴን ስፒዲ በመንግሥት ፈቃድ ለዓለማየሁ ሞግዚቱ ሆኖ ንግሥት ቪክቶሪያም ከወይዘሮ ላቂያዬ በተጻፈላቸው ያደራ ደብዳቤ መሠረት በጀት መድበው ሲንከባከቡት ሳለ ፥ በአየሩም በምግቡም ለውጥ ጤና አጥቶ በመጨረሻ በ1879 ዓ. ም. እ.ኤ.ው አቆጣጠር ሞተ ።

* ለእንግሊዝ ንግሥት ለግለት ነው ።

** ሦስት ደጃዝማችች የሚሉት ፥ ባለቤታቸውን ደጃች ውቤንና ከቴዎድሮስ ጋር ሲዋጉ የሞቱትን ወንድማማቾች ደጃች ጉጉሣንና ደጃች ተሰማን ይመስላል ።

1 ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናት ክፍል የሠነድ ፎ.ቁ. 739

2 አለቃ ዘነብ ከእንግሊዞች ጋር እስከ ግብጽ አገር ድረስ አብረው ከሔዱ በኋላ እንግሊዞች ወደ ምጥዋ መለሱዋቸው ። በዚያም ከእንግሊዝ ቆንሲል ከሙዚነገር ተገናኝተው ያጌ ቴዎድሮስን ታሪክ ሲያዘጋጁ ከርመው ተጥሎ ከከረፍ ጋር መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ጋልኛና ወደ አማርኛ በመተርጐም አብረው ከሠሩ በኋላ ወደ አገራቸው ወደ ሸዋ ተመልሰው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1876 ዓ.ም. ሞቱ ። (Evangelical Pionneers G. Aren pp. 446-448.)

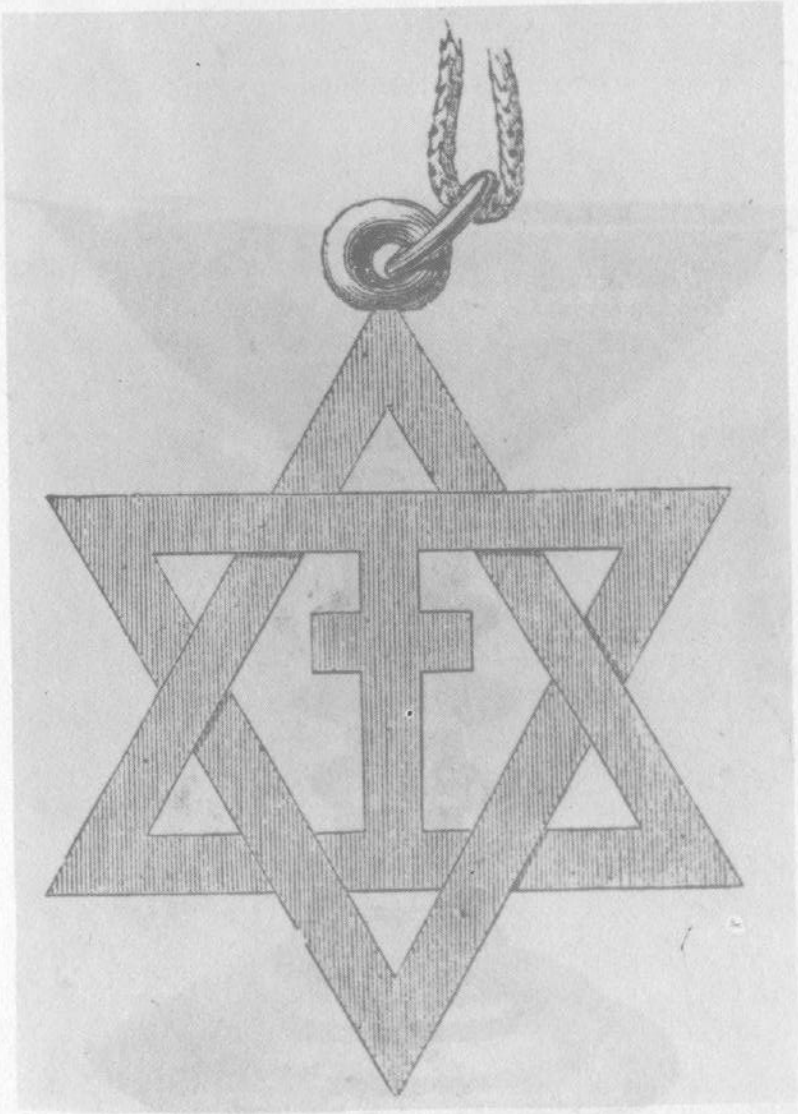

የዐፄ ቴዎድሮስ ሰሎሞናዊ ኒሻን
(ከሪኮርድ ኦፍ ዘ ኤክስፔዲሽን ቱ አቢሲኒያ)

በምርኮ የሄደው የመርቅ ጽዋ
(ከዋሊስ ባጅ መጽሐፍ)

የእንግሊዝ ጦር በመልስ ጉዞ ላይ
(ከሮገር አክቶን መጽሐፍ)

እቴጌ ጥሩወርቅና ነፃ የወጡት የትግሬ መኳንንት ከእንግሊዝ ጦር ጋር ወደ ትግሬ ሲጓዙ ።
(ከሮዜ አከቶን መጽሐፍ)

የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ሬሣ ወደ ሸለቆት ለሥርዓተ ቀብር ሲጓዝ
(ከሮዜ አከቶን መጽሐፍ)

ዓለማየሁ ቴዎድሮስ በልጅነቱ
(ከሮዝ አክቶን መጽሐፍ)

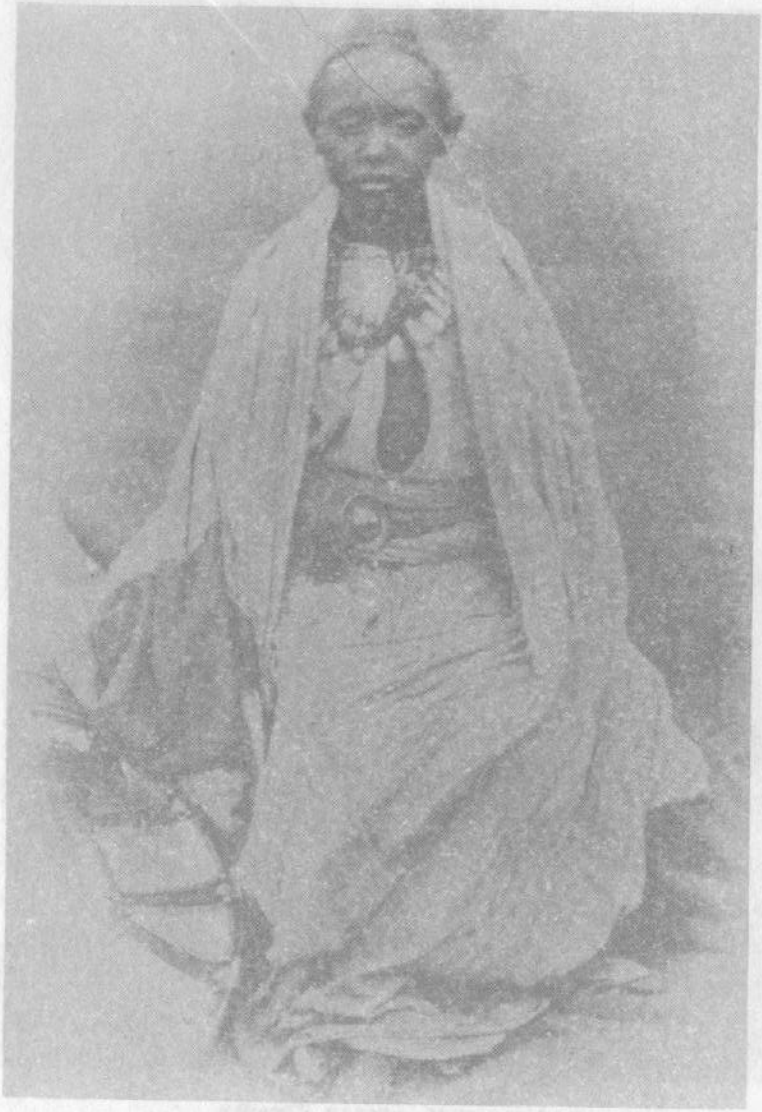

የደጃዝማች ዓለማየሁ ሌላው ሐዘንተኛ ሥዕል
(ከሪኮርድ ኦፍ ዘ ኤክስፔዲሽን ቱ አቢሲኒያ)

ደጃዝማች ዓለማየሁ በእንግሊዝ አገር
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

ደጃዝማች ካሣ ምርጫ ጄኔራል ናፒዩርን ሲሸኙ
(ከሮገር አክቶን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

የናፒዩር ለሽናፊነት በሎንደን ስለ መሰማቱና የተደረገለተ አቀባበል

በእንግሊዝ አገር በተለይ በጠቅላይ ሚኒስቴሩ ቢሮ (ዳውኒ ንግ ስትሪት) ፣ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴሩ ቢሮ ፣ በሕንድ አስተ ዳደር ጽሕፈት ቤት አካባቢና በቦምቤይ ፣ በኤደንና በመካከ ለኛው ምሥራቅ ሁሉ ያጌ ቴዎድሮስ ስም ባንድ ወገን በሀገራ ቸው ውስጥ ስለሚፈጽሙት ተግባር ፣ ወዲያውም በቱርኮችና በግብጾች ላይ ያላቸው የተቃውሞ መንፈስ ፣ በሌላው ወገን በጦርነት ያወጋግ ዠብዷቸውና አሸናፊነታቸው ከየመንገደ ኛው ፣ ከየንግድ ወኪሉ አንደበት ወይም ጽሑፍ እየተነገረ ገንኖ ይወራ ነበር ።

የእንግሊዝ መንግሥት የራሱን ዜጐች ብቻ ሳይሆን ፣ የቀ ሩትንም የአውሮፓውያን እስረኞች ሕይወት አደጋ ላይ ላለመ ጣል ቸኩሎ በጦርነት ላለመጋፈጥ ያደረገውን ጥረት ባለፈው አንብበናል ። አሁን ደግሞ ፣ በግዴታ የዘመቻው ጉዳይ በምክር ቤት (ዌስት ሚኒስቴር) ሲወሰን ፣ ምንም እንኳን በጦርነቱ ዋዜማ ባሉት የሁለትና የሦስት ዓመታት ጊዜ ቴዎድሮስ በዘጌ ፣ በደምቢያ ፣ በጐንደር ፣ በደብረ ታቦርና በዋድላ ባካሔዱት ዘመቻ ምክንያት ብዙ መኳንንት እንደ ከዷቸው ፤ የገዛ ወታ ደራቸውም ጦርነት እንደ ሰለቸው ከውስጥ ዐወቅ ሰላዮቻቸው ከነአከበር ዐሊ እየተገናዘቡት ለዘመቻቸው አመቺ ሁኔታ መፈ ጠሩን ቢረዱትም ፣ እንግሊዞች እንደዚህ ባጭሩ ጦርነቱ እንደ ሚፈጸም በቅድሚያ ስለ አልገመቱ ፣ ዘመቻውን ያዘጋጁት በጥ ንቃቄና በከፍተኛ ወጭ ነበር ።

ለዚህ ዘመቻ የእንግሊዝ መንግሥት ወጭ ያደረገው እንደ ዋልዳግዬር አባባል ፣ 10,000,000 ፓውንድ ስተርሊን ነው ። ነገር ግን ፣ እንግሊዞቹ ራሳቸው የተመኑት 8,900,000 ስተርሊን

ነው ። ([1]) ይኸም በዚያን ዘመን የኤኮኖሚ አቅዋም ከፍ ተኛ ወጭ ነው ። በዛሬው የኢትዮጵያ ምንዛሪ አንዱን ስተርሊን ከሰባት ብር ላይ ብናቆመው ፥ 8,900,000 x 7 ..... 62,300,000 የኢትዮጵያ ብር ይሆናል ። የዚህንም አጋማሹን የፈጀው የባ ሕሩ ላይ ማጓጓዣ ነው ። ግመሉ ፥ በቅሎውና ዝሆኑ በየብስ ላይ ከዙላ እስከ መቅደላ ያጓጓዘው ሁሉ አስቀድሞ በባሕር ላይ ተጉዞ ነው ።

በተለይ በዚሁ በጦርነቱ ዝግጅት መካከል ፥ በእንግሊዝ ባለሥልጣኖቹ ዘንድ ንጉሥ ቴዎድሮስ በራሳቸው ሕዝብ ላይ እንደዚያ የማያወላውል ርምጃ የሚወስዱት ፥ ለዚህ ጦርነት መሠ ረታዊ ሰበብ የሆኑትን በእጃቸው የታሰሩትን የውጭ አገር ዜጐች በሕይወት የማሰናበታቸውና ወይም የመፍጀታቸው ጉዳይ በየ ባለሥልጣኖቹና በየቤተሰቡ ሕሊና እየተንቀዋለለ ፍቺ ያጣ እንቆቅልሽ ሆኖ የመንፈስ ዕረፍት ነሥቶ ነበር ። የንጉሡን ልብ ለማራራት ይረዳል ተብሎ ፥ የእስረኞቹ ቤተሰቦች በቀጥታ የልመና ደብዳቤ እንዲጽፉላቸው የተደረገውም የማስለቀቂያ አንድ ዘዴ ይሆናል ተብሎ ነበር ።

አሁን ግን ፥ ጠቅላይ ናፒዮር ያለብዙ መሥዋዕት የተሠ ጋበትን ውጊያ ማሸነፉን ፥ እስረኞቹን በሕይወት መረከቡን ፥ የቴዎድሮስን ሞት ጭምር በዚያው በሞቴበት ቀን ፥ ዕለቱን በቴሌግራም ከመቅደላ አስታውቆ ስለ ነበረ ፥ በጭንቀቱና በሥ ጋቱ ፈንታ በሎንዶንና በቦምቤይ ታላቅ ፍሥሐና ደስታ ተተካ ።

በሰፊው እንዳነበብነው ፥ ጠቅላይ ናፒዮር ከመቅደላ ወደ መጣበት ወደ ዙላ ወደብ ከመመለሱ በፊት ፥ የራሱን የጦር አለ ቆች የእንግሊዙንና የሕንዱን ተዋጊ ሠራዊት በባቤ ሜዳ ላይ ሞቅ ባለ ዲስኩር ልባዊ ምስጋና አቅርቦ ፥ ጉዞውን በዋድላ ደላ ንታና በአሸንጌ በኩል አድርጎ እንጣሎ በደረሰ ጊዜ ከእንግሊዝ ንግሥትና ከየባለሥልጣኖቹ ፥ «እንኳን ቀናህ» የሚል የቴሌ ግራም ቃል ከደረሰው ወዲህ ፥ አሁን ከመቅደላ ዝምሮ ባልተ ለዩት በእንደርታው ባላባት በባልጋዳ አርአያ (በኋላ ራስ) በአ ጋሜው ባላባት በአረጋዊ ሰባጋዲስ (በኋላ ዋግሹም) በየመንገዱ

1 Letters of Field - Marshal Lord Napier.....P. 23.

በሚያገኛቸው መኳንንት እንደ ታጀበ እንጣሎን ዐልፎ በግን ቦት 25 ቀን ሰናፌ (አከለ ጉዛይ) ገባ ።

በዚያም በፊተኛው ጊዜ ሲመጣ በወዳጅነት ተቀብለው ያስተናገዱት ደጃች ካሣ ምርጫ (በኋላ ዐፄ ዮሐንስ) በጦር ሠራ ዊታቸውና በመኳንንቶቻቸው ታጅበው ፥ ደግሰው መልካም የክ ብር አቀባበልና መስተንግዶ አደረጉለት ። እርሱም የተከተሉ ትን እነ ባልጋዳ አርአያን ለደጃች ካሣ እንደ ባላንጣ ሊሆኑ የሚ ችሉትን ሁሉ ከካሣ ጋር ተስማምተው እንዲኖሩ ፤ ራሳቸውን ካሣንም ከዋግ ሹም ጉበዜ ጋር መዋጋት እንዲተዉ ሐሳቡን ካሰማ በኋላ ፥ አሁንም በፊተኛውም ጊዜ ላደረጉት መስተንግዶና እርዳታ በበኩሉ ላንድ ሬጅሜንት በቂ የሆነ የጦር መሣሪያ ፥ 12 መድ ፍና ብዙ ጠበንጃ ከነጥይቱ ሰጣቸው ።

እዚህም ሳለ ፥ በእንጣሎ ከደረሰው ከንግሥቲቱና ካለቆቹ አጫጭር ቴሌግራም በተጨማሪ አሁን ረዘም ያለ ደብዳቤ ከውጭ ጉዳይና ከመከላከያ ሚኒስትሮች ፥ ከሕንድ አገረ ገዥዎች በጉ ዞው ላይ ይደርሰው ዝመር ። ከመከላከያው ሚኒስቴር ከሎርድ ዝርዝር የመጣለት ደብዳቤ እንደዚህ የሚሉ ቃላት ይገኙባቸ ዋል ። «. . . እሑድ ለት ስለ መቅደላ ውድቀት የላኩብኝ ቴሌ ግራም በደረሰኝ ጊዜ የተሰማኝን ደስታ የምገልጽበት ቃል አላ ገኝም ። በእርስዎ ከፍተኛ ጥረትና በብልህነትዎ በሚመራው የእንግሊዝና የሕንድ ወታደሮች ድካም ፥ ይህ አስደሳች ውጤት ስለ ተገኘ ፥ እንኳን ደስ ያለዎት እያልሁ ልባዊ ስሜቴን እገል ጻለሁ ።»

ሚኒስትሩ ደብዳቤያቸውን በነዚህ ቃላት ከዝመሩ በኋላ ፥ ስለ ራሳቸው ስላዜ ቴዎድሮስ አሟሟት እንደዚህ ብለዋል ። « . . . በመቅደላ የወራራ ሰዓት የቴዎድሮስ ሞት እርስዎን ካንድ ግራ አጋቢ ሁኔታ ገላግሎዎታል»(*) ። የሚኒስትሩ አባባል ቴዎድሮስ በሕይወት ቢማረኩ ኖሮ ፥ ይታሰሩ ወይስ ይገደሉ አለ ዚያስ ወደ ኢንግላንድ ተወስደው በግዞት ይኑሩ ወይስ ይለቀቁ የሚል አወዛጋቢ ሁኔታ ከሚፈጥሩ እንኳን ሞቱ የሚል ይመ ስላል ።

* በትክክል የእንግሊዝኛው ቃል «The Death of the Theodore during the assualt has relieved you of a great embarrassment»

የመከላከያ ሚኒስትሩ ስለ እስረኞቹ መለቀቅ ሲያወሱ ፥ «የእስረኞቹ በሕይወት መለቀቅ ትልቁ የምኞታችን ዓላማ መል ካም ፍጻሜ አገኘ» ካሉ በኋላ ፥ ስለ ራሱ ስለ ናፒዮር ልዩ ችሎታ « . . . የዘማቹ ጦር አመራር መልካም ውጤት ያገኘ ዘንድ አገ ሪቱ እርስዎን የመሰለ ጌኔራል በማግኘቷ ታድላለች ብል ቃለ አጋኖ አይሆንም . . . የዘመቻውን ዝርዝር ውጤት ለማንበብ በጉጉትና በችኩላ እጠባበቃለሁ ። እርስዎም ወደኛ እንደሚመ ለሱና ጠቅላላውም ጦር በማንቦት ወር መጨረሻ አበሻን ለቆ እንዲወጣ ተስፋ አደርጋለሁ ። በሐቅ ታማኝም ጦርሹ» በማ ለት ይደመድማሉ ።(1)

ናፒዮር ከመቅደላ ከተነሣ ወዲህ ፥ በየመንገዱ ይኸን የመ ሳሰሉ ቃላት ከያለበት እየደረሰው በሰናፈም ከደጃች ካሣ ጋር በወዳጅነት ሲወያይ ሲመካከር ከሰነበተ በኋላ ፥ በዚህ ዘመቻ መንገድ በመምራት ፥ በአስተርጓሚነት ላገለገሉት ለነምርጫ ወርቁም ፥ ለሌሎቹም እንደ ደረጃቸው የመሣሪያም ፥ የዕቃም ፥ የጥሬ ገንዘብም ስጦታ እድሉ ሲጨርስ እንደ .ኤ.አ. በግ ንቦት 29 ቀን ከነጦሩ ከሰናፈ ተነሥቶ በሰኔ 10 ቀን ዙላ ወደብ ገባ ። በዚያም በምጥዋ የግብጾቹ ገዥ አብዱል ታድር ባሻ መጥቶ ተገናኘው ።

ከዚህ በኋላ ፥ እንደ በላዮቹ ትእዛዝ ዋናውን የእንግሊዝንና የሕንድን ጦር ወደ መጣበት ወደ ቦምቤይ (ሕንድ) ልኮ እርሱ ዋና ዋናቹን የጦር መኳንንት እንዳስከተለ በስዌዝ ዐልፎ በሰኔ ወር ወደ መጨረሻው ሎንደን ገባ ። ብዙ የጦርና የፖለቲካ ባለ ሥልጣኖች ከብዙ ሕዝብ ጋር በደስታ የክብር አቀባበል አደረ ጉለት ። በፓኪንግሃም ቤተ መንግሥት ፥ በዳውኒንግ ስትሪት ፥ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በኒዩቨርሲቲም ሁሉ የምስጋና ዲስ ኩር ለርሱና ለጓደኞቹ ጭምር እየተደረገ ፥ ከዚያም በሎንደን ምክር ቤት ልዩ ጊዜ ተወስኖ በስብሰባ ፥ በጭብጨባና በሞታ ተቀብለውት የወደፊት የጡረታ ያመት ደመወዙ 2,000 ስተር ሊን እንዲሆን በምክር ቤት ተወሰነ ። ቀጥሎም ባሮን አፍ መቅደላ

1 Letters of Field-Marshal Lord Napier.....pp. 18-19

ተብሎ ትንሽ እንደ ቆየ በራሱ ጥያቄ በጠቅላይ ሚኒስትሩ በዲ ስራኤሊ አቅራቢነት በንግሥቲቱ ፈቃድ ከልዩ የኒሻን ሽልማት ጋር ሎርድ ናፒዮር አፍ መቅደላ የሚል ሥያሜ ተሰጠው ።(1)

ከርሱም ጋር ለዘመቱት ለ2 አዛዦች ፥ ለ27 የኮምፓኝ አዛዦች ፥ ለ15 ኮሎኔሎች ፥ ለ18 ሌተና ኮሎኔሎች ፥ ለ30 ማዦ ሮች የኒሻን ሽልማትና የሹመት ዕድገትም ተሰጣቸው ። በተ ለይ ኮሎኔል ዊልያም ሜርዊዘር በኤደን ከተማ የነበረውን የው ክልና ደንበኝነት ሥራውን ትቶ ፥ በዚህ የመቅደላ ዘመቻ ጊዜ በፖለቲካ ኃላፊነት በትጋት መሥራቱ ታውቆለት የብሪጋዲዩር ጌኔራልነት ማዕርግና ኮማንደር አፍ ዘስታር አፍ ኢንዲያ የሚ ባል ኒሻን ተጨምሮ ተሰጠው ።(2)

ጌኔራል ናፒዮር ፥ ምንም እንኳ በዚህ ጊዜ (1868 እ.ኤ.አ) ዕድሜው ወደ 58 ዓመት ቢሆን ፥ ወደ ጡረታ ሳይገለል ከ1870 እስከ 1876 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ውስጥ በሕንድ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ሆኖ ቆይቷል ። በ1882 ዓ.ም. ላይ ፊልድ ማር ሻል ተብሎ በዥብራልታር (1876 - 1882) ዋና አዛዥ ሆኗል ። ከ1882 እስከ 1890 ዓ.ም. ድረስ በምክር ቤትም ፥ በሌላውም ፥ በኢትዮጵያም በሕንድና በቻይና ጉዳይ በሁሉም ዘንድ ተጠያ ቂና የክብር አማካሪ ሆኖ ሲኖር ፥ በእንፍሉይንዛ በሽታ ታሞ ባጭር ጊዜ ውስጥ እ.ኤ.አ. በ1890 ዓ.ም. በሰማንያ ዓመቱ ሞቶ በክብር ተቀበረ ።(3)

1 Field-Marshal Lord Napier of Macdala, A Memoir by his son..... 1. 232-254, 315-319.

2 Letters of Field-Marshal Lord Napier - p. 19. History of the Abyss. Exp. Markham - pp. 355-391

3 Exped. to Abys. Holland Vol. II Chap. XX-XXV, XXXVII Narrative - H. Rassam Chaps, XXVI-XXVII. Ten years with King Theodore - Th. Waldmeir - Chap. XI-pp. 121-129.

ምዕራፍ ዐርባ

እንግሊዝ ከኢትዮጵያ ለቀ የወጣበት ምክንያት

በ19ኛው ምዕተ ዓመት ላይ ዋና የቅኝ አገዛዝ ፉክክር በጀርመን ፣ በቤልጭክ ፣ በሆላንድ ፣ በፈረንሣይና በእንግሊዝ መካከል በሚፋፋምበት ጊዜ ፣ በሌላው ክፍለ አህጉር ብዙ ጊዜ ከመንግሥታቸው ትእዛዝ ውጭ ባገር ተወላጅ ሕዝብ ላይ ብዙ የማጥቃት ሥራ የሚፈጽሙት የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች በዚህ በመቅደላ ጦርነት ያሳዩት አቅዋም ለየት ያለ መልክ ነበረው ።

ከቶውንም ፣ የቅኝ ገዥ ርኅሩኅና መብት ጠባቂ በዓለም ላይ እንደሌለ ግልጽ ነው ። እንግሊዞችም እንደ ሌላው በእስያ ፣ በአፍሪካና በደቡብ አሜሪካ ዐልፎ ዐልፎ ያደረጉት ጭካኔ ፣ ወገንንም ለመከፋፈልና የነርሱን አገዛዝ ለማጠናከር የሚያደርጉት ዘዴ በየመጽሐፉ ተመልክቷል ።

ኢትዮጵያ ከ1928 እስከ 1932 ዓ. ም. ድረስ በኢጣልያ የፋሺስት መንግሥት በተወረረችበት ሰዓት ፣ ለኢትዮጵያ ነጻ መውጣት ምክንያት የፈጠረውን ጦርነት አዶልፍ ሒትለር በአውሮፓ በ1931 ዓ. ም. ቢቀሰቅስና የእንግሊዝና የፈረንሣይ መንግሥታት ወደ ሒትለር እንዳይደረብ ቢያባብሉት ሙሶሊኒ የሒትለር ጊዜያዊ ኃይል የሚያዋጣ ፣ የፈረንሣይም ወድቀት ለዘለቄታ መስሎት ለመሬት ክፍያ በመጓጓት የእንግሊዞችን ማባበል እምቢ ብሎ በሒትለር ጐን ተሰለፈ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ኢትዮጵያ በተወረረችበት ሰዓት እርዳታ ከነፈጉን ውስጥ አንደኛው የነበረው የእንግሊዝ መንግሥት ፣ ጠላታችን ኢጣልያ የነርሱም ጠላት መሆኗን ሲያረጋግጡ ፣ እንግሊዞች የኛ ረዳት ሆነው በስደት የነበሩትን የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥት ወደ ካርቱም አመጡ ። ነገር ግን ፣ ከሎንደን ወደ ካርቱም ሲነሡ

እንዳንድ ባለሥልጣናች ኢጣልያ ኢትዮጵያን ቢለቅ በኢጣልያ እግር ለመተካት አምሯቸው የንጉሡን ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ መምጣት በመቃወም ብዙ እንቅፋት ፈጥረው እንደ ነበረ የሚ ታወስ ነው ።

ነገር ግን ፣ በእንግሊዝ ባለሥልጣናች ዘንድ ከፊሉ ኢትዮ ጵያን ቅኝ ለማድረግ ሲያሤር ፣ በዚያው ጉን የኢትዮጵያን ነጻነት የሚደግፉ አልጠፉም ። ስለዚህ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ በነአንቶኒ ኤደን ደጋፊነትና በብዙ ጥረት ወደ ካርቱም ከገቡ በኋላ ፣ ዐርበኛውና ስደተኛው ከመሪው ጋር ተገናኝቶ እንዳይተ ባበር ፣ መሪውም እንደ ግማሽ እስረኛ ሆነው እንዲቆዩ የእንግሊዝ ጦር የኢጣሊያን ጦር ካስወጣ በኋላ ፣ ለአገሪቱ ሲዋጉ ለቆዩት ዐርበኞችና ከርሱው ጦር ጋር አብረው ለመጡት ስደተኞች በማ ስረከብ ፈንታ ፣ «በወታደርነት የተያዘ የጠላት መሬት አስተ ዳደር» በሚል ሥያሜ በእንግሊዝ እጅ እንደ ተያዘች እንድት ቆይ ፤ ከዚያ በኋላ ሁኔታው እየታየ ኢትዮጵያ የአማራ ፣ የጋላ ፣ የትግሬ ተብለው በታናናሽ መሳፍንት ተከፋፍላ እንድትተዳደር ፣ የደቡብም የሲዳሞና የገሙጉፋ አካባቢ ወደ ኬንያ፣ወደ ውጋንዳ እንዲዋሐድና በቀጥታ የእንግሊዝ ቅኝ አገር እንዲሆኑ ታቀደ ። ይኸንንም የሚያውጠነጥኑ የውጋንዳው ገዥ ሰር ፊሊፕ ሚቸል እና የሱዳን አስተዳዳሪ የነበረው ዠኔራል ላኸ ነበሩ ።

በዚህ ዐይነት ፣ ኢትዮጵያ ተከፋፍላ በእንግሊዝ ሥር ስት ሆን ራሱ ፊሊፕ ሚቸል በኢትዮጵያ የእንግሊዝ እንደራሴ ለመ ሆን ጽኑ ፍላጐት ነበረው ። የርሱንም አሳብ ቅኝ አገር የጣማቸው የእንግሊዝ ዠኔራሎች እነ ዊሊየም ፕላት ጦርነቱን የተካፈሉት የደቡብ አፍሪካ መሪዎች ተቀብለውት ነበር ።

ነገር ግን ፣ እላይ እንዳልነው በእንክርዳዶች መካከል ስን ዴዎች እንደሚገኙ ፣ ከላይ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ አንቶኒ ኤደን ከታች ወደ ኢትዮጵያ ለዘመተው ጦር የክፍል አዝማቾች የነበ ሩት እነ ኮሎኔል ሳንድፎርድ ፣ እነ ኮሎኔል ዊንጌት የክፉዎቹን አሳብ በመቃወም ፣ ኢትዮጵያን የመገነጣጠሉም በቅኝነት የመ ግዛቱም ጉዳይ እያደር እየሳተ ሲሔድ ፣ ከዚሁ ጋር ተያይዞ አም ስት ዓመት በውጭ አገር የኖረውም ስደተኛ በተለይ ካገሩ ሳይ ነቃነቅ በነራስ አበበ መሪነት የተዋጉት ዐርበኞች አዲስ አበባ

ከእንግሊዝ ጦር በፊት ቀድመው እንዳይገቡ በእንግሊዝ ባለሥል ጣናች በኩል የተወሰነው የግስፈራሪያ ውሳኔና የድል ሽሚያ ሌላውን የእንግሊዝን የአቅኝነት (የቅኝ ገዥነት) መንፈስ እጉ ልቶ የሚያሳይ ነበር ።

ምንም እንኳን ፣ አዲስ አበባ ያሉት የኢጣልያ ሹማምንት ኢትዮጵያውያን ቀድመው ከገቡ ያለፈውን ፣ የሠራነውን ግፍ እንበ ቀላለን ማለታቸው እይቀርምና እንዋጋለን ። የእንግሊዝ የጦር አሰ ቆች ግን ፣ ቀድመው አዲስ አበባ ከገቡ በሰላም እጃችንን እንሰጣ ለን ብለው ማመልከታቸው ባይዘነጋ ንብረት ለመሻማቱም ፣ ሥል ጣን በቅድሚያ ለመጨበጡም ቢሆን ፣ እንግሊዞቹ አዲስ አበባን ቀድመው ለመያዝ የራሳቸው መሠረታዊ አሳብ እንደ ነበረ አይሰወርም ።

የሆነ ሆኖ ፣ የዚህን ሁሉ የእንግሊዞችን የፖለቲካ ተንኮል ያልተገነዘብነውና ነጻነት የናፈቀን የዚያን ጊዜ ወጣቶች ፣ የእንግ ሊዝ ጦር የኢጣልያንን ጦር በሰሜንና በደቡብ ደምስሶ አዲስ አበባ የገባለት እንደ ነጻ አውጭ ጦር በመቁጠር በደስታ ተቀ ብለነው ነበር ። እያንዳንዱ የእንግሊዝ መኩንን ወይም ወታደር በከተማ ሲዘዋወር ፣ እንደ አንድ አዳኝ መልአክ በመቁጠር በፈ ገግታ እንመለከተው ነበር ።

ነገር ግን ፣ ከእንግሊዞች አገባብ ተከታትሎ ስደተኛውም ፣ ዐርበኛውም አዲስ አበባ ገብቶ የኢትዮጵያ ባንዲራ በአዲስ የሥነ ሥርዓት በዓል ተሰቅሎ ፣ የኢትዮጵያ ነጻነት እንደ ምንም እየተረጋገጠ በሚሔድበት ጊዜ ፣ ባንድ ወገን እኛ በገባንበት ቡና ቤት ኢትዮጵያውያን አይገቡም እያሉ አምባጓሮ ሲያነሡ ፣ ኢጣ ሊያኖች በኢትዮጵያ የዘረጉትን ማናቸውንም የፋብሪካና የመሣ ሪያ ዕቃ እየነቃቀሉና እየዘረፉ በመውሰድ ፣ ለመውሰድ ያቃታ ቸውን ለኢትዮጵያ ቀርቶ እንዳያገለግል ማፈራረሳቸውን ስንመ ለከት ፣ በእንግሊዞች ላይ የነበረንን መልካም ስሜት በሚያሳዝን አኳኋን እነሱው ራሳቸው መልሰው አፈረሱብን ። (1)

1 The Negus - L. Mosley - ከኢጣልያንኛው ትርጉም (በፊኔ) ገጽ 328—336 ፣ 344—351 ፣ 352—369

ከዚሁ ጋር የነበራቸው መሠረታዊ ዓላማ ፣ ኢትዮጵያን አዳክሞ ለመግዛት ስለ ነበረ ፣ በኢጣልያኖች እጅ የነበረውንም ፣ በየመጋዘኑ የታጀለውንም ልዩ ልዩ ዕቃና የጦር መሣሪያ በኢትዮጵያውያን እጅ እንዳይገባ በሽሚያ እየሰበሰቡ መውሰዱ በጊዜው የጦርነት ሰዓት ስለ አዳገታቸው ፣ ከያለበት በካሚዎን እየሰበሰቡ ወደ አባ ሳሙኤልና ወደ ቢሾፍቱ ሐይቅ በማጋዝና በመጨመር ፣ ባሕር በልቶት እንዲቀር ማድረጋቸው ታሪኩ የቅርብ ጊዜ ስለሆነ አይዘነጋንም ። በሕይወት ያሉትና በጡረታ ላይ የሚገኙት የብሪታንያ ወታደሮችና ሹማምንቶችም በትዝታ ሊያስታውሱት ይችላሉ ።

አንዳንድ እንግሊዞች ፣ እንደዚህ ያለውን የክፋት ሥራ የሠሩት የደቡብ አፍሪካ ወታደሮች ናቸው የሚል ምክንያት ይሰጣሉ ። ነገር ግን ፣ እነርሱንም በበላይ የሚመሩዋቸው የእንግሊዝ ባለሥልጣናት የመ ከፋፈሉንም መሣሪያ ፣ የማፈራረሱንም ተንኮል ያመነጩ ራሳቸው እንግሊዞቹ ስለሆኑ ፣ እንደ ጲላጦስ በነገሩ የለንበትም ብለው እጃቸውን ታጥበው ንጹሕ ለመሆን አይችሉም ።

ይኸ ሁሉ አድራጐት ፣ አንድ ግራ አጋቢ የሆነ ነገር ያመለክታል ። የቅኝ ግዛት በተፋፋመበት በ19ነኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ ቴዎድሮስን ከመቅደላ ላይ ድል ያደረገው የእንግሊዝ መንግሥት ፣ አገሪቱን በቅኝ ግዛት ለመያዝ ከመሞከር ይልቅ ለቆ ሲወጣ ፣ አሁን በ20ኛው መቶ ዓመት የዓለም ማኅበር በቆመ በትና የአፍሪካውያንና የእስያውያን ነጻነት በተቃረበበት ዘመን ፣ በነጻነት የኖረችውን ኢትዮጵያን ለመግዛት እነ ሰር ፊሊፕ ሚቸል ሲታገሉ መታየታቸው ነው ።

በእውነትም ዠኔራል ናፒዬር በኢትዮጵያ ቀርቼ ልግዛ ቢል የኢትዮጵያ የ1860 ዓ. ም. ሁኔታ በብዙ ረገድ አመቺ ነበር ። ባፄ ቴዎድሮስ የመጨረሻ ያገዛዝ ዘመን (1857—60 ዓ. ም.) የስሜን ፣ የወገራ ፣ የወልቃኢትና የጸገዴ ሕዝብ በጥርሶ ጐበዜ፣ የላስታ መካከል አማራ በዋግሹም ጐበዜ ፣ ትግራይና ትግረ በደጃች ካሣ ምርጫ ፣ ሸዋ በምኒልክ መሪነት ተከፋፍሎ ስለ ነበረ ፣ ምንም እንኳን እነዚህ ሁሉ በጓላ አንሠራርተው እንደ ችሎታቸው መቃወማቸው ባይቀርም ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በምክር

ቤት ወስኖ ባለው ጦር ላይ አዳዲስ ጨማምሮ በከፋፍለህ ግዛ ተንኰሉ እየተጠቀመ ፣ በኢትዮጵያ ለመቆየት ቢፈልግ ለጊዜው የሚፈነቅለው ቢቂ ኃይል የሚገኝ አይመስልም ።

ነገር ግን ፣ በዚህ በ19ነኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ወደ ኢትዮጵያ ለመዝመት ያስገደደው ፣ በቀጥታ የቅኝ አገር ፍላጐት አለኝ በማለት ሳይሆን በዜጐቹ እስራትና በዐፄ ቴዎድሮስ እምቢታ መሆኑ ጥርጥር የለውም ። ወደ ኢትዮጵያ ማሕል ከመግባቱ በፊት ፣ እስረኞቹን ከማስለቀቅ በቀር አገር የመያዝ ፍላጐት እንደሌለው ለሕዝቡ በገሃድ ካወጀ ወዲህ ለየመሳፍንቱ ይኸንኑ በደብዳቤ አረጋግጦአል ። እንደገባ ተመልሶ ለመውጣትም ቃሉን በተግባር ፈጽሞአል ። ይሁን እንጂ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ይህንን ፖሊሲ እንዲከተል ያደረጉትን የወቅቱን አስገዳጅ ሁኔታዎች መመልከት ተገቢ ነው ።

በ19ነኛው መቶ ዓመት የእንግሊዝ መንግሥት የዘር ፣ የባህል ፣ የቋንቋ ውጥንቅጥ የመላበትን ታላቁን የሕንድ ግዛት ከማስተዳደር ጋር ወደ ቻይናም ፣ ወደ አውስትራሊያም ያመራበት በአፍሪካ በተለይ በደቡብ አፍሪካ ግዛት ፣ ቦር ከሚባሉት ከሆላንዶችና ከጀርመኖች ጋር የሚዋጋበት በጋና ፣ በናይጀሪያ በቅኝ ገዥነት እንደ ገባ ሁሉ ወደ ውጋንዳ ፣ ወደ ኬንያ ፣ ወደ ሴራሊዎን ለመግባት የሚያደባበት የሰዉም ፣ የገንዘቡም ኃይል የተበታተነበት ጊዜ ነበር ።

በአውሮፓ በዌልሄም ወይም በዊሊያም ቀዳማዊና በቢስማርክ የሚመራው የጀርመን መንግሥት በኃያልነት በእንግሊዝና በፈረንሣይ ላይ በመጫኑ፣ የእርሱን መስፋፋት ለማገድ በሌላ በኩል በምሥራቅ የሩሲያ መንግሥት በባልካንና በመካከለኛው ምሥራቅ ለመግባት የሚያደርገውን ጥረት ፣ ከቱርክና ከኦስትሪያ መንግሥት ጋር ተባብሮ ለማገድ በሚደረገው ትግል በማተኮር ላይ ስለ ነበረ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ኃይሉን በከንቱ በታትኖ በአውሮፓ በየግንባሩ በሚደረገው ፍልሚያ ደካማ ሆኖ መገኘትን አይፈልግም ነበር ።

በዚሁም ጊዜ ፣ ከኢትዮጵያ ይልቅ የበለጠ ያተኮረው የስዌዝ ቦይ በመከፈቱ የሁሉም መተላለፊያ በሆነው በግብጽ ላይ ነበር ። በነርሱ በኩልም እየተራመደ ወደ ሱዳን ፣ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ፣ ወደ በርበራ ፣ ወደ ኤደን ወደቦች ያለብዙ ጥበቃ በዘዴና በሰላም ለመግባት የሚያደባበት ጊዜ ስለሆነ ፣ አስተዳደሩ

ውጣ ውረድ ባለበት ፣ መሳፍንቱ በውጭ መንግሥታት መገ ዛትን አጥብቀው በሚቃወሙበት በኢትዮጵያ ላይ የሰውና የገን ዘብ ኃይሉን ከማባከን ይልቅ ፣ በግብጽ ላይ ማድረግን የመረጠ ይመስላል ።

በዚህም ዘመን ፣ የቱርክ አቶማን ግዛት ከ16ተኛው መቶ ዓመት ዝምሮ የጦር ኃይሉ በፈቀደለት መጠን ፣ በመካከለኛው ምሥራቅ በባልካን አገሮች ላይ በሰሜን አፍሪካ ያለመጠንና ያለ ምንም ቁጥጥር እየጋለበ ግዛቱን አስፋፍቶ ሳለ ፣ አሁን በ19ነኛው መቶ ዓመት ላይ ይህን ያለቅጥ የሰፋውን ግዛት በቁጥጥሩ ሥር እንደ ያዘ ለመዝለቅ የሰውም የኤኮኖሚውም ኃይል ስላልፈቀደ ለት ፣ ለመውደቅ ከመንገዳገድ ላይ እንደሚገኝ እንግሊዝ በቀጥታ ተገንዝቦታል ። በወዳጅነት ከእርሱ ጋር ሆኖ ሩሲያን ፣ አውስትሪ ያንም ስለ እርሱ ሆኖ የመቃወም መልክ እያሳየ ፣ ከእርሱ አገዛዝ በሚወጡት አገሮችና ወደቦች ላይ በዘዴ ፣ በገንዘብ ኃይልና በዝ ምድና መልክ እየገባ ለመስፋፋት ሥራዬ ብሎ የያዘበት የመን ግሥቱ መሠረታዊ ዓላማ ነበር ።

ስለዚህ ፣ በወቅቱ በነበረው ሁኔታ ኢትዮጵያን በቅኝ ግዛ ትነት ለመያዝ መነሣት የሚያስከትለውን መሥዋዕትነት ወጪና ችግር የእንግሊዝ መንግሥት ለመክፈል አልፈለገም ። ወይም አልተዘጋጀም ። ስለሆነም ወደ ኢትዮጵያ በቀላሉ መግባቱና በቅራኔዎችም በመጠቀም በቀላል መሥዋዕትነት ማሸነፉ ሳያ ታልለው ፣ የብዙ መኳንንት መተባበርና መለማመጥ ሳያሸን ፈው ፣ ቀርቼ ልግዛ ቢል ውሎ አድሮ የሚከተለውን መዘዝ አስቀድሞ በማመዛዘን ሰተት ብሎ ወጣ ማለት ነው ።

ሁኔታውን የጀርመኑ የዚህ ዘመን ጠቅላይ ሚኒስትር (ቻን ስለር) ቢስማርክ ኢትዮጵያ ነጻነቷን አፍቃሪ ፣ ለማንም ቅኝ ገዥ የማትመች መሆኗን ለመግለጽ ፣ « . . . እንግሊዞች ከአቢሲ ኒያ (ሐበሻ) ለቀው ወጡ ። ለቅኝ አገር አገዛዝ የምትመች ብት ሆን ኖሮ ለቀው አይወጡም ነበር» ያለው ሁሉንም ይደመድ መዋል ። (1)

1 Le Régne De Yohannes - J. De Coursac p. 205.

አባሪ አንድ

ከጄ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች ጥቂቶቹ

ዛቲ፡ጦማር፡ዘተፈነወት፡እምኀበ፡ንጉሠ፡ነገሥት፡
ቴዎድሮስ፡ዘኢትዮጵያ፡፡
ትብጻሕ፡ኀበ፡ንግሥተ፡እንግሊዝ፡ብኪቶርያ፡፡
እንዲት፡ነዋ፡ደኅና፡ነዋኒ፡፡
እኔ፡እግዚአብሔር፡ይመስገን፡ደኅና፡ነኝ፡፡
አቡ፡ቡሳዲን፡ን፡የእርሰ ወ፡መሳኪተኖ፡ነው፡ብዬ፡፡
በፍቅር፡በወዳጅነት፡ተቀብዬው፡አለሁ፡፡
እስተ፡ዛሬ፡ድረስ፡ያለ መሳኪ፡ባሳርፍ፡ባደረጋልኝ፡ነው፡፡
አሁንም፡እርስዎ ም፡የክርስቶስ፡ልጅ፡ነዎ፡፡
እኔም፡የክርስቶስ፡ልጅ፡ነኝ፡፡
ስለ፡ክርስቶስ፡ፍቅር፡ወዳጅነት፡ፈልጌ አለሁ፡፡
አሁንሞ፡ክርስቶስ፡ደሥ፡ቢአሠኝኝ፡፡
ሠኔረጋ፡ደሥ ታየኝ፡ሁሉ፡ቪ ማ ላሲ፡ሰው፡ርኢ ም ሬ፡፡
ከቶ፡ቡሳ ው ዲን፡ጋራ፡አልክ፡አለሁ፡አብሮ ደስ፡እንዲለን፡፡

ዐጼ ቴዎድሮስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በስመ፡አብ፡ወወልድ፡ወመንፈስ፡ቅዱስ፡፩አምላክ፡
ንጉሠ፡ነገሥት፡ቴዎፎሮስ፡ይድረስ፡ከአትፍ፡ዘረኒ
ፍ፡እንዲት፡ሠነበትህ፡እኔ፡እግዚአብሔር፡ይመስ
ገን፡ይሳናኒ፡ኃኒ፡የምሥራች፡በእግዚአብሔር፡ኃይ
ል፡ቅኖ ኳ፡ወደ ፅ ቅ ፡ ፅ ፡ ፅ ዲ ገ ገ ፡ዮሐንስን፡የገደ
ሉን፡ሠዋች፡ፈጀኋቸው፡በእግዚአብሔር፡ኃይል
፡ከሚት፡በቀር፡ከሠልፍ፡ያገኘሁትን፡ሁሉ፡ፈጀሁት
አንድ፡አልተውሁም፡፡ወዲያው፡ተከታትዮ፡ተሸሻ
ሬ፡ሲባ፡ንጉሢን፡በእግዚአብሔር፡ኃይል፡ከነሠራዊ
ቱ፡ፈጀሁት፡አኵስምን፡ከሚዳው፡ሳይ፡፡አጣተም፡ቆ
ሎ፡ናልኝ፡፡ከዕንግሊዝ፡ንግሥት፡ከመዳጀ፡እግዚ
አብሔር፡ያዩረገልኝን፡የደሥታየን፡ወሬ፡የምልክ፡
ሠው፡የምሠዩ፡ነኝና፡ቆሎ፡ናልኝ፡ይዘህልኝ፡የም
ትሊዩ፡ነህና፡፡የሲቀ፡ሙ ኳስ፡ዮሐንስን፡፡የአቶ፡ቡሳዲን
ን፡ሠዋች፡እስታሁን፡ያቆየኋቸው፡ከኔ፡ሠው፡ካንተ፡ጋ
ራ፡ይሄዱ፡ብየ፡ነው፡፡

ዐጼ ቴዎድሮስ ለሚስተር ባሮኒ የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

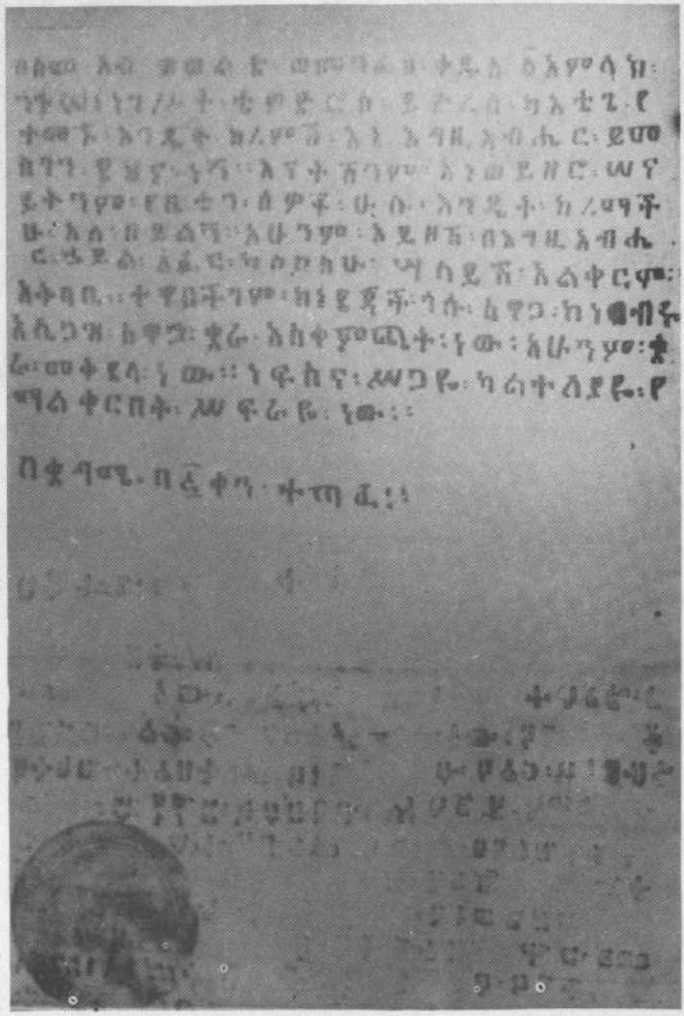

ወዴ ቴዎድሮስ ለእቴጌ የተመኙ የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በስመ፡አብ፡ወወልዱ፡ወመንፈስ፡ቅዱስ፡፩አምላክ። ስሚን፡እን
ዳልጥፍልህ፡እቡነ፡ሰላሜ፡ኮከብ፡የሚባሉ፡ፈላሽ። ቁንስል፡
ብላችሁ፡የሰደዳችሁት፡ኪምሮን። ከገዛ፡ከተማየ፡በእግዚእ
ብሔር፡ኃይል፡በፍትር፡አስተምጣቸው፡ሳስሁ፡ፀደቡኝ፡፡
የእንግሊዝን፡ንግሥት፡ፍትር፡ስፈልግ። ቡላዲኔ፡ዮሐንስ፡የ
ሚባሉ፡የእንግሊዝ፡ሰዎች። ክገረ፡ቢደበደቡ። በእግዚእብ
ሔር፡ኃይል፡የነዚያን፡ዬም፡ብመሳስ። በዚህው፡ም፡ነፍሱ፡ገ
ዳይ፡ብሰው፡ሰደቡኝ፡፡ ቁንሱሱ፡ኪምሮን፡የሚባሰው፡የንግ
ሥት፡ኩሲ፡ነኝ፡ቢስኝ፡፡ ደግረን፡ጊጥ፡ቸልሜ፡ሥጋቁን፡ሠ
ዋቺ፡ከንግሥት፡ወዳጅ፡አዳርገኝ፡ብየ፡ብስደው፡፡ ከቁርኮች፡
ጋራ፡ሰንብቶ፡ተመልቶ፡መጣ። ደብዳቤየሳ፡ብሰው፡እሊ ተወ
ሰሰልኝም፡አለኝ፡፡ ምን፡ባደረግሁ፡ጠሱኖ፡ብየ፡በጌታዬ፡
ኃይል፡ዝም፡አልሁ፡፡

ይድረስ፡ከሀርዝ፡ረሳም፡፡ አሁንም፡ትግረ፡ሸፍታ፡ወጥ
ቶአልና፡፡ በእግዚእብሔር፡ኃይል፡ዙረህ፡በመተማ፡ና፡
መተማ፡ስትደርስ፡ሳክብኝ፡በእግዚእብሔር፡ኃይል፡ተ
ተባይ፡አሰድልሀለሁ፡፡

ለኔ፡በባተ፡በጸሀተን፡ረቡ፡ተጣፈ፡

ዐፄ ቴዎድሮስ ለሚስተር ሆርሙዝ ራሳም የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በስመ፡አብ፡ወወልድ፡ወመንፈስ፡ቅዱስ፡፩አምላክ፡ዓጉሠ
ነገሥት፡ቴዎድሮስ፡ይድረስ፡ካቶ፡ህርምዝ፡ረስአምአንዲ
ት፡ሰነበትህ፡እኔ፡እግዚአብሔር፡ይመስገን፡ደህና፡ነኝ፡
ሀኪም፡ብሎ፡ግኖና፡፡አቶ፡ጥሪ ደኑ፡ወኔ ድሞችኝን፡
አኔ ዲት፡ሰነበታችሁ፡አሰ፡በልልኝ፡፡በእግዚአብሔር
ኃይል፡በደህ ና፡ተመለሽ፡ክቤቴ፡ገባሁ፡ፈረ ሰቸኑ፡ካገር
፡የነበሩትኑ፡ልቀበል፡ሂ ጂ፡ነበረ፡አሁ ኑም፡እዚእብ
ሔ ር፡በጤና፡ከወዳ ጆቸ፡ከናኑተ፡ጋራ፡ለመገናኘት
ደብቃ ኑ፡፡ሬ ት፡ለማልወ ዳቸው፡አስሬ አቸ ው፡ለነበር
ሁ፡ሰ ዎች፡ከ ናኑ ት፡እስቲ ገ ና ኙ ል ኝ፡ድ ረ ስ፡ከ ፈ ጣ ሪ
አ ች ኑ፡ጤ ና፡ሠ ጥ ተ ህ፡አ ድ ር ሥ ል ኝ፡እ ያ ል ሁ፡እ ለ
ም ኑ፡ነ በ ረ ፡፡ ዛ ሬ፡ ግ ኑ፡ ከ ሳ ይ ፡ ሰ ኑ ግ ለ ሠ ቲ ቱ፡ ለ ወ ደ
ጆ ፡፡ ከ ዚ ህ፡ የ ደ ለ ታ ፡ አ በ ባ፡ ስ ደ ዛ ች ሁ ል ኝ፡ ስ ና ኑ ተ
አ ድ ሚ ና ፡ ጤ ና ፡ ለ ሠ ጥ ል ኝ ፡ እ ያ ል ሁ ፡ እ ለ ም ና ለ ሁ ፡ ፡
፡፡እ ኔ ኑ ፡ የ ሚ ወ ዱ ስ ት ፡ ል ቦ ና ፡ ለ ሠ ጥ ል ኝ ፡ እ ያ ል ሁ
እ ለ ም ና ለ ሁ ፡ ፈ ጣ ሪ አ ች ኑ ኳ ፡ ፡ እ ኔ ኑ ኳ ፡ እ ኑ ኳ ሲ
ዘ ች ኑ ፡ እ ወ ዳ ች ሁ ም ፡ እ ጠ ላ ች ሁ ም ፡ በ ሮ ሐ ኑ ስ
ና ፡ በ ቡ ላ ዲ ኑ ፡ ጠ ይ ቃ ች ሁ ፡ አ ላ ኙ ት ፡ ፡ በ ተ ቻ ለ ኝ ፡
እ ኑ ደ ገሬ ፡ እ ኑ ደ ቀ ሚ ፡ ሀ ሳ ቆ ሳ ለ ጢ ኑ ፡ ለ ወ ው ደ ዲ ኑ ፡ አ ል
ተ ው ሁ ም ፡ ነ በ ረ ፡ ፡ እ ኔ ያ ኑ ፡ ለ ወ ው ደ ዲ ፡ ሀ ሳ ቆ ሳ ለ ጢ ፡
የ ኑ ግ ለ ሠ ቲ ቱ ኑ ፡ የ ኖ ኑ ተ ኑ ፡ ፍ ቅ ር ፡ አ ገ ኝ ፡ ሠ ል ፡ ነ ው
፡፡ አ ሁ ኑ ም ፡ ወ ት ሮ ፡ እ ፈ ል ገ ው ፡ የ ነ በ ረ ፡ ፍ ቅ ራ ች ሁ ፡
ተ ገ ኘ ል ኝ ፡ ለ ለ ሎ ኝ ፡ በ ፈ ጣ ሪ ለ ች ኑ ፡ ኃ ይ ል ፡ እ ጅ ግ
ዱ ስ ፡ ብ ሎ ኖ ል ፡ ፡ ታ ኑ ስ ኮ ኖ ች ፡ ሠ ድ ጀ ሳ ች ኑ ለ ሁ ፡ ካ
ሰ ቃ ፡ እ ኑ ግ ዲ ፡ ጋ ራ ፡ ኑ ና ፡ እ ኑ ድ ኑ ሣ ከ ር ፡ እ ነ ካ ኑ ቲ
ባ ሃ ም ፡ እ ና ኑ ተ ሃ ም ፡

በመጋቢት፡በ፲፭ቀን፡ሄርብ፡ተጣፈ፡፡

ዐፄ ቴዎድሮስ ለሚስተር ሆርሙዝ ራሳም የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በስመ፡አብ፡ወወልድ፡ወመንፈስ፡ቅዱስ፡፩አምላክ፡
ንጉሠ፡ነገሥት፡ቴዎድሮስ፡ይድረስ፡ከአቶ፡ህ
ርምዝ፡ረስአም፡እንዴት፡ሰነበትህ፡እኔ፡አግዚ
አብሔር፡ይመስገን፡ደህና፡ነኝ፡ሀኪም፡ብ
ሎንግላ፡አቶ፡ፕሪዩን፡እነአቶ፡ኪሞ ሮንን፡እነ
አቶ፡ኮከብን፡ወንድሞችሽን፡እንዴት፡ሰነበታ
ችሁ፡አለ፡በልልኝ፡እኔ፡ካገተ፡ከወደጀ፡ጠብ፡የ
ለኝም፡ቂም፡የለኝም፡፡ቀድሞም መቀደላ፡የሰደ
ድሁህ፡ጊዜ፡ጠብቁ፡ብየ፡ብልክ፡ፈርቶ ፡እሰ
ርነሙ፡ብለው፡ወመልሰው፡ላኩ ብኝ፡፡አሁንም
፡እኔን፡ወዳጅህን፡አግዚአብሔር፡ካመጣልህ
፡ሠንሰለቱ፡ይውጣልህ፡ተፈታ፡፡የጌቶችኽን፡
ሁኔታ፡እከተናይ፡ድረስ፡በንዲያው፡እንጠ
ብቅሃለን፡ ፡አቶ፡ፍላጥ፡ካገርህ፡ስንቅህን፡
አምጥቶ፡ሰጥቶኝ፡ኑበረ፡አገር፡ሺፍቶብ
ኝ፡ተሺካሚ፡አጥቶ፡ተበላሺብኝ፡፡ባቶ፡ፍላጥ
ካለቃ፡እንግዳ፡በ ሻለቃ፡ልይህ፡እጅ፡ሁለት
ሽ፡ብር፡ሰድጀልሃለሁ፡ተቀበል፡፡ገንዘብህ፡ከለ
ተበላሺ፡ወቶ፡በግ፡አምሳ፡ጥሪዳ፡ሰድጀልሃለ
ሁ፡ተቀበል፡፡በአግዚአብሔር፡ኃይል፡ደህና፡ሰ
መድረስ፡ቢአበቃኝ፡ዓይን፡ሳይን፡ተያይተን፡
እንጪ ወታለን፡አይዝህ፡፡

ወዴ ቴዎድሮስ ለሚስተር ሆርሙዝ ራሳም የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

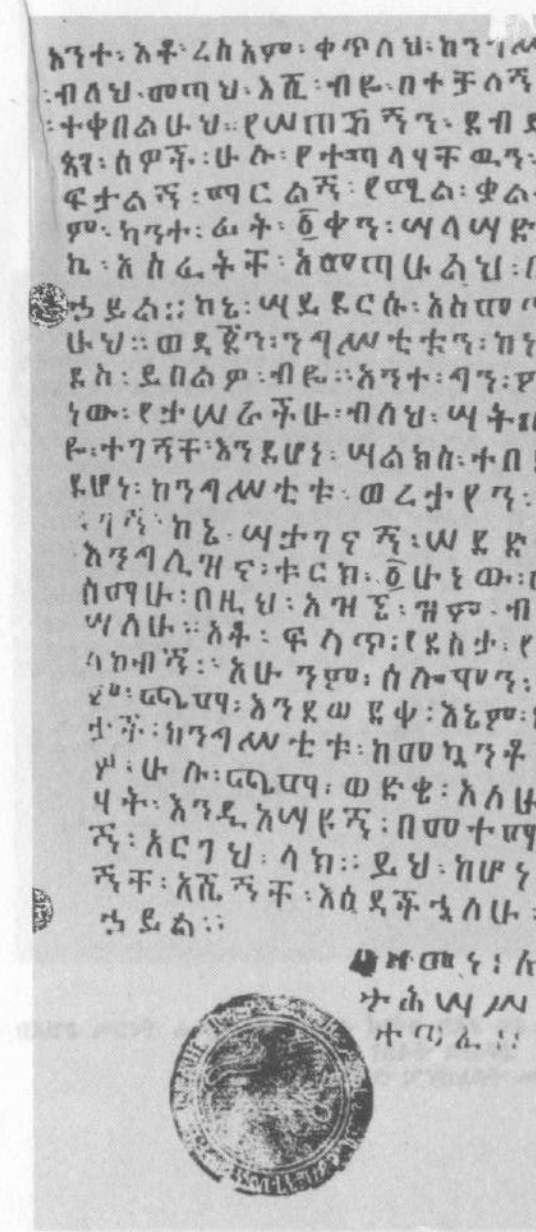

ዐጼ ቴዎድሮስ ለሚስተር ሆርሙዝ ራሳም የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

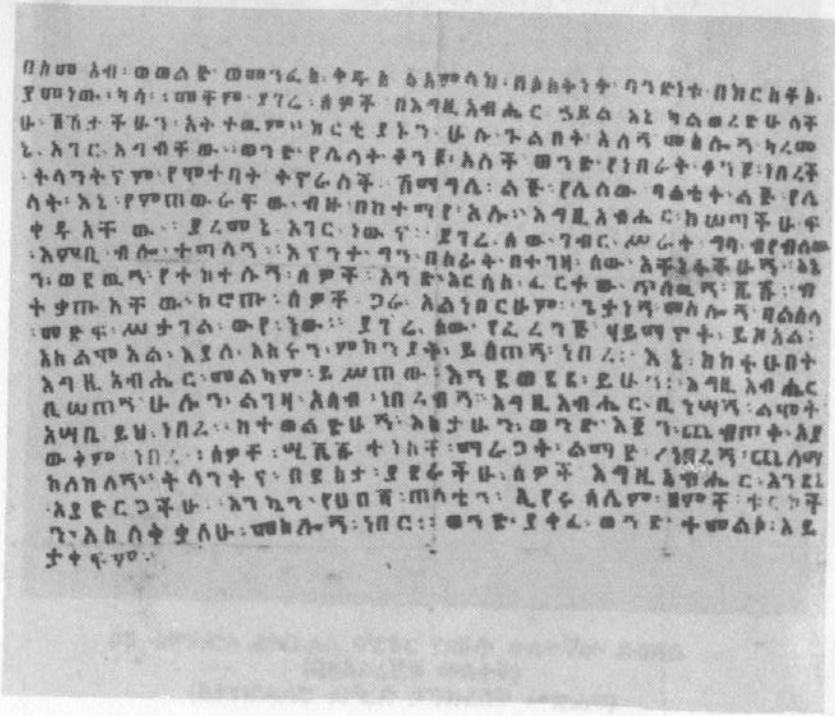

በእሮጌ ጦርነት ፊታውራሪ ገብርዬ ከሞቱ በኋላ ወዴ ቴዎድሮስ ወደ ጌጌራል ናፒዩር የጻፉት ደብዳቤ
(ከነፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት መጽሐፍ)

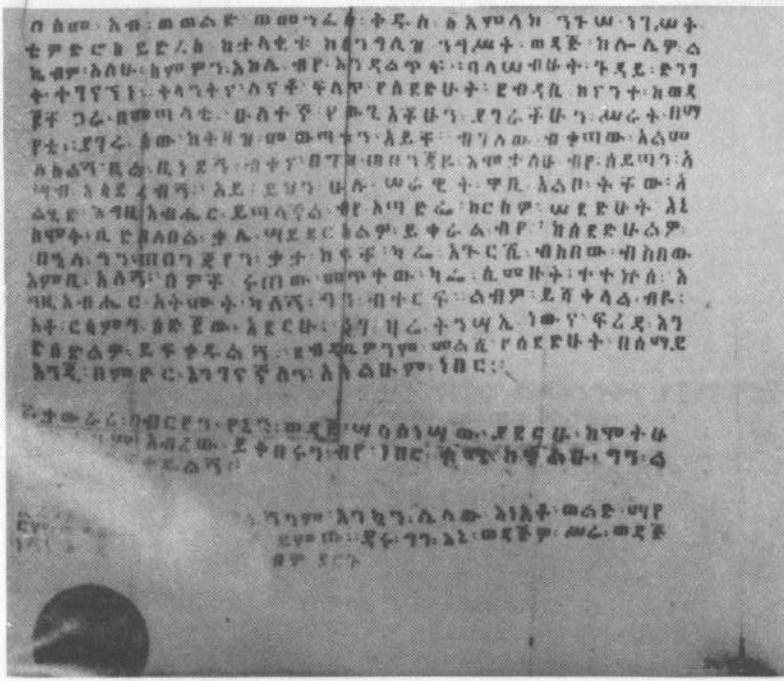

ዐጼ ቴዎድሮስ ለገሬኔራል ናፒዮር የጻፉት ሁለተኛው ደብዳቤ
(ስለእስረኞቹ መለቀቅ)
(ከነፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት መጽሐፍ)

አባሪ ሁለት

በዐፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩ የመኳንንትና የሹማምንት ፡ የጸሐፊዎችና የተርጓሚዎች ዝርዝር

ባሄ ቴዎድሮስ ጊዜ የነበሩት መኳንንትና ሹማምንት ፣ ጸሐፊዎችና ተርጓሚዎች ስማቸው ጠፍቶ እንዳይቀር ለዝክረ ነገር ስንል ከየመጻሕፍቱ ለቅመን ፣ ከሰውም ጠያይቀን የቻልነውን ያህል ዝርዝራቸውን ከዚህ በታች አስፍረነዋል ። ከነዚህም ጋር ጳጳሱ አቡነ ሰላማ ፣ ዕጨጌ ወልደ ማርያም ፣ ተሰማ የሚባለውና ወጣቶቹ ልጆቻቸው ኃይሉ ካሣና ዓለማ የሁ ፣ እንደ አቤቶ ዳርጌ ማህሌ ሥላሴ ፣ እንደ ባልጋዳ አርአያ ድምፁ ያሉት የየአገራቸው ትክለኛ ባላባቶች አልገቡም ። የባለቤታቸው የእቴጌ ምንትዋብ ፣ የእቴጌ ጥሩወርቅ ፣ የሚወዷቸው የወይዘሮ የተመኙ ስማቸው በዚያው በታሪኩ ምዕራፍ ውስጥ በያጋጣሚው ተነሥተዋልና አሁን በጽሑፍ ልናገኝ የቻልነውን የወንዶቹን የመኳንንቱን ዝርዝር ብቻ እን መልከት ።

ያፄ ቴዎድሮስ መኳንንትና ሹማምንት ዝርዝር

ተራ ቁ	ስምና የማዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
1	ራስ መሸሻ ቴዎድሮስ	ያፄ ቴዎድሮስ ልጅ ከደንበኛ ሚስት ያልተ ወለዱ ፣ ከአባታቸው ፍቅር የነበራቸው አይ

መስልም ፣ አስረዋቸው ነበር ። ዐፄ ቴዎድሮስ ሊሞቱ በዋዜ ማው በቃፊር በር አድርገው ወደ እንግሊዞች የገቡ ፣ ከዚያ በተከ ታዮቻቸው ታጅበው መዝመሪያ ወደ አማራ ሳይንት ፣ ከዚያ ወደ ሸዋ የመጡ የነደጃች ካሣ አባት ናቸው ። እናታቸው የሽፍ ታው ያቶ እንግዳ ወርቅ ልጅ ትሆንን ?

2	ራስ እንግዳ	የቋራ የአገው ምድር ተወላጅ ፣ ካፄ ቴዎድሮስ

ጋር ከሽፍትነት ዝምሮ አብሮ አደግ ናቸው ። በፊት ቀኛዝማች እንግዳ ይባሉ ነበር ። አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ በሸዋና ባብዛኛው ዐፄ ቴዎድሮስ በዘመቱበት ሁሉ አብረው ዘምተዋል ። አንድ ጊዜ እስራት አግኝቷቸዋል ። በመጨረሻው ቀን ባፄ ቴዎ ድሮስ ጐን ተሰልፈው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ መቅደላ ራሳቸውን በገደሉ ጊዜ አብረው ተዋግተው ከወንድማቸው ከአዛዥ ፈንታ ጋር የሞቱ ናቸው ። ከመሞታቸው በፊት ጐጃምን ተሾመው ነበር ። ያያቸው ለዣን የሚባለው የፈረንሣይ ቆንሲል በጣም ቆንጆና ግርማ ያላቸው እንደሆኑ ያረጋግጣል (ገጽ 145) ማርከሃም የራስ እንግዳን አሟሟት እጠቀሰበት ላይ «አጠገቡ የነበሩትን ወጣት ልጆቹን ሕይወታቸውን ለማትረፍ ብሎ ከምሽጉ እንዲወጡ ካደ ረገ በኋላ ተዋግቶ ሞተ» ይላል ። (ገጽ 349-350) ራስ እንግዳን የውጭ አገር ጸሐፊዎች ሁሉ ላፄ ቴዎድሮስ ዋና አማካሪና እንደ ጠቅላይ ሚኒስትር ያደርጉዋቸዋል ።

ተራ ቁ	ስምና ማዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
3	ራስ ኪዳነ ማርያም የቀማው	የቤገምድር ተወላጅ የራስ ወልደ ማርያም ወንድም ናቸው ። ሆርሙዝ ራሳም ከራስ ዐሊ ጊዜ ዝምር በቤገምድር የተከበሩ ባላባት እንደ ነበሩ ፥ ባሁኑ በቴዎድሮስ ጊዜ የመቅደላ ምሽግ የበላይ ጠባቂ እንደ ነበሩ ፥ ሞራላቸው ከፍ ያለ የውጭ አገር እስረኞችን የሚያጽናኑ ፥ በንጉሠ ነገሥቱ ታዘው ካልሆነ በቀር በራሳቸው ፈቃድ የሰውን ደም ማፍሰስ የማይወዱ ታላቅ ሰው ያደር ጋቸውና በመጨረሻ ለሰበብ ከምኒልክ ጋር ተላልከሃል ተብለው እንደ ታሰሩ ያረጋ ግጣል ። (2ኛው ቮሊም ገጽ 167-168) ዶ/ር ብላንክ ምዕራፍ 13
4	ራስ ወልደ ማርያም የቀማው	የራስ ኪዳነማርያም ወንድም ፥ ካፔ ቴዎድሮስ ሞት በኋላ ላፔ ተክለ ጊዮርጊስ አልገዛም ብለው ሸፍተው በኋላ ስለ ገቡላቸው ፥ የቤገምድር ግዛትን ሾሙዋቸው ። ተክለ ጊዮርጊስ ከደጃች በዝብዝ ጋር ተዋግተው ከሞቱ ወዲህ ፥ ላፔ ዮሐንስ አልገዛም ብለው ከንጉሥ ምኒልክም ከግብጾችም ጋር ይላላኩ ነበር ፤ በኋላም ያፔ ዮሐንስ ሹም ራስ ገብሬን ገድለው ሸፍተው ሳለ ባፔ ዮሐንስ ጦር ቤገምድር ላይ በ1867 ዓ. ም. ተገደሉ ።
5	ራስ ጸጋ (ጠጋዩ — ጠጉ)	ራሳም የራስ እንግዳ ወንድም ያደርጋቸዋል ። የጠበንዣ ያዥ ወታደር ጠቅላይ አለቃ ነበሩ ።
6	ራስ ውቤ	የዋድላ ተወላጅ ፥ ቴዎድሮስ ከዋሉበት ከብዙ የጦርነት ቦታ ውለዋል ። ራስ እንግዳ በተጋዙ ጊዜ ጉጃምን ተሾመው ነበር ። ለምኒልክ እንደ ሞግዚትም ፥ እንደ ጠባቂም ሆነው በመቅደላ መኖራቸውን አለቃ ወልደ ማርያምና አለቃ ተክሌ (ጉጃሜው) ያመለክታሉ ። (ያልታተመው ጽሑፍ ገጽ 92)
7	ራስ ገብሬ	ቤገምድሬ ፥ የስግዳ ተወላጅ ፥ ራስ ወልደ ማርያም የገደሉዋቸው ።
8	ራስ ሉዳሉ	የየጁ ተወላጅ ፥ ብዙ ዘመን ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ነበሩ ። በኋላ ለቴዎድሮስ ገብተው ፥ ዐፔ ቴዎድሮስን በወታደርነት ሲያገለግሉ ኖረው ፥ የብዙ ሰው ያላ ግባብ ቅጣት በተለይ 650 ዋድሉች በጥይት የተደበደቡ ጊዜ ፥ በ1859 ዓ. ም. ጦራቸውን እንደያዙ ከድተው ወደ የጁ ሸሹ ።

ተራ ቁ	ስምና ማዕረግ ስም	መ ግ ል ከ ቻ
9	ራስ ባርያው ጳውሎስ	የትግሬው ተወላጅ ፥ ምኒልክ ጠፍተው ወደ ሸዋ በገቡ ጊዜ የርሳቸው ባለቤት የነበሩትን ወይዘሮ አልጣሽን አግብተው ፥ በትግሬ ለቴዎ ድሮስ ታማኝ ሆነው ሲኖሩ በመጨረሻ ላፔ ዮሐንስ ገቡ ። እርሳቸውም የደጃዝማች ገብረመድኅን አባት ናቸው ።
10	ራስ ባረከ (በርሁ)	የጉጃም ተወላጅ ፥ የእልፍኝ አሽከሮች አለቃ ፥ በመቅደላው ጦርነት ከነራስ እንግዳ ጋር ሆነው ከተዋጉ በኋላ ተማረኩ ።
11	ራስ ገረሙ	ስለ እኝህ ሰውዬ እምብዛም የሚታወቅ ነገር የለም ።
12	ፊታውራሪ ገብርዩ (ገብረ ሕይወት)	ጋይንቴ ፥ ያባታቸው ስም ብላታ ጉሹ ፥ ከሽፍ ትነት ዝምሮ ያልተለዩ ዋና ስመ ጥር ያፔ ቴዎ ድሮስ የጦር አለቃ ፥ የእሮጌን ጦርነት በመም ራት እዚያው ላይ የሞቱ ፥ በእንግሊዞቹ ዘንድ ላይቀር የዝግናኖች ዝግና መባልን ያተረፉ ናቸው ።
13	ካሣ (ካሥዩ) (ሳባጋዲስ) (ፊታውራሪ)	በትግሬ ያፔ ቴዎድሮስ ታማኝ በመሆን ከደጃች ንጉሤ (አገው)ም ከደጃች በዝብዝ ካሣም ተዋ ግተዋል ።
14	ቢተደድ ቢሠውር	ያፔ ቴዎድሮስ ያከስት ልጅ ፥ የተማሩ ማኅሌ ታይ ፥ ራስ ኪዳነ ማርያም ከታሰሩ በኋላ ፥ ራስ ተብለው በመቅደላ እስረኞች ላይ የተ ሾሙ ። አገራቸው እንፍራዝ ነው ።
15	ቢተደድ ባሕርይ	በጅሮንድ የንብረት ሹም ፥ በሰላምጌ ጦርነት የቆሰሉ ።
16	ቢተደድ ደማሽ (ደማሹ)	የጦር አለቃ ፥ የሰላምጌ ጦርነት ለት የቆሰሉ ፥ የቴዎድሮስ አብሮ አደግና ታማኝ አገልጋይ ።
17	ቢተደድ ዋ ሴ	በጭልጋ የቅማንት ተወላጅ ፥ የደጃች ቢተው አባት ፥ የፊታውራሪ ዓለማየሁ አያት (ከብላታ ገብረሕይወት የተገኘ) ። ዶክተር ብላንክ ጠባ ያቸውን ያመሰግናል ፤ ጉበም በፍጹም እንደ ማይቀበሉ ያመለክታል ።
18	ፊታውራሪ በካል (በ ቃ ል)	የእልፍኝ ዘበኞች አለቃ ፥ ለቴዎድሮስ ፍጹም ታማኝ በመሆን የሰላምጌ ጦርነት ለት ሲዋጉ ግማሽ ፊታቸውን ተመትተው የሞቱ ። ማርከ ሃም (ገጽ 351) ራሳም ለጌታው በጣም ከመታመን በቀር እንከን የማይገኝበት ሽማግሌ ይላቸዋል ።

ተራ ቁ	ስምና ግዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
19	ፈታውራሪ ሐሰኔ (ሐሰናይ)	የመጨረሻው የመቅደላ ዙም ፡ በፊት ባሻ ሐሰኔ ወይም አሰኔ ይባሉ ነበር ።
20	ፈታውራሪ ተድላ	በመቅደላ የእስረኞች ፈረንጆች ጠባቂ ።
21	ደጃች ገለታ	በሸዋ (ጉር ሥላሴ በተደረገው ጦርነት ከን ጉሡ ወገን ሆነው ሲዋጉ የሞቱ ።) (አለቃ ዘነብ ገጽ 23)
22	ቀኛዝማች ጣዩ (ፀሐዩ)	በመቅደላ ተሸመው የነበሩ ።
23	ቢተደድ ቢሠውር	የጋይንት ተወላጅ ፡ ባሻ ቢሠውር ሲባሉ ቆይ ተው በኋላ ቢቶደድ የተባሉ ። የቢቶደድ ባሕ ርይ ምክትል የበር ዘጊዎች ዙም ።
24	ቢቶደድ ኃይሉ	በጭልጋ የባላባት ተወላጅ ፡ የእስር ቤት ዙም ። ጣታቸውን እጥፍ ዘርጋ በማድረግ ንግግር እንደሚያሳምሩ ማርክሃም ያረጋግጣል ። ከመቅደላው ውድቀት በፊት ወደ እንግሊዞቹ ዘወር ብለው ገብተው አገልግለዋል ። (ማርክሃም ገጽ 353-355)
25	ቢተደድ ደፋር	የጭልጋ ተወላጅ ፡ የቢቶደድ ዋሴ ምክትል ።
26	ከንቲባ ኃይሉ	የጉንደር ከተማ ከንቲባ ፡ ለእጅ ጥበበኞች ፈረንጆች ባልደረባ ። ዶ/ር ብላንክ ላፄ ቴዎድ ሮስ እንዳባት አሳዳጊያቸው እንደ ነበሩ ይገልጻል ።
27	አፈንጉሥ ወርቁ	የደጃች መሸሻ አባት ።
28	ደጃች ባለሚ ጓሉ	የንጉሥ አማች ፡ ከወይዘሮ (እቴጌ) የተመኙ የምትወለደዋን ያፄ ቴዎድሮስን ልጅ ያገቡ ፡ በጦርነት ሰዓት ከጸሐፊ ትእዛዝ እንግዳ ጋር በንጉሡና በእንግሊዞች መካከልመግባባት እንዲኖር የሞከሩ ።
29	ደጃች ጉጀ	የወገራ ተወላጅና የጦር አለቃ ፡ ለነራሳም እንደ ባልደረባ የነበሩ ። ራሳም ስለ ጠባያ ቸው በመጽሐፉ አመስግኗቸዋል ። (ገጽ 180) ብላንክ ባፄ ቴዎድሮስ የሚያመልኩ ሰው እንደ ነበሩ ይጠቅሳል ።
30	ደጃዝማች ባርያው	በትግሬ የራስ ባርያው ምክትል ፡ በኋላ ባፄ ዮሐንስ ዘመን ራስ ተብለው ከግብጾችም ጋር ተዋግተዋል ። የሐማሴን ገዥ በነበሩበት ጊዜ ራስ ወልደሚካኤል ገደሏቸው ።

ተራ ቁ	ስምና የግዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
31	አለቃ እንገዳ	ካለቃ ዘነብ በኋላ በመጨረሻ የነበሩ ያፄ ቴዎድሮስ ጸሐፊ ትእዛዝ ።
32	ደጃዝማች ተሰማ እንገዳ	ላጭር ጊዜ የጋይንት አገረ ገዥ ፡ ላፄ ቴዎ ድሮስ የታመኑ ዝግና መሆናቸውን ብላንክ ያወሳል ። ምዕራፍ 16 ።
33	አዛዥ ፈንታ	የራስ እንግዳ ወንድምና የሰላምጌ ጦርነት ለት ከወንድማቸው ጋር የሞቱ ።
34	ሊቀመኳስ ኪዳነማርያም	ከሊቀ መኳስ ዝን (ዮሐንስ) ቤል በኋላ ሊቀ መኳስ የነበሩ ፡ በመጨረሻ የአምባ (እስር ቤት) ዙም ሆነው ሳለ ራሳቸው በእግረ ሙቅ እንደ ታሰሩ በ1859 ዓ. ም. እንደ ሞቱ ስቴርን በገጽ 199 ይጠቅሳል ።
35	አለቃ ገብረየስ	ፍትሐ ነገሥት አውጭ ፡ ወደ ግብጽ ገዥ ተልከው የእስክንድርያውን ፓትርያርክ እየ ሙሩ የመጡ ፡ ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን እንደ ታላቅ ምሁር የነበሩ ። (ሩብንሰን ገጽ 211)
36	አለቃ ዘነብ	አገራቸው ሸዋ ፡ የይፋት ተወላጅ ናቸው ። ማርቲን ፍላድ ጸሐፊ ትእዛዝ ሲላቸው ፡ ራሳም የመዝገብ ቤት ዙም ያደርጋቸውና በጠባይ በኩል ጸድ ቅና ፍጹም ክርስቲያን ይላቸዋል ። (ቮሊዩም 2 ገጽ 192-349) ብላንክ ደግሞ ፡ ኮከብ ተመራማሪ ያደርጋቸዋል ። ያፄ ቴዎድሮ ስን ታሪክና መጽሐፈ ጨዋታ መንፈሳዊ የሚባል ጽፈዋል ። ከእንግሊዞች ጋር እስከ ግብጽ ሔደው ተመልሰዋል ። መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ጋልኛና ወደ አማርኛ ከከራፍ ጋር የተረጐሙ ሲሆኑ ፡ ያረፉትም እ. ኤ. አ. በ1876 ዓ. ም. ነው ።
37	አጋፋሪ (ደጃች መሸሻ)	ስለእኚህ ሰው እምብዛም የተጻፈ ታሪክ የለም ።
38	ደጃች ሰቦዩ	ስለእኚህ ሰው እምብዛም የታወቀ ነገር የለም ።
39	ባላምባራስ ወይም አጋፋሪ ጉላም (ገልሞ)	የቅማንት ተወላጅ ፡ በደምቢያና በቋራ ያፄ ቴዎድሮስ ምስለኔ ፡ ከሽፍትነት ዘመን ዝምሮ ከጌታቸው አልተለዩም ። የመኩንን ከንፉንና የድምባር ካሣን ሽፍትነት በውጊያ የደመሰሱ እሳቸው ናቸው ።(አለቃ ወልደ ማርያምገጽ 29)
40	በጅሮንድ ከንፉ	የንጉሡ የንብረት ኃላፊና ባለሟል ።

ተራ ቁ	ስምና የማዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
41	መሸሻ ወርቁ	የበጅሮንድ ከንፉ ምክትል ፡ የአፈንጉሥ ወርቁ ልጅ ፡ ዶክተር ብላንክ ዋሽንት መንፋት ይወዱ እንደ ነበር ይጠቅሳል ። በኋላ ወዳጄ ምኒልክ መጥተው ባለሟል ነበሩ ።
42	ነጋድራስ ገብረ መድኅን	የንግድ ኃላፊ
43	አንገዳ ወርቀ	የሕንድ ክልስ ፡ በብዙ መልእክት ያገለገለ ያምባ ግሽን ዙም ።
44	ባላምባራስ ተሰማ	የፈረሰኞች አለቃ ።
45	ጥርሶ ኃይሉ	የንግድ ዙም ።
46	የሻለቃ ወርቁ	የበር ዘጊዎች ዙም
47	ሊቀ መኳስ ብሩ	የአምባ ግሽን ዙም የነበሩ ።
48	በጅሮንድ አደላ አዛዥ አሸቱ	ሁለቱም ከደጃች ውቤ ጋር በ1847 ዓ.ም. በተደረገው ጦርነት የሞቱ ፡ (አለቃ ዘነብ ገጽ 18) ።
49	አዳም ወዳጆ	መቅደላን ተሾመው የነበሩ ።
50	ይመር ጉዳና	የዋድላ ምስለኔ ፡ መንገድ አላሠራም በማለት ተገርፈው የታሰሩ ።
51	የሻለቃ ወልደ ጋብር	የዐድዋ ተወላጅ ፡ የእልፍኝ አሽከሮች አለቃ ያጌ ቴዎድሮስን እሟሟት ለእንግሊዞች ያስረዱ።
52	አለቃ ፈንታ	የማጎደረ ማርያም የታወቁ ሊቅ ፡ ዐጄ ቴዎ ድሮስን በንግግርና በጭውውት ሲያስደስቱ ቆይተው በኋላ የተገደሉ (ወልደማርያም ገጽ 25)
53	የሻለቃ ሻተሽ	ስለእኔህ ሰው እምብዛም የሚታወቅ ነገር የለም ።
54	ባሻ መርዚን	የግሽን ዙም ።
55	መሐመድ ሠሬዊ	የንጉሡ መልክተኛ (ከጐንደር ምጥዋ) በንግድ ።
56	ሻለቃ ልይህ	የእልፍኝ አሽከሮች አለቃ ።
57	የሻለቃ ሊህ	የላይኛው ይሆኑ ?
58	ሊጋባ ተክሉ	በከዳተኝነት ተይዘው በጥይት የተደበደቡ ። (አለቃ ዘነብ ገጽ 42)

ተራ ቁ	ስምና የማዕረግ ስም	ማ መ ል ከ ቻ
59	ባሻ አንገዳ	ቴዎድሮስ የሞቱ ዕለት በውጊያው የሞቱ ።
60	አቶ ካሠኘ	የኢጋፋሪ ጉላም ምክትል ።
61	አቶ ንጉሢ	ዐጄ ቴዎድሮስ የሞቱለት በውጊያ የሞቱ ።
62	አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ	ዋና አስተርጓሚ ፡ የሰናፌ ተወላጅ ፡ ለፈረንጆቹ ሁሉ እንደ ባልደረባ የነበረ ።
63	አሳላፊ ኪዳኑ	ለሸዋ ታዛቢነት ተሾሞ የነበረ ።
64	አማኒ	ያጌ ቴዎድሮስ ጋሻ ዣግሬ ፡ ቴዎድሮስ የሞቱለት ከባሻ አንገዳ ጋር አብረው የሞቱ ።
65	ልጅ አብተው	በመጨረሻ ከድቶ በበለሳ ከመዋጋቱ በፊት በንጉሡና በፈረንጆቹ መካከል ተላላኪና ባልደረባ የነበረ ።
66	ወልደ ጻድቅ መረጥ(ቀ)	የዐዲ አበና የቁናማ ገዥ ፡ በወሰን ፍልሚያ በከሰላ አጠገብ አልዝዲ ከሚባሉ ነገዶች ጋር ሲዋጉ እንደ አውሬ.አቆ. በ1866 ዓ. ም. የሞቱ ። (ጉስታቭ አረን ገጽ 132-3)
67	ደብተራ ደስታ	አስተርጓሚ ፡ የነራሳም ተላላኪ ።
68	ወልደ ገብርኤል	አስተርጓሚ
69	ማጎደረ ቃል	አስተርጓሚ ፡ የዐድዋ ተወላጅ ፡ በደጃች ውቤ ጊዜ ወደ ፈረንሣይ አገር ከሰፈሯ ከሕንድ ተልኮ ከተመለሰ ወዲህ ላጌ ቴዎድሮስም ፡ ለዐጄ ዮሐንስም ባስተርጓሚነት አገልግሏል ።
70	ሙሉሊም ማታ	ካረብኛ ወደ አማርኛ ተርጓሚ ።
71	ባሻ ለምለም	ብዙ ጊዜ በመተማ ወሰን በተደረገው ውጊያ ዝብዱዎቸውን ለነጮቹ አስረኞች እየተረኩ ያጫውቱ የነበሩ ፡ አሁንም ከእንግሊዞቹ ጋር ተዋግተው የሞቱ ። (ስቴርን — ገጽ 9-10)
72	መሐመድ ሰይድ	ተላላኪ (ገሪማ ታፈረ — 243-247)

በመጽሐፉ ውስጥ የተጠቀሱ የመጻሕፍት ዝርዝር

ከኢትዮጵያ

1. አለቃ ዘነብ የጻፉት የቴዎድሮስ ታሪክ ፣ ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት
2. አለቃ ወልደ-ማርያም የጻፉት የዐፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ፣ ሞንዶን ቪዳዬ ያሳተሙት
3. ስሙ ባልታወቀ የተጻፈ የዐፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ሉዊጂ ፋዚላ ያሳተሙት
4. ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ከጸሐፌ ትዕዛዝ ገ/ሥላሴ
5. ዳግማዊ ምኒልክ ፣ ከነጋድራስ አፈ-ወርቅ ዘብሔረ ዘጌ
6. መይሳው ካሣ ፣ የቋራው አንበሳ ፣ ከገሪማ ታፈረ
7. አንድ ለናቱ ፣ ከአቤ ጉበኛ
8. የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ከዐፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ከተ ከለ ጸድቅ መዝሪያ
9. የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ከተከለ ጸድቅ መዝሪያ
10. ታሪክ ነገሥት ፣ ፓሪስ በቁጥር 342 የተቀመጠ
11. ዋዜማ ፣ ከብላቴን ጌታ ኅሩይ ወልደ ሥላሴ
12. ያዜ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል ፣ ከጐንዘልማን
13. የሕይወት ታሪክ ፣ ከብላቴን ጌታ ኅሩይ ወልደ ሥላሴ
14. መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ፣ ከመንግሥቱ ለማ
15. የግራኝ አህመድ ወረራ ፣ ከተከለ ጸድቅ መዝሪያ
16. ያልተጠረዘ የብላቴን ጌታ ኅሩይ ጽሑፍ
17. ያልታተመ የራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ
18. የልታተመ የለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ

ከውጪ አገር ደራስያን

Abbadie (frnaud d')
— Douz Ans de Séjour dansl a Haute - Ethiopia (Abyssinie) Tome I, Paris, *1968*.

Acton (Roger)
— The Abyssinian Expedition, London, *1816*

Blanc (Henry)
— A Narrative of Capitivity in Abyssinia . . . London, *1868*.

Bruce (James)
— Travels to Discover the Source of the Nile . . . Edenburgh, *1790*.

Budge (Wallis)
— A History of Ethiopia (Nubia and Abyssinia) London, *1928*.

Conti-Rossini (Carlo)
— La Cronaca reale abyssina, Roma, *1917*.
— Historia Regis Sertse Dengel, Paris, *1907*.
— Vicende del Etiopia e delle Missione Catoliche al tempi di Ras Ali, Roma, *1916*.

Coulbaux (J.B.)
— Vers la Lumiére, Paris, *1926*.
— Historique Politique et Religieuse de l'Abyssinie . . . , Paris, *1926*.

Coursac (J. De)
— Le Règne de Yohannes, Rome, *1926*.

Dei Sabelli (Luca)
— Storia di Abyssinia, Roma, *1936—38*.

Delboca (Angelo)
— Gli Italiani in Africa Orientale, Roma, *1925*.

David Appleyard and Richard Pankhurest
- The Last Two Letters of Emperor Tewodros II of Ethiopa (April II and 12 1868)

Fusela (L.)
— La Cronaca dell' Imperatore Teodoro II di Etiopia, Univ. Orientale de Napoli, *1954—6*.

Girma Selassie Asfaw and David L. Appleyard
— In Collaboration with Edward Ullendorff Oxford 1979.
— ORIENTAL DOCUMENTS II
— The Amharique Letters of Emperor Theodore of Ethiopia to Queen Victoria and her special envoy.

Guidi (I.)
— Annales Regum Iyassu II et Iyoas, Paris, *1912*.
— Annales Johannes, Iyassu I, Bekaffa, Paris, *1903*.

Holland and Hozier
— Record of the Expedition to Abyssinia, London, *1870*.

Hozier (Henry)
— The British Exepadition to Abyssinia, London, *1925*.

Littman (E.)
— The Chronicle of King Theodore of Abyssinia, Princeton, *1902*.

Markham (C.R.)
— A History of the Abyssinian Expedition, London, *1969*.

Massaioc (G)
— I miei trentacinque anni di Missione nell' alta Etiopia, Romma, *1921*.

Monroe (E.) **and Jones** (A.H.M.)
— Histoire de l'Abyssinie, Paris, *1935*.

Moorhead (A.)
— The Blue Nile, N.Y., *1910*.

Mosley (L.)
— Il Negus (Traduzione de Letitzia Berrini), Milano, *1968*.

Napier
— Field Marshall Napier of Macdala—A Memoire by his son, Bombay, *1868*.

Pankhurest (R.)
— The Emperor Theodore and the Question of Foreign Artisans in Ethiopia, Boston, *1966*.

Rassam (H.)
— Narrative of the Mission . . ., Vol. II, London, *1860*.

Rosenfield (p.)
— A Chronology of Menelik II, Michigan State Univ., *1976*.

Rubenson (S.)
— The Survival of Ethiopian Independence, A.A.U.P., *1976*.
— Correspondance and Treaties *1800—1854*, North—Western Univ.P., *1987*.

Stern (H.)
— The Captive Missionary . . ., London, *1868*.

Vidaillet (M.)
— Chronique de Theodros II, Paris, *1905*.